په دې څوارلس ټوکیزو کلیاتو کې

لومړی ټوک (پنځونې او ژباړې): متکور، په اورونو کې سندرې، د ټولنپوهنې له نظره په افغانستان کې د واک جوړښتونه، په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه، د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه، فلسفه او فلسفي بهیر (۱- ۹۶۹) مخونه.

دویم ټوک (راټولونې): هیلې، نیمګړې ارمانونه، د لوونو فصل، سیندونه هم مرې او د پښتو ادب لرغونې دوره (۹۷۰- ۲۱۱۳) مخونه.

درېیم ټوک (راټولونې): د نازو انا یاد، د استاد الفت نثري کلیات (۲۱۱۴- ۳۲۱۰) مخونه.

څلورم ټوک (یونلیکنې): د اماراتو سفر، که یون دی یون دی، د پنټاګون تر څنډو، د کرملېن په زړه کې (۳۲۱۱- ۴۲۷۴) مخونه.

پنځم ټوک (یونلیکونه): د ډیلي تخت هېرومه، درې ورځې د افسانو په وطن کې، د خدای(ج) تر کوره (۴۲۷۵- ۵۳۱۹) مخونه.

شپږم ټوک (کلتوري او څېړنیز اثار): استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری، د ژبو او ادبیاتو پوهنځې پښتو کتابښود، ساینسي پرمختیاوې، هیله د خپلو سریزو په لمن کې، د کتابونو په ورمو کې (۵۳۲۰- ۶۱۳۳) مخونه.

اووم ټوک (کلتوري او څېړنیز اثار): فرهنګي فقر، له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل، د افغانستان فرهنګ ته اووښتې زیانونه، مرکه او مرکې، کلتوري یون، جنګ او فرهنګ په افغانستان کې (۶۱۳۴- ۷۱۱۹) مخونه.

اتم ټوک (سیاسي او ټولنیز اثار): بېرنۍ لویه جرګه: ولسواکي او زورواکي، افغانستان په سیاسي کړلېچ کې، د سمون په لټه (۷۱۲۰- ۸۱۴۷) مخونه.

نهم ټوک (سیاسي او ټولنیز اثار): که نړیوال ماته وخوري؟، نجات څلی، د زماني په کړلېچ کې، ملي هویت او ملي عزت (۸۱۴۸- ۹۳۰۶) مخونه.

لسم ټوک (سیاسي او ټولنیز اثار): ملي درسونه، د ارګ نا ویلي خبرې (۹۳۰۷- ۱۰۳۴۹) مخونه.

(پاتې د پښتۍ ۳ مخ)

Download from:aghalibrary.com

نیمه پیړۍ یون

درېیم ټوک

(راټولونې)

محمد اسمعیل یون

۱۳۹۶ل

نیمه پیړۍ یون

درېیم ټوک (راټولونې)

(څوارلس ټوکه)

۳

www.melitahrik.com
د تحریک د خپرونو لړ: (۱۴۰)

یون څوک دی او څه یې کړي؟

پوهاند دوکتور محمد اسمعیل یون زموږ د زماني یو زړور ملي، ټولنیز، سیاسي او فرهنګي شخصیت دی، د (۱۳۹۶ل) کال د کب پر (۱۸)مه یې د ژوند نیمه پیړۍ پوره کړه او دېرش کاله یې پخه لیکوالي وکړه. د خپلو نورو همفکره ملګرو په مرسته یې په ټولنیز ډګر کې تر (۱۰۰۰) زیات بېلابېل ګټور کارونه ترسره کړل، په سیاسي برخه کې یې د ملي تحریک بنسټ کېښود، تر (۸۰۰) بېلابېلې غونډې او تر (۵۰) زیاتې سوله ییزې مظاهرې یې وکړې. په فرهنګي ډګر کې یې تر (۵۰) عنوانو زیات اثار ټولنې ته وړاندې کړل، تر (۱۲۰۰) عنوانو زیاتې لیکنې، مرکې او ویناوې یې وکړې، د درېو مجلو مدیریت یې وکړ، د نورو لیکوالو تر (۲۰۰) عنوانو زیات اثار یې ایډېټ کړل، تر (۴۰۰) عنوانو زیاتو ته یې د چاپ زمینه برابره کړه او تر (۱۱۰۰) زیاتې فرهنګي غونډې، سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړل. د (ژوندون) په نامه یې یو رسنیز مرکز پرانیست او د (کونړ) او (لغمان) پوهنتونونو په تاسیس کې یې اساسي نقش ولوباوه، د (افغانیت او اسلامیت) د ملاتړ لپاره یې زړوره مبارزه وکړه او د هېواد د کورنیو او بهرنیو دښمنانو په مقابل کې لکه سپر ودرېد.

اوس چې تاسې دا (۱۴) ټوکه او نږدې (۱۴) زره مخه کلیات ګورئ، دا د یوه ډېر ستړي خو هدفمن ژوند ثمره ده. دې ته کولای شو د نړۍ په کچه څکه یو ریکارډ ووایو چې زموږ په څېر په بل هېڅ بې ثباته هېواد کې داسې یوه بېلګه نه شته. زه له څلور دېرشو کلونو څخه یون له نږدې پېژنم، زما هېڅکله یاد ته نه راځي چې هغه دې کومه ژمنه او خبره وکړي او بیا دې عملي نه کړي. په تېرو دېرشو کلونو کې د هغه فکری او عملي مبارزه زموږ د دې خبرې ښه ثبوت دی. زه نه غواړم د یون پر شخصیت زیاتې خبرې وکړم، دا اثار په خپله د یون د پېژندنې تر ټولو ښه وسیله ده. یون یو څو اړخیز شخصیت دی، ډېر دردېدلی، کړېدلی، سوځېدلی، خو یو هوډمن، مصمم او هدفمن شخصیت، د فکر او نظر، د خبرې او عمل سړی دی، زه خو یې چې ګورم، نو د وزیر محمد ګل خان مومند او ستر خوشال مینه مې پرې ماتېږي. نیمه پیړۍ یون خو یې ډېر ویاړمن و، خدای دې وکړي چې دا بریمن ژوند یې پوره سلیزې ته ورسېږي.

درناوی
ډاکتر شېر ولي شېر
جرمني- کولن

Half Century Journey

By: Prof. Mohammad Ismael Yoon

www.melitahrik.com
د تحریک د خپرونو لړ: (۱۴۰)

یوولسم ټوک (تحصیلي اثار؛ لسانس-ماسټرې): د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه کتنه، خوشال په خپل ایډیال ، افغاني اوسنۍ رسنۍ (۱۰۳۵۰- ۱۰۸۲۲)مخونه.

دولسم ټوک (تحصیلي اثار؛ دوکتورا): کتاب الشعر، د خادم نړۍ لید (۱۰۸۲۳- ۱۲۰۵۶) مخونه.

دیارلسم ټوک (علمي اثار؛ پوهنیار-پوهندوی): د پښتو شعر هندسي جوړښت، اندیال خوشال، پښتو لیکنۍ سمون (۱۲۰۵۷-۱۲۵۷۱)مخونه.

څوارلسم ټوک (علمي اثار؛ پوهنوال-پوهاند): کره کتنه، ادب تاریخ (۱۲۵۷۲-۱۳۵۹۸)مخونه.

مننه او کورودانی

د افغانستان ملي تحریک له قدرمن ورور او فرهنګپال شخصیت
ښاغلي ثناء الله تسل
څخه د زړه له کومې مننه کوو چې ددې اثر د درېیم ټوک د چاپ لګښت یې پر غاړه واخیست. یو ځل بیا ورڅخه مننه کوو او کور ودانی ورته وایو
درنښت یې په برخه شه

د پښتۍ ډیزاین: سپین سهار
چاپځی: اسد دانش مطبعه- کابل/ ۰۷۰۰۴۴۹۲۹۸

نیمه پېړی یون

درېيم ټوک

(راټولوني)

محمد اسمعیل یون

۱۳۹۶ لمریز کال

بسم الله الرحمن الرحيم

نیمه پېړۍ یون

درېیم ټوک

(راټولونې)

راټولوونکی: **محمد اسمعیل یون**

خپرندوی: **د افغانستان ملي تحریک**

ډیزاین: **فیاض حمید**

چاپکال: **۱۳۹٦ لمریز**

چاپشمېر: **۱۰۰۰ ټوکه**

د خپرندوی د خپرونو لړ: (۱۴۰)

وېبپاڼه: **www.melitahrik.com**

د دې کتاب د چاپي او انلاین خپرولو ټول حقوق له خپرندوی سره خوندي دي

ډالۍ:

د افغانیت، اسلامیت او انسانیت

رښتینو لارویانو ته!

Download from:aghalibrary.com

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
•	د استاد یون پنځوس کلن یون	۲۱۳۱
•	زما د نیمې پېړۍ یون	۲۱۴۷
	د نازو انا یاد	
۱	دا اثر او دویم چاپ	۲۱۵۶
۲	سریزه	۲۱۶۰
۳	د خوشال فرهنګي ټولنې د رئیس وینا	۲۱۶۶
۴	د ښوونې او روزنې د وزیرې وینا	۲۱۷۱
۵	پیام شورای سراسری زنان به مناسبت...	۲۱۷۵
۶	د نازو انا ژوند،سخاوت،شجاعت او شاعري	۲۱۷۸
۷	مخمس (شعر)	۲۱۹۲
۸	د یونس د یوې معما حل	۲۱۹۸
۹	محمدهوتک او محمد یو شاعر دی که...	۲۲۰۷
۱۰	سخن چند پیرامون ماخذ شناسی پټه خزانه	۲۲۲۲
۱۱	د ګورګاني هند او صفوي ایران تر منځ...	۲۲۳۶
۱۲	د پښتو ادب ځلانده عرفاني نمونه	۲۲۶۰
۱۳	راوبط میرویس هوتکی با شاهان ګورګاني هند	۲۲۷۵
۱۴	د پښتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې...	۲۲۸۳
۱۵	د نازو انا په کورنۍ کې د پښتو شاعرۍ عنعنه	۲۲۹۰
۱۶	د هوتکیانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه	۲۳۰۱
۱۷	د چا بدل (شعر)	۲۳۱۱

د الفت نثري کلیات

۱	د درېیم چاپ سریزه	۲۳۱۴
۲	یادون	۲۳۱۷
۳	سریزه	۲۳۲۲
٤	غوره نثرونه:	۲۳۸۳
٥	د پردې خبرې	۲۳۸۴
٦	لاروی	۲۳۸۵
۷	ژوند	۲۳۸٦
۸	نوی نسل	۲۳۸۸
۹	لوی او وړوکی	۲۳۸۹
۱۰	د شاعر تحفه	۲۳۹۱
۱۱	خدمتگار	۲۳۹۲
۱۲	عقل	۲۳۹۳
۱۳	پوهه او هوښیاري	۲۳۹۷
١٤	احمق څوک دی؟	۲۴۰۴
١٥	نوی درس	۲۴۱۱
١٦	درې کاله	۲۴۱۳
۱۷	قوي او ضعیف	۲۴۱۷
۱۸	ښه گټه	۲۴۲۰
۱۹	د اختر په ورځ	۲۴۲۲
۲۰	خاني لاره	۲۴۲۵
۲۱	یوازې	۲۴۲٦
۲۲	فاتح	۲۴۲۷
۲۳	لباس	۲۴۲۹
٢٤	خیرات	۲۴۳۵

۲۵	د زيارت ډېوې	۲۴۳۷
۲٦	د مزار لوحه	۲۴۳۸
۲۷	لياقت	۲۴۳۹
۲۸	کوچنيان	۲۴۴۵
۲۹	جگ برجونه	۲۴۴۸
۳۰	حقيقت	۲۴۵۰
۳۱	لويه خدايه	۲۴۵۴
۳۲	ماشومان	۲۴۵٦
۳۳	شعر او ادب	۲۴۵۸
۳٤	د ادب راز	۲۴٦۴
۳۵	نوی کال	۲۴٦۸
۳٦	زما د لاس نيالگيه!	۲۴۷۲
۳۷	د فکر پالونکی	۲۴۷۴
۳۸	د ژوند نغمه	۲۴۵٦
۳۹	نوی فکر	۲۴۵۸
٤۰	زوړ فکر	۲۴۷۰
٤۱	ناداني او ناداري	۲۴۸۱
٤۲	سيند	۲۴۸۳
٤۳	عقيده	۲۴۸٦
٤٤	عمل	۲۴۸۷
٤۵	عبادت او دعا	۲۴۸۸
٤٦	بې زړه	۲۴۹۰
٤۷	ملک او ملا	۲۴۹۱
٤۸	شاعر	۲۴۹۳
٤۹	سبا	۲۴۹۴
۵۰	د پسرلي گله!	۲۴۹۷

٥١	د رمې خاونده!	۲۴۹۹
٥٢	بې گناه بندي	۲۵۰۱
٥٣	نظر لالا	۲۵۰۳
٥٤	جبر او اختیار	۲۵۰۸
٥٥	د خان واده	۲۵۱۳
٥٦	غم او خوشحالي	۲۵۱۴
٥٧	اخلاقي اساس	۲۵۱۸
٥٨	ښه او بد	۲۵۲۱
٥٩	پخوانۍ ډیوې	۲۵۲۳
٦٠	انتخاب	۲۵۲٦
٦١	د عقل برخه په ژوندانه کې	۲۵۳۱
٦٢	حسابي خبرې	۲۵۳۴
٦٣	شعر او فلسفه	۲۵۳۵
٦٤	ولاړې اوبه	۲۵۳٦
٦٥	ښه حاکم	۲۵۴۰
٦٦	لیکوالي املا او انشا:	۲۵۴۱
٦٧	دوه دهقانان	۲۵۴۲
٦٨	دوه جنازې	۲۵۴٦
٦٩	ملیت او ملي استقلال	۲۵۴۸
٧٠	ملي یووالی	۲۵۵۵
٧١	ژوند	۲۵۵۷
٧٢	مترقي ژوند	۲۵۵۹
٧٣	د خلکو نظر	۲۵٦۳
٧٤	د حق اظهار	۲۵٦۸
٧٥	ډار	۲۵۷۱
٧٦	حقیقت	۲۵۷۴

۷۷	زما نظر	۲۵۷٦
۷۸	عشق او هوس	۲۵۷۸
۷۹	مضر احتیاط	۲۵۸۴
۸۰	حاکمانو ته وایم	۲۵۸۹
۸۱	ملیونر خیراتخور	۲۵۹۳
۸۲	گرانه لیکواله!	۲۵۹٦
۸۳	بله ډیوه:	۲٦۰۲
۸٤	خپله ژبه	۲٦۰۳
۸۵	خپل ملیت ساتل	۲٦۰٦
۸٦	حرکت او ویښتوب	۲٦۱۱
۸۷	لوئیدل او جدیت	۲٦۱۴
۸۸	پوره ژوندون	۲٦۱۸
۸۹	د ژوند مقصد	۲٦۲۳
۹۰	گټل	۲٦۲۸
۹۱	زړه او سترگې	۲٦۳۱
۹۲	زړه دې پېژنم	۲٦۳۴
۹۳	حقیقت	۲٦۳٦
۹٤	د محبت رڼا	۲٦۳۹
۹۵	شعر او ادب	۲٦۴۱
۹٦	شاعر او عالم	۲٦۴۳
۹۷	د تورې رڼا	۲٦۴۹
۹۸	کورنی مرغه	۲٦۵٦
۹۹	خوږ ژوند	۲٦۵۹
۱۰۰	څه لیکل یا لیک پوهه:	۲٦٦۳
۱۰۱	دعا	۲٦٦۴
۱۰۲	رحم وکړه!	۲٦٦۷

۱۰۳	سوداګره!	۲٦٦۹
۱۰٤	خلک وپېژنئ!	۲٦۷۱
۱۰۵	د کوم ځای دی؟	۲٦۷۴
۱۰٦	کوم یو ښه دی؟	۲٦۷٦
۱۰۷	وښیه څوک دی؟	۲٦۷۷
۱۰۸	رشوت خوره! ته راپه یاد شوې	۲٦۷۸
۱۰۹	سیاست	۲٦۷۹
۱۱۰	خلک څه وايي؟	۲٦۸۰
۱۱۱	څوک وايي؟	۲٦۸۳
۱۱۲	څه وکړو؟	۲٦۸۴
۱۱۳	ووېرېږئ او مه وېرېږئ!	۲٦۹۰
۱۱٤	استاذ ویل	۲٦۹۲
۱۱۵	عجیب انسان	۲٦۹۵
۱۱٦	خان لالا	۲٦۹٦
۱۱۷	رشوتونه	۲٦۹۸
۱۱۸	د متملقینو منطق	۲۷۰۰
۱۱۹	د ښځو ډار	۲۷۰۱
۱۲۰	مورِ په چا پسې نه ځو	۲۷۰۱
۱۲۱	په خرو کې هم الفت شته	۲۷۰۲
۱۲۲	د رجب خان دعوتنامه	۲۷۰۳
۱۲۳	نتیجه یعنې څه؟	۲۷۰۴
۱۲٤	انسان یعنې څه؟	۲۷۰٦
۱۲۵	خوشحالي او غم	۲۷۰۸
۱۲٦	ارزو	۲۷۱۱
۱۲۷	اجتماعي نظریات:	۲۷۱۳
۱۲۸	فکر	۲۷۱۴

۱۲۹	کار او عمل	۲۷۲۵
۱۳۰	له کار سره علاقه	۲۷۳۳
۱۳۱	عقیده	۲۷۳٦
۱۳۲	اخلاق	۲۷۳۸
۱۳۳	تعلیم او تربیت	۲۷۴۲
۱۳٤	ذوق	۲۷۴۵
۱۳۵	خیال	۲۷۴٦
۱۳٦	حرص او عشق	۲۷۵۲
۱۳۷	د مشرانو عشق	۲۷۵۵
۱۳۸	یوازېتوب	۲۷٦۰
۱۳۹	زه او ته	۲۷٦۴
۱٤۰	سترګې مه پټوئ!	۲۷٦٦
۱٤۱	د زمانې تعبیر	۲۷۷۰
۱٤۲	برابر نه دي	۲۷۷۳
۱٤۳	د اسلام دردمنو!	۲۷۷٦
۱٤٤	د سبا فکر	۲۷۷۸
۱٤۵	پخوانۍ ډیوې	۲۷۸۰
۱٤٦	ادبي بحثونه:	۲۷۸۵
۱٤۷	ادب	۲۷۸٦
۱٤۸	د ادب د کلمې تاریخ	۲۷۸۸
۱٤۹	د ادب تعریف	۲۷۸۹
۱۵۰	د ادب تقسیم	۲۷۹۰
۱۵۱	شعر	۲۷۹۱
۱۵۲	شعرد خوشال په نظر کې	۲۷۹۳
۱۵۳	شعر د حمید په نظر کې	۲۷۹٦
۱۵٤	شعر د شیدا په نظر کې	۲۷۹۸

۱۵۵	شعر د علي خان په نظر کې	۲۷۹۸
۱۵٦	په ژوند کې د شعر او ادب اغېز	۲۸۰۱
۱۵۷	د ادب تاثیر پر اسلامي فقه	۲۸۲۰
۱۵۸	صریح او کنایه	۲۸۲٤
۱۵۹	ظاهر، نص مفسر، محکم	۲۸۲۵
۱٦۰	د استثنا بحث	۲۸۲٦
۱٦۱	لغوي تدقیق	۲۸۲۹
۱٦۲	د ابن زبعري د اعتراض ځواب	۲۸۳۱
۱٦۳	د ادب بڼه او ګاڼه	۲۸۳۲
۱٦٤	فصاحت	۲۸۳٤
۱٦۵	بلاغت	۲۸۳۵
۱٦٦	عواطف	۲۸۳٦
۱٦۷	د عواطفو صدق	۲۸۳۷
۱٦۸	د عواطفو تجلي او ظهور	۲۸۵۱
۱٦۹	د عواطفو ثبات او نه رالوېده	۲۸۵۲
۱۷۰	خیال	۲۸۵۳
۱۷۱	مبتکر خیال	۲۸۵٤
۱۷۲	مصور خیال	۲۸۵٦
۱۷۳	مفسر	۲۸۵٦
۱۷٤	تمثیل	۲۸٦۱
۱۷۵	عامیانه بلاغت	۲۸٦٤
۱۷٦	د پښتو څو لنډۍ	۲۸٦۸
۱۷۷	نوی سبک او نوی ادب:	۲۸۷٦
۱۷۸	د خدای قانون	۲۸۷۷
۱۷۹	د کار فکر	۲۸۷۸
۱۸۰	زه خبر نه وم	۲۸۸۰

۱۸۱	د خير خاوند	۲۸۸۲
۱۸۲	ديموكراسي	۲۸۸۳
۱۸۳	عشق	۲۸۸۵
۱۸٤	عمل	۲۸۸۷
۱۸۵	د ايمان ځاى زړه دى	۲۸۸۸
۱۸٦	زموږ باغ	۲۸۹۰
۱۸۷	بې تميزي	۲۸۹۲
۱۸۸	د ظالم فلسفه	۲۸۹۳
۱۸۹	دستورالعمل	۲۸۹٤
۱۹۰	اصلي غل	۲۸۹٦
۱۹۱	د غلو منطق	۲۸۹۷
۱۹۲	د غلو ډيوه	۲۸۹۹
۱۹۳	د حاكم اشتباه	۲۹۰۰
۱۹٤	څه لري او څه نه لري	۲۹۰۱
۱۹۵	آمر او مامور	۲۹۰۳
۱۹٦	توره پرده	۲۹۰۵
۱۹۷	د ژوند نغمه	۲۹۰٦
۱۹۸	خوشالي	۲۹۰۸
۱۹۹	لوړ خيالونه او ژور فكرونه:	۲۹۰۹
۲۰۰	ازادي	۲۹۱۰
۲۰۱	گل ويل	۲۹۱۳
۲۰۲	شپږ زره كاله پخوا	۲۹۱۵
۲۰۳	حضرت محمد (ص)	۲۹۱۸
۲۰٤	له مرگه نه وېرېږم	۲۹۲۱
۲۰۵	اجتماعي عيبونه	۲۹۲۱
۲۰٦	د غم خوښي	۲۹۲۲

۲۰۷	د ژوند لوبه	۲۹۲۳
۲۰۸	پوهه	۲۹۲۳
۲۰۹	هر چا وخوړولم	۲۹۲٤
۲۱۰	زما ترانې	۲۹۲٤
۲۱۱	د هوسونو مرګ	۲۹۲٥
۲۱۲	د شاعر حال	۲۹۲٦
۲۱۳	شاعر ته	۲۹۲۷
۲۱٤	ادب ا و محبت	۲۹۲۹
۲۱٥	د حقیقت اظهار	۲۹۲۹
۲۱٦	پیغمبر	۲۹۳۰
۲۱۷	د نېکانو ارمان	۲۹۳۲
۲۱۸	قبر او ګل	۲۹۳۳
۲۱۹	افتخار	۲۹۳٥
۲۲۰	څه غواړم	۲۹۳٦
۲۲۱	د بډای فقر	۲۹٤۰
۲۲۲	هېرول	۲۹٤۰
۲۲۳	له هرچا نه لرې	۲۹٤۰
۲۲٤	د شاعر خوشبختي	۲۹٤۱
۲۲٥	تسلي	۲۹٤۱
۲۲٦	هابیل او قابیل	۲۹٤۲
۲۲۷	سخاوت	۲۹٤٤
۲۲۸	بې اسرې	۲۹٤٤
۲۲۹	خلک او شاعر	۲۹٤٥
۲۳۰	انسان	۲۹٤٦
۲۳۱	په انګلیستان کې	۲۹٤۷
۲۳۲	غويي	۲۹٤۸

۲۳۳	د ټاګور نغمې	۲۹٤۹
۲۳٤	شاعر او پربنته	۲۹۵۲
۲۳۵	غم او خوشالي	۲۹۵۵
۲۳٦	پارلمان	۲۹۵٦
۲۳۷	ژوند	۲۹۵۷
۲۳۸	قوت او جرئت	۲۹۵۷
۲۳۹	تاریخ	۲۹۵۸
۲٤۰	لوړه پایه	۲۹۵۸
۲٤۱	بدبختي	۲۹۵۹
۲٤۲	عقل	۲۹۵۹
۲٤۳	ترقي او تکامل	۲۹٦۰
۲٤٤	د ژوند ضروري شرطونه	۲۹٦۰
۲٤۵	علم او اخلاق	۲۹٦۱
۲٤٦	فکر او احساسات	۲۹٦۳
۲٤۷	تمسخر او ترحم	۲۹٦٤
۲٤۸	د خلکو انتظار	۲۹٦۵
۲٤۹	خطرناک	۲۹٦٦
۲۵۰	د ژوند مخ او شېټ	۲۹٦٦
۲۵۱	لېونتوب او حماقت	۲۹٦۷
۲۵۲	په ځان باور	۲۹٦۸
۲۵۳	تعصب	۲۹٦۸
۲۵٤	ځان وپېژنه!	۲۹٦۹
۲۵۵	شخصیت	۲۹۷۰
۲۵٦	بقا	۲۹۷۱
۲۵۷	کب	۲۹۷۲
۲۵۸	هغه چې دنیا ته راننغله	۲۹۷۳

۲۵۹	څنګه به یو؟	۲۹۷٤
۲٦۰	ستاسو فکر	۲۹۷٤
۲٦۱	که طبابت ترقي وکړي	۲۹۷۵
۲٦۲	څه غواړئ؟	۲۹۷٦
۲٦۳	پوه او ناپوه	۲۹۷۷
۲٦٤	مرګ	۲۹۷۸
۲٦۵	روح	۲۹۷۸
۲٦٦	افلاطون	۲۹۷۹
۲٦۷	زموږ پوهه	۲۹۸۰
۲٦۸	بدې خبرې	۲۹۸۰
۲٦۹	انساني سلوک	۲۹۸۱
۲۷۰	انساني کمال	۲۹۸۲
۲۷۱	د فکر روزنه	۲۹۸۲
۲۷۲	ښکلېتوب	۲۹۸۳
۲۷۳	ښایست	۲۹۸۳
۲۷٤	سیاستمدار	۲۹۸۳
۲۷۵	غولول	۲۹۸٤
۲۷٦	فکر په شعر کې	۲۹۸٤
۲۷۷	بدبختي او شعر	۲۹۸٤
۲۷۸	عشق او سعادت	۲۹۸۵
۲۷۹	پوهه او عشق	۲۹۸۵
۲۸۰	ښوونځی	۲۹۸۵
۲۸۱	د فکر پانګه	۲۹۸٦
۲۸۲	معرفت	۲۹۸٦
۲۸۳	علم او علما	۲۹۸٦
۲۸٤	ځان ښودل	۲۹۸۷

۲۸۵	د ښه کار علت	۲۹۸۷
۲۸٦	تاج او قلم	۲۹۸۷
۲۸۷	مطبوعات او تاریخ	۲۹۸۸
۲۸۸	حکومت او روزنامه	۲۹۸۸
۲۸۹	د ځان سعادت	۲۹۸۸
۲۹۰	ځان مسعود ګڼل	۲۹۸۹
۲۹۱	اجبار او اختیار	۲۹۸۹
۲۹۲	عقل او زړه	۲۹۸۹
۲۹۳	کینه او مینه	۲۹۹۰
۲۹٤	احتمالي مصیبت	۲۹۹۰
۲۹۵	لیاقت لرل	۲۹۹۰
۲۹٦	لوی خلک	۲۹۹۱
۲۹۷	اجتماع	۲۹۹۱
۲۹۸	د جنګ احساس	۲۹۹۱
۲۹۹	نجیبه غریزه	۲۹۹۲
۳۰۰	شهرت او شرافت	۲۹۹۲
۳۰۱	هدیه قبلول	۲۹۹۲
۳۰۲	هېرول	۲۹۹۳
۳۰۳	ځان غوښتنه	۲۹۹۳
۳۰٤	مکررات	۲۹۹٤
۳۰۵	نېکي	۲۹۹۵
۳۰٦	د طبیعت قوانین	۲۹۹۷
۳۰۷	هېرول	۲۹۹۷
۳۰۸	انساني تکلیف	۲۹۹۸
۳۰۹	ژوند	۳۰۰۰
۳۱۰	حکمت او سعادت	۳۰۰۲

۳۱۱	انشاء	۳۰۰۵
۳۱۲	مطالعه او تفکر	۳۰۰٦
۳۱۳	خوی او خصلت	۳۰۰۸
۳۱٤	دوستانه مناسبات	۳۰۰۹
۳۱۵	بدي او ضرر	۳۰۰۹
۳۱٦	لویه اشتباه	۳۰۱۰
۳۱۷	افتخار	۳۰۰۱
۳۱۸	غضب او شهوت	۳۰۱۲
۳۱۹	دوستي	۳۰۱۳
۳۲۰	ښکلا	۳۰۱٦
۳۲۱	وحشي او مدني انسان	۳۰۱٦
۳۲۲	کابل مجله:	۳۰۱۷
۳۲۳	ستا شان	۳۰۱۸
۳۲٤	له مدرسې نه ایستل	۳۰۲۰
۳۲۵	انسان څه غواړي؟	۳۰۲۱
۳۲٦	کارونه	۳۰۲۹
۳۲۷	وده او تکامل	۳۰۳۳
۳۲۸	ماشومان	۳۰۳۵
۳۲۹	ریاکاران	۳۰۳٦
۳۳۰	د شپنو کېږدۍ	۳۰٤۳
۳۳۱	د قضاوت شعور	۳۰٤۵
۳۳۲	بختوره	۳۰٤۸
۳۳۳	ځان ساتل	۳۰۵۱
۳۳٤	کټوری	۳۰۵٦
۳۳۵	د شاعر مقام	۳۰۵۹
۳۳٦	ښنگه ژوند کوو؟	۳۰٦٦

۳۳۷	کورنۍ	۳۰۷۳
۳۳۸	فکرونه هم تغیر مومي	۳۰۸۰
۳۳۹	شاعرانه خیال	۳۰۸٤
۳٤۰	تیاره او رڼا	۳۰۸٦
۳٤۱	بله دنیا	۳۰۸۸
۳٤۲	د بشریت قافله او منزل مقصود	۳۰۹۰
۳٤۳	د محبت لېوال	۳۰۹۳
۳٤٤	پوهه او معرفت	۳۰۹۸
۳٤٥	د زړه پوښتنې	۳۱۰۷
۳٤٦	د ژوندانه روح	۳۱۰۸
۳٤۷	د مشرانو عشق	۳۱۱۱
۳٤۸	ستر قوت	۳۱۱۷
۳٤۹	له کار سره علاقه	۳۱۲٤
۳٥۰	د پوهې غرور	۳۱۳۰
۳٥۱	عقل، قانون، غرایز	۳۱۳٦
۳٥۲	اجتماعي نظام	۳۱٤٤
۳٥۳	د ځان مینه	۳۱٥۲
۳٥٤	افغان جریده:	۳۱٦۱
۳٥٥	د خان ناظر	۳۱٦۲
۳٥٦	کمیت پېژندنه	۳۱٦٦
۳٥۷	اداري سیاست	۳۱۷۹
۳٥۸	اشتباه	۳۱۷٥
۳٥۹	خان او بډای	۳۱۷۹
۳٦۰	ولس جریده:	۳۱۸۷
۳٦۱	ښنگه حاکم؟ رښتیا وایم	۳۱۸٤
۳٦۲	فکر او کار	۳۱۸۷

۳٦۳	وطن	۳۱۸۹
۳٦٤	ملت	۳۱۹۳
۳٦۵	حقیقي غل	۳۱۹٦
۳٦٦	بندیوانه	۳۱۹۸
۳٦۷	اصلاح ورځپاڼه:	۳۲۰۲
۳٦۸	ملي ناموس	۳۲۰۳
۳٦۹	نوې رڼا:	۳۲۰۵
۳۷۰	پښتون د ملت نوم دی د قام نوم نه دی	۳۲۰٦

د استاد یون پنځوس کلن یون

ښاغلي پوهاند دوکتور محمد اسمعیل یون زموږ د زمانې په تېره بیا د سختو حالاتو یو مخکښ فکري مبارز دی. ده د افغانستان د کورنیو او بهرنیو مخالفینو، جنگسالارانو او فسادګرو پر وړاندې د مبارزې یوه ځانګړې لاره، چې د قلم، ژبې او جرئت لاره وه، غوره کړه. دا یې د خپل ولس او خلکو د اوږدو مبارزو تر ټولو غوره، بریالۍ او ژغورندویه لاره او مبارزه وبلله. دی که په کابل کې و او یا هم په نورو ولایتونو کې، خپلو ملي او فرهنګي هلو ځلو ته یې دوام ورکړی، همدا علت و چې افغانانو د ده د مبارزې پر حقانیت، رښتینولۍ او زړورتیا باور پیدا کړ، ډېری افغانان په ځانګړې توګه ځوانان یې تر څنګ ودرېدل او دې مبارزې ته یې لا نور ځواک وروباښه. یون د دې ځوانانو په راټولېدو سره پرځان لا باوري شو او خپلې دې مبارزې ته یې په سیستماتیک ډول دوام ورکړ.

که وویل شي چې یون د افغاني ټولنې، ملي تفکر او د مظلوم اکثریت د غږ پورته کولو یو بریالی ویاند دی، نو مبالغه به مې نه وي کړې. د دې لپاره چې ښاغلی یون په بشپړه توګه وپېژنو، نو غواړم دلته یې د ژوند، اثارو او افکارو پر بېلابېلو برخو لنډه رڼا واچوم:

۱-زوکړه: محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی او د هدایت خان لمسی دی، پر (۱۳۴۶ل) کال د کب پر (۱۸) مه نېټه د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ د (الوخېلو) په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی. یون لا د شېږم ټولګي زده‌کوونکی و چې پلار یې وفات شو،

د کور سرپرستي او د ژوند نورې چارې خپله ده ته ورپرغاړه شوې. خو په دې سختو شرایطو کې یې هم خپل هوډ قوي وساته، هم یې د کورنۍ سرپرستي کوله او هم یې خپلو زده کړو ته دوام ورکړ.

۲- زده کړې: محمد اسمعیل یون پر (۱۳۵۳ل)کال د الینګار ولسوالۍ د (سلینګار) په لومړني ښوونځي کې، چې د یون له کوره په پلي مزله یې نږدې یو نیم ساعت واټن درلود، په لومړي ټولګي کې شامل شو، یون یو کال د سوېي ازموینه ورکړه او یو ټولګی یې ارتقا وکړه، پر (۱۳۵۷ل)کال دې ښوونځي ته نوې ودانۍ جوړه شوه او د یون کور ته نږدې ساحه کې اباد شو. پر (۱۳۵۸ل) کال دا ښوونځی د حکومت د مخالفینو له خوا وسوځول شو، یون د نورو زده کوونکو په شان له ښوونځي څخه بې برخې شو، یون له درس سره د خپلې مینې او د کورنۍ د موافقې پر اساس کابل ته راغی او دلته پر (۱۳٦۱ل) کال یې د کابل په (ده خدایداد) او بیا په (ده یحیی) لېسو کې خپلې زده کړې پسې تعقیب کړې. پر (۱۳٦۲ل) کال د کابل په خوشال خان لېسه کې شامل او پر (۱۳٦٦ل) کال ترې په دویمه نومره فارغ شو، (۱۳٦۷ل)کال د کابل پوهنتون په ژبو او ادبیاتو پوهنځي کې شامل او پر (۱۳۷۰ل) کال ترې اول نومره فارغ شو، پر (۱۳۷۰ل)کال یې د یاد پوهنځي پښتو څانګې کې د کدر ازموینه ورکړه، په یاده ازموینه کې بریالی او پر همدې کال د (نامزد پوهیالي) په رتبه د پښتو څانګې د کدر غړی شو. یون پر (۱۳۸۵ل)کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په ماسترۍ پروګرام کې شامل او پر (۱۳۸۷ل)کال کې ترې فارغ شو.

یون د (کابل پوهنتون) علمي مجلې موسس هم دی او درې کاله یې د دې مجلې مدیریت هم ورپرغاړه و.

محمد اسمعیل یون پر (۱۳۹۲ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د دوکتورا (PhD) پروګرام کې شامل شو او د تحصیل دا پړاو یې هم پر (۱۳۹٦ل) کال په بریالیتوب سره بشپړ کړ.

یون پر پورتنیو زده کړو سربېره د لنډ مهاله کورسونو، ورکشاپونو او سیمینارونو لپاره په کور دننه او بهر په ځینو برخو کې زده کړې کړې دي او لنډ مهاله کورسونه یې هم تعقیب کړي دي.

یون له (۱۳۷۰ل) کال څخه چې د کابل پوهنتون په کدر کې شامل شوی، بیا تر (۱۳۹٦ل)کال پورې په منظم ډول تدریس کړی او په دې یاده موده کې یې له (نامزد پوهیالي) څخه نیولې بیا تر (پوهاندۍ) وروستۍ لوړې پوهنتوني رتبې پورې ټولې رتبې په ترتیب سره بشپړې کړي او د هرې رتبې لپاره یې له پوهنتوني مقرراتو سره سم ځانګړی اثر لیکلی دی.

۳- دندې: یون چې کله په ښوونځي کې د څلورم، پنځم او شپږم ټولګي زده کوونکی و، نو د ښوونځي د ترانې د ټیم غړی و، سپورت سره یې هم مینه درلودله، په ښوونځي کې د خپل عمر په هلکانو کې د والیبال ټیم غړی و، یون چې کله له لغمان څخه کابل ته راغی، نو دلته په (خوشال خان) لېسه کې د ادبي انجمن مشر شو. یون د ثانوي زده کړو پر مهال (۹-۱۲) ټولګي پورې موده کې له یو شمېر اخبارونو او مجلو سره

قلمي همکاري درلودله او د ځینو چاپي خپرونو له خوا ورته حق الزحمه هم ورکول کېدله. یون په کابل پوهنتون کې د تحصیل پر مهال هم د لیکوالو د ټولنې غړی، د ځوانو لیکوالو د ټولنې د مشرتابه غړی، د خوشال فرهنګي ټولنې د ځوانانو د برخې مسول او یو شمېر نورو فرهنګي ټولنو غړی پاتې شوی دی.

یون لا په (۱۲) ټولګي کې و چې د (هیلې) په نامه یې د لرو او برو افغانانو د ځوانو شاعرانو یوه شعري ټولګه راټوله او پر (۱۳٦٦ل) کال یې چاپ کړه.

د پوهنځي پر وروستي کال یې دوه اثار: د خپلو شعرونو ټولګه (مټکور) او د ولسي شاعر (محمد عالم حیران) د شعرونو ټولګه (نیمګړي ارمانونه) چاپ کړل.

یون د تنظیمي جګړو پر مهال کله په کابل او ځینې وختونه په پېښور کې اوسېده، هلته په پېښور کې یې (هیله) مجله چاپوله، د (معارف) مجلې همکار و، په جرمني کې د دوو افغاني کلتوري ټولنو؛ (د افغانستان کلتوري ودې ټولنه) او (د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې) استازی هم و.

محمد اسمعیل یون د طالبانو د نظام تر ړنګېدو وروسته پر (۱۳۸۱ل)کال لومړی په ختیزو ولایتونو کې د ملګرو ملتونو د مرستو د ځانګړي دفتر یوناما (UNAMA) مشاور او ډېر ژر په یادو ولایتونو کې د

ببړنۍ لويې جرګې لپاره د انتخاباتو د دفتر مشر شو. يون دا دنـده هـم پـه ښه ډول ترسره کړه.

يون پر (۱۳۸۲ل)کال د ببړنۍ لويې جرګې چې نږدې (۱۶۰۰) تنو پـه کې له ټول افغانستان څخه ګډون درلود، غړی و، د جرګې د مشرتابه لپـاره ټاکنې وشـوې او يـون د رايـو پـه اکثريـت سره د ببړنـۍ لـويې جرګـې د لومړي منشي په توګه انتخاب شو، د منشيتوب دنـده يـې هـم پـه ښـه ډول ترسره کړه او بيا يې د يادې جرګې په باب (ببړنۍ لويه جرګـه- ولسـواکي او زورواکي) تر نامه لاندې يو ځانګړی اثر هم وليکه.

يون پر (۱۳۸۵ل)کال د افغانستان او پاکسـتان تـر مـنځ د (امـن ګـډې جرګې) لپاره د افغانستان له لوري د منشي په توګه غوره شو او دا دنده يـې هم په ښه ډول ترسره کړه.

يون پر (۱۳۸۵ل)کال د جمهور ريـيس حامـد کـرزي د يـوه ځـانګړي فرمان له لارې د امنيت شورا دفتر د فرهنګي چارو د رييس په توګـه غـوره شو، اوه کاله يې دا دنده پر مخ يوړه او جمهور رييس حامـدکرزي تـه يـې په ډېرو ملي او فرهنګي مسايلو کې خپلې مشورې ورکړې.

يون پر (۱۳۹۲ل)کال په حکومت کې د ولسمشر له خوا جنګسالارانو او فسادګرو ته د زياتو امتيازاتو له ورکـړې سره د مخالفـت لـه املـه لـه خپلـې دندې استعفی ورکړه او پر همدې کال يې (د افغانستان ملي تحريـک) پـه نامه د يـو ازاد، فرهنګـي، مـدني، ټـولنيز، مـلي او سـياسي حرکـت بنسـټ کېښود.

۴- کورنی ژوند:

استاد یون پر (۱۳۷۴ل) کـال لـه (اریـن مومنـد) سره واده وکـړ، اوس ځلور اولادونه لري (هیله، سمسور، سـوله او ودان). (هیلـه) او (سمسـور) دا مهال (۱۳۹٦ل کال) پـر لـوړو زده کـړو بوخـت دي، (سـوله) او (ودان) د ښوونځي زده کوونکي دي او مېرمن یې (ارین یون) په ولسي جرگه کـې د ننگرهار د خلکو منتخبه استازې ده.

۵- فعالیتونه:

الف- ټولنیزه برخه کې: یون لـه (۱۳٦٦ل)کـال څخـه بیـا تـر (۱۳۹٦ل)کال پورې په ټولنیزو چارو کې زیات کارونه ترسره کړي دي، پـه یاده موده کې یې په سلگونو زرو هېوادوالو سره لیـدنې کتنـې کـړي دي، په سلگونو ټولنیزې غونډې یې جوړې کړي، د خلکو مشکلاتو ته یـې ځـان رسولی، د نورو ملگرو او ملي تحریک د ملگرو په مرسته یې مصیبت ځپلـو خلکو ته مرستې وررسولي. په کابل، کندوز، بغلان، بدخشان، فاریاب، بلخ، هلمند، ننگرهار، پکتیا، خوست، لغمان، کونړ او د هېواد په نورو سیمو کـې یې زلزله ځپلو، سېلاب ځپلو، جنگ ځپلو او نورو مصیبت ځپلو هېوادوالـو ته د ملي پانگوالو مرستې رسولې دي، د دولت او خیریه ټولنو پام یې هغو ته وراړولی او لـه دې لارې یـې خلکـو تـه پـه مسـتقیم او نامسـتقیم ډول د میلیونونو ډالرو مرستو د ور رسولو زمینه برابره کـړې ده. د مصـیبت ځپلـو خلکو لپاره یې لوی رسنیز کمپاینونه هم ترسره کړي او دا کار د دې سـبب شوی چې هم دولت او هم خیریه ټولنې غمځپلو سیمو ته ځـان ورسـوي.

د جګړې ځپلو هیوادوالو سره ته د وینې د ورکړې لپاره یې ځو پروګرامونه جوړ کړي او همدارنګه یې د خلکو مدني او اعتراضیه غونډو ته لاره هواره کړې ده. د مسجدونو او کلینیکونو په جوړونه کې یې ونډه اخیستې، د صحي اوبو لپاره یې د ژورو څاګانو په کیندنه او د چاپېریال د پاک ساتلو لپاره یې هم د هېوادوالو مرستې اړمنو هېوادوالو ته رسولې دي. په مجموعي ډول د ټولو هغو خیریه او ټولنیزو کارونو شمېر چې یون په تېرو (۳۰) کلونو کې ترسره کړي تر (۱۰۰۰) ګټورو او مرستندویه کارونو زیاتېږي.

ب- سیاسي برخه کې: محمد اسمعیل یون سره له دې چې له کوم سیاسي ګوند سره تړاو نه لري او نه یې غړیتوب لري، خو په خپله یې له نورو روښنفکرو افغانانو سره په ګډه (د افغانستان ملي تحریک) په نامه د یو ملي، مدني، خدماتي، ټولنیز، ملي او سیاسي حرکت بنسټ ایښی دی. د دې تحریک له لارې یې په هېواد کې یو شمېر سیاسي فعالیتونه ترسره کړي دي.

یون له یو شمېر نورو افغانانو سره په ګډه په هېواد کې د ولسواکۍ د ټینګښت، د جنګسالارانو او فسادګرو د زور کمونې، له منځه وړنې او همدارنګه د عادلانه سیاسي نظام د ټینګښت لپاره ګڼ شمېر لاریونونه ترسره کړي او په ځینو نورو دا ډول مظاهرو کې یې ګډون کړی دی. دا مظاهرې ټولې سولییزې او هدفمنې وې. د ټولو هغو غونډو، لاریونونو، جرګو، مرکو، سیاسي سیمینارونو او ورکشاپونو شمېر چې یون په مستقیم او

نامستقیم ډول او د نورو هېوادوالو په مرسته جوړ کړي په تېرو (۳۰) کلونـو کې تر (۸۰۰) بېلابېلو غونډو اوړي.

د ملي او اسلامي هویت د خوندیتابه لپاره یې ټینګه او متواتره مبـارزه د ملي او سیاسي مبارزو یوه بېلګه ده.

ج- فرهنګي برخه کې: یون د یو خپلواک لیکوال په توګه په تېرو دېرشو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي، علمي او اکاډمیک خدمتونه ترسره کړي،په ګڼو چاپي، رادیويي او ټلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګند بیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي؛ د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو د ده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپلو فرهنګي، سیاسي او ټولنیزو کارونو ته دوام ورکړی دی.

د ټولو هغو لیکنو، مرکو او ویناوو شمېر چې استاد یون په تېرو (۳۰) کلونو کې د هېواد په داخل او بهر کې له چاپي، غږیزو، لیدنیو او برېښنایي رسنیو سره کړي تر (۱۲۰۰) عنوانو لیکنو، مرکو او ویناوو اوړي.

د استاد یون اوسنی فرهنګي کارونه، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، د تېرو دېرشو کلونو په بهیر کې ترسره شوي دي. استاد یون په تېرو (۳۰) کلونو کې تر (۵۰) عنوانو زیات اثار لیکلي چې نږدې ټول یې چاپ شوي، دا اثار یې هم په برېښنایي ډول، هم په کتابي ډول او هم په (CD) کې لوستونکو ته وړاندې کړي دي. استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی دی، په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان دکلتوري ودې ټولنې) او(د پښتني فرهنګ د ودې پراختیا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو لیکوالو په لسګونو اثار، ایډیټ او چاپ کړي دي. دغه راز یې د سلګونو کورنیو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو په جوړونه کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په سلګونو مشاعرې،سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

په رسنیزه برخه کې یې د (ژوندون) په نامه یو رسنیز مرکز جوړ کړی چې ژوندون راډیو ټلویزیون په کې فعالیت لري، دا راډیو ټلویزیون د ټول هېواد په کچه نشرات لري او د سټلایټ او وېبسایټ له لارې یې هم ټولې نړۍ ته نشرات رسېږي.

په اکاډمیکه برخه کې یون د (کونړ) او (لغمان) پوهنتونونو په تاسیس کې اساسي نقش لوبولی دی او اوس دا دواړه پوهنتونونه په زرګونو محصلین لري، دغه راز د یو شمېر خصوصي ښوونځیو او پوهنتونونو په جوړونه کې یې هم

مرسته کړې ده. یون د (هیلې، شمشاد او کابل پوهنتون) په نامه د درېو مجلو د مسول مدیر په توگه هم خپله دنده اجرا کړې ده. پر خپلو کتابونو سربېره یې د بېلابېلو لیکوالو نږدې (۴۰۰) عنوانو بېلابېلو اثارو ته د چاپ زمینه برابره او د یو شمېر نورو د سمون چارې یې هم پر مخ وړي دي.

په سیمه ییزه او ملي کچه یې د (۳۰) کلونو په بهیر کې تر (۱۱۰۰) زیاتې ادبي، علمي او فرهنگي غونډې، سیمینارونه او ورکشاپونه جوړ کړي دي.

چاپ شوي اثار یې په دې ډول دي:

الف- پنځونې:

کتاب نوم ځرنگوالی چاپکال

- مټکور (لومړۍ شعري ټولگه) دویم چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- په اورونو کې سندرې (دویمه شعري ټولگه) دویم چاپ ۱۳۸۷ل کال.

ب- راټولونې:

- هیلې (گډه شعري ټولگه) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- نیمگړي ارمانونه (د حیران شعري ټولگه) دویم چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- د لوونو فصل (گډه شعري ټولگه)دویم چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- د نازو انا یاد (د سیمینار د لیکنو ټولگه) دویم چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- د الفت نثري کلیات (د الفت نثرونه) درېیم چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- سیندونه هم مري (د اسحق ننگیال شعري منتخبات) دویم چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- د پښتو ادب لرغونې دوره (لومړۍ ټولگی) لومړی چاپ ۱۳۸۷ل کال.

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه، د (پوهنوال روستار تره کي) اثر دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- .د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه (د نینسي دوپرې اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه(د پوهنوال روستار تره کي) اثر دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- فلسفه او فلسفي بهیر (د استاد افغانیار اثر) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.

د- یونلیکنې:

- د اماراتو سفر (د اماراتو یونلیک) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- که یون دی یون دی (د اروپا یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- دپنټاګون ترخنډو (د امریکا یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د کرملین په زړه کې (د روسیې یونلیک) لومړی چاپ۱۳۸۹ ل کال.
- د ډیلي تخت هیرومه (د هند یونلیک) لومړی چاپ۱۳۸۹ ل کال.
- درې ورځې د افسانو په وطن کې (د هلمند یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- د خدای تر کوره (د حج یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمدګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.

- دکابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود (څېړنيز اثر) دويم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زيانونه (څېړنيز اثر) دويم چاپ۱۳۸۷ل کال.
- د پښتو شعر هندسي جوړښت (علمي اثر) شپږم چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- له افغانستانه د مسلكي كادرونو د فرار عوامل (څېړنيز اثر) دويم چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- ساينسي پرمختياوې (څېړنيز اثر) دويم چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- بېړنۍ لويه جرګه، ولسواکي او زورواکي (سياسي څېړنيز اثر) دويم چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- انديال خوشال (د څېړنيزو ليكنو ټولګه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- هيله د خپلو سريزو په لمن کې (د تحليلي ليكنو ټولګه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- کلتوري یون(د ادبي څېړنيزو ليكنو ټولګه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- فرهنګي فقر (د کلتوري څېړنيزو ليكنو ټولګه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- مرکه او مرکې (له بېلابېلو ليكوالو سره د مرکو ټولګه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- خوشال په خپل ايډيال (د څېړنيزو ليكنو ټولګه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ل کال.
- دکتابونو په ورډمو کې (پر بېلابېلو اثارو د ليكل شويو سريزو ټولګه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- افغانستان په سياسي کړلېچ کې (د سياسي او ټولنيزو ليكنو ټولګه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- پښتو ليكنی سمون (ژبنی څېړنيز اثر) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- اوسنۍ رسنۍ(څېړنيز اثر) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- که نړيوال ماته وخوري؟ (د سياسي او ټولنيزو ليكنو ټولګه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.

- **جنګ او فرهنګ په افغانستان کې (د کلتوري څېړنيزو ليکنو ټولګه) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.**
- **د سمون په لټه (د سیاسي او ټولنیزو لیکنو ټولګه) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.**
- **کتاب الشعر (د علمي څېړنیزو لیکنو ټولګه) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.**
- **کره کتنه (علمي اثر) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.**
- **ادب تاریخ (علمي اثر) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.**
- **ملي درسونه (د سیاسي لیکنو ټولګه) لومړی چاپ ۱۳۹۴ل کال.**
- **د نجات څلی (څېړنیز اثر) لومړی چاپ ۱۳۹٦ ل کال**
- **د ارګ نا ویلې خبرې (سیاسي څېړنیز اثر) لومړی چاپ ۱۳۹٦ل کال.**
- **د زمانې په کړلېچ کې (څېړنیز او تحلیلي اثر) لومړی چاپ ۱۳۹٦ل کال.**
- **ملي هویت او ملي عزت (څېړنیز او تحلیلي اثر) ۱۳۹٦ل کال.**
- **د خادم نړۍ لید (څېړنیز اثر) ناچاپ ۱۳۹٦ل کال.**

استاد یون د (۱۳۹٦ل) کال د کب پر (۱۸)مه نېټه په تذکره کې د لیکل شوي عمر له مخې پوره پنځوس کلن شو، ژوند یې د نیمې پېړۍ وروستي حد ته ورساوه. خو دا نیمه پېړۍ له منډو، تړرو، ستونزو، کړاوونو، جنجالونو او همدارنګه له بریاوو سره مله وه. له لومړي ټولګي څخه مخکې دوران خو بېخي د ماشومتوب دوران وي، په هغه کې انسان له زیاترو مسوولیتونو څخه بې غمه وي. له لومړي ټولګي څخه بیا تر دولسم ټولګي پورې د زده کړې زمانه وي، یون سره له دې چې په دې دوران کې د پلرنۍ مینې له نعمته محروم شو، د کور د سرپرستۍ درونډ مسوولیت ورپه غاړه شو، خو دې سره سره یې خپلو زده کړو ته دوام ورکړ، په همدې بهیر کې یې ادبي پنځونې وکړې او د (۱۲) ټولګي په بهیر کې یې د خپلو ادبي هڅو یا راټولونو لومړی ثمر (هیلې) ګډه شعري ټولګه

چاپ کړه. د ژوند درېیم پړاو یې د تحصیل دوره ده چې د څلورو کلونو په ترڅ کې یې په ښه ډول ترسره کړه. په دې بهیر کې یې (متکور)، (د لوونو فصل)، (نیمګړي ارمانونه) او (د نازو انا یاد) اثار تولنې ته وړاندې کړل. د ژوند بله مرحله یې د ګڼو خدمتونو مرحله ده چې له (۱۳۷۱ل) کال څخه پیل بیا تر دې دمه (۱۳۹٦ل) کال پورې رارسېږي.

دا نو د ګڼو خدمتونو مرحله ده چې پوره شپږ ویشت کاله وخت یې ونیو او ده هم په کې ښې ډېرې هلې ځلې وکړې چې موږ یې د مخه یادونه وکړه.

که یوازې په فرهنګي برخه کې د تېرو دېرشو کلونو په بهیر کې موږ د استاد یون له خوا تول لیکل شوي، ژباړل شوي او راتول شوي اثار محاسبه کړو، نو تر (۱۵۰۰۰) کتابي مخونو یې شمېر اوړي او دا بیا که د ده د لیکوالۍ پر (۳۰) کلن عمر وویشو نو د ورځې لږ تر لږه یو نیم مخ کار کېږي. یانې استاد په (۳۰) کلونو کې یوه ورځ هم بې له لیکوالۍ نه ده تېره کړې. دا په داسې حال کې ده چې په سلګونو بېلابېل لیکل شوي پیغامونه، ویناوې، مرکې، مباحثې، مناظرې او لکچرونه لا په دې کمیت کې شامل نه دي. د دې ترڅنګ هغه په سلګونو غونډې، مظاهرې، تولنیز او سیاسي خدمتونه ترسره کړي، چې موږ یې د مخه یادونه وکړه، هغه لا له دې فرهنګي کار څخه جلا دي، که دا تول کارونه سره محاسبه کړو، نو رښتیا هم سړی فکر کوي چې دا دومره کارونه د هر چا په وس پوره نه دي. هغه چا چې استاد یون سره له نږدې کارونه کړي وي، هغو ته د استاد د کار اوسپله، زغم، هوډ او اراده معلومېږي. هر سړی ورسره کار هم نه شي کولای، یو ستړی، ستومانه او سرګردانه خو ګتور او مثمر ژوند لري،

زه ورسره له (۱۳۸۳ل) کال راهیسې کار کوم، د کار او فشار کچه یې ماته تر هر چا زیاته معلومه ده. د همدغو کارونو برکت و چې افغانستان کې د ملتپالنې یوه نوې جذبه، روحیه او ولوله راپیدا شوه. داسې یو وخت هم دلته تېر شو چې د واکمنو جنگسالارانو پر وړاندې چا سوړ هم نه شو کولای، خو استاد یې په مقابل کې ودرېد، ځوانانو یې ملاتړ وکړ او بیا یې ولس هم ملاتړ ته راودانگل. د هېواد ملي او اعتقادي هویت په خطر کې و، د ملي هویت تذکرو کې د (دین) او (ملت) د سترو ارزښتونو د لیکلو مخنیوی کېده، خو استاد یون او ملگرو یې د اسلامیت او افغانیت غږ اوچت کړ او ان د کرزي او غني حکومتونو هم د دې رسا غږ او داعیې مخه ونه شوه نیولی. په داسې حال کې چې افغانستان پردیو ایډیالوژیو سخت زیانمن کړی و، د یوه ملي فکر رغول او ځلول اسانه کار نه و، خو د استاد یون او د ده په شان د ځینو نورو شخصیتونو برکت و چې د ملي هویت، ملي فکر او ملي ویاړونو ولولې تر هرې بلې ایډیالوژۍ زیاتې ځلېږي. زه نه غواړم دا لیکنه تر دې زیاته اوږده کړم، ځکه د استاد مبارزه د ده په فعالیتونو او همدارنگه د استاد په ټولو اثارو کې انځورېږي. خو د دې څو ټکو یادونه مې ځکه وکړه چې زموږ راتلونکی نسل د استاد د ملي او فرهنگي مبارزو او د هغه د زمانې له چاپېریال څخه خبر شي.

استاد یون ته د اوږد عمر او لا زیاتو بریاوو په هیله

ضیاء الرحمن ضیاء

کابل- ژوندون راډیو ټلوېزیون

(۱۳۹٦ل) کال د کب، (۲۷)مه نېټه

زما د نیمې پېړۍ یون

ژوند یو سفر دی، پیل، منځ او پای لري. د (۱۳۹۶ل) کال د کب پر (۱۸)مه نېټه زه د تذکرې د رسمي سن له مخې پوره پنځوس کلن شوم. په دې مانا چې په دې نړۍ کې مې پوره پنځوس کاله مزل وکړ. دا مزل به ګوډ و مات و، له ستونزو او کړاوونو به ډک و، هدفمن او بې هدفه به هم و، خو هر څه چې و، ژوند و نو. له کومې ورځې چې مې ښي او کیڼ لاس پېژندلی، کوښښ مې کړی چې هدفمن ژوند ترسره کړم، خو ټول کارونه د انسان په وس پوره نه دي، چاپېریال کله پر سړي داسې کانې وکا چې د ژوند بهیر او د فکر مسیر یې وربدل کا. له کومې ورځې چې مې قلم ګوتو کې نیولی، نو بیا پر ځان پوه شوی یم چې نه هر څه چې وي، هر څومره ستونزې چې وي، وي دې، ملت ته باید یو څه وکړم. د شعر په لیکلو مې شعور نور هم وده وکړه، خوشال بابا وایي چې شعر مشتق دی له شعوره، نو کېدی شي شعور مې وده کړې وي او احساس مې ځورېدلی وي چې د ژوند دې بلې نړۍ ته یې هم متمایل کړم. د ښوونځي په لسم ټولګي کې وم چې د وخت په اخبارونو کې مې شعرونه چاپ شول، دا زما د زیاتې هڅونې سبب شول. پر همدې مهال په خوشال خان لیسه کې د ادبي انجمن مسول وم. دې سره مې د خپل وخت له ځینو اخبارونو سره قلمي همکاري پیل شوه او په دې ډول مې په رسمي ډول ادبي سفر هم

پیل شو. خو له شعر او شاعرۍ سره مې مینه ان له هغه وخته وه چې په ښوونځي کې شامل شوم.

په دولسم ټولګي کې وم چې د (هیلې) په نامه مې د لرو او برو پښتنو افغانانو د ځوانو لیکوالو یوه تذکره یا غورچاڼ برابر کړ او پر (۱۳٦٦ل) کال چاپ شو، د پوهنځي پر وروستي کال مې د (نیمګړي ارمانونه) ، (د لوونو فصل) په نامه دوه راټولونې او هم مې د خپل شعرونو ټولګه (متکور) چاپ کړې. په دې ډول نو له (۱۳٦٦ل) کال څخه بیا تر (۱۳۹٦ل) کال پورې چې پوره دېرش کاله کېږي، ما له فرهنګي دایرې بهر ژوند نه دی کړی او که د چا خبره ووایم چې یوه ورځ هم له فرهنګي کار او روزګاره بهر نه یم پاتې شوی، مبالغه به مې نه وي کړې. البته په دې تېر دېرش کلن بهیر کې ځینې سیاسي کارونه له ناچارۍ څخه راباندې تحمیل شوي او ځینې ټولنیز کارونه مې په خپله خوښه ترسره کړي، خو دا کارونه مې هم د خپل ولس د سوکالۍ، د ملي واکمنۍ د ټینګښت او د فرهنګي کارونو د ملاتړ لپاره ترسره کړي دي. په (۱۳۸۵ل) کال زه د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا دفتر د فرهنګي چارو رییس وم. دا مهال زما له منظم فرهنګي کار څخه څه باندې دوه لسیزې عمر تېر شوی و، په څنګ کې د نورو هغو ملي، سیاسي او ټولنیزو کارونو پر وړاندې چې ما یې د سرته رسولو هیله لرله، سخت خنډونه موجود وو، له خپلو ملګرو؛ ضیاءالرحمن ضیاء او وفاالرحمن وفا سره مې مشوره وکړه چې راځئ فرهنګي کار ته اړم شو، دا کارونه جانبي عوارض نه لري او که لري یې هم کم دي، تنګنظره سیاسي اشخاص ورسره ژر حساسیت نه ښیي او که دوی حساسیت ښکاره هم

کړي، نو موږ به خپل کار ترسره کړی وي. د دې فرهنګي کار لپاره مو یو پلان جوړ کړ، په څه باندې دوو کلونو کې مو د نږدې دوویشتو کلونو په ترڅ کې شوي فرهنګي کارونه راټول او منظم کړل. زما له خوا ټول پخواني لیکل شوي کتابونه او راټولونې مې له سره منظمې او تر سمون وروسته مو چاپ ته تیار کړل، دا کار که څه هم ډېر ستونزمن و، خو پخې ارادې موږ خپل هدف ته ورسولو. ټول (۳۳) عنوانه بېلابېل اثار مو پر یوه وخت چاپ کړل. (۱۳۸۷ل) کال زما لپاره د فرهنګي کارونو یو غوره کال و. د خوږې خاطرې په توګه مې په ذهن کې دی. هغه وخت مې هم په یادښتونو کې لیکلي او ملګرو ته مې هم ویلي وو چې هېواد کې حالات ترینګلي دي، پر ژوند یوه شېبه هم باور نه شته، نو هر چا چې هر څومره فرهنګي کارونه کړي یانې اثار یې لیکلي دي، باید په خپله یې راټول او چاپ کړي.

زما کار یوه نوې تجربه وه، ځینو نورو لیکوالو هم هڅه وکړه دا تجربه تکرار کړي، خو په لاره کې ټکني شول، خپل کارونه یې بشپړ نه کړای شول. زما د خپلې تجربې له مخې ترڅو چې کار ته کار ونه وایې او خپله یې ترسره نه کړې، کارونه په خپل سر نه خلاصېږي. کله چې مې د عمر نیمه پېړۍ مزل وواهه، نو یو ځل بیا مې زړه کې راتېره شوه چې د خوشال بابا په وینا چې د عمر اساس پر باد اینبی دی، نو بیا خو پرې اعتماد هم په کار نه دی، راځه دا ځل د خپل ټول فرهنګي ژوندانه کړي کارونه چې دا وخت پوره دېرشو کلونو ته رسېږي، بیا له سره منظم او کلیاتو په بڼه چاپ کړه. له دې کار څخه مې هدف دا و چې په ژوند کې

مې نه دي غوښتي څوک راځخه ازار شي او یا د چا د اوږو پېټی شم، هسې نه چې تر مرګ وروسته زما لیکنو او اثارو پسې، ښه دي، که خراب، کمزوري دي که قوي، هنري دي که ناهنري، څوک سرګردانه شي او پر راټولونې یې ځان ستړی کړي. له خدایه شکر کاږم چې ژوند یې راته د نیمې پېړۍ وروستي حد پورې راورسوه، دا د هغه لوی ذات پېرزوینه ده، که نور یې راته وغځوي، نو هم لویه مهرباني به یې وي او که نه برخلیک یې راته وخته لیکلي وي، نو ژوند خو د هغه لوی ذات ډالۍ ده، هر وخت یې اخیستلای شي. په دې خاطر مې یو ځل بیا پر ټولو پخوانیو چاپ او وروسته پر ځینو ناچاپو اثارو ګوتې ووهلې او د محتوایي وېش له مخې مې سره منظم کړل، ټول پنځوس عنوانه شول چې راټولونې، پنځونې، ژباړنې او څېړنې ټولې په کې شاملې دي. دا ټول پنځوس عنوانه بیا د شکل او محتوایي وېش له مخې په (۱۴) بېلابېلو ټوکونو کې تنظیم شول او (نیمه پېړۍ یون) نوم ورته ورکړل شو.

دا پنځوس بېلابېل اثار چې ښه مې پورته ورته یاده کړه زما د نیمې پېړۍ په تېره بیا (۳۰) کلونو فرهنګي سفر پایله او ثمره ده چې خپلو قدرمنو هېوادوالو ته یې وړاندې کړم. که چېرې په هېواد کې جګړه او ناورین نه وای، نو کېدی شول تر دې زیات کار ترسره شوی وای، خو موږ بدمرغه نسل وو چې له ډېر تنکي زلمیتوبه مو جګړه پیل شوې او دا دی تر نږدې سپینږیرتوبه لا دوام لري. زه د ښوونځي په شپږم ټولګي کې وم چې جګړې د پلار له خواږه نعمته محروم کړم. له هغې ورځې بیا تر دې لیکنې پورې (۳۸) کاله تېرېږي، خو د پلار مرګ مې د پرونۍ ورځې د ترخې

خاطرې په شان په ذهن کې انځور دی. ما غوندې په ملیونونو افغانانو د جګړې ټپونه او دردونه لیدلي دي.

نږدې دوه نسلونه په جګړه کې راګیر شول او لوی شول. د جنګ نسل د فرهنګ نسل نه دی. جګړه ډېره بدمرغه پدیده ده، د فرهنګ او تمدن د عمرونو مېوه او ثمره په یوه ساعت کې پوپناه کړي، نو په داسې یوه جګړه ییز چاپېریال کې چې هر څوک د ټوپک تر واکمنۍ لاندې د قلم د حاکمیت لپاره کار کوي، له اور سره د لوبو په مانا دي. له دې معترضه جملې څخه مې هدف دا دی چې زموږ راتلونکی نسل باید پر دې پوه شي چې که ما او زما د عمر ټول پښت راتلونکي نسل ته څه ډېر بډایه فرهنګي سوغات نه دی ډالۍ کړی، نو په دې کې زیات قصور د زمانې دی. خدای(ج) دې وکړي چې زموږ راتلونکی پښت زموږ په شان د ډول ډول انقلابونو د ژرندو تر پلونو لاندې ګیر نه شي، چې د غنم د دانې په شان یې ژوند محوه شي او یا یې هم اغزن چاپېریال د ژوند مېوه پخېدو ته پرې نه ږدي. الله تعالی دې وکړي زموږ راتلونکی پښت زموږ د زمانې له تاوجن چاپېریال څخه ښه پند او عبرت اخیستی وي او د یوه سوکاله ژوند او پرمختللي افغانستان لپاره ورته مناسب فرصتونه برابر شي.

د دې لیکنې په دې برخه کې غواړم د خپل ژوند په پنځوس کلن بهیر او په تېره بیا په (۳۰) کلن فرهنګي ژوند کې له ټولو هغو دوستانو څخه مننه وکړم چې په یو نه یو ډول یې زما د فرهنګي مبارزې لاسنیوی کړی دی. خپل مرحوم پلار ته د دعا لاسونه پورته کوم چې زما مزل یې تر شپږم ټولګي پورې راورساوه او بیا یې د خپل ابدي سفر لمنه ونیوه، خو ما یې د جنازې بازو ته اوږه ور نه کړای شوه او نه مې د مرګ پر مهال د هغه

مبارکه څېره ولیده، د پلار قبر مې معلوم نه دی. د ژوند یو ارمان مې دا و چې کاشکې یې قبر معلوم وای چې لکه د مرغۍ د بچي په شان مې پرې وزرې غوړولای وای، څو شپې ورسره ارام غځېدلای وای، د هغه د هغو مهربانیو قدر مې کړی وای چې زه یې پر اوږو ګرځولای وم. بازار ته یې بیولی وم، مېلې ته یې بیولی وم، ډاکتر ته یې بیولی وم، پټې به یې جیب کې راته پیسې ایښودلې، له نورو پټې. اوس مې نو له خدایه لویه هیله همدا ده چې تر مرګ وروسته مې لومړی ملاقات له خپل پلار سره وشي، په پښو کې ورته ورغړم راورغړم او خپله مینه پرې ماته کړم.

مور مې راسره ډېره په تکلیف شوې، د ژوند ټول ارمان یې خپل زوی ته و، زه یې د یوازیني زوی په توګه ډېر نازولی یم، ځان یې په تکلیف کړی، خو زه یې سختو ته نه یم پرې ایښی، ماته یې د تعلیم زمینه برابره کړې، د ټیکري په پیڅکې پورې تړلې پیسې یې راته رالېږلې، خو زه یې بې خرڅه کړی نه یم، بختور وم چې د مور جنازې ته مې په خپله اوږه ورکړه، د وفات پر وخت مې د هغې جنازې ته ځان ورساوه، لکه د مرغۍ بچي چې د خپلې مور پښو ته رغړي، داسې ترې تاو راتاو شوم، سترګې مې ورته ښکل کړې، سترګې یې رڼې وې، لکه چې د خپل یوازیني زوی لیدو ته په طمع وې، مور مې ډېر وخت غېږ کې ونیوله، داسې چې زه به یې کلک غېږ کې نیولی وم، ایا څوک به وي چې د داسې یوې صحنې پوره انځور وکاږي.

له جلال اباده تر لغمانه مې د مور د تابوت سر ته ناست وم، ډېر مې ورته وکتل، په لیدو یې نه مړېدم، له حج څخه مې ورته کفن راوړی و، د خدای په کور مې موښلی او د زمزم په اوبو مې مینځلی و.

له خپلو خوږو خویندو مې هم ډېره مننه کوم چې زما په روژنه او پالنه کې یې ډېر زیات زیار گاللی، له مشرانو او کشرانو خویندو ټولو څخه ډېره مننه، خو ما یې لا د خدمت حق نه دی اداکړی، له خپلو ټولو استادانو څخه چې له لومړي ټولگي څخه بیا د دوکتورا او پوهاندۍ تر کچې یې گام پر گام زما معنوي ملاتړ کړی، له خپلو ټولو هغو دوستانو، ملگرو، لیکوالو، د مال او عزت له خاوندانو څخه هم ډېره مننه چې په دې نیمه پېړۍ کې یې له ماسره مادي مرسته او لاسنیوی کړی دی.

له خپلې مېرمنې او اولادونو څخه ډېره مننه کوم چې په تېرو (۲۲) کلونو کې یې راسره د ژوند ډېرې سړې او تودې وگاللې او زما فرهنگي چارو کې یې له ما سره تر وروستي بریده مرستې وکړې.

له قلموالو، لیکوالو او نورو هغو دوستانو چې زما د اثارو په کمپوز، سمون او چاپ کې یې په یو نه یو ډول مرسته کړې له ټولو منندوی یم، خدای(ج) دې ټولو ته اجرونه او ثوابونه ورکړي، که ددغو ټولو دوستانو مالي او معنوي ملاتړ نه وای، نو خدای خبر چې زه د دغومره کارونو د سرته رسونې جوگه شوی وای او یا دغه اثار تر تاسو دررسېدلي وای او هم نور فرهنگي، ټولنیز او ملي کارونه ترسره شوي وای.

له ټولو یوه نړۍ مننه

ستاسو د ټولو یون

(۱۳۹۶ل) کال د کب (۱۹)مه

کابل- افغانستان

Yoon Cultural Foundation
د نازو انا یاد
(د نازو انا په یاد د جوړ شوي سیمینار د لیکنو ټولګه)
سریزه او راټولونه
د
محمد اسمعیل یون
۱۳۸۷ل

د نازو انا یاد

سریزه

او

راټولوونه

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم:	د نازو انا یاد
راټولوونکی:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۶۹ل کال
دویم چاپ:	۱۳۸۷ل کال
د راټولوونکي پرله پسې نومره:	(۵)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۵)
کمپوزر:	ضیاءالرحمن ضیاء

دا اثر او دويم چاپ

پر (۱۳۶۹ل) کال د لړم د میاشتې پر (۲۵)مــه نېټــه پــه کابــل کــې ((خوشال فرهنګي ټولنه)) جوړه شوه، په دې ټولنه کې په لسګونو څه، چې په سلګونو هغه افغان لیکوال، شاعران او کلتورپالي راټــول شــوي وو، چې پر خپل هېواد او ملي کلتور يې تر هر چا زيات زړه سوزېده او د ملي فکر څښتنان وو. زه دا مهال د دې ټولنې د ځوانانو د ادبي انجمن مسئول وم. دې ټولنې له خپل تاسیسه، بیا په کابل کې د جنګونــو تــر پیل، په نږدې یو کلن بهیر کې ډېر مهم او په زړه پورې فرهنګي کارونه ترسره کړل، څو عنوانه کتابونه یې چاپ کړل او تر لســو زیــات علمــي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړل، دا هغــه بــرى و، چــې پــه دې دومره کمه موده کې، په کابل کې هېڅ دولتي او نادولتي ټولنې تــر دې مهاله نه و ترلاسه کړی. دې ټولنې د همدې یوه (۱۳۷۰ل) کال په بهیــر کې د نازو انا په یاد، په ملي کچه یو سیمینار جوړ کړ، ټولنې ماته دنــده راوسپارله، چې په دې سیمینار کې اورول شوې او نا اورول شوې ټولې لیکنې سره راټولې، ایډیټ او چاپ کړم. ما دا کار وکړ او د ۱۳۷۰ل کــال پر وروستیو میاشتو مې دا کتاب چاپ ته تیار کړ. دا په داسې حال کــې و، چې زه د پوهنځي د څلورم ټولګي محصل وم او د فراغت وخت مــو

رانږدې کېـــده، د پایلیـــک (مونـــوګراف) لیکنـــه او نـــور ګـــڼ کلتـــوري مصروفیتونه هم را ترغاړې و. هره ورځ به ماسپښـــین مهـــال د کابـــل-جلال اباد پر لویه لاره، د کابل هوتخېلو سیمه کې اریانا چاپخونې ته ور روان وم. کله به په چاپخونه کې کاغذ نه و، کله به کاریګر نه و، کله بـــه برښنا نـــه وه او کلـــه بـــه نـــورې ګنـــې

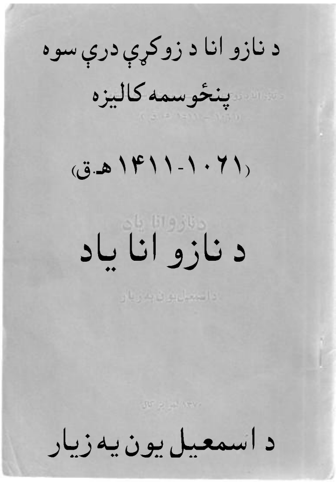

ستونزې وې، خو فرهنګـــي ولـــولې، دا تولې ستونزې له مورږه هېرولې، د دې ترځنـــګ سیاســـي وضـــعه هـــم ډېـــره وېروونکې وه، داسې اټکل کېده، چـــې د ډاکټر نجیب الله حکومت به نسکور شي او په کابل کـــې بـــه یـــوه ســـخته ګډوډي رامنځته شي، اریانا چاپخونـــه دا مهال په افغانستان کې یوه ډېره لویه او مجهزه چاپخونـــه وه خـــو د کاغذ د کمښت له ستونزې سره مخ وه، که نه خو دا چاپخونـــه دومـــره مجهزه او سمباله وه، چې د ورځې یې هم یو کتاب چاپولای شـــو. مـــوږ چې د افغانستان حالت ښه درک کړی و او د راتلونکي اټکل مـــو هـــم کولای شو، نو تر وروستي بریده مو هڅه کوله، چې کتاب شي،که څـــه هم په چندان ښه کاغذ نه وي، سره له دې چې دا کتاب موږ د دولت په لګښت نه چاپوه او خوشال فرهنګي ټولنې چـــاپوه، خـــو بیـــا هـــم کـــه پخواني حالات او امکانات وای، تر دې ښه چاپېدلای شو. پر کتاب مـــې

ډېر ښېړنی او ضربتي کار وکړ او د (۱۳۷۰ل) کال پر وروستیو شپو ورځو؛ مخکې تر دې چې کابل ته د جګړو فصل راورسي، چاپ کړ. دا نو زما په فرهنګي ژوندانه کې د ډېرې خوښۍ یوه ورځ وه. د (۱۳۷۱ل) کال د ثور تر (۶) مې نېټې وروسته، په کابل کې جګړې پیل شوې، بیا نو د دې چاپخونې نښه او نبیره چا ونه لیدله، څه چې یې درلودل، ویجاړ، لوټ او پر پاکستان وپلورل شول. دا د دې اثر د لومړي چاپ داستان و. په کابل کې دا مهال زما او زموږ د نورو لیکوالو په زیار اکثره چاپ اثار، دا او دېته ورته داستان لري. له دې کیسې څخه مې هدف دا دی چې زموږ په هېواد کې فرهنګي کار، هغه هم د جګړې پر مهال او د جګړې نسل د واک په بهیر کې، څه اسانه خبره نه ده. اوس چې د خدای(ج) په فضل په هېواد کې د چاپ امکانات او تخنیکي چارې اسانه شوي، موږ باید پخوانی محرومیت او اوسنی ضرورت دواړه خړوب کړو، خپل ټول هغه اثار چې هنري، تاریخي، کلتوري، علمي او نور ارزښتونه لري، بیا له سره چاپ او د مرګ له خطره وژغورو، اوس د کمپیوټر او انټرنیټ زمانه ده، له دې تخنیکي امکاناتو، چې اوس هم موږ ګټه نه پورته کوو، نو بیا خو باید ځان په مړو او ویدو قومونو کې حساب کړو او مرګ ته خپلې پښې وغځوو. یو ځل چې د کمپیوټر او انټرنیټ څپو ته یو اثر ورسېد، بیا یې نو د مرګ قاصدان په اسانۍ نه شي وژلای، نو موږ باید د زمانې له همدغه رمز او امکان څخه ګټه پورته کړو، ځکه خو زه دا کتاب او نور کتابونه د همدغه رمز په رڼا کې، نه یوازې دا چې بیا له سره

چاپوم، بلکې سي ډي ګانو کې يې هم ثبتوم او د انټرنيټ په څپــو کــې يې بېلابېلو وېبپاڼو ته هم ورسپارم، چې د مرګ له بلا څخــه وژغــورل شي.

دا چې دا اثار به څومره زموږ اوسني او راتلونکي نسل ته ګټور وي او زموږ ټولنې ته به يې ګټه څه وي، دا قضاوت به لوستونکو ته پرېږدم، زه اوس خپل مسوليت رفع کوم، قضاوت د لوستونکو کار دی او زه ځــان ته د چا په قضاوت کې د مداخلې حق نه ورکوم، نو د يو ساده يا مبتدي ليکوال په توګه دومره وايم، چې د خپل تېر او راتلونکي نســل تــرمنځ کلتوري خلا نه شم زغملای، زموږ اوسني فرهنګيالي پښتانه ته په کــار دي، چې د تېر او راتلونکي نسل ترمنځ کلتوري پُل وغځوي او د پــوهې په دې زمانه کې کلتوري خلا ته اجازه ور نه کړي.

د همدې ارمان په ارمان

پوهندوی محمد اسمعيل يون

ارګ – د جمهوري رياست ودانۍ

کابل – افغانستان

۱۳۸۷ل کال، دسلواغې ۷مه

سریزه

څرنګه چې ټولو ته څرګنده ده، د هېواد یو شمېر روښانفکرانو او فرهنګیانو په شعوري هڅه او هاند، د (۱۳۶۹لمریز) کال د عقرب میاشتې پر (۲۵) نېټه د خان علین مکان لوی خان، خان خوشال خان خټک فرهنګي ټولنه (د خوشال فرهنګي ټولنه) د ډېرې شانداري غونډې په ترڅ کې په انټرکانټیننټال هوټل کې پرانستل شوه.

له هغه وخته راهیسې دا دی څه کم یو کال تېرېږي. په دې زماني واټن کې خوشال فرهنګي ټولنې نه یوازې په هېواد کې خپل ملي هویت وځلاوه ، ټولنیز بنسټ یې پیاوړی شو، بلکې په داسې عملي فعالیتونو یې لاس پورې کړ، چې کولی شو، د هېواد د فرهنګي تاریخ یوه ځلانده پاڼه یې وبولو. د (۱۳۶۹ل) کال تر عقرب میاشتې وروسته د کامل مومند په یاد علمي- ادبي سیمنار جوړ شو، د لوونو فصل شعري جونګ چاپ شو، د استاد اولمیر تلین په درنښت غونډه جوړه شوه، د ګل او غزل سندریز پروګرام د لومړي ځل لپاره ثبت شو، د فرهنګي ټولنې هنري ډله جوړه شوه، د هېواد د پیاوړي شاعر نصرالله حافظ شپېتمه کلیزه ونمانځل شوه، په ځینو تحصیلي او علمي موسسو کې د ټولنې څانګې پرانیستل شوې، د ملي اتل عجب خان اپریدي سیمینار جوړ شو، د عجب خان اپریدي د سیمینار د مقالو مجموعه

چاپ شوه، د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کلیزې پــه ویــاړ علمي ادبي سیمینار جوړ شو، د خوشال خټک پسرلنۍ مشاعره جوړه شوه او یو لړ نور ورته کارونه سرته ورسېدل.

او دادی اوس شمشاد مجله (د ټولنې خپرنی ارګان) له چاپه د راوتو په حال کې ده. د محترم استاد کاډمیسین عبدالشکور رشاد د اویایمې کلیزې د نمانځنې لپاره هلې ځلې روانې دي او د عبدالقادر خان خټک په باب د یو لوی سیمینار د جوړېدو لپاره کارونه پیل شوي دي.

د خوشال فرهنګي ټولنې د کلني پلان له مخې یو هم د نــازو انــا د درې سوه پنځوسمې کلیزې په ویاړ د علمي-ادبي سیمینار جوړېدل او د یوه ځانګړي کتاب په شکل د هغه سیمینار د مقــالو چــاپول و. د دې سیمینار د جوړېدو لپاره مخکې تر مخې کار پیل شو د ټولنې اکثرو غړو خپلې هڅې ونه سپمولې، ښایسته ډېرو فرهنګــي دوســتانو او پښــتو پالونکو، چې نومونه یې وروسته راوړم، له موږ ســره مــادي او معنــوي مرستې وکړې، خو زما د ډېر پرکاره استاد، د پښتو د خدمت او پالنې د عملي او نظري ډګر لوی اتل او یا هم زموږ د یوه لیکوال خبــره ((زمــوږ ژوندۍ اکاډمي)) محترم (زلمي هېوادمل) منډو رامنــډو او هلــو ځلــو غوځ او ټاکونکی رول ولوباوه، دی نه یوازې د مادي امکاناتو د برابرونې لپاره کوڅه پر کوڅه او کور پر کــور ګرځېــدلی دی، بلکــې د مقــالو د تنظیم لپاره هم په لیکوالو پسې ستړی شوی دی. استاد هېوادمل ماته

ویلي و، چې د دې کتاب تدوین او چاپ ستا پر غـاړه دی، خـو پـه دې برخه کې ده دومره کار سرته ورساوه، هغه د چا خبره ماتــه یــې تیــاره مړی په خوله کې راکړه.

دا سیمینار د (۱۳۷۰ل) کال د میزان د میاشتې پر (۱۷)مــه نېټــه د کابل پوهنتون د علمي شورا تالار کې د سهار پر نهه نیمو بجو پیل او د ماسپښین پر دوو بجو پای ته ورسېد. د سیمینار کار د قران کریم د څو مبارکو ایتونو په تلاوت سره پیل شو، تر وینــاوو او پیغــامونو وروســته لیکوالو خپلې مقالې ولوستلې. د سیمینار په وروستۍ برخه کــې یــوه ازاده مشاعره وشوه او د ټولنې له خوا څو ټوکه کتابونه، د سیمینار پــر برخوالو ووېشل شول. څنګه چې ټول پــوهېږي، د خوشــال فرهنګــي ټولنه یوه غیر سیاسي، غیر دولتي او غیر ګونــدي ټولنــه ده، یــوازینۍ تکیه یې د خپل هېواد پر فرهنګپالونکو او پښتو پالونکو ده، نو د مــالي امکاناتو په برخه کې هم پر همدوی تکیه کوي، نو که د دې کتــاب پــه ځینو مقالو کې څه لنډون شانته راغلی وي، هغه به یــوازې د ټــولنې د مالي امکاناتو له کبله وي.

دلته ضروري بولو، د هغو ښاغلو له مرستو څخه یادونه او مننه وکړو، چې د دې سیمینار په جوړولو او د کتاب د چاپ لپاره یې له موږ ســره کړې دي. د دې فرهنګپالونکو نومونه او د مرستو څومره والی په لاندې ډول دی:

۱- محترم حاجي بابک کندهاري یو سلو پنځوس زره افغانۍ.

۲- محترم حمیدجان قادري، د قادري شرکت رئیس سل زره افغانۍ.

۳- محترم هریش کمار کندهاري شل زره افغانۍ.

۴- محترم دوکتور شاه محمد (په کابل کې د پښتونخوا ســټوډنټس ارګانیزیشن (P.S.O) د سازمان مشر) شل زره افغانۍ.

۵- محترم عمر معروفي لس زره افغانۍ.

۶- محترم فدامحمد خوار یکښ لس زره افغانۍ.

۷- محترم احسان ارینزي څلور زره افغانۍ.

۸- محترم بسم الله حقمل دوه زره افغانۍ.

۹- محترم علي محمد رسولي دوه زره افغانۍ.

۱۰- محترم انجنیر ګلاب دوه زره افغانۍ.

۱۱- محترم جلات خان حکمتي دولس سوه افغانۍ.

۱۲- محترم پوهندوی شېراحمد ګردیوال زر افغانۍ.

۱۳- محترم پوهنمل اصف بهاند زر افغانۍ.

۱۴- دکابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د لومړي ټولګي محصلینو ټولې درې زره افغانۍ.

اوس چې زه دغه سریزه لیکم، خوشال فرهنګي ټولنې په یو بل نوښت لاس پورې کړ، هغه د خوشال فرهنګي ټولنې په چوکاټ کې د یوې طبي څانګې پرانیستل دي. په دې څانګه کې د کابل طب انستیتیوت د (۳۰۰) تنو په شاوخوا کې محصلینو او استادانو غړیتوب واخیسته، سره له دې چې یو شمېر لنډ فکرانو د دې څانګې د جوړېدو د مخنیوي لپاره خپل لنډ فکره هویت په ډاګه څرګند کړ، خو له نېکه مرغه د کابل طب انستیتیوت د نوښتګرو محصلینو د پرله پسې هلو ځلو او کوښښونو له کبله، د هغو ټولې هڅې له ناکامۍ سره مخامخ شوې او د دې څانګې افتتاحیه غونډه په داسې شاندارو مراسمو او احساساتو سره پرانیستل شوه چې حتی تصور یې نه کېده.

په دې مجموعه کې درې پیغامونه، دوه ټوټې شعرونه او یوولس مقالې راغلې دي. په مقالو کې ځینې مشخصې د نازو انا د فرهنګي او ملي ژوند د بېلابېلو اړخونو په څېړنې او تحلیل پورې اړه لري او ځینې نورې مقالې د هوتکو د ملي او فرهنګي غورځنګ په ارتباط لیکل شوې دي، چې د ځینو ربړو په حل کې مرسته کولی شي.

د خوشال فرهنګي ټولنه هیله لري، چې د دې مجموعې مقالې به د هوتکي دورې د فرهنګي او ملي کارونو له څېړونکو سره مرسته وکړي.

په پای کې زه دغه مجموعه خپلې فرهنگي ټولنې ته ډالـــۍ کــوم او هيله لرم چې زما دا هاند او هڅه د فرهنګ د يوې پيڅې په رڼولو کې د څېړونکو په درد ولګي.

په ډېر درنښت

له پښتو، پښتونولۍ او انسانيت نه په ډکو ولولو

اسمعيل يون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل

د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کالیزې په غونډه کې د خوشال فرهنګي ټولنې د رئیس وینا

درنو پوهانو، مېرمنو او ښاغلو!

د خوشال فرهنګي ټولنه له خپلې اساسنامې سره سم د هېواد د علمي، فرهنګي او ټولنیزو شخصیتونو د کارنامو او خدمتونو د نمانځنې لپاره علمي او فرهنګي غونډې جوړوي.

دا زموږ ملي وجیبه ده، چې د فرهنګ د رښتینو خدمتګارانو درناوی وکړو او هغو تاریخي شخصیتونو ته، چې د ملي فرهنګ د غني کولو په برخه کې یې ونډه اخیستې ده، د عقیدت ګلونه وړاندې کړو.

د نن ورځې علمي غونډه د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کالیزې په ویاړ جوړه شوې ده. په دغه علمي غونډه کې به د افغانستان د سیاسي، ټولنیز او فرهنګي تاریخ پر بېلابېلو خواو رڼا واچوله شي، ګوندې د تاریخ په هېنداره کې موږ افغانان خپل صلاحیتونه، خپل ملي کرکټر، خپلې بریاوې او خپلې نیمګړتیاوې یو ځل بیا له نظره تېرې کړو، تاریخ موږ ته اجازه نه راکوي، چې د حقارت عقده ولرو، پرځان باور له لاسه ورکړو او تورې تیارې په خوب کې ووینو. افغانانو له پاریس

ښخه نیولې تر ډهلي او بنګاله پورې په اداره، سیاست او فرهنګ کې ستره ونډه اخیستې ده. سره له دې، باید وویل شي، چې د افغانانو په تاریخ کې له قلم ښخه د تورې نقش زیات وو، دوی له مغزو ښخه هغومره کار نه دی اخیستی لکه څومره یې چې له خپلو متو ښخه اخیستی دی. د پښتنو په باره کې دا خبره ډېره مشهوره ده، چې وایي: پښتانه یې په توره ګټي، په سیاست یې بایلي.

که چېرې د اسیایي ملتونو سیاسي تاریخ ته په ځیر وکتل شي، نو دلته سیاسي فلسفي او سیاسي ایډیالو یو ځای نو چندانې انکشاف نه دی کړی. په پښتنو مشرانو کې شېرشاه سوري، خوشال خان ختک، افضل خان (د تاریخ مرصع مولف)، میرویس هوتک، احمدشاه بابا، سیدجمال الدین افغان او محمود طرزي د لوړې سیاسي پوهې خاوندان وو، دوی د خپل قام د لوړتیا لپاره له ځانه سره ایډیالونه درلودل او د قامونو د عروج او زوال علتونه یې پلټل. له بده مرغه، د پښتنو د سیاسي مشرانو نظریې په ځانګړي اثر کې نه دي راغونډې شوې او په انتقادي توګه نه دي تحلیل شوي.

درنو پوهانو او د فرهنګ مینه والو! د نن ورځې علمي غونډه د فرهنګیانو له نظره خاص ارزښت لري: لومړی دا چې نازو انا د میرویس خان هوتک مور ده او د هغه ستر تاریخي شخصیت په پالنه کې مهم نقش لري. دویم دا چې نازو انا یوه شاعره وه او د شعر دېوان یې درلود.

دربېم دا چې نازو انا يوه مېــرمن وه او دا د ټولــو فرهنګيــانو انســاني وظيفه ده چې د ښځو له حقوقو څخه په کلکه ملاتړ وکړي. که چېرې د يوې ټولنې نيمايي نفوس په ټولنيز فعاليت کې له ونډې اخيستلو څخه محروم شي، نو دا به يوه لويــه فاجعــه وي. د ښــځو ښــوونه او روزنــه سربېره پر دې، چې يوه انساني او عاطفي مساله ده، د ټولنيز پرمختګ يوه نه بېلېدونکې موضوع هم ده. تجربو ښــودلې ده چــې تعليميافتــه مېرمنې د ماشومانو په روزنه کې اساسي نقش لري. همدارنګه په کومه ټولنه کې، چې د تعليميافته ښځو شمېر زيــات وي هلتــه د نفوســو د ډېروالي پرابلم هم تر زياتې اندازې کنټرول کېدی شي.

خوشال فرهنګي ټولنه، د خوشال بابا تعليماتو ته په وفادارۍ سره، د نجونو تعليم او تربيې ته خاص اهميت ورکوي. خوشال بابا په خپل اثــر (دستارنامه) کې د نجونو ښوونې او روزنې ته خاصــه پاملرنــه کــوي او وايي، لکه څنګه چې د زامنو تربيــت لازم دی، لــونې لا حقــدارې دي. خوشال بابا د نجونو لپاره جلا تعليمي نصاب ټاکلی دی، چې په هغه کې ديني علوم، د منزل تدبير او اجتماعي سلوک ته ځای ورکړ شوی دی.

که چېرې پښتني کلتور په ژوره توګه مطالعه شي، هلته به د ښــځو مقام او ونډه د يوه څرګند حقيقت په توګه ځان ښکاره کړي. د پښــتنو په هنري فرهنګ کې د ښځو ونډه ډېره زياته ده. ويــل کېــږي چــې د پښتو د فولکوري ادب زياتې بېلګې د ښځو ايجاد دی، په ليکنــي ادب کې هم د يو شمېر ښځو نومونه ثبت شوي دي، چې شعرونه يې ويلــي

دي او داستانونه يې ليکلي دي. نازو انا هم د هغو مېرمنــو لــه جملــې څخه ده، چې په ادبي تاريخ کې يې نوم راغلی دی. که څه هم د مېرمن نازو د شعر دېوان لاس ته نه دی راغلی، خــو د دې د شــعرونو لــه دوو بيتونو څخه چې په پټه خزانه کې راغلي دي، داسې ښکاري چې نــازو انا د لوړې ادبي قريحې خاونده وه.

هغه دوه بيتونه دادي:

ســـحر گـــه وه د نـــرگس ليمـــه لانـــده
ځاځکي ځاځکي يــې تــر ســترگو څڅېــده
مــا وې څــه دي ښــکليه گلــه ولــې ژاړې؟
دې ويل ژوند مې دی يــوه خولــه خنديــده.

دغه شعر د تصوير، تمثيل، لفظي صنايعو او د مضمون د نوښــت لــه پلوه د پښتو ژبې کلاسيک اثر بلل کېږي. لــه دې شــعر څخــه دا هــم څرگندېږي، چې د دوه په لــوديزه برخــه کــې يــو ځــانگړی ســبک د پوخوالي درجې ته رسېدلی و او د شاه حسين هوتکي په دربار کې هــم دغه سبک پالل کېده.

که چېرې د روښانيانو عرفاني اشعار، د خوشال خټک او رحمان بابــا شعرونه د هغه عصر روح وبولو، نو د مېرمن نازو شعر هم د هغه عصر په چوکاټ کې لوېږي او کومه نادره ادبي پديده نه گڼله کېږي.

درنو پوهانو او فرهنګیانو! د خوشال فرهنګي ټولنې په علمـــي غونډو کې تراوسه پورې ډېرې تحقیقي مقالې لوستل شوي دي. زمــوږ غونډې یوازې تجلیلي او تشریفاتي بڼه نه لري، سره له دې که د دغــې فرهنګي ټولنې ځینې غړي د راتلونکو ســیمینارونو او ســمپوزیمونو د ماهیت په برخه کې کوم وړاندیز لري او یا غواړي چې د کار پــه ســبک کې بدلون راشي، خپلې نظریې دې په لیکلې توګه لاربشودې شورا تــه راولېږي.

په پای کې درنو پوهانو ته بلنه ورکوم، چې خپلې علمــي-تحقیقــي مقالې واوروي. د فرهنګ په چارو کې ستاسو د بریالیتوب په هیله.

په درناوي

کاندید اکاډمیسین محمد صدیق روهي

د خوشال فرهنګي ټولنې رییس

د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کالیزې دنمانځنې په مناسبت، د ښوونې او روزنې د وزیرې مېرمن معصومې عصمتې ((وردګ)) وینا

درنو پوهانو، محترمو حاضرینو او ښاغلو راغلو!

خوشاله یم، چې د افغانستان د روښانفکرو ښځو او میندو په نیابت د یوې داسې توریالۍ او فرهنګیالۍ افغانې مېرمنې د زېږېدو د درې سوه پنځوسمې کالیزې په دې درنه غونډه کې برخه اخلم، چې نوم به یې د افغانستان ملي او فرهنګي تاریخ تل په ځلاندو تورو خوندي وساتي، دا مېرمن نازو انا ده.

مېرمن نازو انا نه یوازې له دې جهته د درناوي وړ ده، چې دا یوه فرهنګي ښځه وه او په پښتو یې شعر وایه، بلکې له دې امله هم د درناوي وړ ده، چې د میرویس نیکه غوندې یو لوی شخصیت یې په ملي او وطني روحیه وروزه. میرویس هغه څوک و، چې د دولسمې هجري پېړۍ د دوهمې لسیزې په وروستیو کلونو کې یې د خپل ټاټوبي د ازادۍ او د خلکو د نجات لپاره ملي او ولسي هلې ځلې پیل کړې، څو په پای کې خپل مقدس مرام ته ورسېد او په کندهار کې یې د یوه ملي

حکومت بنسټ کېښوده. تر ده وروسته یې په کورنۍ کې هــم دغســې مشرۍ د دولسمې هجري پېړۍ تر دویمې نیمایي پورې دوام وموند.

سره له دې چې د نازو د کورنۍ د تسلط او حکمرانۍ دوره لنــډه وه، مګر په سیاسي، اجتماعي او فرهنګي ساحو کــې یــې مثمریــت ډېــر څرګند و او د افغانانو په سیاسي او اجتماعي ژوند کې یې د یوه داســې تحرک زړی رازرغون کړ، چې د دوی د پاچهاهۍ تر ختمېدو لږ وروسته په سیمه کې د افغانانو د اقبال ستوری په ځلېدو شو او لوی احمدشــاه بابا د افغانستان د لویې امپراتورۍ د بنســټ ډېــره کېښــوده او د یــو پیاوړي افغانستان د جوړېدو په لاره کې یې متین ګامونه پورته کړل. د نازو انا کورنۍ سربېره پر خپل ملي او سیاســي هویــت یــوه فرهنګــي کورنۍ هم وه. خپله نازو انا او د دې زوی میرویس نیکــه، لمســی شــاه حسین هوتک او لمسۍ مېرمن زینبه د پښتو ژبې شــاعران وو. دوی د شاعرۍ ترڅنګ شعر دوستان او فرهنګ پالونکي هم وو. په خاص ډول د شاه حسین هوتک پاچاهۍ دوره د افغاني فرهنګ د ودې په پروســه کې د عطف ټکی دی.

د دوی په شاهي قصر کې د ادبي دربار موجودیت او په دې دربار کې د شاعرانو، ادیبانو او عالمانو راټولېدل د دې کــورنۍ د علمدوســتۍ او فرهنګ دوستۍ ښکاره ثبوت دی. سره لــه دې چــې د دې کــورنۍ د حکومت تر سقوط وروسته د دربار ډېر زیات اثار له منځــه ولاړل، خــو څه چې را پاته دي، هغه هم خورا غنیمــت اثــار دي او اوس د همــدغو

محدودو راپاتو اثارو پر استناد موږ د خپـل فرهنګـي او ادبـي تـاریخ اساسات بنا کوو. د کندهار د هوتکو پاچاهانو دغو فرهنګي او ملي هڅو ته د احترام سرونه ټیټوو.

دغسې چې د میرویس خان هوتک تر مشـرۍ لانـدې د کنـدهار د ولسونو ملي غورځنګ د افغانانو د ملي تاریخ یو ښکلی فصل دی. دغه ډول د ده د زوی شاه حسین هوتک په دربار کې رامنځته شوی ادبـي غورځنګ زموږ د ادبیاتو په تاریخ کې خپل لوړ مقام لري. د نـازو انـا د شخصیت یو بل بعد دادی، چې مورخینو دا مېرمن ډېره زړوره، بهـادره او د سخاوت او شجاعت خاونده مېرمن توصیف کړې ده. موږ نازو انا د افغانستان د ښځو نهضت په تاریخ کې د څو بعدي شخصـیت خاونـده مېرمن ګڼو.

د دې مېرمنې شجاعت او مېړانه دومره وه، چې په خپل وخـت کـې یې له خپل پلرني ټاټوبي څخه بریالۍ دفاع کوله او په سخاوت کې هـم زیات شهرت لري. تر دې چې فکري او هنري استعداد یې تر دې حـده و، چې په پښتو ژبه یې د شعر دفتر له ځانه په یادګار پرېښود.

درنو پوهانو او ګرانو حاضرینو!

زه د نازو انا ملي، اجتماعي او فرهنګي کارنامو ته د احترام د وړاندې کولو ترڅنګ د خوشال له فرهنګي ټولنې څخه د زړه له کـومي مننـه

کوم، چې د دغې فرهنګیالۍ او توریالۍ افغانې مېرمنې د نامه د راژوندي کولو او د دې هڅو ته د درناوي په منظور یې دغه درنه غونډه جوړه کړې ده.

د نازو انا کارنامې دې تل د افغاني میندو سر مشق وي

ستاسو له توجه تشکر.

پیام شورای سراسری زنان به مناسبت

سه صد و پنجامین سال تولد نازو انا

(۳۵۰مین) سالروزو تولد مادر گرامی وطن مېرمن نازو را از نـام هـر مادر و خواهر هموطن گرامی میداریم.

کاملاً بجاست که پس از گذشت (۳۵۰) سال باز هم خاطره پرشـکوه مادر نامدار کشور بالوسیله مردم قدر شـناس مـا بصـورت شایسـته تجلیل میگردد، زیرا نقش اجتماعی و خانواده گی این خانم رسـالتمند در ان سطح پر عظمت قرار دارد که هموطنان مـا در برابـر همـت والا، سخاوت، شجاعت و طبع والای ادیبانه اش سر تعظیم فـرود میاورنـد. هم او بود که در دامان پر محبت و پاک مادرانه اش فرزندان راد مـردی را که در راه وحدت و همبستگی مردم ما همت گماشتند و مـردم را از شر ظالمین نجات دادند پرورش دا ده نام پر اوازه میرویس نیکه راحتی هر طفل از ین سرزمین باعزت و احترام بزبان میاورد و نقش میـرویس نیکه در تامین وحدت ملی و نجات مردم افتخار بزرگی است برای همه ملت پښتون و بخصوص برای مادرش که همـه ارزویـش از اوان تولـد پسرش همین بود که او کارهای بزرگ و مثمری را برای مردمش انجـام دهد و مېرمن نازو همه نیروی مادرانه اش را در تربیت چنین فرزنـدی

بکار بست و مادر چنین فرزندی نیز شد و برای یک مادر افتخار بزرگتر ازین نمیتواند و جود داشته باشد، مېرمن نازو انا در همه امور خــانواده گی زنه با فهم، باتقوی و شجاعی بود که مدبرانه امور خانواده گی اشرا تنظیم میکرد.

دوستان محترم!

خوبست که زن افغان را در نمونه زنان ناموری چــون مېــرمن نــازو مطالعه کرد. او اگر از یک سو مادر خوب و نمونه بــود از جهــت دیگــر نقش پر بار اجتماعی اشرا نیز صمیمانه درک میکرد او هــم در میــدان نبرد و هم در ساحه قلم مطمین و استوار قدم برمیداشــت، و در عــین زمان قلب روف و مهربان یک زن را نیز در کمال صداقت باخود داشت. سخاوت و مهربانی او در ان حدودی بود که منزل او مهمانخانــه کلیــه مسافرین بود که از محل زندگی اش عبور میکردند و پیوسته از فقر او نیازمندان دلجویی مینمود و برایشان نان و لباس تهیه مینمــود اینهــا همه خصایل خوب انسانی این زن دلاور است. طبع ولای ادیبانــه او در کلام شرین او تجلی خوبی دارد و افکار عــالی، فلســفی او را مــنعکس میسازد، دیوان مناجاتی او در بر گیرنده دو هزار بیت است و این بیانگر طبع شعری بزرگ اوست.

همه گفته ها و مطالبی که در وصف مېرمن نازو گفته شد کافی است که او را در سطح یک انسان ارزشمند و با تمکین مــورد احتــرام همــه

بسازد و این مسله خیلی قابل اهمیت است زیرا از یکطرف او به حیث یک شخصیت مستقل از همه خصائیل علی انسانی بر خوردار و مورد احترام است و از جانب دیگر او نمونه خوبی از یک زن افغان بمثابه مادر و پرورش دهنده نسل اینده بشمار میرود.

دوستان گرامی!

ما در حالیکه اقدام بجا انجمن فرهنگی خوشال که پس از قرنهای متولی به منظور تجلیل از یک زن قهرمان همت گماشته است با حسن توجه استقبال مینمایم.

ارزو مند یم که این اقدام بزرگ اغاز کار باشد تا همه انجمن های فرهنگی رسالت بزرگ خویش را در قبال زنان و مادران وطن درک نمایند و با معرفی چنین زنان از یکطرف مردم با چنین شخصیت ها اشنا میگردند و از جانب دیگر این امر ثابت میگردد که در کنار هر شخصیت بزرگ یک مادر رسالتمند قرار دارد و تاکید این امر باعث میگردد تاروان جامعه در برابر کمک به تقویت جنبش زنان اماده گردد.

یکبار دیگر از کار بس نیکوی انجمن فرهنگی خوشال اظهار سپاس مینمایم و درعین زمان با در نظر داشت محدودیت بود جوی شورای زنان مبلغ نا چیزی را که حاوی (۵۰۰۰۰) افغانی است جهت نشر کتاب مېرمن نازو به این انجمن اهدا مینمایم، و انتظار چنین برگزاریهای را در اینده نیز داریم.

پوهنمل عبدالخالق رشید

د نازو انا ژوند، سخاوت، شجاعت او شاعري

((زما مور ماته د لويو کارو د انجام وصيت کړی دی زه بايد زيار وباسم چې د مور وصيت پر ځای کړم او له خدای(ج) څخه توفيق غواړم)) ((ميرويس نيکه))

زموږ د خلکو د تاريخ په پاڼو کې که له يوې خوا د نارينه اتلانو نومونه تلپاتې شوي، مګر له بلې خوا دا نښې نښانې هم شته، چې د همدغو نارينه وو ترڅنګ د اتلو ښځينه وو نومونه هم تلپاتې دي او درناوی يې په هم هغه اندازه دی، لکه د نومياليو نارينه وو. وايي چې په عباسي واکمنانو کې تر هارون الرشيد وروسته مامون الرشيد د خپل عصر زبده روزګار واکمن شو، د ده د دغې لويۍ او پوهې يو سبب دا و، چې دی د يوې نومیالۍ خراسانۍ مېرمنې مرجيلې زوی و، هغې دی په پوره تقوا او سپېڅلتيا سره وروزه، ځکه نو په خپل عصر کې يو نه ماتېدونکی او پر ځان ډاډمن واکمن شو، د مامون په روزنه او پالنه کې د هغه د مور مرجيلې خراسانۍ ونډه څرګنده وه.

د هند د مغولي لړۍ د بنسټوال ظهرالدین محمد بـابر د پاچـاهۍ د لويي او ده ته د لويو وياړونو د ښښلو په ترڅ کې د ده د پښتني مېرمنې بي بي مبارکې نوم او هلې ځلې په تاريخي لحـاظ د يـادونې وړي دي، همدغه پښتنه مېرمن وه، چې د یوه ځانګړي تاریخي نزاکت لـه مخــې يې د بابر غوندې لوی واکمن مړی سره له دې چې په هند کې ښخ شو له هغه ځايه د شېرشاه په عصر کې راویوست او دلته يې په کابل کې په اوسني بابر بڼ کې چې په ((هغه وخت کې د حضـرت رسـول(ص) پــه قدم ګاه باندې مشهور و)) (۱) خاورو ته وسپارل شو. د بابر ښخول پــه کابل کې د هغې سياسي او تاريخي ځیرکۍ نتیجه وه، چې زموږ د دغې نومیالۍ پښتنې په هغو تاریخي شرایطو کې ورپام شو، چــې پــه هغــو شرایطو کې يې په سیمه ییز او ملي لحاظ ستر اهمیت درلود.

په همدې شان زموږ د هېواد په تاريخ کې دربیمــه تلپـاتې ښــځینه څېره، چې زموږ د لیکنې اصلي موضــوع هــم د هغــې ژونـد، تقـوا او سپېڅلتیا ده هغه زموږ د ملي مشر او ملي لارښود میرویس خان مــور (نازو انا) ده. نازو انا د توخیو د ځانګې د نومیالي مشر ســلطان ملخــي توخي لور وه، سلطان ملخی هغه نومیالی مشر و، چې د هند د مغــولي واکمن محی الدین اورنګ زېب په عصر کې يې له غزني تر جلدکــه پــه بشپړه خپلواکۍ سره حکومت کاوه او د اورنګزېب د عصــر پــه نـامتو کسانو کې یادېده (۲).

نازو انا د همدغه ملي مشر او واکمن په کاله کې پر ۱۰۶۱هـ کال وزېږېده، په همدغه واکمن کاله کې یې د هغه وخت له شرایطو سره سمې دیني زده کړې لکه چې دود وې، سرته ورسولې، نازو په خپل عصر کې په رښتیا هم د یوه پښتون مشر د کاله روزنه په بشپړه توګه واخیسته او ځان یې په تمامه مانا په ښځینه جامه کې داسې عیار کړ، چې هم د رزم شوه او هم د بزم، داسې چې:

نازو انا د یوې سپېڅلې پښتنې مېرمنې په توګه:

نازو د لوی حکمران سلطان ملخي توخي لور وه، کرم خان نومورې پښتنه پېغله د خپل زوی ښالم خان لپاره وغوښته او هغه یې وکړه او د ښالم خان د کاله مېرمن شوه، هغې له خپل ناوي توبه بیا تر زړه بودۍ توبه د خپل کاله چارې لکه د یوې رښتینې پښتنې په شان سمبال کړې، هغې په لومړي ګام کې د خپلو اولادونو په روزنه کې ډېره ښه ونډه واخیسته، دا ځکه چې دا کار په کورني چاپېریال کې د یوې مېرمنې له اساسي او مهمو دندو څخه ګڼل کېږي، نازو انا چې د دواړو خاني کورنیو د پاینښت پوښتنه ورسره وه دغه کار ته په دوه لحاظه په جدي توګه متوجه شوه. یو په دې لحاظ چې هغه په داسې چاپېریال کې اوسېده، چې د هغو ناسته ولاړه، راشه درشه د ایوادونو د واکمنانو په سطحه وه. هغه هم د داسې ایوادونو له واکمنانو سره چې هغو د ایران او هند په پرتمینو درباورنو کې د شان او شوکت ډمامې په هغو

شپو ورځو کې ګرمې کړې وې، چې د لویدیز له پرتمه ډکه درباریان هم د هغو دربارونو جاه جلال ته ګوته په غاښ وو. نازو انا له داسې حالاتو او داسې راشه درشه سره او د هغې خسر ګنی او پلارګنی د داسې ناستو پاستو واکمن پښتانه وو. ځکه نو هغه په شعوري توګه تر هر څه لومړی دې ټکي ته ځیر شوې وه، چې دا باید خپل اولادونــه څــه ډول او څــه ډول شرایطو لپاره وروزي. دا هغه اصل و، چې نازو انا یې ناچاروله، چې د یوې دراکې پښتنې په توګه باید هغه ته ځیر وي او هغه ته باید تیاری ولري.

دویمه مهمه مسئله، چې هغه د نازو انا لپاره د دې سبب شوه، چـــې باید د خپلو اولادو روزنې ته ملا وتړي، هغه د هغې هغه خوب لیدل وو، چې د هغه په ترڅ کې د پښتنو درانه بزرګ او منلې څېرې ببــټ نیکــه دې ته هغه وخت چې ملي مشر میرویس خان وزېږېده وویل: ((دا زوی ښه تربیت که چې لوی شي، لوی کارونه به وکا او په زیارت د بیــت الله به ځان مشرف کا او له نسله به یې پیدا شي بادشاهان چـــې دیــن بــه روښانه کا)) (۳)

همدا وجه وه، چې نازو انا خپلو اولادونو ته په اوداسه شدې ورکولې او هڅه یې کوله چې هغوی باید پر مادي شـــته والـــي برســبره داســـې انسانان شي، چې په معنوي ارزښتونو یې هم خلک او د هغــو فکرونــه پېړۍ پېړۍ روښانه او ویاړمن وهڅول شي. نــازو انــا خپــل مشــر زوی

حاجي میرخان همداسې لکه چې عصر غوښته کوله او د ښځې نیکه معنوي سپارښتنه وه، وروزه، میرخان یې د پوهې او زده کړې لپاره وګماره: ((ځنګه چې یې مور په خپله عالمه او پوهه مېرمن وه، زوی یې په شپږ کلنۍ په روزنه او تعلیم پیل وکړ په یوه کال کې یې د دین ټول فرایض پرې زده کړل...)) (۴)

نازو انا میرویس نیکه په هغو ټولو خویونو او خصلتونو پوره وروزه، لکه چې لوی خوشال، مفکر خوشال په خپل نامتو اثر ((دستار نامه)) کې د دولسم هنر (۵) تر سر لیک لاندې بیان کړی دی، کله چې مور د دستارنامې هنر لولو بیا په دې پوهېږو چې میرویس خان هغه پښتون دی چې د خوشال خټک ایډیال روزنیز ښوونځی په منځ کې روزل شوی او راپورته شوی دی. نازو انا د کلمې په رښتینې مانا هغه پښتنه مور ده، چې په پوره سپېڅلي احساس یې په دغه برخه کې خپله ونډه په پښتني مینه سرته رسولې ده.

نازو انا په ملي او سیاسي خېره کې:

په دې کې شک نه شته په هغو شپو ورځو کې چې نازو انا او د دې د پلار د واکمنۍ شپې ورځې وې، هغه مهال او هغه وخت داسې وخت و، چې د افغانانو ملي غورځنګ، هغه غورځنګ چې د خپل قام تېر تاریخ، تېر برم او عظمت یې بیا را ژوندي کول، هغه د بریالیتوب پولې ته ورنږدې کېده، هغه رنګینه لاره، چې د روښان او روښانیانو د قربانیو له

کربلا ځخه د اکوړي په هسکو او ټيټو کې تر خوشال پورې راورسـېده، هغه لاره هغه د پت او خپلواکۍ لاره باید د پښتونخوا تر لویدیزې پورې رسېدلې وای، ځکه چې د بري سر منزل یې تقدیر د پښتونخوا لویدیزه څنډه کړی و، د خپلواکۍ د همدغې رنګینې ناوې د هرکلي په خاطر په لوی کندهار کې نه یوازې د پښتنو زلمیو هنګامې وې، بلکې پـه دغـو ځان تېرېدونو کې د پېغلو او ښځو د قربانیو د احساس شور او فریـاد د هوتکو په نارو کې بل ډول انګازې کولې، داسې انګـازې چـې اوس نـو زموږ لوی اتل جهان پهلوان کروړ هم ورته ځوانېده او د مخســوري پـه دغه بریمینه سوبه کې یې د پښتنو بیرغ اوچت ساته. نازو انا د همدغه غورځنګ پر ټولو اړخونو باندې پوهېده او د هغه پر وړاندې یې د قربانۍ ډګر ته توره په لاس وردانګل، د پټې خزانې درونـد لیکوال محمد هوتک په دې برخه کې د نازو انا په باب کاږي چې:

((...او مېره مخې ارتینه وه، چې نارینه یـې مېړانـه او شـجاعت او سخاوت ته حیران وو. روایت دی چې له ســقه راویـانو چــې ســلطان ملخی د سور غره ته نژدې په جنګ کې ومړ او حاجي عــادل چــې د نازو انا ورور و د پلار په انتقام جنګ ته ولاړ، کلا او کور یې نازو انـا تـه پرېښول، په هغه وخت نازو انا توره په ملا کړه او د جنګیـالیو ځوانـانو سره یې کور او کلا له تړاک د دښمنانو وساتل...)) (۶)

بله د یادونې وړ مسئله، چې په پښتني ټولنه کې پـه ملـي لحـاظ ځانګړی ارزښت لري، هغه د قام په منځ کې د ډوډۍ ماړی او سـخاوت مسئله ده، دغې مسئلې د نازو انا په څېـره کـې څرګنـد او د دې لـه شخصیت سره تړلي ارزښـتونه ځانتـه غـوره کـړي دي. معمـولاً دې ځانګړتیا د پښتنو په منځ کې تر نازو انا د مخه د شېرشـاه او خوشـال خان په شخصیتونو او کردارونو کې ځای نیولی دی، د شېرشاه په بـاب لیکل شوي چې: ((... ځانګړی لوی پخلنځی یې درلود چې په هغې کې به په زرهاوو سورو او پلو عسکرو ته خواړه پخېدل او ورکول به یې، پـه دې برخه کې داسې حکم شوی و. که سپاهي دی، که حاکم دی او کـه رعیت چې وږی وي او پخلنځي ته راشي باید دلته په خوړو باندې مـوړ شي. چې له دې ځایه بېرته وږی لاړ نه شي، شېرخان په خپـل لښـکر کې د فقیرانو او مسکینانو لپاره څو لنګرونه پرانیستي وو، چې خـواړه خواړه به پکې پخېدل ددغو لنګرونو ورځنی لګښت پنځه سوه اشرفۍ وو.(۷)

د نازو انا په باب هم د هغې د سخاوت او ډوډۍ مارتوب خبره په پټه خزانه کې داسې کښل شوې ده: ((ما ته خپل پلار حکایت کا چې نـازو انا په مېلمستیا او د غریبانو، مسافرانو په پالنه معروفه وه او هر وخـت چې په ژمي به د مسافرانو قافلې راغلې، د نازو انا پر کلایـي اړول، پـه سوو سوو مېلمانه به یې روزل او دوی ته یې ډوډۍ ورکوله، چا چې بـه کالي نه درلودل. لباس یې ورکاوه او د سخاوت نوم یې لـه خیبـره تـر

کوسانه خپور شوی دی)) دا چې پښتانه تر اوسه هغې ته د انا خطـاب کوي دا د هغې د ملي خېرې او د قربانۍ د ارزښتونو په خـاطر دی، پـه پښتنو کې هر څوک ((بابا)) کېدی نه شي او هر څوک ((د نازو انا)) پـه شان له مینې او عاطفې ډک نوم نه شي ترلاسه کولای، ځکه په پښتنو کې ((بابا)) کېدل او ((انا)) کېدل د ټولو افغانانو د فتوا خبره ده.

نازو انا یوه پښتنه ادیبه:

د نازو انا نوم او شعر دومره سره نږدې دي، چې کله د نازوانا نوم اورو تر هر څه د مخه د هغې اوچت شعري استعداد او ادیبـه طبعـه زمـوږ مخې ته درېږي. نازو انا په پښتنو ښځینه شاعرانو کې هغه شـاعره ده، چې له شعر څخه یې د ښکلا، ښځینه عـاطفې او پښـتني صـمیمیت تعبیر کېږي. په پښتو ژبه کې تر اوسه خورا ډېرو ښځو د شعر او شاعرۍ په برخه کې طبعه ازمویلې، له ډېرو ښځو څخه ډېر شعرونه پـاتې دي، مګر په ادبي نړۍ کې یې هنګامه دومره توده نه ده. د نازو انا د شاعرۍ په باب په پټه خزانه کې راغلي دي: ((زما پلار هسې ویل: چې نـازو انـا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتینه وه، چې د خـدای تعالی څخه په مناجات یې ډېر اشعار ویل او یو دیوان یې درلـود، چـې دوه زره بیتونه په کې و او هلته یې ښه نکات ادا کړي وو او داسې یـې ویلي وو چې نارینه یې هم نه شي ویلای)) (۹).

د نازو انا څخه د شعر په برخه کې یوه څلوریځه پاتې ده، د دې لپاره چې د دغې څلوریځې په هنري ارزښت پوه شوي وو نو ښــه بــه دا وي چې دلته یې راواخلو:

ســــحر ګـــه وه د نــــرګس لیمـــــه لانــــده
څـــاڅکي څـــاڅکي یـــې لـــه ســـترګو څڅېـــده
مـــا ویـــل څـــه دې ښـــکلي ګلـــه ولـــې ژاړې؟
ده ویـــل ژونـــد مـــې دی یـــوه خولـــه خندېـــده.

د هنر او هنري پدیدې په باب یو شمېر پوهان داسې عقیـــده لـــري، چې هنر باید ښکلی وي او په عین حال کې هنر باید د اخلاقي روزنـــې دنده هم په ټولنه کې ترسره کړي، د نازو انا څلوریځه زموږ پر وړانـــدې یوه بشپړه ټولنیزه تابلو، چې تر هر څه د مخه د ټولنې د اساسي تـــوک (فرد) برخلیک انځوروي ړدي، دا چې د نازو انا نور شـــعرونه زمـــوږ پـــه واک کې نه شته، موږ به د هغې د شعر نور ټولنیز ارزښتونه بل وخت ته پرېږدو، خو دا باید ووایو، چې د نـــازو انـــا څلوریځـــه زمـــوږ د ختیـــزې شاعرۍ د انسان په ار وایي سفر کې خپله لاره په پوره او بشپړه انساني وړتیا سره ایستلې شي، زه دلته یـــو مثـــال د بنګـــالي نـــامتو شـــاعر او لیکوال ټاګور له ګیتا نجلي څخه را اخلم، هغه د همدغه ((ګل)) په باب چې د یوې خولې خندا تمه لـــري وایـــي: دا کوچنیـــوټی غونـــدې ګـــل

وشکوه، وایي خله، څندمه کوه، نه چې دا ګل مړاوی او په خاورو ولــړل شي.

کېدی شي چې ستا په امېل کې به ورته ځای پاتې وي، خو ته یــې د خپل لاس د مښود په درد سر لوړی کړه او ویې شکوه، زه بېرېږم چــې زما تر خبرېدو د مخه د نذر وخت تېر نه شي زه دا منم چې رنــګ یــې ډېر تېز نه دی، خوشبو یې کمزورې ده خو ته د خپل خدمت کار ځینې واخله او ویې شکوه چې دغه یې وخت دی. (۱۰)

د ټاګور په هنري کلام کې هم ((ګل)) هم هغسې انځور شــوی لکــه دنازو انا په ځلوریځه کې، دلته هم ((ګل)) د یوه نیمــه خــوا برخلیــک انځور دی او هلته هم، مګر پــه دواړو انځورونــو کــې د هنــر وړتیــا او شاعرانه نزاکتونه په لوړه شاعرانه او انساني عاطفې سره خپله اغېــزه ښندي. د محتوا په لحاظ موږ دنازو انا څلوریځې ته ورتــه خــورا زیــات شعرونه او هنري ارزښتونه موندلای شو، د ختیځ له نامتو شاعر علامه اقبال څخه هم یو داسې شعر پاتې دی، چې څو بیتونه یې دا دي:

شبــــی زار نـــــالید ابــــر بهــــار
که این زنده گی گریه پــیهم اســت
در خشید برق ســبک ســیر گفــت
خطا کرده یی خنده یکــدم اســت
ندانم به گلشن کی برد ایــن خبــر
سخن هامیان گــل و شــبنم اســت

دنازو انا د شاعرۍ او د دې د شاعرانه طبعې ډېره مهمه او څرګنــده ځانګړتیا او ارزښتیا دا ده، چې د دې د شاعرۍ اغېزې یــوازې پــر دې باندې پای ته ونه رسېدې، د دغې سپېڅلې شاعرې انا د شعر برکت و، چې تر دې وروسته د دې اولادونو په شعوري توګه د شــعر لــه پراخــې لمنې څخه ځانونه لرې ونه ساتل، د شجاعت، ســخاوت او دولــت تــر څنګ یې د انسان د ژوند د دغې مهمې پدیدې اهمیت هم درک کــړ او د نازو انا د شعر او شعري طبعي برکت و، چې زمونږ له لــوی ملــي اتــل میرویس خان څخه هم شعرونه پاتې دي، شاه محمــود د خپــل بــري ترڅنګ په ټولو سوبو کې نامتو شاعر ریدي خان مومند له ځــان ســره ملګری کړی و او تر اصفهان پورې یې له ځان سره بوت، هــوتکي شــاه حسین هم په خپله شعر وایه او هم یې دربار لــه شــاعرانو او لیکوالــو څخه ډک و دا ښکلی شعر د ده دی چې وایي:

ببلتانـــه دې د غمـــو پـــه چپـــاو چـــور کـــړم
پـــه تیـــارو کـــې د هجـــران یـــې لـــه تـــادور کـــړم
ببلتانـــه دې هســـې اوښـــکې راخپـــرې کـــړې
ســـتا د فکـــر پـــه ګـــرداب کـــې تـــل عبـــور کـــړم
د فـــراق پـــړی مـــې کښـــېوت و مـــرۍ تـــه
پـــه جهـــان کـــې یـــې رســـوا لکـــه منصـــور کـــړم
پـــه وصـــال دې هـــم ناښـــاد یمـــه دلبـــرې
د ببلتـــون فکـــر پـــه زړه کـــې ان صـــبور کـــړم

د بـــانو غشـــی مـــې وخـــوړ پـــه ځیګـــر کـــې
غمـــازانو پـــه غمـــو غمـــزو مهجبـــور کـــړم
خلـــک یـــاد زمـــا د عشـــق پـــه لېونـــو کـــا
زه حســـین محبـــت هســـې مشـــهور کـــړم.

(پټه خزانه ۶۱مخ)

د نازو انا لور بي بي زینبه د پښتو ژبې شاعره شوه، د هغې د شاعرۍ او شعر ویلو خبره هم په پټه خزانه کې محمـد هوتـک لیکلـې ده، د شاهنشاه شاه محمود په مرګ د هغې د غم ویرنه هغه له سوز او ګدازه ډکه ویرنه ده، چې ساری یې په پښتو ادب کې خورا لـږ لیـدل کېـږي، دغه ویرنه د ملي ماتم یوه ناره ده، چې د زینبې له خولې راوځي:

ږغ ســو چــې ورور تېــر لــه دنیــا ســونا
کنــــــدهار واړه پــــــه ژړا ســــــونا
زړه مــې پــه ویــر کــې مبــتلا ســو نــا
چې شاه محمود لــه مــا جــلا ســونا...(۱۱)

دا چې نازو انا زموږ د پښتنو ښځینه وو په مـنځ کـې د ځـو بعـدي شخصیت لرونکې ښځه ده، د هغـې نـوم، د هغـې شـجاعت، د هغـې سخاوت او بالاخره د هغې شاعرانه احساس او تپلپـاتې عـاطفي دنیـا زموږ له ژوند او زموږ د ژوند له تاریخ سره نه شلېدونکې اړیکي لـري، د نازو انا خپلواکي او پښتني پت هغې مجسمې ته ورته دي، چې د هغــې

ترڅنګ به افغان بچی بې له درناوي تېر نه شي. هوتکیانو د افغانــانو د واکمنۍ، فرهنګي شته والي او لوړ افغاني کلتور د استازو په توګه زموږ خلکو او هېواد ته د سر لوړۍ نوم او ویاړ ګټلی دی او دا ټول د نازو انا د سالمې او سپېڅلې روزنې ثمره ده، ځکه چې میرویس خان به د خپلــو ټولو بریالیتوبونو یو سبب خپله مور بلله او ویل به یې: ((زما مور ماته د لویو کارو د انجام وصیت کړی دی زه باید زیار وباسم چې د مور وصیت پرځای کړم او له خدای(ج) څخه توفیق غواړم)) (۱۲)

اخځونه

۱- عبدالحی حبیبي، ظهرالدین محمد بابرشاه، کابل ۱۳۵۱ل کال

۲- شېرمحمد خان تواریخ خورشید جهان لاهور، ۱۳۱۱هــ ق کال

۳- محمد بن داود هوتک، پټه خزانه، کابــل ځلــورم چــاپ ۱۳۵۶ل کال، (۱۰۲) مخ

۴- حاجي امان الله هوتک، د خپلواکۍ لمر څــرک، پېښــور ۱۳٦٨ل کال.

۵- خوشحال خان خټک، دستارنامه، کابل، ۱۳۴۵ل کال (۶۵) مخ.

۶- محمد هوتک، پټه خزانه (۱۰۱) مخ

۷- عباس سرواني، شېرشاهي تاریخ، کابل، ۱۳۵۴ل کال (۲۷۲مخ.

۸- پټه خزانه، څلورم چاپ (۱۰۲)مخ.

۹- همدغه اثر (۱۰۳) مخ

۱۰- رابندراناتهـ ټاګور، ګیتانجلی، د بېنوا ژباړه، کابل ۱۳۵۴ل کـال (۶)مخ.

۱۱- پټه خزانه (۱۰۸) مخ

۱۲- حاجي امان الله هوتک، د خپلواکۍ لمر څرک، پېښـــور، ۱۳۶۸ل کال، (۲۲) مخ.

نصر الله (حافظ)

مخمس

څوک زما د زړه په خوږ څه پوهېده
چې جانان زما له خوا نه بېلېده
را په برخه شول د عمر کړېده
په نصیب مې بېلتانه کړه سوزېده
رود د اوښکو مې ګرېوان کې بهېده.

✵✵✵

نه يې ومنل زما زاري عذرونه
په ژړا مې کړه کانه اشنا غوږونه
که مې لاړل تر اسمانه فریادونه
ستورو ووهل زما په غم مخونه
خو د یار غوږ ته مې غږ نه رسېده.

✵✵✵

د سره اور لمبه زما په زړه شوه بله
شنه ډېوزه مې د دود تله له ګوګله
سوزېدم په دغه اور لکه خځله
د فراق چغه زما له خولې وتله
چې په سرو سترګو جانان رخصتېده.

❋❋❋

پــه زړه ســخت پــه هــېڅ رنــګ نــه شــو مهربانــه
پــه دې خپلــه جفــا هــېڅ نــه شــو ســتومانه
هــی توبــه شــه لــه دې هســـې مســلمانه
چــې د غــم پېټــی وا نــه خلــې لــه انســانه
مــــا ژړل ورتــــه او دی روانېـــــده.

❋❋❋

کــور مــې وران مــال مــې تــالا ژونــد مــې تبــا شــو
چــې د عمــر وفــادار مــې بــې وفــا شــو
د ګــونګي تپــوس وزر راتــه همــا شــو
هغــه څــه چــې چــا ویلــي وو رښــتیا شــو
دا چــې یــم د غــم پــه نــم لیمــه لامــده.

❋❋❋

نــه پــوهېږم چــې مــړ نــه شــوم څــه بــلا یــم
چــې ګــل لاړه زه ژونــدی پــه دنیــا پــایم
د هغــه ســاعت لــه خــوږه بــه څــه وایــم
پوښــتې څــه چــې ولــې هســې نیمــه خــوا یــم
د غــم غــر زمــا پــه ســرو نړېــده

❋❋❋

لاهــو شــوی د غمونــو پــه دریــاب یــم
بــې بنیــاد او بــې بقــا لکــه حبــاب یــم

د فــراق د ســرو لمبــو پــه ســر کبــاب یــم
یــم ژونــدی کنــه د مــړو پــه حســاب یــم
دي هېــر کــړي مــې د عمــر خندېــده.

❋❋❋

پــاس اســمان او لانــدې ځمکــه راتــه اور شــوه
رابیــداره شــاوخوا زمــا پــه شــور شــوه
چــې مــې چغــه د بېلتــون د زړه پــه کــور شــوه
د کــور شــپه مــې لــه ناکامــه نــن پــه ګــور شــوه
ځــومره ســخت دی لــه ژوندونــه تېرېــده.

❋❋❋

دواړه ســترګې مــې لمــدې ښــکاري پــه اوښــکو
ځــای پــر ځــای پــه کــې تغمــې ښــکاري د اوښــکو
پــه ګرېــوان مــې هــم ولــې ښــکاري د اوښــکو
پــه ژېــړ مــخ مــې سلســلې ښــکاري د اوښــکو
کــانې هــم راســره ســم وژړېــده.

❋❋❋

د هجــران خپــو اخیســتی یــم ډوبېــږم
لاس وهــم پښــې وهــم کلــه خلاصــېږم
وار و پــار مــې خطــا شــوي دي پــوهېږم
چــې لــه دې بــلا مــې نــه شــته خلاصــېده.

❋❋❋

لېـــونی لکـــه مجنـــون ګـــرځم لـــه غمـــه
یـــم لوېـــدلی مینـــې ســـتا لـــه جـــوش و جمـــه
پـــه اور وســـــوزې زمـــــا نصـــــیبه کمـــــه
چـــې یـــوه شـــېبه مـــې جـــوړه نـــه شـــوه دمـــه
پـــه شـــپه ورځ مـــې شـــو پـــه دښـــتو ګرځېـــده.

❋❋❋

چـــې رســـوا یـــې راز زمـــا د یـــارانې کـــړ
رادوڅـــار یـــې نـــوی غـــم د زمـــانې کـــړ
رانـــه بېـــل یـــې ګـــران زمـــا د پیمـــانې کـــړ
زمـــا نـــوم یـــې ســـر د هـــرې افســـانې کـــړ
رقیـــب خپلـــه پـــه دې کـــار وشـــرمېده.

❋❋❋

نـــا ارام چـــې د پـــارې پـــه رنـــګ تـــه ښـــورم
د فـــراق دا اوږد مـــزل پـــه مخکـــې ګـــورم
دیـــن دنیـــا د یـــار د مـــخ پـــه بهـــا پلـــورم
بـــې لـــه مینـــې هـــر چـــې وایـــي هغـــه اورم
پـــه ســـکروټو مـــې ده ناســـته پاڅېـــده.

❋❋❋

راتـــه یـــاد چـــې هغـــه نـــاز هغـــه مکېـــز شـــي
پـــه هغـــه دم مـــې بربـــاد واړه پرهېـــز شـــي

کــه یــې ورک رانــه د عشــق دســت اویــز شــي
د غــرور بــب بــه مــې مــات او ریــز مریــز شــي
چاتــه پــېښ مــه شــه پــه عشــق کــې ماتېــده.

❋❋❋

لاس مـــې څـــه نیســـې طبیبـــه نـــه رغېـــږم
هـــر قـــدم د نیســـتۍ خواتـــه نـــږدې کېـــږم
ســـتا دارو مـــې پـــه کـــار نـــه دي نـــه جـــوړېږم
زه د خپـــل زړه پـــه مـــرض بانـــدې پـــوهېږم
چـــې لـــه دې رنځـــه مـــې نـــه شـــته رغېـــده.

❋❋❋

خدایه! کــور د غمــاز وران کــړې مــخ یــې تــورکړې
د دوزخ لـــه اوره ډک یـــې ورتـــه ګـــور کـــړې
پـــرې نازلـــه لـــه اســـمانه هســـې اور کـــړې
لولپـــه یـــې پـــه دې اور کـــې د زړه کـــور کـــړې
چـــې زمـــا پـــر حـــال هـــېڅ ونـــه رحمېـــده.

❋❋❋

د ځـــوانۍ د بـــڼ ګـــلان مـــې شـــول خزلـــې
د پیـــري خـــزان پـــرې کېښـــودې منګـــولې
نـــه بـــورا ورتـــه راځـــي او نـــه بلبلـــې

نـــه پـــرې وایـــي اوس خـــوږې خـــوږې بـــدلې
نــــه پــــرې شــــته دي د توتیـــــانو چغېــــده.

✵✵✵

ای دنیــــا دا مــــې ژونــــدون دا مــــې انجـــام دی
د ســــاقي پـــه لاس کـــې تـــش د میـــو جـــام دی
دا لــــه کـــومې خـــوا پـــه مـــا راځـــي الهـــام دی
دا چـــــې خـــــوږ دی د نــــازو انـــــا کــــلام دی
چـــــې د خیــــال پــــه غــــوږ زمــــا ولګېـــــده
ســــــحرګه و د نـــــــرګس لېمـــــــه لامـــــــده
خــــاڅکي خــــاڅکي یـــې لـــه ســـترګو څڅېـــده
مـــــا وې څـــــه دي ښـــــکلی ګلـــــه ولـــــې ژاړې
ده وې ژونــــدې مـــــې دی یــــوه خولـــه خندېــــده.

۷/۷/۱۳۷۰ رادیو

اکاډمیسین پوهاند عبدالشکور رشاد

د یونس د یوې معما حل

د دولسمې هجري سدۍ په لومړۍ نیمایي کې د پښتو ژبې یو شاعر و، محمد یونس نومېده، دېوان یې درلود، د ده د دېوان یوه خورا نفیسه او طلا کاره خطي نسخه د افغانستان د پایتخت (کابل) د پاچاهۍ ارګ په کتابتون کې خوندي وه، دا نسخه د فیض طلب خان اشـــنغري[1] پــه پرمایښت پېښوري خطاط زین الدین[2] په (۱۱۷۶هــق) کال کښلې وه.[3]

---

(۱) د اشنغر د سیمې لوی خان فیض طلب خان محمد زي (دتاریخ احمدشاهي محمود زي) د عبدالصمد خان (۱۱۷۴ هـ ق شهید) درانی احمدشاه (۴۱۹مخ) کې فیض تالاب خان چاپ سویدی، د سمون وړ املایي تېروتنه ده، فیض طلب خان د پلار تر مرګ (۱۱۷۴هـ ق) وروسته، د لوی احمدشاه بابا(رح) (۱۱۲۰- ۱۱۸۲هـ ق) له خوا د اشنغر د خان په توګه ومانه سو، د تیمورشاه سدوزي د پاچاهۍ (۱۱۸۲- ۱۲۰۷ هـ ق) تر وروستیو کلو پورې د اشنغر خاني د ده وه، په پښتانه شعرا (۱- ۲۰۲ مخ کې فیض طلب خان توپچي باشي لیکل شوی سهي خبره نه ده، فیض طلب خان توپچي باشي (د پښتني شاعرۍ د دراني عایشې ځوانیمرګ زوی د یونس د دغه دیوان تر امتنساخ شپږ ویشت کاله وروسته (په ۱۲۰۲هـ ق) په کابل کې زېږېدلی دی.

(۲) د دولسمې هجري سدۍ په دوهمه نیمایي کې زین الدین د پېښور له نامتو خطاطانو څخه و، د پېښور د پښتو اکاډمۍ په کتابتون کې د سکندر خان خټک دېوان او د ټونک د پښتنو نوابانو په کتابخانه (اوس د ډهلي په موزیم) کې د ملا علم اپریدي دېوان د ده په خط خوندي دی.

د دغې نسخې له مخې څخه د یونس دېوان په ۱۳۵۶ل (۱۹۷۷ع) کـال د پښتو ټولنې له خوا د کابل په دولتي چاپخانه کې چـاپ شـوی دی، خطاط یې نصیر هنر پښتون دی، سریزه او حاشیه ښـاغلي څېړنـدوی (سرمحقق) عبدالله خدمتګار بختاني پرې لیکلې ده او د ده په قول یې له خپله انده سره د متن ځینې تېروتنې هم سمې کړي او سهي کـړې دي[4] ښاغلی څېړندوی خدمتګار په سریزه کې دا هم لیکلي دي:

(((په اصل کې) دعلت د تورو هېڅ مراعات نه دی سوی ناسخ کلـه لیکلي دي کله نه، مونږ د لیک دغه برخه هم د چاپي نسخې لپاره سمه کړې ده.)) [5]

د یونس د دغه چاپي دېوان په دولسم مخ کې د شپاړسـمې غزلـې مقطع داسې چاپ شوې ده:

((چه سل شپږ پنځوس و دوه اویا دوه نام که

هغـــــــــــه یوه ګنه یونسه په ابجد ستا))

[3] د یونس د دیوان دغه نفیسه خطي نسخه اوس د افغانستان په ملي ارشیف کې ساتله کېږي. (و ګ. فهرست نسخ خطي پشتو ارشیف ملی افغانستان ۱۱۱ګڼه ۷۵مخ)

[4] و ګ. د یونس د دېوان سریزه دېرشم مخ.

[5] و ګورئ د یونس د دېوان سریزه یودېرشم مخ.

دا بیت یوه معما ده او له معموله سره سم هېڅ ناسخ حـق نـه لـري چې په معما کې لاس ووهي او د خپل وخت له لیک دود سره یې سـمه کړي، خو ما باور نه درلود چې دغه معما به د یونس په چاپي دېوان کې له لاس وهلو خوندي پاته سوې وي، ځکه مې نو د یونس د دېوان خطي نسخه وکتله، هلته چې دا بیت د شپاړسم مخ درېیم بیت دی، ما ولید، چې د چاپي نسخې ((دوه)) ((دوه)) کلمو پرځای په دغه خطي نسـخه کې ((دو)) ((دو)) لیکلي دي، زما په خیال د بیت په لومړي نـیم بیتـي کې د دوهم ((دو)) تحریف د معما حل ته څه کړکېچ هم ورپېښ کـړی دی.

د یونس په دېوان کې نورې معماوې هم شته، ددغو معماوو حل ته تر ټولو د مخه د ځمکنو میامحمدي صاحبزاده رحمة الله علیه (۱۲۲۰ هــ ق مړ) ځیر سوی او د ځینو معماوو حل ته یې وخت مونـدلی دی، خـو زموږ تر بحث لاندې معمـا پـه هغـو معمـاوو کـې ده، چـې نومـوړی میامحمدي صاحبزاده(رح) نه ده حل کړې او د یونس د چـاپي دېـوان حاشیه لیکونکی ښاغلی خپړندوی خدمتګار د دولسم مخ پـه پنځمـه حاشیه کې د دغې معما د پرانیستلو په باب داسې کښلي دي:

((دا بیت هم د یونس په نامه معما ده[۶] او په دې توګه حلېږي: که یو سل و شپږ پنځوس له دو اویا سره یوځای کړو، نو دوه سوه اته ویشت ترې راوځي، که د ابجد کلمې توری (اب ج د) د ابجد په حساب وګڼو لس ترې جوړېږي، چې دا لس په پورتني عدد واچوو دوه سوه اته دېرش کېږي، د یونس د کلمې توری (ی و ن س) د ابجد په حساب یو سل و شپږ ویشت کېږي چې دوه ځلې یې وګڼو نو هماغه دوه سوه اته دېرش ترې جوړېږي، یعنې:

۱۵۶+ ۷۲+ ۱۰= ۲۳۸ تقسیم (۲)= ۱۲۶= ((یونس))

زما خیال دادی، چې د ښاغلي خېړندوی خدمتګار د فکر نوکانو د یونس د دغې معما غوټه ښه نه ده سپړلې، د ده په حل کې یوه کمزوري او یوه تېروتنه ستره، کمزوري یې دا ده چې د تاریخي مادې د عددونو (۱۵۶+۷۲) پر مجموعه (۲۲۸) باندې چې یې د ابجد کلمې ابجدي ارزښت یعنې لس زیات کړی دی، د هغه لپاره هېڅ قرینه نه شته او نه ده ښوولې ده، تېروتنه یې دا ده چې د دوه سوه اتو دېرشو نیمایي یو سل و شپږ ویشت نه کېږي، بلکې یوسل و نولس کېږي یا په بل عبارت د یونس د نامه ابجدي ارزښت، چې یوسل و شپږ ویشت کېږي که دوه چنده کړو، دوه سوه دو پنځوس ځنې جوړېږي، مګر د تاریخي مادې لپاره د ښاغلي خېړندوی خدمتګار تکمیلي عدد دوه

[۶] د یونس د نامه یوه بله معما تر دغې وړاندې (د چاپي دېوان په لسم مخ کې) تېره سوې ده.

سوه اته دېرش دی[۷] چې تر دوو سوو دوه پنځوسو ځوارلس کمېږي او محتاج اليه عدنه پوره کوي. د يوه پېښوري ليکوال ښاغلي قلندرخان مومند هم دغې تېروتنې ته پام شوی او په يوه مقاله کې يې چې د يونس د دېوان شهادت يې عنوان دی د دغې معما د پورتني حل تېروتنه داسې په ګوته کړې ده:

((دا حساب په دې لحاظ بېخي غلط دی، چې د يونس د نامه[۸] عدد چې دوه ځلې وشمارلی شي نو دوه سوه دو پنځوس ترې جوړېږي او چې د شعر دوه سوه اته دېرش په دوو ووېشلی شي نو يو سل و نولس کېږي.))[۹] د دې تېروتنې د ښوولو په څنګ کې ښاغلی قلندر خان مومند د معما هغه حل هم وړاندې کوي، چې ده را ايستلی او په خپل خيال يې سهي ګڼلی دی، په دغه باب د نوموړي ليکنه داسې ده:

((په دې شعر[۱۰] کې د يونس د اب (پلار) او جد (نيکه) د نومونو عدد ښيلی شوي دي[۱۱] که د ترتيب په رعايت سل شپږ پنځوس د هغه د پلار

---

[۷] د معما د حل په عمليو کې يو عمل تکميلي نومېږي، د تکميلي عمل يو راز دادی چې تاريخي ماده د څو کلمو يا څو عددونو له يوځای کولو څخه لاسته راشي.

[۸] په اصل کې: نوم

[۹] د دغه اقتباس په وروستۍ جمله کې چې د شعر کلمه راغلې ده، له هغه څخه د قلندرخان مراد د ښاغلي خېړندوی خدمتګار تکميلي عدد دی.

[۱۰] له شعره څخه د قلندر خان مراد زموږ تر بحث لاندې بيت او معما ده.

[۱۱] ښاغلی قلندرخان د خپل فکر په چاره ابجد کلمه پر منځ دوه ځايه کړې ده له ((اب)) څخه يې د پلار او ((جد)) څخه يې د نيکه معنا اخيستې ده، اب او جد دواړې عربي کلمې دي چې د پلار ونيکه معناوې لري.

نوم دی نو دوه اویا یې د نیکه نوم دی او که د شعر وزن له کبله ترتیب ساقط شوی وي، نو بیا دو اویا یې د پلار او سل شپږ پنځوس یې د نیکه نوم دی...

د شعر مضمون کې ((دوه نام)) هم په دې دلالت کوي، چې یو سل و شپږ پنځوس او دوه اویا دوه نومونه دي، (اوس نو څېړنه په کار ده چې) دا یو سل شپږ پنځوس او دوه اویا د چا نومونه دي؟ هسې خو د دې عددونو ځینې ډېرې نامې جوړېدی شي خو هر کله چې د دېوان په حاشیه دمعمو حل د محمدي په دستخط شوی دی، نو په کار دي، چې د دې عدد اولنی تعلق ((محمدي)) سره فرض کړی شي او په دې لحاظ چې موږ حساب وکړو، نو محمدي جان ټیک یوسل و شپږ پنځوس راووځي او دا هم حسن اتفاق دی، چې د احمد جیو اعداد دوه او یا دې له دې نومونو سره د جان او جیو لاحقې دا څرګندوي چې احمد جیو مشر او محمدي جان کشر دی، نو په دې حساب احمدجیو د یونس نیکه او محمدي جان د هغه د پلار نوم کېدی شي او که د دوه او یا نه مطلب یو سل و څلوېښت واخیستی شي نو سل شپږ پنځوس نه یوسف او سل و څلوېښت نه یسع راوتی شي[12] چې د یونس په شان د هغو نبیانو نومونه دي چې قران کریم کې یې ذکر راغلی دی.))

(۱۲) د پښتو په نومونو کې ((یسع)) ما تراوسه پورې نه دی اورېدلی، ښایي د پېښور په سیمو کې داسې نوم وي. (؟)

زموږ تر بحث لاندې معما چې ښاغلي قلندرخان پر دوو برخو وېشلې او د یونس شاعر د پلار و نیکه نومونه يې ترې زېږولي دي، ماته د بيا غور وړ ښکاري، زه ګومان کوم د ((نام)) په کلمه کې چې کومه توريه سته، هغې د ښاغلي قلندر خان فکر له لارې ایستلی او د ((نام)) غير مقصودي مګر نژدې معنا ته يې متوجه کړی دی، وړاندې تر هغه چې د دغې معما په باب زما حل، د مقالې ګرانو لوستونکو ته وړاندې کړم لازمه بولم د ((نام)) کلمې پر توريه او ايهام وغږېږم ځکه چې زما په حل کې د دغې توري لويه برخه شته:

نام کلمه د عربي ((اسم)) په معنا په خورا جزوي بدلون په ډېرو اندو اروپايي ژبو کې باب ده، حتی په جاپاني ژبه کې هم name د نامه معنا لري، زما په خيال په دغه تر بحث لاندې معما کې د نام کلمې دغه معنا غير مقصوده معنا ده.

((نام)) (د ميم په زور) په عربي ژبه کې د ((بيده سو)) معنا لري په عربو کې متل دی: نام عصام ساعة الرحيل. يعنې عصا د کوچ په وخت کې بيده شوه [13] عربان خوب ته نوم وايي، د نوم بله معنا بيده کېدل دي چې ((غشی)) يې هم بولي، نائمه مرګ ته هم ويل کېږي[14] عربان وايي نومت النار يعنې اورمړ شو، نومت الابل: اوښ مړ شو، نومت الريح: باد ودرېدی، (نومه) او (نوم) د ګمنام او بې اعتباره سړي معنا لري، نام

(۱۳) و ګ. فوائد الاداب فی الامثال والاقوال السائرة عندالعرب او مجمع الامثال (د ابوالفضل ميداني تاليف.

(۱۴) په عربو کې متل دی: النوم اخ الموت (وګ. خزينة الامثال) په دغه متل کې نوم (خوب) مشبه او قوت (مرګ) مشبه دی.

الثوب: جامه زړه شوه، نامت السوق: د پلاني شي بازار ولوېدی ارزانه شو، څوک يې نه رانيسي د نوم کلمې دغه وروستي معنا ګانې مجازي دي[15].

زما په خيال په دغه تر بحث لاندې معما کې د نام کلمې د عربي معنا مجازي اړخ مقصوده ده خو دا معنا يې دومره لرې پرته ده چې د ډېرو ادبي څېړونکو له سترګو يې ځان نهام کړی دی او بې له ډېره تتبعه چاته اسانه په لاس نه ورځي.

د يونس د دغې معما حل زما په خيال داسې دی: تاريخي ماده يوازې په لومړي نيم بيتي کې ده، دوهم نيم بيتی په تاريخي ماده هېڅ اړه نه لري.

د لومړي نيم بيتي سل شپږ پنځوس او دواويا چې سره يوځای کړو دوه سوه اته ويشت لاسته راځي، (دمرګ، ګمنامی، بې اعتباری، نام قرينه ده، چې په عربي کې مجازا ارزاني، کوټه کېدلو (کساد) معناوې لري او دلته د نفی، ايسته کولو، له منځه وړلو او له اعتباره لوېدلو حکم کوي موږ به د دغه حکم (دونام که) په اغېزه د ((دو کلمې يونس ابجدي ارزښت چې لس دی، له دوو سوو اتوويشتو

(۱۵) و ګ مختر الصحاح، صرائح، منتهی الارب فی لغات العرب، المنجد ، لاروس المعجم ۱۳۲مخ القاموس العصری ۷۴۴مخ او نور...

څخه وباسو دوه سوه اتلس به پاتې شي[16] او د محمد ابجدي ارزښت چې لس دی، لاس ته راسي، د معما د حل صـورت بـه پـه اعـدادو داسې وي:

۱۵۶+ ۷۲= ۲۲۸- (دو=۱۰) = (۲۱۸= محمدیونس). په پـای کـې د دغې معما د حل په باب، د پښتو ادب د ښاغلو څېړونکو نظرونو لار څارم، په درناوي.

(۱۲) دغې عملیې ته تخرجه ویله کېږي، د یونس د نامه په دوو نورو معماوو کې هم دتخرجې له عملیې څخه کار اخیستل شوی دی. (و ګ. د یونس د چاپي دېوان ۱۰- ۱۸۸مخونه.

کاندید اکاډمیسین محمد رحیم الهام

محمد هوتک او محمد یو شاعر دی که بېل کسان دي؟

سرمحقق زلمی هېوادمل د لیننګراد د ختیځ پوهنې د انستیتیوت په خطي کتابونو کې د فوایدا شریعت د یوې خطي نسخې په پای کې د ((محمد)) په نامه د یوه شاعر یوه غزله موندلې ده.[1] ده دا غزله ((د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع)) په رساله کې رانقل کړې او ویلې یې دي، چې ښایي دغه ((محمد)) د ((پټې خزانې)) مولف ((محمد هوتک)) وي چې دغه یوه غزله یې په دې نسخه کې نقل او خوندي شوې ده. هېواد مل دغه غزله له هغې غزلې سره پرتله کړې ده، چې محمد هوتک د پټې خزانې په پای کې د خپل شعر د نمونې په توګه راوړې ده او دې نتیجې ته رسېدلی دی، چې د فوایدا شریعت د قلمي نسخې غزله چې د ده د کتاب ((د پنځمې برخې یوولسمه نمره غزله ده، له محمد هوتک څخه پرته د بل شاعر نه شي کېدی.))[2] خو سره له دې هم، ښاغلی هېوادمل چې یو دقیق او ځیرک سرمحقق دی، غواړي

---

(۱) زلمی هېوادمل، د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، پښتو ټولنه، ۱۳۲۲، ۱۴۹-۱۲۴مخونه.

(۲) زلمی هېوادمل، د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، پښتو ټولنه، ۱۳۲۲ل کال، ۱۴۹-۱۲۴مخونه.

چې دغه مساله نوره هم وسپړله شي چـــې مبـــادا ده پـــه خپـــل دغـــه قضاوت کې اشتباه کړې وي. نو له مانه يې هم وغوښتل چې خپله رايه په دې باب کې څرګنده کړم، چې که دی په خپل قضاوت کې تېروتلـــی وي خپله سهوه اصلاح کړي. ما د سرمحقق هېوادمل دا غوښتنه ومنله او دا دی هڅه کوم چې که وکولای شـــم د پرتلیـــزې ســـبک پـــوهنې د اصولو په رڼا کې دغه مساله وڅېړم.

سوال:

ایا هغه غزله چې هېوادمل په لیننګراد کې د فوایدا شریعت په خطي نسخه کې موندلې ده د پټې خزانې د مولف محمد هوتک ده که د کوم بل محمد چې لاتراوسه پېژندلی شوی نه دی؟

دې سوال ته د یوتقریبي سم ځواب د موندلو لپـــاره لـــومړی د هغـــه میتود چوکاټونه راوړم چې دلته يې تطبیقول غواړم.

د ځینو پوهانو په عقیده، د سبک پوهنې ساحه پر نهو برخو بانـــدې په دې ډول وېشله کېږي:

۱- سیمه ییز واحد سبک

۲- ملي سبک

۳- په یوه دوره کې د یو ملت د سبک شریکې ځانګړتیاوې

۴- د یو دریځ، مکتب یا نهضت سبک

۵- د یو لیکوال فردي سبک

۶- د یو لیکوال فردي سبک د لیکوالۍ په یوه خاصه دوره کې.

۷- د یو اثر سبک

۸- د یو اثر د یوې برخې سبک

۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یادشوو هنري پوړیو باندې اغېزه کوي.

د دغه دوو غزلونو په برخه کې د دوو فرضیو د اقامې امکان شته:

لومړۍ فرضیه: دا دوې غزلې به د دوو تنو وي.

دویمه فرضیه: دا دوې غزلې به د یوه شاعر وي.

د دواړو فرضیو د ازمویلو لپاره له عین میتود نه کار اخیستلای شو. زموږ لومړۍ هڅه به دا وي چې په پاسنیو نهه ګونو ساحو کې هغه چوکاټ پیدا کړو، چې دغه دوې غزلې د قرینې، منطق او کمیت له مخې په کې واچولای شو. پاتې دې نه وي، چې د یوې علمي فرضیې د سموالي او ناسموالي د ثابتولو لپاره د data کمیت ډېر اهمیت لري.

یعنې هر څومره چې data زیاته وي، همغومره د څېړنې نتیجه

ډاډمنه وي. خو له بده مرغه dataډېره کمه ده، یعنې صرف له دوو لنډو غزلونو څخه د سبکي عناصرو او د دغو عناصرو د جوړښــت د کلیــت پشانتیا او بېلوالی په یقیني توګه نه شو معلوموﻻی.

خو موږ به خپله هڅه ونه سپموو.

اوس خپله dataرانقلوو: د محمد هوتک غزل:

ســـــاقي، پاخـــــه، د ســــرو ملــــو ډک یـــو جـــام را
ســــتا لـــــه غمــــه نـــــا ارامــــه یــــم، ارام را
بـــې لـــه میــــوو د ســــهار ننــــدارې څـــه کـــړم؟
پســـــرلی شــــو، د خوښـــــــۍ ښــــه پیغـــــام را
دنیـــــا پاتـــــه ده، ښـــــادي مــــو یــــو ګــــړۍ ده
یــو ګـــړۍ مـــې خـــوښ کـــه، مـــی کـــړی انعـــام را
د بېلتـــون پـــه تـــاریکو کـــې مـــې زړه شـــین شـــو
رڼـــا لمـــــر د جـــــام د میــــوو پــــه ظـــــلام را
ناکــــامیو د دنیـــــا مـــــې کــــام راتـــــریخ کـــــا
چـــې مـــې خـــوږ کـــا کـــام، ترخـــه و مانـــا کـــام را
نـــه نشـــاط شـــته، نـــه مســـتي ســـته، نـــه رنـــدي ســـته
چـــې ســـم رنـــد هغـــه اوبـــه علـــی الـــدوام را
پـــه اوبـــو مـــې ســـوړ زړګـــی لـــړ څـــه راتـــود کـــه
محمــــد تـــــه د اور ډک یــــو هســــې جـــــام را.

د محمد غزل:

نــه کــړې پــه هېچــا بانــدې صــرفه هجرانــه، تــه
یــار دې لــه مــا بېــل کــړ مــا پــه دوه ســترګو کاتــه
دا ترابــه مــا نــه ول چــې بــه یــار لــه مــا جــدا کــا
ځکــه مــې پــه ځیــر د یــار و مــخ وتــه کاتــه
مــه وایــه خنــدان ګــل دې بېــل کــړی لــه بوســتانه
ولاړه پــــه ارمــــان بلبـــل لــــه ګلـــو الواتـــه
تــور بانــه دې غشــي نــاوکي کــړه مــا پــه وژنــې
ولــې صــرفه نــه کــړې، تــر زړګــي مــې وخاتــه
نجونــه زلمــي واړه تــورو خــاورو لــره درومــي
تـــور اوبـــل و ځنـــې و لحـــد تـــه پرېواتـــه
ولاړه د ... کـــــــړه ولاړه نـــــــه ســـــــــتنبړې
یــار یــې ځنــې بېــل کــړئ محمــد یــې وناتــه

اوس، راشئ وګورو چې خپله data په کومو چوکاټونو کې ازمویلای شو:

۱- سیمه ییز واحد سبک: زموږ data پــه دې چوکــاټ کــې څېــړل کېدی شي.

۲- ملي سبک: په دې چوکاټ کې څېړل کېدی نه شي.

۳- په یوه دوره کې د یو ملت د سبک شریک خصوصیتونه: پــه دې چوکاټ کې هم څېړل کېدی نه شي.

۴- د یو دریځ، مکتب، یا نهضت سبک: په دې چوکاټ کې هــم نــه شي څېړل کېدی.

۵- د یو لیکوال فردي سبک: په دې چوکاټ کې څېړل کېدی شي.

۶- د یو لیکوال فردي سبک د لیکوالۍ په یوه خاصه دوره کــې: پــه دې چوکاټ کې نه شي څېړل کېدی.

۷- د یو اثر سبک: په دې چوکاټ کې هره غزله لومړی جــلا څېــړل کېدلای او بیا دواړه سره پرتله کېدی شي.

۸- د یو اثر د یوې برخې سبک: په دې چوکاټ کې نه شــي څېــړل کېدی.

۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یاد شوو هنري مرحلو باندې اغېــزه کوي. په دې چوکاټ کې هم څېړل کېدی نه شي.

لومړی:

د سیمه ییز واحد سبک په چوکاټ کې.

دواړه غزلې د ژبنیز جوړښت له مخې په لهجوي لحاظ په دې لاندینیو پوړیو کې تحلیل او پرتله کوو:

۱- فونو لوژیک جوړښت.

۲- لګزیک جوړښت

۳- مورفولوژیک جوړښت

۴- سنیتا کتیک جوړښت

موږ پوهېږو، چې د محمد هوتک لهجه د کندهار دا ده، چې په خپله د پټې خزانې د نثر متن یې ثابتوي.

الف- فونولوژیکه پرتله:

د پښتو په ګرافیمي سیستم کې د دې ژبې ټولې فونتیکي ځانګړتیاوې نه شي منعکسېدی. په غزله کې ، سره له دې هم، د پټې خزانې د قلمي نسخې د لیک دود له مخې یوازې یوه کندهارۍ ځانګړنه موندلای شو:

((پسرل سو، زړه شین سو، نه نشاط سته، نه مستي سته، نه رندی سته، چې سم رند.))

دکندهار په لهجه کې د ((سول)) د مادي ټول مشتقات په (س) ویل کېږي او دغه فونیم په همدې کلمه کې د نورو لهجو له (ش) سره تقابل لري:

کندهار	نورې لهجې
سوم	شوم
سوو	شوو
سوی	شوی
سواست	شوئ
سو	شو
سول	شول

خو د محمد په غزله کې د کندهار د لهجې د فونیمیک جوړښت بېلګې نه شته.

ب- لګزیکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د کندهار د لهجې خاص لګزیکي عناصر نه لیدل کېږي. خو د محمد د غزلې د دویم بیت په لومړۍ مصرع کې د ((ترا)) کلمه او د ((مانه ول)) جمله چې د نورو لهجو له ((ما نه ویل)) سره تقابل لري، د کندهار د لهجې څرګندې لګزیکې بېلګې دي. همدغسې د محمد دغزلې په مقطع کې چې وایي:

یار یې ځنې بېل کړئ محمد یې وناته

د کندهار د لهجې دوې نورې بېلګې شته دي: ((کړئ)) او ((ناته)).

په کندهار کې د ((کړئ- کی)) شکل (چې مورفولوژیک خصلت هم دی) د واحد غایب د صیغې لپاره د نورو لهجو له ((کړ- که)) سره تقابل لري او ((ناته)) د ((نتل)) له مادې څخه ما په خپله په نورو لهجو کې نه دی اورېدلی او زما له پوهې سره سم دغه شکل هم د کندهار د لهجې ممیزه ګڼل کېدی شي.

ج- مورفولوژیکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د ((کا)) او ((را)) شکلونه د ((کړ)) او ((راکړه - راکه)) په ځای؛ ((پاته ده)) د ((پاتې ده))؛ ((د بېلتون په تاریکو کې)) د ((بېلتانه په تاریکیو کې)) په ځای ((کاته، الواته، وخاته، پربواته، وناته)) د ((کوت، الوت، وخوت، پرېووت، وکوت (چې مانه دی اورېدلی) په ځای او ((وما ناکام را)) د ((ما ناکام ته راکه)) په ځای ټول د کندهار د لهجې مورفولوژیک ممیزات څرګندوي. په دې غزله کې ((کا)) او ((کړ)) دواړه راغلې دي. په همدې توګه ((نجونه زلمي واړه)) باید د نورو لهجو په شان ((نجونې زلمي واړه)) وي.

نو د مورفولوژیک جوړښت له مخې د محمد شعر د کندهار د لهجې خورا زیات ممیزات لري.

د- سنتاکتیکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې ((یو ګړۍ دی)) د ((یوه ګــړۍ ده)) پــه ځای؛ او بله پلا ((یوګړۍ)) د ((یوه ګړۍ)) په ځای؛ ((رڼــا لمــر)) د روڼ لمر)) په ځای، ((ناکامیو د دنیا)) د ((دنیا د ناکامیو)) په ځای (چې په پټه خزانه کې ډېر زیات راغلی دی) کــاروني د کنــدهار د لهجــې او د محمد هوتک د سبک له ممیزاتو ښخه دي.

د محمد په غزله کې ((په دوه سترګو)) د ((پــه دوو ســترګو)) پــه ځای؛ ((د یار ومخ وته)) د ((د یار مخ ته) په ځای ((یار له ما جدا کــا)) د ((یار له مانه (ښخه، شکه))) په ځای او ((ولحد ته)) د ((لحد ته)) په ځای کاروني د کندهار د لهجې د عباراتو د جوړوني ممیزې دي.

له دې پرتلې ښخه دا نتیجه لاس ته راځي چې: د محمد په غزله کې د کندهار د لهجــې فونولوژیــک عنصــر نــه شــته، مګــر د لګزیــک، مورفولوژیک او سنتاکتیک جوړښتونو او عناصرو له مخې د سیمه ییز واحد سبک دومره کافي ځانګړني لري چې په پوره یقین ســره ووایــو: محمد د محمد هوتک په شان کندهارۍ لهجه لرله او نو ځکه کندهاری دی.

دویم: د فردي سبک په چوکاټ کې

الف– شکلي جوړښت: په متعارفه معنا دواړه ټوټې غزلــې دي. د محمد هوتک غزله ((۷)) بیته او د محمد دا ((۶)) لري او وزن له مخــې د عبدالحمید مومند د هغې غزلې غبرګــون دی چــې داســې شــروع کېږي:

الــــهي د محبت ســــــوزو ګـــذار را
په دې اور کې د سهي سمندر ساز را

چې د فاعلاتن فاعلاتن عروضي وزن لري. خو د محمد غزله بېل وزن او بېله قافیه لري او د مفتعن مفتعن فع پــه عروضــي وزن که ده.

د محمد هوتک د غزلې د مطلع لومړۍ مصرع او د مقطــع وروســتۍ مصرع د ((جام)) شایګانه قافیه او د محمد د غزلې مطلع او دویم بیت د ((کاته)) شایګانه قافیه لري. د محمد هوتک د غزلــې د دویــم بیــت دویمه مصرع، یعنې ((پسرلی سو د خوښۍ ښه پیغام را)) د وزن سکته ګي لري او باید داسې ولوستله شي: پسرلی سو د خوښیه ښــه پیغــام را)). د محمد د غزلې د پنځم بیت دویمه مصرع، یعنې:

((تور اوربل و څنې و لحد ته پرېواته)) ګرامــري نیمګړتیــاوې لــري: لومړی دا چې ((تور اوربل و څنې)) باید ((تور اوربل او څنې)) ولوســتل

شي او دویم دا ((پرېواته)) فعل دوه فاعله: ((تور اوربل او څنې)) لــري، خو فعل مفرد دی او د عدد له نظره د جملې د دې دوو توکونو تــرمنځ مطابقت نه شته. د ګرامري جوړښت په لحاظ باید دغه مصــرع پــه دې ډول وي: ((تور اوربل او څنې و لحد ته پرېوتل)).

نو د شکلي جوړښت په لحاظ دواړه شعرونه نیمګړتیاوې لــري، پــه تېره بیا په دواړو غزلو کې د شایګانه څخه د ځان ژغورلــو پــروا نــه ده ساتل شوې.

ب- محتوایي جوړښت: دواړه غزلې لریک خصلت لــري؛ خــو د دواړو اصلي تیمونه سره توپیر لري. د محمد هوتک په شعر کې، شــاعر ساقي ته خطاب کوي او شراب ترې غواړي او ډېر شراب غواړي او مدام یې غواړي او شراب ځکه غواړي چې شاعر د ساقي له غمه غمجن دی، نو په پسرلي کې هم له ښادۍ نه برخه نه لري. د بېلتانه په تاریکو کــې یې زړه شین دی. په دنیا کې ناکامه دی، نشاط، مستي او رندي نه لري او دنیا هم بې بقا ده. په شعر کې د عرفاني روحیې ســوز او صــمیمیت منعکس شوی دی. د غم او ښادۍ د تضاد موضوع د شــعر محتــوا تــه فلسفي رنګ او د دنیا بې بقاتوب ورته دیني، عرفــاني پــرداز ورکــوي، دغه ټوټه که څه هم غزله ده او په غزلو کې عرفاً د موضوع وحدت، چې شراب غوښتل او د دغې غوښتنې دلایل دي، په ډېره ښه وجه ســاتل شوي دي او شعر ته یې منطقي- عاطفي قوت ورکړی دی.

خو محمد په خپل شعر کې ((هجران)) ته خطاب کوي او سر ترپایه دغې موضوع ته انکشاف ورکوي. دغه ټوټه په حقیقت کې ((مرثیه)) ده، ځکه د شاعر محبوبا داسې تللې ده، چې بیا نه راستنېږي: تور اوربل او ځنې یې په لحد کې پرېوتې دي. په دغه شعر کې ((هجران)) د ((مرګ)) سمبول دی. شاعر هم د خپلې محبوبې په مرګ کې غمجن دی او هم په خپله خپل ځان ته تسل ورکوي. په دې شعر کې هم عرفاني روحیه منعکسه ده او دا چې وایي نجونې او زلمي واړه تورو خاورو لره درومي د خپل ځان د تسل لپاره منطقي استدلال کوي او د محمد هوتک په شان خپل شعر ته منطقي- عاطفي قوت ورکوي. په دې شعر کې هم د موضوع وحدت او تمامیت ساتل شوی دی. نو دواړه شعرونه په سبکي لحاظ عمومي پشانتیاوې لري او دا فرضیه قوي کوي، چې دواړه شعرونه به د یوه سړي وي.

درېیم هنري جوړښت:

په دې برخه کې باید ددغو دواړو غزلو د خیال صورتونو (یعنې ایماژونو) چې تشبیهاتو، استعاراتو، کنایاتو، اساطیرو سمبولونو او تشخیصاتو (یعنې د بېځایه شیانو ذیروح انګارلو) شرحه او پرتله وشي.

د محمد هوتک په شعر کې طباق، تجنیس او استعارې، مګر ډېر لږ راغلي دي، یعنې ایماژونه په کې کم دي، خو د شعر ژبه، وزن، د الفاظو

انتخاب او رواني په دې حد کې دي، چې دغه ټوټه ماته سـهل محتنـع غوندې برېښي او په نسبي صورت یو ښه مکمل شعر دی.

خو د محمد غزل ایماژونه ډېر لري. سمبول لري، تشـخیص لـري، د اشعات صفت په کې شته او په عمومي توګه د محمد هوتک تـر شـعر هنري بډالیتوب لري، مګر د محمد هوتک د شعر په شان رواني نه لري. زه د اختصار د رعایت په خاطر له تفصیل نه تېرېږم.

نتیجه:

۱- محمد هوتک او محمد د یوه سیمه ییز سبک پیـروان، یعنـې دواړه د خپلو شعرونو د فونولوژیک، مورفولوژیک، سنیتا کتیـک او لګزیک جوړښتونو په لحاظ بېخي مشارکت لري. نـو دواړه د یـوې سیمې، یعنې د کندهار دي.

۲- دواړه د غزلو په ویلو کې پوره مهارت لري او دواړو د شعر پـه دې ډول کې د موضوع تمامیت او کلیت سالتی دی.

۳- دواړه په خپلو شعرونو کې په قافیو کـې ((شـایګان)) لـري، یعنې په دې برخه کې بې پروا دي.

۴- د دواړو د غزلو په محتوا کې په فکري، عاطفي لحاظ یـو ډول طرز لیدل کېږي.

دغه مشترک وجوهات دې فرضیې ته قوت ورکوي، چې ګونـدې دغه دواړه غزلې د یوه شـاعر وي. یعنـې دواړه د محمـد هوتـک د قریحې محصولات دي.

د دې فرضیې قوت عجالتاً په سلو کې اتیاو ته رسېږي، شـل پـه سلو کې نور هغه وخت اثباتېدی یا زموږ دغه فرضـیه بالکـل نفـې کېدی شي، چې د محمد هوتک او د محمد نور منظوم یا منثور اثـار هم پیدا شي او زموږ د کمیت د څېړنې لپاره دومره کافي شي، چې د غوځ قضاوت علمي امکان میسر شي.

د مامورینو کارته

کابل

سرڅېړونکی زلمی هېوادمل

سخنی چند پیرامون ماخذ شناسی پټه خزانه

پټه خزانه تذکره الشعرای قدیم زبان پښتو است، که نمونه های کلام پنجاه ویک شاعر زبان پښتو با احوال مختصر انها درین تـذکره یافـت میشود.

تذکره الشعرای پټه خزانه بین سالهای (۱۱۴۱-۱۱۴۲هــ ق) بـه امـر پادشاه فرهنگدوست و شاعر دودمان هوتکی شاه حسـین هوتـک در کندهار تالیف شده است.

مولف این گنجینه پر بهایی ادبیات پښتو محمد هوتک نام دارد، که منشی ادبی، دربار بود(۱) درباره محمد هوتک بابیست یاد اور شد کـه وی پس از سقوط قصر نارنج از کندهار بـه منـاطق هوتـک نشـین رو اورده، و در دامنه های کوه مشهور (سورغر) در منطقه سیوری از توابع کلات مسکن گزیده است. کاریزی و دیهی را اباد ساخته است، که ازین ده هنور هم بنام (مموکلی)) موجود بوده، و کاریز ده نیز بنام مموکاریز مورد استفاده باشنده گان ان دیار است.

مطالعه و ارزیابی دقیق و بیطرفانه پټه خزانه از نظـر میتـود هـای معاصر و پیشرفته، سبک شناسی ادبیاتشناسی نشان میدهد که ایـن

اثر کتابیست طبیعی، و بنا بر ضرورت فرهنگی ان روز کار تالیف شـــده است. پته خزانه را بمعیـار هـای امـروزی سـبک شناسـی و ادبیـات شناختی پوهاند داکتر محمد رحیم بر رسی نموده و نتایج بررسی های استاد الهام حاکی از اصالت متن پته خزانه از نظر سبک شناسی تواند بود، پژوهش نموده استاد الهام مارا باورمند مسیازد، که متن پته خزانه از لحاظ سبک شناسی به هر گونه پرسشـهایی نقـادان جـواب دا ده میتواند در پهلوی میتودهای نوین سبک شناسی میتوان پته خزانه را به شیوه های عنعنوي پژوهشهای شرقی نیز مورد ارزشیابی قرار داد.

مطالعه عمیق و بغیر ضانه این اثر و زین اشکار میسازد، کـه مولـف دانشمند ان از عنعنه های تذکره نگاری مشرق زمین باخبر بود، و ازین سنت ها سود وافر برده است. نشاندهی تعقیب همه عنعنه های شیوه های تذکره نگاری مشرق زمین در پته خزانه کاریست سود مند و قابل ارج، امامن درین مختصر تنها بر شیوه کار برد او استفاده از ماخذ درین کتاب سخن خواهم گفت. نشـان دادن راویـان و ماخـذ یـک روشـن پسندیده در سبک تذکره نگاری است که شماری از دست اندر کـاران این رشته کتاب نویسی از دیرینه زمانی به تعقیب ان پرداخته اند.

محمد هوتک صاحب پته خزانه نیز ازین رسم پیروی کرده، مطالـب تذکره اش را با باستناد ماخذ تحریری ضبط نموده و هم بـه پیـروی از

پیشینیان بخشی از مطالب را باستناد گفته های راویان شینده و درج کتاب کرده است.

در ماخذ تحریری پټه خزانه شماری از کتب یاد شده در کتاب اکنون موجود است. و بدسترس پژوهشگر ان قرار دارد.

امابرخی از این کتب تا هنوز کشف نه شده و یـا هـم دور از امکـان نیست که محوه گردیده باشند، زمانی مغرضین چنین میگفتند که چرا بخشی از ماخذ پټه خزانه بدسترس نیست، در پاسـخ بـاعتراض هـای چنین اشخاص استاد بزرگوار پوهاند عبدالحی با استناد کتـب معتبـر تذکره اشکار ساخت که تذکره پټه خزانه یگانه تذکره یی نیسـت کـه برخی از ماخذ ان بدسترس ما قرار ندارد، بلکـه ده هـا کتـاب تـذکره رامیتوان سراغ کرد که شماری از ماخذ موجود نیست و یـا اینکـه تـا هنوز کشف نه شده است. شا دروان استاد حبیبی در مقدمه طبع سوم پټه خزانه و نگارنده در اثر (د محمد هوتک ژوند او مزار) چنین کتب را نشان دا ده ایم. و در اینجا به تکرار ان ضرورتی حـس نمیکـنم. نکتـه دیگری راکه بایست در اینجا افزود اینسـت کـه در اثـار مربوطـه بـه فرهنگ پښتو زبانان نیز میتوان اثاری را در یافت که اثار یاد شده در ان وهم شماری از ماخذ ان تاهنوز کشف نگردیده. به گونه مثال:

علی محمد مخلص شینواری در حالنامه بایزید روشان از کتبی چون مقصود الطالبین خلفیه مودود، ترین، مراه المحققین ارزانی روښـانی،

مراه العارفین (نام کتاب درنسخه دستنویس و گستتنر شده حالنامه در جای دیگر سراج العارفین درج است) ابابکر قندهاری و دیوان خواجه محمد اقتباساتی نموده (۵) اما کتب یاد شده تا هنوز بدسترس نیست و دانشمند گرامی قلندر مومند نیز این کتب را از اثار مفقود قلمداد نمود اند (۶) نسخه دستنویس حالنامه نیز چون پټه خزانه واحد است. همه پژوهشگران به شمول دانشمند قلندر مومند ازوجود چنین کتب مفقود انکار نمیکنند و قول علی محمد مخلص را در زمینه معتبر میپندارد و بان اعتماد می نمایند درین اواخر کتابی را در یافت نمودم. که در سال ۱۹۸۸ع در پشاور اقبال چاپ یافته است. و من دوسال بعد از چاپ ان، کتاب را مطالعه کردم. مولف ان شخصی دانشمندی و از فرهنگیان نامور پشتونخوا ست. درین کتاب قطور ۳۷۳ صفحه یی پیرامون تذکره الشعرای با ارزش و پربهای ادبیات پښتو پټه خزانه سخنها گفته شده، نا سزایی را به ادرس بعضی از رجل علم و فرهنگ ما حوالت نموده اند.

پس از خوانش این کتاب دریافتم که سخنی و گپی درین کتاب نیامده که انرا مستدل، علمی و موافق به موازین امروزی دانش ادبیات شناسی رد نتوان کرد. در برابر هر سوال نقاد دانشمند میتوان ده ها سندپیش کرد، و در جواب ان کتابها نوشت. اما درد و افسوس که مولف دانشمند همان کتاب و قتش را بی جا صرف بحث ب رمسایلی نموده است، که در پژوهشهای ادبیات شناسی نمیتوان بان ارزشی

قایل شد. او یک پرابلمی دیگری را در ادبیات شناسی زبان پښتو ایجاد نمود، وچندان از پژوهشگران را مصروف حل رفع پرابلم ایجــاد شــده خود کرده است.

ای کاش استاد موصوف عوض این اثر کم ارزش به تالیف تاریخ جامع ادبیات پښتو مې پرداخت، که یکی از ضروریات مبرم فرهنگی ماست و پښـــتوزبانان در افغانســـتان، پښـــتونخوا، بلوچســـتان، پاکســـتان، هندوستان و همینگونه حلقات استشراق بان سخت نیاز دارند.

به هر صورت استاد موصوف کاری را انجام دا ده و نشر کرده، من نیز غرض رفع چنین اشتباهات خودرا مکلف میدانم که به پاسخ بپردازم و کتابی را در جواب کتابش تالیف نمایم، این کار را من به استعانت ایــزد متعال شروع کرده ایم. ولی در این مقاله به ارتباط بحث بر ماخــذ پټــه خزانه در کتاب یاد شده میپردازم و بحث کوتا و اجمالی ایرا بــه پــیش میبرم.

در صفحات (۱۷۵-۲۱۴) کتاب بحثی بر ماخــذ پټــه خزانــه صــورت گرفته و من فرو گذاشت های این بحث راحسب ذیل بر میشماریم:

۱- نوسینده دانشمند در اغــاز ایــن ســخنهای ایــن بحــث دچــار اشتباهات پرنسیپی گردیده است. زیرا ایشــان اثــر تــالیف شــده، در اخرین دهه نیمه اول قرن دوازدهم هجری را با معیار هــای امــروز یــن تالیف یکسان ارزیابی نموده اند. و نقدی را که یک نقاد بابیست بر اثــر

یک پژوهشگر ادبی امروزی انجام دهد وی چنین معیارها و مــوازین را در یک اثر تالیف شده در قرن دوازده جستجو نموده است.

به گونه مثال ایشان گفته اند محمد هوتک در نقل فــلان مطلــب از فلان راوی در کتابش نشان نه دا ده است که سخنان راوی در کجا ختم شده است؟

بایست خدمت استاد بزرگوار عرض کرد که در گذشــته هــا چنــین رسمی وجود نداشت و نشان دادن شروع و ختم نقل قول ها از شــیوه های امروزی پژوهش است، اگر محمد هوتک خلاف رسم اسلاف چنین کار رامی نمود و به نشان دادن (تم کلامه) و یا علامــات دیگــر اغــاز و انجام نقل قولهای راویان و یا ماخذ تحریری رانشان میداد، مهمتــرین اعتراض دانشمند محترم کتاب نویس شاید همین میبود، کــه نشــان دادن و تفکیک بیانات و مطالب در تحقیق روشن تــازه و نواســت و در قرن دوازده کجا مروج بود؟

در باره بایست اضافه کرد که در تذکره هــای کهــن پارســی تــذکره نگاران به کثرت از قول راوی و یا ماخذ تحریری نقل قــول کــرده انــد، بدون اینکه بگوید قول فلان کتاب درینجا ختم شد به گونه مثال:

در کهنترین تذکره تا حال مکشوف ادبیات پارســی لبــاب الالبــاب محمد عوفی در شرح حال شرف الدین حسام در بخشی از بحث چنین امده: ((از بزرگی شنیدم که در ان وقت که به سفر قبله رفته بود، چون

به ری برسید، چنین اتفاق افتاده بود که خاقــانی در ری بــود، حســام الدین به زیارت او رغبت کرد، و به نزدیک او شد و عمر نوقانی...)) (۷) این بحث چنین ادامه میباید و محمد عوفی هیچ جانشان نمیدهد کــه شنیده گی ام از بزرگی تا اینجا و انجا است.

با ارتباط همین نقل قول تذکره الشعرای لباب الاباب بایست تــذکر داد، که نقل از راویان وشنیده گی تذکر نگاران در بســی مــواردو درج کتب تذکره شده اند. و تذکره نگاران اکثر راویان خود را نیز نشان نــدا ده اند، محمد هوتک در پټه خزانه چنین رسمی را پیروی کرده اســت، شماری از روایان خود را نــام گرفتــه اســت، در بعضــی جاهــا برســم پییشنیان از ذکر نام راوی یا کسی که قولی شنیده است، صــرف نظــر نموده، وما نمیتوان محمد هوتک را گناهنکار ثابت ساخت که چــرا در بعضی موارد اسم راوی را نیاورده است.

۲- کتاب نویس فاضل گفته است که محمد هوتک در نوشتن شــرح حال برخی از شعراء ما خذش را نشان دا ده ولی نه گفته که شعر همان شاعر را از کدام منبع اخذ کرده، با خوانش چنــین مطلــب خنــده اور بایست سکوت اختیار کرد، ولی من خدمت استاد عرض میکــنم کــه اگر شخصی با کتب قدیم وروش تحقیق در چنین کتابها اشنایی داشته باشد، هر گز چنین سوالی را مطرح نمیسازد.

زیرا پژوهشگران ابتدایی نیز می فهمند که تذکره نگاران قدیم اگــر در یک مورد ماخذ رانشان دا ده باشد معنی ان اینست که گویــا تمــام مطالب در مورد همین شخص یا موضوع را از همان کتاب گرفته است. محمد هوتک تذکره نگار بصیری بود، وی اگر شرح حال یک شخص را از یک منبع و کلامش را از منبع دیگر گرفته در هر دو مواردو ماخذش را نشان دا ده، چون در بخش احوال سلطان بهلول لودهی(رح) احوال این مرد سیاست و فرهنگ را از مخزن افغانی نعمت الله هروی و رباعی ناب ویرا از بیاض محمد رسول کلاتوال اخذ کرده (۸). اگر شخصی پټه خزانه را بیطرفانه مورد ارزشیابی قرار دهد و دقیق انرا مطالعه فرمایــد چنین سوالی در ذهنش خطور نخواهد کرد.

۳- دانشمند گرامی در همین بحث کتاب خــود نوشــته اســت کــه سنوات تولد و وفات شماری از سخنواران درج تذکره نسیت. مــن بــار دیگر به نهایت احترام خدمت ان بزرگوار عرض میکــنم، اگــر مــا یــان تذکره های قدیم مشرق زمین را ورق بزنیم سنوات تولد و وفات اکثــر شعرا در ان یافت نمیشود. اکنون که من این مقاله رامینویسم. بیش از ده دوازده تذکره بدسترسم قرار دارد. از مطالعه همه ان بر می اید کــه در ضبط سنوات تولد و مرگ شعراء تذکر نگاران بیشتر پابند نیستند و سنوات تولد و مرگ اکثر شعرا درج این تذکره ها نیســت. بــر ســبیل مثال در لباب الالباب عوفی شرح حال شعراء چنین رسمی راتعقیب نــه

کرده، بلکه زمان زنده گی برخی از شعرا به اساس زمانه های خسر وان و امران محلی درج نموده است.

تذکره سرور تالیف نواب اعظم الدوله میرمحمد محمدخان سـرور از ضخیمترین تذکره الشعرای ریخته گویان است. تا جائیکـه مـن بـرین تذکره مرور کردم ام سنوات تولد و مرگ بیشتر از اکثریت شعرای ذکر شده در تذکره درج نه شده است.

به ارتباط بارتباط همین موضوع بایست افزود که نقاد گر انقـدر در برخی از انتقادات خود نبشته اسـت کـه شـماری از شـاعران تـذکره معاصرین شاعر و دوستان وی بودند، مگر تاریخ تولد شانرا نـه نوشـته است؟ در برابر این سوال دانشمند گرامی عرض خواهم کرد، که درج نه کردن سنه تولد دوسـتان تـذکره نگـار از اعتبـار و اهمیـت تـذکره نمیکاهد، بلکه ارزش پژوهشی انرا متضرر خواهد ساخت. من در تذکره های زبان پارسی، اردو و پشتو صدها مورد را نشان دا ده میتـوانم کـه تذکره نگار سنوات تولد و مرگ دوستان خود را درج نه کرده است.

بطور مثال بهگونداس هندی در سفینه هندی احوال نواب محبـت خان را درج کرده، و بهگونداس بانواب محبـت خـان روابـط دوسـتی داشت. اما سنه تولد نواب را در تذکره اش نـه اورده در بـاره سـخنان بهگونداس چنان است: ((... چندروز مجلس مشـاعره در خانـه خـود

ترتیب میدادند، بسیار خلیق، پسندیده مـزاج عـالی مـنش، شـیرین گفتار اند. با مولف ربط دوستی دارند...)) (۹).

اگر تذکره های کهن را یکسـو بگـذاریم، و در دوره معاصـر تـذکره نگاری زبان پښتو را مورد ارزیابی و نقد قرار دهیم، خواهیم دید که بـا وجود انکشاف شیوه های پژوهشی نـوین در حلقـات فرهنگـی مـان تذکره نگاران سال وفات و پیدایش شماری از شعراء را درج نـه کـرده اند. درین مورد نیز میتوان ده ها مثال پیش نمود، مگر من درین بخش نیز دو سه مثال میاوریم:

د کسی گلان تذکره ماند گاریست از مرحوم حافظ خان محمد کاکړ، در تذکره د کسی گلان در پهلوی شعرا و سخنوران قـدیم بیشـترینه شاعران معرفی شده ان از معاصر ان حافظ است، حافظ سنوات دقیـق تولد اکثر شعراء را درج تذکره اش نه کرده، و در بعضـی مـوارد حتـی هیچ ذکری از سنه و تاریخ و سن شاعر دیده نمیشود (۱۰).

اخونزاده فرمان مسافر تذکره پربهایی را بنام (د پښتو ادب ځلنـده ستوري) نگاشته اند در فهرست مطالب این تذکره همـراه بـا سـمای شریف فضل حق شیدا، محمد اشرف ځلمی و ولی محمد خان طوفـان کلمه مرحوم اضافه شده، ولی در متن تاریخ مرگ یکی از انها به چشم نمیخورد(۱۱).

۴- (کتابنویس محترم در همین بخش در قســمتی از گفتــه هــایی خود دچار سرا سیمگی و تضاد در گفتارهای پیشین و نوین خود شــده است. در بخشی ازین بحث گفته اند که غزلیات ضبط شــده خوشــال خان ختېک در پټه خزانه با ضبط های دیگر همان غزلها دگر گونیهــایی لفظی دارد، و یک بیت غزل ان کمتر در کتاب ضبط شده است.

من در این مورد نیز باعرض پوزش یاد اور میشوم، اگر کسی اگــاهی نهایت ابتدایی ازدانش متن شناسی داشته باشد، در ضبط های متــون را انگشت نخواهد گذاشت. زیرا اگر ماده ها نسخه یک متن واحد را از نظر بگذرانیم خواهیم دید که جز از موارد استثنایی همه یی از نســخه ها طابق النقل بالنقل یک دیگر نیستید، بل تحریفات تصحیحات، فــرو گذاشتها، حذف و اضافه، سقطات و کمبوتات در نسخه هــای مختلــف همان متن واحد دیده میشود، و زمانیکه تذکره نگار ضمن اوردن شرح احوال یک شاعر نمونه کلام اورا درج تذکره اش میکند حتمــاً از یــک نسخه استفاده میکند و ضبط های همین نسخه لا بــد بانســخه هــای دیگر تفاوتهای دارد. اگر چنین تفاوتها در ضبط تذکره ها دیــده شــود، باعث کاهش اعتبار تذکره نمیگردد، و نباید دست اندر کاران نقد ادبی برین موضوع خورده گیری کنند. پژوهشگران متن شناس در تصــحیح و تحقیق متون در اکثر موارد از ضبط هــای تــذکره بحیــث و اریانــت استفاده می برند.

من به نقاد محترم عرض میکنم که اگر ایشان تنها منتخب چمن بی عدیل و گلشن بی تمثیل (دستنوس اکادیمی پشتوی پشاور) را از نظر بگذرانند، منتخبات درج شده در ان مجموعــه را بــا دو اویــن همــان شعراء مقابله فرمایند، خواهد دید که تا چه اندازه دگر گونیها در ضبط گلشن و ضبط های دیگر همان متون دیده میشود، موجودیت چنــین تفاوتها و تغییرات لفظی در ضبطهای چمن بی عدیل و متــون مشــابه دیگر از اعتبار این مجموعه کاسته نمیتواند.

برهمین بخش این اثر گپهایی زیادی گفته شده میتواند، مگــر مــن درین مختصر همین یاد کرد های کوتاه رابسنده می ببینیم، اگر یــاری خداوند بزرگ همرا هم باشد، در تالیف دیگر خود که در جواب کتــاب استاد قلندر است حرف حرف این بخش را مستند پاسخ ارایه خــواهم کرد.

در اخیر باید یاد اور شد که پټه خزانه از نگاه ماخذ شناســی کــدام خلای علمی ندارد، و برابر به سنت های تذکره نگــاری خــاور زمــین از ماخذ تحریری و همینگونه روایات شفاهی سود برده که شیوه استفاده و کار برد ازین ماخذ با نورمهای تذکره نگاری همگونی عام و تــام دارد، و ما این تذکره را از نگاه ماخذ شناسی در تناسب باتذکره هــای دیگــر پیشین و پسین پټه خزانه در سطح عالی ارزیابی کرده میتوانیم.

ماخذ

۱- هوتک، محمد، پټه خزانه، به کوشش پوهاند عبـدالحی حبیبـی، وزارت تعلیم و تربیه، چاپ تهران ۱۳۳۹هـ ق، ص ۱۰۸.

۲- الهام، پوهاند محمد رحیم، د پټې خزانې پـر سـبک بانـدې یـو خوځنده نظر، د امیر کروړ یاد، د زلمي هېواد مل په زیار پښـتو ټولنـه، کابل، د ښوونې او روزنې مطبعه، ۱۳۴۶هـ ش، ۳۵٤-۳۸۹ مخونه.

۳- حبیبي، پوهاند عبدالحی، پټه خزانه (مقدمــه)، طبـع سـوم، د اطلاعاتو او کلتور وزارت، کابل، دولتي مطبعه، ۱۳۵۴هـ ش.

۴- رفیع، حبیب الله د پښتو پخوانۍ تذکرې (مقدمه)، تاریخ ټولنـه، کابل، دولتی مطبعه، ۱۳۵۰هـ ش، ب مخ.

۵- هېوادمل، زلمی، د محمد هوتک ژوند او مزار، د بایزیـد روښـان پوهنتون، د لوړو او مسلکي تحصیلاتو مطبعه، ۱۳۶۲هــ ش، ۶۲- ۶۳ مخونه.

۶- مخلص، علي محمد، حالنامه بایزد روشان، بــه کوشــش نــورالله اولسپال، اکادیمی علوم افغانستان، ۱۳۶۴هـ ش.

۷- مومند، قلندر، د خیرالبیان تنقیدي مطالعه، چاپ ځی، پېښــور، ۱۹۸۸ع، ص ۱۲۴.

۸- محمد عوفی، لباب الالباب، به کوشش سعید نفیسیـ، تهران، چاپ اتحاد، ۱۳۳۵ هـ ش، ص ١٤٥.

۹- پټه خزانه، ۷۶ مخ.

۱۰- بهگونداس هندی، سفینه هندی، د عطــا کــاکوهی پــه زیــار او پلټنه، بهار، لیتهو پریس، ۱۹۵۸ع.

۱۱- کاکړ، خان محمد، د کسي ګلان، بلوچســتان بکــډیپو، عــدنان جهانگیر پریس، لاهور، ۱۹۸۹ع، ص ۱۵۰.

۱۲- اخنزاده فرمان مسافر، پښــتو ادب ځلنــده ســتوري، پېښــور، ١٩٨٤ع، ۷۳، ۷۵، ٨٦، ۸۷، ۱۹۹-۲۰۱.

کاندید اکاډمیسین محمد ابراهیم عطایي

د ګورګاني هند او صفوي ایران ترمنځ د افغانستان د موجودیت په ساتلو کې د دوه لویو افغاني قبیلوي اتحادیو نقش

توخي یا توخیان د پښتنو یوه لویه قبیله ده، چې د پنځلسمې، شپاړسمې، اولسمې او اتلسمې پېړۍ په دورانونو کې یې کله له نورو قبیلو سره د موتلفی قبیلې په توګه او کله مستقله خاني درلوده.

دا قبیله چې د غلجیو کانفدریسي (اتحادیې) ته منسوبه ده د سلیمان د غرونو له وادیګانو څخه تر مهاجرت وروسته د کندهار په حوزه کې چې په هغه وخت کې لا د ارغستان پر ورشو ګانو اوسېدله د ابدالي قبایلو سره یوځای وه، خو کله چې دغه غلجي او ابدالي پوونده قبایل د ارغنداب په حوزه کې استوګن کېدل او د دوی ترمنځ به کله کله شخړې راوچتېدلې، ولې په جرګو او مرکو به یې خپل منځي متنازع فیها مسایل حلول.

کله چې د کندهار د دوو لویو امپراطوریو، لویدیځ ته د صفویانو او ختیځ ته د هندي ګورګانیانو د دولتونو ترمنځ د تجارتي او ستراتیژیکي

اهمیت له پلوه حساس موقعیت ورپه برخه کېدی، نو ددغو قبایلو ترمنځ هم قبیلوي شخړو د سیاسي تمایلاتو په وجه ژوروالی مونده.

دغه منطقوي حساسیت په خاصه توګه د ظهیرالدین محمد بابر له هغه لومړني یرغل سره را اوچت شو، چې په (۱۵۰۷) کې د بابر او شیباني خان اوزبک ترمنځ پر کندهار شخړه وشوه او د یوه دوو کالو په دوران کې د سیمې یو و بل ته دا انتقال بالاخره د بابریانو د تسلط په دایره کې پاته شو.

هغه مهال چې بابر هند ته ولاړ او له هغه ځایه یې د افغانستان اداره په لاس کې ونیوله، نو د کندهار د ابدالیانو او غلجیانو خانانو په داخلي سطح کې ازادي درلوده، کله چې بابر مړ شو او همایون قدرت واخیست او هغه هم په لنډه موده کې د سوري شېرشاه له خوا وشړل شو او همایون هم ایران ته پنا یووړه، نو د شېرشاه د کورنۍ په وخت کې کندهار د یوه مسلط سیاسي پلوه په یوه خلا کې واقع و ځکه سوریانو په هند کې درانه مصروفیتونه درلودل او دلته لا د قبایلو په کانفدریسیو کې دومره توان نه و موجود شوی، چې ځانته مستقل دولت تاسیس کړي، نو ځکه د باندې له خوا لومړی ایران او بیا چې کله ببرته د ګورګاني جلال الدین اکبر د راپورته کېدو سره د هندي بابري دولت ستنې ټینګې شولې نو د ایران او ګورګاني هند ترمنځ پر کندهار کشمکش پیل شو.

یوازې په (۱۶ او ۱۷) میلادي پېړیو کې (۱۳) ځله کنــدهار د صــفوي ایران او ګورګاني هند ترمنځ کله د یوه لاس او کله د بل لاس ته ولوېــد او په دا هر ځل کې چې د لویو نظامي سوقیاتو په تــرڅ کــې یرغلونــه سرته رسېدل د ځان سره یې بې شمېره تبــاهي، تلفــات او د ســیمې خرابي منځته راوړله. ددغو لویو تاریخي انتقالاتو په ترڅ کې چې د دې ځای قبایل په مادي او معنوي سطح کې تهدیدل، نو د مسلطو یرغلګرو سیاستونو له خوا ځینې تفتینونه هم د قبایلو ترمنځ عملي کېدل، څو دوی له یوه مستحکم اتحاد څخه لرې وساتي او بالاخره د اورنګ زېــب په خوله هغه حقیقت بیان شو چې ویل یې مــوږ بایــد د دغــو قبــایلو ترمنځ هډ له هډ سره په ټکر راولو څو دواړه هډه مات شي.

د همدغسې توطیو په جریان کې د غلجي او ابدالي قبایلو تــرمنځ د کندهار پر سیمه ییز وېش جګړې راپورته شــوې، د کنــدهار مرزبــاني (سرحد داري) ((چې دا هم یو محکوم مابانه لقب و چې د ایران له خوا به پښتنو خانانو ته ورکول کېده)) کله یوه ته کله بل ته حوالــه کېــده بالاخره د جریانــاتو پــه تــرڅ کــې دوی لــویې قبیلــوي کانفدریســي (اتحادیې) منځته راغلې چې د یوې مشري په ابدالیانو کې سدوزو تــه ورپه برخه شوه چې د کندهار ښار صفا یې مرکز و او مخ پر لویدیځ یــې تر فراه پورې تسلط درلود او د بلې مشري پــه غلجــو کــې توخــو تــه وسپارل شوه چې د زابل څخه تر کابل پورې یې د حکمفرمایۍ ســاحه وه.

په (۱۵۵۳) میلادي کې چې ګورګاني همایون کندهار ته راغی، نــو د کندهار حکمراني یې بهادرخان سیستاني ته وسپارله، خو دا کار د هغه قبیلوي نورم څخه مخالف و چې په دغه سیمه کې د دوو لویو سرداري قبیلو سدوزو او توخو ترمنځ موجود و، نو ځکه کلاتي شــا محمــدخان توخي د همایون تر تګ وروسته پر کندهار حملــه وکــړه او بهادرخــان سیستانی یې وشاړه او په خپله حکمران شو.

د همایون تر مرګ وروسته ایران کندهار ته پاملرنه وکړه او له دغــه وخته نو د صفوي ایران او ګورګاني هند ترمنځ د کندهار پر سر شخړې پیل شوې او سم له دغه جریان سره د دغو دوو لویو قبیلو ترمنځ هــم زړه بداوی پیدا شو. د دواړو خواوو خانان چې دراک شخصــیتونه وو، د مسالې د حل لپاره یې کوښښ کاوه خو متجاوز بېګانه مسلط قدرتونــه سخت فعال وو چې د دوی ترمنځ د اختلاف لمن پراخه کړي.

بالاخره د صفوي ایران او ګورګاني هند ترمنځ د کومې مقاولې پر مخ نه، بلکې په یوه فرضي کرښه کې د سیاسي نفوذ ساحه داســې وټاکــل شوه چې د اوسني (مقر) له حد څخه مخ پر لویدیځ د صفوي ایــران او تر مقر راپورته مخ پر شمال او ختیځ سیمې د ګورګاني دولت د نفوذ په ساحه کې شاملې شي. د ایران شاهانو چــې هــر څــه زور ولګــاوه پــه مستقله توګه یې ونه کولای شول، چې خپل حکمران یــا نایــب دغــو سیمو ته راولېږي، نو په خپله د سیمو خانانو ته یې د (مــرز بانــانو) پــه

نامه اداره سپارله او هغوی به یې د ایران په دولت کې شریک بلل. خــو د دې سیمو خانانو او خلکو په کُلي توګه ځانونه د ایران تابع نه بلــل، د ګورګاني دولت سره به یې هم روابط پالل، لکه چــې پــه (۱۶۴۰) کــې د سدوزو حکمرانانو ملک مغدود خان او کامران خان چې د ایران له خوا د کندهار د حکمرانانو په صفت پېژندل کېدل او د ایــران او ګورګــاني هند ترمنځ سخت اختلاف هم و، دغه دوه مشران د شاجهان دربار تــه ورغلل او هلته یې ډېر عزت وشو همدارنګه د توخو مشر سلطان ملخی خو پرله پسې د ډهلي په دربار کې عزتمند موقف درلــود او د ســلطان لقب هم هغه دربار ورکړی و، هند ته تګ راتګ کاوه. په دې کې شک نه شته چې دغسې روابط به پر ایران ښه نه تمامېدل، خو پښتنو سردارانو خپله ازادي ساتله او د وخت د قدرتونو د فشار پروا یې هم نه کوله.

که څه هم ابدالي او غلجي قبایل د پردیو قدرتونو یعنې صفوي ایران او ګورګاني هند د تسلط پر وړاندې په مقاومــت کــې د یــوې متحــدې جبهې غړي وو، خو کله کله سیمه ییزې شخړې د دغو قبیلــو تــرمنځ راپورته کېدې او د دغسې شــخړو څخــه بــه متجــاوزو قوتونــو ګټــه اخیستله.

نو ددغسې معضلو د حل لپاره د ابدالیانو او غلجیانو ترمنځ یوه ډېره لویه او دوستانه جرګه وشوه، چې د ابــدالیانو د طــرف مشــري ملــک خضرخان مشر زوی خدایداد سلطان مشــهور پــه (خــودکي) چــې د شېرخان (د احمدشاه بابا د نیکه ګانو څخه و) وروړ کوله او د غلجــو د

طرف مشري سلطان ملخي توخي ته سپارل شوې وه. په دې جرګه کې فیصله وشوه چې د جلدک د ګرماو په سیمه کې دې (پل سنګی) چې د کندهار د ښار د ختیځ په پنځوس میلۍ کې واقع و داسې سرحد وساتل شي چې د دغې سیمې لویدیځ ته ابدالیان او ختیځ ته غلجیانو د نفوذ ساحه جوړه شي. همدارنګه په کندهار کې چې هم غلجیانو قومونو استوګنه درلوده، د ابدالیانو سره دې د ورورۍ په حساب ګډ ژوند وکړي.

دا د دې دوو قبیلوي مشرانو درایت و، چې په یوه سخته حساسه مرحله کې یې د قبیلوي قتلونو د مخ نیوي په طرف کې قدم مخته واخیست ولې دا پر ایران سخته تمامه شوه او له دې وروسته د ایران په دیپلوماسۍ کې دا خبره شامله شوه چې په مستقیمه توګه د کندهار اداره خپلو درباري اداره چیانو ته وسپاري. دغه کار پر ابدالیانو سخت تمام شو او د غلجیانو سره په تفاهم کې د خدایداد سلطان شېرخان (د احمد شاه بابا نیکه) د صفوي حکمران سره وموښت او د کوړک په تنګي کې یې د صفویانو لښکر نیست او نابود کړ.

په دغه وخت کې په خپله د ابدالیانو د تربرو ترمنځ هم شخړې رواني وې، چې زیاتره یې ملتان یا هرات ته مهاجر شول او ایران د خپل نفوذ د قایمولو په خاطر چې کله ګرګین د کندهار حکمران کړ، نو هغه په (۱۷۰۳میلادي) کې د ابدالیانو مشر دولت خان او د هغه زوی

نظرمحمدخان ووژل او د هغه کشر زوی زمان خان (د احمدشـــاه بابـــا پلار) يې يرغمل ایران ته بوت.

تر پل سنګي پورته غلجي اقــوام او پــه کنــدهار کــې اوســېدونکي غلجیان د خپلو ابدالي عزیزانو سره د صفوي ایران په دې جفا کارانــه رویه سخت خواشیني وو.

د توخو مشر سلطان ملخي چې سیمه ییز موقعیــت یــې د صــفوي ایران او ګورګاني هند ترمنځ یو سخت برزخ تشکیل کړی و په قبیلوي سطح کې ده هم تکالیف درلودل.

په زابل کې د توخو په اړخ کې هوتک هم لویه قبیله وه او د توخــو د سرداری سره یې رقابت کاوه، سلطان ملخی چې د وضع حساسیت ته متوجه و، نو د یو سیاسي مصلحت پر بنا یې د هوتکو و خان ښالم خان ته چې د میرویس خان (نیکه) پلار و خپله لور (نــازو) ور واده کــړه. دا سیاسي پیوند د ډېرو ښو نتیجو حامل و. سلطان ملخی چې د یوې خوا له ابدالي قبایلو ســره د دوســتانه تفــاهم پــه وجــه ددغــو دوو لویــو کانفدرسیو (اتحادیو) اتحاد منځته راوړی و، نو په خپله کانفدریسی (د غلجو) په اتحادیه کې یې هوتک هم د ځان ملګري کړل او نور غلجــي قبایل لکه سلېمانخېل، اندړ، ناصر، ترکي او داسې نور یې هم یوه مرکز ته راټول کړل.

د ایران صفوي دولت چې د دغسې اتحــاد څخــه ســخت تشــویش درلود، نو د غلجو سره يې هم د جنګ بنا وکړه چــې پــه یــوه ســخت جنګ کې چې د دواړو خواو څخه تلفــات زیــات وو یــو هــم مشــهور قهرمان جبار خان سلیمانخېل و، په شهادت ورسېد او مړی يې د کابل په جنوب ختیځ خوا کې په یو ځای کې خاورو ته وسپارل شو، چې نــن د خاک جبار په نامه یادېږي (او نن د کابل په اداري تشــکیل کــې پــه دغه نامه یوه علاقه داري ده) سلطان ملخی (دنازو پلار او د میــرویس خان مورنی نیکه) د ۱۶۸۸ میلادي کال په حدودو کې په یوه قبیلــوي جګړه کې چې د دروازګۍ په سیمه کې پېښه شوې وه ووژل شــو. د ده تر مرګ وروسته يې زوی حاجي عادل مشر شو او دا هم په یوه قبیلوي جګړه کې مړ شو، تر ده وروسته يې زامن او لمســیان خانــان وو، خــو زیات نفوذ يې نه درلود او قدرت د هوتکو قبیلې ته انتقال شو.

ښالم خان هوتک د میرویس خان پلار چې د نازو په نسبت د توخــو زوم ګڼل کېده د توخو اعتماد يې هم ملګری و او یو دراک مشــر و، پــر ده هم قوم راټول شو او د ده زوی میرویس خان چې د توخــو ســرداره قبیله يې ماما خېل وه مخصوصاً د ده د مور نازو په تــدبیر هغــوی د ده ملاتړ وو، دا رسالت پر غاړه واخیست چې د صفوي ایران نفوذ ته خاتمه ورکړي.

میرویس د خاص تدبیر په لحاظ په ښار صفا کې د یوه پوپلزي خان (چې سدوزی یې یوه پښنه ده) لور وغوښته. ده دا کار ځکه وکړ چې د یوې خوا ښار صفا د ابدالیانو (چې پوپلزي او د هغوی پښنه سدوزي ورته منسوب دي) مرکز دی د خپل فعالیت مرکز وګرځوي، له بلې خوا په دغه خپلوۍ چې د ابدالیانو ښځه یې غوښتې وه ځان د هغوی زوم کړی څو په دوه قوته چې د یوې خوا د توخو سرداران یې ماماګان وي او له بلې خوا ابدالیان یې خسر خېل شي، په دې توګه ځان ته دا زمینه برابره کړې چې د دوی په اعتماد یوه لوی ماموریت ته تیار شي. همداسې وشوه، ځکه د ښار صفا ابدالیان چې د ګورګین له خوا مشر دولت خان او د هغه زوی نظرمحمد خان وژل شوي وو سخت عصبي و او داسې یو څوک یې غوښت چې د دوی انتقام واخلي او د دغه ستر کار لپاره نو میرویس خان ډېر مناسب شخصیت و.

میرویس خان چې په ډېرو مواردو کې یې د باتدبیره مور (نازو) مصلحت ورسره ملګری و د یوه منظم پروګرام له مخې په کار پیل وکړ، څو دا و چې په کندهار کې د صفوي دولت تسلط ته سقوط ورکړ. ګرګین یې وواژه او هېواد یې مستقل کړ. میرویس خان د صفوي قدرت تر ختمېدو وروسته ځان باچا ونه باله او هغه لقب چې قبیلو د مشر په عنوان ورکړی و هغه یې وساته، ځکه دی پوهېده چې قبیلې لا تر دغه وخته د کانفدریسي په مرحله کې وې او په کانفدریسي کې د باچایي عنصر نه یوازې پیوند نه اخیست، بلکې د قبیلو د اتحاد شیرازه یې هم ورړنګوله.

ده کوښښ وکړ چې دوه لویې کانفدریسي (غلجي او ابدالي) په یوه اتحاد کې راولي او نو د یو دراک شخصیت په توګه یې د مشرۍ موقف وساته.

د ده (میرویس خان) د مشرۍ عمر ډېر لنډ و، که څه هم ده په کندهار کې ددغو دوو لویو کانفدریسیو ترمنځ د اتحاد مزي قوي کړل خو د ابدالیانو کانفدریسي چې په هرات کې وه د هغې سره د تفاهم په حال کې و چې له دې دنیا یې سترګې پټې کړې، ولې اخلاقو یې سره له دې چې په قبیلوي سطح کې یې ځینې اختلافات درلودل، خو د بېګانه قدرت پر وړاندې یې خپل اتحاد ته وفاداري ساتله، لکه چې کله نادر افشار پر هرات فشار راوړ، نو د کندهار څخه د غلجو او ابدالیانو کومکونه هغوی ته ور ولېږل شول، څو د نادر افشار پر وړاندې مقاومت وکړي.

دغه پروسه تر هغه وخته جاري وه څو احمدشاه بابا د لوی افغانستان امپراطوري تاسیس کړه او هغه پخوانۍ وضع د یو نوي او لوی تدبیر له مخې و یوه نوي مسیر ته ورولوېده چې دا د جلا بحث موضوع ده.

پوهنمل بریالی باجوړی

د کندهار ادبي دربار

تر کومه ځایه چې په پښتو کې د لومړني ادبي دربار خبره رامنځته کېږي، نو هغه د پښتون پاچا شاه حسین هوتک له نامه سره اړه لري، چې دغه پښتو پالونکی پاچا په منظم ډول د پښتو ژبې او ادب په برخه کې هلې ځلې کولې. پښتانه شاعران او لیکوالان یې پیدا کول او هغوی به یې په خپلو ادبي کارونو باندې ډېر زیات نازول او تشویقول چې د دغه تشویق په نتیجه کې په دغه ادبي دربار کې ارزښتمن کارونه سرته ورسېدل او مهم اثار رامنځته شول.

شاه حسین هوتک ته دغه ادب پالنه په میراث کې پاتې وه ځکه چې په خپله ملي قاید میرویس خان د پښتو ژبې او ادب سره پوره مینه درلودله او په ډېرو مهمو وختونو کې به یې د رحمان بابا کلام ته پناه وړله او د دغه صوفي شاعر کلام به یې د خپلې لارې مشال باله.

همدارنګه د میرویس نیکه مور په خپله د پښتو ژبې یوه زبردسته شاعره وه او له پښتو ادب سره یې د زړه له تله مینه درلوده. همدارنګه د میرویس نیکه په وخت کې د پښتون سپه سالار خان ناصر نوم هم د یادونې وړ دی، چې د خپلو پوځي کارونو ترڅنګه د پښتو ژبې ښه

شاعر و. په همدې ډول ملاپیر محمد میاجي چې د حاجي میرویس خان نږدی ملګری و او د روم د علماوو له خوا ورته د پیر افغان لقب ورکړ شوی و او دوه کتابونه (افضل الطرایق) او (القرایض فی ردالروافض) په پښتو نظم کړي وو، د دغه ښه شاعر اشعار په پټه خزانه کې راغلې دي. همدارنګه بابه جان بایي چې د میرویس نیکه ډېر ښه ملګری و او پر (۱۱۲۹ل) کال یې د ((شها او ګلان)) کیسه په پښتو نظم کړه او نوم یې پرې ((قصص العاشقین)) کېښود.

داود هوتک د پټې خزانې د مولف پلار چې له میرویس نیکه سره همېشه ملګری و د پښتو ژبې ډېر ښه شاعر و چې د کلام نمونه یې په پټه خزانه کې راغلې ده.

ملا نورمحمد غلجی د نافع المسلمین لیکوونکی چې د میرویس نیکه په کاله کې د کوچنیانو ښوونکی و او حاجي میرویس خان یې ډېر احترام درلود.

له دغې لنډې یادونې نه زما مقصد دادی، چې په خپله میرویس نیکه هم په خپل وخت کې له عالمانو، لیکوالانو او شاعرانو سره نږدې اړیکي او راشه درشه درلوده. په دغسې یو ماحول کې شاه حسین هوتک سترګې وغړولې او را لوی شو، نو ځکه ویلای شو، چې د هغه په طبیعت او خټه کې له پښتو ژبې او ادب سره مینه اخښل شوې وه او له خپلې کورنۍ نه ورته دا مینه په میراث کې پاتې وه.

شاه حسین هوتک د (۱۱۱۴هـ ق) کال د لومړۍ خور پـه (۲۳مـه) د غلجیو د کلات د سیوري په سیمه کې د میرویس نیکه کـره دنیـا تـه راغی. په (۱۱۳۵. ق) کال د خپـل ورور شـامحمود هوتـک لـه خـوا د کندهار او شاوخوا سیمو پاچا وټاکل شو. په (۱۱۵۲ هـ ق) کـال د نـادر افشار سره تر اوږدې جګړې وروسته په مازندران کې د تبعید په حالت کې وفات شو.[1]

کله چې شاه حسین هوتک د خپل ورور شاه محمود لـه خـوا پاچـا وټاکل شو، نو له نورو کارونو سره یې د پښتو ژبې او ادب ته هـم پـوره توجه وکړه. پښتانه شاعران یې پر ځان راغونډ کړل او له هغو سره بـه یې په ټاکلو وختونو کې ادبي جرګې او مجلسونه کول.

شاعرانو او لیکوالو ته به یې وخت پر وخت جایزې ورکولې او هغـوی به یې ادبي کارونو ته تشویقول. د همدغه تشویق په نتیجـه کـې ډېـر شاعران او لیکوال رامنځته شول او ډېر مهم اثار یې ایجاد کړل.

د پټې خزانې د روایت له مخې دغه ادبي غونډې، علمـي بحثونـه او مشاعرې د کندهار په سلطنتي کتابتون کې د شاه حسین هوتـک تـر مشرۍ لاندې جوړېدې چې دغې ټولنې ته به یې ادبي دربار وایه. د پټې خزانې مولف په دې باب لیکي (پادشاه عالم پناه په ارګ کې د قنـدهار

[1] ژبپالنه، خپرونکی د افغانستان د علومو اکاډمي د ژبو او ادبیاتو مرکز، پښتو ټولنه، ګوندي مطبعه کل ۱۳۲۱، ۷۸مخ.

هغه قصر چې نارنج باله شي، هلته په هفته یوه ورځ دربار کا پــه کتــب خانه کې مجلس کې علما جمع کېږي او فضلا ټولوي))[۱]

هغو کسانو چې په دغه ادبي دربار کې یې ګډون کاوه او یــا د دغــه دربار غړي وو په لاندې ډول یې یادونه کوو.

شاه حسین هوتک چې د غونډو مشر و او په خپله به یې په علمي او ادبي بحثونو کې برخه اخیسته او د پښتو ژبې ښه شاعر و چې د کــلام دغه نمونه یې په پټه خزانه کې خوندي وه او د محمد هوتک په قــول د دېوان خاوند و چې ده به یې اشعار لیکل:

بېلتانــــه دي د غمــــو پــــه چپــــاو چــــور کــــړم
پــــه تیــــارو کــــې د هجــــران یــــې لــــه تــــادور کــــړم
بېلتانــــه دې هســــې اوښــــکې راخــــورې کــــړې
ســــتا د فکــــر پــــه ګــــرداب کــــې تــــل عبــــور کــــړم
د فــــراق پــــرې مــــې کښــــېوت و مــــرۍ تــــه
پــــه جهــــان کــــې یــــې رســــوا لکــــه منصــــور کــــړم
پــــه وصــــال دې هــــم ناښــــاد یمــــه دلبــــرې
د بېلتــــون فکــــر پــــه زړه کــــې ناصــــبور کــــړم
د بــــاڼو غشــــی مــــې وخــــوړ پــــه ځیګــــر کــــې
غمــــازانو پــــه غمــــزو مهجــــور کــــړم

[۱] محمد هوتک، پټه خزانه، د پوهاند عبدالحی حبیبي په تحشیه او تعلیق، د پښتو انکشاف او تقویې امریت، کال ۱۳۵۴، ۵۵-۵۲مخونه.

خلـــق یـــاد زمـــا د عشـــق پـــه لېونـــو کـــا
زه حســـــین محبـــت هســـــې مشـــــهور کــــړم.

ملا یارمحمد هوتک چې د خپل وخت لوی عــالم او د شــاه حســین هوتک استاذ و ده په فقهه کې ((مسایل ارکان خمسه)) په نامه کتــاب کښلی دی او د پښتو ژبې ښه ادیب و.

ملا محمد یونس توخی چې د کندهار د جامع امام و او په پښتو کــې یې د ((جامع فرایض)) په نامه یو کتاب کښلی و او د پټې خزانې مولــف یې د ادبي دربار په علماوو کې نوم یادوي.[1]

محمد هوتک چې د دغه پاچا له خوا دربار ته وغوښتل شو او د هغه په هدایت یې پټه خزانه وکښله او هم د دغه ادبــي دربــار منشــي و د محمد هوتک خپله وینا ده چې وایي ((... دا ډېر وقتونه تېر شول چــې ما غوښته چې زه د پښتو شاعرانو تذکره وکاږم او د دوی احوال ســره راټول کاندم مګر زمانې ماته فراغ نه راکا او دا هیله مې په زړه کې وچه شوه. ځکه چې پر قندهار د ظلم او جفا تورتم پروت و او هېڅا ارام نــه درلود... اوس چې حق تعالی موږ خلاص کړو له هغو ظلمو څخه او فارغ شوه زړونه زموږ او ملک حاجي میرخان علیه الرحمه دوی له قنــدهار وپاسته او پښتانه یې د دوی د جوره ازاد کړل زما زړه فارغ البال شو له

[1] عبدالروف بېنوا، پښتو روزنه، د پښتو څېړنو بین المللي مرکز، ۱۳۵۷ل کال، دولتي مطبعه، ۹۲مخ.

اندوهه او قلم مې راواخیست هغه وخت چې زما له ارادې خبر شو زموږ د پښتنخا د سترګو تور امام المسلمین... شاه حسـین ادام الله دولتـه الی یوم الدین... نو یې زه وغوښتم خپل دربار ته او ماته یې تشویق وکا او الطاف یې ښکاره کا چې دا خپله اراده پوره کاندم او د پښتو شاعرانو حال سره راټول کاندم.))

په دې توګه دغه مهم کتاب د شاه حسـین پـه هـدایت او تشـویق وکښل شو چې د پښتو ژبې تر ټولو مهمه او درنه تذکره ده همدارنګـه محمد هوتک د دغه ادبي دربار دمنشي دنده په غاړه درلوده او د شـاه حسین هوتک اشعار به یې لیکل چې دغه مطلب هم دی په خپلـه پـه پټه خزانه کې وایي ((... زه محمد هوتک کاتب د دې کتاب هم پـه دې مجلس کې یم او د بادشاه ظل الله اشعار او ادبیات په قلم کاږم او کتاب د دیوان یې مرتب شوی دی کله په پښتو اشعار وایي او کله پارسي ژبې ته هم میل کا او استاد العلما ملا یارمحمد ته یې قرائت کا چې سـهو و سقم ځنې زایل کا، او د بادشاه په اشعارو کې لږ سهو لیده شي او علما یې په بلاغت او فصاحت قایل دی او سماع ته مایل...)) [1]

محمد هوتک د خپل وخت مروجه علوم لوستي وو له شـعر او ادب سره اشنا و. په عروضو، قافیه، بیان معانی او د ادب په نورو څانګو کـې د مطالعې خاوند و، نو ځکه د شاه حسین د توجه وړ وګرځېد او د پټـې

---

[1] پښتو روزنه، ۸۹مخ

خزانې لیکلو ته یې وهڅاوه. د محمد هوتک بل کتـــاب خلاصـــة الطـــب نومېږي. محمد هوتک د خپل دغه کتاب په باب لیکي ((بل کتاب مـــې کښلی دی په بیان د طبابت او علاج چې خلاصه الطب یې نوم دی پـــه سنه ۱۱۳۹ هجري چې مې دغه کتاب پادشاه عالم پناه مدظله مخ تـــه پېش کاسل طلاوې یې ماته صله کا او هر کله داسې مراحم د پادشاه د دې فقیر غریب په حق ډېر دی او ارکان د دولت ابدت مدت هم پـــردی فقیر غریب نظر کا خاص بیا بهادرخان عالي مکـــان چـــې نـــن ورځ پـــه قندهار کې د غرباو پر سر ظل د رحمت دی خالق دې عمر ډېر کا)) [1]

د محمد هوتک ژوند او مزار د کتاب د لیکوال زلمی هېوادمل د وینا له مخې محمد هوتک درېیم سړی دی چې د زاړه طب اصـــول یـــې پـــه پښتو ژبه د پښتنو لپاره کښلي دي، د ده ترمخه د خوشال خان ختـــک طب نامه او ورپسې د عبدالحلیم اختیارات بدیعي یادولی شو.[2]

همدارنگه محمد هوتک د دېوان خاوند شاعر و، چې په خپله د خپل دېوان په باره کې لیکي: ((ما له یو دېوان د اشعارو هم شته چې پـــه دې وخت مردف او مدون شوی دی او غزلونه او قصاید او رباعي لـــري کلـــه

---

(۱) زلمی هېوادمل، د محمد هوتک ژوند او مزار، خپرونکی د بایزید روښان پوهنتون، د ښوونې او روزنې پوهنځی، د لوړو او مسلکي تحصیلاتو مطبعه، کال ۱۳۲۲، ۱۴ مخ.
(۲) همدا اثر ۱۴مخ

چې طبع قاصر میل د شعر او وینا کا شعرونه کاږم او موزونان د روزگار یې خوښوي)) [1]

کومه نمونه چې محمد هوتک د خپلې شاعرۍ څخه په پټه خزانه کې ثبت کړې ده په دې ډول ده:

ساقي پاڅه د سرو ملو ډک یو جام را
ستا له غمه نا ارامه یم ارام را
بې له میو د بهار ننداري څه کړم
پسرلی شو د خوښۍ ښه پیغام را
دنیا پاته ده څو شپې مو یو گړی ده
یو گړی مې خوښ که مې کړې انعام را
د بېلتون په تاریکو کې مې زړه شین شو
رڼا لمر د جام د میو په ظلام را شین شو
ناکامیو د دنیا مې کام راتریخ کا
چې مې خوږ کا کام ترخه و مانا کام را
نه نشاط شته نه مستي شته نه رندي شته
چې سم رند هغه اوبه على الدوام را
په اوبو مې سوړ زړگی لږ څه راتود که
محمد ته د اور ډک یو هسې جام را.

د محمد هوتک بل کتاب خلاصة الفصاحت نومېږي، چې د همدغه ادبي دربار په رڼا کې لیکل شوی دی او د ده د وینا له مخې د فصاحت

(۱) زلمی هېوادمل، د محمد هوتک ژوند او مزار، خپرونکی د بایزید روښان پوهنتون، د ښوونې او روزنې پوهنځی، د لوړو او مسلکي تحصیلاتو مطبعه، کال ۱۳۲۲، ۱۴ مخ.

علوم یې د پښتنو طالبانو لپاره خلاصه کړي دي. د دغه ادبي دربار بل ښه عالم او شاعر ملا زعفران تره کی و چې د پټې خزانې مولف د پاچا د کینې لاس په نامه یاد کړی دی. دې عالم په حکمت، ریاضي او طب کې پوره لاس درلود او یو کتاب یې په طب او حکمت کې لیکلی و چې ((ګلدسته زعفراني)) نومېده او د پټې خزانې مولف لیدلی و [1]

د دغه ادبي دربار بل برخه وال پښتون سالار بهادرخان و چې د محمد هوتک په قول د پاچا بازو و او شاه حسین به په ((ورور)) ورته خطاب کاوه او د عوامو له خوا د ((امیر الامرا)) په لقب یادېده. دا پښتون سالار علاوه پر مېړانه د سخاوت او ښه علم خاوند هم و، ښکلي او خوندور شعرونه به یې ویل او هر کله به چې له جګړې نه فاتح راغی نو شاعران به یې مېلمانه کړل او له هغوی سره به یې ادبي مجلسونه کول. د دغه تورزن شاعر د یوې بدلې څو بیتونه په دې ډول دي:

بېلتـون دې زور دی تـر لیمـو مـې سـهار نـم څـاځي
لکـه شـبنم څـاځي
دا سره یاقوت مـې پـه لمـن کـې سـتا پـه غـم څـاځي
پـه غـم الـم څـاځي
ګـوره لیلـی بـاران د وښـو چـم پـر چـم څـاځي
لکـه شـبنم څـاځي

---

(۱) پښتو روزنه، ۹۲مخ

راغلــه لیلــی پــه شــینکي خــال نخـا پــه ګلــو کــوي
پــه ســرو منګلــو کــوي
ســـهار چـــې وځـــي ســـیل کـــا، ږغ پـــه بلبلـــو کـــوي
ګـــل پـــه اوربلـــو کـــوي
ملالـــې ســــترګې یـــې کاتــــه پـــــه ویرژلـــو کــــوي
زېـب پــه کجلــو کــوي
د ژوبـــل زړه وینـــې پـــه هـــر ګـــړی هـــر دم خـــاخي
لکــــه شـــبنم خـــاخي
ښـــکلې نجلـــی د بـــاغ پـــه لـــور مـــه ځـــه نخـا مـــه کـــوه
عاشـــق رســـوا مـــه کـــوه
وریــت شـــوی زړه مـــې دی مـــین پـــورې خنـــدا مـــه کـــوه
راشــــه جفـــا مــــه کـــوه
زه یـــم پتنـــګ تـــه یـــې ډیـــوه مـــا جلـــبلا مـــه کـــوه
نور ظلـــم بیـــا مـــه کـــوه
یـــم ســـتا لـــه عشـــقه لېـــونی پـــر مـــا مـــاتم خـــاخي
غــــم و الـــم خـــاخي

ریدی خان مومند هم دغه ادبي دربار ته منسـوب شـاعر دی چـې محمود نامه یې ولیکله او کله چې یې د پاچا په مخ کـې ولوسـتله نـو شاحسین زر طلا وي ورکړې. دا شاعر د شاه محمود هوتـک سـره پـه (۱۱۳۶هـ) کال کې اصفهان ته تللی و او کله چې راغی نو بیا یې محمود

نامه ولیکله چې د شاه حسین له خــوا ونــازول شــو دا کتــاب چــې د مثنوي په شکل کې دی یو باب یې محمد هوتک پــه پټــه خزانــه کــې راخیستی دی.

بل پښتون شاعر چې دغه دربار ته منسوب دی نصرالدین خان اندړ نومېږي. ډېر زړور پښتون و په اصل کې د غزني و د پاچــا حســین پــه وخت کې کندهار ته راغی او د خپلې مېړانې په اثر د پاچــا د توجــه وړ وګرځېد. دې پښتون شاعر د اشعارو دېوان درلود په شعر کې یې (نصر) تخلص کاوه د کلام نمونه یې په پټه خزانه کې شته.[1]

له دغو څرګندونو څخه زموږ مقصد دادی، چې د کندهار ادبي دربار چې د پښتون پاچا شاه حسین هوتک له خوا جوړېده. په منظم ډول د پښتو ژبې او ادب د غوړېدنې لپاره عملي ګامونه اخیستل او دا د دغــه پښتون پاچا هغه پښتو پالنه ده چې په تاریخ کې یې ساری لږ دی. پــه خپله شاه حسین پښتو پالونکی پاچا او د پښتو ژبې ښه شــاعر و، نــو همدارنګه یې پر ځان د هغه وخت ډېر ښه عالمان او شــاعران راغونــډ کړي وو، لکه محمــد هوتــک، مــلا یارمحمــد هوتــک، محمــد یــونس توخی،ملا زعفران تره کی، بهادر خان، ریدی خان مومند، نصــر الــدین خان اندړ، چې د پښتنو له بېلابېلو قومونو څخه وو، دغه ادبي دربار بــه په سلطنتي کتابتون کې جوړېده، هغه قصر چې نارنج یې باله په اوونۍ

(۱) پښتو روزنه، ۹۸ مخ

کې به یو ځل د پاچا تر مشـرۍ لانـدې ټولېـدل او ادبـي بحثونـه او مشاعرې به یې کولې. د پاچا له خوا به دوی تشویقېدل او جـایزې بـه ورکول کېدلې.

د مثال په توګه د پټې خزانې مولف او د دغه ادبي دربار منشي لیکي ((... نو یې زه وغوښتم خپل دربار ته او ماته یې تشویق وکـا او الطـاف یې ښکاره کا...))

همدارنګه محمد هوتک چې کله خپل کتاب خلاصة الطب شاحسین هوتک ته ښکاره کړ نو سل طلاوې یې ورکړې. په همـدې ډول ریـدی خان مومند چې کله خپل کتاب محمود نامه پاچا ته وړاندې کړ، نـو زر طلاوې یې ورکړې.

په همدې ارتباط محمد هوتک لیکي: ((چې یوه ورځ د پاچا په قصر کې مجلس و، فضلا او علما سره راټول شوي وو، ناڅاپه احوال وشو چې قاصد راغلی دی او پیغام یې له لرې ځایه راوړی دی. ملا زعفران چې د دې دربار ښه شاعر د باندې ووت یو ګړۍ پس بېرتـه راغـی او د یـوې فتحې زېری وکا چې هغه د شال او ږوب د فتحې زېرې و دغـه بیتونـه یې وویل:

د حسین پادشاه د بخت ننداره ګورئ

چې یې فتح په لښکرو ږوب و شال کا

ددغو بیتونو په اورولو سره پاچا ژېړ زعفرانـي شـال ورکـړ او بیـایې د مجلس ټولو حاضرینو ته شالونه وبخښل.))

دا وو د شاه حسین هوتک هغه تشویق چې د پښتنو شاعرانو سره یـې کاوه او پر هغو باندې یې تل مهرباني کوله او دغه تشویق په حقیقت کـې د شاه حسین هوتک د خپلې ژبې او ادب سره د زړه له تـل نـه د رښـتینې مینې یو څرگند ثبوت دی.

همدغه وجه وه. چې په دغه ادبي دربار کې د علم او ادب پـه مختلفـو ساحو کې مهم اثار رامنځته شول. د همدغه پاچا په امـر د رحمـان بابـا د دېوان زیاتې نسخې کاتبانو ولیکلې او په خلکو کې خـورې شـوې چـې د پټې خزانې د مولف په قول د دغه کار لپاره یې کاتبان پېښور تـه اسـتولي وو. چې دا هم د دغه پاچا بې سارې مینه لـه پښـتو سـره څرگنـدوي. د ژبپالنې لیکوال د دغه ادبي دربار په باب کښلې دي ((... که څه هـم د دې ادبي دربار کومه لیکله شوې کړنلاره موږ ته نه ده راپاتې خو هغه علمـي او ادبي کارونه چې د دې دربار په سیوري کې ترسره شـوي دي څرگنـدوي چې یو لوی هدف یې د پښتو کتبي ذخیره زیاتول او پښتو ته په هره برخه کې د اثارو منځته راوړل وو لکه د طب په برخه کـې ((خلاصـة الطـب)) د حکمت په برخـه کـې ((گلدسـته زعفرانـي)) د تـاریخ پـه برخـه کـې ((محمودنامه)) د ادبي څېړنو په برخه کې ((پټه خزانه)) د دین پـه برخـه کې ((مسایل ارکان خمسه)) او ((جامع فرایض)) او نور کتابونـه یـې چـې تالیف کړي او یا یې چاته لوړې جایزې پرې ورکړې دي. باور دی چې د شاه

حسین هوتک د وخت دې ادبي دربار به د پښتو په لاره کې ډېر نور خدمتونه هم کړې وي، خو څرنګه چې د دې خدمتونو په برخه کې پټه خزانه زمونږ یوازینی اخځ دی او بل ځای یې یادونه نه شته او هم څرنګه چې پټه خزانې تر (۱۱۴۲هـ ق) کال پورې په کندهار کې دوام کړی نو د دې دربار د لسو پاتې کلو له کارونو هم بې خبره پاتې یو))[۱]

په پای کې باید ووایو چې د دغه پښتون واکمن په وخت کې پښتو ژبې او ادب ته بنسټیز کارونه شوي دي او د ادب په بېلابېلو څانګو کې ارزښتمن اثار رامنځته شوي دي. د دغه ادبي دربار له خوا د پښتو ژبې پالنه په ښه ډول سره کېدله، د اثارو په خپرولو کې یې لاس درلود او د لیکوالو او شاعرانو په ټولولو، روزلو او پاللو کې یې هم خپله دنده په ښه توګه سرته رسوله، چې یادونې یې په پورته کرښو کې وشوې.

(۱) ژبپالنه، ۸۲مخ

پوهنیار اکبر کرګر

د شیخ متي یو شعر:

د پښتو ادب ځلانده عرفاني نمونه

زموږ په لرغوني فرهنګ کې تصوفي- عرفاني فکري جریانونه په دوو پړاوونو کې د څېړنې او مطالعې وړ دي. یــو تصــوفي، عرفــاني فکــري جریان په عامه او کُلي مانا چې تر اسلام څخه د مخه فرهنګونو د اغېزو او تاثیراتو مثالونه لري او بل د اسلامي فرهنګ تــر خپرېــدو وروســـته تصوفي، عرفاني جریانونه چې تر زیاته حده د اسلامي او عربي فرهنګ او قراني ایاتونو او احکامو پر بنسټ تفسیر او توجیه شوي دي.

لومړی پړاو:

په تاریخي لحاظ زموږ فرهنګ او فرهنګي شتمني زموږ د ولسونو په مغز او روان کې د پېړیو پېړیو له خوا مدینتونو، فرهنګونــو، مــذهبونو، کیسونو، نړۍ لیدونو، اسطورو او افسانو داسې ترسب دی، چې د پلټنو په ترڅ کې د هغو په منشاء او سرچینو پوهېدی شو. تصــوفي عرفــاني فکري جریانونه د شرقي فلسفي نړۍ لید سره په ترکیب کې راڅرګنــد

شوي. هېڅکله یې خالص او ناب شکل نه دی غوره کړی، بلکې یـو پـه بل کې او په ګډه سره د یوه فکري سیستم په توګه منځته راغلي، دوام یې کړی او د تر منځه تللو وروسته یې اوس هم نښې نښانې او اغېـزې لیدلی شو. په دغه پړاو کې زردشت د چوپاني دورو د افکارو له تکـوین څخه راهیسې د زروان (Zar vana) یا ناپایه زمان راهیسې چـې نـور او ظلمت، رڼا او تورتم د هغه مولود بولي او پـه فکـري لحـاظ د اهـورا او اهریمن یا اهورا مزدا (یواځینی پوه خدای) او اهریمن د هغـه تخلیـق بولي، یو ډول مونیزم یا یووالي جوتوي، د څلورو پړاوونو ((یعنې د نېکو افکارو مقام، د ښو خبرو مقام، د ښو کـارونو مقـام، د ابـدي عظمـت لومړنی پیغام دی، چې د دې سیمې په فرهنګ کې ډېـر لـوړ او عـالي مقام لري او انسان ښو چارو ته رابولي، انسان په دغو مراحلو کې اهورا ته نژدې کوي.

د زردشت د افکارو د ټوکېدو خاوره د بـودایي مـدنیت لپـاره ښـه کرونده شوه. بودا هم د نېکو چارو وعـظ وکـړ او د هغـه زده کـړي او تعلیمات له هندوکش څخه اخوا تېر شول، کلونه کلونه یې دوام وکـړ. بودا ویل:

((ای زاهدانو هغه څوک چې ټول وخت سهار، غرمه او شپه یـوازې یوه شېبه خپل زړه له نېکۍ ډک کړی، هغه ثواب چې ترلاسه کوي یـې د هغه چا تر ثواب نه ډېر زیات دی چې سهار، غرمه او شپه هره شېبه د

خوږو سل لوښي خیرن کړي. د دغې نېکۍ لپاره مینــه او غمــاض لازم دی.)) (۳، ۲۰) د بودا دغه اخلاقي زده کړې د یوه صوفي او عارف لپاره چې خپل زړه یوازې د خدای کور بولي ډېر ښه درس دی.

زموږ په فرهنګ کې له اسلامي مدنیت څخه د مخه د یوناني فلسفي افکارو افلاطوني او نوي افلاطوني افکارو له اغېزو هم سترګې نــه شــو پټولی. لنډه دا چې شرقي افکارو له هند، چین، ایران، یونــان او نــورو فرهنګونو او مدنیتو څخه زموږ په فرهنګ او تاریخ کې هم ترسب کړی او خپله اغېزه یې پرې ایښې ده.

دویم پړاو:

زموږ له فرهنګ سره د اسلامي مدنیت او فرهنګ یوځای کېدنــه او په دې سیمه کې د اسلام خپرېدل او نفوذ زموږ د ســیمې پــه فکــري جریانونو کې یو بل پړاو پیل کړ. دا پړاو د اسلامي فرهنګ پیل دی.

په دویمه او دریمه هجري پېړۍ کې په بغداد یعنــې د خلافــت پــه مرکز او نورو مراکزو کې تصوفي او عرفاني افکار منځته راغلل.

په اسلامي نړۍ کې مشهورو عارفانو او صوفیانو د قراني احکامو پــر بنسټ د خپلې لارې او طریقت لپاره د یو ځــای ســتاویزونه و پلټــل د مثال په ډول: په قران کې د میثاق په باب ایت دی، چې صوفي ورتــه د ((مینې پیمان)) وایي چــې د انســان او خــدای تــرمنځ موجــود دی.

همدارنگه په قران کې ((امانت)) ته اشاره ده چې نړیوالو ته وړاندې شو (انسان). ځمکې او اسمانونو دغه امانت نه شو ساتلی، بلکې انسان ومانه. په قران کې مومن ته د دیدار وعده ده، چې د قیامت په ورځ خدای له انسان سره گوري، له دې پرته خدای په دې نړۍ کې هر چېرته وي، په مشرق کې په مغرب کې او هرځای ته چې انسان مخه کړي خدای شته او دا هغه ټکی دی چې انسان هر چېرته مخه کړي، کولای شي دغه مفکوره په انسان کې وگوري او انسان ته د شاه رگ څخه هم نږدې دی.

خو کله چې په پښتو ادب کې دا مساله مطالعه کوو، پښتني فرهنگ هم په دغه پراخه سیمه ییز فرهنگي چوکاټ کې مطالعه کېدی شي او په دغه فرهنگ کې فکري جریانونه هم گوښي نه شي مطالعه کېدی.

شیخ متي یو له دغه ډول مبتکرو عارفانو او د شور او وجد خاوند معلومېږي چې کېدی شي د هغه په یوه شعر کې د وخت د لاسبري فکري جریان اندازه ولگول شي.

لوی استاد مرحوم عبدالحی حبیبي د پټې خزانې په حواله لیکي: ((شیخ متي د عباس زوی و چې عباس د عمر او عمر د خلیل زوی و. خلیل د غوریا او غوریا د کند ابن خرښبون زوی و. دا مشهوره کورنۍ د خرښبون تر مرگ وروسته په ارغستان، پښین او پېښور کې خپره شوه او شیخ متي دوه ورونه نور هم درلودل چې حسن او امران

نومېدل د امران مزار تراوسه د کوړک پر غره دی چې هغه غر د ده په نامه ((خواجه امران غر)) هم بلل کېږي او یوه خور یې ((بي بي خالده نومېده چې قبر یې تراوسه هم په پښین کې مشهور دی او په کلات کې د ترنګ پر غاړه د ((خالاکلي)) هم د دې په نامه تراوسه باله شي چې دا په ژوند هلته اوسېده.

شیخ متي پر (۶۲۳هـ) زېږېدلی او د (۶۵) کالو په عمر د ترنګ پر غاړه پر ۶۸۸هـ کال وفات شوی دی، د ده مزار تراوسه هم د کندهار شمال شرقي خواته تقریباً (۵۰) میله لرې پر یوې غونډۍ واقع دی چې کلات یې بولي او دی په کلات بابا مشهور دی، ده خپل ژوند هم د ترنګ پر غاړو او د غونډان په غره او د کلات په حدودو کې تېر کړی دی.)) (۴، ۱۶).

دغه راز استاد حبیبي د نعمت الله هروي دمخزن افغاني په قول چې یو بل مشهور کلاسیک اثر دی را نقلوي چې : ((ان طالب حقایق و کاشف معاني زبده ابراو خلاصه اصرار شیخ متی خلیل صاحب عبادت و ریاضت بود. ایشانرا سر حلقه دوازده سړبن میگویند و افغانان بسیار ارادت می اوردند و مرید میشدند چنانچه غلغله کرامت ایشان در تمام منتشر شد.)) (۴، ۱۶۴) دغه راز استاد د شیخ متي عارف د عرفاني شخصیت او مقام د اثبات په ترڅ کې په پټه خزانه کې له ((افضل الطرایق)) څخه یو حکایت په دې عبارت رانقلوي: ((یوه ورځ شیخ متي پر لار تېرېده، چې هلته ډېرې ډېرې پرتې وې او لار یې بنده کړې وه.

چې دغه ځای یې ولید، نو څو شپې متواتر راغی او له هغې لارې څخه یې ډېرې او کاڼي ایسته کړل. یوه دهقان د شپې خپله ځمکه اوبوله ده ته یې وویل: ته د خدای دوست یې او ټول خلق ستا احترام کـوي. نـو دونې زحمت ولې پرځان تېروې او دغه لار پاکوې شـیخ متـي هســې ځواب ورکړ،چې یوه ګړۍ د خلقو خدمت تر هرڅه ښه دی.)) (۴، ۱۶۵)

دپټې خزانې مولف زیاتوي، چې شیخ متي یو اثر هم کښلـی و چـې نوم یې و ((د خدای مینه)) دغه کتاب په کلات کې د شـیخ متـي پـه زیارت پروت و او زیارت کوونکو به لوستلو، په دغه اثر کې مناجاتونه او دعائیه شعرونه و، خو دغه اثر تراوسه تر لاسه شوی نه دی.

اوس د دې لپاره چې د عارف شیخ په یوازینۍ لاسته راغلي شعر څه ووایو او د هغه د عارفانه او صوفیانه افکارو جاج واخلو نومـوړی شـعر رانقلوو:

پــــر لویــــو غــــرو هــــم پــــه دښــــتو کــــې
پــــه لــــوی ســــهار پــــه نیمــــو شــــپو کــــې
پــــه غــــاړو رغ او پــــه شــــپېلکو کــــې
یــــا د ویرژلیــــو پــــه شــــپېلو کــــې
تــــول ســــتا د یــــاد نــــارې ســــورې دي
دا ســــتا د مینــــې ننــــدارې دي

جنــــډې زرغــــون کـــــه پــــه بیـــدیا دی
د بــــربڼ خواتـــــه پــــه خنـــــدا دی
ترنــــګ چـــــې خــــړ دی پــــه ژړا دی
دا ټـــــول اغېـــــز د مینــــــې ســــــتا دی
ټولـــــه ښــــکلا دې ســــتا لــــه لاســـــه
ای د پاســــــــوالو پاســـــــه پاســــــه

کــــه لمــــر روښــــانه مـــخ یـــې ســـپین دی
یــــا د ســــپوږمیه تنـــــدی وریــــــن دی
کــــــه غـــــر دی ښـــــکلی پـــــرتمین دی
لکــــــه هنــــــداره مـــــخ د ســــین دی
ســــــتا د ښـــــکلا دا پلوشـــــــه ده
دا یـــــې یـــــو ســــپکه ننـــــداره ده

دلتـــــه لـــــوی غرونــــــه زرغــــــونېږي
د ژونــــــد وږمــــــې پــــــه کـــــې چلېـــــږي
بــــــوراوې شـــــــاوخوا کرېــــــږي
ســــترګې لیـــــدو نــــــه یـــــې هیښـــــېږي
تــــــل د نــــــړۍ پــــــه ښــــــکلیده یـــــې!
لویـــــه خاونــــــده! ټولــــــه تــــــه یـــــې!

خاونـــــده ښـــــکلی ســــــتا جمــــال دی
ښـــکاره یـــې لـــور پـــه لـــور کمـــال دی
کـــه ورځ کـــه شـــپه کـــه پېـــړۍ کـــال دی
ســــــتا د قـــــدرت کمکـــــــی مثـــــال دی
ســــــتا د لورونـــــــو یــــــوه رڼـــــا ده
دلتـــــــه چـــــې جـــــوړه تماشـــــــاه ده

زړه مـــــې دا ســــــتا د مینـــــې کـــــور دی
ســــوی د عشــــق پــــه ســــوځند اور دی
رپـــــي و تاتـــــه ســـــتا پـــــر لـــــور دی
بـــې لـــه دې هـــېڅ دی ورک یـــې پلـــور دی
ســــتا د جمـــــال پــــه لیـــدو ښـــاد دی
کـــــه نــــه وي دغــــه نــــور بربــــاد دی

پــه غــرو کـــې ســـتا د عشـــق شـــپېلکی دی
د دې نـــــرۍ پــــه عشــــــق ســــهی دی
کــــه غــــټ کــــه وړ کــــه پنـــد نـــری دی
ســــتا د جمـــــال ځـــــری هـــــر شــــی دی
چـــې پـــر دنیـــا مـــې ســـترګې پـــرې ســـوې
ســــتا د جمـــــال پـــــه ننـــــدارې ســـــوې

نـــــه هســـــک نـــــه مځکـــــه وه تــــورتم
تیـــــاره خپـــــره وه تـــــول عـــــدم و
نـــــه دا ابلـــــیس نـــــه یـــــې ادم و
ســـــتا د جمـــــال ســـــوچه پـــــرتم و
چـــې ســـو ښـــکاره ښـــکلې دنیـــا ســـوه
د پـــنځ پـــر لـــوري یـــې رڼـــا ســـوه

زه چـــې څرګنـــد پـــر دې دنیـــا ســـوم
د ښـــکلي مـــخ پـــه تماشـــا ســـوم
ســـتا پـــر جمـــال بانـــدې شـــیدا ســـوم
لـــه خپلـــې ســـتې را جـــلا ســـوم

پـــــه ژړا ژاړم چـــــې ببلتـــــون دی
یمـــه پردېســـي بـــل مـــې تـــون دی

وګړیـــــــــوالي (متـــــــــي) ژاړي
ســـوري یـــې دوري غـــاړې غـــاړې
څـــه غـــواړې څـــه وایـــې څـــه بـــاړي
خپـــل تـــون او کـــور و کلـــی غـــواړي
چـــونې چـــې ببـــل ســـي نیمـــه خـــوا ســـي
تـــل یـــې د بـــڼ پـــه لـــور ژړا ســـي

د شیخ متي شعر څو اړخونه لري؟

ـ د شیخ متي د شعر پوخوالی او شعریت.

ـ د شعر تصوفي او عرفاني اړخ

ـ د شعر فلسفي- عرفاني اړخ

د شعر پوخوالی:

د شعر دا اړخ موږ ته راجوتوي چې په پښتو شعر او شعري کلام کې فکري غنا ان له پخوا موجوده وه. په دې شعر کې موږ داسې پوخوالی او فکري غنا لیدلی شو، چې د یوې پیاوړې فرهنګي غنا نماینده ګي کوي. دا خبره هم راجوتوي، چې پښتانه شاعران له تصوف او عرفان سره اشنا و. په دې برخه کې یې زیاتې شتمني درلودې، خو دا چې لا تر اوسه نه دی ترلاسه شوي، یو عمده دلیل دا کېدی شي، چې د پښتنو سیمه تل د لویدیځ او ختیځ او منځنۍ اسیا له خوا د یرغلونو او تاړاکونو د تېریدو لاره ده او د اوسني جنګ په څېر، په تېرو جنګونو کې هم زرګونه فرهنګي اثار د اسونو او کاروانونو په پښو کې لتاړ شوي او له منځه تللي دي. پر دې اساس ده چې موږ د فکري جریانونو د تحلیل له پلوه لږ مواد او اثار لرو.

د شعر تصوفي او عرفاني اړخ:

د شیخ متي په پورتني شعر کې یو ډول نه، بلکې په پوره ډول شرقي تصوفي فکري جریان لیدل کېږي. شعر د مولانا د مثنوي په تقلید په ((غاړه ږغ)) یا ((نی)) د فراق په سندره پیل کېږي او ټول موجــودات د واحد او یوازیني ذات د موجودیت شهادت ته رابولي.

استاد حبیبي هم د دې خبرې یادونه کوي چې:

((شیخ متي له هغو لومړیو حلقو څخه دی، چې پښتو شعر ته یې یو فلسفي ښکلی رنګ ورکړی او د جمالیت ټکی یې ښــه روڼ کــړی دی مګر د ده فکر تل له مادي خوا څخه معنوي او الهي افکارو ته میل لري. له مادي اشعارو څخه تل معنوي او مافوق الطبیعه نتایج اخلي او یوازې د مادې په ستاینه کې ځان نه ډوبوي.)) (۴، ۱۶۸) سره لــه دې چــې د شیخ متي ټول اثر نه شته، خو موږ کله چې د حد اقل تحلیل په لټه کې یو. په همدې مطلوب شعر کې چې له طبیعت او د طبیعــي ښــکلا لــه ستاینې پیل کوي، په جزئیاتو غرونه، شپه او ورځ (زمان) غاړه (نــی) د غمجنو اوازونه، شنه شوي، بنونه، ترنګ سیند او هر څه چې ښــکلا او جمال لري، په واقعیت کې یو تمثیل کوي.

دغه راز د لمر مخ، د سپوږمۍ ورین تندی، پرتمین غرونه، د سیند د هنداري په څېر مخ، زرغون غرونه، د ژونــد ورمــه، بوراګــان او د هغــو سندرې ټول او ټول د لوی ذات د یو واحد وجود پــه هســتۍ شــهادت

ورکوي. شاعر له دغه توصیف او تمثیل څخه د لوی ذات خاوند تعــالی جمال، ښکلا، زمان او مکان د خدای له قدر ته بولي. کوم چې ځای يې زړه کې دی، زړه چې د سیر او ((قلب)) د خاوندانو په فکــر دخــدای د مینې کور دی. خو د شاعر ټوله اندېښنه او غمنامه په دې کې ده چــې له بېلتونه ژاړي.

بشـــنو از نـــی چـــون حکایـــت میکنـــد
از جـــــدایی هـــــا شـــــکایت میکنـــــد

پـــــه ژړا ژاړم چـــــــې بېلتـــــــون دی
یمـــه پردېســـــي بـــــل مـــــې تـــون دی

نوموړی هم په فراق کې د چوڼي (بلبل) په څېر په دې خاطر په ژړا او ماتم کې دی، چې جلا دی او دغه فراق او جلاوالی د هغه د رواني رنــځ او نارامۍ منبع ده چې یوازې په وصال سره رفع کېدی شي.

د شعر فلسفي- عرفاني اړخ:

پورتنی شعر په شرقي دود فلسفي رنګ هم لري. لکه څرنګه چــې د ډاکټر عبدالحکیم په قول مولانا هېڅ کله د لرغونو یوناني فلاســفه وو لکه ارستو، اپلاتون نوم نه یادوي او نه هم له قران پرتــه پــه بــل څــه

استناد کوي. د شیخ متي په شعر کې هم په ظاهر کې هېڅ نه شته خو بیا هم لولو:

نــــــه هســـــــک نـــــــه ځمکـــــــه وه تـــــــورتم و
تیـــــــاره خپـــــــره وه تـــــــول عــــــــدم و
نــــــــه دا ابلـــــــیس نـــــــه یـــــــې ادم و
ســـــــتا د جمـــــــال ســـــــوچه پــــــــرتم و
چـــــې ســـــو ښـــــکاره ښـــــکلې دنیـــــا ســـــوه
د پـــــنځ پــــــر لــــــوري یـــــې رڼـــــا ســـــوه.

((په اریایي افکارو کې چې روح او فکر یې د واحد خدای اهورا مزدا په باب و، په ستاینه یې پیل وکړ واحد خدای یې د (اهورا) او پوه (مزدا) وباله چې ځمکه او اسمان یې هست کړه. د هخامنشیانو په کتیبو کــې لولو چې اهورا مزدا ځمکه دلته... اسمان هلته... انســان... او د انســان لپاره خوښي هست کړه، زردشت د سینا په (۴، ۴۴) بنــد کــې هغــه د اوبو، ګیاوو، باد، اسمان، رڼا او تورتم او په لنډه توګه د ټولــو موجوداتــو هستوونکی بولي.)) (۵، ۱۰۵) افلاطونیان هم نړۍ او موجــودات مثــل بولي. نور فلاسفه هم دغه ډول عقاید وړاندې کوي. یوناني فلســفه پــه شرقي تصوف کې بې اغېزې نه ده ان په اسلامي فرهنګ کې یې ژورې ریښې درلودې، په دویمه او درېیمه هجري پېړۍ کې زیات شمېر یوناني

فلسفي اثار په بغداد او اسکندریه کې په عربي وژباړل شول، زیاتره فلاسفه وو په ارسطو او فلسفي افکارو د توضیح او تشریح کار وکړ، ستر اسلامي پوهان له ابن سینا، فارابي امکندي، مهر وروی او نور د یوناني- اسلامي فلسفي افکارو ښه متشرحین وو، خو تصوفي او عرفاني افکارو په اسلامي نړۍ کې د ازادۍ غځونې وس درلود. شعر او ادب دغه ډلې یعنې عارف او صوفي د خپل پیغام بستر کړ. شعر فلسفه، عرفان او تصوف وروزه، چې د شیخ متي شعر یو له دغو دی. اوس چې خپلې خبرې راټولې کړو ویلی شو چې:

پښتني فرهنګ په فکري او معنوي لحاظ د ډېرو ژورو فلسفي، عرفاني او تصوفي افکارو جوګه دی، چې کتبي اثار یې په دې سیمه کې د کوچېدلو، لېږدېدنو او جنګونو او خونړیو پېښو په ترڅ کې له منځه تللي، هر کله چې د راوروسته فرهنګ د بیا زرغونېدو لپاره بیا او بیا ماضي ته اړه پیدا شوې ده. فرهنګي جریان له انقطاع سره مخامخ شوی او تر کلونو وروسته راټوکېدلی دی.

پښتو شعر د لسیزو او پېړیو په جریان کې د فکري جریانونو حاصل و او دی. دې شتمنۍ په خپله ځولۍ کې درې سیمې او د فرهنګي حوزې افکار له ځانه سره ساتلي، روزلي او وروسته نسلونو ته یې انتقال کړي دي. په دې ترڅ کې د شیخ متي مناجات داسې کوچنۍ نمونه ده، چې هم عرفاني او تصوفي رنګ لري او هم فلسفي مفاهیم او فکري فلسفي

جریان راڅرګندوي. موږ په نهایت کې دې ته رابــولي، چــې پــه پښــتو کتبي کلاسیکو متونو کې د فکري جریانونو څېړنه، د معنوي خونــدي ارزښتونو په نوې مطالعې موږ لاسبري کوي. نویو نتایجو ته مو رســوي هغه څه چې تراوسه پورې ورته لږه پاملرنه شوې ده.

یادښتونه

۱- داکتر محمد اقبال، سیر فلسفه در ایران. ((ترجمه امین حســین اریانپور)) تهران ۲۴مخ.

۲- هنر و مردم شماره سي ویکم ، تهران

۳- عبدالحسین زرین کوب، ارزش میراث صوفیه، (تهران)

۴- عبدالحی حبیبي، د پښتو ادبیاتو تاریخ ۲ ټــوک (کابــل: پښــتو ټولنه، (۱۳۸۲)ل کال.

۵- دیانت زردشتی، ترجمه فریدون وصــحن - مقالــه دوم، تهــران، بنیاد فرهنگ، ۱۳۴۸.

پوهنمل شاه محمود ((محمود))

روابط میرویس هوتکی با شاهان گورگانی هند

مقدمه:

طوفان مغول و تاتار از جمله وقایعی بود که مثل اکثر بلاد مشرق بــر پیکر افغانستان صدمات بزرگی وارد کرد و ملت شــجیع افغــان بــرای مدمت تقریباً پنج قرن با حکام مربوطه انها پنجه نرم کرد و پیوسته در کوشش بود تا حکومات ملی خود رامجدداً تاسیس نماید.

حکام مغول و تیموری در طول قرنها با مردم افغانستان در مجادلــه بسر برده و صدمات بزرگی رامتحمل شدند و بعضاً با امتیازاتی کــه بــه افغانها دادند تا حدی توانستند خود را از صدماتی نجات دهند، در قرن دهم هجری، صفوی های فارس و اوزبک های ماوراء النهر به تهاجمات خود به افغانستان شــروع نمــوده در تجزیــه ولایــات افغانســتان بــه اقداماتی متوسل شدند. بابر که در کابل پای خود را محکم کرد پسانتر با اشغال هند از خانواده افغان (لودی ها) پایتخت را به انجا انتقــال داد و در نتیجه شکست اوزبکها از صفویان قسمت های غربی افغانســتان بدست صفوي ها افتاد. و به اینصــورت در طــول دوصــد ســال دیگــر ولایات شرقی و کابل، بدخشان و مضافات ان در دست گورگانی هــای

هند و ولایت هرات و سیستان در قبشه صفوی ها بود، ولایت قنــدهار منطقه متنازع فیه هر دو دولت بو کــه زمــانی بدســت یکــی و مــدتی بدست دیگری بود.

در سال (۹۵۲هجري) همایون پسر بــابر در بــدل معــاونتی کــه از طهماسب صفوی برای بدست اوردن اقتــدار از دســت رفتــه حاصــل داشت قندهار را به فارس گذاشت ولی پس از چندی دوباره این ولایت به دولت گورگانی هند مربوط گردید در دوران جلال الدین اکبر قندهار در دست گورگانی ها بود ولی در سال (۱۶۲۲م) در عهد جانگیر، شــاه عباس پادشاه فارس (۹۵۸-۱۰۳۸ هجري) اراده اشغال قندهار نمود و با اردوی بزرگی عازم قندهار شد پس از محاصره چهل روز ایــن شــهر را بدست اورد و در عهد جهانگیر گورگان ها کــدام اقــدام دیگــر بــرای اشغال مجدد قندهار بعمل نیاوردند و تا هنگام قیــام میــرویس خــان هوتکی تسلط صفوی ها بر قندهار بود.

قیام میرویس خان و تشکیل دولت هوتکی:

میرویس پسر شاه عالم متولد در سال (۱۶۷۳م) است مادرش نــازو دختر یکی از خان های عشیره توخی بود، میرویس در محیط شــهری قندهار رشد کرد. این شهر از نظــر صــنعت و تجــارت و پیشــه وری و فرهنگ رونق داشت و نســبت بــه فقــر و عســرت زنــدگی مردمــان کوهستان شرق، مردم جنوب نسبتاً مرفه تر بودند و قندهار که در سر

راه تجارتی بین هند و ایران قرار داشت برای تشکیل یک دولــت ملــی مساعدتر بود.

میرویس از نزدیک شاهد استبداد و ظلم و تبعیض حکومت خارجی نسبت به هموطنانش گردید (۱) میرویس بخاطر رهایی مردم و کشــور خویش از دست صفویان چهار بار به دربــار شــاه حســین صــفوي داد خواهی نمود و ضمناً اوضاع دربار را مطالعه کرد. چون میرویس از فریاد رسی و داد شنوی دربار اصفهان مایوس گشت از انجــا عــزم بیــت الله نمود و از علمای عرب فتوا قتل گرگین و جواز جنگ را بدســت اورد. و بدربار اصفهان نیز انقدر نفوذ کرد که درباریــان را نســبت بــه گــرگین ظنین تر ساخت بعد ازین میرویس خان به قنــدهار برگشــت و جرگــه ملی بزرگ را در کوکران، مانجه جمع و سوگند نمودند تا تسلط اجنبی را از کشور خویش بر اندازند.

بعد از ان میرویس خان به مدد تمام اقوام قندهار گرگین خان بیگلر بیگی صفویان را با تمام لشکر او قتل کرده و شــهر قنــدهار رابدســت اوردند.(۲)

روابط میرویس با دربار گورگان هند:

قندهار از حیث جغرافیای در بین دو سلطنت ایران و هند اهمیتــی به سزا داشت و وقتیکه مبارزین ملی به قیادت میرویس خــان پــرچم استقلال را بر ان دیار افراشــتند از یکطــرف دربــار گورگــانی هنــد از

استماع این خبر به تزلزل افتاد و استقلال افغانها را برای خود خطـری بزرگ دانست زیرا که حکمداران گورگـانی هنـد از تجدیـد عظمـت و امپراطوری غوریان، خلیجان و لودیان ترسیدند.

پوهاند عبدالحی حبیبي به نقل از صمصام الدوله و خافی خان مـی نویسد.

وقتیکه خبر اعلان استقلال افغانها را تا جای به رسمیت شـناختند ولی با دربار اصفهان مفاهمه کردند تابه دفع این واقعه که برای ملک و ملت طرفین خلاف رای صایب است به زودی بکوشند(۳) امـا حـاجی میرویس خان که موقعیت خطرناک خود را در بین دو سـلطنت قـوی بخوبی درک کرده بود بزرگان ملت را در جرگه سـومین فـراهم اورد و بعد از انکه موقف سیاسی ملت افغـان را در بـین دو دولـت شـرقی و غربی با قوای ایشان نشان داد گفت: ((اگر با من متفق باشید و یاوری کنید. همواره پرچم حریت را بلند خواهیم داشت و نخواهیم گذاشـت که باز (ربقه) غلامی اجانب بگردن ما افتد. کسـانیکه غلامـی اجانـب رامی پذیرند، ما را با ایشان ربطی و مودتی نیست و در دیار ما سکونت نکنند)) (۴)

جرگه ملی بعد از شنیدن خطابه زعیم ملی با وی موافقـت کـرده و مواعید موکدی دادند کـه تـا دم واپسـین از ازادی و اسـتقلال ملـی خویش دفاع کنند. (۵)

اخبار وقایع قندهار به زودی به دربار صفوی رسانیده شد و میرویس خان هم نامه ای را به پادشاه صفوی ارسال داشت. مرحوم حبیبی بــه نقل از اثر جنگ افغان و فارس می نگارد: میرویس در نامه خویش یــاد اور شده بود: بادشاه از تدبیر کار بگیرد و قشونی را به قندهار نفرستد. زیرا تمام افغانان به کشتار ایشان دست بر قبضه شمشیر ایستاده اند و اگر مجبور شوند شاید قندهار را به پادشاه دهلي بسپارند، بنــا بــر ان پادشاه صفوی باید موقع سیاسی این کشور را ملحوظ دارد. (۶)

تلاش صفوی ها بخاطر اشغال دوبــاره قنــدهار بــه ثمــر نرســید و میرویس خان درین هنگام از یک طرف جنگ را با صفوی ها ادامه داد و از جانبی روابط سیاسی خود را با دربار گورگانی هند بهتر ســاخت و برای تشیید روابط دوستانه سیاسی حاجی امکو برادر خــود را بحیــث سفیر به دربار دهلی نزد فرخ شیرگورگانی فرستاد و هدایاتی دوستانه را به ذریعه وی ارسال داشت. (۷)

فرستادن سفیر به هند، فهم سیاسی و مهارت نظــامی میــرویس را نشان میدهد بخاطر انکه ترس این بود که دولت صفوی نیــز بــا هنــد همدست شود و خاک افغانی را بــین خــود تقســیم نمایــد. از ایــن رو میرویس نیکه با اینکه از نیت دربار گورگانی هند نسبت به افغانها بــی اطلاع نبود وی باز هم برای اینکه وضعیت را خوبتر بخود روشن کند و هم بنابر تقاضا و وجیبه همسایگی خواست نیات دوستانه افغانان را به

شاهان متذکره روشن بسازد و وهمیکه از استقلال افغانها برای دربــار هند تولید شده بود رفع نماید و حتی یکقدم فراتر گذاشــته از دربــار هند در وقت ضرورت استعانت کند.

به اساس همین مفکوره سفیر افغانی مکتوبی را مبنی بر خواهشات دوستانه افغانان و اطلاع تصمیم ازادی خواهان نســبت بــه اســتقلال خاک خود در سال (۱۷۰۹م) به عنوان شهزاده دربار هند نوشت:

((ما افغانان نسبت به تمام همجواران به همسایگی شاه هندوستان افتخار داریم، زیرا همکیش و هم مذهب هستیم. و بــه همــین نســبت اعتماد قوی داریم که در موقع ضرورت با ما معاونت خواهد کرد.

ما علیه شاه فارس تصمیم گرفته ایم زیــرا او بــرای تجــاوز و بــرای محاربه بر ضد مذهب ما قشون می فرستند ازین جهــت مــا از مقتــدر ترین شهزاده خواهش میکنیم تا حقیقت حال ما را در پیشگاه معظــم ترین پادشاه هند تقدیم و روشن نمایند)).

چون فعلاً در ان ولا (هند) امنیت به کلی حکمفرماست هــر گــاه در وقت ضرورت یکدسته قشون برای معاونت و پشتیبانی مــا فرســتاده شود به یمن و رحمت خداوند بر ضد دشمنان مــذهب خــود غالــب و مظفر خواهیم شد.

افغانها شجیع هستند و شاید بعض مقتضیات ما را مساعد نماید که در هنگام یکجا شدن دو قشون (افغان و هند) بعض از توابع فــارس را تحریک نمایم (۸) و پادشاه هند انها را مددنمایند و اگر به هــیچ حــال طاقت مقاومت نیارند جمع تجدریف افغان کوچیده ورو به هندوســتان اورند.(۹)

وقتیکه این مکتوب به شاه هند رسید تو هم خطریکــه از اســتقلال افغانها نزدشان تولید شده بود رفع گردید، نامه اوران را مورد نــوازش قرار دادند باجواب اطمینان بخش مرخص نمودند.

دربار دهلی حکمران قندهار به رسمیت شناخت و خطــاب (حــاجي امیر خانی) را با تحف شمشیر و فیل به دربار میرویس گسیل داشــت. (۱۰) اما عمر این زمامدار بزرگ افغان انقدر طول نکشــید کــه مقاصــد بزرگ خود را در راه توحید ولایات افغانستان عملي کند، وی در طــول هشت سال حکومت قندهار و ولایات نزدیک انــرا متحــد ســاخت تــا اینکه در نومبر (۱۷۱۵م) وفات یافت.

روح ازادی خواهی و جذبه ملی را که او در ملت خود احیــا نمــود از بین نرفت قیام ملی را که او بعمل اورد و احساســاتی را کــه در ملــت قهرمان افغان احیا نمود موجب تشکیل مجدد سلطنت بزرگ افغانهــا گردید.

ماخذ

۱- غبار، میرغلام محمد، افغانستان در مسیر تـاریخ، کابـل، ۱۳۴۶) ص ۳۱۷

۲- حبیبی، عبدالحی، تاریخ مختصر افغانســتان جلـد دوم، کابـل ۱۳۴۹، ص ۷۳-۷۴

۳- حبیبي، عبدالحی، ایضاً، ص

۴- بېنوا، عبدالروف، هوتکی ها، کابل، ۱۳۳۵، ص ۵۲-۵۶

۵- افغانی سید جمال الدین، تتمة البیان فی التاریخ الافغان، ترجمـه محمد امین خوگیانی ، کابل، ۱۳۱۷، ص ۷۹

۶- حبیبی، اثر قبل الذکر، ص ۶۴

۷- ایضاً، ص ۷۵

۸- بېنوا، اثر قبل الذکر، ص ۶۴

۹- کروینسکی، تاریخ سیاح مسیحی، کابل، ۱۳۶۳، ص۲۶

۱۰- حبیبی، اثر قبل الذکر، ص ۷۸

پوهنمل اصف بهاند

د پښتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې د نازو انا دریځ

کلونه پخوا علامه عبدالحی حبیبي په ټولنیز ژوند کې د پښتني مېرمنې د رول په باب لیکلي وو: ((پښتنه مېرمن د پښتنو د ټولنې او اجتماعي سازمان شمرې وه.))[1] خو د پښتنو د ژوند په تاریخ کې داسې وختونه هم راغلي دي، چې پښتنه مېرمن کله کله د نورو قومونو تر ښځو زیاته نازول شوې او کله یې بیا حقوق تر پښو لاندې شوي دي.

سره له دې چې د ټولنیز ژوندانه پېښو پښتانه له ادب او هنر څخه لرې ساتلي وو، خو بیا هم دوی لیک او لوست نه دی هېر کړی، د هنر او علم په ډګر کې یې د قدر وړ تجربې کړې دي. که د پښتو ادب په تاریخ کې په ځیر سره وکتل شي د مېرمنو برخه په کې ځلنده ده. په دې مقاله کې به په لنډ ډول د پښتو ژبې او ادب د سترې وثیقې یعنې پټې خزانې په استناد د پښتنو د لرغونو ښځمنو شاعرانو په ډله کې د نازو انا پر دریځ خبرې وشي.

---

(۱) پوهاند عبدالحی حبیبي، د زېري کالنۍ ، په پښتو ادب کې د مېرمنې برخه، پښتو ټولنه، ۱۳۵۷کال، ۱ مخ

د پټې خزانې د روایت له مخې د پښتو ادبیاتو په لرغـونې دوره کـې دغه مېرمنې شاعرانې تېرې شوې دي:

۱- زرغونه کاکړ

۲- رابعه

۳- نیکبخته

۴- نازو انا

۵- حلیمه حافظ

۶- بي بي زینب

خو پرته له دغو ښځمنو شاعرانو د پښتو ادبیاتو په لرغونو شـاعرانو کې نورې ښځمنې شاعرانې هم تېرې شوې دي، چـې ښـایي تراوسـه پورې یې حال موږ ته معلوم نه وي او یا د نورو ماخذونو په ارتباط هغـه وپېژنو لکه شهزاد ګله چې دحالنامې له مخې یې پېژنو.

د پښتنو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې تر ټولو قدیمه شاعره زرغونه کاکړ ده، چې دکندهار په پنجوایي کې اوسېده.⁽¹⁾ د دغې سترې شاعرې د ژوندانه موده د (۹۰۰هجري) کلونو په شاوخوا کـې اټکـل شـوې ده. زرغونې کاکړې د نورو ادبي کارونو ترڅنګ په (۹۰۳هـ) کـال د شـیخ سعدي بوستان په پښتو نظم واړاوه.⁽¹⁾ د پښـتو ادب د لرغونـو دورې د

---

(۱) عبدالحی حبیبي، د پښتو ادبیاتو تاریخ، دویم ټوک، پښتو ټولنه، ۱۸۷مخ.
(۱) محمد هوتک، پټه خزانه، څلورم چاپ، د کابل پوهنتون خپرونې، ۱۳۵۲کال، ۱۱۱مخ.

دې شاعرې نور څه نه دي راپاتې، يوازې محمد هوتک يــې لــه ژبــاړل شوي بوستان څخه يوحکايت رانقل کړی دی، چې د زرغــونې د ادبــې قدرت څرنګوالی ورنه ښه ترا څرګندېدلای شي.

بله پښتنه شاعره چې د پښتو ادب لرغونې دوره کې اوسېده رابعــه نومېده. د پټې خزانې د روايت له مخې دغه شاعره د بابر په زمانه کــې په کندهار کې اوسېده[2] له بده مرغه چې پرته له يوې رباعي څخه يــې بله څه نه دی راپاتې.

د دې دورې بله شاعره او پوه ښځه نېکبخته وه چې په اشنغر کــې اوسېدلې ده. د ژوندانه زمانه يې د (۹۶۰) هجري په شاوخوا کې اټکــل شوې ده.علامه حبيبي ليکي چې د دې مدبرې او پوه مېرمنې احــوال شيخ امام الدين په خپل کتاب اولياى افغان کــې ليکلــي دي.[3] نېــک بختې د خپل ادبي ژوند په موده کې يو شمېر موعظې او پندونــه نظــم کړل چې له هغه څخه يو کتاب جوړ شو او نوم يې ارشاد الفقرا ورباندې کېښود. د پټې خزانې د روايت له مخې دغه کتاب د محمد هوتــک پــه لاس کې و او له هغه څخه يې په خپله تذکره کې يو څو ټوټې خونــدي کړې دي.[1]

---

(۲) همدا اثر، ۱۱۳مخ.
(۳) د زېري کالنۍ، ۱۳۵۷ کال، ۱۴مخ.
(۱) پټه خزانه، ۱۰۲ مخ.

د پښتو ادبیاتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې بله شــاعره بــي بــي زینبه ده چې د میرویس خان لور او یوه هوښیاره او عالمــه ښــځه وه. دغې اغلې مېرمنې د نورو پښتنو مېرمنو په تدریس کــې لویــه برخــه درلوده. له بي بي زینبې څخه یوه مرثیه راپاتې ده، چــې پتــې خزانــې خوندي کړې ده. له دغې مرثیــې څخــه د زینبــې ادبــي ځــواک ښــه څرګندېدلای شي.

شهزاد ګله د دې دورې بله باتدبیره او پوهه ښځه وه چــې شــعرونه یې هم ویل د ((فرهنګ ادبیات پښتو)) لیکوال لیکي چې پــلار یــې د روښ داد نومېده او د تیراه له اوسېدونکو څخه و، چې د جلال الــدین اکبر په زمانې کې یې ژوند کاوه.[۲]

د دې باتقوا او پرهېزګارې ښځې د کلام نمونه اســتاد هېوادمــل پــه فرهنګ ادبیات پښتو کې خوندي کړې ده.

ددغو ښځمنو شاعرانو په څنګ کې د پښــتو ادب او پښــتنو لویــه شاعره او مدبره ښځه نازو انا نومېده. نازو انا د پښتو ادبیــاتو د لرغونــو ښځمنو شاعرانو په ډله کې ډېره مشهوره، مدبره او پوهه ښځه وه. پلار یې د پښتنو مشر و. دی هم په خپله سپېڅلې غېږه کې لکه میــرویس نیکه ستر لاربښود وروزه. نازو د علم ادب او تورې خاونده وه او د خپــل

(۲) زلمی هېوادمل، فرهنګ ادبیات پښتو، د چاپ او خپروني د دولتي کومېټې خپرونه، ۱۳۶۵ کال، ۲۲۷ مخ.

پلار د ریاست په قلمرو کې په شجاعت او سخاوت مشهوره وه، لوست يې په خپل محیط کې له لویو علماوو څخه کړی وی.[1]

د نازو انا د مېړانې، سخاوت او خلاص لاس توب ذکر نور اثارو او لیکوالو هم ثبت کړی[2] نازو انا که له یوې خوا د قیادت، پوهې او وطن دوستۍ ښه سمبول وه، نو له بلې خوا د لوړ او نفیس ادبي ذوق خاونده هم وه. د پټې خزانې لیکوال د نازو انا د ادبي دریځ په برخه کې داسې ویلي دي: ((زما پلار هسې ویل چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتینه وه چې د خدای تعالی څخه په مناجات يې ډېر اشعار ویل او یو دیوان يې درلود چې دوه زره بیتونه په کې وو او هلته يې ښه نکات ادا کړي وو او داسې يې ویلي و چې نارینه يې هم نه شي ویلای.))[1]

د نازو انا د راپاتې رباعي په برخه کې که څېړې د نورو لیکوالو او ځینو اثارو له توصیفي خبرو تېر شو او د نازو انا د ادبي توان د معلومولو لپاره په خپله رباعي تر څېړنې لاندې ونیسو ښه به وي:

سحرګه وه د نرګس لیمه لانده
څاڅکي څاڅکي يې له سترګو څڅېده

---

(۱) د زېري کالنۍ، ۱۳۵۷کا، ۱۴-۱۵ مخونه.
(۲) کبرا مظهري ملو رو، پښتني لیکوالې او شاعرانې، لومړی ټولک د علومو اکاډمي خپرونه، ۱۳۶۲ کال، ۲۰مخ.
(۱) پټه خزانه، څلورم چاپ، ۱۰۳مخ.

مـــا ويـــل څـــه دي ښـــکلي ګلـــه ولـــې ژاړې
دې ويـــل ژونـــد مـــې دی يـــوه خولـــه خندېـــده.

په دې رباعي کې نازو انا د ژوند يو عمومي انځور په هنرمندانــه ډول وړاندې کوي. د نرګس د ګل غوړېدل او تر غوړېدو نــه يــو څــو لنــډې شېبې وروسته يې د ژوند پای ته رسېدل، د دې سبب شول چې نرګس د خپل ژوند پر لنړه موده باندې وژاړي. که چېرې د نازو انا په دې شــعر کې د شعر د جوليز جوړښت له مخې شعري انځورونه ولټول شي داسې به وي:

په دې شعر کې ګل له انسان سره تشــبيه شــوی دی. ګــل مشــبه انسان مشبه به، ښکلا لطافت نازکي او لنډه موده ژوند يې وجــه شــبه ده، چې يو عالي شعري انځور يې بللای شو.

دغه راز په دې شعر کې ژوند له يوې خولې خندا سره تشبيه شــوی دی. ژوند مشبه، يوه خوله خندا مشبه به، لنډوالی او لړوالی يې وجــه شبه کېدلای شي. څنګه چې دغه انځور د تشبيه له اداتو پرتــه راوړل شوی دی، ځکه لوړ او عالي يې ارزيابي کولای شو.

د نازو انا په دغه شعر کې هم معنی او مفهوم شــته، هــم د شــعري انځورونو له پلوه غني دی او د تخيل رنګيني او بــداعت پــه کــې ښــه ښکاري، ځکه نو د نازو انا ادبي دريځ د نورو ښځمنو شاعرانو په ډله کې لوړ ارزيابي کوو. که چېرې نازو انا د هغه وخت له نورو ښځمنو شاعرانو

سره په جلا جلا ډول پرتله شي هلته هم د نـازو انـا دریـځ څرګنـد او ښکاره دی. نازو انا له نورو ښځمنو شاعرانو څخـه ځکـه لـوړه او ښـه ارزیابي کېږي، چې دا له یوې خوا په یوه ستره ادبي او سیاسي کـورنۍ کې زېږېدلې او لویه شوې ده، ځکه یې ښوونه او روزنه ضروري او ډېـره ښه وه، چې د لوړې پوهې او ښې مطالعې درلودونکې وه، له بلـې خـوا دې ته ډېر ښه علمي ادبـي او سیاســي چاپېریـال مسـاعد و او دغـه چاپېریال د دې سبب شو، چې نازو انا د لوړې او ښـې قریحـې او ښـه شعري ذوق خاونده شي، په دې صورت کې نو ښکاره خبـره ده، چـې دغسې یوې پوه او با مطالعې او د ښې قریحې خاوندې تخلیق بـه هـم ښه او لوړ وي. نازو انا که له یوې خوا دلوړ ادبي ذوق خاونده وه، له بلې خوا د خپل قام او خلکو په روحیه پوه او په درد یې متالمه وه او د دغه حالت انعکاس د دې په تخلیقاتو کې څرګند و، چـې د دې پـه راپـاتې رباعي کې یې ښه لیدلای شو، ځکه نو د پښـتنو پـه لرغونـو ښـځمنو شاعرانو کې د نازو انا دریځ ډېر لوړ او ښه ارزیابي کوو.

افضل ټکور

د نازو انا په کورنۍ کې د پښتو شاعرۍ عنعنه

نازو انا د پښتنو د ملي قاید او مشر میرویس خــان نیکــه عالمــه او فاضله مور ده. دا د خپل وخت د پښتو مېرمنو یــوه مېړنـــۍ او بــاتوره ځېره وه او د ژوند تر پایه پورې یې د پښـــتنو د یــووالي او بریــالیتوب مینې په زړه کې ټوپونه وهل. زه د دغې تلپاتې پښتنې مېرمنې د ژونــد او کار نامو په باب د دې لپاره نه غږېږم، چې یو خو زما د بحث موضــوع نه ده او بله دا چې دا کار ډېر زیات لټون ته اړتیا لري، زه یوازې د دغــې فاضلې مېرمنې په شمول د دې د کورنۍ د پښتنو شاعرانو په باب څــو لنډې یادونې کوم.

د نازو انا په کورنۍ کې که د پښتو شاعرۍ د مطالعې او څېړنې تکــل وکړو، نو پیلامه یې په خپله له همدې فاضــلې او عــالمې مېرمنـــې نــه راشروع کېږي. نازو انا په خپله یوه خوږژبې او نازکخیاله شاعره وه. پــه پټه خزانه کې د دغې مېرمنې په هکله لولو:

((هسې نقل کا: چې نازو د سلطان ملخی توخي لور وه چې تولد یې په ۱۰۶۱ هجري کې هغه ځای ته نږدې و، چې تــازی نــومېږي. ســلطان

ملخی په هغه وخت د غزني تر جلدکه د اقوامو مشر و او پــه اســتقلال يې حکومت کا. معارض او ساری يې نه درلود او نازو په کوچنيوالي لــه مېرمنو پښتنو او سپين ږيرو علماوو څخه لوست وکا او مېړمخی ارتينه وه چې نارينه يې مېړانې اوشجاعت ته حيران و.(۱)

نازو انا په دغسې يوه عالمه او فاضله کــورنۍ کــې زېږېــدلې وه او د خپل وخت مروج علوم يې لوستلي وو. د پټې خزانې په حواله نازو انــا په پښتو ژبه شاعري هم کوله او د دې يوه مشهوره رباعي يې د بېلگــې په توگه هم ثبت کړې ده. دا ډول د پټې خزانې مولف د خپل پــلار پــه حواله د نازو انا د شاعرۍ په هکله ليکي:

((چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتينــه ده. چې د خدای تعالی څخه په مناجات يې ډېر اشعار ويل او يو دېــوان يې درلود چې دوه زره بيتونه په کې وو او هلته يې ښه نکات ادا کــړي وو او داسې يې ويلي وو چې نارينه يې هم نسي ويلــی او دغــه ربــاعي چې د نازو انا ده ما له خپله پلاره اورېدلې وه الحق چې ښه رباعي ده.)) (۲)

د نازو انا د شاعرۍ د دوه زره بيتو څخه مونږ ته يــوازې يــوه ربــاعي راپاتې ده او هغه هم په پټه خزانه کې خوندي ده، خو د هغې د دېــوان پته تراوسه نه ده لگېدلې. د هغې دغه رباعي د شعري تلازماتو له مخې

دومره قوي او زړه وړونکې ده، چې که هغې نوره شاعري هم نه وي کړې موږ یې د پښتو ژبې د ښو شاعرانو په کتار کې درولی شو.

سحرګه وه دنرګس لیمه لانده
څاڅکي څاڅکي یې له سترګو څڅېده
ما ویل څه دې ښکلي ګله ولې ژاړې؟
ده ویل ژوند مې دی یوه خوله خندېده.(۳)

د دغې رباعي د شعري قوت له مخې ویلی شو، چې نازو انا به د خپل عمر په اوږدو کې ښه او په زړه پورې شاعري کړې وي، لوی استاد اروانښاد علامه حبیبي د دغې پښتنې مېرمنې د شاعرۍ په هکله په خپله یوه لیکنه کې داسې لیکي: ((دنازو ادبي مقام او هنري لیاقت هم د کتلو وړ دی. محمد هوتک په پټه خزانه کې د نازو انا فقط یوه رباعي د خپل پلار له خولې رانقل کړې ده، خو دغه یوه رباعي هم د نازو د ادب او هنر ارزښت ښکاره کوي او هم د معنا او مفهوم له پلوه ښه شعر دی هم د صفت په ښکلا مزین دی، د تخیل رنګیني او بداعت په کې ښکاري، سلاست یې په لوړه پوړۍ کې دی.)) (۴)

د نازو انا په کورنۍ کې که د پښتو شاعرۍ د عنعنې جاج اخلو نو د دغې کورنۍ دویم پښتون شاعر د دغې عالمې او فاضلې نومیالی زوی میرویس خان نیکه دی. تر دېره وخته پورې میرویس نیکه یوازې د یوه پښتون ملي قاید او نومیالي په توګه د پښتنو تاریخ لیکونکو له خوا د

تاریخ په پاڼو کې ثبت و او هغه د خپلو پښتني خصوصیاتو او کارنامو له مخې زموږ د تاریخ پاڼې ښکلې کړې وې، خو له نېکه مرغــه د محتــرم استاد زلمي هېوادمل د لټون او زیار له مخې دا ثابته شــوه چــې دغــه باتور پښتون د خپلو سیاسي او ملي مبارزو په څنګ کې ځینې منظوم اثار هم لیکلي او شعرونه یې هم ویلــي دي. د دغــه نومیــالي پښــتون مشر د شاعرۍ په هکله استاد هېوادمل د ژونــدون مجلــې د ۱۳۶۸ ل کال په په دویمه او درېیمه ګڼه کې یــوه ګټــوره او ارزښــتناکه مقالــه کښلې ده، چې موږ د همدغې مقالې په حواله میرویس نیکــه د خپــل وخت ډېر ښه شاعر بللی شو.

محترم استاد زلمی هېوادمل په خپله مقاله کې یوځای کــاږي: ((... لنډه دا چې د میرویس نیکه اسلاف او اخلاف ټول له شرقي او اسلامي فرهنګ سره اشنا وو او په یوه فرهنګي ماحول کې رالوی شوي او دوی د دې فرهنګ په وده کې برخه درلوده، خپلــه یــې هــم لــه فرهنګــي مشاغلو سره مینه ښووله او نور یې هم دې خواته هڅول، د شاعرۍ او فرهنګیالۍ نازو انا زوی میرویس چې پر سیاسي او ملي کارنامو یې نــه یوازې زموږ د هېواد، بلکې د ســیمې دهېــوادو تاریخونــه ډک دي تــر سیاسي او ملي مسایلو سربېره یې له فرهنګي مسایلو سره هــم مینــه درلوده او اوس ځینې داسې څرکونه له موږ ســره شــته چــې دا تــرې ښکاري چې زموږ دغه ملي مشر په خپله ملي ژبه ځینې منظومې هــم

ویلې وې چې یوه نیمه بېلګه لا د ځینو خطي اثارو په زړونو کې خوندي ده.(۵)

محترم استاد زلمي هېوادمل په خپله دغه مقاله کې د میرویس نیکه یو بیت هم راوړی، چې زه یې دلته د ده د شاعرۍ د نمونې په توګه رانقلوم بیت دادی:

عرض مې نه لګي پر ناتمام پاچا

خو به کومه پر یادونه (۶)

دا ډول لیکوال په خپلې لیکنې کې د میرویس نیکه د شاعرۍ په هکله ځینې ګټورې خبرې هم کړې دي د دې لیکنې په یوه برخه کې یې داسې لولو:

اما دا یو بیت هم موږ ته ډېر غنیمت دی او دا ځکه چې د پښتو تاریخ د یو لوی قهرمان د سخنورۍ څرک ځینې ایستل کېږي او دا موږ ته ښکاروي چې زموږ مرحوم ملي قاید حاجي میرویس نیکه د شعر طبع درلوده او په پښتو یې نظمونه هم ویل، موږ د میرویس نیکه د همدې یوه ترلاسه شوي بیت په استناد د ده د شاعرۍ په باب خبرې وکړې....(۷)

ددغو ویناوو په حواله ویلی شو، چې د نازو انا د کورنۍ دویم شاعر د دې نومیالی او فرهنګیالی زوی میرویس نیکه دی او د ده دغه یو بیت او د ده مینه د فرهنګیانو او شاعرانو سره دا ثابتوي، چې دغه لوی او تلپاتې پښتون به د خپل ژوند په اوږدو کې زیات شعرونه لیکلي وي،

چې له بده مرغه د زمانې ناخوالو لاتراوسه له موږ نه لرې ساتلی او کـه پلټنه وشي، نو هغه د محترم هېوادمل خبره چې د ده زیاتـه منظومـه وینا به وموندل شي او د ده شعري عظمت به هم پښتنو تـه څرګنـد او روښانه شي.

د نازو انا په کورنۍ کې بله ادبي او فرهنګي څېره چې هم یې ژوند او هم یې شعر د ډېرې ستاینې او یادونې وړ دی هغه شاه حسین هوتـک دی. دی د نازو انا لمسی او د حاجي میرویس خان نیکه زوی دی. دی د خپل وخت یو عالم، عادل او فاضل پاچا و په خپل دربار کـې د علـم او ادب د ودې او پرمختګ لپاره یو فرهنګي مرکـز هـم جـوړ کـړی و او شاعران او لیکوال به یې په کې روزل. محمد هوتک چـې پټـه خزانـه کښله نو دغه لوی پښتون پاچا دعمر له پلوه ځـوان و د پټـې خزانـې مولف د شاه حسین هوتک په هکله لیکي: ((پادشاه جمجاه ضل اللـــه شاه حسین ښالم خېل هوتک او د مغفور جنت مکان حاجي میرخـان زوی دی چې اوس په ځوانۍ کې پادشاهي کا او پښتانه یې په سـیوري ارام دي، پادشاه عالم پناه په ۲۳ د ربیع الاول په ۱۱۱۴ سنه هجري پـه سیوري کې د کلات پیدا شو، هغه وخت چـې میرخـان د بیـت الله او اصفهان سفر وکا، پادشاه ضـل الله کـوچنی و او لـه اعلـم علمـا مـلا یارمحمد هوتک څخه یې درس ولوست. او تر دولسو کالو پورې د عمـر یې د فقه او تفسیر او منطق او د بلاغت کتب ولوستل او په کندهار کې له پلاره یې مصالح د امور زده کړل...)) (۸)

دا ډول د پټې خزانې مولف زیاتوي: ((د پادشاه عالم پناه پــه دربــار کې تل علما او صالحان لار لري افضل العلما ملا یارمحمد هوتک چې د پادشاه استاد دی لوی عالم دی، په فقه کې یې کتــاب مســایل ارکــان خمسه کښلی دی... پادشاه عالم پناه په ارګ کې د قندهار هغــه قصــر چې نارنج باله شي هلته په هفته کې یوه ورځ دربار کا په کتب خانه کې او شعرا او فضلاء ټولوي، زه محمد هوتک کاتب د دې کتاب هم پــه دې مجلس کې یم او د پادشاه ضل الله اشعار او ادبیــات پــه قلــم کــاږم او کتاب د دېوان یې مرتب شوی دی. کله په پښتو اشــعار وایــي او کلــه فارسي ژبې ته هم میل کا او استاد العلما ملا یارمحمد ته یې قرائت کــا چې سهو وسقم ځنې زایل کا او د پادشاه په اشعارو کې لږ سهوه لیــده سي او علما یې ټول پــه بلاغــت او فصــاحت قایــل دي او ســماع تــه مایل.))(۹)

دا ډول لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي په پښتانه شــعرا لــومړی ټوک کې هم د دغه لوی شاعر د ژوند او اثارو په باب خبرې کــړې او د ده یوه سندره یې هلته ثبت کړې. په پښتانه شــعرا کــې لــوی اســتاد حبیبي د شاه حسین د شاعرۍ په هکلــه لیکــي: (دا زمــوږ مرنــی او ننګیالی پاچا د ملي ژبې یو ښه شاعر هم دی، چې په ملــي لهجــه یــې بدلې ویلې دي. د ده اشعار عشقي دي او سپېڅلتوب او خوږ والــی پــه کې لیدل کېږي.)) (۱۰)

د پټې خزانې مولف د وینا له مخې شاه حسین هوتک د شعرونو یــو مکمل دېوان درلود او هغه یې ترتیب کړی هم و چــې لــه بــده مرغــه تراوسه ورک دی. د ده یوه شعري بېلګه یې په پټه خزانه کې خونــدي کړې چې دلته یې راوړل ضروري بولم.

بېلتانـــه دې د غمـــو پـــه چپـــاو چـــور کـــړم
پـــه تیـــارو کـــې د هجـــران یـــې لـــه تـــا دور کـــړم
بېلتانـــه دې هســـې اوښـــکې راخپـــرې کـــړې
ســـتا د فکـــر پـــه ګـــرداب کـــې تـــل عبـــور کـــړم
د فـــراق پـــړی مـــې کښـــېوت و مـــری تـــه
پـــه جهـــان کـــې یـــې رســـوا لکـــه منصـــور کـــړم
پـــه وصـــال دې هـــم ناښـــاد یمـــه دلبـــرې
د بېلتـــون فکـــر پـــه زړه کـــې ناصـــبور کـــړم
د بـــاڼو عشـــی مـــې وخـــوړ پـــه ځیګـــر کـــې
غمـــازانو پـــه غمـــزو مهجـــور کـــړم
خلـــق یـــاد زمـــا د عشـــق پـــه لېونـــو کـــا
زه حســـین محبـــت هســـې مشـــهور کـــړم(۱۱)

د میرویس نیکه نوم او د ده کـورنۍ د پښـتنو د تـاریخ یـو رنګـین او سمسور څپرکی دی د دوی د مبارزې او سربښندنې د پښتون ولـس پـه زړونو کې خاص ځای لري. دغـې عـالمې او فاضـلې کـورنۍ د خپـل

سیاسي جدو جهد او هلو ځلو په څنګ کــې د پښــتو ادب لپــاره نــه هېرېدونکې کارنامې موږ ته په میراث پرې ایښي دي. د دغې کورنۍ بله عالمه او فاضله مېرمن زینبه هوتکه ده، لوی استاد علامه حبیبــي پــه خپله یوه لیکنه کې کاږي: ((د هوتکو په دغه درنې کــورنۍ کــې مــوږ دوی د علم او ادب خاوندې مېرمنې هم پېژنو، چې یوه مېــرمن نــازو د حاجي میرویس خان مور وه... بله عالمه او ادیبه مېرمن بي بي زینبه د حاجي میرویس خان لور ده، چې د ملا نورمحمــد غلجــي څخــه یــې لوست کړی و او د محمد هوتک په قول یوه هوښیاره او عالمــه ښــځه وه... دې مېرمن د خپل عصر مروج علوم او ادبي او دینــي کتــب تــول لوستي وو د شعر او پر دېوانو او اشعارو یې پوره عبور لاره او د موذونانو او شاعرانو قدردانه وه.)) (۱۲)

دا ډول محمد هوتک په پټه خزانه کې د دغې خوږ ژبې شاعر د ژوند او شاعرۍ په هکله ګټورې خبرې کړې دي. ددغو خبرو په یوه برخه کــې لولو: ((هسې روایت کا: چې بي بي زینب ډېره هوښیاره او په مهماتو د امورو عالمه ښځه وه او د پادشاه جمجاه شاه حسین په امورو کې تدبیر کا او هر کله په رای صایب مشکلات د امورو حل کا او پادشــاه د زمــان یې په خبرو عمل کا او نصایح یې اوري دا درشهوار د صدف عظمت ښه ښه شعرونه هم وایي او د موزنانو او شاعراو قدر کا دو او ین د شعرا هم کله لولي او له مضامین شیرین بی کام شیرین کا...(۱۳)

د دغې پښتنې مېرمنې په هکله که پلټنه وشي، داسې ښکاري چې دې به هم د خپل عمر په اوږدو کې ډېر شعرونه ویلي وي د پښتو شعر په تاریخ کې د دې مقام ځکه زیات روښانه او ځلېدونکی دی، چې دې د خپل ورور په مړینه داسې ویرنه کښلې چې د پښتو ویرنو په تاریخ کې هم زیات ارزښت لري. موږ به دلته د دغې پښتنې مېرمنې د شعر د بېلګې د راوړلو په خاطر د دغې مرثیې څو بیتونه راوړو:

ږغ ســو چـــې ورور تېـــر لـــه دنیـــا ســـونا
قنـــــــدهار واړه پـــــــه ژړا ســـــــــونا
زړه مـــې پـــه ویـــر کـــې مبـــتلا ســـونا
چـــې شـــاه محمـــود لـــه مـــا جـــلا ســـونا
دا رون جهـــــان راتـــــه تـــــورتم دی نــــا
زړه د بېلتـــــون پــــه تېــــغ کـــــړم دی نــــا
هوتـــک غمجـــن پـــه دې مـــاتم دی نــــا
د پـــاچهی تـــاج مـــو بـــرهم دی نــــا
چـــې شـــاه محمـــود تېـــر لـــه دنیـــا ســـونا
قنـــــــدهار واړه پـــــــه ژړا ســـــــــونا...(۱۳)

په لنډیز سره ویلی شو، چې د نازو انا په کورنۍ کې د دې په شمول څلور تنه پښتانه شاعران نازو انا، میرویس نیکه، شاه حسین هوتک او زینبه هوتکه تېر شوي، چې موږ په ډېره مختصره توګه ددغو څلور تنو خوږ ژبو شاعرانو یادونه وکړه.

اخځونه

۱- هوتک، محمد، پټه خزانه لومړی چـاپ، ۱۳۵۶ل کـال، د ادبیـاتو او بشري علومو پوهنځی، ۱۰۱مخ.
۲- همدغه اثر ۱۰۲مخ
۳- همدغه اثر ۱۰۳ مخ
۴- د زبړي کالنۍ، د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۵۷ل کال چاپ، په پښتو ادب کې د مېرمنې برخه د لوی استاد علامه حبیبي مقاله، ۵۱مخ
۵- زلمی، هېوادمل، ژوندون مجلـه د افغانسـتان د لیکوالـو انجمـن خپرنی ارگان، ۱۳٦۸ل کال دویمه او درېیمه گڼه ۲۸مخ.
۶- همدغه اثر همدا مخ
۷- همدغه اثر ۲۹ مخ
۸- پټه خزانه، یاد شوی اثر، شاه حسین هوتک ۵۷ مخ.
۹- همدغه اثر ۵۸ مخ
۱۰- حبیبي، عبدالحی، پښتانه شعرا لومړی ټوک، ۱۳۲۰ل پښتو ټولنـه ۱۲۸مخ.
۱۱- پټه خزانه، یاد شوی اثر ۵۸مخ
۱۲- د زبړي کالنۍ یاد شوی اثر یاد شوی مخ.
۱۳- پټه خزانه ۱۰۷ مخ.

محمد اسمعیل یون

د هوتکیانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه

(۱۱۱۹- ۱۱۵۱هـ ق) کلونه د هوتکیانو د واکمنۍ عصر دی. لـه نومـوړې نېټې څخه بیا تر ننه پورې د هوتکیانو د عصر د سیاســي، فرهنگــي او ټولنیزو پېښو په باب بېلابېل اثار لیکل شوي دي. په دې کې د کورنیــو لیکوالو اثار هم شته او د بهرنیو هغو هم. پر پښتو او دري ژبو سربېره په انگلیسي، جرمني، فرانسوي او روسي ژبو هم په دې برخــه کــې اثــار لیکل شوي دي.

زما د مقالې نوم دی، د هوتکیانو په باب چــاپ شــوي پښــتو کتابونــه. څرنگه چې پر ۱۳۵۷ل کال د ((هوتکیان کتابشناسی توصیفی)) په نوم یو کتابښود ترتیب شوی او په هغه کې یې ټول هغه اثار چې د هوتکیانو په باب په پښتو، دري او هم په بهرنیو ژبو لیکل شوي، معرفي شوي، نو زه د هغو کتابونو بیا معرفی څخه ډډه کوم. یــوازې هغــه اثــر چــې ((د خپلواکۍ لمر څرک)) نومېږي او د هوتکیانو په باب نسبتاً جامع اثر دی او نوی چاپ شوی، معرفي کــوم. لـومړی بــه پــه خپلــه د (هوتکیــان

کتابشناسی توصیفی)) اثر معرفي کـړم او بیـا بــه ((د خپلـواکۍ لمــر څرک)).

هوتکیان کتابشناسی توصیفی:

دا د هغه اثر نوم دی، چې د محمد ابراهیم ستوده او احمدضیا مدرسې له خوا تالیف شوی دی. دا کتاب پر ۱۳۵۷ل کال د کابل پوهنتــون لــه خوا د پوهنتون په چاپخونه کې چاپ شوی دی. د کتاب د ټوکونو شمېر څرګند نه دی، خو د مخونو ټول شمېر يې ۱۵۶ مخونو ته رســېږي. پــه دې اثر کې هغه اثار، سرچینې او ماخذونه ښودل شوي، چې د هوتکو د سیاسي او ادبي کارنامو په باب په کې څه راغلي دي. د اثر په پیل کې د ((مقدمه)) په نوم په دوو مخونو کې د پوهندوی دوکتــور عبدالرشــید جلیلي یوه لیکنه راغلې ده. ورپسې ((دهوتکیانو توصیفي کتابښــود)) په نوم په دوو مخونو کې د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبــي لیکنه راغلې، چې د کتاب پر څرنګوالي، لنډې خو جامع خبرې کــوي. بیا د کتاب د څرنګوالي په باب د ((پیشگفتار)) په نوم په لســو مخونــو کې په خپله د محمد ابراهیم ستوده او احمدضیا مدرسې خبرې راغلې دي.

دغه کتابښود په څلورو برخو کې سره اوډل شوی دی:

لومړۍ برخه: کتابونه او کتابګوټي (رسالې).

دویمه برخه: مجلې، جریدې او ورځپاڼې.

دریمه برخه ضمیمي:

۱- د ملا خیرالله هوتک کتابښود، چې سرخېړونکی محترم زلمی هېوادمل ترتیب کړی دی.

۲- د مولوي صالح محمد کتابښود، چې محترم عبدالکریم پتنګ ترتیب کړی دی.

۳- د شېرمحمد کتابښود، چې محترم حبیب الله رفیع ترتیب کړی دی.

څلورمه برخه: ځینې انګرېزي، جرمني، روسي، فرانسوي او نورې خپرونې دي.

په لومړۍ برخه (د کتابونو) په برخه کې (۱۰۱) ټوکه بېلابېل کتابونه، چې د هوتکیانو په باب یادونې په کې راغلي، معرفي شوي دي.

په دویمه برخه (جریدو، مجلو او ورځپاڼو) کې ټولو (۵۷) ماخذونو ته ګوته نیول شوې ده.

د اثر دریمه برخه (ضمیمې):

۱- لومړۍ برخه د ملا خیرالله کتابښود دی، چې سرخېړونکی محترم زلمي هېوادمل د ملا خیرالله پر ژوند لیک سربېره، د هغه د دېوان لومړی، دویم او دریم ټوک، د دېوان قلمي نسخه او همدارنګه د ملا خیرالله ازبکی پښتو فرهنګ هم معرفي کړي دي.

۲- د شېرمحمد هوتک کتابښود، چې محترم رفیع صیب ترتیب کړی، د شېرمحمد هوتک پر ژوند لیک سـرببره یـې د هغـه دا لانـدې اثـار معرفي کړي دي:

۱- اسرار لسالکین یا (اسرار العارفین).

۲- تجویدالافغانی، ۳- رساله میت، ۴- د مستخلص د ادبیـاتو شـرح، ۵- د بردی د قصیدې ژباړه، ۶- معجزات.

۳- د مولوي صالح محمد هوتک کتاب پېژندنه.

محترم عبدالکریم پتنګ لومړی د مولوي ژوند لیک لیکلی او بیا یـې د هغه دا لاندې اثار راپېژندلي دي:

الف- منظوم اثار:

۱- پښتو مثنوي.

۲- پاشلې ویناوې.

۳- پښتو عسکري لنډۍ

ب- منثور اثار:

۱- لومړی کتاب د پښتو

۲- دویم کتاب د پښتو

۳- دریم کتاب د پښتو

۴- پښتو اطاعت اولی الامر

۵- پښتو ژبه لومړی ټوک

۶- پښتو ژبه دویم ټوک

۷- حصه اول رهنما یا خود اموز پښتو.

۸- حصه دوم رهنما یا خود اموز پښتو.

د کتاب په وروستۍ برخه کې د هغو (۴۶) اثارو معرفي راغلې، چې په انګلیسي، جرمني، فرانسوي او روسي ژبو لیکل شوي دي.

یو بل ټکی چې د دې اثر په باب یې یادول ضروري دي، هغه دادی، چې هغو کتابونو او لیکنو ته یې د انتقاد ګوته نیولې، چې د بهرنیو لیکوالو خصوصاً د ایراني لیکوالو له کینې، تعصب، جعل او غلبېل څخه منځته راغلی او د هوتکو د دورې پېښو ته یې بل ډول رنګ ورکړی دی.

د خپلواکۍ لمر څرک:

لمر څرک د هوتکیانو په باب ډېر نوی او جامع اثر دی، چې د محترم الحاج امان الله هوتک له خوا لیکل شوی، د دې اثر د بشپړېدو نېټه د ۱۳۶۸ل کال د وري د میاشتې ۸مه نېټه ښودل شوې او پر همدې کال په افسیت ډول په کوزه پښتونخوا کې چاپ شوی دی.

د کتاب د چاپ معین ځای (چاپخونه) او د ټوکونو شمېر معلوم نه دی. د مخونو شمېر یې ۳۳۳ دی، په معیاري لیکدود او د لیکوال په خپل سیمه ییز ګړدود لیکل شوی. دا اثر د هېواد تاریخ د (۱۱۱۹- ۱۱۵۱هـ. ق) یانې د هوتکو د افغاني دولت عروج او نزول تر څېړنې لاندې نیسي. دا اثر د خپلواکۍ د لارې مبارز ((د غازي سپه سالار سیدال خان ناصر په نوم چې د افغاني عزمت په لاره کې یې توره او قلم په مېړانه او

ایمانداری چلولي دي) اهدا شوی دی. په دې تاریخي اثر کې لیکوال د کورنیو او بهرنیو اخځونو له نویو سرچینو او هغو روایاتو څخه چې د هوتکو له وخته بیا تر ننه پورې سینه په سینه رارسېدلي، ګټه اخیستې ده. د لیکوال له لیکنې څخه ښکاري، چې په زیاته کچه د بېطرفې او بې غرضې تاریخ لیکنې اصل ته وفادار پاتې شوی او پېښې، چې څنګه پېښې شوي، ده په همغه ډول ثبت کړې دي.

حاجي صیب امان الله د هغو بهرنیو لیکوالو په ځانګړي ډول د ایراني لیکوالو له غرض او کینې نه ډکې لیکنې، چې د افغانانو د اتلولیو او ویاړونو د نه زغملو له کبله منځته راغلي، تر انتقاد لاندې نیولې او د قناعت ښوونکو دلایلو په راوړلو یې، هغه رد کړې دي.

د دې اثر په پیل کې په دولسو مخونو کې د هېواد د نوښتګر لیکوال او څېړونکي حبیب الله رفیع یوه ګټوره سریزه راغلې، وایي: ((پخواني او غیر عادي حالات که له یوې خوا ملتونو ته زیانونه اړوي او ورانې ویجاړې ورپېښوي له بلې خوا همداسې حالات د ملي قهرمانانو او اتلانو د تبارز او ودې لپاره لاره هواروي او د ملي بهیر د مخکښۍ په لاره کې ملي مشران او نوابغ رامنځته کوي...

د میرویس نیکه مبارزې د افغانستان د اسمان له افق نه د دونیمو پېړیو په اوږدو کې غایب شوی د ازادۍ لمر یو ځل بیا د دې هېواد په یوه برخه کې وځلاوه او ملي، د عدل او د ولس د خپلې خوښې

حکومت پیـــل شـــو، د صـــفوي بـــې کفایتـــه او حریصـــو واکمنـــو غـــچ اخیستونکې وسله والې هڅې یې هم وار په وار شنډې کړې او د ملي او جمهوري حکومت د ودې او پرمختګ په لور یې ګامونه اخیستل.

زموږ د تاریخ دا روښانه دوره ډېره تاریکه پاتې وه، لکه د هر ناکام شوي نهضت خاصه چې ده، د هغه ډېرې کارنامې پټې شوې دي، په دې بـــاب افغاني اسناد ډېر لږ وو او هغه هم زیاته برخه یې ورک وو، چې ورو ورو رابرسېره شول او لا د رابرسېره کېدو په حال کې دي، ایرانیانو چې پـــه دې باب څه لیکلي وو مغرضانه او دښمنانه او حتی کله کله لوچکانه او بې ادبانه وو، دخارجیانو اثار زموږ په لاس کې نه وو او اوس که پـــه لاس کې شته هم د ایرانیانو تر غلبېل راتېر شوي یعنې د هغو له خوا له ناروا تصرف سره ژباړل شوي او خپاره شوي دي. چې پر دې کتاب کې پـــرې خبرې کېږي.))

دا اثر چې د هوتکو په باب نسبتاً جامع معلومات په لاس راکوي، په دې لاندې موضوعګانو بحث کوي:

لومړی څپرکی:

د میرویس نیکه پاځون، افغانستان په لویدیځ کې د ازادۍ هلې ځلـــې، شجره النسب، میرویس نیکه، میرویس څوک و او څه یې وکړل، د نازو انا خوب لیدل، د میرویس نیکه ازدواج، د میرویس نیکه کسب و کار، د

میرویس نیکه شخصي صفتونه، دمیرویس نیکه مقام د پښتنو په نــزد، ګرګین څوک و او څنګه کندهار ته راغی، حج ته د میرویس نیکه تګ، د میرویس نیکه خوب لیدل، د حاجي میرویس نیکه بېرته راګرځېــدل له حج څخه، له موقع څخه د میرویس نیکه استفاده، د ملي قاید راتګ قندهار ته، د حاجي میرویس نیکه رسېدل قندهار تــه، دوهمــه ملــي جرګه، په کار پیل، په اصفهان د دې اقدام تاثیر، د ملي قاید مــراوده د هند له دربار سره، د پارس ۳۱ زره عسکر د خســروخان تــر قومانــدې لاندې، د خسرو خان نفــاق اچــول، د میــرویس نیکــه امــاده ګــي، د پارسیانو د بل لښکر ماتې، د ملي قاید وفات، د ملــي قایــد وروســتۍ خبرې، د حاجي میرخان نیکه ورور عبدالعزیز.

دوهم څپرکی، د شاه محمود هوتک سوبې:

د اصفهان محاصره، د محاصرې شدت، د شاهي سرای سنګ بــاران، د شاهي اشپزخانې چور کول، په اصفهان قحطــي، خــارجي ســفیران، د اصفهان د مړو شمېره، د محاصرې په دوران کې جګړه، د شاه حســین ګوښه کېدل، د قحطۍ اثارو له منځه وړل، د افغانانو له خوا د اصــفهان شاوخوا سیمو نیول، د شاه محمود سلطنت، د شاه محمود د حکومــت لومړۍ شپې، د شیراز فتح، د ګل یګان فتح، د کاشان فتح، د امــان الله خان مرورېدل، د پادشاه د خپلوانو وژل، په ایران کې روسي مداخله، د ترکانو او روسانو ترمنځ د تشنج زیاتېدل، د خطرناک جنګ سیورۍ، د

ایران په شمال کې د روسانو نور اقدامات، د اعلیحضرت شاه اشــرف د سلطنت دوره، اعلیحضرت شاه اشرف هوتک، له صفوي شــاه حســین سره د شاه شرف وضع، طهماسپ ته د شاه اشرف خــط لیکــل، بېرتــه افغانستان ته د امان الله خان تګ، د شاه اشرف او طهماسپ جنګ، له ترکانو او روسانو سره د شاه اشرف جنګونه، د شــاه اشــرف او روســانو ترمیان جنګ، طهماسپ ځان روسانو ته سپاري، د نــادر او طهماســپ اختلاف، د ابدالیانو تعهــد او د صــفوي حکومــت تجریــد، لــه نــادر او طهماسپ سره د مقابلې ترتیبات.

درېیم څپرکی:

د نادر یرغل، اشرف خان توخی، د ولس خلک له خپلو کورو را ایستل.
د هوتکي دورې مشاهیر.

ضمیمه:

له جمیل بیګ سره د میرویس نیکه ملاقات.

احمد تکل

د چا بدل

انا ټټر دې څیرې
انا د کور له دالانو نه دې لمبې جګېږي
انا منګي کې د ملالې کوم چا زهر ګډ کړل
او دا خبره نه ده
ګوره ډوډۍ کې دې کوم لاس دی چې رانجه ګډوي
چې ستا اواز د خونړۍ پېړۍ د غبرګو دېوالونو له شا
ماته را ونه رسي
انا دا څه پېښ شوي...
چې پښتانه لمسیان دې
له یخدانو کلیمه دارې مشهدي پټوي
او د مغولو په بازار کې یې په نیمه، نیمه بیه پلوري
انا دا څه پېښ شوي
چې د جرګو کړۍ کې
د ښو درنو خبرو پر ځای
سپکې کنځلې کېږي
انا دا څه پېښ شوي
چا درته ښېرې کړې دې؟
الله د چا بدل له تانه اخلي؟

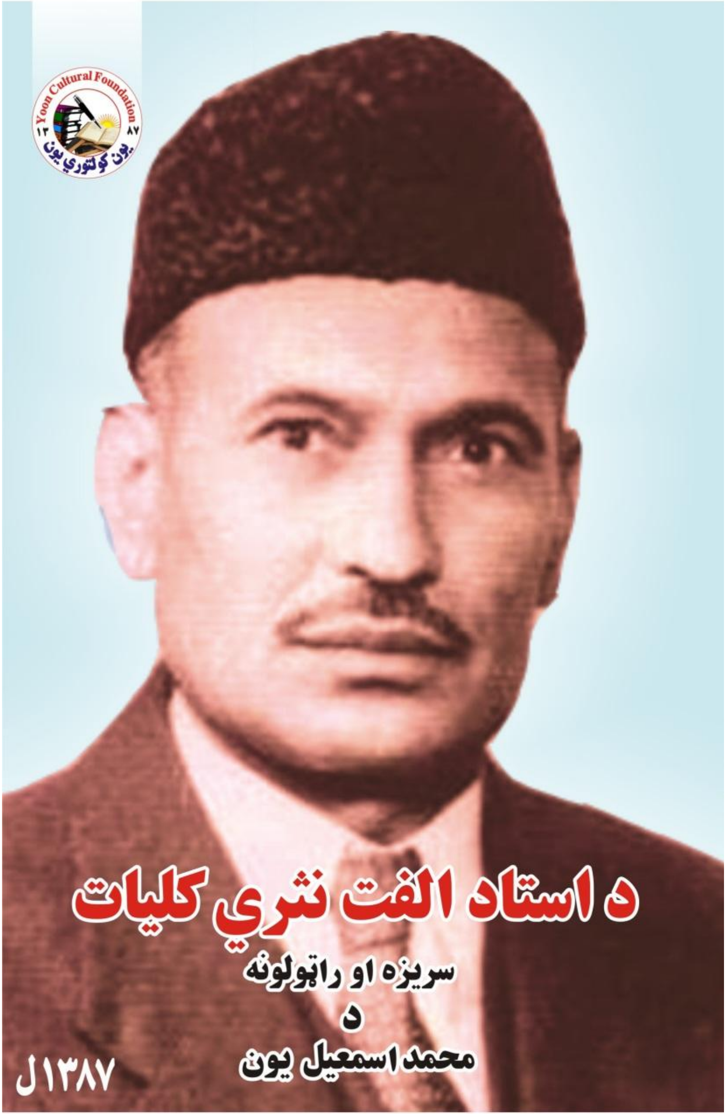
Yoon Cultural Foundation
یون کولتوري یون
۱۳ ۸۷
د استاد الفت نثري کلیات
سریزه او راټولونه
د
محمد اسمعیل یون
۱۳۸۷ل

د استاد الفت نثري کلیات

سریزه او راټولونه

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم:	د الفت نثري کلیات
راټولوونکی:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۷۰ل کال
دویم چاپ:	۱۳۷۸ل کال
درېیم چاپ:	۱۳۸۷ل کال
د راټولوونکي پرله پسې نومره:	(۴)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۴)
کمپوزر:	اسدالله توپان
ډیزاینر:	ضیاءالرحمن ضیاء

د دربيم چاپ سريزه

(۱۳۶۷-۱۳۷۰) کلونه، زه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پـوهنځي محصل وم، دامهال دا فکر را سره و، چې زه بايد داسـتاد الفـت نثـري کليات راټول کړم. نږدې دوه کاله مې پرې کار وکړ، د (۱۳۷۰ل) کـال پـه بهير کې يې پر بشپړاوي بريالی شوم.

د همغه کال په وروستيو کې مې په ډېرو منـډو تـړړو د دې امکانـات پيدا کړل، چې دا اثر د دولت په امکاناتو چاپ کړم. هغه وخت لـه چـاپ څخه زما مقصد دا و،چې دا اثر له مرګه وژغورل شي، ځکه ټولو دا اټکل کاوه، چې نظام د ړنګېدو يا بدلون په حال کې دی اودا هم څرګنـده وه، چې ګډوډي به رامنځته کېږي.

د (۱۳۷۱ل) کال د ثور پر ۶مه نېټه کتاب چاپ اود دولتي چاپخونې په يوه خونه کې کېښودل شو، دوه درې ورځې وروسته پر دولتي چاپخونې توغندی ولګېد او هر څه لولپه شول، خو د خدای(ج) په فضل، دا کتـاب يو چېرته په يوه ګوټ کې خوندي پاتې شوی و. دا چې څـه ډول مـې دا کتاب ترلاسه کړ، دا يوه اوږده کيسه ده. خوشاله پر دې وم، چې کتاب له مرګه ژغورل شوی و. (۸) کاله وروسته (۱۳۷۸ل کال) په پېښـور کـې د پښتو تکړه خدمتګار او د دانش خپرندويه ټولنې مشر (اسـدالله دانـش)

مانه هیله وکړه، چې زه غواړم دا کتاب له سره چاپ کړم، خو که څه نوې زیاتونې هم په کې وکړې. د هغه په وړاندیز مې د استاد الفت ځینې نورې لیکنې هم په کې زیاتې کړې او هغه دا کتاب د تېر په انډول دا ځل

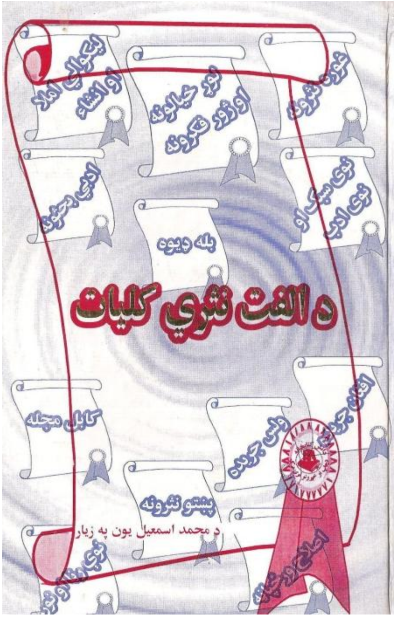

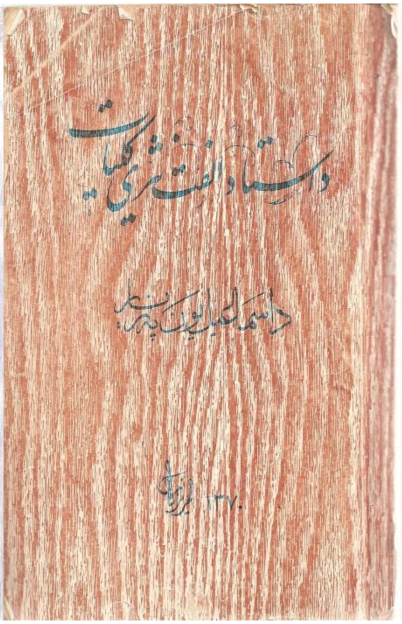

ډېر ښکلی چاپ کړ. تر هغه وروسته د همدې دویم چاپ له مخې داکتاب بیا هم چاپ شو، خو دې سره سره د څو کلونو په ترڅ کې د دې کتاب د چاپ بیابیا غوښتنه کېدله. اوس چې ما خپل او زما په زیار د نورو لیکوالو راټول شوي اثار له سره چاپول او د انټرنیټ څپو ته مې سپارل، نو د دې اثر بیا چاپ مې هم ډېر ضروري وګاڼه، دلته لازمه او ضروري بولم، چې د هېواد له پیاوړي شاعر ښاغلي صدیق کاوون څخه مننه وکړم، چې د دې اثر لومړي چاپ کې یې د زړه له تله همکاري وکړه، که پر هغه وخت، د کاوون صیب همکاري نه وای، نو خدای(ج) خبر، چې دا

اثر په دې بنه تر موږه رارسېدلای وای. په دویم ګام کې لــه ګــران اســد دانش څخه مننه کوم، چې دا اثر یې د دویم ځل لپاره، تر پخــوانۍ بڼــې ډېر ښه چاپ کړ او تر دې دمــه یــې راورســاوه. د ګــران ورور، ځــوان او ځیرمن لیکوال سیدنظیم سیدي خو لا ډېر منندوی یم، چــې د دې اثــر دوارو چاپي بڼې یې یو بل سره پرتله کړې، په دقیــق ډول یــې کمپــوز او ایډېټ کړې او د تېرو دوارو چاپونو املایي او چاپي تېروتنې یې پــه پــوره زغم او دقت سمې کړې، دغه راز قــدرمن انجنیرصــیب حــاجي نصــیب احمدي د زیاتې مننې وړ دی، چې د دې اثر د دریېم چاپ لګښت ته یــې اوږه ورکړه. په پای کې یو ځل بیا له ټولو هغو دوستانو څخه، چــې دا اثــر یې په بېلابېلو بڼو تر دې دمه راورساوه، مننه کوم، کور ودانی ورته وایــم، د لوی خدای(ج) له درباره هیله لرم، چــې زمــوږ د ژبــې او ملــت ټــول تاریخي، هنري او علمي اثــار، د زمــانې لــه ډول ډول توپــانونو خونــدي وساتي.

په مینه او درناوي

پوهندوی محمد اسمعیل یون

ارګ، د جمهوري ریاست ماڼۍ

د ۱۳۸۷ل کال د کب ۲۳مه

یادون

...زه ساقي یم.

خو ساقي د مرګ او ژوند زړو شرابو،

خو هرچاته په هرځای کې او په هر وخت کې نا اشنا دی.

(شهید مجروح)

موږ په یوه جالبه او د حیرانتیا وړ زمانه کې ژوند کوو، د دغې زمانې هر ه خبره، هره کتنه! بالاخره هر ډول احساس، انسان هغه لوړو او هغه پړاو ته لارښوونه کوي، چې هلته دې د نېکمرغۍ وزرونه پرانیځي او سوکاله دې شي. تر اوسه په ټولیز لحاظ چا داسې نظام او جوړښت، چا داسې ټولنیز ترون او قانون نه دی په ګوته کړی، چې هغه به د دغه اواره او په ژوند بې ګودره انسان لپاره تلپاتې خندا ورپه برخه کړي. زموږ زمانه د برلاسی زمانه ده، زموږ په زمانه کې د ماشین ستم برلاسی دی او زموږ زمانه د ظاهري سترګو زمانه ده، په هغه زمانه کې یوازې هغوی ته شان وشوکت ورپه برخه دی، چې لباسي تظاهر، لباسي ایمانداري، لباسي عبادت یې د کړو وړو او ځرګندونې ځانګړتیا ده.

په داسې چاپېریال کې هغوی، چې د ((معنویت)) په سمندر کې د خپل اندو ژوند بېړۍ چلوي او په هغه پراخ بهیر کې یې د نېکمرغۍ ساحل ته په امن رسوي، ډېر رنځونه ګالي او له ډېرو بدمرغیو سره مخامخ کېږي، ځکه چې د ((معنویت)) د نړۍ فتح کول تر هر څه د مخه یوه اوچت معنوي غرور ته اړتیا لري، که دا ښکلې ناوې، دا ښکلی پسول ونه لري، نو بیا یې د ښایست او ښکلا په باب خوله

تناکې کول، د ظالم واکمن د عمر د اوږدوالي هیله ده. په هر ډول هغه انسانان، چې د خپل ژوند اوږد بهیر، د معنویت په ناپایه سمندر کې، په لویه حوصله تېروي، هغوی لوی انسانان دي، چې په هغو لویو کسانو کې یو هم زموږ د زمانې او زموږ د معنوي اروا پر رمز پوهېدلی انسان ، استاد الفت دی!

نن سبا زموږ په فرهنګي چاپېریال کې د ((الفت)) کلمې خپل رښتینی مفهوم د کلمې په رښتینې مانا سره تر لاسه کړی دی. اوس د الفت د کلمې اړیکي د هرې ورځې په تېرېدو سره د هغې له ظاهري څېرې(ګل پاچا) سره کمزوری کېږي او الفت د زړونو او فکرونو د معنویت اوچتې څوکې ته ځان رسوي، ځکه چې ګل- پاچا د دغې اوچتې مرتبې په ارزښت ان هغه وخت پوه و، چې ملګرو یې ورته ویلي وو:

الفت صیب وګوره په خرو کې هم الفت شته.

هو، لکه چې زه په تاسې کې یم.

د نظر خاوندانو پر وړاندې د الفت په باب دا ټکی روښانه دی، چې الفت زموږ د رنځونو د پېړۍ لیکوال او شاعر دی. دا پېړۍ په عمومي لحاظ داسې راغله، چې د هغې په زړه کې بیا هم په خوب ویده ملتونه قر باني شول. لویدیځ په ټوله ځواکمنۍ سره په دې برخه کې هلې ځلې وکړې، چې پر وروسته پاتې ملتونو باندې خپل فرهنګي برلاسی هم وساتي. د دغې او هغې ایډیولوژۍ تر طلسم لاندې یې ان د خوارو ملتونو فرهنګي بهیر ته هم زیان ورساوه، د دغه څپاو پر وړاندې له ژوندیو لیکوالو او شاعرانو پرته، څوک له کښلې تورې سره ونه درېدل، ځکه چې هر چا یوه لوري ته د خوشبینۍ په خاطر پر خپلو خولو لاسونه ونیول، الفت په دغه مهم پړاو کې د افغاني ټولنې،

افغاني احساس او رښتیني غرور ببلګه شو. ده وکــولای شــول، چــې خپله ټولنه رابیداره کړي، ده وکولای شول، هغه دردونه په ډاګه کــړي، چې انساني احساس له هغه څخه فریادونه کوي او ده وکــولای شــول، چې افغانان د ملي او نړیوال فرهنګي اوسیاسي ستم پر وړاندې، د یوه واحد ځواک په توګه بیدار وساتي. دومره فریادونه، چې ده په شــلمه پېړۍ کې د پښتنو د یووالي، ازادۍ، فرهنګي برلاسۍ او پښتني کلتور د ودې په برخه کې کړي، هغه له هغو فریادونو سره یو شی دي، چــې ننګیالي او توریالي خوشال خان په خپل عصر کې اوچت کړي وو. ځکه نو دی زموږ د عصر خوشال خان دی. له همدې کبله موږ دا ویلای شو، چې الفت لوی انسان دی. شاندل وایي: ((کله چې یو لوی انسان پېژنو او په دې پوهېږو، چې هغه پر ژوند برېمن راځلېــدلی دی، د هغــه روح زموږ په کالبد کې ځای نیسي، له هغه سره ژوند کوو او دا حالــت مــوږ ته د بیاځلې ژوند حیثیت لري)). موږ چې الفت یادوو، د هغه تر یــادون د مخه د هغه روح له موږ سره ملګرتیا کوي او زموږ معنــوي لارښــوونه کوي.

د الفت په باب یو ټکی باید له یــاده ونــه باســو، هغــه دا چــې دی لیکوال دی، شاعر دی، ولې د ده لیکوالي او د ده شاعري تر هر څــه د مخه، د ده د اجتماعي ټپ تر سیوري لاندې را ایجادېږي، په حقیقــت کې دی د خپلې ټولنې د داسې دقیق او ژور فکر خاوند دی، چې د ده په افکارو او ایجادیاتو کې د ده ټولنه او چاپېریال دومره دقیق مطالعــه کېدی شي، چې ډېر جزیي اړخونه یې هم په کې له پامه نه لوېږي. دی کولای شي، چې خپله ټولنه په اخلاقي لحاظ تشریح کــړي او هغــه معیارونه درته په ګوته کړي، چې هغه د ده لپاره دلته د اخلاقي روزنــې بنسټ جوړوي. دی په رواني لحاظ کولای شــي، د خپــل چاپېریــال د

انسان هغه غوټېږي، د خپلو افکارو په ساده جادویي الفاظو کې پرانیځي، چې هغه د هېڅ ډول جبر او فشار په وسیله طبعاً نه پرانیستل کېږي. دی پر دې ټکي کلک باوري دی:

چې انساني رڼا پیدا شي په مغزو کې د چا
هغه کوښښ کړي په عالم کې انسانان جوړوي

(دزړه وینا ۸۲ مخ)

که چېرې موږ الفت په لږ دقت سره مطالعه کړو، د هغه په افکارو کې یوازې زموږ د ادبي بهیر مطالعه د بحث وړ نه ده، بلکې الفت یوې بلې څېړنې او مطالعې ته هم اړتیا لري، چې هغه د ده د اند و ژوند فلسفه ده، هغه فلسفه، چې ده لیکوالي او شاعري د هغې لپاره کارولې ده، دا کار یوازې الفت نه دی ترسره کړی، بلکې د نړۍ ډېرو مهمو او نامتو مفکرینو هم دا کار کړی دی، وایي چې : ((نیچه له دې سره مینه درلوده، چې خپل نظریات په معما او داسې ډول وړاندې کړي، چې عادي لوستونکي د حیرانتیا په سمندر ور لاهو کړي...)) د استایفسکي په همدې ډول شهکارونه ولیکل، مارکس سره له دې چې د ده نوم باید په ادبیاتو کې ځوک وانخلي، مګر د هنر او ادب پر ارزښت ډېر ښه پوهېږي او شعر یې هم ویلی دی. دا ډول مثالونه خورا زیات دي، زموږ په عصر کې تر اوسه د الفت په باب نوموړي ټکي ته ډېر لږ کسان هم نه دي متوجه شوي. همدا وجه ده، چې تر اوسه موږ هرڅه د الفت په باب لیکو، په هغو کې نوې خبرې ډېرې لږ دي. باید د الفت پېژندنې تګلاره یوازې د لیکوالۍ او شاعرۍ په بازار باندې پای ته ونه رسوو، د الفت پېژندنې مسئله د پوهې او څېړنو پرله پسې لړۍ او هلو ځلو ته اړتیا لري.

تفـــاوت لـــري حاصـــل کـــې هـــره ځمکـــه
تـــه دې خپـــل زړ ګـــي دکـــر د پـــاره ښـــه کـــه
پـــــه کـــــې وکـــــره ښـــــه تخـــــم د الفـــــت
نـــــو بـــــه ووینـــــي لـــــه هـــــر چـــــا محبـــــت.

(د زړه وینا۴۲ مخ)

نتیجه: ډېره موده وشوه، چې د الفت صیب نثري اثار سړي ته په سختۍ سره لاس ته ورځي، اوس چې د اطلاعــاتو او کلتــور وزارت د استاد الفت نثري کلیات، د ځوان شاعر او د پښتون د ځــوان کالــه د بریمن اسمعیل یون په سترِیا او زیار خپروي، دا کار به زمــوږ د اوســني فرهنګي بهیر په ترخ کې یوه نه هېرېدونکې ملي او فرهنګــي خــاطره وي، ځکه:

خپـــل او پـــردي بـــه پـــه نظـــر د محبـــت لیـــدلم
پـــه حقیقـــت کـــې د تمـــام کلـــي لـــیلا ومـــه زه
په ډېرو سترګو کې مې مینه د خپل ځـان لیـــدلې
په زړه کې ګران د ډېرو خلکو په رښـتیا ومـه زه.

په درناوي

پوهنمل عبدالخالق رشید

کابل، (۱۳۷۰ل) کال د سلواغې لومړۍ نېټه

سریزه:

داستاد الفت نثر، ژوند او اثار

" زمـــا نـــه چـــې پـــر مـــدار د کینـــې راســـي
د کمـــال پـــر منـــارو ټکـــې پرېباســـي
ډېرکلونــه دي پــه کــار چــې پــه دې ملــک کــې
بیا (الفت) غوندې شــیوا شــاعر پیــدا شــي " (1)

استاد ګل پاچا الفت د پښتو په معاصرو ادبیاتو کې د رانه زړه، ضمیر او وجدان خاوند، یو داسې ځلېدونکی مخکښ لیکوال دی، چې په نظم او نثر دواړو کې د استادۍ ترپولې رسېدلی دی. هغه دخپل ټول ژونـد په اوږدو کې هر څه چې ولیکل، په زغرده یې ولیکــل، پــه مینــه یــې ولیکل، د الفت په وړانګو یې ولیکل، انتقادي یې ولیکل او د هــېڅ ډول تکلف او تصنع ګرد او غبار یې د لیکوالۍ پلو ګردجن نه کړ. په همــدې وجه زموږ لیکوال هغه د خپل عصر(خوشال خان) بولي.

د استاد د همدغه ستر انساني کرامت، مینې، الفت، د نفس پــاکۍ او تذکیې، پښتو، پښتونولۍ او انسانیت ته د خدمت د یوه اوچــت معیــار پایله وه، چې زما په زړه کې د هغه د تخلیقي نثرونو د کلیاتو د راټولولو

(۱) پوهاند عبدالشکور رشاد، د الفت یاد، سرحدونو چارو وزارت د نشراتو ریاست، ۱۳۶۰ل کال، ۳۸ مخ.

تکل راوټوکېده او د خپلو ځوانو ملګرو په مشوره او مرسته مـــې د دې کار د سرته رسولو کار پیل کړ.

دلته غواړم په لومړي سرکې د استاد پر نثر تر خپله وسه لنـــډه رڼـا واچوم او وروسته به یې پر ژوند او اثارو څه ناڅه په بشپړه توګه خبرې وشي، که څه هم زما په شان د یوه مبتدي لیکوال لپاره، د اســتاد پــر نثرڅه ویل ګرانه خبره ده، خو هغه مینه او الفت، چې د الفت له نثرونو څخه زما په زړه کې راټوکېدلي، نه شم کولای پټه خوله پاتې شم، دلته یوازې د هغه څه بیان لازم بولم، چې د استاد له نثرونــو څخــه زمـا د فکراو ذهن د اخیستنې پایله ده.

((که څوک غواړي، چې د خلقت او فطرت په رمزونو او اســرارو پــوه شي او په یوه شنه پاڼه کې د معرفت دفتر وګوري، خپل عقل، شــعور او احساس دې په کار واچوي او د زړه سترګې دې وغوړوي. پــه یــوه لاره ډېر خلک تېرېږي، مګر یو نیم په کې چېرته یوه ښکلې مرغلــره پیــدا کړي، چې د چا له امېله پرېوتې او په خاورو کې پرته ده.)) [1]

زموږ زمانه کې خو الفت د خلقت پر رمزونــو پــوه شــوی، د زړه پــه سترګو یې دا رازونه لیدلي او د مینې، انسانیت او احساس مرغلره یــې ترې راکښلې ده او بیایې(د زړه دنیا) (د لوړ خیال او ژور فکر) په لوپټــه کې تاوه کړې، چې اوس زموږ له مینې ډک زړونه ترېنه رڼا اخلي.

[1] الفت لیکوالی املا و انشاء پښتو ټولنه ۱۳۲۹ کال ۳۵ مخ.

((دانسان په وجود کې دوه شیه ډېرعزیز معلومېږي، چې یوه ته زړه او بل ته دماغ وایي.

له دماغ نه علم او فلسفه پیدا شوه، له زړه نه شعر او ادب.....

صبر، رحم، کرم، شجاعت، سخاوت د زړه کار دی، عشق او مینه په زړه کې وي)). [1]

الفت هم خپلې د ((زړه وینا کې)) ((عالي افکار)) ننویستل،((ښه لمسون)) یې ترینه جوړ کړ، ((غوره اشعار)) شول، ((د ازادۍ پیغام)) لپاره ((د پسرلي نغمه)) شوه،په ((نوی سبک او نوی ادب)) یې ((غوره نثرونه)) ولیکل او زموږ لپاره یې ترې ((بله ډیوه)) جوړه کړه.

ورسره یو ځای یې د غریبانو له ملګرتیا، د عاجزانو او خوارانو له وروری، د کاریګرو د لاس نیالګي، د خادمانو له خدمت، ظالمانو ته له بدکتلو، پر مظلومانو له ژړېدلو او له بدو کارونو څخه د پردې له اوچتولو نه لاس وانه خیست او د ژوند تر پایه یې د خپل دغه هوډ مزي ټینګ ونیول، ((کوم وخت یې چې اداري کارونه پرېښودل یوازېتوب ته وزګار شو، فقیرانه ژوند او د روحانیت جهان ته ورننوت، سپین کالي، سپینه خولۍ، نوراني مخ، خوږه موسکا، تسپې په لاس فقیرانه ژوند، د الفت

[1] الفت ،غوره نثرونه، پښتو ټولنه ۱۳۳۲ کال ۵۲ مخ.

نه ډکې خبرې! ده له خدایه غوښتل چې د فقیرانو او درویشانو په لباس کې له دنیا نه سترګې پټې کړي)).[2]

الفت د ژوند تر پایه د خپلو خلکو په دردونو ودردېده او د زړه د درد ټولې خبرې یې له الفت نه به ډکو کلمو او تورو کې تاوې کړې او د کاغذ پرمخ یې مور ته راوسپارلې. زموږ یو لیکوال هغه له لیف تولستوی سره ورته کوي: ((لکه څنګه چې لیف تولستوی ته د روسیې د انقلاب هنداره ویل کېږي هماغسې الفت د خپل ماحول د ټولنیزو جریانونو او مسلطو کلتوري ارزښتونو په منعکسولو کې ستر نقش لوبولی دی.))[1]

الفت یوله هغو مخکښو لیکوالو څخه دی، چې د پښتو د معاصر ادب په ویښتایي پېر کې یې د ښکلي هنري نثر ماڼۍ تیاره کړه، د ښکلو الفاظو او رنګینو ماناوو شال یې ورپه سر کړ، د غوره نثرونو زړي یې په کې وټوکول او د تل پاتې ژوند په هیله یې د ښایست مرغلرې په کې وکرلې.

الفت د خپل خلوېښت کلن ادبي ژوند په بهیر کې لږ تر لږه د پنځه دېرشو ادبي اثارو په منځ کې خپل درې تخلیقي نثري اثار: (بله ډیوه،

---

[2] محمد صدیق روهي. ادبي څېړنې، ننګرهار پوهنتون، ۱۳۲۰ کال ۹۸ – ۹۹ مخونه.

(۱) محمد صدیق روهي، ادبي څېړنې، ننګرهار پوهنتون، ۱۳۲۰ل کال، ۹۳ مخ.

نوی سبک او نوی ادب او غوره نثرونه) موږ ته راپرېښودل. د نثـر یـوه بېلګه به یې دلته راوړو:

بې ګناه بندي

((پربېږدئ، پربېږدئ، دا بې ګناه بندي پربږدئ!

مه وېرېږئ! د ده په ازادولو کې هېڅ خوف او خطر نه شته.

فساد او شرارت له ده څخه نه پیداکېږي.

د ده بندي کول لویه ګناه ده.

دی هغه یوسف دی، چې د بې ګناهۍ په سبب په زندان کې لوېدلی دی.

که دی له زندانه راوالوځي ستاسې آینده سنجولی شي او ستاسې د بلې ورځې غم خوړلی شي.

پربېږدئ! دا بې ګناه بندي پربږدئ!

که دی خلاص شو ستاسو انتظام به په ډېر ښه شان وکړي.

ستاسې وږي به ماړه کړي، ستاسې بربنډ به پټ کاندي.

تاسې دغه ښکلی موجود په تورو ځاګانو کې مه غورځوئ!

په زندانونوکې یې مه اچوئ!

پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ!

دی به ستاسې د ګډو وډو او پرېشانه خوبونو صحیح تعبیرونه وکړي.

ډېرې سختې، مبهمې او مجملې غوټې به پرانیځي.

دی د راتلونکي حال پیشبیني کولی شي.

د طبیعت په رمزونو او اسرار وپوهېږي.

د جوي او فلکي اوضاعو اقتضارات ورته معلوم دي.

پرېږدئ پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ!

د ده په ازادولو باندې علم او پوهه زیاتېږي.

وطن رڼا کېږي او ړانده بینا کېږي.

دی له خپلو جفا کارو ورونو سره هم ښه سلوک کوي.

دی ډېر پېچومي اوارولی شي.

دی ډېرې کړې سمولی او ډېر مشکلات حل کولی شي.

ما خوب لیدلی، چې دا بندي خلاصېږي او د سلطنت په کرسۍ کېني.

ښه فکروکړئ.

دا بندي څوک دی.

پس له ډېره فکره وایم

فکر دی فکر!)) [1]

لوی استادپوهاند علامه عبدالحی حبیبي د الفت نثر او نظـم دواړه شعر بولي او وايي:

((د پښتو ادب چې په خپل سمسور بڼ کې یو ښکلی او رنګین ګـل غوړولی هغه بې له شکه((ګل پاچا الفــت)) دی. دی فطرتـاً شــاعر و، شاعري او نازکخیالي په خټه ور اخښلې شوې وه. که به یې نظم لیکــه هغه به ضرور خوږ، روان او له معانیو ډک و، خــو نثــر یــې تــر هغــه لا ښکلی، لطیف او په ګټورو نقطو پسوللی او ګټور و، هغه لفظي او ښکلې ماناوې، چې ده په منثورو ابداعاتو کې ځایولی سوای کټ مــټ داســې وې، لکه سره اوډلی او پرله پسې شعر! د قلم رابطه یې یوازې له الفاظو سره نه وه، له زړه سره هم نغښتې وه، احساس او عاطفه یې دونــې پــه ادبي تخلیقاتو کې نغښتله، چې هره ټوټه به یې یو عاطفي شهکار و.)) [2]

(۱) غوره نثرونه، ۸۲ مخ.
(۲) د الفت یاد، ۳-٤ مخونه.

((زما د الفت تر منظومې وینا د ده منثورې ټوټې خوښې دي. دی شاعر او فنان دی. د ده نثر هم شعر دی، خو نظم یې هغسې خوند، ښکلا او هغه جمال لري. دی د خاصو افکارو په پرورښت او تصویر کې استاد دی او نوي نوي نکات پیدا کوي، د ژوندانه اسرارو ته ملتفت دی، د طبیعت بسیط او پلن ډګر د ده د مطالعې او غایر نظر جولانګاه ده.))[1]

کاندید اکاډمیسین محترم محمدصدیق روهي وایي:((د الفت نثر په حقیقت کې شعر دی... یو ځلې، چې څوک د الفت د کوم اثر په لوستلو پیل وکړي، نو د هغه مقناطیسي خاصیت یې نه پرېږدي، چې په اسانۍ سره ځان ترې خلاص کړي.))[2] او بیا د فرانسیس بیکن په هغو خبرو کې، چې د لیکوالو په باره کې یې کړي دي، د الفت موقف داسې ځلوي:

((ځینې د مېږیانو په شان ټول وخت دانې راټولوي، ځینې د غڼو(عنکبوت) په څېر هر څه له ګېډې را وباسي او ځینې نور د مچیو په شان د ګلانو شیره راغونډوي او په شاتو یې بدلوي.

په خپله الفت په دغه وروستۍ کټګورۍ کې راځي.)) [3]

---

[1] دجرګې مجله ، ۱۳۲۷ کال ، ۵ ګڼه ۱۲ مخ.
[2] د الفت یاد ، ۱۴ مخ
(۳) د الفت یاد، ۱۳ مخ.

اجمل ختټک وايي: ((پاچا صاحب یو لوی پښتون عالم او ادیب شاعر دی، په نظم او نثر دواړو کې د دې دور په وړومبي صف کې پــه اوچتــو سترګو او دنګه غړانګه مخکې روان دی.))[۴]

محترم لیکوال کاندید اکاډمیسین محمدابراهیم عطایي یــې نثــر د ویکتور هوګو له سبک سره ورته کوي: ((د ده نثر په ادبي ټوټو کې لــه یوه خاص سمبولیزم څخه مراعات کاوه، چې هغه ډېر خوږ او پــه دغــه سبک کې ویکتور هوګوته ورته و.)) [۱]

د هېواد ځوان نوښتګر لیکوال زرین انځور، د الفت نثر او نظم دواړه د پرتلنې په تلې تللي او په پای کې دې پایلې (نتیجــې) تــه رســېدلی دی، چې الفت تر شعره په نثرکې مخکې دی، نو ځکه وايي:

((د الفت نثر د هغه له نظم او شعر نه په زیاته پیمانه د پښتو ژبــې د معاصر جریان لپاره اغېزمن جوت شوی او جوتېږي، ځکه نو یې بایــد د معاصر بشپړ انتقادي نثر مخکښ وبولو.))[۲]

که دخپلو خبرو مزي را لنډکړو، نو د الفت صیب نثرونه خو د هنر یو داسې کان دی، چې هرڅومره یې سړی سپړي هماغومره ورتــه خونــد

(٤) د الفت یاد، ۹۱ مخ.

[۱] د الفت یاد ، ۳۷ مخ.

[۲] د الفت یاد ، ۸۰ مخ

ورکوي. په ټولیز ډول په لنډیز سره کولی شو، د الفت صیب د نثرونو د جولیز(شکلي) او محتوایي خواو ځینې ښکلاوې په لنډ ډول بیان کړو:

الف- د جولې له مخې:

په شکلي لحاظ الفت غواړي خپله د خپل فکر مرغلره د عاطفې په اوبو ومینځي او د ساده، عام فهمه او روانو کلمو په لوپټه کې یې تاوه کړي، هغه ساده ګي یو صفت ګڼي، له تکلف، تصنع او ځان جوړونې څخه خپله لاره بېلوي او وایي: ((هغه انشا چې ډېرې قلقلې پکې وي او ډېر جلبل ولري، یعنې لکه رعد او برق یې ځلېدل او غربېدل زیات وي، د لیکونکي عجز او تصنع ښیي، دا راز هنر ښودنه د واعظانوکار دی، په شعر او ادب کې ساده ګي لوی صفت دی، نه کاکه توب او طمطراق، څومره چې د چا فکري او معنوي پانګه زیاته وي، هغومره یې سبک ساده او روښانه وي. مغلق او پېچیده لیکل غالباً د لیکونکي له علمي او معنوي فقر څخه پیدا کېږي، هغه څوک چې د عبارت په ډول په سینګار پسې ډېر ګرځي او له لفاظۍ څخه ډېر کار اخلي، خپل معنوي فقر د الفاظو په برق او ذلق کې پټوي.)) [1]، نو په دې وجه الفت د روان او ساده نثر غوښتونکی دی، چې د تکلف نښې نښانې پکې نه وي، خو((دا ساده ګي له ساده ګۍ څخه نه ده، بلکې د لیکوال له زیات قوت او حاکمیت نه ساده ګي ده)) لیکوال کولای شي په ډېرو روانو،

(۱) لیکوالي املاء او انشاء، ۴۱ مخ.

ساده او خوږو کلمو کې په ډېره دقیقه، نازکه او باریکه بڼه د خپــل زړه غوټه پرانیځي. د الفت صیب نثرونه هم په همدې ډول دي لنډې لنډې جملې يې راوړي، هره یوه یې تامه جمله ده، ټــاکلی اهنــګ لــري ، لــه ذهني او عیني انځورونو څخه ډک، د ګرامري جوړښـــت او معیــارتوب اوچتې نمونې دي. په نثرونو کې یې((د ادبي ټوټو، شعري او ادبي طرحو او همدارنګه د داستاني لنډو طرحو نمونې لیدل کېږي.)) [1]

ب- د محتوا او فکر له پلوه:

الفت د خپلو نثرونو د شکل او محتوا تله داسې برابــره کــړې، چــې سړی نه شي کولای و وایي، کومه خوا یې درنه ده. دی په فکري لحــاظ د نوښت، د مضمون د نوي والي او د فکر د ازادۍ سر سخت پلوی دی، وایي:

((څومره چې یو شاعر یا لیکوال ازاد فکر کولای شــي او لــه ذهنــي اسارت نه خلاص وي هماغومره یې انشا هم له تقلید او ابتــذال څخــه لرې وي.)) [2]

په محتوایي لحاظ یې په خپلو نثرونو کې زموږ د ټولنې او پــه ټــولیز ډول د ټولې بشري ټولنې دومره بېلابېل کرکترونه ځلــولي، چــې کــه سړی ورته به ځیرتیا سره وګوري، نو د الفت قوت به هله ورمعلوم شي،

(۱) زرین انځور، د الفت یاد، ۶۰ مخ.

(۲) لیکوالي املاء او انشاء، ۴۹ مخ.

له یوه ساده بزګر نه نیولې بیا تر یوه حاکم پورې، د انساني ټولنې ټول اشخاص په کې ځلېږي.

د انسان او انسانیت روح او روان یې د خپلو نثرونو رګونو ته ننوېستی، په همدې وجه خو یې د تلپاتي ژوند او زړه راکښون ځواک ډېر زیات دی.

د ده د نثرونو په هنداره کې د بشري ټولنې هر فرد په خپل خاص کیفیت او کړنې خپل ځان ویني او داسې کوم ځوک که پیدا شي، چې په دې هنداره کې دې د خپلو اعمالو څېره ونه ویني.

الفت هر څه د یوه باریک رمز او قوي استدلال په کړیو کې راګیر کړي، خاص فلسفي فکر یې په کې ځلولی، انتقادي لاره یې په کې پرانیستې، مینه یې په کې زرغونه کړې، د ټولنیز فکر لوپټه یې په کې غوړولې، د نفس د تذکیې او روان د پاکوالي لاره چاره یې په کې ښودلې او د انساني روح په داسې یو تمځي کې یې دا ټول سره راټول کړي، چې نه یوازې زموږ د ټولنې انسان پرې خپل روح ارامولی او خپل نفس وینځلی شي، بلکې د ټولې بشري ټولنې لپاره د ګټې اخېستنې وړ دي، دا ځکه چې دا د نړیوالو انساني تجربو د رڼا په رنګ لیکل شوي دي.

د الفت د نثر په باب که هر څومره د خپلو خبرو مزي وغځوو هماغومره غځېږي، خو ښه به داوي، چې د الفت نثر په خپله د الفت د قوانینو په هېنداره کې وګورو:

استاد الفت په خپل یو اثر(لیکوالی املا او انشاء) کې د یوه ښه او غوره نثر او انشاء لپاره دغه لاندې ځانګړنې ټاکلې دي:

۱- وضاحت:

۲- صراحت، الفاظ له مقصودو ماناګانو سره تناسب ولري.

۳- ضبط ، په کلام کې زیاتې او بې ضرورته برخې نه وي.

۴- طبیعت، په کلام کې له تکلف څخه کار وانه خیستل شي.

۵- سهولت.

۶- انسجام.

۷- اتساق، د معانیو ټینګ اتصال او ارتباط ته اتساق وایي.

۸- جزالت، ښه معاني په مناسبو الفاظو کې ادا کول دي.

۹- ګرامري لحاظ.

۱۰- د لغاتو استعمال.

۱۱- فعلونه.

۱۲- استدلال او منطق.

۱۳- آهنګ.

۱۴- د لفظ او معنا تول.

۱۵- د مضمون راښکون.

۱۶- د لیکوال عقیده.

۱۷- نظم او ترتیب.

۱۸- ابتکار.

۱۹- تخیل.

۲۰- ذوق.

۲۱- حافظه.

۲۲- احساس.

۲۳- ذکا.

۲۴- د لیکوال شخصیت او اخلاقي شجاعت.

۲۵- د فكر ازادي.

كه د يوه غوره نثر لپاره د الفت صيب دا پورته څرګندونې په پام كې ونيسو په پښتو كې د الفت صيب له نثر پرته بــه داســې لــږې ببلګــې پيداكړو، چې پورتني ښايستونه او ښكلاوې دې ولري، دا خو الفت دی، چې په طبيعي ډول يې د وضاحت او صراحت په جامــه كــې مضــمون راټوكولی، د منطق او استدلال په تار يې تړلی، نوی رنګ يې وركــړی، د ځانګړي ذوق په اوبو يې وينځلی، د كلمو د آهنګ د لفظ او مانا په تول يې تللی، د فطري ذكاوت او احساس روح يې ورننوېستی، د ازاد فكر او رنګين تخيل د امېل لړ يې ور په غاړه كړی دی او ((كلــه چــې فكــر او خيال سره يو ځای شي، نو غرونه نړوي.)) [1] الفت صيب هم خپل فكر او خيال د احساس په مزو داســې تړلــی، چــې ((لــوړ خيالونــه او ژور فكرونه)) ترېنه جوړ شوي دي.

((وګورئ! وربځې پاس په هوا كې دي، څاګانې ښكته په زمكه، هغــه څه چې په هسكو وربځو كې شته، په ژورو څاګانو كې هم شته، په دغو اوبو باندې هم هماغه تنده ماتېږي، د لوړ خيال او ژور فكر نتيجه يــوه ده...)) [2]

لكه څنګه چې مو د مخه د دې خبرې يادون راوړ، د الفــت صــيب د پنځه ويشتو په شاوخوا كې دا ټاكل شوې ځانګړنې كولی شو د ده پــه

(۱) ذهدی، روانشناسی كودک،

(۲) غوره نثرونه، ۱۱٤ مخ.

نثر کې ومومو، نوري داسې کمې ښېګڼې به پیدا کړو، چې دا ټولې ځانګړتیاوې دې ولري. کېدی شي الفت صیب دا ځانګړتیاوې د خپل نثر له پلوه راټولې کړې وي او بیا یې د یوې غوره انشا لپاره د یوه ضرورت په توګه په نښه کړي وي.

د الفت صیب د نثر جادو، خوږوالی، زړه راکښون، تلپاتې توب او ښکلا په دې کې ده، چې دا د څو هنرونو مجموعي پایله، شیره او شات دي او ((کله چې یو هنر له بل سره مل شي او یو ښایست په بل کې حل شي، نو هغه څه ترېنه جوړ شي، چې سترګې یې په لیدلو او غوږونه یې په اورېدلو او زړونه یې په مینه او محبت نه مړېږي...[1]

اوس راځو د استاد ژوند او د اثارو پېژندنې ته:

د استاد د ژوند او اثارو په باب په بېلابېلو کتابونو او جریدو کې لیکنې شوې دي، خو یوه هم دومره مشرح او قناعت بښونکې نه وه، چې د الفت صیب د ژوند او اثارو ټول ځرنګوالی موږ ته معلوم کړي، له نېکه مرغه زما ځوان مبتکر استاد محترم زلمي هېوادمل د الفت صیب د ژوند او اثارو په باب مفصله څېړنه کړې او د (الفت یاد) نومي کتاب کې یې خپره کړې ده. زما لپاره ډېر وخت په کار و، چې د الفت صیب په باب دومره ګټور او مفصل معلومات ترلاسه کړم او یا هم کېدی شي هېڅ مې ترلاسه کړي نه وای. هماغه و چې له محترم استاد هېوادمل سره مې په دې باب خبرې وکړې او د دې لیکنې د لنډون او د ضرورت په صورت کې د ځینو ټکو د زیاتونو په باب مې ورسره مشوره وکړه، هغه د سر په سترګو ومنله، چې دا دی دلته یې راوړم:

(۱) د زړه وینا، ح مخ.

کورنۍ، زوکړه او ټاټوبی:

[(پر (۱۲۸۸ ل کال - ۱۹۰۹ ع کال) د لغمان د عزیز خان کڅ د منصور په کلي کې د سید فقیرپاچا د زوی میرسید پاچا په کور کــې یــو نــوي ماشوم سترګې برانیستې.

نوم، تخلص او مستعار نومونه:

کورنۍ پردغه نوي زوکړي ماشوم، ګل پاچا، نوم کېښود. ماشوم ګــل پاچا د خپلې کورنۍ په غېږه کې لويېده، تر هغې چې د لیــک لوســت شو، د استعداد خاوند ځوان، د سر شارې شعري قریحې خاوند ځوان، دغه ځوان د الفت تخلص غوره کړ او چې پر کومو لیکنــو یــې د خپــل نامه څرګندول نه غوښتل، نو يې بيا پر دغــو لانــدې مســتعارونومونو: (ظریف افغان، کجوروال، علاقمند، محتاج، ستمدیده، نوامــوز، نــادار، ارزومند، نکته رس، نکته دان، منتظر، مشاهد، حق بین، منصف، حــق پسند، دلسوز، امنیت خواه، لغت دان، پارلماني وکیــل، دقــت پســند، اعتدالي، ملتفت، قانوني، خپل، بې زړه ،ا،ط، ګ) لیکنې وکړې.

زده کړه:

ګل پاچا الفت د پښتو د اوسني ادب د نــورو ســرلارو پــه څبــر پــه سیستماتیک ډول کوم ښوونځی او یا د تحصیل کومه عالي موسسه نه ده لوستې، بلکې د لغمان، ننګرهار او کابل په دیني مدرسو کې يې لــه جیدو علماوو څخه زده کړه وکړه: صرف، نحو، منطق، تفســیر، معــاني،

بیان او د احادیثو کتابونه یې ولوستل. دغه زده کړې که څه هم غیـــرې منظمې وې، خو د ده د ځپاند فطري استعداد په تاندولو او روزلــو کـــې یې ستر رول درلود. اما د الفت لپاره هماغه لومړنۍ زده کړې بســـیا نـــه وې، بلکې ده د ژوند تر پایه مطالعه کوله، نوي نوي شیان یې زده کول او نوي مضمونونه یې لوستل او د خپلو دغو مطالعو او لوستنو محصول یې د خپل ژوند په اوږدو کې په بېلابېلو بڼو خپلو هېوادوالو او پښتنو ورونو ته وړاندې کړی دی.

ژبې:

د الفت مورنۍ ژبه پښتو وه، فارسي یې هم په ښه توګه زده کـړې وه ان تر دې حده، چې په ډېره لوړه ادبي پیرایه کې یې هر ډول مضـــامین په دې ژبه کښل او داسې اشعار یې ویل، چې په لوړو پارسي اشعارو کې حساب کېږي. سربېره پردې الفت په دیني مدارسو کې عربي ژبـــه تـــر دې حده زده کړې وه، چې مضامین یې پرې لیکل او دغه ژبه یـــې هـــم ښه زده وه.

رسمي ملازمتونه:

الفت چې د کابل او ننګرهار په درس ځایونو کې دودیزې زده کـــړې وکړې، د شپږویشتو کالو ځوان و، چې رسمي ملازمتونو تـــه یـــې مخـــه کړه، لومړی ځل پر (۱۳۱۴ل) کال د انیس اخبار په اداره کې د کاتب پـــه توګه ومنل شو، خو ده په کتابت بسنه ونه کړه، بلکـــې د لیکـــوالۍ پـــه برخه کې یې له خپل استعداد څخه کار واخیست او ډېرې مقـــالې یـــې وکښلې، نوي او تازه اشعار یې وویل او خپاره کړل، د ده دغـــو ادبـــي او

مطبوعاتي هڅو دی د کابل په ادبي انجمن کې جذب کړ او پر (۱۳۱۵ل) کال د ادبي انجمن د تالیف او ترجمې په څانگه کې د غړي په توگه ومنل شو. کله چې پر (۱۳۱۶ل) کال پښتو ټولنه جوړه شوه او د زېري جریدې پر خپرولو يې پیل وکړ. پر (۱۳۱۶ل) کال د زېري چلوونکی مقرر شو، پر (۱۳۱۲ل) کال د پښتو ټولنې د صحافت د مدیر مرستیال مقرر شو. پر (۱۳۱۹ل) کال د اصلاح ورځپاڼې مشاور او د پښتو ټولنې د قواعدو مدیر شو. پر (۱۳۲۰ل) کال د اصلاح ورځپاڼې مشاور، د پښتو ټولنې عمومي مبصر او د کابل مجلې د چلوونکي په توگه وټاکل شو.

پر (۱۳۲۵ل) کال د اتحاد مشرقي جریدې مدیر مقرر شو. پر (۱۳۲۷ل) کال په ننگرهار ولایت کې د قبایلو عمومي مدیر شو. پر (۱۳۲۸ل) کال د شورى د اوومې دورې لپاره د جلال اباد د خلکو له خوا د وکیل په توگه انتخاب شو.

پر (۱۳۳۱ ل) کال د لغمان د کرغیو د ولسوالۍ خلکو، د شورى د اتمې دورې لپاره خپل وکیل وټاکه. پر (۱۳۳۴ل) کال د جلال اباد د خلکو له خوا د لویې جرگې وکیل شو.

پر (۱۳۳۵ ل) کال په لومړۍ رتبه د پښتو ټولنې رئیس او د پوهنې وزارت د عالي شورا غړی مقرر شو. پر (۱۳۳۸ ل) کال د پښتو ټولنې پر ریاست سربېره د افغان شوروي د دوستۍ ټولنې د رئیس په توگه وټاکل شو.

پر ۱۳۴۲ ل کال دکابینې غړی شو او د قبایلو د مستقل ریاست چارې ور وسپارل شوې. پر ۱۳۴۴ ل کال د ولسي جرگې د دولسمې دورې لپاره د جلال اباد د خلکو له خوا د وکیل په توگه انتخاب شو.

نمانځنې:

ګل پاچا الفت د کار او ملازمتونو پــه دغــه اوږده دوره کــې د ښــو کارونو، ابتکار او جدیت له امله د مقاماتو له خوا نمانځل شوی هم دی، چې د ده اخیستنې او نمانځنې په لاندې ډول دي:

۱- د خوشال خان د ادبي جایزې ګټل.

۲-د ابوعلي سینا د علمي جایزې ترلاسه کول.

۳-د صدارت له خوا دویمه درجه ستاینلیک.

۴- د ستوري درېیمه درجه نښان.

۵- د پوهنې دویمه درجه نښان.

۶- د وکالت د دورو نښانونه.

۷- د لویې جرګې یادګاري نښان.

سفرونه:

ګل پاچا الفت د رسمي ملازمتونو په اوږدو کې ځینې ســفرونه هــم کړي دي، چې په لاندې ډول ښوول کېږي:

۱- پېښور ته د یوه ادبي هیئت په مشرۍ، چې پوهاند رښتین او مرحوم استاد خادم هم ور سره مله وو.

۲- مسکو ته د یو کلتوري هیئت په مشرۍ.

۳- د ختیځپوهانو پنځه ویشتم کانګرس کې د ګډون په منظور مونشن ته سفر، چې په دې سفرکې یې د خوشال خان خټک او پښتو ټولنې په باب دوه کنفرانسونه ورکړي دي.

۴- د آسیایي او افریقایي لیکوالو په کنفرانس کې د ګډون لپاره تاشکند ته سفر.

۵- د افغان - شوروي د دوستۍ ټولنې په بلنه د یوه هیئت په مشرۍ مسکو ته سفر.

۶- د ختیځپوهانو په شپږویشتم کانګرس کې د ګډون په منظور د یوه هیئت په مشرۍ مسکو ته سفر. په دې کانګرس کې یې د خوشال خان او رحمان بابا د شاعرۍ په باب کنفرانس ورکړی دی.

الفت په دغو سفرونوکې ویناوې کړي او کنفرانسونه یې ورکړي دي او دغه لاندې ځایونه یې نورهم لیدلي دي:

مسکو، لیننګراد، سوچي، باکو، دوشنبه، تاشکند، تهران، پېښور او مونشن.

د حج سفر:

الفت د ژوند په وروستیو کلونو کې د حج د فریضې د ادا کولو لپـاره بیت الله شریف ته هم تللی و.

کړه وړه او عادات:

مرحوم ګل پاچا الفت دنېکو اخلاقو خاوند، مهربان، پر خوارانـو زړه سواند، پر وطن او وطني مصالحو مین شخصیت و.

لوی استاد پوهاند عبدالحی حبیبي یو ځای کښلي دي: ((الفت پـه رسمي چارو کې تکړه همکار او د ملګرو په جرګه کې خوږ او خندونکی او نکته رس ملګری و. په مشاعره او نکته دانۍ کـې ترهېڅچـا پـس نـه پاتېدی او کله چې به د ((جد)) ډګر ته راغی، نو به یـو مـدبر، فکـور او وطنپال سړی و.))

استاد عبدالروف بېنوا په دې باب وایي: ((ښاغلی الفت په اجتماعي ژوند کې یو مخی، خوش خلقه، متین او په عین حال کې د ورین تندي خاوند سړی دی. مجلس یې ډېرخوږ دی او خبرې یې مزاحیه روح هـم لري...))

اجمل ختک د رهبر مجلې د ۳ ټـوک پـه ۲۴ شـماره (۴) نمبرکـې لیکلي دي:

((...پاچا صاحب یو لوی پښتون، عالم او ادیب او شاعر دی، په نظم او نثر دواړو کې د دې دور په وړومبي صف کې په اوچتو سترګو او دنګه غړانګه مخکې روان دی، ولې تاسې ته به هومره غلی او خوله خاموشه وي...د لغمان دا پیاوړی ادیب الفت، چې بیـان او لیکونـه یـې سـړی ګوري، نو د اور لمبه محشرستان معلومېږي، ولې چې مجلس کـې یـې ووینې، نو دومره خاموش متین او قلار سړی، چې ته به ونه وایې، چـې دا هغه ګل پاچا الفت دی، چې قلم یې د ادب او شاعرۍ پیـداکولو نـه هډو قلارېږي نه.

د ده په ژبه به بې ضرورته خبره رانشي او د ضرورت خبـره هـم پـه خپل وار او خپل ځای داسې په قلاره کوي، چې ته بـه وایـې اول یـې جووي او بیا یې په څه هنر، د مجلس ذهن ته د رسولو کوښښ کوي او دې سره سره موسکا د ده مستقل او حاوی صفت دی، چې دا فیصـله به د الفت ډېر کم دوستان وکړی شي، چې شونډې یـې موسـکا ډېـره کوي که وینا!

ما خو په ډېر لنډ تنګ ملاقات کې دا محسوسه کـړه، چـې د الفـت صاحب موسکا هم له وینا نه خالي نه وي. ده خوږه موسکا څه داسـې په فن او هنر بلده کړې ده، چې ترې د موسکا کاراخیستی شي هم کـه څوک ډېر اهم بحث کې را ونښلي، نو د ده تشه موسکا هغه ته داسې جواب ورکولی شي، چې که د دلیل ځای پکې هم نه وي، نو د مینـې او خلوص په زور هغه خبره په خوږوالي کې په بل فریق پرې کړي.))

فکري مسير، ملي او سياسي سرګرمي:

د پښتو ژبې يو معاصر ليکوال د استاد الفت د فکري مسير پــه بــاب کښلي دي:

((الفت يو انتقادي رياست و، چې د حاکمې طبقې ارتجاعي څېره يې افشا کوله او د فساد، اختناق او ارتجاع پرضد يې کله علني او کله پــه رمزي توګه مبارزه کوله.)).

((الفت زموږ د هېواد له شرايطو سره سم د يوه نوي او مترقــي فکــر خاوند و. ده ته ملي او وطني مصالح تر هرڅه لوړ ښکارېدل او د وطــن له آبادۍ، ملي حاکميت او د رنځونو له لرې کولو سره جدي علاقمند و، د ظالمانو، رشوت خورو او د نورو په وينو او غوښو د چړچه مارو له ســر دښمن الفت د دغسې يو فکر په لرلو سره په هېواد کــې د سياســي او ملي غورځنګونو څخه لرې نه شو پاتېدی.))

((کله چې د ويښو ځلميانو نهضت شروع شو الفت په دې نهضت کې شريک و او د دغه نهضت په خصوص کې د ده خپل هغه وختنی نظر دا دی.)):

((زلمی دانه دی، چې د بلوغ سن تــه رســېدلی وي او شــيطان يــې وغولوي، بلکې زلمی هغه دی چې په نفس و شيطان دواړو باندې غالب

وي او د هلکتوب له خویونو او خواهشاتو تېر شوی وي، د جدید عصــر فضایل او مدنیت دلته راولي او په ترویج کې یې کوښښ وکــړي، نــه دا چې تش یې زده کړي وي یا له جدید عصر نه غلــط تعلــیم واخلــي او حریت و ازادۍ ګمان په بې قیدۍ او بې مبالاتۍ وکړي. موږ د زلمیانو په مغزو کې نوي افکار، تازه نظریات د نورو علومو رڼا، د نوي عصر معانی او د جدید قرن عشق لټوو. د جدید قرن عشق، یعنې د وطن مینه او ملي محبت، مګر تش په خوله نه، بلکې هغه مینه او محبت، چې پــه کــار او عمل کې ظاهرېږي...))

((الفت دغه مهال د سردار شاه محمودخان د حکومت له نیم بنــدې ازادۍ نه په ګټې اخیستنې سره وکولای شول، چــې د هېــواد د نــورو فکورو او منورو شخصیتونو په ملګرتیا په هېواد کې د سیاسي مفکورو د پیاوړتیا او د ملي غورځنګونو د پرمختیا لپاره کاروکړي.

هوکې! په همدې نیامت یې د((اولس)) ملي جریده را وایسته. د دې جریدې د امتیاز خاوند ګل پاچا الفت و، دا جریــده د (۱۳۳۰ل) کــال د جوزا له میاشتې د (۱۳۳۲ل) کال د عقرب تر اخره نومېږي الفت سرته رسولې ده.

تر (۱۳۳۲ل) کال وروسته په هېواد کې د ملي جریدو خپرېــدل او د سیاسي مفکورو د تبلیغ په باب علني فعالیتونه بند شول او الفت دغه وخت له خپل رسمي موقف نه په استفادې وړاندې د خپلو ادبي لیکنو

او تخلیقي ایجاداتو له لارې د ملي او سیاسي مبارزې سنګر تود وساته. کله چې تر (۱۳۴۵ل) کال راوروسته بیا په هېواد کې د قسمي دیموکراسۍ په رامنځته کېدو سره د ملي غورځنګونو او سیاسي فعالیتونو د ودې لپاره زمینه برابره شوه، ملي مطبوعات منځته راغلل، الفت بیاهم غلی نه و، بلکې له خپل ملي فکري مسیر سره سم یې د جامعې، د اصلاح، د ظلم او بېعدالتۍ د له منځه وړلو لپاره، د قلم په ژبه، سیاسي مبارزه پیل کړه، خصوصاً په (۱۳۵۰- ۱۳۵۲) کلونو کې یې په افغان جریده کې ډېر سیاسي مضامین په پښتو او پارسي ژبو په خپلو اصلي او مستعارو نومونو ولیکل.))

ځنګه، چې د مخه مو اشاره وکړه، الفت د خپل وخت یو ریالیست لیکوال او شاعر و او د خپل وخت د حاکمه طبقې له ناوړو کړو وړو څخه یې پرده او چته کړې، د مظلومانو پر حال یې ژړلي او ظالمانو ته یې بد کتلي. خومره روښنفکرانه افکار چې د الفت په اشعارو کې د ټولنې د ویښتیا لپاره ځلېدل، د ډېرو کمو لیکوالو په اشعارو کې دا شان شور او زوږ موجود و.

نو په دې وجه یې د خپل عصر د نویو افکارو مخکښ او سرغندوی بللی شو. دغه راز کله چې د ویښ زلمیانو غورځنګ جوړ شو الفت یې له مخکښانو څخه و او بیا کله، چې تر (۱۳۲۲ل) کال وروسته د ویښ زلمیانو غورځنګ د ځینو غړو ترمنځ درز پیدا کېږي او یوازې د انګار

جریده تر پایه پورې د ویښ زلمیانو نوم ساتي، الفت هم تر پایه پورې له نورو پښتنو فرهنګیانو، لکه: ساپي، خادم، انګار، رښتین، تره کي او بېنوا سره په دې غورځنګ پاتې کېږي. دې غورځنګ د هېواد په ځینو ولایتونو، لکه کندهار، پکتیا، کابل او ننګرهار کې څانګې لرلې، چې د کندهار د څانګې مشر استاد عبدالروف بېنوا، د پکتیا د څانګې مشر غلام محی الدین زرمتی، د کابل د څانګې مشر نور محمدتره کی او د ننګرهار د څانګې مشر الفت او خادم وو.

نو په دې ډول ویلی شو، چې د ویښ زلمیانو په غورځنګ کې هم د استاد الفت رول ټاکونکی او بارز و.

پارلماني مصروفیتونه:

ګل پاچا الفت د افغانستان د پارلمان (ملي شوری) ولسي جرګې په اوومه، اتمه او دولسمه دوره کې د لغمان د کرغیو او د ننګرهار د جلال آباد خلکو و کیل و. د ملي شوری په اوومه دوره کې یې د شوری دویم مرستیال ټاکل شوی و. الفت د وکالت په ټولو دورو کې له خپلو پارلماني حقوقو ناوړه استفاده نه ده کړې او د ملت حقوق یې د خپلو شخصي ګټو په منظور تر پښو لاندې کړي نه دي، بلکې د یوه بادیانته او با وجدانه وکیل په توګه یې د خپلو موکلینو او د افغانستان د محرومو خلکو د ګټو ملاتړ کړی دی. د حکومتونو قدرت ته، په دغو دورو کې لکه د ډېرو وکیلانو په څېر نه دی تسلیم شوی، د هغه وخت

په جریدو او د شورى او ولسي جرګې په نشريو کې د ده خپرې شوې ويناوې او آراوې د دې وينا ښکارندويې دي.

صحافي مصروفيتونه:

ګل پاچا الفت د زېري جرېدې د چلوونکي، د کابل مجلې او اتحاد مشرقي د مسوول مدير، د ولس جريدې د امتياز خاوند او د ((کابل کالنۍ)) د ځو ګڼو د منتظم، مرتب او مهتمم په توګه کارکړی دی. دکابل مجلې د مديريت پر وخت يې څو کتابونه هم چاپ کړي دي، چې په دې توګه موږ د ده هڅې د يوه صحافي په توګه هم نه شو هېرولای.

الفت د زېري پر لومړۍ نشراتي دوره او پر اووم نشراتي کال ښايي تر مولوي صالح محمد هوتک (۱۳۳۹ ل مـړ) وروسته د زېري جريده چلوله.

دغه وخت زېرى دوه مخيزه او د قلمي اهدافو لپاره خپرېده، صحافت يې هم دوديز و، په ډبرين چاپ خپرېدله، کومه فوق العاده ښيګڼه يې نه لرله. پر داسې مقاصدو سربېره يې د هغه وخت ادبي مطالب هم خپرول.

خوکله چې ګل پاچا الفت دکابل مجلې مديرو ټاکل شو او د دې مجلې هغه ګڼې، چې د ده د معاصرو اصولو له معايرو سره برابرې دي او د دغو مجلو مطالعه د الفت ځېره د يوه پياوړي مجله چلوونکي په توګه رابرسېره کوي.

د الفت په مسوولیت چاپ شوې ګڼې، د مسلکي اختصاصي مجلــې تولې ځانګړنې لري، که د کابل مجلې پنځوس کلن نشــراتي کلونــه، د مدیرانو د کار د دورو پر اساس وڅېړو، نو د الفت دوره د بریالیو مدیرانو کتار کې د اولیت حق لري.

د الفت د مسوولیت پر وخــت کابــل مجلــې ســربېره پــر علمــي او تحقیقي موضوعاتو او ترجمو ځینې کتابونه هم په متفرق شکل خپــاره کړي دي، لکه د غنمو وږی، پښتو سندرې، د پیرمحمد کاکړ دېــوان، د افغانستان پخوانی تاریخ او د پښتانه شعرا د درېیم ټوک لپاره مواد.

د کابل مجلې تر مسوولیت وروسته الفت د اتحاد مشــرقي مســوول مدیر شو. اتحاد مشرقي دولتي اخبار و او د هماغــه وخــت د دولــت د پالیسیو او غوښتنو ښکارندویي یې کوله، الفت لکه نور اخبار لیکونکي د دولت مطرحو پالیسو په رڼا کې دغه اخبار چلاوه، خو د ده ابتکار پــه دې کې دا و، چې ذوقي او ادبي موضوعات یې په کې زیات خپاره کړل. د ورځپاڼې لیکنې د اوصولو له مخې دغه اخبار کوم ابتکــاري اړخ نــه لري، بلکې زموږ د هېواد له شرایطو سره سم دودیز اخبار دی.

الفت کابو دوه کاله د ولس د ملي جریدې د امتیاز خاونــد و، چــې د چلونې او مضمون لیکنې زیات کار یې په ده پورې اړه درلوده، نو ځکــه د دغې جریدې خپرونې هم د ده په صحافي فعالیتونو پــورې اړه پیــدا کوي، د دې جریدې مضامین، ملي، اجتماعي، انتقادي او سیاســي دي، فکري اشعار هم په کې په کافي اندازه خپاره شوي دي، خو دا چې دغه اخبار په ګستنري ډول چاپېده، نو یې صحافتي خوا ځکه نیمګــړې ده او له دې پلوه یې ارزښت دومره لوړ نه دی. سربېره پــر دغــو صــحافي فعالیتونو، الفت د کابل کالنیو په ترتیب، تنظیم او چاپ کې هــم برخــه

اخیستې ده او دغه لاندې کالنۍ د ده په اهتمــام او مســوولیت چــاپ شوې دي:

۱- د ۱۳۲۱ ل کال کالنۍ.

۲- د۱۳۲۲ ل کال کالنۍ.

۳- د ۱۳۲۳ ل کال کالنۍ.

د الفت په مسوولیت خپرې شوې کالنۍ د کابل کالنیو په لړۍ کې تر نورو کالنیو پاتې نه دي، هم یې صحافي خوا بشپړه ده او هم یې علمي او معلوماتي خوا.

د تدریس چارې:

الفت د خپلو مصروفیتونو تر څنګ د کابــل پوهنتــون د حقوقــو او ادبیاتو په پوهنځیو کې د استادۍ چــارې هــم ســرته رســولي او پــه بېلابېلو مواقعوکې یې د دغو دوو پوهنځیو د ځینو صنفونو شاګردانو ته تدریس هم کړی دی.

په نړیوالو سیمنارونو کې ګډون:

الفت په ځینو نړیوالو سیمنارونو کې د ګډون لپاره بهرنیو هېوادونــو ته هم تللی دی. پر دې سربیره په هېواد کــې د جــوړو شــویو نړیوالــو سیمینارونو غړی هم و.

په دغو سیمینارونو کې یې ویناوې کړي او علمي مقالې یې لوستي دي، لکه:

۱- د خواجه عبدالله انصاري (٤٨٢ هـ ق مړ) د نهه سوم تلین په نړیوال سیمینار.

۲- د نورالدین عبدالرحمن جامي (۸۹۸ هـ ق مړ) د زوکړې د پنځه سوه پنځوسمې کالیزې نړیوال سیمینار.

۳- د خوشال خټک (۱۰۲۲ -۱۱۰۰ هـ ق) په کابل کې جوړ شوی لومړنی نړیوال سیمینار، په دې سیمینار کې یې((د خوشال خان د اشعارو اجتماعي او اخلاقي خوا)) ترسره لیک لاندې مقاله لوستې وه.

سربېره پردې الفت له (۱۳۱۴ ل) کال راپه دې خوا د هېواد په موقوتو خپرونو کې پرله پسې خپلې مقالې او اشعارچاپ کړي دي، غنیمت اثار او لیکنې یې پښتو ادب ته پرې ایښي دي.که د الفت د ټولو علمي او فرهنګي هڅو جاج واخیستل شي، نو بې له شکه دی د پښتو د معاصر ادبي غورځنګ په سر لارو کې د مشرتابه حق لري او پر ځای ده، چې موږ یې استاد وبولو او د ده درنو ادبي او ګټورو اثارو ته د احترام سر ټیټ کړو.

اثار او لیکنې:

که سړی د استاد ګل پاچا الفت د اثارو مطالعه ولري، نو به ور زباد شي، چې د ده اثار په عمومي ډول تر پنځه کتګوریو لاندې مطالعه کېدی شي:

۱ - تخلیقي اثار.

۲ - تحقیقي اثار.

۳ - تحلیلي اثار.

۴ - ترجمې.

۵ - په نورو ژبو لیکنې.

۱- تخلیقي اثار:

د استاد ګل پاچا الفت په اثارو کې د ارزښت وړ اثــار، د ده تخلیقــي ایجادیات دي، چــې هــم د هنــري اړخ لــه پلــوه بشــپړ دي او هــم د موضوعي. د ده تلپاتې تخلیقي اثار زموږ د ژبې په معاصرو ادبــي اثــارو کې په ډېره او چته پوړۍ کې ځای نیسي، لوی استاد پوهاند عبــدالحی حبیبي د ده په هنري تخلیقاتو کې لاندې ښېګنې ښوولې دي:

۱ - جمال چې د الفاظو او کلماتو غوره کول (انتخاب) او بیــا د هغــه اوډنه (ترتیب) او پیودونه (نظم) یې غتې نښانې دي.

۲ - برهان او استدلال که د فطرت له هره مظهره څخه دی، یو منلی دلیل جوړولی شي او د ده په نظر کې د دنیا ټــول مظــاهر د اســتدلال لپاره څرګندې نښې دي.

۳ - انتقاد د ده د هنر غټه ښېګنه ده. دی د مظلومو خواخوږی دی، د اجتماعي ظلمونو سخت دښمن دی، په خپل لیک کې که منظوم وي که ولسي، تجاوزاتو ته ګوته نیسي او د ده قلم په دې خوا کې ډېر تېره دی، د ظالمانو اسرار لټوي او د مظلومانو او لوڅو لغړو په کوټو ورننوځي، د دوی د فلاکت او بدبختۍ حال ګوري او هغه د ولس د عبرت لپاره په داسې ژبه بیانوي که د چا زړه ډېر کلک هم وي بیا به هم اغېزه پرې وکړي. د الفت هېڅ منظوم او منثور لیک نه شته، چې له دغو ښېګڼو څخه تش وي، ځکه نن د پښتو لیکوالو په ډله کې الفت تر ټولو مخکې ودرېږي او د ده لیکونه د پښتو ادب شمله ګڼلی شي.

د استاد الفت تخلیقي اثار په لومړي سرکې په دوو عمده څانګو بېلېږي:

منظوم او منثور اثار: په هنري، ادبي او فکري لحاظ د ده منظوم او منثور اثار دواړه خاصې ښېګڼې او مزایاوې لري، چې یوله بله ببرته نه پاتېږي، خو ځنې خلک یې منظوم تر منثورو ښه ګڼي او ځینې نور یې بیا منثورو ته تر منظومو هغو ښه وایي.

الف: منظوم اثار:

د ده منظوم اثار په شکلي لحاظ په غزل، قصیدې، رباعي، مثنوي او نورو فورمونو کې ویل شوي دي، کله کله یې د پښتو په خپلو اصیلو او

ملي فورمونو کې هم ځینې اشعار ویلي دي، چې نمونې یې موږ د استاد په ځینو مجموعو کې پیدا کولای شو.

په موضوعي لحاظ د استاد اشعار اجتماعي، ملي، وطني او انتقــادي خواوې لري، خو کله کله د مینې سندرې هم بولي او بعضــې وختونــه عرفاني تمایلات هم ښیي، خو فکري خوا د ده په ټولو تخلیقي اثارو کې درنه ده.

د استاد منظوم چاپي او ناچاپ اثارپه لاندې ډول دي:

۱- د پسرلي نغمه:

دغه مجموعه د اســتاد د منظومــو تخلیقــي اثــارو لــومړنۍ چــاپي مجموعه ده، چې څو پسرلني او اجتماعي شعرونه په کې خونــدي دي. دا مجموعه پر ۱۳۲۰ ل کال په وړه کچه، زر ټوکه، ۴۰ مخــه پــه دولتــي مطبعه کې چاپ شوې ده.

۲- ښه لمسون:

دا د استاد دویمه راټوله شوې مجموعــه ده، چــې د ده (۳۸) ټــوټې ملي، وطني، پښتني او اجتماعي، اشعار په کــې خونــدي دي او خطــي نسخه یې د ده په خپل خط (۷۰) مخه په ملي ارشیف کې خوندي ده او د ملي ارشیف په خطي کتابونوکې یې نومره (۴، ۱۴۴) ده. مجموعــه

پر (۱۳۲۰ل) کال ترتيب شوې ده او په پيل کې يې استاد يــوه مقدمــه ګوتې هم کښلې، چې ځينې برخې يــې دا دي: ((کــه څــوک د شــعر اوسنی تعريف په نظر کې ونيسي او په ننني دنيــا کــې ښــې ســترګې وغړوي، دابه ورته څرګنده شي، چې نن د دنيا ژوندي ملتونه له شعر او شاعرۍ څنې يوازې همدغه هيله نه لري، چې د خلکو سترګې د جمال او طبيعي مظاهرو خواته راواړوي او د اورېدونکي په طبيعت کــې تــش هومره قبض او بسط پيداکړي، چې د يوه ساعت خوشحالتيا موجــب وګرځي او نور څه اثر ورباندې مرتب نه شي.

هوا! نن شعرته په هغه پخوانۍ سترګه نه کتل کېږي، چــې يــا بــه د شتمنو او لويو خلکو په دروازو کې ويل کېده او يا به ميخانو او خرابــاتو کې اورېدل کېده، ځکه چې ننني شعر له دې ابتدايي مراحلــو ځينــې ډېر وړاندې شوی دی او د ملتو په حال کې مسيحايي تاثير لــري. نــن شعر د اسرافيلي شپېلۍ داسې زړونه راوېښېږي، چې سړی ورباندې د مړو ګمان کوي، نن دا کولی شي چې په خپل حرارت او حرکت يو ملت د خپل حيات او بقا د پاره هر راز مشکلاتو ته وړاندې کړي او د هر چــا په زړه کې مړاوی اور تازه کړي.))

۳- عالي افکار:

د استاد د اشعارو دربيمه مجموعه ده، چې د (۱۳۲۷ل) کال پر ثــور (۷۰۰) ټوکه د ننګرهار په دولتي مطبعه کې، په (۵۸) مخونو کــې چــاپ شوې ده. د دې مجموعې د روح او محتوی د څرګندونې لپــاره اړ يــم،

چې د دغې مجموعې دوه نمونې، چې یوه د پښتو شاعرۍ په ملي اوزانو کې ویل شوې ده، تا سوته وړاندې کړم:

وینا ته چې یې ګورې د وطن په غم غمجن دی

پرې مه غولېږئ غل دی

په ژبه هرڅه وایـي، وطـن او ملت ستایي

په دې غم مبتلا یي

مجلس د صادقانو ته راغلی په څه چل دی

پرې مه غولېږئ غل دی

د خپل مطلب لپاره، هر ځای ته لرې لاره

تل ګرځي ناقراره

د خپل شخصي غرض نه تېرېږي ګوډ او شل دی

پرې مه غولېږئ غل دی

شپو یې که په سر وي ،په غاړه یې کالر وي

په پوهه معتبر وي

په بد نظر یې ګورئ که یې بل شانې عمل دی

پرې مه غولېږئ غل دی

بله بېلګه:

زمـــوږ پـــه محلـــه کـــې یـــو دوه مـــاموران دي
تنخوا او په رتبه کې څه فرق نـه لـري یـو شـان دي
خوراک د یـوه هـر شـپه نـرۍ وریجـې چرګـان دي
د ورځـــــې کبابونــــه ســــالنونه نورشـــیان دي
د بل مامور پـه کـورکې ماشـومان ګـورم چـې ژاړي
پخ کړي یې پیتي وي دوی شـوروا لـه مـوره غـواړي
ســـل رنګــه نعمتونــه د هغــه کــور کــې پخېــږي
مېوې لمدې او وچې په کـې هـر وخـت پیـدا کېـږي
د ښـار مـــامورین واړه د هغــه کــور کــې عــذرېږي
د ښـې ډوډۍ صـفت یـې مجلسـونوکې تـل کېـږي
سهار یـې پـه کالـه کـې پراټـې شـودې هګـۍ دي
پـه هـره ورځ پېـروي شـیرچایونه پـه چرګـۍ دي
دا بـــل مـــامورکره کلـــه ســـابه کلـــه شـــوروا وي
به میاشت کې دې یو دوه ځلـه نـرۍ وریجـې روا وي
مـــدام د پـــوروړو ورســـره غـــم او ســـودا وي
یـوه تنخـوا تـر بلـې نـه رسـېږي حـال یـې دا وي
هغه څنګه مـامور دی د دې بـل ولـې دا حـال دی ؟
د غـــور خاوندانونـــه زمـــا دا رنګـــه ســـوال دی!.

۴ - د ازادۍ پیغام:

د استاد الفت د پښتني ننګ او غیرت او د پښتنې او ملي احساس زېږنده اشعار، د ازادۍ په پیغام کې راټول شوي دي. دغه مجموعه چې پښتنو شاعرانو ته یې اهدا کړې ده. دوه زره ټوکه په ښکلې قطع، په افسټ ډول، په دولتي مطبعه کې چاپ شوې ده.

په مجموعه کې د استاد دیارلس پارکي خوندي دي او د شعرونو عمومي روحیه یې دا ده:

د دې لوړغرونو وړمه یم
راویښ کړی مې پښتون دی
د مېړانې سرنامه یم
ازادي زما مضمون دی
د غیرت او ننګ نغمه یم
هر آهنګ مې دېرموزون دی
د خیبر غرونه رغونه ماپه سرو وینو لړلي
غلیمان د پښتنو مې پښتنو باندې وژلي

۵- غوره اشعار:

د استاد الفت د اشعارو ترټو لویه مجموعه ده. دغه مجموعه پر ۱۳۳۴ ل کال، ۲۵۶ مخه، دوه زره نسخې، د پښتو ټولنې له خوا په

افسيټ ډول، په دولتي مطبعه كې چاپ شوې ده.

۶- د زړه وينا:

د استاد الفت د اشعارو وروستۍ چاپي مجموعه ((د زړه وينا)) نومېږي، دغه مجموعه په دوه ډوله (لويه او وړه كچه) (۱۲۲) مخه، په پوهنې مطبعه كې په افسيټ ډول چاپ شوې ده. مجموعه پر (۱۳۴۱ل) كال پښتو ټولنې خپره كړې ده. په پيل كې يې د ځينو اديبانو او شاعرانو تقريظونه هم چاپ شوي دي.

۷ - ناچاپ اشعار:

د استاد ځينې نور اشعار، چې تر اوسه يا نه دي چاپ شوي او كه ځيني يې په ځينو مهالنيو خپرونو كې چاپ شوي هم وي، په يادو شوو مجموعو كې نه دي راغلي.

د استاد الفت د اشعارو د مجموعو په باب يوه بله خبره هم د يادونې وړ ده، چې ځينې مجموعې يې تكراري اشعار هم لري او دا به په دې مانا وي، چې د يوې مجموعې شعرونه يې بلې ته هم انتخاب كړي او راوړي دي.

ب: منثور تخلیقي اثار:

لکه چې ویل کېږي، د الفت منثورې ټوټې هم لکه اوډلی نظم هسې خوند لري، بې ځایه خبره نه ده. د ده منثور تخلیقي اثارهم لکه منظوم اثار يې زړه وړونکي او جذاب دي. په موضوعي لحاظ هم دغه اثار د ټولنې دردونه تمثیلوي، اجتماعي فسادونو ته ګوته نیسي او د کلیوالو خلکو له ژوند سره اړه لري، بېوزلو بزګرانو او خواریکښو شپنو او نورو خوارانو بد حال او د ظالمانو چړچې، مزې او ناروا دی په ډېرو هنري اشکالو کې څرګندوي. کله کله د طنز او مزاح روح، چې اجتماعي مقاصد پرې ولاړ وي، د ده په منثورو ټوټو کې تجلي مومي.

د استاد الفت منثور تخلیقي ایجادات دادي:

۱- بله دیوه:

د استاد الفت د هنري نثر دغه ښکلې ګېډۍ پر (۱۳۲۰ل) کال (۹۵) مخه، پنځه سوه ټوکه په دولتي مطبعه کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوې ده. په مجموعه کې مضامین ترشلو بېلو بېلو سرلیکونو لاندې خوندي شوي دي او د کتاب له هغې مقدمې څخه، چې درانه لیکوال او محترم استاد (ع- ب) پرې کښلې داڅرګندېږي، چې د ښکلو نثرونو دغه مجموعه د درسي مقاصدو لپاره کښل شوې ده.

۲- نوی سبک او نوی ادب:

د استاد الفت د هنري تخلیقي منثورو اثارو دویمه مجموعه ده، چې ټول ۶۳ مخونه لري او د داخلي نشریاتو له خوا (۵۰۰) ټوکه په دولتـــي مطبعه کې، په وړه کچه چاپ شوې ده.

۳- غوره نثرونه:

د استاد الفت د هنري نثرونو لویه او بشپړه مجموعه غــوره نثرونــه نومېږي، چې پر (۱۳۳۶ل) کال د پښتو ټولنې له خوا (۲۵۰۰) ټوکه پــه دولتي مطبعه کې چاپ شوې ده. د مجموعې مخونه (۱۱۸) دي. اســتاد الفت چې کومه مقدمه د دغه اثر په پیل کې لیکلې، یو ځای یې لیکلي دي:

((...د دې کتاب پاڼې زما د ډېرې مودې د خاطراتو یوه برخه ده، چې زما په نظر ادبي قېمت لري او زه یې خپل غوره نثرونه ګڼم.))

(۲) تحقیقي اثار:

استاد الفت د خپلو مهمو او جالبو تخلیقي اثارو تر څنګه په بېلوبېلو برخو کې تحقیقي اثار هم رامنځته کړي دي، چې لاندې بــه د ده دغــه ډول اثار په ګوته کړو:

الف: ژبنۍ څېړنې:

استاد ګل پاچا الفت په دودیزه توګه د ژبنیو مسایلو په باب هم څېړنې او لیکنې کړې دي، چې زه به یې د ځینو مقالو او په دې خصوص کې د کتابونو معرفي وړاندې کړم:

۱ - لغوي څېړنه:

د استاد ژبنیو څېړنو په باب مستقل چاپ شوی کتاب دی، چې دغه موضوعات څېړي:

((په پښتو کې بدلیدونکي توري، ځای بدلوونکي توري، لوېدونکي توري، پښتو لغوي استعداد، مرادف لغات، د لیکنو لغاتو معنوي سهوې، د لغاتو پلټنه)) دغه اثر ۸۴ مخه لري، پر ۱۳۳۱ ل کال په وړه کچه، په دولتي مطبعه کې، دپښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی.

تر دغه مستقل چاپ شوي کتاب د مخه او وروسته هم استاد الفت ژبنۍ څېړنې کړي دي، چې د مقالو په ترڅ کې یې په کابل کالنیو او کابل مجلې کې خپرې کړي دي. زه به د استاد د دغه ډول ځینو مقالو یادونه وکړم.

۱- پښتو ته یوه کتنه: په دې مقاله کې پر لغاتو، پر مصادرو، قواعدو او محاورې باندې بحثونه شوي دي.

۲- د پښتو په شاوخوا کې: په دې مقاله کې تر مقــدماتي خبــرو وروسته مترادف لغات د پښتو ادبي خصوصيات څېړل شوي دي.

۳- چند نکته در گرامر و لغت پشتو: دغه مقاله د پښتو ګرامر د ځينو خواو او لغاتو په باب استاد په پارسي ژبه کښلې ده.

۴ - پښتو مصدرونه:

۵- کړه او فعلونه:

۶- متعدي او لازمي افعال: د ده نورې مقالې دي، چې ماليــدلي دي او په دې خصوص کې نورې متفرقې ليکنې هم لري.

ب - د ليکوالۍ (املا- انشاء) په باب څېړنې:

ګل پاچا الفت زموږ د پښتو د اوسني ادبي غورځنګ په سرلارو کــې تر هر چا زيات د ليکوالۍ (املا- انشاء) په باب ليکنې کړې دي. په دې باب د ده لومړنۍ مقاله پر (۱۳۲۱ل) کال ((د پښتو ليک)) تــر ســرليک لاندې او بله مفصله مقاله پر (۱۳۲۳ل) کال ((د پښتو نثري ســبکونه)) تر سرليک لاندې خپره شوه. ده بيا په دې خصوص کــې مفصــل اثــار وليکل او نشر کړل، چې زه يې لاندې معرفي کوم:

۱ - څه لیک یا لیک پوهه:

د املا او انشاء په باب د استاد الفت لومړنی اثر دغـه دی، چـې پـر (۱۳۲۸ل) کال، (۶۰۰) ټوکه، (۹۶) مخه، په جلال اباد کـې چـاپ شـوی دی.

استاد د دغه کتاب د لیکلو هدف په خپله داسې بیانوي:

((لازمه ایسي، چې لیکـونکی د خپلـې ژبـې لـه ادبـي قواعـدو او فصاحت له اصولو خبر شي او کوښښ وکړي، چې خپل لیک ښه کړي، یعنې یو څه ښه صحیح، سلیس، خـوږ، عـام فهمـه، فصـیح او بلیـغ ولیکي. د همدې مطلب لپاره زه غواړم، چې د پښتو د ابتدایي او نویـو لیکونکو د پاره څه ناڅه لارښوونه وکړم او پـه دې لاره کـې لـږه رڼـا پیداکړم، ګوندې د پښتو د املا او انشاء د تعلیم پـه سلسـله کـې یـو کوچنوټی خدمت وباله شي او لږ غوندې مفید واقع شي)).

د استاد تر مقدمې وروسته بیا پر امـلا د تنقـیط علامـات، انشـاء، فصاحت، معاني او بلاغت بیان شوي او دکتاب تر ۴۷ مـخ وروسـته((د انشاء او څه لیکلو نمونې)) تر سرلیک لاندې، پر دې کتاب د لوی استاد پوهاند حبیبي، س،م، استاد بېنـوا، اسـتاد خـادم، مرحـوم سـعید او پوهاند رښتین تقریظونه او نظریات چاپ شوي دي.

اروانښاد استاد قیام الدین خادم (۱۳۵۸ ل مړ) د دغــه اثــر پــه بــاب کښلي دي: ((څه لیکل یا لیک پوهه مې له اوله تر اخره وکتله، پس لــه یوې مقدمې، چې د قلم زور په کې له ورایه ناري وهي، د امــلا، انشــاء، فصاحت، بلاغت، کنایې، استعارې، مجاز، بحثونه، د کــلام محاســن او مصایب، د تنقیط اصول او داسې نور ادبي مباحث په ښه خــوږه ادبــي ژبه او خوندورې لهجې سره، د ښو مثالونو او تمثیلاتو په وجیــز او لنــډ صورت شوي دي، کتاب مختصر ولې معنا دار دی، زه یــې یــو مغتــنم تالیف بولم)).

(۲) املا او انشاء:

د استاد د دې سلسلې دویم کتاب دی، چې د لومړي کتاب مطالــب یې په څه بشپړ شکل په کې راوړي دي، دغه کتاب پــر (۱۳۳۸ل) کــال پښتو ټولنې خپور کړی دی.

(۳) لیکوالي (املا او انشاء):

په دې لړکې د استاد درېیم کتاب پــه دې نامــه یــادېږي او دا د دې سلسلې د دویم نومره کتاب بشپړ شکل او دویم چــاپ دی، چــې تــر لومړي چاپ څخه زیاتونې هم په کې شوي او زیاتې برخې لــري. دغــه کتاب پر (۱۳۲۹ل) کال، (۲۲۰) مخه پښتو ټولنې درې زره نسخې) پــه دولتي مطبعه کې چاپ کړی دی. د دې کتاب مطالب دادي: ((املا ټکي

او لیک نښې، د املا په باب د پښتو ټولنې فیصلې، پښتو املا په پښتو کتابو کې، انشاء (لیکوالي) سبک، دخوشحال سبک، دحمید سبک، پښتو ځنګه ولیکو، په پښتو کې ځینې لغوي او ګرامري تغیرونه، ګرامري اختلاف، ادبي انتقاد، شعر او ادب، د ادب راز د پښتو پخواني نثرونه، اوسنی نثر)) او بیا په کتاب کې ترپایه د اوسني نثر نمونې راوړل شوي دي.

دا اثر نه یوازې د زده کوونکو او محصلینو لپاره د اړتیا وړ یو مهم اثر دی، بلکې د ټولو هغوکسانو لپاره، چې لیک لیکي د یوه لارښود اثر ارزښت لري.

په دې اثر کې د یوې ښې ادبي لیکنې او اثر لپاره د شپړویشتو په شاوخوا کې مهم ټکي په ګوته شوي، چې د هغو په تطبیق او مراعات سره کېدی شي، یوه ادبي لیکنه خپل لوړ معیار ته ورسېږي.

ج: ادبي څېړنې:

استاد ګل پاچا الفت د ادبیاتو او ادبي مطالعاتو په باب هم تحقیقي څېړنې کړي دي، چې په هغوکې یې تر ټولو مهم اثر((ادبي بحثونه)) نومېږي. دغه اثر پر (۱۳۳۲ل) کال، (۱۴۴) مخه، دکابل په عمومي مطبعه کې، د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. ادبي بحثونه لومړی په کابل مجله کې پرله پسې خپور شوی و، بیا په کتابي بڼه راټول شو.

د: دپښتو ادبي تاریخ او ادبي مشاهیرو په باب لیکنې:

استاد الفت دخپل ادبي زيار او کوښښ په لـړۍ کــې د پښــتو ادب تاريخ او ادبي مشاهيرو په باب هم ليکنې کړې دي لکه:

۱ - د پښتانه شعرا په ليکلو کې برخه اخيستنه:

د پښتانه شعرا د لومړي ټوک په ليکنه او پلټنه کې، د پښتانه شعرا د دويم ټوک لپاره د نياز محمد ګوجر، محمد ولي، حضرت علي او اکــرم جان سوانح دوی کښلي دي، د پښتانه شعرا دريیم ټوک لپاره هم څلور تنه شاعران دوی معرفي کړي دي.

۲ - پښتو سندرې:

دغه کتاب پر (۱۳۲۵ل) کال کې، (۱۲۸) مخــه، د پښــتو ټــولنې لــه خواچاپ شوی دی، لومړی په متفرق شکل کابل مجلې چاپ کړ، بيا يې کتابي شکل غوره کړ.

د کتاب پېژندنه په خپله د استاد الفت په الفاظو کې ولولئ: ((په دې کتاب کې د پښتو غوره او منتخب اشعار او هر ډول سندرې ټولې شوې دي، خو يوازې منتخب اشعار ورته نشو ويلی، ځکه چې اشعارو بانــدې ادبي تبصره هم شوې ده او د ادبي انتقاد روح هم په کې ليده شــي، د پښتو سندرو تاريخ هم په کې په اجمالي ډول پروت دی او د شــاعرانو مقابله او موازنه هم په صريح ډول تريوه حده شوې ده)).

په دې کتاب کې د پښتو، شعر د تاريخ په لحاظ (۱۳۹ هـــ ق) څخــه تر(۱۳۰۰ هــ ق) پورې تر نظر لاندې نيول شوی دی او د دې له امله، چې

د پښتو شعر سیر او تحول له هغه وخته تردغه وخته معلوم شي.

کوم شاعران، چې دې کتاب کې يې د کلام نمــونې راغلــې دي (۳۸) تنه کېږي، وروسته تر دې د پښتو څه غوره او منتخبې لنــډۍ راغلــې دي او ورپسې د شاعرانو قضاوتونه، د پښتو شاعرانو په باب را اخیستل شوي دي.

۳ - ملي قهرمان:

د پښتو د اوڅار شاعرخوشال خان خټک په باب لیکل شوی کتــاب دی، چې پر (۱۳۴۴ل) کال د قبایلو ریاست له خــوا، دوه زره ټوکــه پــه شمېر، د پوهنې مطبعه کې چاپ شوی دی. ټول مخونه يــې ۱۲۴ دي. د استاد دغه لوړ یاد شوي دوه کتابونه (پښتو سندرې او ملــي قهرمــان) دوه برخې لري: یوه يې تحقیقي برخه ده او بله يې تحلیلي.

هـ: اجتماعي او دیني اثار:

استاد ګل پاچا الفت د ادبي اثارو د ایجاد او تحقیق تر څنګه تــل پــر مختلفو اجتماعي موضوعاتو اثار، کتابونه او مقــالې لیکلــې دي، چــې لنډیز يې لاندې وړاندې کېږي:

۱ - منطق:

په دې نامه د استاد الفت یوه رساله، زر ټوکه، ۵۷ مخه، پر ۱۳۳۵ ل کال پښتو ټولنې خپره کړې ده. د دې رسالې عناوین دا دي:

نطق، د منطق لنډ تعریف، منطق، شرح تفسیر او ترجمه، هغه تفسیر چې په غرب کې منطق ته ورکړ شوی دی. د نوي او زاړه منطق اختلافات، د منطق مدخل، پنځه کلیات او نور...

۲ - پښتونولي: د استاد دیوې مقالې عنوان دی، چې په کابل کالنۍ کې خپره شوې ده.

۳- دیني مقالې او کتابونه:

استاد الفت د اسلام د مقدس دین د اساساتو په باب ډېرې مقالې کښلې دي، چې د هېواد خپرونو په متفرق ډول خپرې کړې دي، سربېره پر دې استاد د خپل ژوند په وروستیو کلونو کې د اسلامي نظریاتو پر بنا د ټولنې پر جوړښت او ټولنېزو مسایلو یو مهم کتاب کښلې دی، چې پر (۱۹۷۹ م - ۱۳۵۸ل) کال په افسیټ ډول په لاهور کې چاپ شوی دی✸.

✸ [ښايي له دې کتاب څخه د استاد هېوادمل مقصد هغه کتاب وي، چې استاد الفت د خپل ژوند د وروستیو کلونو په بهیر کې لیکلی دی. دا اثر "

اسلام او د اسلام نقش د فرد او جامعې په جوړولـو کـې)) نـومبړي، چــې د استاد تر مړینې وروسته د هغه د زوی مرحوم عزیزالـرحمن الفــت پــه زیــار ترتیب او چاپ شوی دی. دا اثر ټول (۲۴۱) مخونه لري.

په افسیټ ډول، په ښکلي قطع او صحافت خپور شوی دی. د کتاب شمېر د چاپ کال او ځای نه دی معلوم، خو د کتــاب د پښــتی پــر لــومړی مــخ د (۱۳۵۶ل) کال د حوت میاشت نېټه لیکل شوې ده.

دلته دا نه معلومېږي، چې دا د چاپ کال دی که د مدون د کار د پای نېټه ده، ځکه چې د کتاب دترتیب کــار د (۱۳۵۶ل) کــال د قــوس تــر میاشــتې وروسته، چې د الفت صیب د ژوند وروستي وختونه دي، پیــل شــوی دی. د دوو میاشتو په موده کې یې ایله که ترتیب کړي وي او د چاپ کار یې ممکــن نه برېښي. بله دا چې د کتاب له چاپي چارو څخه داســې برېښــي، چــې پــه افغانستان کې نه دی چاپ شوی، دلته ښایي د هېوادمل صیب خبره صــدق وکړي، چې وایي: ((پر (۱۹۷۹م ۱۳۵۸ل) کال په افسیټ ډوله په لاهــور کــې چاپ شوی دی.))

د نوموړي کتاب په پیل کې په (۱۴) مخونو کې د مرحــوم عزیــز الــرحمن الفت له خوا د دې کتاب په باب یو ګټور او معلوماتي تقریظ لیکل شــوی دی. داکتاب پر دې لاندې مطالبو باندې بحث او څېړنه کوي:

۱ - اسلام ۲- صالح عمل، ۳ - اسلام او ایمان، ۴- اسلامي جامعه جــوړول، ۵- طبقاتي جامعه د اسلام په نظرکې، ۶ - امر په معــروف او نهــې لــه منکــر څخه، ۷ د ظلم مخنیوی، ۸- مرسته او تعاون، ۹ - د فرد جوړول، ۱۰- مالکیت

او مالي سیاست په اسلام کې، ۱۱- د اسلامي اخلاقو غایه او اغېزه، ۱۲- جود او سخا، ۱۳ - اسلامي تصوف، ۱۴، شریعت او حقیقت یا تشریع او تحقیــق. ۱۵ - د صوفیانو مقامونه او احوال. ۱۶ - د تصوف طریقې، ۱۷ - د تصوف مدرســې، ۱۸ - د تصوف په باب ځینې ایتونه او حدیثونه، ۱۹ - متکلمین او علم کــلام، ۲۰- اجتهاد. (د تقریظ د - هـ مخونه)].

و- درسي لیکنې:

استاد ګل پاچا الفت د پښتو ژبې دکورسونو لپاره دوه درسي کتابونه هم لیکلي دي، چې لومړی یې ((پښتو کلي پنځم جلد- لومړی ټوک)) دی دغه کتاب دېرش لوسته لري او پــر (۱۳۲۱ل) کــال، (۴۶) مخــه، د پښتو ټولنې له خوا دکابل په عمومي مطبعه کې چاپ شوی دی.

دویم یې: ((د پښتو کلي پنځم جلد- دویم ټوک)) نــومېږي، چــې دا هم پښتو ټولنې پر همدې کال، ۵۶ مخه، دکابل په عمومي مطبعه کــې چاپ کړی دی. په دې کتاب کې ۳۶ لوسته راغلي دي.

۳ - تحلیلي لیکنې او اثار:

د استاد الفت ځینې اثار او لیکنې تحلیلي بڼــه لــري، د موضــوعاتو تفصیل او تفسیر یې د ده خپل تحلیل دی، لکه چې د مخه مــې هــم د دې خبرې ذکر وکړو، چې په (ادبي بحثونه)،(ملــي قهرمــان)، (پښــتو سندرې) او قسماً په لیکوالي نومي اثر کې ځینې داسې برخــې شــته،

چې د استاد دتحلیل زېړنده دي. پر دې سربېره استاد پر بېلابېلو وختونو تحلیلي څېړنې او مقالې وړاندې کړې دي، چې د مثال لپاره يې د څو لیکنو یادونه کوم:

(۱) زموږ ادبي نهضت یا اوسنی ادب:

په دې لیکنه کې د پښتو پر معاصر ادب یوه تحلیلي څېړنه وړاندې شوې ده، د مخلص، پوهاند حبیبي، خادم، پژواک، رښتین، جلالي او بېنوا اشعار يې په موضوعي لحاظ تحلیل کړي دي.

(۲)د پښتو اوسنۍ مشاعرې:

په دې مقاله کې د پښتو پر دوو مشاعرو تحلیلي څېړنه وړاندې شوې ده، د دې مقالې تحلیلونه د (۱۳۲۳ل) کال د ثور پر میاشت پرجوړه شوې پسرلنۍ مشاعره او د (۱۳۲۲ل) کال د سنبلې پر میاشت پرجوړې شوې مشاعرې باندې ولاړ دي. د (۱۳۲۳ل) کال پسرلنۍ مشاعره د ښکارندوی غوري.

پردۍ قصیده:

((د پسرلي ښکلونکې بیاکړل سینګارونه
بیا يې ولونل په غرونو کې لالونه))

باندې شوې وه.

(۲) د شعر او ادب په مجموعه کې د (شعر) په باب د استاد یوه تحلیلي مقاله چاپ شوې ده، سر بېره پر ادبي تحلیلي څېړنو استاد، د سیاسي پېښو او اجتماعي مسایلو په باب هم ځینې تحلیلي څېړنې او لیکنې لري.

لکه:

– په (ولس)، (افغان) او نورو ملي او دولتـــي جريــدوکې د ورځنيــو پېښو، سياسي او اجتماعي مسايلو په باب تحليلونه.

د شورى د دولسمې دورې ورځپېښې او تحليل د دوى بل دغه ډول اثردى.

(۴) ترجمې:

استاد ګل پاچا الفت د ليکنو ترڅنګ ځينې ترجمې هم لري، چـــې د ځينو هغو يادونه دلته لازمه ايسي:

(۱) لوړ خيالونه او ژورفکرونه:

د استاد د دغه اثر پر پښتې کښــل شــوي دي: انتخــاب، تــاليف او ترجمه، په دې اثرکې د نړۍ د بېلابېلو هېوادو مفکرينو او پوهانو لنډې ويناوې، وجيزې او کښنې ترجمه شوې دي. کتاب (۹۷) مخه، زرتوکــه، پر ۱۳۳۵ ل کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوى دى.

(۲)د ټولنې علم:

(۳) د موفقيت لاره: د استاد دوه نور اثار دي، چې له نورو ژبو يې ترجمه کړي، خو چاپ شوي نه دي.

(۴)د احمدشاه بابا افغان ترجمه او لنډيز:

دغه اثر مرحوم ميرغلام غبار (۱۳۵۶ ل مړ) په پارســي ژبــه کښــلى دى، استاد دغه کتاب لنډ کړى او په پښتو يې ژباړلى دى، د ده ترجمــه د کابل مجلې په دوو ګڼو کې خپره شوې ده.

(۵)په نورو ژبو لیکنې:

لکه چې د مخه مې ویلي وو، استاد الفت پـر خپلــې مــورنۍ ژبــې (پښتو) سربېره په نورو ژبو هم پوهېده، په دغو ژبو یې لیکنې کــړې او اشعار یې ویلي دي:

(۱) پاړسي لیکنې:

په پارسي ژبه د استاد کوم مستقل اثر مـا تــه نــه دی معلــوم، خــو متفرقه لیکنې یې زیاتې دي، چې د ځینو یادونه یې په تېرو برخو کــې وشوه. استاد ډېر علمي، سیاسي او ادبي مسایل، په دې ژبه کښلي دي او ښه اشعار یې هم په دې ژبه ویلي دي، چې د نمونې لپاره یې لانــدې پاړکي وګورئ:

می شنیدم از نسیم هر لحظه درباغ ایــن ســخن
نیستم در قید رنــگ و بــو چــو بلبــل ای چمــن
مانع سیرم نــه کــوه و دشــت وصــحرا میشــود
میتــوان رفــتن بــه یکــدم از چمــن در انجمــن
گر میدانی نــه پــایم هیچگونــه ســر بــر متــاب
می بــرم بــوی خوشــت را درمشــام مــرد و زن
فــارغ از قیــد زمــان و از مکــان تنهــا مــنم
گــاه انــدر بــاغ مــی گــردم گهــی انــدر دمــن
رفـــتن بـــالا و پـــایینم نشـــانت میدهـــد
کاین فراز و این نشیب هېچست اندر نــزد مــن.

مرحوم خان محمد خسته د ده پر پارسي اشعارو د تبصرې پــه تــرخ کې یو ځای کښلي دي: ((ابتکار مضامین ازخصوصــیات طبــع عــالی

اوست در پشتو و فارسی با اقتدار تمام شعر میگوید و در اشعار خــود بسا فلسفه حیات و ممات انساني راتبارز میدهد.))

(۲) عربي لیکنې:

استاد الفت په عربي ژبه هم لیکنې لري، د ده عربي لیکنې په الفلاح مجله کې چاپ شوې دي. تر دې ځایه ما د استاد اثــار معرفــي کــړل، استاد پر دغو اثارو سربېره نور ډېرکتابونه هم لیکلي دي، چــې ناچــاپ دي، لکه:

(۱) نوی څرک.
(۲) اجتماعي نظریات.✸
(۳) څه ګورم.
(۴) د اشعارو مجموعې:

هغه مقالې چې استاد پر مختلفو موضوعاتو په زېري، کابــل مجلــه، اصلاح، انیس، کالینو، ژوندون، طلــوع افغــان، وړمــه، الفــلاح، اتحــاد مشرقي او نورو کې لیکلي، شمېر یې ترزرو زیاتېږي.

✸ د استاد الفت دا اثر (اجتماعي نظریات) د هغه تر مرګه وروسته، د هغه زوی عزیزالرحمن الفت په هڅه او هاند په پېښــور کــې چــاپ شــوی دی. دا کتاب ما یوه شپه له یو چا سره ولید، خو د لوستلو فرصت راتــه مســاعد نــه شو، بیا مې ډېره هڅه وکړه، خو تراوسه پورې لاسته رانغی، د چاپ کــال یــې

راته په یاد پاتې نه دی، د کتاب قطع او صحافت نسبتاً کوچني وو، پر پښــتې یې لیکل شوي وو: ((د افغانستان د مجاهدینو د اطلاعتي مرکز له خوا)).

تر رسمي ملازمتونو وروسته:

د استاد ګل پاچا الفت وروستی دولتي ماموریت د قبــایلو مســتقل ریاست او بیا تر دې وروسته د شورې دولسمه دوره کې وکالــت و. تــر وکالت وروسته د مرګ تر ورځې کابو اته کاله پرکور ناســت او د زړه پــر رنځ اخته و. د ډاکترانو له خوا له سختو بندیزونو سره ســره هــم، ده دغه اته کاله وخت خوشې تیرنه کړ، بلکې مطالعــه یــې درلــوده او تــر ۱۳۵۲ ل کال پورې یې په ملــي جریــدو کــې سیاســي، اجتمــاعي او انتقادي مضامین خپرول، شعر خو یې د مرګ تر ورځې پورې وایه.

ژمی به د لغمان په کڅ او جلال اباد کې و، اوړی به کله کوهستان کې اوسېده او کله به هم په کابل کې په خپل کور کې دېره و.

مړینه او مزار:

استاد ګل پاچا الفت ترکابو څلوېښت کلنو ادبي، ملــي او اجتمــاعي خدماتو وروسته د ۱۳۵۶ ل کال لیندۍ د میاشتې پر (۲۸)مه نېټــه لــه نړۍ نه سترګې پټې کړې او د هېواد ټول ادبي او علمي محافل یــې پــه مړینه ویرمن شول.

دی د عزیز خان کڅ د منصور کلي په هدیره کې د کابل - ننګرهار د لوی واټ پر غاړه خاورو ته وسپارل شو. په جنازه کې یــې پــر خپلوانــو سربېره دکابل او ننګرهار ادبا وو، شاعرانو او دولتي عالي رتبه مامورینو ګډون کړی و.

د پښتو ټولنې غړي يې جنازې ته تللي وو او پښتو ټولنې له خوا يـې سوانح پرمزار ولوستل شوې او د ګلانو ګېډۍ پرې د پښتو ټولنې رئيس کېښوده، فاتحه يې هم د دغې موسسې له خوا واخيستل شوه، ارواې ښاده.

کورنۍ:

استاد الفت يوه مېرمن، پنځه زامن او يوه لور لري][1] هغه څوک چې د بشريت، انساني کرامت او خپـل ولـس د خـدمت لپـاره خپـل ژونـد قربانوي، که د نړۍ په هرګوټ کې وي، د زړه خبره يې يوه وي.

د نړۍ يوه مبارز شخص به ويل: ((د تاريخ په ټولو دورو کې هغـوی، چې د ۷۰ کلنۍ سن ته رسېدلي دي، ډېر لږ پيداکېږي، زه چې ســږکال د ۷۹ کلنۍ سن ته رسيدلی يم د دغوو (لږ پيدا) کسانو پــه ډلــه کــې راځم، که څه هم روغتيا مې د تېرو کلونو په پرتلــه يــو څــه کمزورتيــا موندلې ده، لېکن ضمېر مې هماغسې روښانه دی.

ما د ژوندانه په دوران کې په صميمانه ډول خپل ملت او هېــواد تــه خدمت کړی دی، که اوس له نړۍ څخه ولاړ شم، نو شرمنده نــه يــم او يوازې په دې کار افسوس کوم، چې نور نه شم کــولای زيــات خــدمت وکړم.

زما تر مرګه وروسته دې د ماتمي تشريفاتو له سرته رسولو څخه ډډه وشي، چې د خلکو وخت او پيسې بې ځايه مصرف نه شي.))[2]

---

(۱) زلمی هېوادمل٬ دالفت یاد ، ۱۳۴۱ کال ۸۴۴ – ۱۲۱ مخونه.
(۲) محمد نبي صلاحي، قبايلي ځلميان، ۱۳۲۲ کال پرله پسې ۲۱مه ګڼه.

الفت صیب د احساس، میني او عاطفې د سمبول په توګه په خپل ژوند کې هرڅه چې له لاسه وشول، د خپل ولس د خدمت لپاره یې ترې کار واخیست او په خپل وصیت لیک کې یې داسې څه ویلي، چې وروسته تر مرګه هم د خلکو د خدمت لپاره په کې د ده مینه له ورایه ښکاري.

وصیت

غـوارم چـې مـرګ مـې وي پـه شـان د یـو فقیـر
نـه دې پـه کـې ویـر وي نـه د خلکـو ډېـر بهیـر
نـه دې راډیـو کـې وي زمـا د مـرګ اعـلان
نـه دې وي زمـا پـه قبـر خـان و بیـک امیـر
خـاورو تـه دې وسـپاري مـا هغـه دهقانـان
هغـه چـې کـري تخـم او وړي خیـر یـې کثیـر
نـور څـه وړم عجـز نیـاز بـه وړمـه خـدای تـه
رحـم او کـرم تـه بـه یـې وړم عـذر وتقصیـر
لاس کـې څـه نـه و چـې نهـر وړي مـاړه کـړم
زړه کې خـو څـه و چـې یـې پـه دوی کړمـه ذهیـر
ښه بـه وي کـه لـږ مـې دا تیـاره قبـر رڼـا کانـدي
کـه مـې رڼـا کـړي وي د چـا ذهـن و ضـمیر
مـه کـړئ د ریـا لپـاره ماپسـې خیـرات
ځـان پسـې نـه غـوارم خیراتونـه چشـمګیر
ورکـړئ غریبـانو تـه کـه وي زمـا څـه مـال
پټ غونـدې لـه خلکـو چـې پکـې نـه وي تشـهیر
خدای ته ډېر ډېر نږدې وي لـه هـر چـا څخـه الفتـه
هغـه چـې دنیـا کـې وي غریـب خـوار و حقیـر.

کومه بله خبره، چې د الفت صیب د دې نثرونو په باب یې یادول ضروري برېښي هغه د هېواد په بېلابېلو خپرونو کې د هغه د لیکنو او نثرونو خپرېدل دي. ماچې له کومو خپرونو څخه د هغه نثرونه راکښل، نو کله کله به له ډېرو مشکلاتو سره مخامخ شوم، د هغه نورې لیکنې هم دومره خوږې وې، چې سړي فکرکاوه داهم تخلیقي نثرونه دي، د یو چا پرکتاب له تبصرې څخه نیولې تر ژباړې، تحقیقي، انتقادي او تحلیلي لیکنو پورې ټولې دومره خوږې دي، چې کېدی شي د الفت صیب دویم تخلیقي نثرونه یې وبولو.

ماچې د دې اثر د ټولولو په ترڅ کې کومې ژباړې ولوستلې، نو دومره لذت مې ترې واخیست، چې حد نه لري. که چېرې د ژوند د ستونزو په نورو برخو کې مصروف نه شوم، نو ضرور به د ادبیاتو په برخه کې د الفت صیب د ژباړې یوه مجموعه ترې جوړوم، چې ټولنه او خلک ترې، لکه (لوړ خیالونه او ژورفکرونه) ګټه واخلي.

د استاد الفت یو شمېر لیکنې د هغه په مستعارو نومونو هم خپرې شوې دي، خو تخلیقي نثرونه یې اکثراً په خپل اصلي نوم او لنډ نوم (ګل پاچا الفت) خپرې کړې دي، ما د هغه په مستعارو نومونو د هغه دتخلیقي نثرونو لټون هم وکړ، نورې لیکنې مې زیاتې پیدا کړې، خو تخلیقي نثرونه مې د ګوتو په شمار وموندل، چې له هغو څخه هم ځینې د هغه په اصلي نوم خپاره شوې دي.

د الفت صیب په دې نثرونو کې داسې نثرونه هم شته، چې سرلیکونه یې یو شان وو، خو متن او تریوې اندازې یې محتوا تغیر

موندلی دی، ما دا واړه متنونه راوړي، لکه (شعر او ادب) او (ماشومان) داسې نثرونه هم په کې وو، چې عنوانونه یې بېل بېل وو، خــو مــتن او محتوا یې یو شان وه، له هغو څخه مې یو متن را اخیستی. بل ټکــی دا دی، چې ترخپله وسه وسه مې کوښښ کړی، چې د الفت صیب نثرونه په همغه خپله بڼه او اصالت سره رانتقــال کــړم او پــه مــتن کــې لــه امانتکارۍ څخه کار واخلم، یوازې په څو برخو کې د ضرورت له مخــې څه تغیر ته مجبور شوی یم.

یو دا چې کله مې یو نثر لوست، که له کتاب څخه مې اخیســته، نــو متن مې د سمون لیک له مخې ښــه کــره کــاوه بیــا مــې را انتقــالوه، همدارنګه دکابل مجلې ځینو ګڼو هم په پای کې سمونلیکونه درلودل، د طباعتي تېروتنو په صورت کې مې له هغو څخه استفاده کوله، دغــه راز په نورو نثرونو کې چې کوم ټکی یا کلمــه ماتــه طبــاعتي تېروتنــه ښکارېده، په هغو کې مې هم سمون راوړی دی.

دویم دا چې د پښتو د څو کلونو(۲۰– ۴۰) په مخنــي لیکــدود کــې ځینې کلمې په یوه بڼه لیکل کېدلې، خو اوس په بله بڼه لیکل کېــږي، چې ما د دغو کلمو اوسنی شکل راوړی دی، لکه: (چه، بلکــه، کښــې، خلق) او داسې نور، چې اوس یې د(چې، بلکې، کې او خلک) پــه بڼــه لیکي.

نور مې د الفت صیب نثرونه په پوره امانت را انتقــال کړي دي. ما تر ډېره حده زیار ووېست، چې د الفت صیب ټول تخلیقي نثرونــه راټــول کړم او د هغه د نثري کلیاتو په نوم یې ونوموم، خو زما لــه هڅــو ســره سره کېدی شي د الفت صیب ځینې نثرونه پاتې شوي وي.

په پای کې غواړم د هېواد د نومیالي شاعر محتــرم صــدیق کــاوون توپاني، چې د کتاب د چاپ په برخه کې یې له ماسره ډېره ډېره مرسته وکړه، د پښتو ادب د پالونکي او لوی خدمتګار محترم زلمي هېوادمــل نه، چې ماته یې په دې برخه کې دقیقې لارښوونې وکــړې، ګــران ورور ځوان او نوښتګرشاعر لال پاچــا ازمون، خپل درنو همتولګیانو(کریمې، ګل غوټۍ، انجیلا جلیلي او بلقیس اندړ) نه، چې د دې اثر په را ټولېدنه کې یې تر خپله وسه له ماســره مرســته کــړې، د زړه لــه کــومې او د احساس له تله مننه وکړم.

په ډېر درنښت

له پښتو، پښتونولۍ او انسانیت نه په ډکو ولولو

محمد اسمعیل یون

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو

څانګې محصل

۱۳۷۰ لمریزکال، چنګاښ

غوره نثرونه

د پردې خبرې

ترخو، چې د ښځو مخونه پټ وي خبرې به هم په پرده کې وي، ځکه چې په پښتو کې خبره هم مونثه ده.

یوازې خبره لاځه، چې ژبه، وینا، معنا، خطابه، مقالــه هــم د تانیــث علامې لري.

هغه وېنا، چې ابتکار په کې وي د ادب پردې ته لا ډېر ضرورت لري.

تاسې زما خبرو ته لږ غوندې باریک شئ!

د ادب او سیاست خبره ډېره باریکه ده.

زه په ډېره نرۍ او باریکه لار لاړم، خدای دې وکړي، چې ډېر باریــک بین خلک پر دغه لار راشي او په ځیر ځیر وګوري.

ما اوښان نه دي بارکړي، زما قافله د مچیو ده، چې د ګلونو له پاڼو نه په هوا څه راوړي او عسل جوړوي.

له دې قافلې سره د سبا وږمو خوشبویي بار کړې ده، چې څوک یې په سترګو نه ویني، مګر حساس دماغونه یې احساس کولی شي.

هو! زما کار له احساس سره دی، زما خریدار باید ډېر حساس وي یا ډېر حساس شي.

لاروی

مونږ د خپلو کورونو له څنګه په دېره کې ناست وو.

له پاسه یو لاروی راغی د ونې ډډ ته یې ډډه ولګوله.

له ملا نه یې ډوډۍ پرانیستله او له څه شي سره یې په خوند خوند خوړله مونږ ورې تږي وو، هغه ځان موړ کړ او یخې اوبه یې وڅښلې.

مونږ روژه وو. هغه بوزه و، ځکه چې په مسافرو باندې روژې نشته.

لاروي وویل: ماته د خوړلو اجازه شته او تاسو ته نشته.

ماته خدای خواړه او اوبه رواکړي دي، په رمز او معنی پوهېدل په کار دي.

د خدای کارونه بې حکمته نه دي، تاسې د دغه عملي تعلیم په اصلي معنی ښه فکر وکړئ!

تاسې ولې وږي یاست او زه موړ یم؟

زه په کار او مقصد پسې روان یم او تاسې ځای پر ځای پراته یاست.

ستاسو حرکت لنډ دی، ځکه یې وږي کړئ!

تاسې د خدای قانون منلی دی، مګر پوه شوي پرې نه یاست.

زه راوګرځېدم، چې تاسې په دغه راز پوه کړم او له لوږې نجات ومومئ، پاڅیږئ روان شئ او لرې ځای په نظر کې ونیسئ!

لوږه او تنده په توقف او سکون کې ده به حرکت کې نشته.

ژوند

د یوې چینې اوبه دي، څوک یې د زرو په جام کې څښي، څوک یې د خاورو په کنډولي کې.

هغه، چې نه دا لري نه هغه، په لپه کې یې را اخلي.

په اوبو کې هیڅ فرق نشته، فرق په لوښو کې دی.

د شاه او ګدا فرق په لوښوکېږي.

د اوبو په خوند هغه څوک پوهېږي، چې ډېرتږی وي.

هغه لاروی، چې له بیدیا نه ستړی ستومانه راځي او تنده یې ډېره زیاته ده، دا اوبه ډېر خوند ورکوي.

هغه دهقان، چې په سره غرمه کې یوې کوي او خولې پرې راماتي دي، دا اوبه د هغه د پاره ډېر لوی نعمت دی.

یو شپون، چې له غره نه تږی راکوزېږي او په چینې باندې خوله ږدي د اوبو په خوند ډېر ښه پوهېږي.

یوبل سړی چې یخ سیوري ته په ارامه چوکۍ ناســت دی، ښایســته صراحي یې له څنګه ایښې ده او په ښو ګیلاسونو کې اوبه څښــي لــه اوبو نه هغه خوند نشي اخیستلی.

هو! ده دلارویو او شپنو تنده نه ده لیدلې.

په سره او تکنده غرمه کې یې لو نه دی کړی، ځکه هغه تلوسه په ده کې نشي پیداکېدای.

چا، چې لوږه او تنده نه ده لیدلې، هغه د خوړو او اوبو پوره خوند هم نه دی لېدلی او د ژوند په کیف نه دی پوه شوی.

نوی نسل

له زمکې نه بخار پورته شو.

له بخار نه وربځ پیداشوه.

له وربځې نه باران ووربده.

له بارانه د پسرلي ګلونه پيدا شول.

دګلونو نه خوشبويي پيداشوه.

وګورئ! مور او لور یا پلار او زوی څومره فرق لري؟

هغه تفاوت، چې د باران او ګلونو یا د زمکې او بوټو ترمنځ وینئ، د یوه او بل نسل تفاوت هم دومره دی.

که اولادونه میندو غوندې وای، نو له غرونو څخه به لعلونه نه پیدا کېده، له دریابونو څخه به مرغلرې نه راوتلې، له ابشار نه به برېښنا نه راتله، د رندو اولادونه به رانده وو، له کڼو نه به کاڼه زېږېدل.

اوس پوه شوئ! چې نوی نسل او زوړ نسل یو رنګه نه وي.

که څوک خپل زوی ته زړه بوډۍ به نکاح اخلي یا خپله پېغله لور اتیا کلن بوډا ته ورکوي ښه نه کوي.

زړه تربیه او نوی نسل همدغسې وګڼئ.

لوی او وړوکی

په شفتالو کې زړی دی په زړي کې ونه ولاړه ده.

د غنمو په وړو کې دانه شته، په دانو کې همدغسې وړې شته.

په چرګه کې هګۍ ده په هګۍ کې چرګه ده.

دغه یوه دانه پندانه، چې ګورې تېل او پلته دواړه لري او په حقیقت کې بله ډیوه ده، مګرستا سترګې دغه رڼا نه ویني.

ته خبر نه یې، چې په یوه دانه او په یو څاڅکي کې عالمونه پراته دي.

ته په خپله هم دغنم په دانه کې وېده وې بیا دې په یوه څاڅکي اوبو کې لامبو وهله نن په لویه بېړۍ کې ناست یې او په لویو دریابونو کې ګرځې.

څه شی، چې ته وړوکی ګڼې هغه هم لوی دی یا هغه څه، چې تا ته لوی ښکاري هغه هم کوچنی او وړوکی دی.

ته وبنه لویه ګڼې هغه په یوه زړي کې ده.

تا ته زړی وړوکی معلومېږي په هغه کې غټه ونه ځای شوې ده.

دغه غټه هندوانه، چې ګورې کال ته نه پاتې کېږي او عمر یې ډېر لنډ دی، دغه د هندوانې کوچنی زړی تا ته هر کال تازه هندوانې درکوي.

د زړي قیمت له هندوانې نه لږ نه دی.

که زړی ورک شو هندوانه ورکېږي.

نو راشه هېڅ شی وړوکی او کوچنی مه ګڼه، ځکه چې دلته غټ او کوچنی لوی او وړوکی نشته، ټول برابر دي، یوازې خدای لوی دی او بس.

د نن ورځې دیموکراسي له همدغسې ژوند کتنې څخه پیدا شوې او د ډېر دقت نتیجه ده.

د شاعر تحفه

زه چې ورغلم هغه په کوټنۍکې ناست و، سر یــې پــه ګرېوانــه کــې ښکته کړی و، فکري عبادت یې کاوه.

کله چې هغه سر راپورته کړ او پر ما یې نظر ولوېده، ما خپله تحفه یو د پړانګ پوستکی او یو غزنیچی پوستین د هغه په مخ کې کېښووده.

هغه وویل: دا یو د ظالم پوټکی دی، ځکه له پښو لاندې لوېږي، دا بل د ضعیفانو له پوستکو نه جوړ دی او پر غاړې پورې تعلق نیسي.

د شاعر تحفه باید همدغسې وي او همدغه معنی ولري.

دی باید دا دوه منظرې همدغه راز وښيي او خلک په دغه رمــز ښــه پوه کړي.

په دغو خبرو زه له خوبه راویښ شوم او په خوب کې د خپل خــوب په تعبیر پوهیدلی وم.

خدمتګار

هلته يو ړوند بې لارې روان و، هغه پر سمه لاره برابرکړ، مګر ړوند پوه نشو چې زما رهبرڅوک دي.

يو بل په خواره خوب وېده و، په خوا کې يې يوه منګري سر را اوچت کړ، هغه په بيړه وواژه او ويده هماغسې ناخبره پاتې شو.

د شپې په مسجد کې ناروغه مسافر زګېروي کول، هغه يې په خدمت کې شپه سبا کړه، مسافر سباوون خواته مړ شو او خپل زړه سواندی خدمتګار يې ونه پېژانده، هغه پر لاره روان و، يو ماشوم ته يې يو موټی ميوه ورکړه، مګر يوه هم ونه پيژانده، چې دی څوک دی.

له دې لويې لارې نه هغه ډېر اغزي او کاڼي لرې کړه، مګر څوک چې سبا ته پر دې لاره راځي د هغه له خدمت څخه نه خبرېږي او هغه نه پېژني.

په رښتيا، چې مونږ خپل خدمتګاران نه پيژنو او باداران ډېر ښه پيژنو.

عقل

ډېر لږ خلک دي، چې کله کله یو نیم کار د عقل په خوښه کوي.

نور ټول کارونه د مینې او محبت د پاره، د حسد او عنــاد د پــاره، د حرس او هوس د پاره وي یا د کوم زورور په امر او د نادانی پــه فرمــان اجرا کېږي. سره له دې چې د عقل برخه په ژوندانه کې ډېره لږه ده بیا هم هر څوک د عقل ستاینه کوي او د عقل دښمن هم عقل ښه ګڼي او بې عقلي نه خوښوي.

ښایې، چې عقل په همدغه سبب د هر چاخوښ وي، چې د چــا پــه کار کې کارنه لري او د زورورو خوي په کې نشته.

عقل زمونږ تابع دی او زمونږ زړه ته ګوري هغســې مشــوره راکــوي، ځکه یې ستایو او صفت یې کوو.

که عقل پر مونږ باندې حاکم وای او اقتدار یې درلودای مونږ به ترینه ډېر سرټکاوه او بد به مو ګاڼه، ځکه چې تر اوسه مونږ له یوه حــاکم نــه هم زړه کې ډېر خوښ نه یو او ډېر ښه حاکم هم ډېــر خلــک لــه ځانــه خوابدي کړي دي.

په رښتیا، چې عقل غوندې بې ضرره شی نشته.

عقل هر کله زمونږ خیر او ګټه راښيي او عقل د همدغه شي نوم دی. که مونږ د عقل یوه خبره هم ونه منو بیا هم عقل رانه نــه ځــي او بــد راسره نه کوي که مونږ په ناکاره کار پسې په بــده لاره روان شــو عقــل راسره ملګری دی او څومره، چې کېدای شي له خطر نه مو ساتي.

ډېرې غلاګانې د عقل په مرسته کېږي، که څه هم غلا ته په ښه نظر نه ګوري او غلا يې نه ده خوښه.

هغه شیطاني چلونه، چې انسان کشف کړي دي او شیطان هم ورتــه حیران دی د سادهګانو او احمقانو کارنه دی.

فرېب او ټګي سره له دې، چې سم او صحیح عقل ورته بد ګوري بیــا هم د هوښیارۍ بد عمله اولاد دی او د بد سړي له عقل څخه دغــه راز بد اولاد پیداکېږي، همدغسې عقل یوه غله ته هم د تېښتې لاره ښيي هم يې د ماړه کاله ته بيايي او که حاکم ونیوه، د ځان د خلاصولو چلونه هم ورښيي.

که سړی هرڅومره ګنهکار و عقل ورتــه د نجــات لاره لټــوي او لــه همدردۍ نه يې لاس نه اخلي. په رښتیا، چې دومره مهربانه ملګری بل نشته.

هغه وخت، چې څوک عقل له ځانه شړي او په عقل هجــوم ور وړي باده او پیاله دی په لاس کې ورکوي او د مخه ورته لا یــو داســې ځــای

پیدا کاندي، چې ډېر رســوا نشــي او محتســب يــې ګرېــوان تــه لاس وانچوي.

د عقل خوی او خصلت په هیچا کې نشته په زړه کې حسد او عنــاد نه لري، لکه ماشوم مرور کېږي، نه ظلم او نه يې ناروا خوښه ده، مګر له ظالم سره دښمني هم نه کوي، فسق او فجور ورته بد معلومېږي، خو د زاهد په شان له فاسق او فاجر نه نه تښتي، هر چا تــه د خېرخــواه پــه نظرګوري او د انسان په مجبوريت ډېر ښه خبر دی.

عقل په دې خبره ډېر زور اچولی دی، چې انسان په خپلو کــړو کــې پوره ازادي او اختيار نه لري او د مجبوريت جنبه يې ډېره غالبه ده.

هو! عقل دا غواړي، چې د انسان له ضعف او ناتوانۍ نه يو داسې قوي دليل جوړ کړي، چې د هغه بل جهان له ملامتۍ نــه يــې هــم خــلاص کاندي.

عقل په دې پوهېږي، چې انسان د خپلو غرايزو او احساســاتو تــابع دی او منطق هر کله د خپلو اغراضو د پاره استعمالوي.

د انسان له منطقي تعريف څخــه هــم دا معلــومېږي، چــې دی اول حيوان او بيا عاقل دی، يعنې د ده نطق او عقل د حيوانيت تــابع دی او حيواني غرايز پکې د اوليت حق لري.

دا یو منلی حقیقت دی، چې عقل زمونږ تابع دی، مونږ د عقل تــابع نه یو.

عقل زمونږ د پاره پیدا شوی دی مونږ د عقل د پاره نه یو پیدا.

که مونږ په عقل باندې د لیونو او ماشومانو کار کوو، کوي یې او زمونږ له امر نه غاړه نه غړوي.

که زه او ته دوستان یو زما او ستا عقل هم دوستي کوي.

که مونږ غلیمان شو زمونږ عقلونه یو له بل سره دښمني کوي او پــه جګړه اخته کېږي.

ښه عقل هماغه دی، چې د مینې او محبت په غېږ کې وده وکــړي او د ښو عواطفو او احساساتو په لمن کې وروزل شي.

عقل د اخلاقو تابع دی، که اخلاق ښه و عقل ښه کېږي، که اخلاق بد و، عقل په بده لار روانېږي او بده لاره ښيي.

پوهه او هوښیاري

زه چې وړوکی وم، اګر چې اوس هم لوی نه یم له هر چانــه بــه مــې اورېدل:

فلانی بې عقله دی، په څه نه پوهېږي، د عقل په پوله هم نه دی تېــر شوی او د دوه خرو اوربشې نشي بیلولی، مګر یو یو به چیرتــه داســې هم پیدا کېده، چې خلکو به ورته پوه او هوښیار ویلې. زه همدغه وخت په دې خبره پوه شوم، چې پوهان او هوښیاران په دنیا کې ډېر لږ دي او ناپوهان ډېر زیات دي. کله چې زه په سبق کښېناستم ماته یې وویل:

سبق ووایه، چې پوه او هوښیار سړی درنه جوړشي.

دا خبره په ما باندې ښه ولګیده او پوه شوم، چې پوهه او هوښــیاري مې خوښه ده، هغه وخت زه هوښیار نه وم، مګر هوښیاري مې ښه ګڼله او ناپوهي راته بده ښکارېده، نه پوهېږم چې دغه تمیز ما له کومه کــړی و او یو بې عقل څنګه پوهېدی شي، چې عقل ښه دی او بې عقلي ښــه نه ده، خو اوس پوه شوم چې ماشومانو ته که څوک هر څــه هــر رنګــه وښیي هماغسې یې ګڼي او له ځانه څه فکر نه شي کولی.

ماشومان لا پرېږده، چې د ډېرو خاوندان هم دغه شان دي او لوی سړي د یو او بل په خبرو تېروځي.

ما هغه وخت د ملا صاحب سوکانو ته د همدې د پاره سر ونیوه، چې پوه او هوښیار شم.

هو! د پوهې او هوښیارۍ ځای سر او د ماغ و، مګر پوهه د ملا صاحب په لاس کې وه او له هر چا سره نه وه.

ما ته هوښیاري، ځکه ښه ښکارېده، چې ډېره لږه وه او له لږو خلکو سره وه، هر څه چې لږ وي قیمت یې ډېر وي او خلک یې ارمان کوي، هر څوک هغه څه غواړي، چې نه یې لري.

که زه پوه او هوښیار وای په پوهې او هوښیارۍ پسې به نه ګرځېدم.

ډېر خلک ډېرو شیانو ته د ناپوهۍ په سبب هڅه کوي او ډېر کارونه له ناپوهۍ ولاړېږي، زه هم نه پوهېدم چې پوهه مې غوښتله.

هرڅه، چې وو او هر څنګه چې وو ما به لیک او لوست کې دانایي لټوله او سبق مې وایه، چې یوه ورځ مې د رحمان بابا په کتاب کې ولوستل:

دا دنیا په احمقانو ده ودانه دانا نه کا په دنیا باندې غرض

مګر، چې شاوخوا مې ښه وکتل په رښتیا، چې د کلي خان به تل ورځ

په دېره کې یخ سیوري ته پروت و او هېڅ به یې نــه کــول دهقانــانو او مزدورانو به سره غرمه کې یــوې، لوونــه او غوبلونــه کــول، زحمــت او خواري به د دوی وه، ګټه به د خان کورته راتله.

زه دغه وخت د عقل او هوښیارۍ په کرامت او برکت نــور هــم پــوه شوم او باور مې راغی، چې زمونږ په کلــي کــې یــوازې خــان صــاحب هوښیار دی، چې هېڅ نه کوي او نور ټول بې عقله او ناپوهه دي، چې د دنیا کارونه کوي. د ده د پوهې او هوښیارۍ یو بل دلیل هم له ما سره و هغه دا، چې دی به په ژمي پیتاوي ته کېښناسته او پــه اوړي کــې یــخ سیوري ته، هغه نور به په سره اوړي کې سره لمر ته ولاړ وو او کــار بــه یې کاوه ما به په جومات کې په زوره زوره ویل:

دا دنیا په احمقانو ده ودانه   دانا نه کا پــه دنیــا بانــدې غــرض

خو هغوی په دې خبره نه پوهېدل او زما چیغې عبث وې.

ډېره موده وروسته زه له کلي کوره راووتم ښار ته راغلم په دفتر کې مرزا شوم د مرزایانو له څنګه کېښناستم، په چپړاسیانو به مې حکمونه کول او په هر کار پسې به مې لېږل.

دلته هم هماغه قانون جاري و او د رحمان بابا خبــره راتــه د کــانې کرښه ښکاره شوه، چپړاسیان به ټوله ورځ په سره ژمي او په واورو کې دېره په دېره ګرځېدل، مکتوبونه به یې رسول مونږ به په توده کوټه کې ناست وو مکتوبونه به مو لیکل.

زمونږ مدېر صاحب به نور څه نه کول یوازې دسخط بــه یــې کــاوه، یعنې زمونږ کار به د ده په نامه ختمېده. که د دســخط پــه ځــای مهــر لګول رواج وای دا کار به هم کاتبانوکړی و، مګر نه پوهېږم چې مدیران ولې مهرونه نه جوړوي؟ که یو کاتب خپل کار د مدېر په نامه ختم کړي او دی په خپله د هغه مهر د مکتوب په اخر کې ولګوي دا کــار اخلاقــاً ښه دی، ځکه چې د ایثار او فداکارۍ معنی لري، که څوک پردی کار په خپل نامه ختموي ښه نه معلومېږي له چپړاسیانو نه زمــونږ کــار لــږ او اسانه و او له مونږ د مدیر صاحب کارسپک و. رئیس صاحب، چې عاقل عالم و هغه ښخي کار نه کاوه او کله کله بــه د یــوه ســاعت لــه مخــې ریاست ته راغی ځینې خو به یې خپل مبارک نوم هم په کوم مکتوب یا حاضرۍ په کتاب کې نه لیکه، چې د کار کمی د ده په نامه پرېنوځي او هوښیارۍ ته یې زیان ونه رسیږي.

زمونږ مکتوبونه ځینې داسې وو، چې چپړاسي ته به مو ورکول، چې په مدیر یې امضا کړي، ځینې به مونږ په خپله رئیس صاحب ته د امضاء د پاره وړل.

د رئیس صاحب حضور ته چپړاسي مکتوبونه نشو وړلی، چې د ادب تقاضا دا نه وه، چې یو خوار چپړاسي په خواره جامه کــې د یــوه لــوی سړي په حضور کې ودرېږي که څه هم د خدای حضور تــه پــه لمانځــه درېږي.

هو! د دربار په ادابو هر څوک نه پوهېږي او درباري پوهه له هــر چـا سره نشته، هلته موقع شناسي له هر کار نــه زیــات قیمــت لــري او د نزاکت مراعات ډېر په کار دی. په رمز او اشاره پوهېدل، مزاج پېژندل، د بل په خوښه خبرې کول، د بل په نظر هر څــه لیــدل، ډېــر لیاقــت او مهارت غواړي هر څوک نشي کولی، چې له ځانه به هېڅ فکر او هــېڅ عقیده نه لري، مګر د بل هر فکر او هره نظریه به د ارســتو پــه منطــق ثابتوي.

په خپلو اوږو باندې هر څوک د بل پېټی وړلی شي، مګر له زړه نــه د نورو یابو جوړول اسانه کارنه دي.

تاسې درباریانو ته په عادي نظر مه ګورئ، دومره باریک بین خلــک بل چیرته نشته، د دوی ډېر لږ کار د پوهې او هوښیارۍ له برکته د نورو له ډېرو درنو کارونو نه درونډ خېژي. د دوی مثقال او د نورو خروار برابر نه دي. که د نورو د فعالیت دوړې او ګردونه اسمان ته ورسیږي او دوی محض د چا د بوټونو ګرد پاک کړي، د دوی د کار قیمت زیات دی او لــه هغوی نه یې محتوا ډېله ده.

دوی په جنګونو او جګړو کې د سربازۍ میدان ته نه حاضرېږي. پــه فابریکو او کارخانو کې کارونه نه کوي، لوړې ژورې نه اوروي، معدنونــه نه سوري کوي، مګر ګټه یې له نورو نه زیاته ده او په لوړ مقام کې ځای لري.

د دوی کار دومره باریک دی، چې هر چا ته نه معلومېږي، مګر لیاقت یې معلوم دی او په هوښیارۍ کې یې څه شک او شبه نشته. څومره، چې پوهه او هوښیاري زیاتېږي هغومره فعالیت او د کار ستوماني کمېږي. نه ګورئ چې ماشومان له لویو او درنو خلکو څخه ډېر حرکت کوي دا باشي ولاړ دی او مزدوران تېږې چلوي.

مشران له ځایه نه ښوري او کشران په مخکې منډې وهي، که لرې نه ګورئ د خپل لاس ساعت ته وګورئ ثانیه ګرد، چې وړوکی دی څومره ژر ګرځي دقیقه ګرد، چې لوی دی ورو روان دی.

کوچني موټر ډېر ګړندي ځي او لویه لارۍ هغسې نشي تللی.

اوس پوه شوئ، چې لویوالی او دروندوالی همدارنګه عقل او پوهه فعالیت کوي او منډې رامنډې د بې عقلو کاردی.

هوښیاران کار نه کوي، فکر کوي او چرت وهي ناپوهان جبل وهي او غرونه سوري کوي.

یو مرزا هېڅکله په خپل کار کې د یوه جوالي غوندې نه دی ستړی شوی (عقل نیست جان در عذاب) همدغه معنی لري او رحمان بابا د همدې له امله وایي، چې دنیا په احمقانو ودانه ده او دانا د دنیا په کار څه غرض نه لري.

تاسې له هوښیارانو او پوهانو ډېر کار مه غواړئ، دوی پرېږدئ چې فکر وکړي او بې کاره بې زیاره ګټه خپل کاله ته راوړي.

هوښیاري او پوهه همدغه ده، چې کار یې لږ او ګټه یې ډېره وي یا په بل عبارت هېڅ نه کوي او هر څه د ده وي، د نورو له زیار او کار څخه ګټه اخیستل، بل غولول او ځانته ګټه اړول پوهه او هوښیاري ده. دا د پوهې او هوښیارۍ برکت دی، چې ډېر لږ خلک، یعنی هغه چې د نن ورځې په اصطلاح به اقلیت کې دي او لږه کي ورته ویل کېږي د ډېرو خلکو له سترېا او ستومانۍ نه ډېره زیاته استفاده کوي. که تاسې د هر وطن د ناز او نعمت خاوندان او شتمن وګورئ، دوی ډېر لږ دي، مګر ډېر زیات خلک د دوی د ګټې د پاره استعمالیږي. معنی دا، چې د دوی سمسور بڼ د نورو په خولو وده کوي او د دوی راحت د نورو د زحمت نتیجه ده.

دا ده هغه پوهه او هوښیاري، چې ما په لیک او لوست کې لټوله او زه یې له کاره وایستم.

هو! پوهه او هوښیاري سړی له کاره باسي، د کار خلک نور دي، پوهان او هوښیاران ځان ته خیر رسوي او خپل خیر لټوي.

د همدې لا مله وایي چې د جنت اکثره خلک ساده ګان دي او دنیا هم به ساده ګانو او احمقانو ودانه ده.

احمق څوک دی؟

هغه چې د دنیا په سود او زیان نه پوهېږي او د ګټې په ځـای تـاوان کوي، خلک ورته احمق، بې عقل او ساده وايي.

دا درې نومونه، لکه د یوه سړي مختلف عکسونه، چې پـه بېلوبېلـو کمرو او مختلفو احوالو کې بېلو عکاسانو اخیستې وي. په عین اتفـاق کې اختلاف هم لري او په یووالي کې یې یو څه بېلوالی معلومېږي.

که څوک کوم بې عقل سړی سپکوي احمق ورته وایـي او کـه یـې ستایي، نو ساده یې بولي. د وینا او بیان سحر د الفاظو پـه همدغسـې فریب کې پټ دي.

په کتابونو کې راغلي دي، چې پخوا به یې ټوقیانو ته احمقان ویلې او د دربار احمقان به هغه کسان وو، چې په خپلو خبـرو بـه یـې خلـک

خندول او په مجلس کې به يې خوشحالي پیدا کوله، د احمق او ســاده یو مثال ملانصرالدین دی، چې په ظرافت او مسخره توب هــم شــهرت لري. د دغه مرحوم د حماقت دلیل د خلکو په نزد دا دی، چې ده به په یوه روپۍ څلور دانې هګۍ واخیستلې هغه به يې وخوټولې په رنګ بــه يې سرې او شنې کړې بیا به يې د روپۍ پنځه دانې خرڅــولې، یعنــې د ګټې په ځای به يې تاوان کاوه او خپل مال به يې ارزانه خرڅاوه.

اوس چې څوک له چا نه څه شي ارزانه وغواړي هغه وایي: څــه مــلا نصرالدین خو نه یم. دا نوم اوس دومره عام شــوی دی، چــې کــه هــر څوک یو شی ګران واخلــي او ارزانــه يــې خــرڅ کــړي خلــک ورتــه ملانصرالدین وایي.

مونږ په خوله وایو، چې عقل بېل شی دی او د دنیا مال بېل شی دی، څوک به عقل لري مال به نه لري، ځینو نورو سره به مال وي او عقل به نه وي، مګر په عملي ډول د هر چا عقل او بې عقلي د دنیــا د ګټــې او زیان له مخې معلومو او په حقیقت کې ګټې ته عقل وایو او تــاوان بــې عقلي یا حماقت بولو.

زمونږ په خیال او تصور کې دا نشي راتلی، چې ملانصرالدین دا کار د دی د پاره کاوه، چې نرخ ارزانه کړي او خپل احسان په دغه تجارت کې پټ کړي، چې خریدار يې په سخاوت هېڅ پوه نشي او کرامت حماقــت وګڼل شي.

که زمونږ ګمان نېک او ښه وای ملانصرالدین به مو د خیــر او فــیض خاوند ګاڼه او د هغه په عقل پورې به مو نه خندل.

هغه بل کال زمونږ په هېواد کې قحطي او ګراني وه یوه لوی سوداګر له هرات نه ډېره غله کندهار ته راوړه او په خلکو یې د بازار لــه نرخــه ارزانه خرڅه کړه، یعنې ګټه یې ونه کړه تاوان یې وکړ. دا کــار هېڅــا د هغه په بې عقلۍ حمل نه کړ او په اخبارونو کې یې ډېره ستاینه وشــوه، هغه ته چا ملانصرالدین ونه ویلې، بلکې د خیر او برکت خاوند یې وباله.

یو وخت زه د یوه شتمن سړي کره مېلمه شوم د هغه په کاله کې هر څه پاخه شوه، مګر سوکړک یې نه درلود، د کاله خاونــد څــو غنمیــې ډوډۍ خپلو همسایه ګانو ته ولېږلې او هماغومره سوکړکان یې راوړه.

ما ته دا معلومه شوه، چې دوی هره ورځ دغه راز تجارت کوي او پــه خپل کاله کې جواری نه پخوي. دا سودا ما ته د خوارانــو او غریبــانو د پاره سودمنه ښکاره شوه او مرحوم ملانصرالدین راپه یاد شو.

زه دا جرئت نه شم کولی، چې دغه راز ښه کار احمقانه وګڼم.

په کوم کاله کې، چې هر څه ډېر وي، دغومره لږ تاوان هېڅ تاثیر نــه لري.

بډایان له دغسې تظاهر نه یو مخصوص خوند اخلي، چې مونږ هغــه نه دی څکلی. که دغه راز کار یو خوار او غریب وکړي حماقت دی، مګر د بډایانو د پاره صفت دی.

عقل او پوهه خوارانو او فقیرانو ته دا اجازه نه ورکوي، چې ډوډۍ په جواري باندې سر په سر ورکړي او خپل حماقت ښــکاره کــړي، مګــر بډایان په دغسې کارونو ښه ښکاري او ځوک ورته ملانصــر الــدین نــه وایي، بلکې حاتم طایې یې بولي.

که خواران او غریبان له اسراف او تبذیر نه کار واخلــي ډېــره لویــه ناپوهي او نادانی ده، مګر بډایان په اســراف او تبــذیر د جــود او کــرم خاوندان ګڼل کېږي.

دغه عقل، چې د خوار او غریب رهبري کوي د بډایانو د پاره نــه دي په کار.

هو! عقل امسا ده، چې ګوډ او ضعیف انسان ورته اړ دی، هغه چــې د قوت او قدرت خاوند دی، دغه د ضعیفانو وسله ورته نه ښایي، د عقــل عینکې د کمزوري نظر بینایي زیاتوي او د تېز نظر خاوندان یې کله کله د ډول او فېشن د پاره په سترګو کوي.

که ځوک عقل او هوښیاري لټوي د خوارو او غریبو په کــور کــې دې ولټوي زورور او بډایان له دغه شي نه بې نیازه دي.

تاسې یوه انسان یا یوه حیوان ته، چې څه نهویني ړوند وېلی شـئ، مګر سیند او سیلاب ته ړوند ویل غلطه خبره ده. که څه هم په نـااواره لاره روان وي او په سمه لاره نه درومي، دا ځکه چې دغـه پرځېـدل او جګېدل هغه ته څه هم په نـا اواره لاره روان وي او پـه سـمه لاره نـه درومي، دا ځکه چې دغه پرځېدل او جګېدل هغه تـه څـه زیـان نـه رسوي او بې سترګو هم ډېر ګړندی تللی شي.

که مونږ د خپل هېواد په خلکو کې فکر وکـړو هغـه کارونـه، چـې ځینې زورور او بډایان یې کوي په عقل برابر نه دي، که مونږ یـې وکـړو بد ښکارو او ضرر وینو، ځکه زمونږ د عقل مخه نیسي، مګر زورورو او د قوت خاوندانو ته زیان او ضرر نه رسوي، ځکه یې عقل هـم مخـه نـه نیسي او دغه د غریبانو ناصح د هغوی حضور ته لاره نه لري.

د زورورو په مخکې عقل ګونګ وي او ډېر مزخرف معلومېږي، هر څه چې بې ضرورته وي او احتیاج ورته نه وي بد ښکاري او قیمت یـې لـرې وي.

که چېرې په انسان کې ډېره نیمګړتیا او کمزوري نه وای او عقل تـه یې احتیاج نه درلودای عقل او پوهې به دغومره قدر نه درلوده.

اوس پوه شوئ؟ چې هر خوار او غریب سړی که ځان ته ځپلی یا پنۍ لرې غوندې ګرانې واخلي او دوه یا درې روپۍ پکې وغولېږي هر څوک ورته احمق وایي. یو بډای که په زرهاو روپۍ په یوه شپه په قمـار کـې

وبايلي احمق نه دی، هغه چې د ورځې د شلو یا دېرشو روپو په سګرټو اور لګوي یا د سینما او تیاتر په تشه ننداره پیسې ورکوي څوک ورتــه احمق نه وایي، مګر که یو مزدور یوه ورځ کار ونه کړي او وزګار وګرځي احمق دی، ځکه چې بیګا ته په کور کې څه نه لري او ورې پاته کېږي.

یو بډای ګرندي موټر کې ډېر لږې ځای ته په ښکار پسې ځي په لاره کې ډېر تېل مصرف شي، د موټر کمانۍ ماته شي او ټایر هم بچ کانــدي، مګر د ښکار برابري رانشي او پس له دوه درې شپو پنځه یا شپږ دانــې زرکې له ځان سره کاله ته راوړي، چې دانه په سلو روپو هم نه پرېوځي. هغه ته څوک ملانصرالدین نه وایي، ځکه چې ژوند دغسې تفریح او پام غلطولو ته احتیاج لري او د شوق او ذوق د پاره مال تاوانول ناپوهي نــه ده.

کله چې یو بډای یوه ښکلې نفیسه تابلو په ډېرو روپو اخلي یا ځینې انتیک او زاړه شیان د تش نمود د پاره په ډېر لوړ قیمت رانیســي هغــه بل، چې یو زوړ قلمي کتاب چې ذوق او صنعت پکې خــرڅ شــوی پــه ګرانه بیه اخلي او د هماغه کتاب چاپي نسخې ډېــرې ارزانــه لاس تــه راځي، ته وایه چې دغه راز تاوانونه د څه د پاره دي؟

که غرض معنوي استفاده وي هماغه معنی په چاپي کتاب کــې هــم شته.

معلومه شوه، چې مال تاوانول د نامه او شهرت د پاره د شوق او ذوق د پاره د هوا او هوس د پاره حماقت نه دی، صنعت دی او ستاینه یې کېږي، مګر په دې شرط چې سړي خور او فقیر نه وي، بداى وي او ډېرې پیسې ولري.

اوس خو به پوهیدلي یاست، چې احمق څوک دی او مونږ چا ته احمق وایو؟

نوی درس

چیرته مې د چا په کوم کتاب کې ولوستل، استاد خپل شاګرد تـه دا درس ورکاوه:

له خدایه ډېر خوښ اوسه! چې ته یې بې هنر پیدا کړې او تا تـه یـې هغه استعداد درنکړ، چې یوه ورځ د خلکو د پاره لویه بلا درنـه جـوړه شي. ته په دې پوه شه، چې خدای ته هماغه څوک ډېر نږدې دي چـې له ذوق او هنر نه ډېر لرې وي.

هغه تند او تېز فکر، چې زما په برخه رسېدلی دی ما ته پـه دنیـا او اخرت کې زیان رسوي او زما اسایش خرابوي.

ډېر فکر کول ډېر بد مرض دی، چې په څو تنو پورې اختصاص لـري که دا مرض خپرېدلی ډېر ژر به یې د بشر نسل تباه کړی و.

زه پدې ښه پوه یم، چې په ژور فکر او عقل کې د روح تباهي ده

ژور فکر د بشر د پاره طبیعي کار نه دی.

همدغه شی دی، چې په سړي کې د عمل اقدام وژني.

هېڅوک هېڅ کار نشي کولی، ترڅو چې څه قدر تنګ نظـره او لنـډ فکره نه وي تفکر د انسان د پاره ډېره لویه بد بختي ده.

هغه چې لږ فکر کوي یا هېڅ فکر نه کـوي پـه دواړو جهـانونو کـې کامیاب دي، مګر د ډېر فکر او عقل خاوندان هر چیرته او هر کلـه لـه جسمي او روحي هلاکت سره مخامخ دي.

په رښتیا، چې فکر او عقل کې ډېر خباثت پټ دی.

پوهه او فلسفه په حقیقت کې پر ذهن باندې د شـیطان اسـتیلا ده. بشر په اصل کې یو احمـق حیـوان دی او د ده معنـوي ترقـي د ده د فکري اضطراب د پوچو اثارو نوم دی.

هغه څوک، چې د نبوغ او قریحې خاوند دی د معشرت پـه درد نـه خوري او د معاملې خاوند نه دی.

زه د فکر ازادي له هرڅه پورته ګڼم هر څوک له ځانه خوابدي کـوم، مګر خپل ځان او خپل وجدان خوشحاله ساتم.

درې کاله

یو کال موسم ډېر ښه راغی، بارانونه وخت په وخت په خپلـه موقـع وشول، چې نه له ضرورته زیات و او نه کم.

د زمیندارو فصلونو ته هېڅ زیان ونه رسېده او للمه ډېره ښه راغلـه دهقانان ډېر خوشحال وو، چې فصلونه ډېر ښه دي او کـال ډېـر ښـه راغلی دی.

کله چې درمندونه تیار شوو خلک په رښتیا د غلې په چلولو سـتړي شوو او په کورونوکې د غلې ځای نه و.

په دغه کال په ملک کې ارزاني راغله او دغسې ارزاني چا په خـوب کې هم نه وه لیدلې. د غلې خریدار، لکه د انځرګل چا پـه سـترګو نـه لیده زمیندارو به تېل او مالګه په غنمو اخیسته او جنس بدلیده.

د زمیندارو په کور کې مړی نه و او ویر یې و، دوی د پاک خـدای پـه دغې مهربانۍ خوشحاله نه وو او د شکر په ځای به یې شـکایت کـاوه همدغه ناشکري وه، چې بل کال هغسې رانغی او غله ببخي ورکه شوه. ځینو ویل چې تخم هم په لاس رانغی او خروار په چارک ولګیده.

په دغه کال پر وطن باندې قحطي او ګراني راغله هرڅوک به په غلې پسې لالهانده او سرګردانه ګرځېده او د چا په کور کې د مړک لکۍ نــه سپېره کېده.

زمینداران بیا خپه وو او ډېر افسوسونه یــې کــول، چــې ګرانــي او قیمتي د دې کال وای او غله د پروسږکال، مګر دا اجتماع محالــه وه او دغه کال هم په افسوس او ارماندو تېر شو دریم کال له دواړو کلونو نــه مخالف راغی، یعنې د ځینو زمیندارو غلــه ډېــره زیاتــه وه او د ځینــو کښت ته زیان او اپت ورسېده، ځکه نرخونه جګ شوو، مګر قحطي نــه وه، د چا غله، چې ډېره وه او په ګران نرخ یې وپلورله هغــه لــه ډېــرې خوشحالۍ په جامو کې نه ځایده او چا چې د خرڅون غله نه درلوده په کاله یې دغم کاڼي ورېدل.

زه دغه وخت په دې پوه شوم، چې مونږ ټول نشو خوشــحالیدلی او په داسې حال کې واقع یو، چې که یو خوشحالیږي هغه بــل بــه خپــه کیږي، یعنې د ځینو خوشحالۍ د ځینــو نــورو د خپکــان نــوم دی، د همدې لامله وایي، چې یو مړ نشي بل نه مړیږي.

د دنیا په بازار کې داسې سود نشته، چــې پلــورنکي او پیرودونکــي دواړه ګټه وکړي، یعنې یو خپل مال ګران خرڅ کــړي او هغــه بــل یــې ارزانه واخلي په کومه سودا کې، چې سود او زیان نه وي او خریــدار یــا خرڅوونکی یو هم ونه غولېږي یو هم نشي خوشحالېدلی که یو ســړی

خپل سل ګون نوټ په شلو پنځه ګونو بدل کړي په دغه تجــارت کــې خوشحالي او خپګان نشته، ځکه چې سود او زیان پکې نشته که یو په حساب کې وغولیږي، دی به خپه شي او هغه بـل تــه بــه خوشــحالي پیداشي اوس پوه شوئ، چې مونږ په څه خوشحالیږو او پــه څــه خپــه کیږو؟

که ښه فکر وکړو ایا د یوه ګټه د بل د تـاوان نـوم نــه دی؟ زمـا یــو ملګری دومره شته او جایــداد لــري، چــې جامــه او ډوډۍ ډېــر ښــه ورسبږي. کور لري، ځمکه لري، باغ لــري، لنګــه غــوا ورتــه ولاړه ده، موټریې شته او د هېچا پوروړی نه دی په بانک کې یې هم پیسې پرتــې دي او له هرې هوا بېغمه معلومېږي، مګر یو بل سړی له ده نــه هرڅــه ډېر لري او ځمکې، باغونه، کورونه او نغدې پیسې یې له ده زیــاتې دي. هغه خپه دی، چې زه ولې دغه بــل قــدر تــه جایــداد نــه لــرم دا بــل خوشحاله دی، چې له هغه نه یې جایداد ډېر دی. زمونږ اکثــره غمونــه همدغه راز دي، چې د یو بل سړي له خوشحالۍ پیدا شوي دي او ډېرې خوشحالۍ هم شته، چې د نورو له خپګانه پیدا کېږي. دغه یــو چــې د زړه په جونګړه کې اوسي دغه بل، چې په لوړه ماڼۍ کې استوګنه لري، دی د هغه جونګړه ویني، ځکه خوشحاله دی هغه د ده قهر ویني، ځکه خپه دی که چیرې مونږ ټول په جونګړو کې اوسیدلی یا ټول لوړو ماڼیو کې وای نه به جونګړه کې د غم کوډۍ وه نه به لوړه ماڼۍ د خوشــحالۍ ځای و.

که حقیقت ته ځیرشو، یو ګوډ پدي نه دی خپه چې ولــې ګــوډ دی، بلکې پدي غمجن دی چې ولې نور ده غوندې نه دي. هغه چې پــر آس باندې سپور دی او نور یې په مخکې منــدې وهــي د آس پــه ســپرلۍ دومره نه دی خوښ، لکه چې د نورو له پلې توب څخه خوند اخلــي. دا وه زما د درو کالو مطالعه، چې ته یې په لږ ساعت کې مطالعه کوې. دغه لږه پوهه چې ته ورته په سرسري نظرګورې او ستا په نظــر کــې ډېــره سادګي لري زما د پاره ډېره عمیقه فلسفه ده زه په ډېره موده کې دغه حقیقت ته رسېدلای یم ته به په ګرندي ګاډي کې یوه ځای ته ډېــر ژر بې تکلیفه ورسېږې، مګر هغه څه چې په لاره کې یو پلی ویني ته یــې پوره نشې لیدای ستا نظر په دغه لاره ډېر ژر عبور کوي او کندې کپرې دا خوا هغه خوا نه ګوري. ستا سیر ډېر ګړندی دی او په دغومره سرعت کې دقت او تعمق نه ځایېږي.

قوي او ضعیف

د دنیا دود او دستور خـو دا دی، چـې زورور بـه کمـزوري وهـي او ضعیف به د قوي له لاسه په عذاب وي، مګر په کورونو کـې د مینـې او محبت تقاضا بل راز ده، هلته یو کوچنی ماشوم خپـل مشـر ورور پـه څپړو وهي او خاندي، یعنې له ټولو نه کمزوری په ټولو زورور دی.

ما ته دغه کورنی دود او دستور ډېر ښه ښکاري او له خدایه غـواړم، چې د ارواح عام شي. پدې پوهېږم چې په هر کاله کې همدغه حال دی او په هره کورنۍ کې کوچنیان په لویانو زورور او زړور دي.

د ګیرا او ترسا په کاله کې هـم د کوچینـانو زور چلېـږي او جـوړ د ناجوړه په مخکې منډې وهي، مګر چې له کورونو نه د باندې وګورو، نو بیا قوي پرضعیف مسلط دی. د دنیا طبیعي قـانون همدغـه دی، چـې غټان او لویان به په وړو او بیوزلو سوک او څپېړه پورته کوي او د قـوت خاوند به هېڅ تحمل او حوصله نه لري.

د دغه ظالمانه قانون د ماتولو د پاره، چې پاک خدای څه شـی پیـدا کړی هغه مینه او عاطفه ده.

د مينې او محبت په نړۍ کې ضعيف او کوچنی د لـوی او قــوي تــر ښپېړو لاندې نه دی، بلکې کوچنيان په لويانو حکومــت کــوي او د وړو پادشاهي ده.

مونږ ښځه عاجزه بولو، مګر مينې او محبت ډېــر زورور او پيــاوړي د دوی دخوښې او رضا تابع کړي دي.

څنګه چې په زړه زمانه کې ديوان د ښاپېريو تابع وو اوس هم د قوت او قدرت خاوندان د دغه ضعيف او لطيف جنس پــه مقابــل کــې ډېــر ضعيف معلومېږي.

که عشق او مينه په مينځ کــې نــه وي، نــو د ديــو او ښــاپېرۍ زور هېڅکله برابر نه دی او يو ماشوم هېڅ وخت د سپين ږيرو په ږيره لوبې نشي کولای او نه د مشرانو پر اوږو سپريدلی شي. يوه ورځ يو ماشوم يو غټ سړی له لمنې ټينګ نيولی و او کاله ته يې په زوره بيوه هغه خپله لمن د ده له لاسه خلاصه نکړی شوه که څه هم د ده زور او د هغــه زور برابر نه و د ماشوم مينې او محبت د ماشوم پــه پنجــوکې دغــه قــوت ايښی و، چې يو لوی سړی يې ځان پسې راښکوده او هغه هم ځان نشو خلاصولی.

که زما فکر صحيح وي، نو قوت او قدرت هماغه د پخوا زمــانې ديــو دی او مينه هماغه ښاپېرۍ ده، چې ديوان يې د فرمان لاندې وو.

که د مینې او عاطفې ماشوم د هر ځنګه لوی سړي ګرېوان تــه لاس واچوي یا یې لمن ټینګه ونیسي ځوک ترینه ځــان نشــي خلاصــولی، ځکه چې دا قوت په ټولو قوتونو زورور دی.

زه مینه او عاطفه د زور او قوت په مقابل کې، ځکه ماشــومان بــولم چې زور او قوت ډېر پخوا پیدا شوي دي او انساني عاطف، انساني رحم او شفقت وروسته پیدا شو، یعنې هماغه شان چې فرعون له موسی نه د مخه دنیا ته راغی، حیواني غرایز هم لــه انســاني عواطفــو نــه ډېــر پخواني دي او د عمر په لحاظ عواطفو ته کوچنیان ویلی شو، مګر دغو کوچینانو ته پاک خدای هغه قوت ورکړي دی، چې فرعونیان ترینه پــه خوب کې هم وېرېږي او بد بد خوبونه ویني.

که څوک په دنیا کې د صلح او سلام غوښتونکي دي او غواړي، چې د ناروا او ظلم مخ ونیسي، نو یوه داسې اختراع په کار ده، چې د عشق او مینې له عنصر نه پکې کار واخیستل شي.

دا اختراع د دماغ کار نه دی د زړه کار دی او د زړه توجه ته ضرورت لري. پدې باب کې ساینس او تخنیک ته رجوع نه ده په کار دا افتخــار که هر وخت دنیا ته حاصلیږي، نو د شعر او ادب په لمن کې به وي او د زړونو په مملکت کې به پیدا شي.

ښه ګټه

قصابي پربړدئ له مېږو او پسونو نه بل شان ګټه واخلئ!

د وریو له پوستکو نه پوستینونه مه جوړوئ له وړیو یې ښه توکي جوړ کړئ. که تاسې وړین کالي واغوندئ پوستین ته څه حاجت نشته.

هغه وخت، چې انسان نه پوهېده د مېږو او وزو پوستکي یې اغوستل، کله چې انسانیت ترقي وکړه او شپون د رمې خاوند شو پشمینه پوشي رواج شوه او د زاهد خرقه له وړیو نه جوړه شوه.

د مېږو او پسونو له غوښو نه د غرو لېوان او پړانګان استفاده کوي او شپانه ترینه یوازې پۍ او وړۍ اخلي.

د وحشي او مدني انسان فرق همدغه دی، چې هغه د ونې ښاخ را ماتوي او میوه یې خوري، دی ترینه یوازې میوه ټولوي او ونې ته زیان نه رسوي.

دا ګټه ښه ګټه ده. د انسان ګټه باید همدغه راز وي.

د ګټې ښه او بده لاره پېژندل د انسان کار دی، ګټه به کار او زیار پاکېږي او بې کاره ګټه ښه نه ده.

د ګټې لاره. چې هر څومره او ږده وي هغومره ښه وي.

هغه کسان، چې د نورو په تیارو درمندونو داړې غورځوي او د ګټې د پاره یې لنډه لاره غوره کړې ده، لاسونه او پښې یې د تړلو دي.

تاسې کوښښ وکړئ، چې ګټه له لرې ځایه راوړئ او د کار برخه پکې زیاته وي. هغه چې د کلي په دکان کې سودا کوي او هغه چې لــه لــرې ښاره سودا راوړي په متاع او بها کې یې ډېر فرق موجود دی.

تاسې په خپلو باښو او بازانو د همسایه ګانو چرګوړي مه نیسئ!

د هوا مرغان او د غرونو زرکې اوسیسی ونیسئ!

له نږدې ډنډونو څخه ناپاکې اوبه مه راوړئ، لږ لرې لاړشئ لــه هغــه سیند یا له هغې چینې نه رڼې او پاکې اوبه راوړئ، چې رنــګ او خونــد یې ډېر ښه دی.

دا ښه ګټه نه ده، چې یوه روپۍ په دوو روپو ورکــوئ او خوشــې پــه خوشې د ګټې خاوندان شئ.

ګټه باید په غیرې مستقیم ډول وي او کار په کې ډېر دخل ولري.

په مستقیم ډول هېڅوک خره او پارو د غلې پــه کنــدوانو کــې نــه اچوي، مګر هغه غله چې له همدغه ناپاک جنس څخه د کار په وســیله پیدا کېږي پاکه او حلاله ده. لنډه دا چې بې کاره ګټه که په غلا وي، که په سوال وي، که په زور وي انسان ته نه ښایې او هغه ګټه، چې په کــار او زیار پیداکېږي ډېره ښه ګټه ده. ښه کار او ښه عمل د خدای په دربار کې ډېر قدر لري او په مشالونو خرڅیږي.

د اختر په ورځ

د اختر په ورځ ځینو کورونو ته لاړم، چې د ښایست او ښــکلا پکــې هېڅ نیمګړتیا نه وه او له ډېرې خیالورې ناوې نه یې هم ډول او سینګار زیات معلومېده.

د کور په نقشه او هندسي شکل کې د جمال مظاهر له ورا معلوم وو، رنګ امېزي په ذوق او سیلقه برابره وه.

د کور پردې ډېرې ښکلې وې.

قالینې، میزونه، چوکۍ او هر څه ډېر نفیس او ښکلي معلومېدل.

راز راز میوې به په بلوري لوښو کې ایښې وي او بې له اشتها نه د بل شي نیستي نه وه.

د ثروت او غنا ټولې کرشمې موجودې وي.

عیش او نعمت، لکه د سیدمحمود پاچا لټان له دغه کاله څخــه نــه وتل که د دنیا جنت ورته ووایم، څه ډېره مبالغه به نه وي، مګر دومــره فرق و، چې ډېرو غټو ګنهکارو ته یې ور بېرتــه وو او ســاده مســلمانان نشو ورتلی.

هلته ما ته دا فکر پیدا شو، چې مونږ ولې هغو کورونو ته نــه ورځــو، چې دغه راز شیان پکې نشته او یــوازې همــدردي او انســاني عاطفــه سړی ورولي. کله، چې له دغه کاله په خبرو راووتم، نو فکر مې وکړ چې چا ته ورشم او څوک ووینم په دې کې یو فقیر وطن دوست سترګو تــه

ودرېده، چې نس يې وړی، مګر سترګې يې ډېرې مړې وې، په کور کـــې هېڅ نه و، مګر په زړه کې يې د وطن مينه او د خدمت ارزو ډېره زياتــه وه.

زه، چې د هغه دروازې ته ورسېدم پنځه تنه نور هم پــه دروازه کـــې ودرېدل د کور خاوند د دروازې په ټکولو راووت او له مونږ سره يـــې پــه ډېره مينه روغبړ وکړ، د هغه له وضع دا معلومېده، چې له مونږ سره په خپل کور کې کښېناستو ته نه دی جوړ او غواړي، چې خبــره پــه ولاړو پښو خلاصه شي، مګر زمونږ زړه غوښتل چې څه شېبه ورسره کښېنو ده او د ده له حاله ځان ښه خبرکړو.

هغه له ناکامه مونږ خپل کاله ته بوتلو، د کالــه پــه مخکـــې يــوه زړه چوکۍ او يو زوړ شکېدلی کټ پروت و، چې خاص د مېلمنو د پــاره و او بې له مېلمه څخه يې د يوه پوزي تحمل هم نه درلــود. مــونږ دوه درې تنه د کټ په بازو ګانو کښېناستو او نور پــه خــاورو کښېناســتل، څــو دقيقې چې تېرې شوې هغه مونږ رخصت کړو او نور يې نه غوښتل، چې خپل اشنايان په سپېره ډاګ کښېنوي.

پدې کاله کې د اختر ورځ، لکه د روژې ورځ داســې وه او پــه تمامــه معنی د يو غريب سړي کور و. د ده د درويشانه ژوند او صــبرو قناعــت ماته ډېر معظم او محترم ښکارېده او له ځانه سره مې ويل هغه افتخار، چې د دې کاله په برخه رسېدلی دی هغه بل کــور ترينــه محــروم دی

هلته که غنا او ثروت خپل زیب و زینت ښيي دلته تقوی او پاکنفسي خپل شهامت څرګندوي او قلندرانه استغنی سترګو ته ودرېږي.

دا هغه سړی دی، چې د یوه ستر شرکت لویه سرمایه یې په لاس کې وه او کله به یې دوه لوی ریاستونه په اختیارکې و.

که چیرې ده ناجایزه استفاده کولی یا یې جایزه استفاده هم پوره کړې وای نن به دغسې نه و او د ده د کوټو فرش به د نیستۍ باد دومره ژرنه وای وړی، مګر ګورئ چې پدې سړي باندې زړه ونه سېزئ او په حقارت ورته هېڅکله ونه ګورئ. زه هم دا حال د دې د پاره نه لیکم، چې د چا توجه ورته جلب کړم، ځکه چې دې دنیا ته په حقارت ګوري او له ده سره د بې نیازۍ غرور ملګری دی.

د ده په نظر کې خپله تقوی ډېره درنه معلومېږي. دی ځانته په ډېر درانه نظر ګوري او نورو ته هم ډېر درونډ ښکاري. مونږ باید په هغه چا زړه وسیزو، چې له ډېر مال او دولت سره هم ځانته دغه حیثیت او شخصیت نشي پیدا کولی، یعنې په لوړ مقام کې خلکو ته ټیټ معلومېږي او په ډېر لوی کور کې هر چا ته وړوکی په نظر ورځي. څوک عزه النفس لري او د خلکو په نظر کې د شخصیت خاوند دی په هغه زړه سوی نه دی په کار.

خرقه پوشو په خرقه کې دي موندلي
هغه حظ چې په دنیا کې دنیا دار کا

خاني لاړه

په موټر کې سپاره وو، یو خانزاده غونډې سړی هم په موټر کې ناست وو، د تېر وخت زړې قصې یې کولې.

هغه وویل: پخوا موټرونه نه وو، مونږ به په آسونو سواره وو، نوکرانو به مو په مخکې منډې وهلې. هغه وخت خان او غریب معلوم و، خانزاده او د اب سړی پېژندل کېده، عام او خاص یو رنګه نه و. اوس هرسړی په موټر کې سپرېږي او نوکر د بادار له څنګه ناست وي.

چې موټرونه راغله او غریبان پکې سپاره شوه، خاني لاړه او باداري بې رونقه شوه. د خان قصه ډېره اوږده وه، خو د مطلب ټکی دا و، چې خاني لاړه، ځکه چې خواران او غریبان په موټرو کې سپاره شوه.

یوازې

ماشومان، ځوانان، سپین ږیري د پسرلي مېلې ته روان وو. زه هم له دوی سره لاړم او په ډېرو ګڼو خلکو کې ننوتم.

هلته د پښې د ایښودو ځای نه و او بې حسابه مخلوق راغونډ و، نــه پوهېږم چا له ما نه پوښتنه وکړه، چې ته یوازې یې که څــوک درســره شته؟

ما وویل: زه یوازې یم.

همدغه وخت زه د یوازې په معنی پوه شوم او دا راته معلومه شــوه، چې په ډېرو ګڼو خلکو کې هم سړی ځانته یوازې ویلی شو.

فاتح

سکندر له ډېر قوت او ډېرو لښکرو سره ښار تــه راغــی، د ښــار لــه خلکو سره یې څو ځله زورور جنګونه وکړه.

له دواړو خواوو نه ډېر خلک ووژل شوه، ډېرې وینــې تــویې شــوې، ډېرې ککرۍ تر پښو لاندې شوې، وروسته له ډېرو جګړو هغه د مړو پــه سرونو پښې کېښودې او د لوی فاتح په حیث ښار ته ننوت.

دی ډېر په قهر و. ده غوښتل چې ښار لوټ کړي او قتــل عــام جــوړ کړي، مګر دا کار ده ونشو کړی، ځکه چې په ښار کــې یــو پــټ قــوت موجود و، چې ده ورسره مقابله نشوه کولای. دی چې ښار ته ننوت پــه یوې ډېرې ښکلې پېغله یې سترګې ونښتې او په یو ځل لیــدو یــې زړه بایلود.

څوک، چې بې زړه شي هغه بیا جنګ او جګړه نشي کولی، ځکــه ده هم له خپل ټول قوت او قدرت سره ځان دغې پېغلې ته وسپاره.

دغه لوی فاتح، چې عشق او مینې په پنجو کې ګېر شو بل راز شو او د خپلې معشوقې د خوښې د پاره یې د ښار د خلکو خــدمت تــه مــلا وتړله.

دغه وخت دا معلومه شوه، چې دی فاتح نه و فاتح بل څــوک و. دی په دې نه پوهیده، چې په ډېر زور او قوت خپل ځان یوه قوت او قــدرت ته سپاري، چې له سلطان او شهنشاه نه د خلکو خدمتګار جوړوي.

په رښتیا، چې د عشق مقام ته رسېدل هم څه اسانه کار نه دی او د ښکلا په دربار کې پادشاهي هم په تعظیم او احترام سرټیټوي.

هلته محمود د ایاز تابع دی او سکندر هم په یوه نظر بل راز کېږي او قهر و غضب خپل ځای مینې او محبت ته پرېږدي.

لباس

بدرنګه خیاط وه، مګر کار یې ښایسته و او کالي یې ډېر ښــه ګنــډل. د فېشن خاوندانو خپلې درېشۍ په بل چا نه جوړولې، هر چا بــه ویــل چــې فلانکی ډېر ښه خیاط دی، د ده په شان لباس بل څوک نشي جوړولی.

دغه هنر په دغه سړي کې ډېر غرور او تند خوي پیــدا کــړي و، یعنــې څومره چې د ده څېره سپېره هغومره یې خوی هم ســپی و، مګــر دغــو دوو سپو د چامخه نشوه نیولی او د خلکو هجوم په ده باندې ورځ پــه ورځ زیاتېده، ځکه چې صفت او هنر په ده باندې د ښه خیاط نوم ایښی و.

که دا سړی له دغې ناشولتې څېرې او خپل بد عادت سره ښه خیاط نه وای، له ده نه به بد بخته انسان بل نه و یا به دی هغه وخت د ښه ســلوک او ښه خوی خاوند او سیرت به یې بل راز و، یعنې ښه خیاط به نــه و ښــه سړی به و، مګر اوس د ده هنر او کمال ښه خوی ته ضرورت نه لري او د ده په بد خوي او بده څېره یې ډېره پرده غوړولې ده، ځکه هــر چــا تــه ښــه ښکاري او هر څوک ورته په قدر او عزت ګوري.

فن او صنعت ډېر ښکلي شاګردان د ده لاس لاندې کړه او د ډېرو ښکلو د قد او اندام اندازه اخلي. زه دغه خیاط په دې حقیقت ډېر ښه پــوه کــړم، چې د انسان حقیقت په صنعت او هنر پټېږي، ځکه دغه سړی د خلکو پــه نظر کې محبوب دی او هر څوک یې د زړه ساتلو کوښــښ کــوي. همدغــه شان چې یو بدرنګه مخ له ښایسته پلو لاندې پــټ دی او د هــر چــا نظــر ځانته را کاږي. دا خیاط هم د ښه لباس په جوړولو کې پټ دی، چې څوک یې حقیقت ته نه ګوري کار او لیاقت ته یې ګوري.

د ښه لباس اغوستل، خو په ځای پرېږده جوړل یې هم دغومره اثر لري، چې بد ښه کولی شي.

لباس په لومړي وخت کې د ځان پټولو د پاره جوړ شو، چې پخوا یې ښایست هم پټاوه او د ښکلا مخه یې نیوله خووروسته په خپله دومره ښکلی شو، چې د انسان اصلي او حقیقي ښایست یې له هر چا هېرکړ او د تاوس بڼو کار ترینه واخیستل شوه.

د انسان لباسونه ډېر زیات او څو رازه دي، چې ځینو ته مونږ د لباس په نظر نه ګورو، هغه ښایست او ښکلیتوب چې د انسان په څېره کې وینئ، له یوه لباس نه زیات قیمت نه لري که څه هم په ډېر جګ نرخ خرڅېږي او له انسان نه یې قیمت ډېر لوړ شوی دی.

په دغه قیمتي لباس کې هم د انسان عیبونه پټ دي او ستا دا عیوب دا ښکلې پرده د ستر د پاره د انسان په معایبو اچولې ده.

هغه، چې مونږ ورته خوبان وایو او ډېر ښکلي په نظر راځي مونږ پرې زړونه بایلو او عشق ور سره لرو، مګر په دې نه پوهېږو، چې څومره بد خویونه او ناکاره عادتونه په دغه ښکلیتوب کې پټ دي. که دا خبرې او عادات په بل چا کې وي ډېر بد ورته ګورو، مګر دلته د صورت ښایست د سیرت عیب پټ کړی او په همدغه وجه د لیلی سپی د مجنون په نظر کې ښاغلی دی. د همدې لامله د معشوقو جفا له وفا نه ښایسته ده او د ښکلو ظلم او ستم ظالمانو ظلم غوندې بدرنګه نه دی.

مونږ علاوه په دغو ظاهري لباسونو معنوي لباسونه هم ځانته پیدا کړي دي، چې یو له بله پکې ځان پټوو او په دغه وسیله خپل حقیقت له پوهانو او هوښیارانو نه هم پټ ساتلی شو.

د دغه لباس نوم پوهه او هوښیاري ده، چې د علم او معرفــت پــه نامــه یادېږي.

هغه چې زمونږ په نظر کې عالم، فیلسوف یا ادیب او هنرمند معلومېږي د هغه عیبونه د علم او پوهې د پردې لاندې پټ دي، چې مونږ یې ښه نــه وینو یا یې ډېر ښه وینو او نقص راته کمال معلومېږي.

څنګه چې فصاحت او بلاغت کله حق ناحقه کوي او غلط صحیح ښیي د فصاحت او بلاغت خاوندان هم له ډېرو عیبونو سره زمونږ په نظر ښاغلي ښکاري او اصلي حقیقت یې رانه پټ دی.

هو! د جمال او کمال خاوندان او د علم او معنی صاحبان د ډېرو ښــکلو او ښایستو پردو تر شا پټ دي، چې مونږ یې اصلي بڼه نه شو لیدلی.

د منطق او بیان خاوندان خپله بدي هم نېکــي ښــودلی شــی او د بــل نېکي بدرنګولی شي.

د دې عصر سحر او جادو په دغه ډول زمونږ پــه ســترګو او نظــر لــوبې کوي.

ډېر وخت په کار دی، چې انسان طلسم هم مات کــړي او حقیقــت تــه ورسېږي یا له یو بل طلسم او بل سحر سره مخامخ شي.

مونږ اوس انسان نه وینو یا د انسان رنګ او صورت وینو یا یې په وینا او خبرو کې ګورو، که ډېر وړاندې لاړ شو، نو کار او هنر کې یې وینو.

د انسان حقیقت صورت نه دی، پوهه نه ده فصاحت او بلاغــت نــه دی. په کار او صنعت کې هم د انسان فطرت او نفسي کیفیات څوک نــه شــي لیدای.

دا ټول شیان د انساني حقیقت د پټولو او ښه ښودلو رنګ رنګ لباسونه او حجابونه دي. د انسان غرايز او خوبونه د انسان اصلي حقیقت دی، چې ډېرې پردې يې په مخ پرتې دي. انسان پس له مړينې په قبر کې هم بې پردې نه شي اوسېدلی او چېرته، چې دی نه ځان وینې او نه بل ويني بیا هم باید په کفن کې پټ وي، ځکه چې د ده ټول عزت او حرمت په دې کې دی، چې بې پردې نه شي او څوک یې بې پردې ونه ويني.

هغه انسان، چې په عبادت کې يې ريا پټه ده، په هوښیارۍ کې یې شیطانت پټ دی او سخاوت يې هم د يوه داسې پټ تجارت نوم دی، چې له ګمرکي محصولاتو نه هم معافيت لري، هغه تر قيامته له نورو نه ځان پټولی شي.

دا ستر، لکه د ښځو حجاب او حیا هغه شی نه دی، چې د مدنيت او تجدد شمال يې له مخه لرې کړي. په دغه ستر ډېر بې پردې خلک هم ډېر ټينګ دي.

چېر ته، چې د نن جامې ډېرې لنډې شوې دي او خلک د صورت بربنډولو ډېر هوس لري، هلته هم د انسان سيرت او حقيقت په ډېرو پردو کې پټ دی.

په انسان کې ځينې داسې ضعيفې جنبې شته، چې له ډېرې حيا نه خپل خاوند ته هم ځان پوره نه ښيي او انسان ورته له ډېره خجالته سم نه شي کتلی، همدغه سبب دی چې هر څوک خپل ځينې شيان هېروي او خپلو عيبونو ته داسې اصلاحي رنګونه ورکوي، چې په خپل ځان يې ګمان بل راز شي او خپل شعور هم وغولوي. نن د انسان څېره په تلويزون

کې له ډېر لرې ځایه ښکاري، مګر د انسان معنوي څېره او باطني تصویر دومره پټ دی، چې سړی په خپله خپل ځان پوره نه شي لیدلی، بلکې خپل عکس د نورو په نظر کې ویني. که چا ته چا ښه ویل هغه ځان ښه ګڼي او خوشحالېږي، که خلکو ښوک بد وګاڼه له بدو خلکو سره په زندان کې لوېږي، که څه هم یوسف یا سقراط دی.

همدغه وجه ده، چې له ډېرو خلکو نه د ستایونکو په ستاینو د متملقینو په منطق ځانونه ورکېږي او خپل ځان بل شان ویني. د همدغې اغیزې په سبب اوس د ځینو رنځورانو علاج په خبرو کوي او ډاکټران ورته وایي، چې ډېر ښه یې او هېڅ مرض درکې نه شته، یعنې د دغه دروغو شاهدي ناروغ هم ښه کولی شي او یو طبي علاج ګرځېدلی دی.

زه دا منم، چې په دنیا کې ښه او بد شته، مګر د ښو او بدو په پېژندلو کې دومره سودایي شوی یم، چې دغه تمیز رانه ورک غوندې دی. کېدای شي، چې مونږ ډېرو کسانو ته په دروغو ښه ووایو او هغه ښه شي یا ډېر ښه بد ګڼو او هغه بد شی، چې زمونږ ښه او بد زمونږ د تصور او تفکر نومونه دي نه د حقایقو.مونږ هغه چا ته ښه وایو، چې زمونږ ښه او بد زمونږ د تصور او تفکر نومونه دي نه د حقایقو. مونږ هغه چاته ښه وایو، چې زمونږ په ذهن او نظر کې ښه وي نه دا، چې په خارج کې ښه وي یا یې حقیقت ښه وي

مونږ څومره او څو زره کاله پخوا هم د ښو او بدو په نامه ځینې شیان له ځینو نه ښه ګڼل او اوس هم ښه او بد یو راز ګڼو، ښایي چې بد ښه وګڼو او ښو ته بد ووایو، په همدغسې تمیز ځان له بې تمیزۍ نه وژغورو.

مونږ ظلم بد ګڼو او عدالت خوښوو، مګر ځینې مظالم راته د عدالت پــه ځېر ښودل شوي دي او ډېرو بدو خلکو راته ځانونه ښه ښکاره کــړي دي، یعنې منطق او استدلال، ریا او تذویر، شعر او ادب، عقل او فلسفه، عرف او عادت، سیاست او تمدن، کله له سمې لارې نه اړولي یو او زمونږ په شــعور او احساس یې هر راز لوبې کړې دي. دا کار هر کله او هر چېرته پوهانو او د هنر خاوندانو کړی دی، احمقان او ساده ګان خــدای لــه دغســې ســترو ګناهانو نه ساتلي دي، د هغوی اغراض او مطلب دومــره لــوځ دی، لکــه د متمدنو خلکو مېرمنې، هغوی د حقایقو په پټولو کې ډېره لړه برخه لــري او ژبې یې له زړونو سره ډېر غدر او خیانت نه کوي. هلته دوستي او دښمني، ګناه او تعدي ظلم او رحم ځان بل راز ښیي.

ریا او ټګي د هغوی کاله ته ډېره لاره نه لري.

هلته د صداقت ځای سیاست نیولی دی.

هلته خلک ډېر لباسي خلک نه دي او په ډېرساده لباس کې ژوند کوي.

خیرات

ډېر غټ سړی مړ و او په بدرګه کې یې ډېر پسونه، غوایان او چرګان حلال شو، دا خیــرات ډېــر لــوی او زورور خیــرات و، چــې د شــاهانه مېلمستیا رنګ یې درلود. د خیرات د انتظام د پاره ډېر خلک مقــرر وو او ډېرو ښو اشپزانو پخلی کاوه، د خدای د رضا د پاره راز راز نعمتونه او هر رنګه طعامونه تیار شوه، خلک لکه مېلمانه په ټکتو را وبلل شوه او د هر چا ځای معلوم و، هغه چې په ګړندیو ګاډیو کې راغلل دننه قصر تــه ننوتل.

د خانانو او ملکانو د پاره بېل ځای و، مــامورین او میرزایــان ګوښــي ناست وو.

د سوداګرو او زمیندارو د پاره بل ځای جوړ شوی و.

هر چا ته د هغه په اندازه برابره ډوډۍ راتله.

د هر چا درجه او مرتبه معلومه وه.

د عامو وګړو د پاره غټې وریجې وې او له معتبرو نه بېل ناست وو.

د سوداګرو او زمیندارو د پاره بل ځای جوړ شوی و.

هر چا ته درجه او مرتبه معلومه وه.

د عامو وګړو د پاره غتې وریجې وې او له معتبرو نه بېل ناست وو.

ځینې خواران او فقیران که څه هم وږي پاتې شوه او چا هلته پـرې نښودل، مګر د اب او عزت خلک په ډېر ښه شان عذر شوه او د زورورو قدر او عزت پوره شو.

د دې خیرات قصې تر ډېره وخته کېدلې! هر چا به ویـل، چــې ډېـر زورور خیرات و، ډېرې پیسې پکې ولګېدې.

هلته یو ړوند او یو شل ناست و هغوی وویل: افسوس، چې زمونږ څه پکې نه وه او مونږ هلته چا پرې نښودو.

د زیارت ډیوې

د جمعې مبارکه شپه وه، خلک زیارت ته راتلل او شمع به یې بلولې، ځینو به په خاورینو ډیوو کې تېل اچول او ډیوې ټولې د زیات پــه اروا بلې وې. زه چې کور او کلي ته راغلم په کلي کې د غریبانو کورونه تیاره وو، هغوی تېل نه درلوده، ځکه په تور تم کې ناست وو.

څوک چې په ثواب پسې ګرځېده ټولو د زیارت ډیــوې ولګــولې او د خوارانو غرېبانو له حاله ناخبره وو.

هوا دغریبانو په کورونو کې تیاره وه، ځکه چا نه لیدل.

په دوی باندې یوازې د خدای نظر و او بس.

د دوی ډیوې دې خدای ولګوي، مونږ به د زیارت ډیوې بلوو.

د مزار لوحه

کور په کور او کلي په کلي به ګرځېدمه او د خدای په نامه به مې څه غوښتل چا به یو موټی ناپاکه غله راکړه او چا به سوې ډوډۍ راکوله.

ډېرو کورونو به جواب راکاوه او ځینـو بـه پـه دروازو کـې هـم نـه پرېښودم.

څو ورځې د یوه او بل له درګاه نه وږي او بېنوا راغلم.

هېڅا هېڅ رانکړه له ټولو خلکو نه مې زړه بد شو دنیا ته مې په کرکه وکتل، خدای ته مې رجوع وکړه او په دغې کوټنۍ (قبر) کې پرېوتم.

هغه چې زه به یې په دروازه کې چا نه پرېښودم اوس ماتــه لاس پــه نامه ولاړ وي له ما نه څه غواړي.

زما په نامه زما کوټنۍ ته هرڅه راوړي او د خدای په نامه خوارانــو او غریبانو ته سوې مړۍ هم نه ورکوي.

لیاقت

یوه وویل: دغه مدیر د وزارت لیاقت لري او هغه وزیر بې لیاقته لــوړ مقام ته ختلی دی.

زما ملګري په دې خبره هماغومره خوشحاله شو، لکه زه چې خپــه شوم.

ما وویل: لیاقت باید دومره بې قدره نه شي.

هغه ویل: د یو مملکت د ترقۍ او لوړتیا دلیل همدغه دی، چې لیاقت پکې ډېر قیمت ونه لري، چېرته چې علم او پوهه ډېــره ترقــي وکــړي، هلته بیا ډاکټران او پوهان ځان ته کار او ډوډۍ نه شي پیدا کــولی او د لوړو شهادتنامو خاوندان یا وزګار ګرځــي یــا چېرتــه ټېپــر او ګــازرې خرڅوي.

په مترقي هېوادونو کې یو پولیس او ډرېور هم لوړ تعلیم لــري او یــو دهقان د کرهنې په کار کې زمــونږ لــه رئــیس زراعــت نــه ډېــر پــوه معلومېږي. دلته چې لیاقت ډېر لږ دی او له لږو خلکو سره دی، نــو یــو سړی په لږ غوندې پوهه خدای نظرخان شي او لوړ مقام ته وخېــژي. زه

په دې ارماند یم، چې زمونږ په هېواد کې هم لیاقت ډېر ارزانه شي او له خارج نه یوه عالي شهادتنامه راوړل څه ډېر قیمت ونه لري.

زه به هغه وخت ډېرخوښ یم، چې یو سړی د وزارت لیاقت ولــري او په ډېره ټیټه رتبه کار وکړي. زما ملګری د خبرو په چل ډېر ښه پوهېده او د بل خوله کې یې خبره وچوله، ما ته د څه ویلو موقع ډېره لږه پیــدا کیده، هغه ماته ایله همدغومره وویل:

زه پدې نه یم خوابدی، چې یو مدیر د وزارت لیاقت لري او وزیــر نــه دی، ځکه چې وزارتونه هر چېرته لږ دي او لایق کسان باید په هر ځای کې دومره ډېر وي، چې هر یوه ته مدیریت هم ونه رسیږي، مګر دا بلــه خبره که رښتیا وي، چې یو سړی بې لیاقته لوړ مقام ته ختلی دی، پــه ډېرې خوابدۍ ارزي او د لیاقت په دغسې بې پتۍ په سرو ســترګو ژړل په کار دي، که چېرې د دنیا ټول کارونه د لایقو خلکو په لاس کې وي او ځینې لایق او وړکسان وزګار پاته شي یا دهقاني وکړي څه بده خبره نه ده.

هغه ویل: زه نه پوهېږم، چې ته لیاقت څــه تــه وایــي، ځکــه چــې سیاسي او اداري لیاقت، لکه د بوډۍ ټال مختلف رنګونــه لــري او یــو هوایي نمایش ورته ویلی شو.

دا لیاقت، لکه علمي او فني لیاقت یو ټاکلی او معین شکل نه لــري، چې هر وخت او هر کله هر چا ته یو شان ښکاره شي او ټول ورته په یوه

نظر وګوري، چې عملي، فني لیاقت، سیاسي او اداري لیاقت، اخلاقي او روحي لیاقت یو له بله فرق لري او دغه ټول لیاقتونه په یوه سړي کـــې ډېر لږ لیدل کېږي.

دلته په کار نه دی، چې مونږ له هر سیاســـي او اداري شـــخص نــه د اخلاقي لوړتیا انتظار ولرو یا ترینه علمي او فني لیاقت وغواړو.

د یوه سیاستمدار او اداره چي سړي لیاقت دا دی، چـــې خلکـــو تــه ځان او جهان په بل راز وښیي او څه، چې ځانته روا ګڼي د نورو د پـــاره یې ناروا وګڼي، یعنې په خپله هره شپه قمار ووهي او نورو جوارګرو تــه سزا ورکړي، د بزم په مجلس کې هر څه وکړي او په نورو بانـــدې ټنـــګ ټکور ودروي.

ده ویل: ما د خپل ماموریت په وخت کـــې خپـــل لـــوی امـــران ولیدل، چې د مطبوعاتي چارو په باب یې ما ته هدایتونه را کول، مګـــر دغه کلمه یې(مطبوعاطي) لیکله. د اخترونو په ورځ به یـــې پـــه خپلـــو رسمي نطقونو کې د عدالت ګستر په ځای رعیت ګستر ویلې.

ښه مې په یاد دي، چې یوه ورځ چا د ده د پاره مېلمستیا کـــړې وه، چې هر څه ډېر زیات و، مګر د کیفیت په لحاظ یې مزه نشته.

زمونږ آمر، چې ډېر لوی کاردار و، مګر د کم او کیف په معنی ښه نـــه پوهېده، هغه ته وویل چې:(کمیت نګو کثرت بګو) زه دغه وخت پـــدې

پوه شوم، چې اداري او سیاسي اشخاص علم ته ډېر احتیاج نــه لــري، دوی په خپل قوت او قدرت لوړ مقام ته رسېدلی شــي او پوهــه د لاس لاندې خلکو د پاره ډېره په کار ده.

ما ته دا معلومه شوه، چې علم عادي لیاقت دی او قوت د فوق العاده لیاقت نوم دی، په فوق العاده لیاقتونو کې ځینــې هغــه لیاقتونــه هــم داخل دي، چې هر څوک یې نشي لیــدای او بــلا تشــبه لــه ســحر او ساحرۍ سره شباهت لري، چې زرنګي، چالاکي، خود نمــایي او عــوام فریبي ورته ویل کېږي او د چانس او تصادف برخه پکې زیاته ده.

کوم قوت او قدرت چې د اداري او سیاسي کسانو په برخه رســېدلی دی، هغه د یوه روحي تاثیر په وجه د فوق العاده لیاقت رنګ پیدا کوي او د جلال او عظمت په رڼا کــې ډېــر معمــولي لیاقتونــه فــوق العــاده معلومیږي.

که ښه فکر وکړو او ونه غولیږو، نو لیاقــت او کفایــت د زور او قــوت دوهم نوم دی او علمي یا فني لیاقت به هر وخت په هــر ځــای کــې د قوت او قدرت تابع دی.

افلاطون او ارسطو که په هر ځای کې وي د سکندر لاس لانــدې بــه وي او سقراط به په زندان کې د زهرو کنډول په سر اړوي.

هغه كسان، چې اوس په مدني دنيا كې د ديموكراسۍ په اساس دارا په كثرت لوړ مقامونه نيسي هغه په علمي لحاظ نه وي، بلكې له ځينې نورو نه يې لياقت ښكته وي. په اخلاقي لحاظ هم دوی پــه نــورو څــه تفوق نه لري، مګر په يوه ساحرانه قوت له خپلو حريفانو نه ميدان وړي او په ځينو وسايلو يا غولونكو شيانو عمومي توجه ځانته راګرځوي.

دا د منلو خبره ده، چې ځان د خلكو په سترګو كې ښه ښودل او لوړ مقام ته رسېدل ډېر ځله د خلكو د غولولو او ځان بل رازښودلو نتيجــه وي او ډېر لږ كسان دي، چې د يوه حقيقي لياقت په مرسته يــوه مــالي مقام ته رسيږي او په اخلاقي فضايلو په عالم كې مجبوريت پيدا كوي.

يو اجتماعي عالم د خپل علمي تحقيق په رڼاركې وايي:

هغه څوک، چې په رښتيا له ټولو اجتماعي عيبونو، يعنــې لــه خــود پرستۍ له تعصب، له خطا كارۍ او له ريا او دروغو نــه خــلاص وي، لــه اجتماع سره به هېڅكله مو افقت ونه كړي او هر ګوره انزوا بــه اختيــار كړي. كه دغه خبره رښتيا وګڼو، نو هغه لياقت چې خلک يې خوښــوي او په خلكو اغيزه لري بله قيافه پيدا كوي او داسې مثال لري، لكه چې يو بدرنګه مخ په ډول او سينګار ښايسته وښودل شــي. همــدا ســبب دی، چې ځينې بدرنګه مخونه خلكو ته ښه ښــكاره كېــږي او ځينــې ښايسته مخونه، چې د حيا او عفت په پرده كې پټ دي د چا توجه نــه جلبوي.

لیاقت کله کله یو لوړ برج له ډېر لرې ځایه نظر جلبوي، مگــر هــېڅ پکې نه وي او بې له نموده نور څه نه لري.

کله لکه ورانه کنډواله گنجونه پکې وي او څوک یې نهویني.

ما دغه راز ډېر مختلف او متضاد لیاقتونه لیدلي دي او پوهېږم، چې هر لیاقت ښاغلي نه دي. ډېر خلک دا هم لیاقت بولي، چې سړی قلپــه روپۍ په بازار کې وچلوي او په یوه روپۍ د دوو روپو مال واخلي، ځکــه په لیاقت باندې ډېره ښه عقیده نه لرم او ډېر ځله راته دغه متاع، لکــه د غلا مال که هر څومره قیمتي وي ارزانه او بې قیمته معلومېږي.

کوچنیان

زه نه پوهېږم، چې مونږ ولې کوچنیانو ته په کوچني نظر ګورو، یعنې ولې ځانونه لوی ګڼو او دوی کوچني بولو؟ ښایې چې پــه دې خبــره زه ساده غوندې ښکاره شم او زما دغه خبره د کوچنیانو خبره وي، مګــر څه وکړم؟ زه په رښتیا تر اوسه ښه نه یم پوه شوی، چې لوی څوک دی او کوچنی څوک دی؟ ځینې کسان چې د لویوالي دعوا کوي او ځانونه لوی ګڼي ما ته کوچني او واړه په نظر راځي.

ښایې د دې سبب همدا وي، چې زه پــه خپلــه کــوچنی یــم. د یــو کوچني ماشوم ځمکه او اسمان هم ډېر لوی نه وي او لمر او ســپوږمۍ ورته یو ټیکلی ښکاره کېږي، د دنیا لکونه او کروړونه هم د ماشومانو په نظر کې له څو شلو نه زیات نه دي او هر څه کم په نظر ورځي. پاته شوه دا بله خبره، چې کوچنیان زما په نظر کې خدای ولې لوی کــړي دي او زه ځله هغه چا ته په لویوالي قایل یم، چې نورو تــه واړه معلــومېږي. دا هم بې دلیله نه ده زه په ماشومانو کې ځینې داسې لوی خویونه او ستر صفتونه وینم، چې هغه (ستاسو په اصطلاح) په ډېرو لویانو کې نشــته. هغه کسان، چې لویي لري او ځانونه ورتــه لــوی او زورور معلــومیږي د خپلې کینې او بغض په مقابل کې ډېر کمزوري دي.

که زه او ته هر څه لوی شو او قوت ومومو په خپلو غلیمانو رحم نــه شو کولی په زورورو باندې قهر او غضب ډېر زورور وي، مګر ماشــومان

دغه راز نه دي، د دوی په زړونو کې که کله عناد او کینه پیدا شي ډېر ژر یې محوه کولی شي او یوه شېبه وروسته له هغه چا سره مینه کوي، چې یو ساعت د مخه یې ورسره منګولې لګولې.

دا کار لویان نه شي کولی، لوی خلک د خپل قهر او غضب په مقابل کې ډېر واړه او ډېر کمزوري دي دا زور او قوت د کوچنیانو په برخه رسېدلی دی، چې د حسد او عناد اور مړ کړي او دا جهنم په ګلزار بدل کاندي.

د دنیا لوی لوی غمونه او مصیبتونه، چې د لویانو ملا ماتوي په کوچنیانو ډېر تسلط نه لري او د حوادثو ډېره زوروره سیلۍ د دوی له شونډو خندا او خوشحالي نه شي وړلی. دوی په همدغه جګړه کې خپل کاغذي پتنګان په هوا کوي او خاندي، دوی تصور او تخیل له دوزخ نه فردوس جوړولی شي او مونږ په جنت کې هم له مارانو او لړمانونه نه شو خلاصیدی.

دوی په ډېر لږ څه ډېر زیات خوشحالېږي، یعنې ډېره زیاته خوشحالي په ډېر لږ شي اخیستلی شي، مګر لویان په ډېر څه هغومره نه خوشحالیږي.

په دي سودا دوی له هر چا نه ښه پوهېدلي دي او نور پکې غولېدلي دي.

د کوچنیانو په زړه کې، چې هر څه وي هغه په خوله هم ویلی شي، مګر لویانو ته دغه پوره حاصل نه دی، اجتماعي اداب او قیود، عرف او عادات، اصول او قوانین په لویانو حکومت کوي او کوچنیان د عقل غلامۍ نه هم خلاص دي.

دا خبره صحیح ده، چې انسان اول په جنت کې و، وروسته بیا دغه نیمګړي جهان ته راغی، د هر ماشوم سرګذشت همدغه دی، ماشومان او کوچینان ټول په جنت کې دي، د مور غېږه د ماشوم د پاره جنت دی، د میندو تیونه د شودو لښتي دي، د حیات اوبه همدغه سپینې پۍ دي، چې د میندو له تورو پلونو لاندې پټې دي، ترڅو چې ماشوم، ماشوم دی او اندېښنو سره نه دی اشنا، د دنیا له غمونو نه داسې بې غمه دی، لکه چې په دې دنیا کې بیخي نه وي او په بل جهان کې اوسي.

کله چې له دغه معصومیت نه لږ غوندې لرې شي او شیطان یې وغواړي، نو له جنت نه بهر شي او دنیا ته راشي.

اوس پوه شوئ! چې د بلوغ او لویوالي علامه له شیطان سره اشنا کېدل او غولېدل دي.

جګ برجونه

د کلا برجونه او دېوالونه ډېرجګ وو، د کلا شاوخوا ته خندق ډېر ژور و.

له دغه جګوالي سره دغه ټیټوالی تړلی و او د لوړتیا راز په همدغه کنده کې پټ و، ترڅو چې یو ځای ډېر ژور نه شي د چا برجونه نه جګېږي.

د یوه لوړېدل او د بل ټیټېدل یو له بله تړلي دي.

دا جګ برجونه هر چا له لرې لیدل، مګر دا لویه کنده له لرې چا نه لیده او د نژدې خلکو هم ډېر پام ورته نه و.

زمونږ سترګې له ډېر لرې ځایه لوړ ځلي او جګ برجونه ویني، مګر ژورې ځاګانې او لویې کندې څو قدمه هغه خوا نه ویني.

د دې هسکو دېوالونو او لوړو برجونو خټه له همدغه ټیټ ځایه اخیستل شوې ده. دا خټه د سنډا له پښو لاندې پخه شوه او ډېرو خلکو په لتو ووهله، بې له دېنه دا دیوالونه او برجونه نه لوړېده.

یو لوړ مقام ته رسېدل دغه راز کارونه په مخکې لري او ټیټ همدغسې جګېږي.

د دنیا جاه و جلال، عزت او منزلت هماغه لوړ برجونه دي، چې سرګذشت یې له ډېر ټیټ ځایه شروع کېږي.

کوم سر، چې د ډېرو خلکو مخکې په تعظیم ټیټ نه شي نور ســرونه ورته په احترام نه ټیټېږي. هغه چې بل ته لاس په نامه نه وي ولاړ نــور ورته لاس په نامه نه دربېږي.

دا هغه پور دی، چې سړی یې یوه ته ورکوي او له بل نه یې غواړي.

که دا خبره تاسې منلې، نو راشئ د خان نوکران وګورئ! هغه چـې د خان په مخکې خپل سر ډېر ټیټوي، په نورو باندې تفوق لري او درجــه یې لوړه ده، هغه آس چې د ارباب د سپرلۍ د پاره په کمند کې ولاړ دی له نورو آسونو نه ډېر قدر لري او میتران یې ډېر ښه خدمت کوي.

که مونږ حقیقت ته ځیر شو، عزت ډېر ځله پــه ذلــت ګاټــه شــي او باداري د غلامۍ نتیجه ده.

ډېر خلک شته، چې د شخصیت ګټلو د پاره خپل شخصیت له پښــو لاندې کوي او د عزت د پاره عزه النفس قربانوي.

ځنګه چې دهقانان غنم پــه خــاورو کــې شــیندي او بیــا د غنمــو درمندونه اخلي دوی هم عزت او شخصیت له خــاورو لانــدې کــوي او دویی ته یې منتظر وي.

په دنیا کې لږ کسان دي، چې خپل فطري او طبیعي لوړوالی په بــل شان ساتي او د لوړو برجونو غوندې نه دي، بلکې د غرو له جګو څوکو سره شباهت لري.

حقیقت

لکه، چې ریا په عبادت کې وي او شیطانت په هوښیارۍ کې.

دښمني هم که د دوستۍ په جامه کې پټه وي او رقابت د محبت په څېر ښکاري. ډېر محبتونه دي، چې ډېرې پټې کینې په کې پټې دي.

په ډېرو احساساتو کې ډېر زیانونه پټ دي.

د دې زماني خندا د ماشومانو او ساده ګانو خندا نه ده، چې یوازې د مینې او محبت له پښته وي، د دې وخت ښېګڼه هم که هر څومره ښکلې وي، عفت او تقوی پکې نه شته او ډېره رسوایي ورسره ملګرې ده.

د رقیبانو احسان او مهرباني د خلکو په نظر کې ځوانمردي معلومېږي، مګر له دغه باران سره تندر، ږلۍ او سېلابونه ملګري دي.

زه د دښمنانو مروت عالیجنابي ګڼم، مګر صداقت او محبت ورته نه شم وېلی، همدغه سبب دی، چې زه دروغ او ریا ببخښې نه شم ویلی او په ځینو مواردو کې ورته ډېر ښه ښه نومونه هم پیدا کوم.

زه پوهېږم، چې عالیجنابان خپل رقیبان څنګه وژني؟ ما ته معلومه ده، چې قاتلان ټول یو راز نه دي. ځینې خپل رقیب په توره وژني، ځینــې پــه ټګۍ او ځینې په احسان، ته کولی شې چې د خپل رقیب سر د احسان پــه زور ځانته ټیټ کړې او له خپل حقه هم ورته تېر شې، مګر لــه رقابــت نــه نشې تېرېدلی.

په احسان او مهربانۍ رقیب محوه کېږي، مګر رقابت نه محــوه کېــږي، رقیب وژل او رقابت وژل ډېر فرق لري، ډېرو خلکو خپل دښمنان مړه کړه، مګر دښمني یې مړه نه شوه.

د پهلوانۍ په میدان کې یو پهلوان بــل تــه د ملګرتیــا لاس غځــوي او احترام په ځای کوي، مګر ځان ورته نه ځملوي.

دغه راز احسان د زور او قوت خاوندان له چا سره نه شي کولی دا نېکي یوازې د ضعیفانو کار دی.

هغه، چې خلک ورته سخي وایي او ستاینه یې کوي، عالیجناب بــه وي، مګر د خیر خاوند نه دی.

د خان او ملک دا لویه او ښکلې مهمانخانه(مېلمستون) چې ګورئ پــه زور او جبر جوړه شوې ده او ډېرکورونه یې د خپلې ودانۍ د پاره وران کړي دي.

دا راز سخیان د خوارانو او غریبانو ګېډې نه مـړوي، بلکــې خــواروي او وږي کوي یې. حجره چلول او مېلمانه پالل په حقیقــت کــې د ډېــرو وږي کول او د لږو مړول دي. دغه اسراف او تبذیر چــې تــا تــه جــواد او ســخا معلومېږي، د پاکې او حلالې ګټې نتیجه نه ده.

که څوک په ظلم او زور په چل او فرېب پردي مالونه خپل نه کړي دغــه راز لوی دسترخان نه شي غوړولی.

د چا په کور کې، چې هره ورځ پسونه او چرګان حلالېږي له هغــه ســره ارومرو یا د لېوانو قوت ملګری دی یا د ګیدړانو چل او فریب.

که څوک غواړي، چې رښتیانی سخي او د خیر خاوند وګــوري، نــو لاړ دې شي هغه دهقان دې وګوري، چې یوه لاروي ته یې سکړک او شړومبې په مخکې ایښې دي او په خپله یې هم همدغه خوراک دی.

څوک چې پردي مالونه په چا باندې نه خوري او د خپل زیــار او زحمــت په ګټه مېلمه او مسافر پالي په سخاوت نه دي مشهور، مګر د خیر خاونــد ورته یلی شو.

هغه چې خانقاه چلوي او په لنګر کې یې ډېر وږي مړېږي، په ظاهره خــو دې نورو ته ډوډۍ ورکوي، مګر په حقیقت کې دی د نورو ډوډۍ خوري.

دغسې پیر او فقیر ته که ډېر خلک ډېر څه راوړي او له ډېرو غټو سوداګرو نه په تول کې دروند وخېژي، رښتیانی فقیر ورته ویلی شو، ځکه د ده هر څه د نورو مال وي او په خپله هېڅ نه لري.

ښنګه چې د خان او ملک سخاوت د پردي مال برکت دی، د شیخ کرامت هم د نورو د کرم نتیجه ده.

هغه څه، چې مونږ ته په ظاهر ه ښه ښکاري په حقیقت کې ښه نه دی او اصلي څېره یې ډېره بده ده. مونږ د یوه لښتې روانې اوبه پاکې ګڼو که څه د لارو او د کوڅو ډېرې پلیتې اوبه ورسره ګډې شوي او ډېرو څارویو پکې بولې کړې دي.

ډېره ښه ده، چې زمونږ سترګې د حقیقت د لیدو د پاره نه دي پیدا او هر وخت ظاهر ته ګورو.

لویه خدایه

که زه ښه وکړم، ته راسره ښه کوې، که بد وکړم د بدو سزا را کوې.

که ستا مینه زما په زړه کې وي، په محبت راګورې.

که زه بې مینې شم، ستا مهرباني کمېږي.

ستا د محبت بارانونه په ما باندې هغه وخت ورېږي، چې زما په زړه کې رحم وي. زه چې هر څه وکړم ته هماغسې راسره کوي.

زما نېکبختي او بدتختي زما په عمل پورې اړه لري او جنت ته یا دوزخ ته تګ زما د ښه عمل او بد عمل نتیجه ده.

زمونږ عقل او فکر همدغه دی، مونږ چې تا ته په خپله آئینه کې وګورو ستا په باب دغه شان فکر کوو، که مونږ ځانته ونه ګورو ستا لوی شان ته وګورو، ته زمونږ له خیال او فکر نه ډېر لوی یې.

مونږ، چې د ځان غوندې خلکو د پاره کالي نیسو او هغه د سر په سترګو نه وینو یا لنډ وي یا اوږده مونږ پوهېږو چې ستا ستاینه له مونږ نه پوره نه ده.

مونږ ډېر واړه او کوچني يو، ته ډېر لوی يې.

دا زمونږ کار دی، چې د ښو په مقابل کې ښه وکړو او د بدو په مقابل کې بد. که مونږ څوک ووهو حاکمان هم مونږ وهي.

که مونږ په ځمکه کې غنم وشيندو او اوبه ورکړو ډېر غنم راکــوي او زمونږ اب و دانه ځمکه هم بې عوضه نه پرېږدي، که د يوه نيالګي پالنه او روزنه وکړو، خوږه ميوه او يخ سيوری راکوي.

که سوداګر ته پيسې ورکړو هر څه، چې وغواړو راوړي يې.

که له يو ماشوم سره مينه وکړو له مونږ سره مينه کوي.

ستا شان له ټول مخلوق نه ډېر اوچت دی.

ستا اراده زمونږ د ارادې تابع نه ده.

ستا کره زمونږ له کړو نه، نه پيدا کېږي.

ستا محبت زمونږ د محبت مولود نه دی.

ته خالق يې او مونږ مخلوق.

ماشومان

مونږ ناست وو، ماشومانو زمونږ له خنګه لوبې کولې.

کله به یو له بله ونښتل، چغې به جګې شوې ژړا انګولا به وه.

کله به د خندا شور او زوږ دومره او چت شو، چې په عذاب به یې کړو.

یوه به، چې د بل د لوبو شیان ګډوډ کړه، هغه به په قهر شو او کنځلې به یې کولې. زمونږ پام نه و، یو راپاڅېده د بل مخ یې شوکارې کړ، د هغه په مخ وینې وبهېدې او له مستۍ به جنګ جوړ شو.

مونږ ویل: خیر دی واړه دي نه پوهېږي.

زمونږ لویوالي دا تقاضا درلوده، چې د کوچنیانو طفلانه لوبې هېڅ وګڼو او ملامت یې نه کړو، ماشومان د عمر او وجود په لحاظ په رښتیا له مونږ نه واړه دي، مګر دومره واړه نه لکه مونږ، چې د خدای په دربار کې واړه یو.

د ماشومانو پوهه به له مونږ نه لږه وي، مګر زمونږ پوهه ډېره لــږه ده، زمونږ لوبې هم د وړو غوندې دي، زمونږ خندا او ژړا هماغسې ده،

ماشومان پوهېږي، چې واړه یو او مونږ نه پوهیږو.

راشئ! چې په دې خبره ډېر خوشحال شو او د لوی خــدای لویــوالي ته په ډېر امید و ګورو.

شعر او ادب

د انسان په وجود کې دوه شیه ډېر عزیز معلومیږي، چې یوه تــه زړه او بل ته دماغ وایي. له دماغ نه علم او فلسفه پیداشوه له زړه نه شعر او ادب.

اروپایان زړه د عواطفو او نفسي احوالو ځای ګڼي، مسلمانان د ایمان او عقیدې ځای ته زړه وایي. صبر، رحم، کرم، شجاعت، ســخاوت د زړه کار دی، عشق او مینه په زړه کې وي.

شعر له زړه نه الهام اخلي او له زړه سره کار لري.

ډاروین وایي:((هغه لوی کمال، چې د تحول او تکامــل پــه لاره کــې یوازې د انسان په برخه رسېدلی او نور ژوي ترېنه محروم دي، د انسان قلبي عواطف دي، چې په رحم، مروت، کرم، شجاعت، نوعــه پرســتي ترېنه تعبیر کېږي.))

انسان غواړي، چې له حیوانیت نه لرې وي، باید دغه عواطف ښه وروزي، د عواطفو روزل د شعر کار دی او شعر ته د عواطفو او احساساتو د ظهور او تجلیاتو کوه طور ویلی شو.

څنګه چې د لمر وړانګې او پلوشې لومړی ځل د لوړو غرو په څوکو پرېوځي او وروستی وداع هم د غرو له څوکو سره کوي، دغسې د عواطفو او احساساتو پرتو هم د شاعر په زړه له نورو نه زیات لوېږي او ځینې زړونه، لکه د غرونو سمڅې او غارونه دغه رڼا یا ببخي نه ویني یا یې ډېره لږه ویني. همدغه عواطف او احساسات، چې د شاعر له زړه نه الفاظو ته رانقل شي شعر ترې جوړ شي او په زړونو اثر کوي.

هو! د شعر موضوع ښکلي خیالات، عالي احساسات، د زړه تاثرات، د غم او خوشحالۍ خوبونه، روحي او جسمي ښکلا، اغېزې او عشق او محبت دی.

که دغه شیان په یوه ښکلي تعبیر او ښو الفاظو کې بیان شي، چې د فصاحت او بلاغت مراعات پکې په ښه شان شوي وي شعر ترینه جوړ شي او ډېر ښه شعر هماغه دی، چې په دغه معیار برابر وي.

څومره، چې د یوه شاعر فکر او خیال ازاد وي او د محدودیت له قیوداتو راوتلی وي هغومره یې شعر لوړ او عالي وي.

که یو شاعر د نورو په شان هر چا ته او هر شي ته سر ټیټوي او په فکر کې یې د بغاوت جذبه نه وي موجوده له هغه نه د ښه شعر هیله نه شي کېدای.

شاعر باید د فکري انقلاب علمبردار او بت شکن وي.

شاعر ته نه ښايي، چې د زاړه منطق درس د عقل له زاړه بودا نه واخلي او په زړه لاره په زاړه فکر پسې لاړ شي.

د شاعر خیال باید ډېر لوړ پرواز وکړي او له ډېر هسک ځایه دغه جهان ته وګوري.

د شاعر نظم باید د نورو غوندې نه وي او هر څه په بل شان ووینې. د شعر او ادب ژوند د فکر په ابتکار کې دی او تقلید یا ابتذال د شاعر مرګ دی.

د شعر او ادب دنیا په دلدارۍ ولاړه ده، شاعر باید په هرڅه او هر وخت کې زړه ته رجوع وکړي او ډېر حساس زړه ولري.

هغه چې په زړونو کې هیجان، تاثر او حساسیت نه شي پیدا کولی او زړونه نه خوځوي شاعر ورته نه شو ویلی.

که دا خبره رښتیا وي، چې انسان په هر وخت او په هر حال کې د زړه په خوښې پسې روان دی او زړه په دماغ باندې حکومت لري، یعنې

د عقل ادراک د قلبي تمایلاتو له تاثیر لاندې وي، نو ویلی شــو. چــې د یوه ملت عقلي او ذهني سیر او حرکت هم د شــعر او ادب تــابع وي او شاعران په نفسیاتو او روحیاتو کې تغیر او تحول راوستلی شي.

همدغه شعر دی، چې په زړو کې زلزلې او طوفانونه پیدا کوي او کله پکې داسې صبر او سکون دی، چې غرونه یې ثبــات او اســتقامت تــه حیران وي.

که دا رښتیا وي، چې د چرګانو په نار ویده خلک له خوبه پــاڅېږي، نو دا باید ومنو چې د شاعرانو په نغمو د یوه ملــت مــړه احساســات او جذبات را ویښېږي او په دې اسرافیلي شــپېلۍ کــې بــل راز تــاثیرات موجود دي.

کوم فیلسوف، چې هر څه بد ګڼي او زندګي توره په نظر ورغلــی ده، هغه هم شعر ته ښه ګوري او شعر د انسان د پاره یوه ښه پناګاه بولي.

شوپنهاور وایي: ټولې بدبختۍ د انسان له نفس څخه نشئت کوي او له ژوند سره ډېر مصیبتونه او غمونه ملګري دي، که څوک یوه داســې چاره لټوي، چې له بدبختیو نه لرې غوندې په امن کې شي باید په صنعت او هنر کې مستغرق شي او د ښکلا په مظاهرو کې ځان ورک کړي.

په دغه حال کې سړی په ظاهره له خلکو سره وي، مګر په معنی کې یوازې وي او دنیا ورته، لکه یو سراب معلومېږي، چې د ده لمنه نه شي لمدولی.

په همدغه بیخودۍ کې انسان د دنیا له شر او شوره اسوده کېږي او د بې نیازۍ مقام ته نږدې کېږي، چې غیرر له حقایقو بل شي ته متوجه نه وي. دغه صنعت او هنر، چې د شوپنهاور په نظر کې د ښکلا مظهر دی او دی ورته ښه پناګاه وایي شعر دی. که چېرې په دغه غم لړلي جهان کې د سعادت او نېکبختۍ پلوشو کله کوم کور رڼا کړی وي هغه به د شعر کور(بیت) وي.

د شاعر خیالي دنیا تر ډېره حده له غمونو او مصیبتونو نه پټه ده او هلته داسې بې دردۍ سره بیخودي شته، چې له سړي نه هر څه هېروي، تاسې شعر او ادب ته په عادي او معمولي نظر مه ګورئ، د شعر تومنه او قدسیت په نظر کې ونیسئ، هغه څه چې په زړونو کې پیدا کېږي او په زړونو اثر کوي هغه عادي او معمولي څیز نه وي.

دا د غم او خوشحالۍ ترانه د انسان په ژوندانه کې ډېره زیاته اغیزه لري او انسان ترینه هېڅکله نه شي بې نیازه کېدی، د یوه ملت ژبه، کلتور، اخلاق په شعر او ادب ساتل کېږي، د یوه ولس د ذوق او شعور، د فکر او خیال، د احساساتو او عواطفو هنداره شعر او ادب دی، هر څومره چې د یوه ملت شعر او ادب عالي وي، هغومره یې اخلاق، نظر او

روحيات لوړ وي او له لوړو ملکاتو او انساني فضايلو سره يې ارتبــاط او تعلق زيات وي، شعر او ادب د بشــرعلايق لــه ديــن او مــذهب ســره ټينګوي او په هوښياری کې بينايي او همدردي کوي. کله چــې زړونــه کلکېږي يا تورېږي، نو شعر پکې دقت او صفايې پيدا کولی شــي، هغــه څه چې انسان د ماديت له غلامۍ او بت پرســتۍ نــه ســاتي شــعر دی عارفانه ذوق، انساني عاطفه، حکيمانه شعور د شعر په نغمو وده کوي او د حسن و نظر علايق همدغه شی ساتي. کوم ملت چې شاعر نــه لــري زړه نه لري، سترګې نه لري، عواطف نه لري او د ذوق و تمنا له خونــده محروم دي.

شاعران دا کولی شي، چې د انسان فرعوني غرور پــه تواضــع بــدل کړي او د دوهی ملنګ ته د شاه جهان خوي او مړې سترګې ورکړي.

غم او سرور د شاعر هديه ده، چې له زړونو څخه يې اخلي او زړونــو ته يې ورکوي، نو کوم قدر او قېمت چې د انسان په بدن کې زړه لري په يوه جامعه کې يې شعر او شاعر لري.

د ادب راز

چا چې د شعر او شاعر په باب ډېر فکر کړی دی او دواړه یې ډېر ښه پېژندلي دي، هغه وایي ډېر ښه شاعر هماغه دی، چې ډېر خود پرست وي او بې له ځانه په بل هېڅ شي کې فکر نه کوي.

دغه راز شاعر خپل ځان په خپل شعر کې ښیي او مونږ ګمان کوو، چې زمونږ تصویر یې ایستلي دی. شاعر ځکه په مونږ ګران دی چې زمونږ د زړه خبرې کوي او زمونږ خاطرات رایادوي، شعر د زړه غږ دی او د زړه غږ نه ډېر قوي دي.

شاعر پوهېږي، چې عقل او منطق، دلیل او برهان په مونږ باندې حاکم نه دی، بلکې غرایز او احساسات زمونږ رهبري کوي. د همدې لا مله هغه له اساس او غریزې سره خپل تعلقات ټینګ ساتي او له زړه سره کار لري.

هغه څوک، چې زړونو ته ښه ښه پیغامونه راوړي او زړونه خوشحالوي شاعر دی، هغه پیغام چې د معشوقې له خوا عاشق ته راځي شعر دی.

شاعر له مونږ سره د عشق او مینې په کار کې کومک کوي او له دېنه ښه کومک بل نه شته. شاعر پوهېږي، چې له نا امیدي نه څنګه لــذت اخیستل کېږي او غم څنګه خوږوالی پیدا کوي.

شاعران، لکه ماشومان ډېر ښه ښه خوبونــه وینــي او پــه همــدغو خوبونو د زړونو تسلي کوي، که خواږه رویا او ښکلي تخیلات نــه وي د ژوندانه تحمل ډېر ګران دی.

څه شی، چې مونږ ته ژوند خوږ او ښه ښکاره کوي د هغه شي تصــور دی، چې په ژوند کې ببخي نه شته.

تاسې له شعر او شاعر نه علمي حقایق مــه غــواړئ، د شــعر هــدف حقیقت نه دی، جمال دی. ښکلا او جمال لکه علم په ټینګ اساس نــه دي ولاړ.

د علم په دنیا کې په یو څه پوهېدل خوند لري او په شعر او ادب کې ابهام او ایهام مزه دار وي. دلته سر او راز، پــرده او حجــاب کمــال دی، هلته تشریح، تفصیل، تحلیل او تجربې ته ضرورت دی. هغه جذبه، چې د انسان په روح ډېر اثر لري د سر جذبه ده.

هېڅ ښکلیتوب بې پرې او بې حجابه نه دی.

هر څه چې مونږ خوښوو ارومرو يې په مخ باندې د سر پرده پرته ده. انسان له هغو اشعارو سره شديده علاقه لري، چې ځينــې برخــې يــې ابهام لري او مختلف تعبيرونه پکې کېدلی شي.

په شعر کې يوازې د غريزې رهبري کافي ده.

شاعر بايد د خپل فن په قوانينو کې ډېر تاو راتاو نه شي، چې لطف او زيبايي خپل معصوميت له لاسه ورنه کړي.

د لوړ او عالي شعر د پېژندلو معيار بل شی نــه دی، لــه ژونــد ســره ارتباط دی. هر څومره چې ادبي اثر له ژوندانه سره ښه ارتبــاط ولــري هماغومره ورسره علاقمندي زياته وي. په شعر او ادب کې ساده انشــاء له نورو سبکونو نه زيات پايښت لري، مګر ساده انشاء دا نــه ده، چــې ښېخي بې پروايي وي او مختلف اجزاو عناصر پکې نه وي. هغــه انشــاء چې مختلف اجزا او عناصر پکې داسې ويلې شوي او ګډ شوي وي، چې تشخيص او تجزيه يې نشي کيدی ساده انشاء ورته ويلی شو.

څنګه د لمر رڼا ظاهراً سپينه او يو رنګه معلومېږي، مګر په حقيقــت کې له اوو رنګونو څخه جوړه ده، ساده انشاء هم له دغسې ترکيبه پيدا کيږي.

هغه انشاء، چې ډېرې قلقلې پکې وي او ډېر جلبل لري، يعنــي لکــه رعد او برق داسې وي د ليکونکي عجز او تصنع ښيي.

دغه راز هنر ښودنه له واعظانو سره ښــايي، پــه شــعر او ادب کــې ساده‌ګي لوی صفت دی نه کاکه توب او طمطراق.

شعر له علم او فلسفې نه دین او مذهب ته ډېر نژدې دی او الهــامي څیز دی.

په شعر کې عواطف او خدايي فکرونه ډېره اغیزه لري.

په شعر او ادب کې یوازې بشر ولټوئ او بس.

اناتول فرانس چې په ادب کې ډېر ژور فکر لري شعر او شاعر، ادب او ادیب ته په دغه نظر ګوري او دغسې يې معرفي کوي.

نوی کال

مونږ حسابي خلک یو او له ځان سره یو حساب لرو.

زمونږ حسابي زوړ کال ختم شو او د نوي کال په سر باندې مو قدم کېښود.

مونږ پوهیږو، چې زمونږ حساب نورو غوندې نه دی.

د هغوی نوی کال د شلم قرن شپږپینځوسم کال دی او مونږ د څوارلسم قرن پنځه دېرشم کال ته نوی وایو.

په رښتیا، چې مونږ په خپل حساب ډېر ښه پوهېدلي یو او پوهیږو، چې په کومه زمانه کې ژوند کوو او څومره ببرته پاتي یو.

مونږ هم د زمانې په ګړندۍ ګاډۍ کې سپاره یو او چېرته ځو، دا ګاډۍ لکه د وزیرانو موټر کال په کال نوی کېږي، مګر په زړو او خرابو لارو روان یو، ځکه ګړندي نه شو تللی.

مونږ په کال، کاله او کالو کې ژوند کوو او ډېر خوشحالیږو، چې له زاړه کوره نوي کاله ته او له زاړه کال نه نوي کال ته لاړ شو.

هو! مونږ نوي کال ته خوشحالیږو او هر کله غواړو، چې نوي لوښـــي پیدا کړو او په نوي پیاله خوله کېږدو که څه هم د زړې زماني د قرمز او چاپان لوښي د دې وخت له لوښو نه ډېر ښه دي.

زمان او مکان هم دوه ظرفه (لوښي) دي، چې زمونږ ژونـد ورپـورې تړلی دی او په دواړو کې مو نویتوب خوښ دی، مګر د امکان په ســاحه کې زوړ او نوی ښه پېژنو او پوهیږو، چې دغه ښار نوی او هغــه زوړ دی، دا ودانۍ زړه او دا بله نوې ده، خو د زمانې په زړښت او ځوانۍ کې، لکه چې تېر وتلي غوندې یو.

د زمانې ظرف، چې هر څومره زړېږي زمونږ په حســاب همــدغومره نوي کېږي.

مونږ د زمانې اغاز تــه نــږدې وختونــه زړه زمانــه بولــو او د زمــانې وروستیو پیړیو ته نوی عصر او نوې زمانه وایو.

نوی کال هم په همدغه حساب بنا دی.

د اتیا کالو بوډا خپل وروستی کال نوی ګڼي او د خپــل ماشــومتوب زمانه ورته زړه معلومېږي، هر کال چې نوی کېږي له ځان سره څه نوي شیان راوړي، څکه یې نوی ګڼو، له نوي کال سره نوي خیالونــه، نــوي فکرونه، نوي کارونه ملګري وي؟

که نوی کال خپل ټول کالي نوي نه کړي، یو څه نوي کوي او ځینـــې زړې جامې له ځانه لرې غورځوي.

مونږ هیله لرو، چې نوی کال په ډېرو نوو جامو کې ووینو او ډېر نـــوي شیان ورسره وي، مونږ له نوي کال نه په رښتیا نوي څه غواړو او په دې پوهېږو، چې زوړ بوډا په نوي جامه کې هم زوړ دی او نوی ځلمی په زړو جامو کې زوړ نه دی.

که نوی کال زړو ښکاریانو ته نوې مرغۍ راولي، نوی کال ورته نه شو ویلی، د نوي کال د لومړۍ ورځې مېله هم څه نویتوب نه لــري، ځکــه چې زمونږ په هېواد کې د هر نوي کال شروع په مېلو او ســاعت تېریــو کېږي او قلبه کشي، یعنې د کار اغاز رسماً یوه نمایشي لوبه وي.

مونږ باید په دې پوه شو، چې نوی کال له مونږ نه څه غــواړي او پــه خپله څه کوي.

نوی کال سمدلاسه د ورځو په اوږدولو او د شپو په لنډولو پیل کوي، یعنې د خوبونو وخت کموي او د بېدارۍ وخت د کــار فعالیــت د پــاره زیاتوي. د تیارې او تورتم عمر لنډوي او د رڼا عمر اوږدوي.

که مونږ د نوي کال په رمز او اشاره پوه شو او د پسرلي برېښـــناګانې همدغه مطلب ته اشاره کوي، چې د نوي ژوند اساس په برق او برښـــنا

اېښودل شوی دی او هغه زمانه تېره شوه، چې د حیات اوبه به په تــور تم کې وې او ژوند په تیارو کې و.

د نوي کال له شروع کېدو سره سم په هوا کې اعتدال پیدا کېږي او د ژمي سوړوالی ورکېږي.

د نوي کال لومړی درس همدغه دی او ساړه زړونه يې نه دي خوښ.

راشئ، چې د زمانې په تقاضاء ځان پوه کړو او پیروي يې وکړو.

زما د لاس نیالګیه!

زه نه وم خبر، چې ته چېرته وې او له کوم ځایه راغلې؟

دومره پوهېږم، چې له نورو ګڼو نیالګیو سره په یوه تنګ ځـای کـې ولاړ وې، هلته ستا د لوېدو او غځېدو د پاره زمینه مساعده نه وه، ځکه ستا تعلق له هغه ځایه قطع شو او دلته راغلې، زه ستا پـه راتلـو ډېـر خوشحاله یم او تا ته په خپل انګړکې ځای درکوم.

زه غواړم، چې ستا تعلق او ارتباط له دغه کاله سره ښه ټینګ شـي، ستا نیلې او ریښې هرې خواته وغځېږي، ستا څـانګې او ښـاخونه پـه دغه هوا او فضاکې ډېره وده وکړي او له تانه غټه ونه جوړه شي، زه بـه ستا د ترقۍ او لوېدو د پاره زیار کاږم، ته دلته زما له اولادونو سـره پـه دغه کاله کې او سېږه! دا ځای په تا باندې نه تنګېږي، دا ستا کـور دی، ته د دغه کاله له ماشومانو یو ماشوم یې.

زه هیله لرم، چې ستا له سیورې لاندې ډېر خلک کښېني.

ستا شګوفه او خوږه میوه هر څوک وویني، ستا له څانګو او ښاخونو نه د مرغانو خوږې نغمې واورم.

زما نیالګیه! که زه تا شین او سمسور ووینم څومره به ښه وي، سـتا ښایسته شګوفه ستا سیوری او ستا میوه به زما د پاره ډېر لوی نعمـت وي، که دغسې ښه اثر او دغه شان نېک عمل له ما نه یادګار پاته شي، دا به زما نېکبختي وي. زه دغه د ګلابو بوټی او دغه د عکاسۍ نیـالګی

هم ستا له ځنګه ږدم او تا ته درښیم، چې زما زیار یوازې د میوې د پاره نه دی، زه ستا له شګوفې او شنو پاڼو سره هم ډېره مینه لرم.

که له ما سره ګېډه شته او بې خوراکه ژوند نه شم کولی له ما ســره سترګې هم شته او په مخ باندې پوزه هم لرم.

څومره به ښه وي، چې سبا یې ستا له څانګو د مرغیو خواږه اوازونه واورم او په خوږو نغمو یې را ویښ شم.

زما نیالګیه! ته په دغه هوا کې وده کوې باید خپله خوشبویې هوا ته وسپارې او د هوا مرغان له تانه استفاده وکړي.

هغه وږمه، چې ستا کاله ته راځي باید له ځان سره یو څه یوســي، د شاتو مچۍ باید ستا له کوره بېنوا لاړې نه شي.

کاشکې زما دوستان او ملګري ستا له ســیوري لانــدې خوشــحاله کېښېني او دلته د خوشحالۍ خندا واورم.

یوه خوله خندا او یوه شېبه خوشحالي په دې ارزي، چې زه څو کاله ستا خدمت وکړم او له لرې ځایه اوبه درته راوړم.

د فکر پالونکی

پیر او فقیر نه یې، چې خلکو ته دعا وکړې او د هر چا د پاره د تسلۍ زیارت شې.

فیلسوف او عالم نه یې، چې خلک درنه علم او پوهه یوسي.

طبیب نه یې، چې د رنځورانو علاج وکړې.

پیسې نه لرې، چې حاتم طایي شې او وږي ماړه کړې.

قاضي یا حاکم نه یې، چې عدالت وچلوې او د حق ملګری شې.

دغه راز افتخارات ستا په برخه یو هم ونه رسیده.

ته یو شاعر او لیکونکی یې، مګر له تا نه ښه شاعران او ښه لیکوالان ډېر پیدا کېږي، سره له دې زه تا ته په ډېر قدر ګورم او په ډېر لوی حق قایل یم.

دلته د فکر او قلم خاوندان ډېر دي، مګـر د فکـر او قلـم د ازادۍ علمبرداران ډېر لږ دي، ځکه ستا مقام له نورو نه هسک ګڼمه.

که څوک تا ته د فکر خاوند ونه وایي زه ورسره کار نه لرم، مګر که د فکر خاوند تا خپل حقدار ونه ګڼي، زه به ورته بې انصافه ووایم.

هغه څوک، چې په وطن کې هېڅ نه لري او د وطــن د ازادۍ د پــاره سر ورکوي په وطن باندې حق لري.

همدغه وجه ده، چې د فکر پالونکي مقام له فکر لرونکي څخه ډېــر اوچت دی او زه هم دواړو ته په یوه نظر نه ګورم.

د ژوند نغمه

ټول غلي دي، هېڅوک څه نه وايي، د ژوندانه نغمه غلې ده.

په دغسې چوپه چوپتيا کې ذوقونه مري، فکرونه محوه کېږي نشاط او خوښي، لکه وحشي مرغه له انسانانو نه تښتي.

زه غواړم د دغه سکوت طلسم مات کړم او خپله سرينده وغږوم.

دا سرينده ما د عشق له هېواده او د بلبلو له کوره راوړې ده.

زما د سرينده اواز ډېر خوږ دی.

راشئ! کښېنئ زما نغمې واورئ، زه نه غواړم، چې ارزوګانې مــړې او زړونه ساړه وي.

زه د احساساتو او جذباتو د ښودولو د پاره راغلی يم.

دغه ده ما خپله سرينده را واخيستله او خپلې نغمې شروع کوم.

آه، داڅه وشه؟ له دې سرينده نه خو هېڅ اواز نه پورته کېږي.

سرينده خو نه ده، ما ته تارونه يې هم په ځای دي دا ولې نه غږېږي؟

ولې بې سره ده؟ له دېنه لويه ضايعه بله نشته.

پوه شوم او پوهېدم دا سرینده د بلبلو له کوره ده او بې د ګلونو لــه خوا بل چېرته نه غږېږي.

دا سرینده له عشق سره ارتباط لري او تارونه يې پــه هماغــه مقــام پورې تړلي دي.

زه باید ګلزارو ته ننوځم او د ګلونو په حرم کې د خپلې سریندې اواز واورم.

زه باید د نرګس سترګې د غوټۍ خندا، د چنډرو لښــتې، د ســنبلو پرېشانه زلفې وګورم او د حسن ګلزار کې خپله سرېنده وغږوم.

بې له دېنه دا خاموشي نه ورکېږي او خوشحالي نه پیدا کېږي.

دا تورې ورېځې باید د لمر او سپوږمۍ له مخې لرې شي.

د بلبلو پنجرې او قفسونه باید مات شي.

د باغ تړلی ور باید بېرته شي، چې خوشحالي راشي او ذوق و شــعور سترګې وغوړوي، د ژوند نغمه دغه تقاضا لري او بې له دېنه په ژوندانــه کې نشاط او سرور نه پیدا کېږي.

نوی فکر

هر چېرته لاړم، هر چا ته ورغلم ښکته پورته ډېر وګرځېدم.

ښارونه مې ولټول په هېخ ځای کې یې له هېچا سره پته نه وه.

هغه څه، چې زه غواړم دلته نه پیدا کېږي، چــا چـــې غتــه څـــوکۍ غوښتله پیدا یې کړه، څوک چې په نوي موټر پسې ګرځېــده هغــه دی پکې ناست دی، هغه چې په پیسو پسې لالهانده و بانکونه یې ډک کړه.

یوازې زه خپلې ارزو ته ونه رسېدم، په رښتیا چې زه په ډېر نــادار او نایاب څیز پسې ګرځم او زما حرص له ټولو نه زیات دی.

هو! زه نوی فکر، نوی خیال او نوی جهان غواړم.

دلته نوې راډیوګانې، نوي فلمونه، نوي ساعتونه، نوي فېشنونه پیدا کېږي، مګر نوی فکر او مضمون نه شي پیدا کېدی.

دلته شاعرانو ډېرې سندرې وویلې، خو نوی فکر پکې نه و.

پسرلي بیا هماغه ګلونه راوړل، چې مونږ څو ځله لیدلي او بوي کړي دي، مونږ په قرنو قرنو د ګل او بلبل زوړ مضمون اړوو راړوو، مګر نـــوي څه نه شو پیدا کولی، مونږ نوي مضمونونه په زړو موضوعګانو کې لټـــوو او د زړې بوډۍ په سر نوې دړۍ ږدو.

دلته میندې نوي اولادونه راوړي، مګر دماغونه نوي فکرونـــه نشـــي راوړی.

دلته ښځې له کورونو نه وتلې شي، خو نوی مضمون له دماغونو څخه نه راوځي، دلته دا عادت دی، چې پېغله د پلار په کاله کې زړېږي او بيا ودېږي، دلته اوس هم د زړو فکرونو کاله ته ریباران ځي راځي او له نوو نه زړې خبرې ښې خرڅېږي.

دلته د بوډۍ په ټال کې زړې ارزو ګانې زانګي او زاړه سرودونه غړېږي.

دلته به خیرات خواره ملیونران شي، بیسواده به رئیسان شي.

زمونږ کوچنیان، چې پیدا شي، نو سپین ږیري وي او په ډېره زړه ځانګو کې څملي او زمونږ للو ډېره زړه ده او زړه دایی زمونږ د ماشومانو تربیت کوي، زمونږ ځوانان که ږیرې ونه خریي، نو سپين ږيري ورته ویلی شو.

مونږ نوې خولی په سر کړې، مګر نوی فکر مو رد کړ، نوي ښارونه مو جوړکړه، مګر زاړه بوډاګان پکې ناست دي زړې کیسې کوي.

مونږ د زړو بوډاګانو په محفل کې زوړ راګ غږوو او له سپین ږیرو نه د ځوانانو اتڼ غواړو.

دا ارزو بېهوده ده. زه باید په نوي فکر پسې بل چېرته لاړشم.

دا شی له زړو شاجانیانو سره نه شته.

که د اتیا کالو بوډا نوی واده وکړي هم زوړ دی. که زړو سړی نوی پوستین واغوندي بیا هم زوړ دی. که له زاړه ښاره نوي ښار ته راشي هم زوړوالی ورسره دی.

هو! کور یې نوی دی، مګر فکر یې زوړ دی، دغسې نوي کور کې نوی فکر او نوی مضمون نه پیدا کېږي.

زوړ فکر

سترګې یې مه خلاصوئ! کوم ښکلی مخ به ووینې لیونی به شي.

میخانه به وګوري مست به شي، ځان به ووینې خودبین به شي.

د بل عیب به ووینې بدبین به شي.

پرېږدئ، چې سترګې یې پټې وي او څه نه ویني.

کوښښ وکړئ! چې په ښو او بدو پوه شئ او څه زده کړئ.

که دی د سواد او علم خاوند شو، که دی په سمه لاره روان شو.

که ده د ښو او بدو تمیز وکړ، بیا به یې سترګې پرانیځو.

د سترګو پردې به یې غوڅې کړو، د سترګو غړولو اجازه به ورکړو.

پخوا له وخته د ده سترګې مه خلاصوئ.

دی باید هر څه په پټو سترګو قبول کړي او سپینږیری نشي.

دی باید هر څه د زړه په سترګو ووینې او د سر سترګې یې تړلي وي.

ناداني او ناداري

په کور کې غله نه وه، جامې یې هم زړې اوشکېدلې وې.

پور چا نه ورکاوه، مزدوري نه پیدا کېده حیران و، چې څه وکـړي او ډوډۍ ځانته څنګه پیدا کړي. وروسته له ډېرو اندېښنو له کوره راووت او شپه ډېره تیاره.

پخوا تر دې یې کله غلا نه وه کړې، ځکه زړه نازړه په یوه کاله ننـوت او پس له ډېر تردد نه یې غلا ته زړه ښه کړ.

په دغه شپه د ده بخت بیدار و، ځکه چې دکاله خاوند ویده و.

ده په بیړه یو څه مال راټول کړ او په ویره ویره یې کورته راوړ.

وایي چې د غله په غره کې ځای نه شته، نو په کاله کې به یـې څـه حال وي.

له ده سره دا سودا ډېره زیاته وه، چې که سبا تـه یـې خلـک کـور ولټوي او د غلا مال ترینه راوځي څوکاله به په جېل کې پروت وي او له دېنه به هم بدبخته وي.

ده بله چاره ونه لیده د کوټې په یوه کنج کې یې د ځمکې په کیندلو شروع وکړه، چې د غلا مال خوندي کړي، مګر یو ساعت وروسـته لـه

خاورو لاندې یو داسې ګنج راښکاره شو، چې د سرو او سپینو زرو دولت پکې پروت و.

کله چې دا پټه خزانه راښکاره شوه غل و پوهېده، چې په ټول کلي کې د ده غوندې بل بډای نه و او ده غوندې د ذلت شپې هم بل چا نه دي تېرې کړي.

هو! ده د خزانې د پاسه په لوږه شپې تېرولې، د ده په کاله کې هر څه وه، مګر دی ناخبره و او خپل شته ورته نه و معلوم.

دی نه پوهېده، چې زه لوی بډای یم او زما په کور کې هر څه شته.

د ده ناداري په حقیقت کې ناداني وه نور څه نه و.

د دغسې سړي په حال افسوس په کار دی او که د یوه ملت دغه حال وي له دېنه لویه بد بختي او د افسوس خبره بله نشته.

د ناپوهانو فطري او معنوي استعداد همدغسې له خاورو لاندې پټ پاته کېږي، لکه چې د ناپوهه ولس معدنونه پټ پاته وي او څه کار ترینه نه اخیستل کېږي.

سیند

د وچو ډاګونو د دښتو او مېرو له څنګه لوی سیند بهیږي، مګر دغې وچې بیدیا ته اوبه نه ورکوي. په دغسې وچکالۍ کې، چې په اوبو باندې سرونه ماتېږي سیند، لکه شوم بخیل په شتاب درومي او زمونږ تندې نه ګوري.

کله چې سیند په چپو راشي کورونه او اباد پټي هم لـه ځـان سـره یوسي.

همدغه سیند له مونږ هغه خوا بل راز روان دی او له نورو سـره یـې رویه بل راز ده، هلته دغسې ورانی نه کوي. دومره بخل نه لري. دغه راز بې رحمي پکې نه شته. هلته د سیند په غاړه زرشـویان د سـیند لـه شګوفو زر راباسي.

ماهیګران پکې په خروارو کبان نیسي او ښکاریان یې په لوی او ستر ډنډ کې هیلۍ ولي، هلته له سیند نه ډېرې لویې ویالې بیلې شوې دي، ډېر لوی لوی ډاګونه له اوبو لاندې شو، کلي او ښارونه اباد شوه. شـاړې ځمکې په ثمر راغلې، د غلو او میوو پکې څه کمـی نـه شـته. هلتـه د سیند په مخکې لوی لوی بندونه جوړ شوه. د برېښنا ماشینونه ودرېده، فابریکې او کارخانې په کار ولوېدې، خلک اباد او ماړه شوه.

دا سیند ولې دلته دغسې او هلته هغسې دی.

مونږ ته په قهر دی او په هغوی پیرزوینه لري، دلته ډېر تند او په څپو روان دی، هلته غلی او ارام بهیږي.

دلته سیند کوږ وږ ځي او خپله مجرا بدلوي هلته پــه خپلــه ټــاکلي لاره روان دی او بې لارې نه ځي په رښتیا، چې سیند دلته ډېــر ورانــی کوي او هلته د یوه نظام او قانون تابع دی، چې وراني ته یې نه پرېږدي.

زمونږ ګناه د سیند په غاړه ده. سیند له مونږ نه ډېر څــه وړي دي او ډېر یې رانه وژلي دي. دا سیند خوني سیند دی او له مونږ سره یې زړه دښمني ده، څو ځله یې زمونږ کورونه وران کړي او اباد پټي یې رانه پــه وار وارو وړي دي.

زمونږ ټوله ګناه د سیند په غــاړه ده. ســیند زورور دی او پــه مــونږ باندې هر وخت ظلم او تیری کوي.

اه! مونږ څومره ناپوه یو، چې دغه راز فکر کوو او په خپلــه ګنــاه نــه پوهیږو، مونږ خپله ګناه د سیند په غاړه اچوو، د سیند په غاړه خو مونږ پراته یو، په رښتیا چې دا زمونږ ګناه ده د سیند نه ده.

سیند له چاسره دښمني نه لري، سیند هر ترې ته اوبه ورکــوي او د هر چا خیرنې جامې پاکوي. سیند پوخ کار غواړي او پاخه بندونه ورتــه په کار دي.

که زمونږ کار پوخ وای او زمونږ بندونه پاخــه وای زمــونږ ویــالې نــه وچېدی او زمونږ پټي اوبو نه وړل.

مونږ د سیند په بندوبست پوه نــه شــو او لــه ســیند نــه مــو کــار وانخیست،

دا سیند د ژوند او حیات سیند دی په ده کې د ورانۍ او ودانۍ دواړه قوتونه موجود دي.

سیند د هر چا ظرف او استعداد ته ګوري هغومره اوبه ورکوي.

د منګي خاوند او د منګوټي خاوند ته سیند برابره برخه نه ورکوي او نه وړو لښتو ته د لویو ویالو په اندازه څه ورکولی شي.

سیند د هر چا کار ته ګوري او هغسې ورسره کوي، یعنې خام بندونه ورانوي او پاخه بند ته ځان تسلیموي.

هغه څوک، چې د ژوندانه سیند په خپل سر پرېږدي او یــوه معینــه مجرا ورته نه شي ټاکلی له ژوند نه استفاده نه شي کولی.

عقیده

په سترګو یې څه لیدل، مګر د خدای کتاب یې ترڅنګه و او مسـجد ته راغی.

ده هغه اسماني کتاب په تاخچه کېښود او په لمانځه ودرېـده. کلـه چې له عبادت نه فارغ شو او له مسجد نه روانیده هغه کتاب پاته شو او یو بل کتاب لاس ته ورغی. دی ړوند و کتاب یې نه لیده او په کتاب نـه پوهیده، مګر ډېر ټینګ یې په غیږکې نیولی و. ده ته دا نه وه معلومـه، چې په کتاب کې څه دي او د چا کتاب دی؟ له ده سره ټینګـه عقیـده وه، مګر پوهه او بینایي ورسره نه وه.

ده د خدای د پاره دغه کتاب ښکلاوه او لکه تعویذ له ځان سره یـې ګرځاوه.

عمل

هغه خپله امسا ټکوله او بازار ته راغی. په سترګو یې څه نــه لیــدل، مګر په نامه یې هر څه پېژندل له ده نه خپلو ماشومانو وځکې غوښتې وې.

دی په همدغه شي پسې راغلی و.

د دنیا بازار ته ډېر ړانده راځي او څه اخلي. دکانداران د هغــوی پــه سترګو کې خاورې اچوي او پردې مالونه ورکوي.

ده ته هم دکاندار له خاورو ډکې وځکي ورکړې، چې هر څه ورســره ګډوو.

دی روان شو او په لاره کې یې ځولۍ له لاسه خوشې شوه.

ده ځمکې په مخ لاس وګرځاوه او هر څه یې راټول کړه.

دی نه پوهیده، چې خپل کاله ته څــه وړي؟ او د ده وځکــۍ څنګــه دي؟

ده غوندې ډېر ړانده دلته راځي او هغه څه وړي، چې د وړلو نه دي.

هوا! د ړندو عمل همدغسې دی، مګر ړانده له دېنه زیات څــه کــولی شي؟ ړوند که په سمه لاره لاړ نه شي باید معذور یې وګڼو!

عبادت او دعا

د رحمت بارانونه ونه اورېدل، چینې وچې شوې، په کاریزونو کــې د مرغۍ مښوکه نه لمدېده.

د ونو پاڼې په پسرلي کې زېـړې وې. پــه سمســورو بــاغونو خــزان ولګېده. په خلکو دلوړې هیبت راغی.

ټول د عبادت او دعا د پاره بیدیا ته ووتل، پاک خدای ته یې ځــارۍ کولې، لمونځونه یې کول، درودونه یې ویل، دعاګانې یې کولې د بــاران تږي وو، زورور بارانونه یې غوښتل. دغسې د اخلاص عبادت، دغه راز د سوز دعاګانې کله دوی نه وې کړې، په دغه وخت کې د دوی تعلق لــه خدای سره ډېر زیات و. دوی باور درلود، چې روزي له خدای ســره ده، ډوډۍ له اسمانه راځي او ځمکه د خدای دسترخان دی.

هر چا له خپلو بدو عملونو توبې ایستلې، د هر یوه له سترګو اوښکې بهیدې، مګر د اسمان له سترګو یوه اوښکه هم تویه نه شوه.

د باران په انتظار کې ورځ بېګاه شوه، ماښام هر څوک خپلو کورونــو ته لاړل. د قبلې له خوا توره وربځ راښکاره شوه، پوه نشــوم څــه شــی زیاته ورسره وه، خلکو ویل د حیات اوبه په تورتم کې دي. زمــونږ دعــا قبوله شوه اوس به داسې زورور باران وورېږي، چې غرونه رغونه به پــه اوبو ماړه شي او د ځمکې تنده به ماته شي. دا تیــاره ورو ورو زیاتیــده،

کلي، کورونه، غرونه، رغونه په دغه تورتم کې ورک شوه. له اسمانه ډېر زورور باران راښکته شو، چې تالندې، بریښناګانې له هیبته ډک غړونه او زورور سېلابونه ورسره وو.

دهوا موجونه په دغه شپه طوفاني معلومېده، باران د یوه زورور اپت هیبت درولود، سېلاب له غره نه ډېرې غټې تیږې رغړولې، د هر چا دا یقین و، چې هر څه به سېلاب یوسي، مالونه، اولادونه، ښځې او نر به ټول تباه شي. د مړو پته به نه وي معلومه، کلي کورونه به له خړو لاندې شي او هېڅوک به هېڅ پیدانه کړي.

دغه ډار بیا په کلي د ژړا انګولا اوازونه اوچت کړه، خلکو بیا پاک خدای ته رجوع وکړه هماغه اوراد او هماغه درودونه بیا لوستل کېده، هر چا به دعا کوله، چې باران ودرېږي او د خدای له قهره نجات ومومي.

بې زړه

د ایمان ځای زړه دی او دی بې زړه دی.

چې وړوکی و له شیشکو او پېریانو ډاریده، چې لږ غوندې لوی شو د ملاصاحب له ډاره په سبق نه پوهېده.

اوس، چې لوی دی د خان ډار، د ملک ډار، د حاکم ډار یې په زړه کې ټینګ ځای نیولی دی. په لاره کې ورسره د غلو وېره ده او په کور کې د غلیمانو له ویرې ډېر ځای نه شي پیدا کولی.

په دغسې زړه کې ستا خوب ته ډېر لږ ځای پیداکېږي، که ستا ډار او د ظالمانو ډار په یوه زړه کې یو شان موجود وي له دینه لویه ګناه بله نه شته.

کاشکې دوی یوازې له تا ویرېدلی او ستا د دښمنانو ډار یــې پــه زړه کې نه وای. د خلکو ډار ستا وېره په زړونوکې کموي او ایمان تــه زیــان رسوي، ستا ضعیفه بندګان یوازې له تا نه نه وېرېږي له نــورو نــه هــم وېرېږي، دوی اوس د زورورو په مخ کې حق نه شي ویلی او تــه د حــق طرفدار یې. ته په دروغو خپه کېږي او دوی له ډاره رښتیا نه شي ویلی.

ستا ظلم نه دی خوښ، دوی له ویرې د ظالمانو خدمتونه او صفتونه کوي. هغه مسلمان اوس چېرته دی، چې یوازې له تا نه ډارېږي او بس. ستا بنده باید د ډار بنده نه وي او د نمــرود لــه اوره یــې ســترګه ونــه سوځي.

ملک او ملا

د کلي ملک به، چې هر څه کول څوک یې مخې ته نه شو ورتلـــی. زر و که زور دواړه له ده سره وو. هر څه د ده په لاس کې و او هر څــوک د ده لاس لاندې وو. هېچا د خپلې خور او لور واک نــه درلــوده. د کلـــي غوړي او چرګان هر څه د ده و، ښایسته ښځې به ده کــره وې، ښــکلي هلکان به د ده په مخکې ګرځېدل او هر چا به د ده خدمت کاوه.

یوه ورځ په کور او کلي کې دا اوازه خوره شوه، چې هغه بې مــوره او بې پلاره هلک، چې په علم پسې تللی و د علم او کمال خاوند شو، هغه اوس له ډېرې پوهې سره بېرته وطن ته راځي، هــر چــا تــه ســمه لاره ښيي، هر څوک په حق پوه کوي او هر چا ته حق وایي، ځکه چې هغه د حق ملګری دی او له ظلم سره دښمني لري.

دا اوازه په ملک باندې ښه ونه لګېده.

ملک له دغه هلک نه وډار شو او پرېشانه خوبونه یې ولیــدل. ملــک پوهېده، چې هغه خیرات خور ملانه دی، د هغه سترګې ډېرې مړې دي او په زړه کې یې د زورورو ډارنه شته.

هغه هېڅکله بې له خدایه بل چا ته سر نه ټیټوي، له هغه سره د حق جذبه او حقاني قدرت شته او په وینا کې یې بل شان تاثیر موجود دی.

ځو ورځې پس ملا له یوې امسا سره راغی، ظلم او ناروا تـه یـې بـد وویل د زور او قوت مخه یې ونیوله خلک یې په خپل حق پوه کړل او د مظلومانو ملګری شو.

د ده ملګري ورځ په ورځ زیاتېدل او په ولس کې پوهه او بیداري پیدا شوه. هغه ملک لرې شو او په ځای یې بل ودرېده. دغه بل ملک هغسې ملکي نه کوله او ډېر به سم چلېده، چې علم او پوهه پیدا شي ملکـان سمېږي او خلک دروي.

د فرعون او موسی کیسه، د ملک او ملا افسانه همدغه معنی لري.

هلکان باید په علم پسې لاړ شي او د علم رڼا له ځانه سره راوړي.

شاعر

شاعر یوازې پربړدئ، ځکه چې دی د جرګو او مرکو سړی نه دی.
هغه چې له نورو نه ګټه کوي باید نورو ته ورشي.
دی غواړي، چې له ځانه استفاده وکړي، نه له بل چا نه.
هغه وخت، چې برخې وېشل کېدې سازنده یې د ساز او سرود مجلس ته را وباله او شاعر یې له خلکو نه لرې یوازې کښېناوه، شعر اجتماعي شو، مګر د شاعر په برخه تنهایي ورسېده.
ځوک، چې په ازادۍ مین وي هغه هېڅکله ځان نه شي مقیدکولی.
د ازادۍ معشوقه هغه وخت چا ته ځان ښیي، چې له نورو نه بېل او یوازې وي. شاعر له ځان سره عشق لري او په ځان مین دی.
دی نه غواړي، چې په نورو کې ورک شي او نورو غوندې شي.
دی له خلکو سره همدردي لري، له خلکو سره ناسته ولاړه نه شي کولی، عاشق دی، خو معشوقه نه لري.
درد لري، مګر دوا نه خوري.
ذلت یې نه دی خوښ او عزت ته هم په ښه سترګه نه ګوري.
د ده طبیعت بل شان دی.
دی تاسې ته لاره ښیي، مګر په لاره درسره نه شي تللی.

سبا

هغه ورځ، چې تر اوسه يې نه د لمر وړانګې د غرونو په سرو لوېدلي دي او نه يې د پېښو او واقعاتو مطلع چا ته معلومه ده، د سبا په نامه يادېږي.

دا ورځ لکه يوه پټه معشوقه له هر چا نه پټه ده او د سحر نسيم يې هم له مخه پوړنی نه دی لرې کړی.

دا نه ده معلومه، چې دغه ورځ به څه له ځان څه سره راوړي او څه به له ځان سره يوسي.

د چمن په ګلونو به شبنم وروي او که ږلۍ؟

يو اشنا به په سرو سترګو له بل نه ببل کړي او که دوه خواږه ياران به غاړه په غاړه کړي.

دا ورځ له دغه مجهوليت او معماتوب سره د هر چا په زړه کې محبوبيت لري او هر څوک ورته په اُميد ګوري.

د هر چا کار او زيار د سبا ورځې د ښه والي د پاره دی او د نن ورځې د عمل نتيجه د سبا ورځې په لمن کې لټوي.

هر څوک هيله لري، چې د نن ورځې زحمت به د سبا ورځې په راحت بدل شي او سبا به له نن نه ښه وي.

په همدغه اسره د ژوندانه مشقت سپکېږي او د اُمید مزې غځېږي، د نن ورځې بندي د سبا ورځې ازادي په خوب کې ويني او همدغه راز خوبونه د غمونو تله سپکوي.

چا چې نن د خوښۍ او خوشحالۍ ډولۍ کاله ته راوړې ده، هغه يقين لري، چې سبا ته به د زوی پلار شي او له دغې خوشحالۍ نه به بله خوشحالي پيدا شي، دا غولونکی سبا هېڅکله نه سبا کېږي او تر قيامته دوام لري.

د ژوندانه ټول خوږوالی په همدغه شي کې پټ دی، که دغسې سبا ته څه اميدونه لرو د ژوندانه تحمل هېڅکله نه شو کولی.

ځمکه او اسمان په همدغې ورځې پسې سر په څېړۍ سرګردانه ګرځي او د اتيا کالو بوډا هم له دغې ورځې نه نا اميده نه دی.

که د سبا ورځې مينه زمونږ له زړونو نه راووځي مونږ بيا ژوند نه شو کولی، ځکه چې زړونه سړيږي او ارزوګانې مري.

که مونږ له سبا سره خپل تعلقات قطع کړو ډېر تاوان به وکړو او خپل ژوند به فاني وګڼو.

په دغسې حال کې مونږ بيا اوږده فکرونه نه شو کولی او د مريخ سفر رانه پاته کېږي.

د سبا ورځې فکر زمونږ په اخلاقي ژوند کې هم ډېره اغېزه لري او د بشر هر راز مادي او معنوي ترقيات ور پورې تړلي دي.

دهقان د همدغې ورځې د پاره کار کوي او باغوان په باغ کې نيالګي ږدي، د خرما زړي په ځمکه کې کرل او د خرما له ونو نه خرما ټولول د هغوکسانو کار دی، چې سبا ته اميدونه لري او د نن ورځې په تنګه دايره کې ايسار نه دي.

ځومره، چې د انسان ذهن او دماغ ترقي کړې ده. په هره اندازه چې انسان لوی شوی او پوه شوی دی هغومره یې له سبا سره تعلـق زیـات شوی دی، د سبا ورځې غم خوړل، د سبا د پاره فکر کول د سبا ورځې ضرورت او احتیاج په نظر کې نیول د ډېرو پوهانو او د ډېرو لویـانو کـار دی. زه لوی او کوچنی په همدې پېژنم، چې یو ډېر لرې ګوري او بل ډېر نږدې ګوري. د یوه سبا هم ډېر لرې او د بل لنډ دی.

د مسلمان سبا پس له مرګه هم شته، د ده نظر باید ډېـر لـرې ځـار وکړي او ابدي ژوند په نظر کې ونیسي.

ابدي ژوند همدغه دی، چې سړی له سبا نه غافل نـه وي او د سـبا اندېښنه ورسره وي.

نن او سبا هغه دوه مېلمانه دي، چې یو ځي مونږ له یوه سـره وداع کوو او د بل په خدمت مشغولیږو.

زمونږ خدمت باید د سبا ورځې د پاره وي او خپله اینده په نظر کـې ونیسو، د عقل او دور اندیشۍ تقاضا همدغه ده.

د پسرلي ګله!

ستا ښایسته او ګلالۍ څېره په جهان کـې څـومره قـدر لـري او د اسمان له دومره لویوالي سره هر سحر د شبنم په پاکو او رڼـو څـاڅکو ستا ښکلې مخ وینځي او څمکه د خپل زړه له نمه اوبه ورکوي.

د ځمکې مخ په تا ښایسته دی، هوا ستا په وږمو معطره شوه، د بلبل خوږه نغمه ستا د جلوې برکت دی، شاعران ستا په ستاینه پـه جامعـه کې مقبول وو، ښکلو پېغلو تا ته په خپل اوربل باندې ځای درکـړ، بـورا ستا په مینه په غزلو کې وستایل شو. په شعر او ادب کـې سـتا برخـه ډېره زیاته ده، د مینې او محبت ډېر ښه سوغات ته یې.

مګر ګوره، چې په خپل جمال او کمال مغرور نه شې او له باغـه ونـه وځې.

تا غوندې ډېر ښکلي او ښایسته ګلونه د هېواد په غرو رغو کې پیـدا شوه، چې نه چا ولیدل او نه وستایل.

که ته هم له دغه چمن نه ووتلې او په غرونو کې دې ځای ونیو نه به بلبل پیدا کړې او نه مالیار.

ته د خلکو له نظره مه لرې کېږه او ځانته مالیار پیدا کړه.

د انسان دا عادت دی، چې مطلق ښه نه ستایي او هر ښه څیز ښه نه ګڼي.

هو! دی هماغه شی ښه بولي، چې ده تــه نــږدې وي او د ده خپــل وبلل شي.

دلته هر څوک خپل ښاغلی ګڼي او هر يو د خپل باغ ګلونه ستايي.

نه هېڅکله د خلکو له نظره لرې کېږه مه!

ستا ښايست د خلکو د توجه او التفات نتيجه ده.

که ته غواړې، چې هر څوک دې قدر وکړي او په خپل سـر د پاسـه ځای در کړي، لکه نرګس هر چا ته په ښه سترګه ګـوره او لکـه د بـاغ غوټۍ هر سحر خلکو ته خانده!

په دغسې التفات او يوه خوله خندا سړی د خلکــو زړونــه خپلــولی شي.

په يوازې ګلتوب او ګلاليتوب هېڅوک قدر او منزلت نه مومي او نــه په تش ښايست دلبري او دلربايي کېږي.

راشه زما د باغچې ګل شه.

چې هر سحر دې په ديدن اوبه کومه.

د رمې خاونده

د تورې کېږدۍ او د لویې رمې خاونده!

په دې سره او تکنده غرمه کې، په دې وچه بیدیا او سپېره صحرا کې، چې یخې اوبه، یخ سیوری، توده ډوډۍ، شودې او مستې، کوچ او پېروی، کورت او غوړي، پوڅې او پنیرونه هر څه له تاسره دي. په خوارانو او بیوزلو رحم وکړه!

هر څوک، چې ستا کېږدۍ ته په هیله او اسره راځي هغه له خپلو سپیو نه ساته او قدر یې کوه!

په دې وچ ډاګ کې بل سیوری نه شته یوازې ستا سیوری ته هیله او اسره کېږي.

که ته خپل سپي ونه نیسې له دینه لویه بې رحمي بله نه شته.

ای د خروړو سپیو خاونده!

ستا د سپیو تاوان تا ته رسېږي او د دوی په ضرر ته مسوول یې.

سپی او نفس دواړه یو شانته دي.

ته خپل سپي ونیسه! او په مونږ رحم وکړه!

ته په خپلو سپو دا ګمان مه کوه، چې دوی به هر وخت ستا غلیمانو ته وغاپي.

دوی دېر ځله د اسمان ستورو او سسپوږمۍ ته هم غاپي.

ستا په ملګرو او دوستانو هم بلوڅي او غوټې وهي.

آه - هېڅوک زما نارې نه اوري.

د خپلو سپیو حملې هم نه ویني.

زما غږ تر کېږدۍ نه رسېږي.

دوی ولې څه نه اوري؟

ولې څه نه ویني؟

ولې په چا رحم نه کوي؟ پردي خو به نه وي؟

کېږدۍ خو د پښتنو معلومېږي.

بې ګناه بندي

پرېږدئ! دا بې ګناه بندي پرېږدئ.

مه وېرېږئ، د ده په ازادولو کې هېڅ خوف او خطر نه شته.

فساد او شرارت له ده څخه نه پیداکېږي.

د ده بندي کول لویه ګناه ده.

دی هغه یوسف دی، چې د بې ګناهۍ په سبب په زندان کې لوېدلی دی.

که دی له زندانه راوالوځي ستاسې اینده سنجولي شي او ستاسې د بلې ورځې غم خوړلی شي.

پرېږدئ! دا بې ګناه بندي پرېږئ.

که دی خلاص شو ستاسو انتظام به په ډېر ښه شان وکړي.

ستاسې وږي به ماړه کړي، ستاسې بربنډ به پټ کاندي.

تاسې دغه ښکلی موجود په تورو څاګانو کې مه غورځوئ.

په زندانونو کې یې مه اچوئ!

پرېږدۍ دابې ګناه بندي پرېږدی!

دی به ستاسې د ګډو وډو او پرېشانه خوبونو صحیح تعبیرونه وکړي.

ډېرې سختې مبهمې او مجملې غوټې به پرانېځي.

دی د راتلونکي حال پیشبیني کولی شي.

د طبیعت په رمزونو او اسرارو پوهېږي.

د جوي او فلکي اوضاعو اقتضارات ورته معلوم دي.

پریږدئ! دا بې ګناه بندي پریږدئ!

د ده پر ازادولو باندې علم او پوهه زیاتېږي.

وطن رڼا کېږي او ړانده بینا کېږي.

دی له خپلو جفا کارو ورونو سره هم ښه سلوک کوي.

دی ډېر پېچومي اوارولی شي.

دی ډېرې کړې سمولی او ډېر مشکلات حل کولی شي.

ما خوب لیدلی، چې دا بندي خلاصېږي او د سلطنت په کرسۍ کېني.

ښه فکر وکړئ!

دا بندي خوک دی؟

پس له ډېر فکره وایم!

فکر دی فکر!

نظر لالا

په یوه ستانه کورنۍ کې یو سپین ږیری خدمتګار اوسېده، چې هر چا به ورته نظر لالا ویل.

دا سړی د ماشومتوب له وخته د بوډاتوب تر زمانې په دغه کاله کې و او خپل ژوند یې په همدغه کاله کې خاورې کړ.

د دې کاله نسبې سړی نه و او د خدمتګار په حېث یې کار کاوه، مګر مزدور ورته نه شو ویلی، ځکه چې د مزدور په شان کار یې نه کاوه.

هېڅوک به خپل ځان د ځان د پاره په کار کې دغومره ستړی نه کړي، لکه چې نظرلالا د دغې کورنۍ په خدمت کې ستړی او ستومانه و.

کوم کار، چې څوک د یوې ټینګې او لوړې عقیدې د پاره کوي هېڅ حریص او په ګټه مین سړی یې د پیسو د پاره نه شي کولی.

ده دغه خدمت د خدای د پاره کاوه او په داسې جذبه یې کاوه، چې لمانځه د قضا کېدو هم څه ډېره پروا ورسره نه وه.

په دغه سړي کې ډېر زیات اخلاص، امین توب او صداقت موجود و، چې په دې وخت کې بې مثل او نظیر نه شي پیدا کېدی یا ډېر لږ پیدا کېږي.

دا سړی بې نامه او بې نشانه سړی و، جامې به یې تــل زړې او خــړې وې، مگر د زړه صفایي یې دومره زیاته وه، چې زه ورتــه حــد او انــدازه نشم ټاکلی.

په کوم کلي کې، چې نظرلالا اوسېده د جاه او جــلال خاونــدان او د علم وفضل صاحبان هم پکې اوسېدل، چې ځینو مریدان هــم نیــول، مگر زه له هغو ټولو نه نظرلالا انتخابوم او له نورو نه په ادب تېرېږم.

زما دا عادت دی، چې له مخدوم نه خادم ته په محبت گورم او له پیر نه مې مرید خوښ دی.

له ماسره اوس دا فکر ډېر پــوخ شــوی دی، چــې د خیــر او برکــت خاوندان په ساده مسلمانانو کې ډېر موندلی شو او پوهان او هوښیاران د بل د پاره د خپلې گټې نه نشي تېرېدلی.

څوک، چې د خدای د پاره د نورو خدمت کوي او خپل ژوند د نــورو له ژونده قربانوي هغه لکه نظرلالا داسې وي، چې خپله مادي گټه هېڅ نه پېژني او په پردي کاله دومره زهیر وي، چې له هېچا سره به د خپــل کاله دغومره غم نه وي، دا سړی په تور او سپین نه پوهېده، الف او بــې یې نه و لوستي، د لفظ او معنی فرق یې نه شو کولی، مگــر د نېکــۍ او خیر رسولو په لوړه مبدا یې ټینگه عقیده لرله او دا جذبه پکې د عشق حد ته رسېدلې وه. نظرلالا د هر چا په نظر کــې ډېــر ســخت او بخیــل سړی معلومېده، هر چا به ویل چې ده غوندې سخت سړی بل نه پیــدا کېږي، په رښتیا چې د ده پېرزوینه په ځان باندې ډېــره لــږه وه، مگــر بخیل ورته نشم ویلی او ډېر حاتمان زه ورځنې ځاروم.

کله به، چې د کاله خاوند، نظرلالا له کابله ننگرهار ته استاوه، چــې څاروي او پسونه بوځي، نو یو څو ډوډۍ به یې پخې کړې او ډېرې لــږې

پیسې به یې هم ورکړې، چې په لاره کې ځان ته کوم وخت څه نګـولی واخلي یا چېرته د څارو د پاره څه واښه پرې رانیسي. دا سـړی بـه لـه کابله لغمان ته ولاړ او څاروي به یې هم ورسول، مګر یوه میاشت یا دوه میاشتې پس به، چې څوک مېلمانه راغلل او چـرګ بـه پـه کـار شـو نظرلالا به هغه پیسې په چرګوړو ورکړې، چې میلمانه په ښه شان عذر شي او د کاله د خاوند ښه نوم وساتل شي.

دی هغه راز خدمتګار نه و، چې له خپل مخدوم نه څـه واخلـي او د ځان د پاره یې ذخیره کړي، بلکې ده به هغه ته څه ورکـول او خـدمت یې بیخي وړیا و.

د ده خور او خوریې ډېر غریبان وو، مګر هېڅ بدګمانه سـړی هـم دا ګمان نه شو کولی، چې دی هغوی ته څه ورکړي.

که کله به د کاله خاوند د ده په خاطر هغوی ته څه ورکــړه، دی بـه خپه کېده او د دغه کاله زیان ورته، لکه د ایمان زیان معلومېده.

د نظرلالا دا عادت و، چې کله به له خوبه پاڅېده او د سپېدو به رڼـا کې به غره ته روان و، ترڅو به چې لمر څرک واهه ده به له غــره نــه د خسو ګېډۍ راوړو، چې سبا ناری به یې وکړ، نو بیا به په نورو کارو پسې روان شو او ډېر ناوخته به ویده کېده.

د ده په کار کې د رخصتۍ او تعطیل ورځې نه وې او د ناروغۍ د پاره یې هم فرصت نه درلود.

دی د عادت او ډېرکار کولو په وجه له پولادو نه هم کلک و.

هغه ګېډۍ، چې ده د شپېتو کالو په عمر پــه شــا بانــدې راوړ د دې زمانې ښه ښه ځوانان یې نه شي وړلی.

ده به هرکله د خمتا پیوندي کالي اغوستل او خوراک هم ډېر خوړو، ترڅو به چې ډېر مجبور نه شو، نو د اختر په ورځ به یې هم نوي کــالي نه اغوستل. په دغه کاله کې به، چې هر څومره ښه ښه پاخه شوو د ده برخه به پکې ډېره خواره وه، ځکه چې ښه ډوډۍ د ده له ستونې څخه نه تېرېده او په همدغه وجه به د چرګ ورمېږ د ده برخه وه.

نظرلالا له تودې ډوډۍ سره هم دښمني درلوده او چې په کور کــې به سړه پرته وه تودې ته به یې لاس نه وروړو.

په همدغه سبب دی په بخیل مشهور و او هر چا به ورتــه ســخت او بخیل ویل.

دا و د خلکو قضاوت، چې له حقیقت نه ډېر لرې و او په ډېرې ظــاهر بینۍ بنا و، هغه څوک چې خپل ژوند د بل د پاره وقــف کــړي او هــېڅ دنیایي ګټه پکې له نظر لاندې نه وي هغه ته به څنګه بخیل ووایو.

هو! نظرلالا په ځان باندې بخیل و، ځکه چې له ځانه تېــر و او خپــل ځان یې بل ته بخښلی و.

ده ته به که چا د خدای د پاره څــه ورکــړه هغــه یــې د بــل د پــاره اخیستل او بل ته یې ورکول.

دا ایثار او فدا کاري، چې په دې وخت کې لکه د اینځرګل یا د مرغۍ پۍ ډېر نادر څیز معلومېږي، له انساني غرایزو سره ډېر موافقت نه لــري او مثالونه یې ورک دي.

دا راز سړی د خلکو په نظر کې ډېر ساده او ډېر احمق معلومېږي.

په عقل او پوهه دا ګمان نه شي کېدی، چې چا ته د دغسې ایثــار او فدا کارۍ اجازه ورکړي.

خپل ځان خوارول او بل پالل، له ځانه تېرېدل او د بل په ښه ورتلل د عقل او فکر کار نه دی، د دغسې کارونو د پاره یو لوړ معنوي عشق پــه کار دی او د نظرلالا اخلاص غواړي. د دغه کاله هر څه د نظرلالا په لاس کې وو او د ده په امانت دارۍ هر چا داسې یقین درلود، چې هېڅ شک پکې چا نه شو کولی.

زه د هغه چا ستاینه نه کوم، چې نظرلالا ورته ډېر اخلاص او عقیدت درلود.

زما په نظر کې د ستایلو وړ نظرلالا دی او د ده په ښه سرېتوب ټینګه عقیده لرم.

دی اوس له نظره پناه دی او زه د ده زیارت ته په ډېر اخلاص ورځــم، په هغه ادیره کې چې دی ښخ دی نور قبرونه هم ډېر دي او پــه ځینــو باندې لا جنډې هم ولاړې دي، مګر زه خپل مــراد لــه نظــر لالا څخــه غواړم او د ده حسنات راته ډېر درانه معلومېږي.

په رښتیا، چې زما خادمان خوښ دي او ښه خلک پــه خــدمتګارانو کې وینم.

جبر او اختیار

هغه کار، چې د انسان په اراده او اختیار نه وي شوی د فخـر وړ نـه دی او د ملامتۍ موجب هم نه ګرځي، یعنې که د چا ونه ټیټه وه، ګـرم نه دی که چا متوسطه قد او قامت درلود، ورته نه شو ویلی چې ډېر ښه کار دې کړی او اندازه دې ساتلې ده.

که یو سړی خپل سپین مخ تور کړي ملامت دی، مګر د حـبش مـخ که هر څومره تور وي څوک یې نه شي ملامتولی، ځکه چې د ده اختیار او اراده پکې دخل نه لري.

که یو سړی خپل غلیم په جنګ کې مړ کړي او خپل شجاعت ښکاره کړي حق لري، چې په خپله توره او توریالیتوب فخر وکـړي، مګـر کـه مرغۍ ولي او سړی ولګېده که څه هم د ده ډېـر زورور او زړور دښــمن وي، خپل بریت نه شي تاوولی او توریالی ورته نشو ویلی. هېڅـوک یـو ګونګ په حق نه ویلو نه ګرموي، ځکه چې هغه مجبـور او معــذور دی، مګر هغه چې ژبه لري او له ډاره حق نه وایي له ملامتۍ نه نه خلاصیږي که څه هم یو څه مجبوریت دلته هم شته او اختیار نیمګړی دی.

د جبر او اختیار مسله ډېر اړخونه لري او دغه فیصله څه اسانه خبره نه ده.

زه په دې ځای کې دا اراده نه لرم، چې لــه علمــي څېړنــې نــه کــار واخلم، زما مقصد بل دی او د ملایانو په کار کې کار نه لرم.

زه حتی الامکان له فلسفي بحثونو نه ډډه کوم، مګر کله کله مــې د موضوع تعلق او ارتباط مجبوروي، چې په وچه مزل وکړو، ځکـه چــې دلته بحر نه شته او زمونږ په هېواد کې بېړۍ نه ګرځي.

همدغه شان مونږ له کابله ننګرهار ته په هوا نه شو تلی، ځکه چې هوايي سرويس نه دی جاري، مګر دغه راز مجبوريتونه په ځينو نورو ځايو کې نه شته، هلته يو سړی اختيار لري، چې په هوا ځي که به بحر کې او که په وچه.

اوس پوه شوئ! چې جبر او اختيار په هر ځای کې يو شانته نه دي او ټول انسانان يو راز مجبور نه دي.

ډېر مجبوريتونه پخوا وو، چې اوس نه شته او خپل ځای يې اختيار ته پرې ايښي دي. يو ماشوم چې اول پيدا شي هېڅ اختيار ورسره نه وي او د بل په غېږ کې ژوند کوي. په خپله نه چېرته تلی شي او نه راتلی شي. خملول او پاڅول يې د بل په لاس کې وي او کالي بل څوک وراغوندي، مګر څومره چې لوېږي او غټيږي هغومره د مور له غېږې لرې کېږي او له مجبوريت نه د اختيار خوا ته درومي. کله چې په خپلو پښو روان شي، نو بيا خپل مخ په خپله وينځي او په خپله خوښه له کاله وځي يا کاله ته راځي.

کله چې ځوان او ځلمی شي، د کاله واک او اختيار هم د ده شي او د پلار په جايداد تصرف وکړي.

په هره اندازه، چې د ژوندانه درجه او مرتبه لوړيږي مجبوريت کېږي او اختيار زياتېږي، يو کاڼی که څوک هرې خواته غورځوي او هر راز لوبې پرې کوي کولی يې شي، مګر ونې او بوټي دغسې نه دي، يعنې دنيا ته مجبوريت له جماد نه لږ دی، ځکه چې د حيات اثر په ده کې زيات دی.

له ونو او بوټو نه بيا د ځارويو اختيار ډېر دی او جبر نور هم تخفيف موندلی دی، انسان چې له حيوان نه پورته مقام لري او د تکامل په لاره

کې وړاندې دی د ده اختیار نور هم زیات شوی او له خپلې ارادې نه ډېر کار اخلي.

په انسانانو کې هم د وحشي او مدني انسان، عالم او جاهل انسان، د قوي او ضعیف انسان په اختیار کې ډېر فرق موجود دی، مګر بیا هم په هر حال کې یو څه مجبوریتونه شته او په جبر او اختیار کې ډېر فلسفي بحثونه کیدی شي. د دنیا ډېر پوهان پدې عقیده دي، چې د انسان ډېر لږ کارونه په ظاهره ارادې او اختیاري معلومېږي، مګر په حقیقت کې د مجبوریت اثر دی او خبرې له اختیاره وتلې دي. دوی وایي هغه سړی، چې ډېر په غیظ او غضب کې وي او په همدغه وجه د چا د وژلو اراده وکړي مونږ ورته د اختیار خاوند نه شو ویلی، ځکه چې دی په دغه حال کې د داسې اغېزو او نفسي تاثراتو محکوم دی، چې له دغه کاره ځان نه شي ژغورلی او په خپلو احساساتو حاکمیت نه لري. که مونږ پوه شو چې دی په دغه وخت کې له یوه لېوني نه څه فرق نه لري او په طبیعي حال کې نه دی، دی به ارومرو مجبوره ګڼو او دغه کار ته به غیر اختیاري ووایو.

همدارنګه هغه څه، چې یو عاشق په جذبه کې د عشق د پاره کوي له مجبوریت نه نه وي خلاص او اختیاري ورته نه شو ویلی.

د دغو خبرو خلاصه او نتیجه دا ده، چې شدید محبت او شدید بغض د انسان اختیار سلبوي او هغه څه ورباندې کوي، چې په عادي او طبیعي حال کې یې یو عاقل انسان نه کوي. د همدې لامله ډېر خلک په خپلو ځینو کارونو بل وخت پښېمانه کېږي او پوهېږي، چې ښه یې نه دي کړي.

ځينې نور په دې عقيده دي، چې انسان د اختيار خاوند دی، که ښه کوي بايد ښه ورته ووايو او که بد وکړي بايد بد يې وګڼو، دوی وايي که انسان د عشق د پاره کوم کار کوي او که د دښمنۍ د پاره په دواړو حالو کې دغه کار د ده ګڼل کېږي او په ده پورې تعلق نيسي، ځکه چې دغه مختلف احوال چې د زوروړې مينې يا د شديد عناد په اثر پيدا کېږي او نفسي يا روحي اغيزې ورته ويل کېږي په خپله له نفس څخه عبارت دی او نفس د همدغو احوالو او کيفياتو نوم دی. هسې نه چې کوم بل شی په نفس اغېزه کوي او دا اختيار مې سلبوي.

ارسطو د جبر او اختيار حدود ډېر ښه ټاکلي دي او په دې باب کې يې ډېره ښه فيصله کړې ده، دی وايي هغه کار چې يو سړی په خپله اراده نه کوي او د ده اختيار پکې هېڅ دخل نه لري ښه او بد يې ده ته نه دي راجع او د ده کار ورته نه شو ويلی، يعنې که يو زورور باد يو سړی کومې خواته يوسی يا يې څوک لاس او پښې وتړي او له يوه ځايه يې بل ځای ته وړي، نو دلته اختياري سلب دی او په مجبوريت کې هېڅ شک او شبه نه شته، مګر که يو سړی د خپل شرافت د ساتلو د پاره کوم کار کوي او خپل عزت او وقار يې يوه کار ته مجبوروي، نو دغه راز مجبوريتونه د جبر له قانون لاندې نه راځي.

دی د مثال په ډول وايي: که د يوه سړي مور او پلار يا اولادونه د يوه ظالم او مستبد له تهديد لاندې وي، چې د ده په تسلمېدو او اطاعت هغوی له زيان او ضرره محفوظ پاته کېږي او که اطاعت ونه کړي هغوی ضايع کېږي، نو دغه صورت کې دا سوال پيدا کېږي، چې که دغه سړی د هغه ظالم له خوا په يوه ناوړه کار مامور شي دی په دغه باب کې مجبور دی او که مختار؟ ارسطو وايي چې دلته جبر او اختيار مخلوط

شانته دي، مګر د اختیار جنبه غلبه ده، ځکه چې د دغه کار په کولو او نه کولو کې د ترجیح او انتخاب مسئله منځ ته راځي، نو هره خوا چې دی انتخابوي او ترجیح ورکوي هغه د ده خوښې او ارادې ته راجع ده او د ده کار ګڼل کېږي.

دی وايي په دغسې مواردو کې که سړی ناوړه او بد کار وکړي دغه راز مجبوریتونه معقول عذر نه شي کیدای، په دغسې مجبوریت باید سړي پښې کېږدي او هغه څه وکړي، چې انساني شرافت او وجدان يې تقاضا لري.

شجاعت او شهامت، چې يو اخلاقي فضیلت دی په همدغسې مواردو کې ځان ښيي او د افتخار حق پیدا کوي.

هغه د سر خطر، چې په جنګ او جګړه کې یو بې زړه سړی تېښتې ته مجبوروي. د خلکو په نظر کې څه اعتبار نه لري په همدغه وجه له تعدد او ټوپکو نه تښتېدونکي هر چا ته سپک ښکاري او هغه، چې له مرګ نه وېرېږي او په ایستلو تورو ورځي د خلکو په نظر کې درانه معلومیږي.

که په دغسې مجبوریت خلک قابل وای هر څوک به له جګړې څخه تښتېده او هېچا به هغه ته په سپکه نه کتل.

هغه افتخار، چې د شجاعت او شهامت خاوندان يې ګټي د دغسې مجبوریتونو په نافرمانۍ کې پټ دي، لکه چې عار او ذلت د دغه راز مجبوریت اطاعت او انقیاد ته ویل کېږي.

د خان واده

له خوبه راپاڅېدم، د ډول او سرني اواز مې ترغوږ شو او ډېره لویه ورا رابښکاره شوه، چې ډېر خلک ورسره خوشحاله روان وو او د خان په واده کې يې لاسونه غورځول، زه هم له دوی سره ملګری شوم او په دې خوشحالۍ کې مې ځان شریک کړ. د دې ښادۍ د ډول او سرني غږ تر ډېر لرې ځایه رسېده او ډېرو خلکو پکې اتڼونه کول.

چا به ډزې کولې، چا به اسونه، ځغلول، ځینو به ټوکې او مسخرې کولې. په دغسې خوشحالیو کې ماښام تیاره کلي ته ورسېدو او ډولۍ د کاله په مخکې ښکته شوه.

د کلي ښځې په ډېرې خوشحالۍ راغلې او د ډولۍ پردې يې جګې کړې همدغه وخت خندا او خوشحالۍ خپل ځای غم او ژړا ته پرېښود او دا معلومه شوه، چې دغې ښکلې ناوې د خپلې ازادۍ د پاره ډېره لویه قرباني ورکړه او د اجباري واده ملا يې ماته کړه.

د دغه حال په لیدلو د هر چا په احساس کې بدلون راغی او مونږ وپوهېدو، چې کله خلک جنازه هم په ډول او سرني وړي او په غم د ښادۍ ګومان کوي.

په دنیا کې ډېر داسې غمونه شته، چې د خوشحالۍ په ډولۍ کې پټ دي او د خلکو په شعور او تمیز مسخرې کوي.

زما پوه ملګري په دغه ورځ وویل: په رښتیا چې خوشحالي څوک په زور او جبر یا په ډېرو پیسو کور ته نشي وړلی، مګر خان لا تر اوسه په دغه حقیقت نه دی پوه او خپله خوشحالي په دغه ډول غواړي.

غم او خوشحالي

زما اشنا له ډېرو غمونو سره نااشنا دی. د هغه په کاله کې چا د ماشومانو ژړا نه ده اورېدلې او خپلو ماشومانو په مرګ او درد یې هېڅکله نه دي ژړلي، هغه حال چې یو پلار یې د خپل کوچني زوی یا ځلمي زوی د ځانګدن په وخت کې وینې، دی ترینه ناخبره دی.

ده غوندې بې غمه سړی ډېر لږ پیدا کېږي او په همدغه سبب یې د خوشحالۍ برخه هم ډېره لږه ده.

دی چې په خپل کاله کې خپل خلف الصدیق نه ویني په زړه کې ډېر ځوریږي او ځان بدبخته ګڼي، مګر د ده دغه غم زمونږ په نظر کې د هغه چا له غمه ډېر سپک دی، چې دوه زامن یې ژوندي دي او یوه د ده په غېږ کې خدای ته ځان سپارلی دی، ځکه مونږ هغه ته د فاتحې د پاره ورځو او ده ته نه ورځو.

زمونږ دا عادت دی، چې که د چا په کاله کې نهه میاشتنی اولاد مړ پیدا شي ویر ورسره نه کوو او هغه هم د غم کمپله نه غوړوي، مګر په کوم کاله کې چې د دوه ورځو ماشوم مړ شي، هلته د غم او مصیب مجلس جوړېږي او خلک ورسره همدردي کوي.

موریس مترلینګ وایي:((تاسې په ملیاردونو نطفې ضایع کوئ، مګر خوابدي کېږئ نه او دغه راز ضیاع د چا د غم او خپګان موجب نه ګرځي)).

د دې خبرې معنی دا ده، چې زمونږ غمونه معقول نه دي، محسوس دي. هره ضایعه، چې یوازې عقل پرې پوهېدی شي او احساسات ورسره تعلق نه لري همدغسې بې اثره وي.

زمونږ خوشحالی هم، لکه زمونږ غم په عقل او منطق اتکا نه لري، بلکې د شعور او احساس نتیجه ده.

غم او خوشحالي یوه په بل پورې تړلي دي او یو له بله نه بېلېږي، ځینې گمان کوي، چې خوشحالي له بې غمه خلکو سره زیاته ده او هغه څوک ډېر نېکبخت دی، چې هېڅ غم نه لري، مگر حقیقت دغسې نه دی او ښادي هر چېرې د غم په اندازه ده.

حقیقي بدبختي په بې غمۍ کې ځای لري او بې غمه سړي ته که سړی وویلی شو، نېکبخت خو ورته هېڅکله نه شو ویلی.

غم او خوشحالي، لکه د یوې ټوټې دوه مختلف مخونه دي، چې اصل یې یو دی. څنگه چې شپه او ورځ یو په بل پورې نښتي دي او هر کاله ته دواړه وړاندې وروسته راځي، د غم او خوشحالۍ ارتباط هم دغه راز ټینگ دی. که څوک وغواړي، چې هغه یو خپل کاله ته پرېږدي او دا بل ایسار کړي، له دینه لویه اشتباه بله نه شته.

داسې کېدلی شي، چې ورځ اوږده شي او شپه لنډه، یا شپه لویه وي او ورځ وړه وي، مگر داسې ورځ چې شپه ونه لري یا داسې شپه، چې ورځ ورپسې نه وي په دنیا کې نه شته.

که لمر تر اخرته پاس په سر ځای په ځای ولاړ وای د زمانې په رنگ کې هېڅ تغیر او تحول نه وای موجود هېڅوک به نه پوهېده چې شپه څنگه وي او د همدې لامله، چې شپه به چا نه پېژندله په دې به هم نه پوهېده، چې ورځ څنگه وي او څه کیف لري. غم او خوشحالي هم، لکه

شپه او ورځ یو په بل پېژنو، که غم له دنیا نه بېخي لاړ شي خوشــحالي هم ورسره ځي که ژړا نه وي خندا هم نه شته.

هماغسې، چې هګۍ له چرګې پیدا کېږي او چرګه له هګۍ نه غم او خوشحالي هم یو د بل اولاد دي.

انسان باید په دې پوه شي، چې غــم او خوشــحالي یــو ظـاهري او اعتباري فرق لري، یعنې دا فرق هم لکــه د شــپې او د ورځــې فــرق د سترګو او نظر فریب پیدا کړی دی، چې د عقل او بصیرت خاوندان پرې نه غولېږي، بلکې ړانده هم دواړه یو ګڼي. څوک چې د عقــل ســترګې لري او د فلسفي شعور خاوند دی هغه زمانې ته په بل شان ګــوري او د شپو ورځو له سپینو او تورو پردو نه هغه خوا بې رنګه زمانه په بل ډولویني، هغه پوهېږي چې د زمانې دواړه مخونه یوه شي ته منســوب دي او یو حقیقت دوه رنګه ښیي.

ډېره ښه ده، چې عقل او پوهه په مونږ ډېر تسلط نه لري او مونږ یــې له وهم او خیال نه لري کړي نه یو، ګڼي اوس به شــپه او ورځ را بانــدې یوه وه او خوشحالي به هم راباندې غمېدلې وه.

زمونږ غمونه او زمونږ خوشحالي زمونږ په ژوند کې هغه سوز او ســاز پیدا کوي، چې بې له هغه د ژوند کیف او خوند نه پاته کېږي.

غم د خوشحالۍ څکلو ذایقه او احساس روزي او خوشحالي، لکــه د خوږو میوو خوراک ترخو مرچو ته ضرورت لري.

که په دنیا کې ترخه شیان نه وي خواږه ډېر ژر زړه وهي او بې خونده کېږي.

د ژوندانه خوند، غم او خوشحالۍ ته ډېر ضرورت لــري او پــه دغــه خوند کې د عواطفو او احساساتو خاوندان ډېره برخه لري، هغه ړانــده هوښیاران، چې په ظواهرو نه غولېږي او د غم او خوشحالۍ په فرق نــه

دي قایل، له دغه نعمته محروم دي، که مونږ ډېـر عمیـق فکـر وکـړو هماغه شی مونږ ډېر خوشحالوي، چې مونږ یې ډېر خپه کړي یو او ډېـر ځله هغه شي ته خو شحالېږو، چې زمونږ غم پکې پټ دی، لا ډېره ښـه ده چې په جهان کې دغه راز ژور فکرونه ډېر لږ دي او احساسات مـونږ ته دغه موقع راکوي، چې د غمونو او خوشحالیو حقیقت ته ډېـر ځیـر شو.

ډېر خلک دي، چې یوه ورځ یې ګرانـه ښـځه مـري او دی غمجـن کېږي، مګر بله ورځ نوی واده کوي او د خوشحالۍ هغه زوږ غم ببخـي هېروي، نو دغه د خوشحالۍ ډولۍ او هغه د غم جنازه یو له بله ډېر ربط لري، که هغه غم دغه کاله ته رانه شي دغه ښادي هم نه شي راتلی.

دا وصال په حقیقت کې د هغه فراق نتیجه ده او په هغه ویر کې دغه سرور او سرود پټ دی. هر څومره چې د خوشحالۍ د پسـرلي بارانونـه زورور وي هغومره یې سېلابونه هم زورور دي. له دغې زورورو باروانونو سره تندر او ږلۍ هم شته، لکه چې له ډېرو نویو افتخاراتو سره ډېر لوی خطرات ملګري دي. همدغه وجه ده چـې زه لـه سـپکو او کوچنیـو غمونو څخه لوی او ستر غمونه ډېر ښه ګڼم.

اخلاقي اساس

شوپنهاور وايي: د اخلاقو د پاره له ترحم نه ښه اساس نه شته، انساني اخلاق باید په همدغه اساس قایم وي.
د ده په نظرکې اخلاقي عمل هغه دی، چې د شخصي ګټې هېڅ اثر پکې نه وي او محض د بل د خیر د پاره وي.
کانت وايي: د انسان هغه عمل اخلاقي ارزښت لري، چې خاص د انساني تکلیف د پاره وي.
د ده په نزد انسانیت یو قانون لري، چې مخالفت ترېنه ښه نه دی او انسان مکلف دی، چې له دغه قانون سره سم وچلېږي. د ده په نظر هغه کار، چې د قانون د پاره کېږي او هغه کار چې د قانون د پاره نه وي شوی، مګر له قانون سره موافق دی یو له بله فرق لري.
دی هر نېک او ښه کار اخلاقي عمل نه ګڼي، د ده په فکر اخلاقي عمل هغه دی، چې خاص د قانون د پېروی او د انساني تکلیف د پر ځای کولو د پاره اجرا شوی وي، نه د شخصي ګټي د پاره. په همدغه سبب د یوه سوداګر صداقت او راستي، چې د تجارتي ګټې د پاره نېک کار ګڼي، مګر اخلاقي عمل ورته نه وایي، همدارنګه هغه څوک، چې ډېر زړه سواندی وي او په همدغه سبب له خلکو سره نېکي او احسان کوي، دغه راز نېکي او احسان د کانت په عقیده اخلاقي عمل نه دی.

دی وایي که دغه سړی له خلکو نه ډېرې جفاګانې ووینې زړه به یې سخت شي بیا به له چا سره احسان او نېکي نه کوي، مګر هغه څوک چې د خلکو جفاګانې وښيي او محض د تکلیف د پاره له خلکو سره ښه کوي، دا کار اخلاقي قیمت لري او اخلاقي عمل ورته ویل کېږي.

مترلینګ وایي: هغه مینه چې انسان یې له انسان سره لري باید له ډېر لوړ او هسک ځای نه اخیستل شوې وي، که یو انسان وکړی شي چې له انسانانو سره عشق ولري او بشر دوستي د عشق له کوره واخلي نه ښایي، چې له ترحم نه کار واخلي او مینه یې د مرحمت او مهربانۍ رنګ پیدا کړي.

که څوک چا ته د عدالت له مخې څه ورکولی شي د احسان له لارې دې څه نه ورکوي، که د چا له لاسه پوره وي، چې د انسان احترام وکړي دلجویي او تسلي ورکولو ته حاجت نه شته. دی د انسان د پاره له چا نه رحم او شفقت نه غواړي، عشق غواړي د احسان له ورکړې نه د عدالت ورکړه ښه ګڼې او له نوازش نه یې احترام د انسان د پاره غوره ګڼلی دی.

دا سړی د عشق طرفدار دی، د ده په مذهب باید بادشاه او ګدا یو له بله عشق ولري. ده ته له شفیق نه رفیق ښه ښکاري او له هغې مینې نه کرکه کوي، چې یو مهربان بادار یې له خپل صادق خدمتګار سره لري، دغه راز مینه چې د ترحم او شفقت رنګ لري یو انسان لوی او بل کوچنی ښيي، په دې مینه کې چې هر څومره مهرباني پرته ده هغومره پکې د محبوب حقارت هم شته، مګر په عشق کې کبر او لويي نه ځایږي او اغاتوب نه مني، دی انسان ته په ډېر لوی حق او ډېر زیات

احترام قایل دی، مګر دغه حق ورته په سوال او ګــدایۍ د احتــرام لــه لارې نه غواړې، د عدالت په اساس یې غواړي.

که بشر ښه انصاف وکړي خواران او مزدوران په بډایانو بانــدې ډېــر لوی حق لري، خو دغه حق پټ پاته دی او خلکو هېرکړی دی.

روسو وایي: (هر وخت چې تاسې یو اسمان خراش قصر وینئ، یقــین وکړئ چې د یوه ولایت کورونه د دغه قصر د بنا د پاره وران شوي دي) که چېرې سم او صحیح حساب منځ ته راشي ډېر لوی بډایان د ډېــرو زیاتو خلکو پوروړي دي او د دوی خیرات په حقیقت کــې د دغــه پــور نیمګړې ادا ده، که یو سړی په دغسې احساس خوار او غریب تــه څــه ورکوي احساس یې ډېر لوړ او عالي دی او له هغه بل نــه، چــې دا کــار خپل رحم او کرم ګڼي عالي همت او لوړ شعور لري.

د چا پوهه چې د عشق په اب و هوا کــې وده وکــړي او عواطــف او احساسات یې په عقل غالب وي، هغه د مترلینګ په شان فکر کــوي او له نورو پوهانو نه یې فکر بل راز وي.

ښه او بد

خدای خبر دی، چې غل وکه خوني، یا یې کوم ډېر د شرم کار کـړی و، هر څه چې و، خو خلکو یې متې تړلې وې او حاکم ته یې راوست، هر یوه ویل: دی ډېر بد سړی دی مونږ د ده له لاسه ډېره په عذاب یو، دی باید بندي شي او ډېره سخته سزا ووینې.

حاکم هغه بد وګاڼه او زندان ته یې ولیږه، د هغه خپلوان اخنـدازاده صاحب ته ورغلل او هغه یې حـاکم تـه وروسـت، کلـه چـې حـاکم د اخندزاده صاحب له راتګه خبر شو یوه ټوټه مخې تـه ورغـی، د هغـه لاسونه یې ښکل کړه او په ډېر عزت یې خپل ځای ته راوست.

د اخندزاده صاحب له خبرې هېڅوک نه شو وتلی، حـاکم هـم د ده امر ته غاړه کېښوده او بندي یې خوشې کړ.

ما چې دغه حال ولید په دې پوه شوم، چې دلته د ښو او بدو فرق نه شته، ځکه د ښه سړي لاسونه ښکلوي او د بدو سړو لاسونه تړي، مګر ټول د ښو او بدو په فرق یو شان نه دي پوه شوي. د همدې له امله هغه سړی، چې د خلکو په نظر کې بد و اخندزاده صاحب ښه وګاڼـه او لـه بنده یې خلاص کړ.

زما ملګري وویل: دوی د ښواو بدو په تمیز کې ډېـر غولېـدلي دي، وایي زمونږ ملک ډېر بد سړی دی، ځکه چې د غلو ملګری دی او غلـه

په حاکم باندې خوشې کوي، مګر همدغه کار چې اخنــدزاده صــاحب وکړ هغه ته بد نه وايي.

هرکله چې خونیان او داړه مار بندیان شي د ده پــه برکــت خوشــې کېږي او د ګنهاکارو شفاعت د ده کار دی. دی یوازې له حاکمانو نه غله نه خلاصوي. که شکرانه غټه وه په اخرت کې يې هم د خلاصــولو ذمــه کوي او پس له مرګه يې هم ملګري دي.

که یو حاکم یو غل د ملک په خوله خوشې کړي دا کار دوی تــه بــد ښکاري، مګر که د اخندزاده صاحب سفارش يې پرېږدي، نو بیا په ښــه سړیتوب او دینداری کې حسابېږي. د هر چا بدي که په ډېــرو پــردو او رنګونو کې پټه وه هغه د دوی په نظر کې ښه سړی دی او که چا خپلــه بدي نه پټوله یا يې نه شوه پټولی دوی ورته بد وايي او په بد نامه يــې یادوي.

دوی هغه څوک غل ګڼي، چې د سوداګرو قافلې وهي او د بدایانو په کورونو داړې غورځوي، مګر د هغه چا لاسونه او پښې ښکلوي چې پــه چل او فرېب د خیراتونو قافلې خپل کاله ته راګرځــوي او د مســکینانو حق غصبوي.

پخوانۍ ډیوې

په کاله کې برق لګېده، مګر پاس په رف باندې د تورو تېلو مسینه ډیوه ایښې وه، په څنګ کې یې یوه بله ډیوه هم وه، چې یو وخت پکې شمع بلېده.

هغه خوا د خاوریونو تېلو لالټین ښکارېده او داسې معلومېده، چې هرې ډیوې په خپل وخت کې دا کور رڼا کړی او د کاله خلکو یې په رڼا کې ډیوې شپې سبا کړي دي، مګر اوس تربنه څه کار نه اخیستل کېږي او د شپې په کور کې برقونه بلېږي.

د زمانې دا عادت دی، چې زاړه شیان له کاره باسي او نوي شیان په کار اچوي، مګر خلک خپل زوړ حال نه هیروي او زړو شیانو ته په جګو رفونو باندې ځای ورکوي.

دا عادت بد نه دی، چې څوک زاړه خدمتونه هېر نه کړي او زړو خدمتګارانو ته په قدر وګوري، مګر کار باید له نوو شیانو واخیستل شي او په کورونو کې وخت په وخت نوې رڼا ګانې پیدا شي.

انسان په هر وخت کې یوې رڼا ته محتاج دی او دا رڼا د هر کاله خپله څېره او خپله وضع بدلوي. د عالم تغیر چې د دنیا یو قانون دی همدغه تقاضا لري، چې هر څه باید یو راز او بل راز شي او یوازې لوی خدای تل تر تله په یوه حال باقي وي. د همدغه بدلون او تغیر په وجه د علم او پوهې رڼا هم هر وخت خپل فانوس بدلوي او د لوښو په بدلون په لوښو کې پراته شیان هم بل راز کېږي. هغه رڼا چې د خاورو له تېلو

پیدا کېږي هغه نور، چې د لمر او سپوږمۍ له کوره راځي، هغه برېښنا چې د اوبو له ابشار څخه حاصلیږي د ظرف او محل په اعتبار یو له بله بېلېږي. که څوک په دغو ظاهري صورتونو ونه غولېږي او حقیقت ته ځیر شي، نو د شړشمو او پښې په بوټو د غوزانو او زیتونو په ونو کې یوه رڼا موجوده ده، چې په هر راز ډیوه کې ببل کیف پیدا کوي. که څوک هغه تیل چې په ډیوه کې ویني یا دغه سیزونکی برق، چې په برقي نغریو کې ګوري په اوبو کې ولیدی شي هغه ته اور او اوبه دومره فرق نه لري او د جهان په هره زره کې یو ه رڼا ویني، چې د صحرا په کاڼو کې هم شته. هغه نور چې کلیم په کوه طور کې لیده، په هره ونه کې شته، مګر محرمانه سترګې غواړي.

که د انسان تعقل قوي شي او د حواسو له قیده راووځي(که څه هم د بشر اوسنۍ پوهه هماغه رڼا ده، چې د حواسو له کړکیو راننوتلې ده) په هر شي کې به یو نور ګوري او د وجود په نړۍ کې به دا تور او سپین نه وي! اوس مونږ د حواسو له تاثیر لاندې یو، چې په تېلو غوږ لاسونه په پندانه وچوو.

که لوښي او ظروف زمونږ د نظر مانع نه شي، نو په هر کور کې د یوې ویالې یا د یوې چینې اوبه دي او د ټولو مشرب یو دی.

که مونږ د سیند او ویالې، د کوهي او کاریز، د واورې او باران په نومونو او صورتونو ونه غولېږو، نو واوره، ږلۍ او باران د یوې کورنۍ خلک دي او اور او اوبه هم دومره پردي نه دي، په حقیقت کې همدغه خوږوالی دی، چې په ختکي، هندوانه، توت، انګور، ناک او منه کې یې حلول کړي او په هر محل کې یې ببل صورت ببل خوند او ببل نوم پیدا کړی دی.

هغه لوی او واړه خمونه، چې د بېلوبېلو میوو او دانو شربتونه او عرقونه پکې پراته دي ټول یو کیف لري او د کجورو او اوربشو په منځ کې څه فرق نه شته. په دغسې کتنه چې سړی له اشکالو او صورتونو نه هغه خوا وګوري سړي ته دا معلومیږي، چې کورت او شړومبې له یوې غړکې راوتلي دي او مایعات او جمادات زمونږ ظاهري حواسو بېل کړي دي.

هغه وخت چې زمونږ تماس او تعلق له مادیاتو نه قطع شو او مجرد شو ښایې، چې د نن ورځې علم او معرفت بل راز شي او دغه رښا بل شانته ووینو، دغه وخت به د نن ورځې وسایل لکه د دې کوټې ببکاره ډیوې په کارنه وي او علم و پوهه به په نورو قلبونو کې ځان ښرګندکړي، چې اوس یې مونږ نه شو لیدلی.

انتخاب

زما ملګری له اجتماعي مسایلو سره ډېره زیاته علاقه لري، کله چې ولس د شورا د پاره وکیلان انتخابوي یا د حکومت مشر خپـل وزیـران ټاکي دی په انتخاباتو باندې په زړه کې سل اعتراضه لري.

د ده په نزد سم او صحیح انتخاب ډېر مشکل کار دی او که دغه کار بل څوک کوي، دی پکې ډېـر عیبونـه پیـداکولی شـي. دی وایـي د ګوستاولوبون دا خبره رښتیا ده، چې په خلکو بانـدې حکومـت کـول دومره ګران کار نه دی، لکه چې په خلکو کې لایق کسـان پېژنـدل او انتخابول مشکل کار دی.

زما ملګری دا یوه لویه اشتباه ګڼي، چې اجتمـاعي کارونـه داسـې کسانو ته وسپارل شي، چې هغوی په خبرو کې ډېر مهارت لـري او پـه خبرو ډېر ښه پوهېږي. ده د کوم عالم خبره ډېره خوښه کړې ده چې په خبرلوڅو نطاقانو کې د فکر خاوندان ډېر لږ پیدا کېږي.

د ده په نزد هغه څوک، چې ډېرې ښې خبرې کولي شـي ښـه ښـه کارونه نه شي کولی او ډېر فکرکونکي هم د کار خک نه دي.

زه د ده داخبره ځکه ښه ګڼم، چې دی په خپله د فکرخاونـد دی او په خبرو کې هم ډېر ښه دی، هغه څوک چې د ځان په باب کې هم لـه حقه نه تېرېږي او د قضاوت په وخت کې په ځان هم حکم کـولی شـي

باید ښه یې وګڼو او په قدر ورته وګورو. اوس خو به پوه شــوي یاســت، چې زما ملګری په اجتماعي مسایلو کې څومره عمیق فکر لــري، مګــر زما علاقه له ده سره په فکري او علمي دقت نه ده بنا، بلکې د ده شعر او ادبي جنبه مې ډېره خوښه ده.

دې علاوه په دې، چې شاعر او لیکونکی دی په شعر او ادب کې ډېره ښه نقادي هم کولی شي، یعنې که هرڅومره ښه شعر بد په نظر ورغــی یا د شعر خاوند ښه سړی نه و، دی پکې داسې باریــک عیبونــه پیــدا کولی شي، چې نور یې په ذره بین هم نه شي لیدلی، مګر کوم شعر چې دی په خپله انتخاب کړي هغه هم ډېر ښه نه وي یا یې نور په ښه والــي نه شي پوهېدای. ګورئ! زما مقصد دا نه دی، چې ښه شعر او بد شعر نه پېژني، بلکې یقین لرم چې ادبي محاسن او معایب ورته ډېر ښه معلــوم دي، زما په نظر کې دی ډېر ښه شاعر دی، مګر د ده له باریک نظر څخه په وېره کې یم، چې دا خبره یې په مزاج بده ونه لګېــږي، ځکــه چــې اناتول فرانس په خپل یوه کتاب کې لیکلي دي، چې ډېــر ښــه شــاعر هماغه دی چې ډېر خودپرست وي او بې له ځانه بل څوک په نظر کــې نه لري.

زما دغه ملګري یوه ورځ د وطن په کاردارنو باندې بحث کاوه، چــې ځینې یې ښه ګڼل او ځینې بد، ما چې د ده دغه انتخاب ولیــد پــه دې پوه شوم، چې د شعر له پېژندلو نه د سړو پېژنــدل ګــران کــار دی او د اشخاصو په عمل کې دومره اختلاف نه شته، لکه چې په نظرکې شته.

دا کېدی شي چې ډېر خلک په یوه چلم خوله کیږدي، مګر فکرونــه او نظرونه یو راز نه دي، د حسن انتخــاب، د شــعر انتخــاب، د شــخص انتخاب په هر ځای کې یوه اختلافي مسله ده، چې د هر چــا د ذوق او

نظر په لحاظ فرق کوي. که هر چېرته لاړ شئ او هر چا ته لاړ شئ یو به د بل په انتخاب اعتراض کوي او دغه شکایت به هر ځای موجود وي.

حجازي د ایران ډېر ښه او مشهور لیکوال لیکي: زما یو دوست چې له ډېرو ښو لیکوالو څخه دی د ایران په فرهنګستان انتقاد کاوه، چې په دغه علمي او ادبي انجمن کې ولې ځینې بېسواده اشخاص په عضویت انتخاب شوي دي او لیاقت ته نه دي کتل شوي، مګر څومره چې ده د ایران د فرهنګستان اعضاوو ته بد ویل هغومره یې د فرانسې د اکاډمۍ اعضاء ستایل او د هغوی انتخاب یې ډېر صحیح ګاڼه، څو ورځې وروسته چې زه(حجازي) د فرانسې د اکاډمۍ له یوه غړي(مسیوماسین یون) سره په پاریس کې مخامخ شوم، نو د اکاډمۍ بحث منځ ته راغی او هغه په ډېر قهر وویل: (د فرانسې له اکاډمۍ نه خرابه دستګاه بله نشته. څو ورځې پخوا یو تن د کتابونو ناشر، یعنې(کتاب پېرودونکي)کتاب فروش، چې د اکاډمۍ د ځینو اعضاوو کتابونه د تملق د پاره چاپوي او خرڅوي یې د اکاډمۍ غړی شوی، چې د ادبیاتو په پوله هم نه دی تېر شوی)).

دا کیسه همدغلته پرېږدئ، چې د فرانسې د اکاډمۍ انتخابات د اناتول فرانس په وخت کې وګورو.

دغه لوی او مشهور لیکوال په خپل یوه کتاب کې د دوو تنو (شاګرد او استاد) مذاکره د اکاډمۍ د یوه غړي په باب داسې لیکي.

شاګرد: مسیو... د اکاډمۍ په عضویت انتخاب شو او دا انتخاب زه ډېر بد ګڼم. دا سړی د معاشرت په ادابو ډېر ښه پوهېږي او له هر حزب سره تګ راتګ لري، سربېره په دې یوې لوړې کورنۍ ته هم منسوب دی او وراره یې د کلیسا واکدار دی. دی په خپله هم ډېر څه لري او په

کاله کې يې ډېر ښه شراب پيدا کېږي، مګر ذوق او هنــر نــه لــري او د لوړې قريحې خاوند نه دی، ځکه راته دغه انتخاب ډېر ناوړه معلومېږي او په بد نظر ورته ګورم. استاد: ناوړه انتخاب ته هېڅکله بد مه وايــه او په دې پوه شه، چې په کارونو کې د تصادف او انفاق ۱- ۲ برخــه ډېــره زياته ده، هغه کار چې تاسو ته مسخره معلومېږي په حقيقــت کــې يــو انتقام وي، چې تقدير يې د تفريح د پاره د عقل او تدبير لــه خاونــدانو څخه اخلي.

تاته دې دا معلومه وي، چې په دغسې انجمنونو کې د هوس او تفنن د پاره هم ځای پرېښودل په کار دي. د قريحې او نبوغ خاوندان غالباً ً د معاشرت او ګذران خلک نه وي.

تا ته دې، د قريحې او نبوغ خاونــدان غالبــاً د معاشــرت او ګــذران خلک نه وي.

که يوه جامعه سل په سلو کې عقلي او منطقي وي سل په سلو کــې به د تحمل وړنه وي او د عدالت له ساړه فشار لاندې به هر څــه ســاړه وي. کوم انجمن چې يوازې له لويو او فوق العاده اشخاصو جــوړ شــوی دی ډېر لږ خلک به ورسره علاقه ولري. ډېره ښه ده چې ټيټ او حقيــر اشخاص له دوی سره ګډ شي او د تفريح باعث وګرځي. په دغه صورت کې به ټيټ کسان له لوړو کسانو نه علمي او معنوي اســتفاده کــوي او لويانو به هم، چې خپله مقايسه له دوی سره په نظر کې نيســي خونــد اخلي. دا کار د دواړو په ګټه دی او اکاډمي په دغه ډول د خپلــو مهمــو غړو اهميت نورو ته ورکولی شي. څنګه چــې د لمــر او ســتورو څخــه ځينې ذاتي او ځينې اکتسابي ځلښت لري، د اکاډمۍ اعضاء هــم بايــد دغه راز وي، چې د ځينو رڼا ځينو نورو ته انتقال او سرايت وکړي.

دغه راز ناوړه انتخابات د دغه انجمن د حیات او بقا د پاره ډېر ضرور معلومیږي او ډېره ښه ده، چې اکاډمي د خپلو غـړو پـه انتخـاب کـې اشتباه وکړي یا د تصادف له تاثیر لاندې راشي او دغه راز خلـک هـم انتخاب کړي.

که ناوړه اشخاص هېڅکله د اکاډمۍ په غړیتوب نه انتخابېـدلی، نـو هغو کسانو ته به ډېر لوی توهین او تحقیر متوجه و، چـې اکـاډمۍ نـه قبلولې. مونږ باید دغه راز ظاهري اشتباهات حقیقي هوښیاري وګڼو او په نفرت ورته ونه ګورو.

د عقل برخه په ژوندانه کې

پاک خدای چې ژوند پیدا کړ غرایز یې هم ورسره پیدا کړه، چې ژوند وساتي او د حیات شمع مړه کېدو ته پرې نږدي.

همدغه غرایز دي، چې د هوا مرغان او د ځمکې ځناور یې د زیږولو او نسل ساتلو کار ته داسې متوجه کړي، چې هېڅ غفلت پکې نه ځاییږي. د همدې لامله د هوا مرغان هر کال نوي کورونه جوړوي او نوې هګۍ پکې ږدي. له هګیو نه بچي را ایستل او بچو ته دانه په خوله کې راوړل د غریزې کار دی.

یو کوچنی ماشوم، چې په لومړۍ ورځ د مور په تي باندې خوله ږدي او روي یې بې له غریزې بل لارښونکې نه لري، هغه پاملرنه چې یوه چرګه یې د خپلو بچیو په نسبت لري کوم تعلیمي کار نه دی، بلکې د غریزې او فطرت په تقاضا اجرا کېږي. کومه شهواني قوه، چې نر او ښځه یې یو د بل په نسبت لري د غریزې غوښتنه ده، چې د ژوند ساتلو او د نسل د بقاء د پاره په انسان او حیوان کې وجود لري، یعنې د ژوندانه ساتنه او د نوع پایښت د غرایزو وظیفه ده. هر کله چې غرایز په حیوان کې ډېر قوي وي او په انسان کې ضعیف غوندې دي، نو انسان ته عقل هم ورکړ شو، چې د ژوند په کار کې له غرایزو سره مرسته وکړي او د غریزې په خوښه استعمال شي، یعنې عقل یوه آله

ده چې غریزه یې استعمالوي، نو عقل باید د ژوندانه د وسایلو برابرولو په کار کې صرف شي او د ژوند اسباب برابر کړي، نه دا چې د حقایقو او پټو اسرارو د کشفولو په کار کې صرف شي او د ژوند اسباب برابر کړي، نه دا چې د حقایقو او پټو اسرارو د کشفولو کار ترېنه واخلو او بېځایه یې استعمال کړو. د عقل اصلي کار همدغه دی، چې له مادې سره تعلق پیدا کړي او په موادو کې تصرف وکړي. طبیعي علوم او ریاضي علوم دا مدعا ډېره ښه ثابتوي، چې د عقل کار له جسم او مادې سره دی چې باید ابعاد وپیژني او کمیت ته متوجه شي، ځکه چې د کیفیت پېژندنه د عقل کارنه دی او عقل د دغه مقصد د پاره نه دی پیدا شوی همدغه سبب دی، چې انسان یا له کیفیت نه بېخي غافل دی یا کیفیت ته هم د کمیت په نظر ګوري، مثلاً: زمانه په اصل کې کیفیت دی او د کیف له مقولې لاندې راځي، مګر انسان د خپلې ساعت تیرۍ د پاره، چې د ژوندانه یکنواختي ورکه کړي دغه کیفیت له مقولې لاندې راووست او د ځمکې حرکت د ستورو حرکت او نور حرکتونه یې زمانه وبلله، هئیت نجوم ریاضیات په همدغه مفیده اشتباه بناه شوه او د دغې لویې غلطۍ په وسیله لوی لوی مقصدونه حاصل شول.

که انسان ښه غور وکړي پوهېږي، چې عقل انسان ته د دې د پاره ورکړشوی دی، چې د الاتو او مصنوعاتو په جوړولو کې ترېنه کار واخیستل شي او یو څه جوړ کړي، نه دا چې په څه پوه شي او د کمیت ادراک وکړي.

د عرب پوهان په دغه راز ښه پوهېدلي دي، ځکه یې د ژوند ښه کولو په کار کې له عقل او پوهې نه ډېر کار اخیستی دی او زمونږ پوهان په نورو تصوراتو کې غرق دي.

مونږ باید د جوړولو او پوهېدلو په فرق قایل شو.

جوړول اسانه کار دی، مگر پوهېدل گران کار دی.

د شاتو مچۍ عسل جوړوي، مگر په حقیقت یې نه پوهېږي.

مونږ ژوند کوو او د ژوند وسایل برابروو، مگر د ژوندانه په حقیقت نه یو پوه شوي.

ډاکټران او طبیبان د ژوند په خدمت تر ډېره حده موفق شوي دي او د زړه حال، د سږو حال ورته معلوم دی، مگر ژوند نه پېژني او لــه روح نه ناخبره دي.

د انسان ډېره لویه او مهمه وظیفه د ژوندانه ساتنه او روزنه ده.

عقل او فکر، علم و فن د همدغه مقصد د پاره دي، چــې د ژوندانــه اسباب او وسایل برابر کړي او په همدغه لاره کې ترېنه کار واخیســتل شي.

حسابي خبرې

استاد ویل: تاسې باید هر وخت لـه ځـان سـره حسـاب وکـړئ او حسابي خلک اوسئ!

د ده یو حسابي درس دا و: که یو عدد له بل سره داسې یو ځای کړو، چې یو پاس او بل لاندې وي لکه ۲[۲] نو څلور(۴) ترېنه جوړېږي او دواړو وجود هم په خپل حال نه پاتې کېږي، که دواړه څنګ په څنګ یو ځای کړو لکه:۲۲ دوه ویشت ورنـه جـوړېږي او دوه شـلې کېـږي. د دواړو عددونو شکلونه او صورتونه هم په خپل حال پاتې کېـږي، ځکـه چـې دلته د ملګرتیا او ورورولۍ راز پټ دی او په هغه بل صورت کـې تفـوق تسلط او محوه کول معلومېږي.

ده ویل: که دوه مساوي عددونه لکه: (1-1) (2-2) (3-3) هریو له بل نه وړاندې یا وروسته کړو نتیجه یـې یـوه ده، مګـر پـه دوه متفـاوتو عددونو کې تقدم او تاخیر ډېر زیات فرق راولي او په مقـدار کـې ډېـر تفاوت راځي. که مونږ(یو) او (نه) یو ځای کوو او داسې یـې لیکـو (۱۹) نونس کېږي، مګر شل کېـږي نـه، کـه همدغـه دوه عددونـه داسـې ولیکو(۹۱)خبره سلو ته نږدې کېږي او ډېر زیاتوالی پکې راځي.

شعر او فلسفه

وربځې پورته په هوا کې دي، څاګانې ښکته په ځمکه کې.
هغه څه چې په هسکو وربځو کې شته په ژورو څاګانو کې هم شـــته په دغو اوبو باندې هم هماغه تنده ماتېږي.
د لوړخیال او د ژور فکر نتیجه یوه ده.
ته: یا خپل نظر ډېر لوړ کړه یا په خپل ګرېوان کې ډېر سر ښکته کړه:
د شاعر او فیلسوف فرق هــــمدغه دی ، زه شعـــر او فلســفه دغــه شان ګـــنم .

ولاړې اوبه

له ښاره ووتم سمه او ودانۍ مې پرېښوده، د لوړو غرونو سر ته وختم، له هغه ځایه ستاسې لوړې مانۍ ډېرې ټیټې ښکارېدې او پــه دې پــوه شوم، چې مونږ په ډېر ټیټ محیط او ټیټه هوا کې ژوند کوو.

د غره له سره ډېر لرې ځایونه لیدل کېږي او نظر ډېر لرې ځار کوي، ځکه ما هم د زمان او مکان په لرې ګوټ کې هغه څه لیده، چې د کــور او کلي خلکو نه شو لیدلی.

همدغه وخت زه وپوهېدم، چې فرعون او قارون په کلــو او ښــارونو کې پیدا کېږي، مګر خدایي تجلي په غرونو کې ځان ښي او کلــیم لــه کوه طور نه الهام اخلي. د لمر لومړۍ رڼا د غرو پــه څوکــو پرېــوځي او وروستۍ وداع هم د غرو له څوکو سره کوي. شپانه په غرونوکې دي او قصابان په ښارونو کې.

د بودا او زردشت نښې ننښانې په غرونو کې دي او فرهاد د عشق د غره ازانګه ده.

د غرونو اوبه ډېرې پاکې او ډېرې رڼې دي. د غرونو هوا ډېره صافه او بې دوړو ده.

تاسې غرونو ته یوازې د کمیت په لحاظ مه ګورئ، د کیفیت په لحاظ هم دلته ډېر څه شته، چې په سمه کې نه شته.

که په غرونو کې قیمتي لعلونه شته، نو د غرونو ښکلي او ښایسته منظرې هم په ښارونو کې نه پیدا کېږي.

زه غرونو ته نندارو او تماشو د پاره تللی وم او د ولاړو اوبو سیل مې کاوه، ما ته چا ویلي و، چې هلته یو ډېر لوی ډنډ دی، چې پخوا به پکې ښاپېریو لمبل او ملوک به له بدرۍ سره همدغلته کتل.

زه لاړم او دغه ډنډ مې ولید د ډنډ په غاړه ډېر ساعت کېښېناستم او تر ډېره وخته له فکر او خیال سره مشغول وم.

دغه لوی ډنډ د صبر او سکون په مقام کې څه شور او فریاد نه کاوه، د حال په ژبه یې خپل عمیق احساسات داسې ښکاره کول.

زه د لویو غرونو په ډېره لویه کنده کې ایسار یم او د ولاړو اوبو په نامه یادېږم، زما لیدو ته خلک راځي او زما مهیبه منظرهویني. هېڅ لامبوزن دا جرئت نه کوي، چې زما په سر ودانګي او زما مخ په څپېړو ووهي. په ما باندې د چا بېړۍ نه ګرځي (زما کبان څوک نشي نیولی) د هیچا جال په ما باندې نه دی لوېدلی. زه د هېچا په واک او اختیار کې نه یم، مګر په عین حال کې بې واکه او بې اختیاره یم. زما په پښو کې لکه غرونه لوی لوی زنځیرونه پراته دي او زه یې ځای په ځای درولی یم.

هغه ازادي، چې له مستو سیندونو او زورورو سېلابونو سره شته له ما سره نه شته.

زه عمق لرم، شور او مستي لرم، موج او حرکت لرم.

زه ډېر خلک غرقولی شم، مګر ځان له قیده نه شم خلاصولی.

زما قوت او طاقت ایسار دی، ما ځان ته د یوې چینې او یوه لښتي قدر ته مجرا پیدا نه کړه او د دغو ماشومانو ازادي هم زما په برخه ونه

رسیده. زه ډېر لوی قوت یم، مګر ازاد نه یم، ایسار یم، ځکه هېڅ نه شم کولی او هېڅ رانه جوړ نه شوه.

زما عمر عبث تېرېږي، نه رانه برق او برېښنا پیدا شوه نه سمسور باغونه، نه مې جهان ولیده او نه جهان ولیدم. زه ښارونو او ودانۍ ته ښکته نه شوم. ما خپل موج او حرکت ونه لید او د شور او مستۍ په کیف ونه پوهېدم. زه د ځان غوندې نورو ډنډونو سره یو ځای کېدای نه شم، مګر د کابل سیند د کونړ له سیند سره یو ځای کېږي او دواړه له اباسین سره خپل موجونه خپل شور او خپله مستي یو ځای کوي.

قید او اسارت عزیزان له عزیزانو نه لرې ساتي، ځکه د یوه کوهي اوبه له بل سره نه شي ګډېدلی. لوی ډنډ ته لاره نه لري، مګر د اسمان وربځې یو له بله ګډېږي او د یوه باغ مرغۍ بل باغ ته ځي.

زما طبیعي میل دانه دی، چې ځای په ځای غلی ولاړ یم او هېڅ حرکت نه کوم. زه د سېلاني حرکت او توپاني قوت غوښتونکې یم.

زه باید دغه سکندري ضد مات کړم او ځانته لاره پیدا کړم.

که زه له دغه قیده خلاص شم. زما له طوفان به خلک وویرېږي او زما له فیضه به ملکونه اباد شي.

زه به بحر او دریاب ته لاره پیدا کړم او هلته به بې برخې نه یم.

زما په زړه کې ډېر څه نه شته، مګر د شور او غوغا ژبه نه شته.

ته زما د حال په ژبه پوه شه او زما په حال کې عمیق فکر وکړه.

هغه وخت، چې زه د ډنډ په غاړه ناست وم، لکه صحب حال په بل حال کې وم او د خیال پروازونه ډېر او چت وو.

په دغه وخت کې زه له لوړو خیالونو او ژورو فکرونو سره اشنا شوم او ډېر لرې به مې کتل همدغه وخت ما ته د پسرلي زورور بارانونه رایاد

شوه، چې له دې لوړو غرونو په ډېر شور او زوږ مـخ ښـکته روان وو او هيڅا يې مخه نه شوه نيولی.

د هغه سېلاب تعلق د اسمان له ورېځو او اسماني برېښنا ګانو سـره وه، ځکه يې ډېرې ځمکې لاندې کړې او له هره قيده ازاد و.

دا ډنډ له ټيټ او ژور محيط سره علاقه لري، ځکه په ځـای ولاړ دی او عمري قيد تېروي. ای هغو کسانو، چې د پوهې او هوښياری عمق ته پريوتي ياست او په اسفل السافلين کې ژوند کوئ! په دې پوه شئ، چې دغه راز لوی ډنډونه د هغه شبنم مقام او منزلت نه شي پيدا کولی، چې د شپې د ګل په نازکو پاڼو پرېوځي او سحر د لمر د وړانګـو او حـرارت سره اسمان ته خېژي.

هغه اوبه چې د نورو څاګانو په تل او تورتم کې دي، په دې نـه شـي پوهېدی چې د پسرلي بارانونه او سېلابونه څنګه دي او څه کوي؟

دغه راز لوړ مضمون دغسې ټيټو ته نه شو ويلی او د ژورو څاګانو پـه اوبو کې د دنيا زورور بارانونه هم موج او حرکت نه شي پيدا کولی.

ښه حاکم

هغه چې نه نفس لري، نه نفسي خواهشات.

نه يې په زړه کې ډار شته، نه طمع.

نه له موقوفۍ وېرېږي، نه د ترفيع پروا لري.

نه رشوت اخلي، نه تنخواه.

نه له چا سره عناد لري، نه د چامراعات کوي.

نه د چا مخ ګوري، نه چا څټ.

نه زور ور پېژني، نه غريب.

نه يې څوک خپل دي او نه پردي.

نه سپارش مني، نه تملق اوري.

نه چاته خاندي، نه چا ته وچولی تريووي.

پوهيږئ دا حاکم څوک دی؟

هو! قانون او عدالت.

ليکوالي، املاء انشا

دوه دهقانان

دهقانانو د مني فصلونه ټول کړه او د کرونديې کارونه تمام شوه، هــر چا خپله غله کور ته ویوړه او خپل واښه یې په ځای کړه، د ژمي واورې شروع شوې. هر څوک تیارې غلې ته کښېناست نرخونه لــه پخــوا نــه جګ لاړل، د پروړې قیمت یو په دوه شو.

یوه دهقان فکر وکړ، چې اوس د قلبې غوایان خپله نیمه بیه په نس خوري او یو پنډ واښه په پنځه روپۍ خرڅېږي، ښه به دا وي چې خپــل غوایان خرڅ کړم او په وښو خرڅولو هم ډېرې پیسې پیدا کــړم، چــې ژمی تېر شو او پسرلی راغی بیا به د یوې د پاره غوایان واخلــم خپلــه دهقاني به کوم.

بل دهقان غوايي نه درلودل هغه هم ده غوندې هوښــيار او د فکــر خاوند و، هغه وويل چې اوس ژمې دی غوایان پــه نیمــه بیــه لاس تــه راځي، نو راشه همدغه اوس غوایان واخله او پسرلي ته مه ګوره، ځکــه چې هغه وخت دغه نرخونه نه پاتې کېږي. دا دوه هوښیار دهقانان پــه سودا کې جوړ شوو او هر یوه دا ومنله، چــې دغــه ســودا د ده د پــاره سودمنه ده.

په دې سودا کې دواړو خپل عقل او فکر ښه جنګولي دي، مګر دا یو قمار دی، چې وړونکی یې لانه دی معلوم، انسان که هر څومره عمیــق او دقیق فکر وکړي بیا هم دیوه شطرنج باز مثال لري، چې ټول فکر یې د قمار په لوبه کې خرڅېږي او بې د چا نس له موافقه لوبه نه شي وړلی. دا دوه دهقانان هم په حقیقت کې شطرنج بــازان دي او هغــه چالونــه شطرنج بازان یې داسې او پیل په وړانــدې کولــو او بېرتــه کولــو کــې سنجوي. دوی یې د غوایانو په خرڅولو او اخیستلو کې له نظر لانــدې نیسي، مګر دومره خبره ده چې دوی لــه یــوه چالــه زیــات نــه شــي سنجولی او فکرونه یې له ابتدا او انتها نه تجاوز نه کوي. هغه یو د وښو ګراني ویني، د غوایانو ارزاني نه ویني، دغه بل دغویو ارزانۍ ته ملتفت دی، د وښو قیمت ته یې پام نه دی.

د غویو خاوند، چې خپل غوایي یې په هغه بل خرڅ کړ، هغه مجبــور شو د ده واښه هم په ګران قیمت واخلي او کڅوړه تشه کړي.

د دوی سودا خوسر ونیوه وبه ګورو، چې چانس او طالع له کوم یــوه سره ملګرتیا کوي او دا بیع د چا په ګټه تمامېږي.

په دې انتظار کې څه موده تېره شوه، پسرلی لا نه و راغلی، چې ټاکو راغی او د دهقان دواړه غوایان په تېره چوړکۍ حلال شوه. لــومړي پــه خپلې هوښیارۍ شکرونه ویستل او ویل یې زه پوهېدم، چې زنده جان مال مرګ او درد لري، هسې نه چې د څارویو مرض راشي او لوی تاوان

راواوړي، نو راشه خپل غوايي پرې خرخ کړه او پیسې نغدې کړه. په کور او کلي کې به یوه او بل ویل، چې د غویو پلورنکی هوښیار و ګټــه یــې وکړه هغه بل کم عقل و، ځکه یې تاوان وکړ.

هر کله چې د لومړي دهقان هوښیاري ټولو ومنله، نو هغه بل خپلــې ناپوهۍ ته ملتفت شو او ګمان یې کاوه، چې هغه په رښــتیا دغــه ورځ لیدله او زه خدای ړوند او کوڼ کړم، چې له پســرلي نــه مــې د مخــه غوايي واخیستل.

څو ورځې، چې نورې هم تېرې شوې د لومړي دهقان په کور غــدۍ ولوېده. دی کم بخت ووژل شو او پیسې غلو ویوړې دا ټاکو د غوايي له ټاکو نه هم بتر و، چې هم سر لاړ او هم مال. یه کور کــې یــې کونــډه او یتیمان پاتې شول، چې خپل خوراک او پوښاک ته حیران و. هر چا بــه ویل، چې نغدې پیسې په کور کې ســاتل همدغســې کارونــه لــري. ده غریب د څارویو مرګ او درد لیده او خپل مرګ یې نه لیده دغه وخــت دا معلومه شوه، چې دویم دهقان، یعنــې د غویــو اخیســتونکی تــرده هوښیار و، د هغه بلا په مال ولګېده او د ده په ځان شــوه اوس، نــو ده خپل برېت تاوول او ځان ته یې عاقل خان ویلې.

دغه وخت پېښو او حوادثو دا څرګنده کړه، چې د دهقانانو په پوهــه او سنجش کې څه ډېر فرق نه و، دواړه لکه د یوه خره غوږونه برابــر وو،

يوه كه د غويو مرض ليده، د توري شپې غله يې نه ليدل هغه بل، چــې له غلو نه خبر و د غويو مرض ورته نه و معلوم.

وګورئ! پېښې او حوادث زمونږ په قضاوتونو او فيصلو كــې څــومره دخل لري كه دهقان په كاله غدۍ نه واى لوېدلى هوښياري ترېنه هېڅا نه شوه وړلی، مګر كله چې غلو د ده سر او مال ويوړه هر چا پرې د بــې عقل فتوا وكړه.

دا ده زمونږ پوهه او هوښياري.

دوه جنازې

په يوه ورځ په يوه ساعت کې لــه يــوې شــفاخانې نــه دوه جنــازې راووتلې هغه يو د کم خونۍ په وجه او دا بل د فشار خون په سبب مــړ شوی و، هغه جنازه څلورو تنو په اوږه رااخستې وه. د دې بل په جنازې پسې بې حسابه لوی او واړه موټرونه روان وو.

هغه يوه وينه نه درلوده، ځکه مړ شو، د دغه بل وينه زياته شــوې او تېزه شوې وه، ځکه يې ژوند ونه شو کړای.

دوی دواړه مړه شول، مګر مرګونه يې يو راز نه وو او مرضونه بېل وو، يو د نورو وينې هم څکلې وې او دېته محتاج و، چې ډاکتــران يــې لــه وجوده وينه وباسي. بل ته چا خپله وينه نه وه پرېښې او بې وينې و.

يو د افراط او بل د تفريط له لاسه مړ شو، هغه چې فقير و او په فقــر الم مړ شو، د هغه له مرګه د باختر اژانس هېڅ خبر نه شو، د دې بــل د مرګ اطلاع اخبارونو په ډېر تاسف اخستې وه او د جرايدو مخونه يې په ماتم کې تور شوه.

دوی دواړه يو بادار او بل مزدور و، څه موده پخوا ښاغلی بادار رنځور شو، ډاکتر د مزدور وينه د رنځور وجود کې انجکشن کړه، د مزدور قوي

وجود کمزوری شو او بادار په لږ وخت کې د هر راز خوراکونو په زور او د عیاشي په وجه په فشار خون مبتلا شو.

چېرته چې دغه شان باداري او مزدوري وي دغه شان کارونه کېږي او د یوه په ځای دوه مري.

یو کمزوری کول او بل قوي کول د دواړو په مړینه تمامېږي او د ظالم او مظلوم عاقبت همدغه شان وي.

مونږ دا راز مرګونه طبیعي ګڼو، مګر په حقیقت کې قتل او مقاتله ده، چې د وینو پور ورته ویلی شو.

په دغسې مرګونو کې هم قاتل او هم مقتول شته، مګر زمونږ پولیسان او حاکمان پرې نه خبرېږي او داسې معنوي قتلونه له نورو نه دوی ډېر کوي.

دلته دا عادت دی که چا څوک په ټوپک وویشت یا یې په چړو وواهه پوښتنه یې کېږي، مګر که چا د چا ډوډۍ وخوړه او هغه له لوږې مړشو، دغسې قاتل ته سزا نه ورکوي.

ملیت او ملي استقلال

هغه وخت چې یو کوچنی ماشوم په خبرو نه پوهېږي او خبرې نه شي کولی، نو د مور او پلار نومونه هم نه پېژني او په ذهن کې یې د خپل او پردي مفهوم نه وي ناست. د کورنۍ او قبیلې، د قام او ملت څه فکر له ده سره نه وي او له دغو الفاظو سره وروسته اشنا شي، مګر په همدغه حال کې هم دومره تمیز لري، چې خپله مور پیژني او خپل پلار هم نه غلطوي.

دا د پوهې لومړۍ نښه ده، چې د ماشوم په سترګو کې ظهور کوي او دایره یې ورځ په ورځ لویېږي.

دا احساس له عقل او تفکر نه پخوا پیدا کېږي او د مشرۍ حق لري. د انسان د معرفت اساس همدغه دی او له همدغې نقطې نه د بصیرت او بصارت لیکه شروع کېږي. د ماشوم فکر چې هر څومره وده کوي هغومره د خپلوانو په پیژندلو زیات موفق کیږي او خپلوان یې ډېرېږي، یعنې له کوره کورنۍ ته راشي او له کورنۍ نه قبیلې ته ورننوزي او بیا

له ملت او ملیت سره اشنا شي، یعني د خپل ولس ټول افراد خپل وګڼي او د یوه بېل ملت ټول افراد ورته پردي ښکاره شي.

د خپلو او پردو د پېژندلو وروستۍ حد همدغه دی او د دنیا ملتونه په همدغه حد ولاړ دي.

د یوه متمدن او مترقي انسان معیار همدغه دی، چې د قرابت سلسله یې دغه حد ته ورسیږي او د کور او کورنۍ، د قام او قبیلې په تنګه دایره کې ایسار پاته نه شي. د دې خبرې معنی دانه ده، چې نږدې خپل او لرې خپل په منځ کې به څه فرق نه وي او د ملت هر فرد به عیناً خپل سکنی ورور ګڼي یا به د کور او کورنۍ دایره محوه کوي او په دغه لویه دایره کې به اوسي.

نه هېڅکله داسې نه شي کیدای، بلکې څنګه چې هر سړی په خپل کور کې اوسي او کور یې په یوه لوی ښار کې وي او ښار په یوه مملکت کې واقع دی هر فرد به په خپل ملت کې همدغه شان وي او په دغه ډول به ځان یو واړه ملت جز ګڼي. خپل ځان د ملت جز ګڼل او دغه کل پېژندل همدغه معنی لري، چې د خپل پردي فرق به کوي او دواړو ته به په یوه نظر نه ګوري. که څوک د خپل ملت او پردي ملت فرق نه کوي یا یې نه شي کولی هغه د کوم ملت جز نه ګڼل کېږي. که څوک هېڅوک پردې نه ګڼي هغه په حقیقت کې هېڅوک خپل نه ګڼي او خپلوان نه لري. که پردیتوب په دنیا کې نه وای خپلتوب به هم نه و.

ملیت او ملي وحدت په همدغه احساس بنا دي، چې سړی د خپل او پردي فرق وکړي او دواړو ته په یوه نظر ونه ګوري دا حس په انسان کې ډېر قوي او ډېر طبیعي دي. د انسان په فطرت کې دا خبره پرته ده له پردي زویه به خپله لور ښه ګڼې او خپل به ورته ښاغلي معلومیږي.

دغه احساس په یوه قام او یوه ملت پورې اختصاص نه لري.

هر چېرته همدغه حال دی او په دې کار کې د مشورې او سلا څه فرق نه شته. د خپل او پردي تمیز په ډېرو بې تمیزو خلکو کې هم شته. مسلمان او کافر پو او ناپوه د خپل او پردي په فرق قایل دي.

څو زر کاله پخوا هم خپل خپل و او پردي پردي و، څو زره کاله وروسته به هم دغه شعور او دغه احساس موجود وي دا هغه حقیقت دي چې، په شرق او غرب کې نه بدلېږي او په هر دین او هر آئین کې شته هغه زمانه په خیال او تصور کې نه راځي، چې یا وروري او عزیزګلوي دومره بېخونده شي، چې د یوه پلار زامن ځانونه پردي ګڼي یا پردي خلک د عشق او محبت هغه جذبه پیدا کړې، چې هر څوک هر چا ته ورور او عزیز ووایي او د یوه میراث د ټول عالم حق وګرځي، زه یقین لرم چې هېڅکله به مینده او پلرونه د نورو اولاد ته په هغه نظر ونه ګوري، لکه چې خپل بچو ته ګوري.

زه دا نه شم منلی، چې د خپل او پردي مرګ به په خلکو یو شان اثر وکړي او په دغه ویر او هغه ویر کې به څه فرق نه وي موجود.

په عمرونو به د مور ژړا او د خور ژړا له نورو نه فرق لري او هر څــوک به د خپل پلار په مرګ یتیم کېږي.

هغه زمانه د هېچا په تخمین کې نه راځي، چې د خپل او پردي کالــه توپیر او تمیز له منځه لاړشي او ټول کورونه خپل شي یــا ټــول پــردي شي.

اوس خو ړوند هم د خپل کاله لاره نه ورکوي او ځاروي هــم ماښــام خپل کاله ته راځي، په دې بې ثباته دنیا کې، چې کوم شی ډېر ثابت او پایدار معلومېږي هغه د خپل او پردي فرق دی.

ملیت او قومیت په همدغه ټینګ اساس ولاړ دي او ملــي وحــدت د فطرت د تشکیلاتو فصل او باب دي.

دغه متمایز رنګونه، چې په اقوامو او مملکتو کې وینئ ډېر پاخه دي او هېڅوک یې نه شي بدلولی.

له دغه وحدت سره، چې په یوه ملت کې یې وینئ، هغه غیرت تړلی دی چې یو ملت یې د بل په نسبت احساس کوي.

که چا د خپلو او پردو فرق نه کولی، ملتونه به نــه وو جــوړ شــوي او دغه سیاسي او ملي تشکیلات، چې نن وینئ په دغه ډول به نه وو.

همدغه د ځان او د بل فرق دی، چې یو ملت د بـل ملـت سـلطه او نفوذ نه مني او د خپل ملي استقلال د پاره ډېرې لویې قربانۍ ورکوي.

مراکش او تونس همدغه احساس له فرانسـویانو نـه ببـل کـړل او الجزایر هم د دغه حس او شعور په قوت د فرانسې له لوی قوت سـره په جګړه اخته دي.

د پښتونستان توریالي ملـت د پاکسـتان پـه مقابـل کـې همدغـه احساس ټینګ درولی دی، هغه پردیتوب چې د دې دواړو ملتو تـرمنځ موجود دی اورمرو دوی یو له بله بېلـوي او دا بېلتـون ډېـر حتمـي او یقیني دي.

دغه راز ترکیب او تالیف، چې په زور او جبر بنا وي او انساني فطرت ترېنه کرکه کوي ډېر بې بقا او بې وفا معلومېږي.

د خپل او پردي تمیز د فطرت قانون دی او هر سیاست، چې له دغه قانون څخه مخالف وي هېڅ قوت یې حمایت نه شي کولی.

د بشر فطرت او طبیعت په بله خوا ګرځول د انسـان کـار نـه دی او عقل یې نه مني. نن ملي شعور او ملي احساس ډېر قوت موندلی دی او له دغه قوت سره هېڅ قوت مقابله نه شي کولی، ځینې ګمان کوي چې که علم ډېره ترقي وکړي او د ګډ ژوند وسایل زیات شـي، نـو ملـي او قومي تعصبات به ورک شي او ټول عالم به د بشریت په نامه یو وجـود

شي، یعنې بیا به د خپل او پردي فرق نه وي او درست ملتونــه بــه یــو ملت شي. دا ارزو په اول نظر ډېره ښکلې معلومېږي، مګر له حقیقت نه دومره لرې ده، چې مونږ د مریخ له کرې نه هم دومره لري نه یــو. اوس خو مونږ وینو او ګورو، چې د دنیا ډېر پوه او مترقي ملتونه له نورو نه په خپل ملیت ډېر ټینګ دي او ملي احساس په متمدنو قومونو کــې ډېــر قوي دی.

همدغه احساس د نن ورځې په ادب او فلسفه کې ډېر اثر لري او پــه انسان کې یې ډېره خودي او خود شناسي پیدا کړې ده. د جهان د څو زرو کالو تاریخ په همدغه بنسټ ولاړ دی او دغه بنیاد یې ډېر مضــبوط کړی دی.

نن د هر ملت په نظر کې خپل ملي استقلال د یوه ډېر لــوی نــاموس حیثیت لري او له دې نه لوی افتخار بل نه شته. د دغه مقصــد د پــاره خلک سونه اولادونه قربانوي او بې استقلاله ژوند ډېرلوی ذلــت ګڼــي، که چېرې ملي احساس او ملي شعور په ډېــر قــوت موجــود نــه وای د استقلال قیمت به ډېر لږ و او د دنیا لویې امپراطورۍ به نــه ړنګېــدی، استعمار به دغسې بده قیافه نه درلوده او یو ملت بــه د بــل ملــت لــه سیوري لاندې خوشحاله و.

دغه ملي جشنونه، چې هر مستقل ملت یې د خپل استقلال په یــاد کوي او په ډېر قدر ورته ګوري د ملیت تجلیل او احترام په کــې پــروت

دی او همدغه معنی لري، چې یو ملت د بل ملت حاکمیت په ځان نه شي منلی. مونږ باید په دې خبره ډېر فکر وکړو، چې ملي استقلال د ملي احساس او شعور محصول دی. هر څومره چې دغه حس قوي وي هغومره به زمونږ استقلال هم قوي وي. د استقلال ساتنه د ملیت قوي جذبې ته ډېر شدید ضرورت لري، که دغه احساس په یوه ملت کې کمزوري شي هغه د استقلال په قدر او قیمت نه شي پوهېدلی او د همدغې ناپوهۍ په وجه دغه لوی نعمت ساتلی هم نه شي.

مونږ باید خپل ملي امتیازات ملي شعور او ملي احساس ډېر ټینګ وساتو او د خپل استقلال تقویه ورپورې مربوط وګڼو.

ملي يو والی

هغه خلک، چې په یوه وطن کې اوسېږي ګډه او زیان یې یو وي، د یوه واکمن امر ته یې غاړه ایښې وي له یوه بېرغ لاندې راټولیږي او مشترک تاریخ لري یو ملت بلل کېږي.

افغانستان یو وطن دی، د دې وطن اوسیدونکي یو ملت دی، د دې ملت نوم افغان دی، لکه چې په افغانستان کې ساړه او تاوده، وچ او لامده، هسک او ټیټ ځایونه شته، چې په ځینو کې یو راز غلې او میوې کیږي، په ځینو کې بل راز. په ملت کې هم راز راز خلک شته، چې کره وړه یې یو بله ځیني فرقونه لري. مونږ ته په کار دي، چې په دې خبره ښه ځان پوه کړو، چې وطن هغه تنګ او ګوچنی کور نه دی، چې د یوه پلار او د یوې مور او لادونه به پکې استوګنه لري او نه هغه کلی دی، چې ټول اوسېدونکي به یې یو خپل یا یو قوم وي. په دې اوسنۍ زمانه کې اوس ځینې داسې کورونه هم شته، چې یو مسلمان

پښتون له یوې روسی یا امریکایی مېرمنې سره پکې اوسي او دواړه د یوه او لاد مور او پلار وي.

هر کله چې په یوه کاله کې دا حال وي، نو په یوه لوی وطن کې به ولې هندو او مسلمان، شعیه او سني، پښتون او تاجک د یو ملت په حیث نه اوسیږي.

زه ډېر داسې دوه وروڼه پیژنم، چې یو پښتو وایي او بل پاړسي.

ژوند

ښايي چې تاسې به کله داسې سړي ليدلی وي، چې لاس او پښې نه لري، سترګې يې ړندې او ژبه يې ګونګه وي، مګر ژوندی وي.

دغه راز سړی که په ګېډه موړ او په تن پټ وي او په ښه کور کې اوسي، يعنې د شتمنۍ کورنۍ غړی وي بيا هم د ده ژوند بې خونده او بې اهميته دی.

په ژوند کې چې حرکت او فعاليت نه وي او له قوت او قدرت نه محروم وي، څه ارزښت نه لري. هغه ژوند چې پوهه او بصيرت ورسره نه وي او د شعور او احساس برخه يې نيمګړې وي ښه ژوند ورته نه شو ويلی. ګېډه مړول، په ښه کور کې اوسېدل او ښه اغوستل د ژوند لومړي ضرورتونه دي، مګر کافي نه دي. په ژوند کې د ذهن او روح اطمينان د اينده په نسبت ښه انتظار، د انساني ازادۍ او بشري حقوقو تامين او تکميل ډېر مهم ضرورتونه دي.

په ژوند کې له کميت نه کيفيت ډېر مهم دی. ژوند بايد ښکلی او ښاغلی وي.

د ژوند د پاره جمال او جلال دواړه په کار دي.

لذت او افتخار د ژوند لاس او پښې يا د الوتلو وزرونه دي.

که ژوند خوار او غريب وي دا دومره ډېره د افسوس خبره نه ده.

ډېر افسوس هغه وخت په کار دی، چې له ژوند نه د خلکو زړونه تور شي او ژوند ته په کرکه وګوري. د يوه هېواد د واکمنـــو او مشـــرانو کـــار يوازې دا نه دی، چې د خلکو ژوند ښه کړي، بلکې ستر او مهم خـــدمت دا دی، چې د ژوند مينه په زړونو کې زياتـــه کـــړي او هيلـــې، اســـرې را ژوندۍ کړي.

کېدای شي، چې په جنت غونډې ځای کې سړی له ژوند بېزاره شي يا په جونګړه کې له ژوندانه سره مينه ولري. په ژوند کـــې يـــو معتـــدل حالت ډېر ښه دی او ښه ژوند هماغه دی، چې اعتدال پکې وي، يعنـــې نه ظالم وي او نه مظلوم، نه د چابادار وي او نه يې څوک بادار وي. هـــو! اجتماعي عدالت تل د ژوند د پاره ډېر ضرور دی، د ژوند ساتنه، د ژوند وده او د ژوند خوشحالي په همدغسې معتدله هـــوا کـــې امکـــان پيـــدا کوي.

چېرته چې عدالت او عدل نه وي هلته ژوند خوښ او ښاغلی نه وي او په دغسې ځای کې ژوند ډېر لوی عذاب دی.(وقناعذاب النار).

مترقي ژوند

ژوند د تحول او تکامل نوم دی، صحرا کاڼي چې په پېړیو په یوه حال پاتي دي، ژوندي ورته نه شو ویلی.

د پسرلي ګلونه، چې له ځمکې را ټوکیږي، لویېږي، غوړېږي، مړاوي کېږي او خاورې کېږي په ژوندانه کې برخه لري او ژوند د همدغسې تغیر او تحول نوم دی. هغه غله چې په کندو یا په ګوډي کې پرته ده او هغه، چې دهقان یې په ځمکه کې کري د ژوند په لحاظ ډېر فرق لري.

همدغه له خاورو لاندې زرغونېدل، لوییدل او پخېدل د ژوند انتظار دی او مترقي ژوند همدغه دی.

که مونږ انساني او حیواني ژوند مقایسه کړو، پوهېږو چې په انساني ژوند کې تغیر او تحول، یعنې د حالاتو بدلون ډېر زیات دی او غیر له انسانه په نورو حیواناتو کې تحولات ډېر لږ دي. حیوانات په زرګونو کالو کې هغومره فرق نه کوي، لکه چې انسانان یې په څو کالو کې کوي.

انسان په مرور د زمان خپل لباس، خپل کور، خپل خوی خپل فکر بدلوي او وخت په وخت په بل رنګ او بله بڼه را اوځي.

یو عصر له بل نه د همدغو تحولاتو په بنا بېلېږي او بدلیږي.

د عصر او زمانې په اقتضاء له ماضي نه مستقبل ته راتګ، زوړ حال پرېښودل او د نوي حال قبلول مترقي ژوند دی.

هغه قام چې د حالاتو په بدلون قادر نه وي او خپل زوړ فکر، زوړ خیال، زوړ عادت، زړه پوهه په نوي نه شي بدلولی مترقي ژوند نه لري.

د ژوند د بقاء او لوړتیا د پاره د انسان په طبیعت کې د تحول او تجدد غوښتنه پرته ده او قدرت هم د تغیر او تحول قانون په ټولو مخلوقاتو جاري کړی دی.

هغه ژوند، چې د ودی او لوړتیا په حال کې وي د تجدد خوا ته ډېر تمایل لري.

کوم ژوند چې مرګ ته نږدې وي طبعاً د مړینې خوی او عادات پیدا کوي.

همدغه سبب دی، چې کوچنیان او ځوانان نوو شیانو ته ډېره هڅه کوي. نوی لباس ښه ګڼي او نوې کورنۍ لـه زړې جـونګړې نـه ډېره خوښوي، مګر زاړه او سپین ږیري له زړو شیانو او زړښت سره خدای پامانۍ ته نه دي تیار.

که مونږ د دنیا مترقي ملتونه له هغو قومونو سره مقایسه کړو، چې ژوند یې د ترقۍ په حال کې نه دی، دا به ومنو چې د مترقي حالت تغیر او تحول ډېر ګړندی او په بېرته پاتې قومونو کې تحولات ډېر ځنډني دي. د جهان تاریخ همدا ښیي، چې د بشري ټولنو تحولات په لومړیو مرحلو کې ډېر سست وو او اوس پکې ډېر ګړندیتوب راغلی دی.

که څوک غواړي، چې خپل ارتقایي سیر او حرکت ځانته معلوم کړي، خپلو اجتماعي تحولاتوته دې ځیر شي او ودې ګوري، چې په عمومي او ضاعو او حالاتو کې څومره فرق راغلی دی.

د یوه ملت د پوهې او هوښیارۍ د معلومولو د پاره هم اجتماعي تحولاتو ته دې ځیر شي او ودې ګوري، چې په عمومي اوضاعو او حالاتو کې څومره فرق راغلی دی.

د یوه ملت د پوهې او هوښیارۍ د معلومولو د پاره اجتماعي تحولاتو او تجدد پسندۍ ته کتل په کار دي.

د علم او پوهې خاصه او ممیزه همدغه ده، چې په انسان کې د زړو دودونو او رواجونو پابندي کموي او د نوي عصر ضرورت او احتیاج ته یې متوجه کوي، یعنې د تقلید پېټی سپکوي او د عقل او منطق په اساس د نوو افکارواو نوو خیالاتو د قبلولو استعداد ته ترقي ورکوي او ابتکاري قوه زیاتوي.

د عرف او عادت له غلامۍ څخه ازادي، د مدنې پېشرفت پــه برکــت حاصلیږي او زاړه ناکاره رواجونه د همدغې رڼا په مرسته له مینځه ځي.

راشئ! چې اوس خپل ځانته په ډېر ځیر وګورو او په خپل حــق کــې قضاوت وکړو، چې مونږ د نوي ژوند په قبلولو کې څنګــه یــو او د نــوو افکارو په څرګندولو کې څومره جرئت او همت لرو.

زمونږ ذهني ازادي، چې د پوهې او تنویر نتیجه ده ترکومه حــده ده او له اجتماعي نهضتونو سره څومره علاقه لرو؟

د خلکو نظر

انسان ډېر زیار کاږي، چې د نورو په نظر کې ښه شي او خلک ورتــه ښه ووایي.

د دغه مطلب د پاره دی ډېر ځله سمه لاره پرېږدي او پــه کــږه لاره ځي، یعنې حقیقي ښه والی بدلوي او د دې د پاره، چې د خلکو په نظــر کې ښه معلوم شي، نو د ریا او تګی رنګونه هم په ځان پورې مښي.

د خلکو نظر هم عموماً سم نه وي او ښه یا بد پېژندل د هر چا کار نه دی، ځکه ځینې بد کسان هم د خلکو په نظر ښه ورغلي دي.

زه دانه وایم، چې سړی دې د نورو د نظرمراعات نه کوي.

او دود دستور ته دې نه ګوري، ځکه دا کار هر څوک نه شي کولی او علا الاطلاق ښه هم نه دی.

ما ته معلومه ده، چې د نورو ښه او بد نظر د انســان پــه ژونــد کــې څومره اثر لري. د ډېرو خلکو ډېرې خوشحالۍ او ډېر خپګانونه د نورو د نظر اغېزه ده او د خلکو نظر په سړي باندې هر څه کولی شي.

ځنګه چې د یوه نظر باز نظر روغ سړي رنځور کوي او ډېره ښه مانۍ را نړوي دغسې د اجتماع نظر هم ډېر قوت لري او ډېر خلک یې ځانته تابع کړي دي.

ډېر کسان شته، چې په خپلو سترګو څه نه ګوري او ښه و بد د نورو په نظر پېژني.

د خلکو نظرونو ډېر ښه شیان او ډېر ښه خلک هم بد معلوم کړي یا یې بد ښه ښودلي دي، خلک لا پرېږده چې یوازې د حاکم په نظر به هم ښه سړی بدېږي، نو بد سړی ښه کېږي، یعنې د نورو نظر په سړي اثر اچوي او په ژوندانه کې ډېر دخل لري. که هرڅنګه سړی وي او د مودو ځوان وي بیا هم د نورو په ښه نظر خوشحالېږي او په بد نظر خوابدي کېږي، کله کله سړی د دې د پاره، چې د خلکو ښه نظر ځانته جلب کړي د هغوی نظر ته دومره ورجذب شي، چې هر څه د نورو په خوښه کوي او له هر څه ورته تېرېږي، د همدغې جذبې د پاره کله انسان ځینې ښه کارونه هم کوي او له ناوړو کارونو نه ځان ساتي، قرباني او فدا کاري، د نورو خیر غوښتل او نورو ته ګټه رسول، په فن او هنر کې نوم ایستل، د نورو د ښه نظر د جلبولو اثر او برکت دی. که چېرې چا د نورو نظر ته په اعتنا نه کتلی انسانان به لکه د صحرا کانې یو له بله بې تعلقه وو او بل شان ژوند به یې کاوه، مګر ډېره ښه ده چې دغسې نه دي او د نورو په نظریه هم کار کوي. دا کار د اخلاقو د اصلاح د پاره هم ښه دی او د بې مبالاتۍ مخه نیسي

زه دغه کار ته ښه وایم، مګر داسې چې په هېڅ حد او انــدازه ورتــه قایل نشم.

سړی باید په دغه باب کې دومره افراط ونه کړي، چې د نورو د نظــر حلقه بګوش غلام شي او خپل فکر او شعر پکې داسې بایلي، چې د ده شخصیت او حریت محوه شي او هېڅ ورته پاته نه شي.

څومره چې د انسان د شخصیت تجلي ته د نورو حسن نظر پــه کــار دی، هغومره د نورو نظر ته ځان سپارل د انسان شخصیت هــم محــوه کوي.

د هر مجلس په رنګ رنګین کېدل او د هر چا فکر او نظر ته خضــوع او خشوع د سړي شخصیت راټیټوي او د عادي انسانانو په ډله کې یــې دروي. انسان باید ډېر کوښښ وکړي، چــې خپلــه ازادي ورځ پــه ورځ زیاته کړي. د فکر د حریت د پاره خدمت وکړي او په خپــل شخصــیت متکي شي.

د هنر خاوند، چې هر څومره له ابدیت نه زیاته استفاده وکړي او لــه انسانیت سره زیات تعلق پیدا کړي، هماغومره له خپل عصر او محــیط څخه لوړېږي او معاصرین ورته په ښه نظر نه ګوري.

د عصر او زمانې له خلکو سره غوړ په غوړ تلل او د هغــوی پــه فکــر ځان برابرول د عادي خلکو کار دی. فوق العاده اشخاص او د لــوړ فکــر

خاوندان هېڅ کله په دغسې قید او زندان کې نــه اوســي او د خلکــو ستاینې ته دغومره سر نه ټیټوي.

پوهان هر وخت په هر څه کې د خپل وجدان او ضمیر غــږ تــه غــوږ ږدي او ناپوهان له اندازې نه زیات د یوه او بل نظر ته ګوري.

د بصیرت خاوندان له دې خبرې سره دومره ډېره علاقه نه لري، چې د خلکو په نظر کې ښه ښکاره شي، بلکې کوښښ کوي، چــې د خلکــو نظر ښه کړي او ښه نظر پیدا شي.

د جامعې اصلاح او د فکر خدمت سړی مجبوروي، چې له هغو خبرو او هغو شیانو سره مبارزه وکړي، چې هغه په جامعه کې ښه ګڼل شــوي دي، مګر ښه نه دي.

که څوک د خلکو د نظر مراعات کوي، نو هغه بتان نه شي مــاتولی، خلک ورته په ښه نظر ګوري، بلکې مجبورېږي چې سر ورته ټیټ کــړي او خلک ده ته هم په ښه نظر وګوري.

دغه راز خودخواهي او خودپرستي، چې ظاهراً غیر پرستي ده بایــد سړی پرېږدي او د نورو د نظر مراعات له اندازې نه زیات ونــه کــړي. د خلکو قضاوتونه اکثراً صحیح نه دي او پدې نه ارزي، چې سړی هر څــه ترېنه قربان کړي.

د خلکو خدمت دا نه دی، چې سړی به ارومرو د دوی د خوشحالۍ د پاره کار کوي، بلکې حقیقي خدمت دا دی، چې د خلکو خیر او ګټه پــه نظر کې ونیول شي او فکرونه، نظرونه، کارونه، خویونه اصلاح شي. کــه سړی د هر چا کار ته ښه وایي، چې هغه خوشحاله شي او ده ته په ښـــه نظر وګوري دا ډېره ټیټه سودا ده او د غلامۍ بوی ترینه ځي. که څوک خپه کېږي او خوشحالېږي، که خلک سړي ته په ښه نظر ګوري که پــه بد نظر، سړی باید ښو ته ښه او بدو ته بد ووایي. د بیـــان او وینـــا ازادي همدغه ده، د فکر او قلم ازادي همدغه تقاضا لري.

د یوه او بل ښه نظر دومره قیمت نه لري، چې د انسان ازادي ســـلب کړي او په غوږ کې یې د غلامۍ کړۍ واچوي. د نورو نظر که هر څـــومره ښه وي بیا هم هر سړی په خپلو سترګو بینا دی او له خپل نظر نه کـــار اخیستل په کار دي. که څوک هر څه د نورو په نظر ګوري خپل نظر تـــه به شرمنده وي او د بصیرت حق به یې نه وي ادا کړی.

سړی باید یوازې د پوهانو نظر په نظر کې ونیسي او بس.

د حق اظهار

په هر هېواد کې، په هر ولس کې، په هر عصرکې ځینې اشخاص پــه کار دي، چې د حق اظهار خپل فرض وګڼي او خپل مــال، خپــل ســر، خپل مقام ونه ساتي حق او حقیقت وساتي.

ولسونه دغسې خلکو ته له حده زیات محتاج دي، د ظلم د جبر او د ناروا ملا همدغه کسان ماتوي.

که دغسې خلک په یوه محیط کې نه وي، هلته داسې تیــاره او تــور تم وي، چې د حق او باطلو فرق نه شي کېدای، خدمت او خیانت، روا او ناروا د خلکو په نظر کې یو شان جلوه کوي. هغه اشخاص باید له ســرو او سپینو سره وتلل شي، چې د زور او قــوت یــا د مــال او دولــت پــه خاوندانو پسې نه وي روان، بلکې په حق او حقیقــت پســې درومــي او حقایق ښرګندوي.

ولسونه د همدغسې ایماندارو خلکو په بدرګــه منــزل مقصــود تــه رسېږي او همدغه اشخاص دي، چې ظلم او استبداد محوه کوي.

که دغسې خلک چېرته نه وي، نو هلته عدالت نه شته، انصــاف نــه شته، حقیقت شته او انسانیت هم بل راز څېره لري.

هر څوک باید په دې پوه شي، چې حق ویل لوی عبادت دی او حــق نه پالل لویه ګناه ده، دا ګناه په دنیا کې هــم انســانان پــه ســل رنګــه عذابونو ګرفتاره کوي او په ژوندونې بنیادمان په دوزخونو کــې اچــوي. که د حق او حقیقت رڼا مړه کېږي دا مرګ د ملت او ولس مرګ دی او د عدالت جنازه هم سمه ورسره وځي.

ځینې کسان وایي، چې د حقایقو په اظهار کې د وخت او زمــان او د محیط اقتصاد په نظر کې نیول په کار دي او هغه حقایق، چې ویل یــې زیان او ضرر لري او نتایج یې بد دي باید ونه ویل شي.

مونږ دوی ته نه وایو د حق او حقیقت شان له دې نه ډېر پورتــه دی، چې موقع شناسي وپېژني او د اشخاصو د اقتضاتو قید او شرط ته غاړه کېږدي.

د حقایقو د اظهار د پاره حدود ټاکل او له قید او شــرط لانــدې یــې راوستل له حقایقو سره مجاد له او مبارزه ده.

حق او حقیقت هر کله او هر چېرته د هر چا لــه خــولې، چــې وي د اورېدولو او منلو شی دی. د حقایقو پیروي په هر کار کې او په هر حــال کې د هر چا د پاره په کارده، ترڅو چې یو قام او ولس پــه حقیقــي لاره

روان نه شي او حقيقي اساسونه قبول نه کاندې توره شپه به يې سبا نه شي.

يو مملکت هغه وخت سعادت، قوت او شهامت پيدا کولی شي، چې حقايقو ته نژدې شي. په حقايقو پوه شي او په حقيقي اساساتو استفاده او اتکا ولري. حقيقت لکه د مداريانو ننداره نه ده، چې هر ساعت بېل رنګ او بېل شکل ولري. يوه سمه او مستقيمه لاره که لږه غوندې کږه شي بيا ورته سمه نشو ويلی او تور هر کله تور او سپين هر کله سپين دي.

ډار

زه چې وړوکی وم، د شپې به بيبکې توړۍ د تناره په غاړه د پېريانو، ديوانو يا دروو او شيشکو کيسې کولې او ما به ورته غوږ ايښی و.

دې کيسو په ما کې ډېره وېره پيدا کړه، چې زه يې د شپو له تورتمه، له ورانو کنډوالو، له قبرونو او هديرو نه ډېر وډار کړم او هره شپه به مې پرېشانه او وېرونکي خوبونه ليدل.

اوس چې لوی شوی او پوه شوی يم هغسې نه يم.

هغه وېره اوس زما په زړه کې نه شته او د شپې له تياره نه نه ډارېږم.

که زه کومه شپه د هديرې او يا ورانې کلا له څنګه تېر شم پېريان را باندې نه ښکښېني، مړي مې مخې ته نه پاڅېږي، د قبرونو له شناختو نه راته بلاګانې نه پيدا کېږي.

ما اوس د شادمان ديو کيسه هېره کړې ده او د شيشکو ډار مې له زړه وتلی دی، مګر ګوره! دا ګمان ونه کړې، چې زما وېره به اوس بېخي ورکه وي او هېڅ ډار به راسره نه وي. څنګه چې بې وېرې ژوند انسان

ته نه ښايي او هغه انسان، چې په زړه کې يې هېڅ ډار نه لري، لــه يــوه ځناور نه ډېر فرق نه لري.

زما ډار اوس له پخوا نه ډېر شوی دی، پخوا زه د شپې ډارېدم اوس د ورځې هم ډارېږم، د رڼا ورځې ډار د شپې له ډار نه ډېر هيبت لري.

ځومره ويره، چې له ښاغلي انسان نه په کار ده له ديو او پيري نه نــه ده په کار.

پخوا زه له مرګه وېرېدم، اوس ژوند زما په نظر کې ډېر مصيبت دی.

زه اوس له مړو نه نه وېرېږم له ژوندو وېرېږم.

کله چې زه کوچنی وم زما ډار هم کوچنی و.

هغه وخت، چې زه ناپوه وم زما ډار هم ناپوه و او د ډارولــو پــه چــل دومره ډېر نه پوهېدم، يو کوچنی ماشوم د خلکو لــه خپيــړو او قهــرو غضب څخه ويرېږي، مګر لويان او پوهان د خلکــو لــه خنــدا نــه هــم ډارېږي.

يو پوه او هوښيار سړی له مکروبونو او د ملاريا لــه مياشــو نــه هــم ډارېږي، مګر ماشومان او ناپوهان له دغسې ډار سره اشنا نه دي.

د يوه کوچني ماشوم د ډار د پاره تعويذونه هم شته، مګر د لويانو ډار په تعويذ هم نه ورکيږي. د واهمې ډار دومره دوام نه لري، لکه د عقل او

پوهې ډار، چې دروند او دوام دار دی. پخوا مونږ له هغه جنګ څخه وېرېدو، چې په کور او کلي کې به پېښ شو اوس له هغو جنګونو نه هم په وېره کې یو، چې د دنیا په یوه سر او بل سر کې پیدا کیږي.

یو وخت زه نورو څخه ویرېدم اوس له خپل ځانه او له خپل عمل څخه هم وېرېږم. پخوا به چې چا د لارې ملګری پیدا کړ، وېره به یې کمه شوه، مګر اوس له خپل ملګري ویریږي او ورور له ورور نه په خوف کې دی.

مونږ اوس پوهېږو، چې شیشکې او دیوان او پېریان انسانانو ته څه زیان او ضرر نه رسوي، لکه چې خپله انسانان یې یو بل ته رسوي.

زمونږ دښمنان په کور و کلي کې نه، بلکې زمونږ په ځان کې موجود دي.

مونږ باید له ځانه وډار شو او په ځان وډار شو.

حقیقت

دا کلمه زمونږ په نظر کې ډېره ښکلي معلومېږي او په تقــدس ورتــه ګورو، مګر څومره چې حقیقت ستایو هغومره حقیقت نه وایو.

که حقیقت ستایو هغومره حقیقت نه وایو.

که حقیقت رښتیا وبولو، نو رښتیا خو یا لېونی وایــي یــا زورور او دا دواړه زمونږ په هېواد کې ډېر لږ دي.

د حقیقت له لفظ سره ډېر ځله تریخ کلمه یو ځای کوي او وایي:

(دا یو تریخ حقیقت دی))

هو! حقایق اکثره ترخه وي او حق په تریخوالي ستایل کیږي.

په علمي اصطلاح حقیقت په درې ډوله دی، مهجور حقیقت، متعــذر حقیقت او متعارف حقیقت. په دغه لحاظ ویلی شو، چې زمونږ په خبرو اترو کې د حقیقت برخه ډېره لږه ده.

په شعر او ادب کې، خو معلومه ده چــې لــه حقیقــت نــه مجــاز او استعماري پله ډېره درنه ده، د ادب ژبه د حقیقت ژبه نه ده او ډېر خوږ شعر هماغه دی، چې د حقیقت له اظهار سره ډېر موافقت نه لري او ډېر ځله یو سړی د حقیقت په ویلو بې ادبه معلومیږي.

یوه ورځ یوه لوی سړي خپل لیکلی مضمون، چې څوک یې په معنی ښه نه پوهیدل څو تنو پوهانو ته لوسته او خلک یې په ستاینه مجبــور کړي وو په هغه مجلس کې، خو هېچا څه انتقاد ونه شو کړای، مګر پــه بل مجلس کې چې هغه جناب نــه و د حــق ویلــو او حقیقــت بیــانولو مسابقه شروع شوه او له ډېر اخلاقي جرئت نه کار واخیستل شو. یــوه ویل چې په ټول مضمون کې له سره تر اخره د مبتداګانو یو سلسله وه، چې هېڅ خبر یې نه درلود، بل ویل دا ځکه چې دی په خپلــه مبتــدي دی او له هېڅ نه خبر نه دی، دغه راز حقایق چې د ښاغلي... په غیــاب کې وویل شوه د غیبت رنګ یې پیدا کړ، چې شرعي جواز یې نه درلود اخلاقاً ممنوع و.

اوس چې زه دغه حقیقت داسې بیانوم، چې نه د هغه لوی سړي نوم اخلم او نه د غیبت کوونکو پته درښیم دا بیا یو بل ډول حقیقــت دی، چې باید ګونګ حقیقت ورته ووایم.

هو! د حقیقت ژبه ګونګه ده او فصاحت وبلاغت د ادب ژبه ده، چــې په مجاز، کنایه، اشاره او استعاره چلیږي.

اوس پوه شوئ، چې زمونږ په وینا کې د حقیقت برخه څومره خواره ده او د حقیقت د اظهار د پاره څومره موانع موجود دي؟

زما نظر

صحرا ته لاړم یو کاڼی له بل سره برابر نه و.

غرونو ته وختلم، ځینې جګ او ځینې ټیټ وو.

ښارونه مې وکتل ځینې کورونه لوی او ځینې واړه وو.

په باغونو وګرځېدم ټولې ونې په یوه مېچ نه وې.

د سیندونو کبان مې ولیدل یو له بل سره په تول کې برابر نه ختل.

د هوا مرغان هم ځینې غټ او ځینې کوچني وو.

ملایان مې ولیدل د چا پګړۍ غټې او د چا وړې وې.

کتابونه مې ولټول هلته هم ډېر تفاوت موجود و.

له یوه هېواده بل ته لاړم او له بل نه بل ته په هر ځـای کـې ټیـټ و پاس او لوړې ژورې وې.

په هېڅ ځای کې نه د یوه لاس ګوتې برابرې وې او نه د یوې خـولې غاښونه.

د لوی خدای کتاب مې بېرته کړ او دا مې پکې ولوستل.

ایا پوه او ناپوه برابر دي؟ ایا د ړانده او بینا څه فرق نــه شــته؟ ایــا د جنت او دوزخ خاوندان څه توپیر نه لري؟ ایا نور او ظلمت یــو راز دي؟ په دې پوښتنو د غفلت له خوبه راویښ شوم او هرې خوا تــه مــې پــه ځیرځیر وکتل، څنګه چې د یوه پټي ټېپر او د یوه بوټي کدوان یو راز نه و، د انسانانو سرونه هم غټ او واړه او د ټولو خولې برابرې نه وې.

ما په دې عالم کې په وارو وارو سترګې وغړولې او هرچا ته مــې لــه هرې خوا په غور وکتل همدغه وخت زه د پرښتو او لعینانو په معنی پوه شوم، قصابان او شپانه مې وپېژندل، د عدل او ظلم، د خیــر او شــر، د علم او جهل فرقونه راته ښکاره شوه.

هغه دیوان، چې خلکو له کوه قاف نه هغه خوا ګڼل، ما دلته په کــور او کلي کې ولیدل.

د انسان په بڼه شیطان او د پرښتو په صورت د یو سیرت انسان تــه مې پام شو.

اوس زما له سترګو نه ډار په کار دی، ته زما له حقیقت بین نظــر نــه وډار شه!

عشق او هوس

نظرونه ټول یو راز نه دي، هر چا هر څه یو شانته نه دي لیدلي.

د عشق نظر او د هوس نظر یو لــه بلــه ډېــر فــرق کــوي. د مــین او بوالهوس ترمنځ د ځمکې او اسمان قدر فاصله موجــوده ده. مــین یــو لیلی لري او هغه یې هم داسې لیدلې ده، لکه چې په توره شــپه کــې د غر له څوکې سپوږمۍ لږ غوندې سر ښکاره کړي او بیا سمدلاســه پــه تورو وربځو کې پټه شي.

عشق د همدغسې اسماني پرښتې یوه جلوه ده، چې د عاشق په زړه کې طوفانونه پیدا کوي او د انسان نظر یوې نقطې ته داســې جلبــوي، چې نور څه بیا نه شي لیدلی او هغه هم نه ویني، نور خوندونه او نورې ننداري د سړي هېرې شي او شپه ورځ د هجر او فراق په لمبو سوځي، مګر د هوا او هوس خاوندان د عشق له غمه بــې غمــه دي. دوی هــره شپه په خرابات او میکده کې بل شان لوبې کوي او د عشق او عشــرت په باده مست دي.

عشق د ناکامۍ او محرومیت نوم دی. هوا او هوس بې مشقته لـذت او بې هجرانه وصال ته وایي.

معشوقو ته رسېدل هغه ګران کـار دی، چــې د جهـان لـوی لـوی امپراتوران یې هم له حده زیات سرګردانه کړي وي او ځینې کسـان د ډېرو لښکرو په زور هم دغه سعادت ته نه دي رسـېدلي، مګـر هــوس پالونکي هره شپه یوه نوې لیلی په غیږ کـې نیســي او هغــه شـونډې ښکلوي، چې ډېرو نورو یې هم په وار وار خوند لیدلی دی. هغه چــې د هر خریدار د پاره ځان سینګاروي او د یوه په غېږ کې بل ته خانــدي، د هوسرانۍ د پاره پیدا ده، نه د عشق د پاره.

دغه راز مبتذل خوندونه د هوسناکو خلکو د پـاره لـږ نــه دي، لــه دغسې ناپاکې یارانې نه د عشق داستان نه جوړېږي، د دوه مینو وصال هر چا ته ښکلی معلومېږي او هر څوک د مجنون او لیلې په فراق متاثر کېږي، مګر د هوس د خاوندانو معامله بده ګڼي او په نفرت ورته ګوري، دا ځکه چې عشق د خلکو په نظر کې دروند معلومېږي او هوس ته پــه سپکه سترګه ګوري. هغه د پتنګانو کار بولي او دا د مچانو هر کار، چې د عشق د پاره وي په هغه کې ارو مرو یو څه فوق العادګي موجــوده وي او د هوس د خاوندانو کارونه ټیټ او عادي معلــومېږي، هغــه قــوت او قدرت، چې له عشق سره شــته هــوس ترېنــه محــروم دی. فرهــادي عزمتونه د عشق د خاوندانو په برخه رسېدلي دي. ایثار او فــداکاري د

هوس د خاوندانو کار نه دی، سربازي او سرفرازي دواړه له عشق ســره ملګري دي، په شعر او ادب کې هم د عشق برخه معلومه ده، هغه څــه چې په یوه عالي احساس او لوړ خیال بنا وي او هغه چې د هوا او هوس د پاره وي او په ټیټ غرض بنا وي برابرنه دي، چا چې دغه هنر(ادب) ته د عشق په نظر کتلي دي او د دنیا د سود او ګټې د پاره دا کار نه کــوي هغه کله کله په ډېرو جګرخونیو یو ادبي شهکار د ابتکــار میــدان تــه راباسي او ډنډه وینې یې خوراک وي، څوک چې د بازار رونق ته ګــوري او د خپلو هوسونو د تامین د پاره څه لیکي هغه هــره ورځ بــې زیــار او زحمته مبتذل مضامین بازار ته وړاندې کوي او ظــاهري ډول برابــروي. هغه هېڅکله عمیق فکر نه کوي او په لوړو خیالاتو پسې نه ګرځي.

ژورو فکرونو او د لوړو خیالونو خریداران هر کله او هر چېرته ډېر لږ دي.

دا راز متاع د خرڅولو هم نه ده، څه شی چې په دنیا کې ډېر نادر وي بې له احمقانو نه یې بل څوک نه خرڅوي. د ذوق او هنر په خاوندانو که هر رنګه بده ورځ راشي خپل ګران او ډېر بها شیان نه خرڅــوي، مګــر عادي او معمولي شیان له کوره باسي.

هغه چې په خپل فن مین دی او له خپل کار سره عشق لري هــر راز ناکامي او محرومیت قبلوي، مګر عشق په هوس نه بدلوي.

زه دا منم، چې د هوس خاوندان له روحي عـذابونو او شـکنجو نـه خلاص دي او د دنيا په خوږو کې له نورو نه ډېره برخه لري. په دې هـم پوهېږم، چې د عشق په کار کې ځومره مشکلات موجود دي او په دغه خطرناکه لاره تګ څه مصیبتونه په مخ کې لري او دغه افتخار په ډېـرو بدبختيو او کړاوونو کې پټ دی، د فن او هنر خاوند باید له هوا او هوس نه ځان وژغوري او له عشقه برخه ولري. په خپل کار کـې عشـق ګـډ کړي او د عشق د پاره هر څه قبول کړي.

د حقيقت عشق د ازادۍ عشق، د جمـال عشـق، د وطـن او ملـت عشق که په شعر او ادب کې ځای ونه لري، نو هوا او هوس پکې ځـای نيسي او تجارتي متاع ترېنه جوړيږي، يعنې د ابتکار ځای ابتذال نيسي او شهوات په عواطفو او احساساتو غلبه پيدا کوي.

شاعر او اديب بايد د ذوق او قريحې د پـاره څـه وليکـي او د آنـي مصلحت په قيد کې ځان ايسار ونه ګڼي، که دغه راز متاع نن خريـدار ونه لري او ځوک ورته په قدر ونه ګوري، له دېنه لويه مساله بله نشـته. راشئ! چې د خرڅون فکر ورته او کوچنۍ سودا پريږدو. د شـعر او ادب ازادي همدغه ده، چې هېڅ قيمت ونه لري او د مال په نظر ورتـه ونـه کتل شي، ذوق د خرڅولو شی نه دی ځوک چې خيال او فکر خرڅوي، هغه د دغه شي ازادي نه شي ساتلای او خپله ازادي اورومرو لـه لاسـه ورکوي.

که ازادي د انسان معشوقه وي او د هوس په نظر ورته نه ګوري، کــه څوک غواړي چې خپله ازادي په خپلو اثارو، په خپلو افکارو، په خپلــو خیالاتو کې وساتي مادي سودا دې له زړه نه وباسي او د سود و زیان د ډار او امید غلامي دې پریږدي.

د شعر او ادب ارتقا او اعتلا له هر څه نه دغې ازادۍ ته زیات احتیاج لري او له معنی نه د مادیاتو قربانول غواړي.

دا قرباني د هغه چا له لاسه پوره ده، چې شعر او ادب ته د عشق پــه نظر ګوري نه د هوا او هوس په نظر، عشق ډېر خطرات، ډېــر زیانونــه او ډېرې ګټې له پښو لاندې کوي او په همدغه وسیله لوړېږي او د لوړتیــا حقیقي راز د هوا او هوس په قربانولو کې پټ دی او عشق د قربــانۍ او فدا کارۍ نوم دی.

قرباني او فدا کاري د لوړو احساساتو او عواطفو کار دی، چې په یــوه شاعر او ادیب کې باید ارومرو موجود وي، که دغه کسان دغه کــار نــه شي کولی او نه یې کوي هر څوک پــوهېږي لــه دېنــه زیــات معنــوي انحطاط په تصور کې نه راځي. د فکر او ادب حقیقي پالنه د ډېــرو پــاکو په تورولو نه شي کیدای او مقید ذهنونه دغه کار نــه شــي کــولی، دا د هغو کسانو کار دی، چې د لوړ شعور او ادراک خاوندان دي او د عقیدې له مخې کار کوي، دا کار زما په ګمان دلته ښــه نــه دی شــوی او دغــه وظیفه چا ښه نه ده په ځای کړې. دلته د وطن مزدورانو او کاریګرو څه

نا څه خپل کار کړی دی او مونږ وینو، چې څوک لارې جوړوي او پېچومي اواروي، څوک کارخانو او فابریکو کې خدمت کوي، څینې ماڼۍ او قصرونه ابادوي, څینې نور د ورانولو په کار بوخت دي، ځکه وایم چې دلته ناپوهانو ډېر کار کړی او دا بیان یا ډېر لږ دی یا خپلې وظیفې ته ښه ملتفت نه دی او له عشقه محروم دی.

څومره توجه، چې معنی ته په کار ده اهل معنی یې معنی ته نه لري او په دې باندې ډېر افوس او حسرت په کار دی، مګر دغه کار هم بوالهوس نه شي کولای او د درد خاوندانو ته ضرورت لري.

مضر احتیاط

که رښتیا ووایم مونږ ډېرې هوښیارۍ او ډېرو احتیاطونو برباد کـړي یو. یو چا زمونږ په حق کې ویلي وو، دا خلک له ضرورته زیات هوښـیار او محتاط دي.

راځئ چې په دې خبره کې فکر وکړو.

هوښیاري، چې له اندازې نه زیاته شي اوهام قوي کوي.

احتیاط، چې ډېر زیات شي لاسونه او پښې شلوي.

شمي اکا زمونږ په کور او کلي کې په ډېرې هوښیارۍ مشهور و او هر چا به، چې کومه مشوره غوښتله ده ته به راتلل.

د ده د هوښیارۍ او احتیاط یوه نښه دا وه، چې ده تـر اخـره پـورې خپل کور ته برق را نه ووست او ویل به یې که کله برق شارټ شي، نـو حریق به واقع او کور به مې وسوځي.

د ده دا عدت و، چې په موټر کې به نه سورېده او ډېر لرې ځای ته به هم پیاده روان و، ځکه چې د موټر له چپه کېدلو وېرېده او احتیاط یـې کاوه.

هو! دی له ډېره عقله پیاده ګرځېده او کور کې به یې رښتیا هم ډېر لږ وه.

دغه شان هوښیاران او د احتیاط خاوندان زمونږ په مملکت کې زښت ډېر دي او د نوي تهذیب او تمدن قبلول له برق او موټر نه هم زیات مضر بولي.

زمونږ په ادارو او شعباتو کې ډېر هوښیار او ډېر محتاط اشخاص زیات لیدل کېږي، د دوی د نوي نهضت او نوې رڼا په قبلولو کې ډېر سخت مقاومت کوي او هغه کسان، چې له ځینو مزخرفاتو او مضرو افکارو سره مجادله کوي بې تجربې او افراطي هلکان ګڼي، دوی وایي په هر کار کې اعتدال ښه دی او باید په هر څه کې له ډېر احتیاط نه کار واخیستل شي.

هغه څوک، چې یو قدم د عصر خوا ته نږدې کیږي او ارزو لري چې د دنیا له سیر سره موافقت وشي، دوی ورباندې سترګې سرې کړي او تهدیدوي یې، چې تاسې د قوم له روحیاتو، د محیط له مقتضیاتو ناخبره یاست او جامعه بربادوئ.

دوی ځانونه داسې ښیي، لکه چې د علم او عقل او تجاربو سرمایه داران همدوی وي او دنیا د دوی په ښکر ولاړه، په دوی ودانه وي، مګر رحمان بابا وایي:

دا دنیا په احمقانو ده ودانه   دانا نــه کــا پــه دنیــا بانــدې غــرض

دوی هر وخت د اعتدال پسندۍ په نامه د نوي نهضت او مدنیت مخــه نیسي او غواړي، چې وړاندې تلونکي او پېشرفت غوښتونکي په شــټ بوځي او بېرته یې وګرځوي.

دوی خیال کوي, چې اعتدال او احتیاط، سکون او جمود قبلول دي او یو قدم وړاندې ایښودل له احتیاط او اعتدال نه وتل دي.

تاسې پدې پوه شئ، چې همدغه کسان په شټ تلــونکي(مرتجعین) دي, چې اعتدال په حقیقت کې نه پیژني او یا په دغــه نامــه د ملــت د پېشرفت مخه نیسي.

دغه محتاط او اعتدال پسنده طبقه، چې په اصل کې له اعتدال نــه ډېر لرې دي دوی کې د مسامحه کارۍ مماسات او سازشونو اســتعداد موجود دی، په کوم ځای کې چې د حق او حقیقت اظهار پــه کــار وي، دوی غلي او خاموشه ناست وي او هر څوک، چې هــر څــه وایــي دوی ورسره سرخوځوي او خپل محبوبیت ساتي.

د دوی دا عادت دومره قوي شوی، چې د خدای رضا هم د خلکو پــه نارضایۍ کې نه خوښوي او که د قوم له روحیاتو نه خلاف وي د دین او عقیدې اظهار هم نه کوي.

له یوه خان او ملک سره دومره ناجایزه مراعاتونه کوي، چې طوایف الملوکۍ ته خبره ورسیږي، له سپین پګړیو سره تر دې حده مماشات اختیار کړي، چې د حقیقي اسلام په عوض ورسره جعلي او موضوعي خبرې ومني.

هو! دوی له هر چا سره سازش کوي، مګر له عصري ترقیاتو سره یې جوړه نه راځي، دوی په عین حال کې چې د نوي نهضت او عصریت له زړه نه مخالف دي یا یې د خپل مفاد د پاره مضر ګڼي، ځلمو او ځوانانو ته داسې ښکاره کوي چې تاسې نه پوهیږئ او پخوا له وخته دنیا ته راغلي یاست، مونږ غواړو چې مخکې ولاړ شو او ترقي وکړو، مګر قوم جاهل دی او باید له ډېر احتیاط او اعتدال نه کار واخیستل شي.

دوی ته باید وویل شي، چې که تاسو غوندې محتاط او اعتدالیون موجود وو، دا جهل او ناپوهي به هېڅکله نه ورکیږي او څوک به یو قدم وړاندې وانخلي.

مګر که تاسو خلکو وپیژندلئ او زمانې ستاسې حال ښکاره کړ بیا به ډېر ګړندي منزل مقصود ته ورسیږو او تاسو ته به د پښتنو په تاریخ کې بې ملامتۍ نور څه پاتې نشي.

هغه ځوانان، چې تاسو ببرته را ګرځولي دي او په نورو مغزو کې مو زاړه فکرونه اچولي دي، تاسو سره به په خجالت کې شریک او سهیم

وي او ستاسې د خوشحالۍ او هوښيارۍ او مضر احتياط سر به ډېـــر ژر ښکاره شي.

زه خپل وجداني مســـئوليت رفع کوم او وايم: کومه رويه چې تاسې نيولې ده، اعتدال نه دی تفريط دی، بلکې هېڅ نه دي او تاسې هېڅ نه کوئ، مونږ تاسې پېژنو او پدې خبرو نه غوليږو.

ستاسې هوښياري او احتياط ډېر ضعيف احتمالات او توهمات غځوي او تاسې وېروي.

تاسې زمونږ قافله ځای په ځای درولې ده او د خپلو اســـونو جلبونـــه مو دومره ټينګ نيولي، چې يو يو قدم وروسته او په شا ځي.

دا ارتجاعي قدمونه مونږ ته ډېر مضر تمـــاميږي. تاســـې د کـــاروان او قافلې مخه نيولې ده او ستاسې توقف د ټولو د معطلۍ سبب ګرځـــي. د خدای د پاره تاسې له مخې لرې شئ او مونږ پرېږدئ، چې وړانـــدې ولاړ شو او يو ځای ته ورسيږو.

حاکمانو ته وايم

ای هغو کسانو، چې ستاسې په لاس کې د حکومت لښته ده ستاسې په امر يو سړی وهل کيږي، تړل کيږي، جريمه کيږ او هر څه کيږي.

ستاسې په نظر يو بې ګناه په محبس کې لويږي او يو ګناهګار له بنده خلاصيږي. ستاسې په عدالت مظلومان له ظلمونونه نجات مومي او ستاسې په بې انصافۍ ظلمونه، جبرونه په عالم کې خرڅيږي.

ستاسې غفلت او بې خبري عالمونه تباه کوي او ستاسې په ويښتوب او هوښيارتوب ډېر ښه ښه کارونه کېدلی شي.

که تاسې په سمه او صحيح لار روان شئ ډېر بې لارې خلک په په لار کيږي. که تاسې په خپله د نفس او شيطان په لاره درومئ، نو په عالم کې د ظلمونو له لاسه بې تميزه قيامت او بې ميزانه محشر جوړيږي.

ستاسې په لاس کې د حکومت زور او قوت موجود دی، که تاسې لېوان يا لېونيان شئ د خدای مخلوق تباه کيږي.

که تاسې ماشومان او اطفال اوسئ ستاسې په طفلانــه لوبــو ډېــر کورونه خرابېږي، که تاسې ړانده او کاڼه شئ حــق او عــدالت مــري او ظلمونه، فسادونه، بدبد کارونه رواج مومي.

تاسې پدې پوه شئ، چې د دنیا د نظام او انتظام د پــاره خــدای دوه شیه پیدا کړي دي، چې یوه ته حکمت او بل ته حکومت وایي.

حکومت هېڅکله بې له علم او پوهې، بې له تدبیر او سیاست څخــه چې له دې ټولو نه په حکمت تعبیر کېدلی شي، مخکې نه ځي او تــش کوتک په دنیا کې نه چلیږي.

اوس په متمدنه او مترقي دنیا کې یو سړی په ډېر علمي لیاقت او لوړ شخصیت حاکم کېدلی شي او هغه څوک دغه رتبه او مرتبه گټلی شي، چې په تدبیر اوسیاست کې اوله درجه مهارت ولري او د مهمــو صــفاتو خاوند وي، مګر په تاسې کې لا اوس هم بې سواده، بې ذوقه، بې علمه, بې رحمه، بې انصافه او له جهانه ناخبره اشخاص پیدا کېږي، چــې بــې رشوت اخیستلو، وهلو او ټکولو،کنځلو او بدو ویلــو پــه نــور څــه نــه پوهېږي او نه شي پوهېدلی.

تاسې پدې پوه شئ، چې حکومت له دې نه پس تجارتي متاع نشــي کیدلی، چې څوک یې په پیسو او رشتونو واخلي.

هغه وخت او زمانه په تېرېدو کې ده، چې څوک د حکومت چوکۍ په خوشامندو او تملقونو وساتلی شي یا ظلم او بې شعوره قــوت پــه یــوه منطقه کې حاکمیت وکړای شي.

مونږ د دې عصر په شپو کــې دا خوبونــه لیــدلي دي، چــې علــم او لیاقت، خیر او اصلاح به ډېر ژر خپله کرسۍ اشــغال کــړي او جهــل او ناداني، ظلم، ستم، ریا کارۍ او فریب کــارۍ بــه لــه خپلــې چــوکۍ را ولویږي.

تاسې خپل ځانونه اصلاح کړئ او په خپل ځان ګوتې ووهئ، مقصــد ظاهري فېشن او ارایش نه دی، بلکې د عیبونو اصلاح او د ځان معنوي جوړول مې مراد دی.

راشئ دا زړه طریقه نوره پریږدئ او هر کار د سوټې په زور مه کوئ!

انسانان خدای د وهلو او ټکولو د پاره نه دي پیدا کړي.

د مجرمینو د قایلولو او اصلاح کولو د پاره نور وسایل هم شته.

ظلم په ظلم باندې هېڅ کله نه ورکیږي.

تاسې به ډېر خلک په وهلو معیوب کړي وي.

ډېر کسان به ستاسې د شدت او تشدد له لاســه تبنــتیدلي او ورک شوي وي، مګر جرایم او جنایتونه نه دي ورک شوي.

یو شاعر وايي:

د انسان اصلاح په پوهه انسان کړي

ناپوهان يې په وهلو د انسان کړي

نو راشئ له علم او پوهې نه کار واخلئ، ظلمونه او جبرونه پرېږدئ!

بې ګناه خلک په وهلو او ټکولو مه قایلوئ!

په رشتونو او لحاظونو له حق او حقیقت نه مه تیرېږئ او د یــوه پــه ګناه بل ته جزاء مه ورکوئ! تاسې په خپل نفــس او خپلــو خواهشــاتو حاکمیت پیداکړئ او د همدغه حاکمیت په اثر ځانونه د دې لایق کړئ، چې په نورو داسې حکومت وکړئ، لکه چې یو پلار يې په خپلــو زامنــو باندې په خپل کور کې کوي او هېڅ راز ظلمونه پکې نه وي.

میلونر خیرات خور

که څوک خپه کېږي که خوشحالېږي زه خو څه وایم او خپله غــاړه خلاصوم، ګوندې دا ساده مخلوق لږ غوندې پوه شي او فکر وکړي.

زه اروپا ته نه یم تللی، امریکا مې نه ده لیدلې، په افریقا کې نــه یــم ګرځیدلی او هېچرې نه یم تللی، مګر یو عجیب مملکت مې لیدلی دی او عجیب مخلوق پکې اوسي. په دې مملکت کې د دې په ځــای، چــې بډایان او مالداران خوارانو او غریبانو ته څه ورکړي خوران مسکینان د ډېر مال او دولت خاوندانو ته څه ورکوي او هغوی هم نه شرمېږي اخلي یې.

ته به وایي دی رشوت خواره ماموران او حاکمان یــا دوي، چــې پــه لکونو روپۍ او بې حسابه جایدادونه لري له یوه ډېر عاجز سړي نه هــم په ډېره جزیي فقره کې ترڅو ســل دوه ســوه روپــۍ وانخلــي نــه یــې پریږدي.

نه زه دغه بې رحمه، بې انصافه رشوت خواره نه بښیم، خیرات خواره نبښیم.

په دې مملکت کې، چې زه ورته عجیب مملکت وایم ملیونر خیـرات خور هم پیدا کیږي او ډېر غنیـان د خوارانـو او مسـکینانو خیراتونـه خوري.

په دغه وطن کې ما داسې خلک ولیدل، چې اسـونه ورتـه ولاړ دي موټر لري، قصرونه او باغونه، ځمکې او پټې يې په هر ځای کـې شـته، مګر له داسې خلکو نه خیراتونه او شکرانې اخلي، چې هغوی د خپـل اولاد نفقي او جامې ته حیران دي او د دوی نوکرو ته هم نه رسیږي.

په دغه مملکت کې معکوس وضیعت دی او وږي، بربنډ يې له مړو او دولتمنو سره مالي مرسته او کومک کوي.

په کوم ځای کې، چې د بې وزلو او خورانو پـه خیراتونـو او شـکرانو غنیان او متمولین ځمکې او جایدادونـه، کورونـه او باغونـه، مـوټر او اسونه اخلي.

ایا د هغوی په حال افسوس او حسرت نه دی په کار؟

ای خوارو او بې وزلو پښتنو! هر څوک چې غني او دولتمن شي میـا وي که ملا، سید وي کـه پیـر او پېشـوا هغـه د خیراتونـو او زکـاتونو مستحق نه دی.

هغوی باید تاسې غوندې عاجزانو ته زکاتونه درکـړي او پـه تاسـې باندې زړه وسوځوي،که تاسې نه دریږئ او اورمرو نورو ته څه ورکوئ د

قصرونو او باغونو خاوندانو ته څه مه ورکوئ، بلکې ګوډ، ړانده، کونډې، یتیم، بندي او مسافر ته یې ورکړئ، چې په اخرت کې په ښه درشي.

ستاسې په خیراتونو په عمرو عمرو خلکو مزې، چړچې او ورمیږونــه وکړه، که رښتیا وایم نو شرابونه هم پرې واخیستل شوه او فحاشي پرې وشوه، لږې سترګې وغړوئ او لږ غوندې هوښیار شي.

اخر ړانده خو نه یاست دا څه دربانده کیږي.

تاسې خپلو شکېدلو جامو، خپل فقر او مســکنت او د دوی مــال او دولت وګورئ!

چې دوی څنګه دي او تاسې څنګه یاست؟

که دوی نه شرمیږي او ستاسې خیراتونه قبلوي، بلکې غــواړي یــې تاسې د دوی له حیثیت او شان نه وشرمیږي او دوی تر قیامتــه او پــه قیامت کې مه شرموئ.

ګرانه لیکواله!

د دې عصر قافله ډېره ګړندۍ ده، له دې کاروان سره برابر تګ نــوې اقتضاګانې لري او د انسان په ظاهري او معنوي حال کې بدلون غواړي.

پخوا به یو کارواني له ځان سره پتیرې اخیستي او پــه پنـــو بــه یــې میخونه او نالونه وهل، مګر اوس د الوتکو په سفر کې دغه شیان نه دي په کار او د دې وخت مسافرت هغسې نه دی.

مونږ اوس د ژوندانه په نوې مرحله کې داخلېږو او له یوه حاله بل ته انتقال کوو. هغه څوک چې له خپل خره راکوزیږي او پــه الوتکــه کــې الوځي باید فکر او نظر یې بل راز شي او ناسته ولاړه یې هغسې نه وي.

هغه چې ټول عمر پلی ګرځېدلی او لــه عقلــه پیــاده دی د آس یــا بایسکل سپرلي هم ورته ډېره ګرانه معلومیږي، د ســپوږمۍ کــرې تــه ختل خولا څه کوې.

له یوه زاړه جهان نه نوې دنیا ته ورتګ او په نوو توغنــدیو ســپرېدل ډېر مراحل په مخکې لري او نوې عصري پوهه غواړي.

انسان لکه د تجارت مال داسې نه دی، چې د اوښ له شانه الــوتکې ته رانقل شي او هېڅ تغیر پکې رانه شي.

تجارتي مالونه هم د اوښانو په شا په ښتو او غونـدو کـې وي او پـه الوتکو کې خپله جامه او ظرف بدلوي. هغه وخت چې مونږ د خپل کلي او کور له ځو تنو کاروانیو سره به خــرو پســې روان وو او اوس، چــې د مختلفو ملتونو له افرادو سره په الوتکو کې لرې هېوادو ته ځو او راځــو باید له هغه حاله ډېر فرق ولرو او هغسې نه اوسو.

که هغه وخت زمونږ نظر محدود و زمونږ مزلونه هم لنډ و، مګــر اوس له دغه اوږدو مزلونو او لوړو پروازونو سره لوړ فکر او لرې نظر هم په کار دی.

زمونږ خلک خو اوس د هوایي سرویسونو له برکته لــه ځمکــې نــه لوړې فضا ته هسک شوه او وزرونه یې پیدا کړه، مګر د خلکو فکرونه او اخلاق لوړول دغومره اسانه کار نه دی، چې کــوم داخلــي یــا خــارجي شرکت یې سرته ورسوي.

دا کار تر ډېره حده د هېواد د پوهانو اولیکوالو کار دی.

دا د دوی وظیفه ده، چې د یــوه نــوي نهضــت او ارتقــایي حرکــت ملګرتیا وکړي او د خلکو ذهنونه د نــورو افکــارو او عصــري ایجابــاتو قبلولو ته تیار کړي. نوي نهضتونه په هر ځــای او پــه هــر وخــت کــې پالونکي او رټونکي لري.

په هر ملت کې(نوې خوښي) او (زړه خوښي) شته.

زاړه هر چېرته زاړه رواجونه او عادتونه خوښوي، ځوانان هـــر کلـــه د نوي فکر او د نوي ژوند طرفدار وي.

د دې دواړو ډلو ترمینځ یوه بله ډله مینځګړیتوب کوي، یعنې ځینې نوي شیان ښه ګڼي او ځینې بد بولي. په زړو شـــیانو کـــې هـــم ځینـــې خوښوي او ځینې نه.

دا دریمه ډله په جامعه کې معتدل اشخاص ګڼل کیـــږي او هغـــه دوه نور د افراط او تفریط خاوندان بولي.

زه دلته دانه وایم، چې د افراط طرفداران ښه دي که اعتدال پســـند، مګر په لیکوالو دا پیرزوېنه لرم، چې دوی باید هر کله او هـــر چېرتـــه د نوو نهضتونو ټینګ طرفدار وي او هغـــه زاړه رســـمونه او رواجونـــه بـــد وګڼي، چې د یوې جامعې د ښېرته پاتې کیدو موجب دي.

لیکوال باید خلک پدې پوه کړي، چې د دوی اجتماعي او انفـــرادي ژوند څه راز دی؟ دوی څه کوي؟

د دوی خویونه، فکرونه، عملونه او نېتونه څنګه دي؟ د نن ورځـــې د ژوند د پاره څه په کار دي او د سبا ورځې ضرورتونه څه دي؟

د یوه ولس د حقیقي سعادت د تامین د پاره له هر چا نه د پوهـــانو او لیکوالو مرسته ډېره په کار ده، دوی باید خلک د اصلاحي فعـــالیتونو او

پروګوامونو په ښېګڼو پوه کړي او په عالم کې داسې خوشـبیني پیـدا کړي، چې واقع بینۍ ته زیان ونه رسوي.

مونږ لکه چې د ښو او سمولارو جوړولو ته ډېر ضرورت لرو دېته هـم اړ یو، چې په ښه لاره تګ خلکو ته وښیو او ښه حرکت را پیدا کړو.

که سړک هر څومره ښه جوړ شي او لیاره ډېـره اواره هـم وي، چـې څوک په سمه لاره نه ځي او د حرکت اراده نه لري څوک بـه یـې څـه کړي؟

که د چا صحت هر څومره ښه وي او په وجود تکړه وي، چـې خـوی یې وران او عمل یې بد وي، نو څه فایده؟ ترڅو چـې زمـونږ عـادات او اخلاق سم نه شي او بد ذهنیتونه راسره ملګري وي، که دا ملک جنـت هم شي زمونږ بد عملونه او بد رواجونه به یې په جهنم بدل کړي او پـه هغو اورونو به سوځي، چې زمونږ له نفسونو نـه یـې لـوخړې او لمبـې پورته کېږي که مونږ خپل ځانته متوجه شو او خپل کردار او رفتـار پـه نظر کې ونیسو زمونږ هغه ظلمونه او جهالتونه، چـې د رسـم و رواج او عرف او عادات نوم پرې ایښودل شوی دی، زمونږ د بدبختۍ ډېر مهـم عوامل دي، چې یوه اساسي مجادله او قلمي مبارزه ورسره په کار ده.

په دې اوس وخت کې، چې د تحول ورمه، رسم و رواج پوړنی له مخه اخلي او محبوبیت لـه مینځـه ځـي د لیکوالـو پـه غـاړه ډېـر مهـم مسئولیتونه پراته دي، چې د حقایقو له مخې پرده لرې کړي او ښو تـه

ښه بدو ته بد ووایي، یعنې له هېچانه ونه وېرېږي حتی، چې له عــرف و عادت نه یې هم سترګه ونه سوځي او د حقانیت په جذبه د ناپوهۍ لــه هغه بد ذهنیت سره مجادله وکړي، چې قوت او قدرت یې د زړې زمانې له فرعونیانو کم نه دی او یوازې ابراهیمي جرئت ورسره مقابلــه کــولی شي.

د لیکوال لویوالی په همدغه ټکي کې پروت دی، چې د جامعې عرف و عادت ته په انتقادي نظر وګوري او خپله عقیده پټه نه کړي.

هغه څوک چې خپل صحیح فکر او نظر د عام ذهنیت په مخالفت نه شي څرګندولی څوک ورته په نفرت نه ګوري، مګر کــوم ارزش هــم د جامعې په نظر کې نه لرې.

رښتیانی لیکوال او ستر لیکوال هماغه دی، چې د راتلــونکي نســل قضاوت په نظر کې ونیسي او له سبا ورځې وډار شي، نه له نــن ورځــې نه.

یو مسلمان باید هغه ورځ په نظر کې ولري، چې یو صــحیح قضــاوت پکې کېدونکی دی او حقیقت پکې له رسمونو او رواجونو نه لــوړ مقــام لري.

ښنګه چې په یوه باغ کې هر وخت ناکاره بوټي، درب او کبلــې پیــدا کیږي باغبانان یې له بېخه باسي، چې له باغ نه ځنګل جوړ نه شي، په

یوه ولس کې هم په مرور د زمان ځینې وران خویونه او بد عادتونه پیدا کېږي، چې انساني باغ و بڼ ته زیان رسوي. هغه اصلاحي نهضتونه چې په ملتونو کې وخت په وخت پیدا کېږي د همدې د پاره وي، چې دغه راز بد بوټي ورک کړي او د خلکو په ذهن کې نوې رڼا پیدا شي.

د جهان تاریخ، چې سړی ګوري او د سترو لیکوالو او پوهانو د ژوندانه مطالعه کوي دا ورته معلومېږي، چې د فکر او پوهې مشرانو او لویانو د خپلې عقیدې او فکر د نظر په اظهار او ابلاغ کې څومره جرئت او جسارت نه کار اخیستی او خپل ژوند یې د نورو د ژوند ښه کولو د پاره څومره خوار کړی، بلکې قربان کړی یې دی.

د راتلونکي نسل په نظر کې خپله لویي ثابتول څه اسانه کار نه دی، چې خوشې په خوشې لاس ته راشي. که سړی د پوهې او فکر په رڼا کې د حقایقو په اظهار نن هر څومره منفور واقع شي او عام ذهن و نظر ورته په کرکه وګوري هغومره به دغه سړی د سبا ورځې په رڼا او د راتلونکي نسل په نظر کې ښکلی او محبوب ښکاري.

بله دېوه

خپله ژبه

دغه لمر، چې پاس په اسمان کې زمونږ د پاسه ځلیږي او په خپل نور او حرارت د ځمکې د مخ په بوټو او ژوندیو شیانو کې د نشوې نما قوت پیدا کوي. همدغه شان یو بل معنوي لمر هم شته، چې وړانګې او پلوشې یې د انسان په زړه او دماغ ولیږي او له انعکاس څخه یې افکار او خیالات پیدا کیږي، دا افکار یا خیالات چې د الفاظو او کلماتو په جامه کې څرګند شي نطق، خطابه، شعر، موعظه، نصیحت او داسې نور ورته ویل کیږي، چې دا ټول د ژبې تر عمومي عنوان لاندې راځي او انسان ورباندې له نورو حیواناتو امتیاز پیدا کوي.

نو ویلی شو، چې زمونږ الفاظ او کلمات تش هغه اصوات نه دي، چې له مرغانو او نورو حیواناتو اوریدل کیږي، بلکې دا زمونږ د زړه غږ او د فکر فانوس دی، چې زمونږ فکري رڼا او نور وزیاتوي او مونږ په همدغه وسیله کولی شو، چې یو د بل په مقصد پوه شو او یو له بله فکري او معنوي استفاده وکړو. دا باید مونږ ومنو چې که انسان د نطق او وینا قوت نه لرلي او د افکارو او خیالاتو د جریان د پاره یې دا مجرا نه درلودی، هېڅکله به یې دغه ذهني او عقلي ارتقا نه وه کړې او نه به یې له نورو حیواناتو دومره توپیر درلود، نو زمونږ وینا که څه هم د هغې

رڼا زيږيدنه ده، چې له يوه ډېر لوړ اسمانه زمونږ ذهن ته راښکته کيږي، مګر د دې رڼا په زياتوالي کې زښت ډېر تاثير او دخل هم لري، چې بايد په ډېر زيات اهميت ورته قايل شو.

داهم بايد وويل شي، چې د دغه معنوي لمـر فيضـان چــې انســان ورځنې فکري رڼا اخلي او ژبه ورځنې پيدا شوې ده او هم لکه، چې يــو مملکت له بل ځنې په خپلو مخصوصو بوټو او حيواناتو امتياز پيدا کوي او معنی بيليږي، قامونه هم يو له بله په خپله ملي او مخصوصه ژبه جلا کيږي او دا هېڅ امکان نه لري، چې د مځکې د مخ ټول انسانان په يــوه ژبه وګړيږي، بلکې دا طبيعي او منل شوی قانون دی، چې هر ملت بــه ځانته ژبه لري او په خپله ژبه کې به علمي او معنوي ارتقا کوي. همدغه سبب دی چې يو سړی په ډېر زيار او زحمت هم په پردۍ ژبه کې داسې اديب کيدی نشي، چې له اهل زبانو څخه يې هېڅ فرق ونشي. دا ځکه چې د بلې ژبې الفاظ او کلمات د ده د هغو دقيقو القااتو ترجماني نشي کولی، چې دی په خپله ژبه کې ورځينې تعبيرکولی شي، نو ضرور د ده ذهني او دماغي واردات بې تعبيره پاتي کيږي او د فکر لار يې بنديږي، چې ديته بايد فکري او معنوي اختناق ووايو.

نو ملتونه هم لکه اقليمونه او مناطق د اجتماعي ناموس او طبيعــي نظام تر اغيزې لاندې دي، چې هېڅکله ورځنې سر نشــي غړولــی او حتماً ورسره موافقت کوي. که څوک له دې قــانون مخالفــت کــوي او غواړي چې په بله ژبه کې د علم او عرفان، ادب او بصيرت خاوند شــي

هغه داسې مثال لري، لکه چې د تودو ملکو مخصوص بوټي په سړو ملکو کې کري یا د یوه موسم کرهڼه په بل کې کوي.

دا څرګنده ده، چې له دغسې سعي او عمل څخه هېڅ نتیجه نه اخیستل کېږي او دا راز زیار او زحمت انسان نشي مسعود کولی.

که یو ملت وغواړي، چې خپل احتیاجات په بله ژبه پوره کاندې او په پردۍ ژبه کې د علم او معارف خاوند شي، ښایي چې په خپل جدو جهد ځینې معلومات لاس ته راولي او لږ څه خپله مخه رڼا کړي، مګر دا رڼا به لکه د غلو ډیوه ډېره ضعیفه او خړه وي، چې په نري شمال به مري او هېڅ دوام به نه لري. که ملت د بل په ژبه څه زده کوي هغه زده کړه به لکه د طوطي او مینا زده کړه تش د ژبې په سر وي او زړه ته به هېڅ لار نه لري، په داسې ملت کې هېڅکله د فکري نشوې او ارتقا هیله نه کیږي او نه په علم او ادب کې سمه او صحیح لار ورته پیدا کیږي، دا راز ملتونه همېشه خپلې سترګې غړوي، مګر څه نه ویني نوموړ باید ارومرو خپله ژبه ژوندۍ کړو او د علم وعرفان ډیوه پکې بله کړو، ځکه چې دا ژبه د ملت په ذهن او زړه کې ځای لري او په رڼا باندې یې طبعاً د ملت ذهني او دماغي خونه روښانه کیږي او ډېر ژر د معارف پلوشې د وطن په هره خوا کې خپریږي.

خپل ملیت ساتل

هر ملت بعضې مخصوص شیان لري، چې که سړی هغه ورځني لـرې کړي هېڅ امتیاز ورته نه پاته کېږي.

د همدې لامله هر ژوندی او بېدار ملت خپل ټول ملي شیان لکه:

رسوم او اداب، ملي موسیقي او ملي ادب، ملي ژبه او ملـي روایـات، ملي ذوق او ملي اخلاق په ډېر ښه شان ساتي او هېڅکله ځـان د بـل قوم په څیر نه ښکاره کوي، بعضې ملتونه پدې بـاب کـې دومـره ډېـر احتیاط کوي، چې خپل خرافات او بې معنی شیان، چـې هـېڅ فایـده پکې نه وي هم له لاسه نه باسي او ډېر احتیاط کـوي، چـې وربانـدې ټینګ وي. یو ملت له بل ځنې علم و فـن، صـنعت اخلـي، خـو ملـي خصایص یې هېڅکله نه قبلوي، مګر ځینې ضعیف النفس ملتونه چـې د نورو تر تاثیر لاندې راغلي او خپل ملي ذوق او احساس یې ورک کړی دی، ځکه چې هغوی ته خپل هرڅه بد معلومېږي او پردي هرڅه ورتـه ښه ښکاري، نو په هر شي کې د نورو تقلید کوي او د ملیت پـه معنـی هم هېڅ نه پوهېږي خپل ځانونه ورته ډېر ټیټ او ښکته ښکاري، ښه او بد د نورو په ذوق ځانته معلوموي او له ځانه هېڅ فکر نشي کولی.

که سړی د یوه قام ازادي او خپلواکي د روح او نفس له خوا په نظـر کې ونیسي، نو پوره ازادي او حقیقي خپلواکي هغه قوم لري، چــې پــه خپل فکر کې د بل قوم تر تاثیرلاندې نه وي راغلــی، یعنــې پــه غیــر شعوري طور په بل قام پسې نه وي روان، نه یې ذوق د بل د ذوق تــابع وي او نه د بل قوم فکر له خپل فکره ښه ګڼي.

هر کله پښتون یو توریالی او ننګیالی ټبر دی، چې تر اوسه پــه دنیــا کې په جګو او هسکو ژوند کوي او هېڅکله ورته بل څوک له ځانه لــوړ او ستر نه ښکاره کیږي، نو طبعاً باید خپل ملي خصوصیات او پښــتني ممیزات په ښه شان وساتي او هېڅکله یې له لاسه ونه باسي.

د پښــتنو ملــي اخــلاق او خویونــه، چــې پــه پښــتونواله ورځنــې تعبیرکیږي د ملیت ستنې او مهم ارکان دي، چې په اجتمــاعي حیــات کې ډېر زیات قیمت او اهمیت لري او حقیقي تهذیب پکې لیدل کېږي، د پښتنو صاف اورښتیا ویل، په خپل عهد او قول له سر او ماله تېرېدل، له ضعیفانو او بې وزلو سره مرسته او کومک کول دا ټول هغه صفات او خویونه دي، چې پښتانه یې د پښتونولۍ ارکان او شروط ګڼي.

د پښتنو ملي تربیه هم پر یوه داسې اساس باندې قایمه ده، چې لــه نني حیات او ژوندون سره پوره موافقت لري. دا قوم اوس دیته نــه دی محتاج، چې څوک ورته د شجاعت او زړورتوب درس ورکړي یــا یــې د زیار ایستلو او زحمت ګاللو د پاره تربیه کاندي، ځکه چې دوی ته خپل

ملیت دا تعلیم ورکړی دی، چې باید هېڅ کار ورته په دنیا کې ګــران او مشکل معلوم نشي او له هیچا ځنې یې سترګه ونه سوځي. وګورئ! یو پښتون چې کله خپل ځان ستایي، نو وایي چــې زه اســمان تــه تیــږه غورځوم او سر ورته نیسم، صفتونه خو نور هم ډېر دي، مګر هر قوم او هر څوک له خپل ملي ذوق او احساس سره سره یو صفت ځانته غــوره کوي او فخر ورباندې کوي.

نو معلومه شوه، چې پښتنو ته له مشکلاتو سره مقابله کول او ګرانو کارو ته سر نیول ډېر ښه ښکارېږي او دا قوم د هر راز سختیو مقابلې ته تیار او مستعد دی. دې قوم ته له هر چا ځنې خپل ځان لوړ ښــکاري او تل په خپل ملیت او پښتنواله افتخار کوي، د همدې لامله د قســم پــه ځای کې وایي:

پښتون به نه یم که دا کار مې ونکړ.

نو قومونه که عزته النفس او ځان ښه ګڼل یا په خپل ملیــت بانــدې فخر کول کسبي زده کوي، دوی ته خپل محیط او ملیت دا ورښــیي او بل معلم ته یې هېڅ حاجت نه پیښیږي.

د پښتنو ملیت او ملي اخلاق د دوی له نامه سره تړل شوي دي.

که څوک د پښتنو په کلو او قبایلو کې وګرځي دا به ورته معلومــه او څرګنده شي، چې پښتانه هغه چا ته پښتون نه وایي، چې هغه یــوازې

په پښتو خبرې کولی شي او نه پښتو یوازې د دغو مخصوصو الفــاظو او کلماتو د پاره استعمالیږي، ځکه چې د دوی د محاوراتو او اصــطلاحاتو په نالیکل شوي قاموس کې دا دوه کلمې خورا ډېرې معناوې لري، چې د دې قوم ټول صفات او ممیزات پکې راځي.

نو مونږ باید خپل ملي اخلاق او پښتونواله په ښــه شــان وروزو او د خپلو تېرو پښتنو هغه خویونه، چې باید انسانان او انســانیت وربانــدې فخر وکړي تل په نظر کې ونیسو.

زمونږ اسلاف او پخواني برسېره پــه دې، چــې تــوره او توریــالیتوب ورځنې په میراث پاتې دی، د نورو لوړو او ښو صفتونو خاوندان هــم و، چې په هېڅ قوم کې په طبیعي او غریزي ډول نه لیدل کیږي.

دوی مهذب او خوشبین وو، دوی په خپل ناموس ډېر ټینګ وو او بل چا ته یې هم هېڅکله په سپکه سترګه نه کتل، په هر میدان او هر ډګر کې د ظالمانو دښمن او د مظلومانو ملګري وو، هر چا به چــې دوی تــه ننګ راوړ له سر او ماله به وربانديې تېرېدل او هغــه بــه یــې تــر خپــل سیوري لاندې په ډېر ښه شان ساته.

خپله سیمه به یې ډېره درنه ساتله او په خپله یوه لویشت مځکه به یې خپل سرونه ورکول، هېڅکله یې په دنیا کې د بې ننګۍ ژوندون نــه کاوه او نه به یې د چا پېغور خپل ځانته پرېښوده، خپل نوم ورته له هــر چا ځنې ښه ښکاریده او د پښتونولۍ اب و ابرو یې په ډېــر ښــه شــان

ساتله، نو مونږ باید خپل ټول ملي شیان او ملي اخلاق له هر چا څخه ښه وګڼو او په خپله پښتونواله ونازیږو، کوم طبیعي جوهر او معنوي ښېګڼې چې مونږ لرو، هغه په بل هېڅ قوم کې نشته او نه یې پیدا کولی شي، که څه هم په فن او صنعت کې له مونږ څخه ډېر وړاندې او مخکې وي.

نو مونږ باید له نورو اقوامو څخه فنون او صنایع، علوم او معارف واخلو. د نورو سیاست او معاشرت، کړه وړه هر څه ځانته معلوم کړو، مګر د هغوی په ظاهري ښایست او ښکلیتوب خپل زړه بای نللو او نه خپل ملي ذوق د چا په تقلید کې ورکړو، مونږ باید د پښتونولۍ بڼ خور کړو او لکه بلبلان د نورو د باغ په ګلانو ونه ټپیږو.

مونږ باید د خپلې ملي ژبې له ژوندون کولو سره سم خپل معنویت او ملیت پوره ژوندي کړو او لفظاً او معنی له پلوه ځانونه پښتانه کړو، مونږ باید د خپلې ملي ژبې په قانون کې د پښتونولۍ رڼا او د علم وعرفان نور دواړه جمع کړو او پښتو و پښتنواله یو ځای وروزو او عقیده ولرو، چې زمونږ خاوره د تهذیب او ښو صفتونو زانګو وه او د تاریخ په حق شهادت تهذیب پلوشې زمونږ د ملک او زمونږ د پلرو د اعمالو د هنداري څخه په دنیا کې منعکس شوي دي.

حرکت او پښتون

لمر ختلی او وړانګې یې له درونځې نه کوټې ته را پرې وتلي دي، یو وړوکی ماشوم، چې نوی له خوبه راپاڅیدلی په کټ کې ناست دی او د لمر پلوشو ته هر ساعت لاس وراچوي، مګر هېڅ شی په لاس نه ورځي او موټې یې هماغسې تش پاتي کېږي. دی پدې نه پوهېږي، چې دا وړانګې زما په سترګو کې ځای لري او هیچا ته لاس نه ورکوي.

اوه! واړه او کوچنیان څه عجیبه طایفه ده او څنګه شیانو پسې هڅه کوي، دوی چې کله خپل ځان په هنداره کې ویني هم لاس ور اچوي او منګولې ورسره لګوي، دوی ته خپل ځان هم پردی ښکاري او د خپل سر خولۍ هم د بل ګڼي. که ښه فکر وکړو مونږ هم لکه دوی له خپل ځان سره په جګړه اخته یو او په همدغسې شیانو پسې هڅه کوو، خو دومره فرق شته چې دوی ته خپل شی هم د بل ښکاري او مونږ د نورو مال هم خپل ګڼو، دوی په اورني کې کلک تړلي وي سره له دې لاس او پښې خوزوي او خپل ځان خلاصوي، مګر مونږ بې تړلو هم هېڅ حرکت نه کوو او ځای پر ځای پراته یو.

هوا! مونږ او واړه دومره ډېر فرق نه لرو. که موږ لکه دوی د خپل ځان او وطن لپاره څه نشو کولی یا واړه یو او یا ویده.

هوا! خوب هم یو عجیب کیفیت دی یوه شپه، چې زه په درانه خــوب ویده وم او تندې راباندې ډېره غلبه کــړې وه، نــو مــا بــه لــوی لــوی سیندونه او ولې لیدلې او هرساعت به مې اوبه څښلې، خو مړېدم به نه او تنده مې نه ماتیدله. کله به مې په لویو ډنډو کې لمبل او کله به مــې په لوی سیند کې غوټې وهلې، مگر له خوبه را پاڅیــدم لاس مــې هــم لوند نه و او سخت تږی وم.

د ویدو قومونو ټول کارونه به البته همدغه شان وي، چې هېڅ نتیجه به نه لري دوی. به گمان کوي چې مونږ کــار کــوو او گرځــو، مگــر پــه حقیقت کې به ځای په ځای پراته وي او هېڅ به یې نه وي کړي.

خوبونه هم ټول یوراز نه دي ځینې خلک ویده دي او په خــوب کــې خبرې کوي، بعضې لا داسې هم وي چې له ځایــه پــاڅېږي او گرځــي، مگر ویښ نه وي. د چا خوب ډېر زیات او دروند وي، چې په چیغو هم نه راویښېږي او ځینې کسان په یوه نري گنگوسې ویښ شي، نو ویښــول که څه هم د ویښوونکي کار دی، مگر د ویدو حال پکې ډېر تاثیر لــري. همدغه سبب دی چې د یوه ځای شاعران ډېر ژر خپل قــام پرېښــولی شي او د بل ځای شاعران دا افتخار نشي گټلی او د سوز نارې یې د هوا په امواجو کې بې فایدې ورکیږي.

ویښول هم ډېر اقسام لري، سړی ټول په یو شان نه ویښوي،کشرانو ته سړی نارې وهي او ښوروي یې، مګر ځینې کسان په چاپې کولو او کښېمنډلو بیدارېږي. پدې عصر کې چې ویښتوب تر هر څه ضرور دی. باید هېڅوک ویده پاتې نشي، هر څوک که د خپلو خواخوږو په نارو نه ویښیږي، نو دښمنان یې د برچو په څوکو ویښوي. او هسې یې نه پرېږدي، نو دښمنان یې د برچو په څوکو ویښوي او هسې یې نه پرېږدي، نو باید ویښ شو، مګر داسې ویښ نه لکه واړه هلکان، چې له یوه خوبه راپاڅیدلي او په بل شان خوب کې پراته دي. لاس او پښې ښورول ضرور دي، خو دا سې نه چې سړی د وړانګو په نیولو خپل وخت تیر کړي، وړانګې هم سړی نیولي شي او پوره استفاده ورځنې کېږي، مګر هله چې سړی پوره وېښ وي او د زړه سترګې یې هم غړولې وي.

لوئیدل او جدیت

لکه چې د باغ بوټي او نیالګي ورځ په ورځ لویېږي او وده کوي همدغه شان انسان همه د رشد او تکامل لور ته روان دی، مګر هېڅوک دا مسیر په سترګو نشي لیدی او هره شېبه په تفاوت نه پوهېږي. کله چې نباتات له مځکې نوي راجګ شي له خاورو سره برابروي او ښه لانه لیدل کېږي، مګر څه موده وروسته ښایسته ډېر لوی شوی وي او ښه وده یې کړې وي، دا لویوالی یو ځل نه پېښېږي، بلکې له ابتدا څخه په یوه داسې تدریجي صورت جاري وي، چې څوک یې هره ورځ فرق نشي محسوس کولی، مګر هېڅوک ورځنې انکار نشي کولی، دنیا هم له خپلو ټولو موجوداتو سره همدغه شان د ترقۍ په لور روانه ده، که څه هم مونږ پکې پټې سترګې پراته یو او حرکت یې نه وینو دغه نشو و نما، چې په کایناتو کې په طبیعي صورت جریان لري او هېڅوک یې مخه نشي نیولی کله کله د بعضې عواملو په اثر کې د طبیعي حاله وځي او تغیر پکې پېښېږي.

هو! انسان دا اقتدار لري، چې د طبیعت سېر د خپل تدبیر په موسسه کې ګړندی کړي او په خپله روزنه او زیار یو باغ ډېر ژر سمسور کاندي. د انسان جدیت او فعالیت هم په حقیقت کې همدغه معنی لري، چې دی له طبیعت سره یو لاس شي او خپل تاثیر څرګند وښیي.

کله کله سړی پدې راز بحثونو کې له ځینو کسانو اوري، چې په هر کار کې اعتدال ښه دی او ډېره بېړه ښه نه ده...

هو! اعتدال ښه دی او په هېڅ کار کې دومره بیړه نه ده په کار، چې سړی پخوا له فکر کولو یوه کار ته ملا وتړي او داسې منډې پکې ووهي، چې په یوه شېبه کې ځان دومره ستومانه کړي، چې بیا دوه ساعته ځای پرځای پروت وي او د حرکت نه وي، مګر داسې هم باید ونشي چې سړی اعتدال د ځان د پاره پلمه کړي او ټول کارونه طبیعي جریان ته وسپاري.

وګورئ! اوسپنه یا نورو فلزات پس له ډېرو قرنو او پیړیو د یوه مناسب حرارت او طبیعي تحول په اثر کې دا صلاحیت پیدا کوي، چې بعضې الات او اسبابونه ورځنې جوړ شي، مګر کوم وخت چې صناعتي فابریکې د انسان لاس ته را ورسېږي ډېر ژر هر راز تحولات قبلوي او د انسان جدیت او فعالیت ته ځان تسلېموي.

نو د طبعیت سیر همېشه په داسې طور جاري وي، چې لیدل کېږي نه، مګر د انسان د فعالیت اغېزه ښکاره او څرګندوي.

په هرځای او هر مملکت کې، چې د جدیت څرخونه په بیړه چلېږي هلته په ټولو شعبو کې ښکاره پېشرفت لیدل کېږي او ورځ په ورځ په کارونو کې تفاوت محسوس کېږي، نو باید هر سړی د خپل جدیت او فعالیت له مخې هر راز موانع لرې کړي او مخ پر وړاندې لاړ شي، پدې لاره کې که سړي ته هر څومره پېچومي مخې ته راشي باید سترګې یې ورته سپینې نشي او اسانه یې وګڼي.

سړی که په یوه قوي زړه او د امکان په سترګه هر شي ته ګوري هغه ته ډېر موانع پیښېږي او څه شی یې مخه نشي نیولی، مګر هغه کسان چې ضعیف النفس دي هغوی په خپله ځانته موانع پیدا کوي او دومره

اهمیت ورکوي، چې د اقدام تصور هم نشي کولی. ډېر خلک یوازې د همدې لامله چې یو کار ورځنې خراب نشي هېڅ کار ته زړه نه ښه کوي او له هر شي ځنې ډېره کوي. زما په خیال دغه راز ذهني موانع له ټولو موانعو ځنې ډېر تاثیر لري، ځوک چې له خپل پیشرفت سره مینه او علاقه لري هغه باید دا راز فکرونه بیخي له ځانه لرې کړي او خپل هغه حرکت، چې د ده نقصان او تاوان موجب کېږي هم له سکونه ښه وګڼي.

سړی باید په لوی لاس خپل ځان یا بل ته ضرر ونه رسوي، مګر له موهوم ضرر ځنې هم دومره ونه ډار شي، چې هېڅ کار ته لاس وړاندې نه کړي او لاس تر زنې ناست وي.

انسان له ډېرو زیانونو او تاوانونو ځنې یوه ډېره قیمتي او مهمه فایده اخلي، چې هغه تجربه ده، ځوک چې د ژوندون په حقیقي مفهوم پوهېدلی وي، چې حیات بې له حرکت او جدیت ځنې بل شی نه دی او دا هم ورته معلومه وي، چې د دنیا ټول ژوندي شیان د همدغه ورزش په مرسته قوت او طاقت مومي، هغه هېڅکله ځای په ځای کښېناسته نه قبلوي. وګورئ! کوچنیان او واړه د خاپوړو او ښخېدلو په ذریعه خپل غړي قوي کوي او په سکون نه راضي کېږي.

دا ځکه چې د حیات له قانونه خپل سر نه غړوي او که هر ځومره په خپلو حرکاتو کې تکلیف ویني او هر ساعت پر مخ ولوېږي بیا راپاڅېږي او په خپلو پښو درېږي. دا ګرځیده اوښوریده دوی خپل کار ګڼي او هېڅکله له خپلې مور یا پلار ځنې پکې مرسته نه غواړي.

هر څوک چې غواړي له خاورو څنې خپل سر را هسک کړي او پورته شي یا په بل عبارت د بلې ورځې د پاره ځان قوي کړي هغه باید له دغسې پرځېدلو او ولیدو ونه ډار شي او نه په دا راز واقعاتو، چې د حیات په لاره کې هر چا ته پېښېږي دومره متاثر شي، چې له هر څه لاس واخلي او په هسې کښیناستو راضي شي.

نو اعتدال پسندي باید زمونږ د پیاوړو ملګرو د جدیت او فعالیت سیر ورو نه کړی شي او نه باید د احتیاط نوم په دوی دومره اغیزه وکړي، چې غړي یې بیخي سست شي او هېڅ ونه کړي، ځکه چې احتیاط دیته نه وایي، چې سړی هېڅ نه کوي او نه اعتدال دغه شی دی، لکه چې بعضې خلکو د خپلو داسې حرکاتو د پاره نوم ورکړی، چې په سترګو نه لیدل کېږي او نه یې چا ته تاثیر معلومېږي.

کوم قومونه چې د ترقۍ په لار کې له نورو څنې وړاندې او د مخه دي که هغوی د اعتدال په نامه خپل سیر لږ څه ورو کوي او په وقار و متانت و تکامل سیر قطع کوي، ورته ښایي، مګر یو داسې قام چې له نورو څنې بیرته پاتې وي هغوی باید له منډو کار واخلي او په نورو پسې ځان ورسوي.

پوره ژوندون

دغه شپې او ورځې چې زمانه او وخت بلل کېږي، د نـړۍ پـر ټولـو موجوداتو باندې راځي او تیرېږي، مګر کوم تاثیر چې په حیوانـاتو کـې کوي هغه د صحرا په کاڼو کې نشي کولی.

زمانه او وخت د باغ په ونو او بوټو خزان او بهار راولي، چـې بعضـې بوټي ورکوي او بعضې نوي پیداکوي، همدغه شـان پـه حیوانـاتو کـې زړښت او ځواني، قوت او ضعف پیښوي، مګـر د بیـدیا کـاڼي کـه هـر څومره وخت ورباندې تېر شي هماغه شان وي، د پسـرلي نسـیم او د منې بادونه پکې هېڅ توپیر نه ښکاره کوي، نو ویلی شو چـې عصـر او زمانه په ژوندیو شیانو کې تاثیر کوي او ژونـدون هـم د زمـانې تـاثیر قبلولو ته وایي.

هو! زمانه او عصر په ژوندیو شیانو کې د هر شي د احساس په اندازه اغیزه او عمل کوي او په هغه ځمکه کې ښایسـته او میـوه داره بـوټي زرغونوي، چې هلته د حیات ماده او ژوندي ذرات موجود وي، په شنډه مځکه او وچ ډګر کې هېڅکله هغه تاثیر نشي کولی چې په بـاغ او بـڼ کې یې کوي. همدارنګه کوم تاثیرات، چې زمانه او وخت د انسانانو پـه

ډله او ټولګي کې لري هغه د غرو او رغو په حيواناتو کې نــه لــري، نــو ويلی شو چې انسان د زمانې له تاثيره نسبت ټولو موجوداتو تــه زياتــه استفاده کوي او لکه څنګه، چې زمان په ده کې تاثير او عمل کوي، دی هم په زمان کې عمل او اغيزه کوي، همدغه انسان دی، چــې د ده پــه افعالو او اعمالو يو عصر له بل ځنې بېلېږي او د ده په شاهکار يو قــرن په بل باندې افتخار او سرلوبي کوي.

زمانه ځي او تېرېږي، مګر د انسان اعمال او افعــال لــه ځانــه ســره داسې نښې وړی، چې د خلکو هېر شي او د چا له ياده ووځي.

زمانه دا کولی شي، چې انسان له ځان سره ملګری کړي او لــه دې نړۍ څخه يې بوځي يا په بل عبارت د ده وجود خاورې کړي، مګر د ده ښه نوم او ښه عمل هېڅکله او په هېڅ شان نشي محوه کولی.

ښايي، چې بعضې کسانو ته د ښه عمل په نسبت دا سودا پيدا شــي چې مونږ ښه عمل څه شي ته وايو؟ او زمونږ مقصد پدې ټکي کې څــه شی دی؟

د دې پوښتنې ځواب به همدومره لنډ او اسانه ښه وي: هرکار چې د نورو انسانانو په خير او فايده تمامېږي او خلکو ته يې فايــده رســېږي هغه ښه عمل او ښه کار دی.

زمونږ دا لنډ عبارت البته هر راز مادي او معنوي امور چې د بشــریت په فایده باندې تمامېږي د ښه عمل په نامه خلکو ته معرفي کولی شي. همدغه ښه عمل دی، چې د بشر په تهذیب او تمدن کــې لویــه برخــه لري، چې باید زمان او مکان ورباندې فخر او لویي وکړي.

دغه راز ښه عمل که هر څوک په خپلو سوانحو کې لري هغه بــه پــه اخرت کې هم د ده په مخکې لکه د جنت ښکلې او ګلالۍ حوره ګرځي او دی به ورځنې خوند او حظ اخلي.

زمونږ دا بحث د ژوندون په شاو خوا کې دی او هغه انسان ور بانــدې ستایو، چې دغه راز ښه عملونه ورځنې په خپــل عصــر او زمانــه کــې ولیدل شي. مونږ مخکې وویل چې ژوندون د زمانې تــاثیر قبلولــو تــه وایي، مګر دا د حیواني او نباتي ژوندون تعریــف دی، چــې د انســاني ژوندون په نسبت نیمګړی او ناقص معلومېږي، مونږ هغــه انســان پــه انساني ژوندون باندې ستایو، چې هغه هم د زمانې عمل او تاثیر قبلوي او هم په خپله په نورو شیانو کې اغیزه او عمل کوي، مونږ هېڅکله هغه قوم یا هغه ملت ژوندی نشو بللی، چې زمان ورباندې راځي او تېرېــږي او دوی پکې هېڅ نه کوي.

دغسې عمر یا شپې او ورځې خو په حیواناتو او باغ و بڼ باندې هــم تېرېږي، چې هغوی ورځنې استفاده کوي او لوېږي، مګر دغه لوییده د

دوی کار او عمل نه بلل کېږي، ځکه چې دوی یــوازې د زمــانې تــاثیر قبلوي او په خپله څه نه کوي.

مونږ غواړو چې انسان پداسې حیات او ژوندون وستایو، چې لــه ده سره وړ او مناسب وي. انسان باید په دنیا کې داسې ژونــدون وکــړي، چې د نورو په ژوند کې هم برخه واخلي او خپل قرن ژوندی کړي.

د دنیا لوی مصلحین او لارښوونکي، لوړ او نوموړي فیلسوفان چې د بشریت کاروان یې د جهالت په توره شپه کې په سمه لار روان کړي دي او د جهالت په توره شپه کې یې، لکه د اسمان ځلیدونکي ستوري هــر چا ته لوری او لودن ښودلی دی، چې د بشر د مادي او معنوي حیات د دوی مرهون دی او تر اوسه پورې د دوی په نامه په دنیا کې ژوندي دي. همدوی د انساني ژوندون مثالونه او ښې ښې نمونې دي، چې په لوړ او تام حیات ستایل کېږي. دا راز حیات نه د زمانې سیلاب وړلی شي او نه یې قرنونه او عصرونه په اثرو باندې خاورې اړولی شــي، دا راز ژونــدون دومره قدر او قیمت لري، چې زمان او مکان وربانديې ویاړي او د مځکې پله په همدغسې کسانو باندې درنه او سنګینه ده، چې پرښتې ورتــه د لمر اوسپوږمۍ ډیوه په لاس ولاړې دي او ننداره یې کوي.

موږ غواړو چې انسان خپله انــدازه او خپــل اســتعداد پــه نظرکــې ونیسي او ځانته هغسې ژوندون غوره کړي، یعنــې هېڅکلــه پــه یــوه داسې ټیټ او ناوړه حیات، چې حیوانات یې هم لري راضي نشي.

حیات او ژوندون ځانته مدارج او مراتب لري، چې مونږ یې دلته په نباتي، حیواني او انساني ژوندون ستایو، چې نباتي حیات بې شعوره او حیواني حیات ته شعوري ژوندون ویل کېږي، هر کار چې انسان له شعوره ورتېر د عقل او فکر خاوند هم دی باید د ده حیات او ژوندون هم لکه فانوس د علم او پوهې په رڼا ښایسته او روښانه وي، چې د زمانې په حال تاثیر وکړی شي او تیاره یې په رڼا بدله کړي. همدغه حیات چې هم د زمانې تاثیر قبلوي او هم په خپله په زمانه کې تاثیرکول دي، کامل او پوره حیات بلل کېږي، چې د انسان د پاره مناسب دی، که مونږ غور وکړو د مځکې د نورو موجوداتو ژوندون هم په حقیقت کې د انسان په حیات پورې تړلي دی. که د انسان حیاتي فعالیتونه نه وي، د حیات او ژوندون ماده به د مځکې له مخه که بېخي ورکه نشي، نو دومره خوبه کمه شي چې له دې وخت سره هېڅ نسبت پیدا نه کړي.

نو انسان باید لکه لمر یو با حرارته او روښانه ژوندون ولري، چې د ده په تاثیر د مځکې د مخ ټول شیان وروزل شي او وده وکړي.

هو! انسان باید لکه لمر داسې وي، چې د ده په تلو د مځکې نیمه کره د غم او ماتم تور کالي واغوندي او هر څوک د ده تګ له دنیا ځنې پوره حس کړي.

د ژوند مقصد

هر سړی چې هر څه غواړي یا له هر شي سره مینه لري، هماغه شی د ده مقصد او مطلب یا په بله ژبه خواهش او ارزو بلل کېږي، هغه مـین او عاشق چې خپلې معشوقې ته رسېدلی او خپله محبوبه یې په داسې خوشحالۍ په غېږ کې نیولې ده، چې بې شرابو مست او مدهوش دی یا هغه څوک، چې شپه او ورځ یې د شهرت د ګټلو او اعتبار پیدا کولـو د پاره یوه کړې او لوړې رتبې ته رسېدلی دی، همدارنګه هغـه د علـم او عرفان د ډیوې پتنګ، چې د جهالت په توره شپه یې ځان د معرفت رڼا ته رسولی دی او له هر چا ځنې خپل ځان مسـعود ګڼـي، دا ټـول پـه حقیقت کې بې له دېنه چې خپل مقصد ته رسېدلي دي بل مفهوم نـه لري.

نو د دنیا هره خوشحالي یوه ګرانه او قیمتي مرغلره ده، چې د مقصد په لمن کې موندل کېږي.

دنیا په حقیقت کې یو نندارتون دی، چې انسان ته هر راز ښـکلي او ښایسته شیان ورښیي، چې هر څوک له خپل ذوق او خـواهش سـره سم یو شي پسې هڅه وکړي او ځان ور ورسوي، بلکې انسان لاڅه چې

حیوانات او د هوا مرغان یې هم هسې نه دي پرې اېښي، بورا یې د ګل په ګلالیو پاڼو مین کړی او د پتنګ په زړه کې یې د شمع د محبت ډیوه بله کړې ده، نو چې سړی خپلې سترګې ښې وغړوي او هر طرف ته ښه په ځیرځیر وګوري هر شی او هر څه د خپل مطلب او مقصد د پاره زیار باسي او په هر شواخون، چې وي ځان ورسوي، نو بیا ویلی شو چې ژوندون په حقیقت کې د خپل مقصد د پاره حرکت او جدیت دی خوشحالي یا سعادت هم د مقصد په رسېدلو یا د مقصد د پاره په زیار ایستلو کې دی، بلکې هغه کسان چې خپل مقصد ته لانه دي رسېدلي او په لاره کې دي د هغوی خوشحالتیا لا یو بل شان کیف لري، چې په کامیابۍ کې نه پیدا کېږي.

مونږ مخکې وویل، چې ژوندون هغه حرکت دی، چې د خپل مقصد او مطلب د پاره وي، ځکه چې هر حرکت او ژوندون سند او دلیل نشي کیدی، هغه ګڼه چې څوک یې له غره ورغړوي او په ډېره بېړه مخ ښکته راځي یا هغه خزان وهلې پاڼه، چې د مني باد یې له ونې بیله کړي او یوه خوا بله خوا یې وړي دا هم حرکت دی، خو ژوندون ورته نه ویل کېږي، همدارنګه موټر، بایسکل، طیاره او داسې نور، چې د بل مقصد د پاره په حرکت کې دي او په خپله کوم مقصد نه لري ژوندون نه بلل کېږي. مونږ دلته په مطلق حرکت کې بحث نه کوو او نه مطلق حیات زمونږ د بحث موضوع ده، زمونږ غرض انساني ژوندون او انساني حرکت دی، چې عالي یا حقیقي حیات ورته ویل کېږي، نو هر انسان

چې په هغه کې دغه راز حرکت نه وي هغه ژوندی نه بلل کېږي، مګر په حیواني ژوندون قابلیدی شو. د انسان حرکت د حقیقي ژوندون نښه نه ده. هغه انسان چې ګوزنګ وهلی دی شپه او ورځ په حرکت دی یا د سرو له لاسه او د چا له ډاره، لکه پاڼه رپېږي. دا هم حرکت دی، خو د مقصد د پاره نه، همدارنګه هغه څوک چې پټې سترګې پروت دی او په ویدو یوه خوا بله خوا لاس اچوي یا ډډه په ډډه اوړي راوړي دا هم حرکت دی، مګر داسې ناقص حرکات د حقیقي او انساني ژوندون دلیل نشي کیدی. مونږ هغه انسان ته په حقیقي ژوندون قابلیدلی شو، چې په خلاصو سترګو په خپله اراده او مینه د خپل مقصد، خپل ملت او خپل وطن د پاره کار او حرکت کوي او که داسې نه وي، نو د دغسې کسانو مرګ او ژوند څه فرق نه لري، ځکه چې د دغسې کسانو حیات او ژوندون بې له خوراکه بله هېڅ نتیجه نه لري او په دې هرڅوک پوهېږي، چې ژوندون په نامه خوشحال وي، ځکه چې دا راز ژوندون د حیواناتو په برخه رسېدلی دی، چې باید انسان هېڅکله وربانـدې خوشحاله نشي. زمونږ له دې تېر بحث ځنې به دا څرګنده شوې وي، چې زمونږ مقصد په دې وینا کې د حقیقي او انساني ژوندون تعریف او ښودنه ده، چې د هر چا ورته پام شي او پیدا یې کړي، نو بیا د نتیجې په ډول وایو، چې حقیقي یا انساني ژوندون هغه حرکت دی چې د خپل مقصد د پاره وي او هر څومره، چې د سړي مقصد لوړ او ښه وي هغومره یې ژوندون هم ښه او د ستایلو وړ وي.

که دیو سړي مقصد له خپل شخصي مفاد ځنــې لــوړ او پورتــه وي، یعنې یوازې د خپل ځان په غم نه وي اخته او د اجتمــاعي ســعادت د پاره هم زیار باسي، البته د دې سړي ژوندون او حیات ډېر قدر او قیمت لري، چې باید هر څوک یې وستایي او ور باندې خوشــحاله وي، ځکــه چې حیات د مقصد حاصلولو وسیله ده او قیمت هم د مقصد په اعتبار ټاکل کېږي، مګر دا هم باید ووایو چې لوړ او ښه مقصد هر څوک د ځان د پاره نشي ټاکلی او نه د هر چا سترګې ورباندې نښلي، ځکه چې هــر څوک د خپلې پوهې او خپل فکر په اندازه یو شی خوښوي، چې هغــه یې مقصد بلل کېږي، نو هر څومره چې د یوه ســړي تعلــیم لــوړ وي او تربیه یې ښه وي او په هره اندازه، چې د چا بصیرت او بصارت زیات وي هماغومره یې مقصد هم ښه او عالي وي، نو مونږ هېڅکله له یوه داسې سړي چې هغه د انفرادي حیات له دایرې ځنې دباندې نه وي وتلی او د اجتماعي حیات تصور هم نشي کولی، دا امید نشو کول چې هغــه دې یو اجتماعي مقصد ولري او د هغه مقصد د پاره دې زیــار وباســي، نــو زمونږ د پوهانو او لیکوالو دا وظیفه ده، چې خلکو ته لوړ او عالي مقاصد ور وښېي او له اجتماعي حیات سره یــې اشــنا کــړي، یعنــې د لــوړو مقاصدو محاسن او ښېګڼې ورته پوره ښکاره کړي، چې هر څــوک پــه ډېره مینه او محبت د یوه ښه او لوړ مقصد په لور روان شــي او دومــره شوق ورسره ولري، چې هېڅکله ستړی او ستومانه نشي او نه یې هېڅ راز تکلیف او زحمت مخه ونیولی شي. هو! د پوهانو په برخه لــه اولــې

ورځې دغه وظیفه رسېدلې ده، چې د خلکو له سترګو د جهالت پردې لرې کړي او له درانه خوبه يې راجګ کاندي، چې هر څوک د خپل حيات او ژوند د پاره حرکت وکړي او له دغو شپو او ورځو، چې په هر چا باندې تېرېږي استفاده وکړي، ځکه چې زمانه په حقيقت کې لکه يو بحر داسې دی، چې هر څوک ورځنې د خپل مقصد په اندازه استفاده وکړي څوک ورځني ښايسته او قيمتي مرغلرې راوړي او څوک پکې يوازې کبان نيسي. بعضي لا داسې هم وي چې بې له اوبو څښلو نوره استفاده نه کوي. مونږ بايد د زمانې له دريابه پوره استفاده وکړو او په قيمتي مرغلرو پسې لاس وګرځوو، زمونږ ښاغلي او پوه اديبان بايد لکه د پښتو او پښتونولي حامي خوشحال خان خټک خلکو ته د سعې جدو جهد درس په دې ډول ورکړي.

که غوټۍ پسې وهې په لاس به درشي
چا وې دا چې په درياب کې ګوهر نشته

دا راز صحيح افکار که د چا په مغزو کې ځای ونيسي او يقين پيدا کړي، چې په سعيه او کوشش، جدو جهد هر راز مطلب حاصلېږي او سړی په خپل زيار و زحمت له وخت او زمانې ځنې هر ډول مادي او معنوي استفاده کولی شي، هغه هېڅکله محروم نه پاتې کېږي او هرو مرو د زمانې له ډکه دريابه خپل مقصد او د مراد ګوهر لاس ته راوستلی شي.

ګڼهل

شپه ده او د اسمان ځلیدونکي ستوري درګرده سترګکونه وهي. زه پورته پاس په اسمان کې د سپوږمۍ او ستورو ننداره کوم یو بل هلــک، چې د یوه لوی ډنډ پر غاړه ناست دی هماغه ســپوږمۍ او رېږیــدونکي رېږدېدونکي ستوري په رڼو اوبو کې ډېر ښکته د ځمکــې پــه تــل کــې ویني.

ګورئ! د انسانانو نظر څومره توپیر لري، چې یو شی په یوه وخت کې څوک پاس په خپل سر ویني او څوک یې ټیټ په ځمکــه کــې مــومي، همدغه یوه رڼا ده چې هم پورته په شنه اسمان کې او هــم ښــکته پــه ځمکه کې ترسترګو کېږي، نه همدغه یو شین ډنډ دی چې هم پاس په سر ولاړ دی او هم ترپښو لاندې لیدل کېږي، مګر که ســړی لــږ څــه د شپږو جهانو او خواو له قیده ځان خلاص کړي او د خپلو اعتبــاراتو لــه دایرې څنې بهر شي، نو بیا د حقیقت په لویه او لایتناهي فضا کې لوری او لودن ورکوي او خپل ځان هم ورځنې ورکېږي.

نو انسان په حقیقت کې تل د خپل اعتبار او ګمان په نړۍ کې ژونــد کوي او هرڅه په هغه جامه کې ویني، چې دی یې وراغوندي.

هو! د دنیا ټیټوالی او پورته والی زمونږ سترګو او اعتبار پیدا کړی دی او دا سره او شنه رنګونه زمونږ د دوو سترګو مولود ګڼل کېږي.

که زمونږ اعتبار او ګڼل څه قیمت ونه لري سره او سپین، زیړ او ګلیټ څه توپیر نه لري.

مونږ ته خپل ګمان بعضې واړه شیان غټوي او بعضې غټ شیان راته واړه ښکاره کوي، د کار ګرانتیا او اسانتیا زمونږ په لاس کې ده او د هر شي قیمت او اهمیت زمونږ په اعتبار او ګڼلو پورې اړه لري.

همدغه زمونږ ګڼل او اعتبار په هر څه کې تاثیر کوي او په دنیا کې نوي دودونه او ذهنیتونه پیدا کوي.

همدغه شی دی، چې کله انسان له یو موهوم شکل څخه ویروي او کله یې د توپ خولې ته د حملې د پاره تیاروي. د انسان ګمان او اعتبار یو داسې طلسم دی، چې که دی یې په خپله مات نه کړي هېڅوک یې نشي ماتولی.

نو هر قام او هر ملت تر هغه وخته لوړ او غښتلی وي، چې په خپل ځان ویسا او اعتماد لري او هر کله، چې خپل ځان ضعیف وګڼي نو بیا یې هېڅکله پښې نه ټینګېږي او نه د سیالۍ په میدان کې په خپلو پښو درېدلی شي.

همدغه سبب دی، چې نن د هر ملت پوه او پیاوړي واکداران خپل ملت ته د غرور ملي او اعتماد بنفس درس ورکوي او په دغه راز تلقیناتو کې یو قوي زړه پیدا کوي، چې بعضې ورځنې په خودي باندې

تعبیر کوي او د ملتو په لوړوالي او ارتقا کې زښت ډېر تاثیر او اغیزه لري او اجتماعي پوهان یې خورا ډېر ستایي، ځکه چې حقیقت تر یوې اندازې زمونږ د اعتبار او نظر په واک دی او لوړوالی یا ټیټوالی هم زمونږ په لیدو پورې اړه لري.

هو! همدغه انسان دی، چې کله حقایق باطلوي او کله د خپل لاس په بوتانو خپل ځان غولوي، همدغه انسان دی چې کله سومنات ماتوي او کله یې په خپله جوړوي، همدغه انسان دی چې کله د دین او شریعت له دایرې وځي او کله د عرف او عادت په لومه کې داسې نښلي، چې هېڅکله ځان نشي خلاصولی.

هو! انسان کله د لاس غوټه په خوله خلاصوي او اسانه کار ځانته ګرانوي. کله ډېر مشکل او ګران کارونه اسان شمېري او د خپل ګمان په مرسته یې په اسانه سرته رسوي، نو ویلی شو چې د انسان خپل ګمان د ده په حق کې منلی او صحیح حقیقت دی او که یو ځل په خپل ګمان بد ګمان شو، نو بیا په هېڅ ځای کې حقیقت نشي پیدا کولی او په خپل وجود هم نه قایلېږي.

خومره به ښه وي، چې زمونږ او ستاسې ګمانونه ښه وي.

زړه او سترګې

کله چې یو شی په سترګو کې ښه ښکاره شي او پــه زړه کــې ځــای ونیسي او کله زړه یو شی سترګو ته ښه ښکاره کوي. د سترګو کار لــه ښایست سره دی او د زړه له مینې او محبت سره، کله مینه د ښایست په اثر کې پیدا شي او کله د مینې په سبب سړي ته یو شی ښایســته او ګلالی ښکاري. بعضې خلک دي چې زړه یې په سترګو کې دی او بعضې په زړه کې سترګې لري، ډېر ځله د سر سترګې غولېږي او لکه وړوکــی هلک په یوه ښایسته مار خپل زړه بایلي، لکه د هوا مرغه شنه پټي تــه راښکته کېږي او د څو دانو د پاره ځان په لومه کې نښلوي، مګــر د زړه سترګې په داسې شیانو نه غولېږي او هر شي کې د نقص او مفــاد ډېــر واړه ذرات ویني، یوازې ظــاهري ښــکلیتوب او داســې ګلالیتــوب نــه خوښوي، چې عاقبت او نتیجه یې ښه نه وي. دغه د سر سترګې چې د لمر او سپوږمۍ په رڼا کې یو شی او بل شی ویني هر څوک لــري، مګــر ډېر لږ خلک دي چې د زړه په سترګو څه شی لیدلی نه شي، ځکه چې دا سترګې د علم او عرفان رڼا غواړي او بې له دغې رڼا هېڅ نه ویني او وړاندې تورتم وي. کله کله سره د علم له رڼا هم دا ســترګې څــه نــه ویني، ځکه چې بعضې داسې پردې وړاندې پرتې وي، چې بې د هغــو

له پریکولو هېڅ کار ورځنې نه اخیستل کېږي، دا پردې زیاتره د تقلیــد په سبب پیدا شوې دي یا د اوهامو او خرافاتو ګرد او غبار پیــدا کــړي دي، چې علم یې هم علاج نشي کولی.

دا سترګې د انسان هغه پټ استعداد دی، چې په مختلفــو نومونــو، لکه عقل، بصیرت، فکر او داسې نوو ورځنې تعبیر کېږي.

او انسان وربانديې له نورو حیواناتو پېژندل کېږي. انسان باید ارومرو خپلې دغه سترګې وغړوي او کار ورځنې واخلي. سترګې پټول چــې د پښتنو په محاوره کې لوی عیب دی، هغه د همــدغو ســترګو پټــول او حقیقت ته نه کتل دي. کوم ضعف یا عیب که په دغو ســترګو کــې وي هغه باید حتماً اصلاح شي، ځکه چې تر هرڅه د مخه دغه علاج ضــرور او لازم دی. که دا سترګې روغې نه وي د علم رڼا هېڅ او بې فایدې ده، لکه چې یوه ړانده ته د لمر پلوشې هېڅ دي، ځوک چې دا سترګې نــه لري هغه لکه ښاپیرک د علم له رڼا تښتي او ځان ورنه پټــوي یــا لکــه هغه بوتې، چې د لمر رڼا ور باندې بده لګېږي او په سیوري کې ښه وده کوي، دی هم په تورتم او تیاره کې خوښ او خوشحاله وي.

چا چې د زړه له سترګو کار اخیستی او په همدغه نظر یې دنیــا تــه کتلي هغوی د دنیا په صحنه کې ډېر شیان لیدلي او هر څه یې په خپله لمن کې راغونډ کړي دي، ځکه چې د دې سترګو مخه هېڅ شی نشــي نیولی او تر ډېرو لرې ځایو پورې رسیږي، که انسان له دې سترګو کــار

واخلي او دا سترګې وروزي، نو خپل وړاندې وروسته حال و مال تر یوې اندازې ویني او خپل ښه او بد تر هغه حده چــې د بشــر لاس رســیږي سنجولی شي.

څوک چې دا سترګې لري هغه له هغو شیانو، چې مــونږ تــه عــادي معلومېږي ښه لوړ مطلب معلومولی شي او د یوې منې له لویدلو ځنــې د مځکې د قوې جاذبه معلوموي، د داسې کسانو په نظر کې د ونې یوه شنه پاڼه د معرفت دفتر او کتاب وي، چې ډېر حقایق پکې ویني او ښه ښه نتایج ورځنې اخلي.

زه دې پېژنم

که ته سل ځله ځان راته په بل څېر وښیې او خپله جامه بدله کـړې، زه دې پېژنم او په خپل زړه کې ستا حقیقت ته په ځیر ځیر ګورم، سـتا خوښه چې ځان هر څنګه ښکاره کوې او په خپل ظاهري وضعیت کـې هرڅه تغیر کوي، مګر پدې پوه شه چې نه به د چا په ادراک او بصـیرت پرده وغوړوې او نه به خپل حقیقت بدل کړې، لکه چې یو مـین خپلـه لیلې په لوی ټولګي کې پېژني یا لکه یو حقیقت لیدونکي، چې ریا کـار زاهد تر سپین څادر لاندېویني چې دا څوک دی او څه کوي، همدغه شان ته هم هېڅکله نه پټېږې او زه دې پېژنم.

ته په خپله چالاکۍ خپل ځان بل راز ښکاره کوې او زه هم سـتا پـه مخکې څه نه وایم، مګر په زړه کې پوهېږم چې ته څوک یې؟؟ ته پـدې پوه شه، چې ښه لباس، ښه وینا، ښه شهرت، عزت او اعتبار همدارنګه یو هسک او جګ مقام ته ختل هېڅکله د سړي معنـوي معیـار نشـي لوړولی که څه هم د ځینو په نظر کې لوړ ښکاري. ته پدې پوه شه، چې که خلک ستا له ظاهري حاله متاثر کېږي او تا بې موجبـه سـتایې، دا ستاینه تاته هېڅ فایده نشي رسولی او نه ستاپه حقیقت کې څه تغیـر او تحول پېښوي.

هو! که یې سل ځله څوک لعل لعل بولي

په ستایلو به لعل نشي کوتی لعل

لکه یو غمجن سړی په خپله مصنوعي خوشحالي ځان نشي خوشحالولی همدغه شان ټول ظواهر د حقیقت په تبدیل کې بې دخله او بې تاثیره دي.

یو ټیټ سړی که د غره سر او جګ ځای ته وخېژي هغه ته هر څه ټیټ ښکاري، مګر دی هم ټیټ وي او په حقیقت کې هېڅ نه وي لوړ شوی.

نو دا راز لوړوالی بې له دېنه، چې د سړي په نظر کې نور ټیټ ښکاره کړي او غرور پیدا کړي بله فایده نه لري.

هو! دا راز لوړوالی سړی له نورو خلکو ځنې لرې کوي او لویوي یې نه!

حقیقت

لکه چې کله کله سړي ته خپله واهمه پــه تــوره شــپه کــې بعضــې ډارونکي شیان پیدا کوي، چې هغه یوازې د ده په سترګو کې ځای لري او بل څوک یې نه ویني. دښمنان او معاندین هم بعضې داسې عیبونه د سړي په شان کې ویني، چې نور خلک یــې نشــي لیــدلی او یــوازې د همدو تخیل پیدا کړی وي، نو لکه څنګه چې عشــق او محبــت زمــونږ سترګې داسې تړي، چې د خپل محبوب معایب له محاسنو څنې نشــو بیلولی، حسد او عناد هم زمونږ او د حقیقت ترمنځ حایل کېږي او لکه د جهل حجاب ډېر حقایق له مونږ څنې پټوي یا یې په بل رنګ ښــکاره کوي.

نو نه هغه ستاینه حقیقت لري، چې مجنون یې د لیلې د سپي کوي او نه هغع عیب، چې دښمنان یې په سړي پسې تړي.

ترڅو چې مونږ خپل ځان د عشق او محبت لــه پنجــو او د عنــاد او حسد له منګلو خلاص نه کړو، څنګه به حقیقت ته ورسیږو او پــه څــه شان به د حقیقت په شاو خوا کې ازاد فکر وکړی شو؟؟

نو ارومرو به یا د عشق او محبت لاملــه د یــوه شــي پــه حــق کــې خوشبین یو او ښه ګمان به ورباندې کوو یا به د نفرت له کبله بد بــین یو، چې هېڅکله به محاسن نشو لیدلی او هر شي ته به د بد ګمانۍ پــه

سترګه ګورو په دغه دواړو حالو کې به مونږ تــه خپــل ګمــان حقیقــت ښکاري، مګر له حقیقت نه به ډېر لرې یو.

زماپه ګمان ځنې کسان ډېر زیات غولېدلي دي، چې خپلو عیبو پــه پلټنه کې خپل دښمنان په حقه ګڼي او دا ګمان یې کړی، چې دښــمن لکه ائینه د سړي عیب په رښتیاني صورت سړی ته ورښیي، ځکه چې حسد او عناد ارومرو د دښمنانو ذوق او ذایقــه دومــره خرابــوي، چــې انګبین ورته سکنجبین ښکاره شي، لکه چې شیدا وایي:

ګیله من یم له حاسده ښه متاع کاندي کاسده

انګبین سکنجبین کا په مزه یې تریو جبین کا

نوکه مونږ خپل عیب د دښمن په ذوق پیژنو او د حاسدانو ذایقې تــه اعتبار ورکوو، کېدای شي چې خپل خواږه تروه وګڼو او د دې په ځــای، چې ځان اصلاح کړو له ښو ځنې بدو ته واوړو، نو بیا به هم حقیقت تــه نه یو رسېدلی او غولیدلي به یو.

هرکله که له دغو شیانو مجرد شو او د خپلو احساساتو او اعباراتو له دایرې بهر شو، مګر پدې شرط چې د همدغې بې اعتبارۍ په نړۍ کــې پاتي نشو او لوړ مقام پیدا کړو، یعنې مایوس نه شــو او لا پــه حقیقــت پسې وګرځو، ښایې چې هغه وخت مو ســترګې پخــې وي او حقیقــت ومومو.

نو زمونږ او د حقیقت ترمنځ ډېره لاره ده او هغه وخــت ور رســیږو، چې د جهل له تورتمه ووځو او د کور کورانه تقلید بوتان مات کړو او له

خپلو هغو نفسي کیفیاتو ځنې هم ځان خلاص کړو، چې بعضې شــیان مونږ ته ښایسته کوي یا يې بد راته ښکاره کوي.

او برسېره پدې دومره تجربه هــم حاصــله کــړو، چــې رښــتیانې او غولوونکې رڼا وپېژنو او پدې پوه شو، چې د اسمان دغه رانېه ستوري یا لمر او سپوږمۍ ولیدونکي او پریوتونکي دي او یوه بله رڼـا شـــته، چـــې هغه د زړه په سترګو لیدل کېږي او دا ټول شیان د هماغې رڼا په اثر کې پیدا شوي دي، نو حقیقت لکه یو غمی تر لوړو غرو لاندې نه دی او نـــه لکه د حیات اوبه په تورتم کې ځای لري، چې مونږ يې په هېڅ شان ونه لیدلی شو، بلکې د حقیقت رڼا دومره ځلانده ده، چې بعضې نورشـــیان هم ځلیدونکي ښکاره کوي او مونږ، لکه چـــې د ســـپوږمۍ پـــه شـــپه د سحر او سپوږمۍ رڼا نشو بیلولی، همدغه شان د حقیقت د رڼـا امتیـــاز هم نشو کولی که څه هم له هرې خوایي په مونږ احاطه کړې او مونږ يې په غېږ کې نیولي یو، نو مونږ هر وخت د حقیقت په رڼا کـــې یـــو او هـــر وخت له خپل فکر او بصیرت سره سم یو شی د حقیقت مثل او نظیر یا عین حقیقت ګڼو، لکه یو مین چې کله د غره زرکه او کله باغ ســـروه د خپلې معشوقې نظیر ګڼي او د هوسۍ سترګې د لیلې سترګې بـــولي او ډېر ځله لا خپله معشوقه هم په دغه راز نومونو ستايي او له حقیقته په لوی لاس ځان لرې کوي. انسان ته خدای دا استعداد ورکړی، چې پـــه حقیقت پسې له هرې حلقې او د جامعې او محیط لـــه غـــولي ووځـــي، ترڅو چې حقیقت پیدا کړي او یوه ملت ته د هدایت رڼا شي.

د محبت رڼا

سړی چې د محبت رانجه په سترګو پورې کړي هغه بیا هر شی په یوه ښه رڼا کې ویني او د هر شي ښه ډډه ګوري.

هو! دا راز خلک هېڅ شي ته د تنقید په سترګه نشي کتلی او نه د اعتراض او عیب لټولو افکارو ته پاتې کېږي.

څوک چې د محبت تراغېزې لاندې راشي هغه لکه بلبل او بورا د ګل په یوه پاڼه خوښ او خوشحال وي او ټول باغ په همدغه یوه پاڼه کې ویني، هغه هېڅکله د خزان تصور نشي کولی او نه ورته دنیا بې وفا معلومېږي، مینه او محبت هر محبت سړی ړوند او ګنګ کړي، چې په سترګو عیب لیدلی او په خوله یې ویلی نشي، ځکه چې د هغه زړه لکه یوه پاکه مرغۍ په یوه داسې فضا کې طیران کوي، چې هلته د بد ګمانۍ ګرد او غبار هېڅ نه لیدل کېږي، د محبت خاوندان هېڅکله لکه منطقیان د چا د دلایلو منطقي ضعف ته نه ملتفت کېږي او نه د چا وینا ورته د سیاست او منافقت له مخې معلومېږي.

هغه هره خبره رښتیا او صدق ګڼي او په هېچا کې د غدر، خیانت او فریب علامې نشي لیدلی. مینه ناک خلک به هېڅکله لکه فلاسفه د عیب او نقصان ذرات په کائیناتو کې نه ویني، لکه هغوی چې د محبت

او عشق نازک او خوندور کیفیتونه، لکه یو مین او عاشق نشـــي حـــس کولی او عشق ته مرض یا جنون وایي.

د محبت لرونکی لکه یو صوفي د مینــې پــه رڼــا کـــې حقیقــت تــه رسېدلی وي او نور خلک د خپلو اوهامو او ګمانونو په ګرد او غبار کـــې ورکوي.

که مونږ له چاسره مینه او محبت لرو هرومرو به د هغه په حـــق کـــې خوشبین یو او لکه پتنګ، چې هېڅکله د شمعې حــرارت او ســـوزېده نشي حس کولی، مونږ به هم د خپل محبوب په شاو خوا کې هېڅ عیب نشو لیدلی، مګر څوک چې د خپلو دوستانو په حال کې لکه یو مفتش داسې غور او تعملق کموي او د هغوی د ملامتۍ د پاره قراین لټوي هغه که څه هم کله کله حقیقت ته رسېږي ډېر ځله به په خپل اجتهاد کـــې سهوه کېږي او د دې لامله، چې په سلو کې یو ځل حقیقت ته رسېدلی دی، هر وخت به خپل فکر صحیح او صایب ګڼي.

شعر او ادب

چپه چپي او قراره قراري ده، سپوږمۍ په سپينه رڼا د مځکـې مـخ ښايسته او روښنايي ده، هېڅ طرف زور او زوږ نشــته او د شــپې اولــه شومه ده. يو ژور لښتی چې په شنه ګياه پټ او پوښلی دی له اوبــو نــه ډک او غلی روان دی، سړی چې دا وضعيت ګوري ګمان کــوي چــې دا اوبه بې شعوره نه دي، چې په عزم او اراده کوم طرف ته ځي.

زه هم په همدغه ګمان ورپسې روان شوم او تلم څه شېبه وروســته ګورم، چې په یوه شنه باغ کې ګرځم او قدم وهم پدې باغ کــې هــر راز بوټي ولاړ دي، دا اوبه چې له ډېرې مودې را ايسي دې باغ تــه راغلــي دي د دې باغ په شنو پاڼو، خوږو میوو، ښايسته ګلانو کــې يــې حلــول کړي. دا شين بڼ او تازه چمن يې د انسانانو او د هوا د مرغــانو د پــاره سمسور کړی دی، دا اوبه کله د تاک په رګو کې ننوتلي او ډېر خلک يې په خپل خوند مست کړي او د ډېرو نشه يې د بنګو په پاڼو زياتــه کــړې ده. په یوه بوټي کې يې ځان لکه عسل خوږ کړی او په بــل کــې يــې د سرکې تریوالی پیدا کړی دی.

دا اوبه برسيره پــدې، چــې د دې میــوو او ګلانــو د وجــود ســبب ګرځېدلي دي په عمران او ابادۍ کې يې هم زياته برخــه اخيســتې، د

دې باغ دیوال او ګرد چاپېر سرایونه یې ســرته رســولي دي، دې اوبــو یوازې د مځکې تردد نه دی کړی، کله یې چې په زړه کــې د همــدردۍ حرارت پیدا شوی د اوقیانوس له دریابه راجګې شوي او په وچو میــرو یې د رحمت څاڅکي ورولي دي او کله د ګل له پاڼو هــوا تــه هســکې شوې دي.

همدغه اوبه دي (د نوعیت په لحاظ) چې کله ږلــۍ ورځنــې جــوړه شوې ده او کله شبنم شوي دي، همدغه اوبه دي چــې د ډېــرو خلکــو تنده یې ماته کړي او له مرګه یې نجات ورکړی دی او کله یې لوی لــوی فرعونیان غرق کړي دي.

هو! پدې اوبو کې هر راز صلاحیت شته، چې کله په تبغ کــې ځــای نېسي او د تورې اب په ځای کوي او کله د ګل په پاڼو (ښایسته جامــه) کې ننوځي د حسن او جمال مظاهره کوي. ځینــې وخــت لا د صــدف وړوکی ځان تربیه کړي او د جوهري په دکان کې د تجارت بازار تودوي. ښه فکروکړئ؟ په دنیا کې بل شی هم شته، چې دا ټول کارونه ورځنې واخیستل شي.

هو!

شاعر او عالم

دوه شیه دي، چې یوه شعر او بل ته حکمت یا علم وایي، یو په عقلي استدلال او منطقي قیاس د حق او حقیقت اثبات کوي بل پــه تخیلــي دلایلو او سحري کیف سره حقیقت ته رسوي، شعر د عشق او مینــې رڼا په زړونو کې پیدا کوي او علم و حکمــت د عقــل پــه نــور ذهنونــه روښانه کوي، دا دوه شیه که څه هم د خپل تعریف په لحاظ سره بېل او جلا دي، مګر لکه اوبه او هوا کله کله یو په بل باندې بدلیږي او دا دواړه زمونږ د حیات د پاره ضرور دي.

نو کېدی شي، چې شعر حکمت او حکمت شعر شي، لکه چې زمونږ اسماني کتاب هم له ځینو اشعارو په حکمت ســره تعبیــر کــړی او پــه همدغه سبب زمونږ ډېر مشاهیر هم د شعر په تذکره کې راغلي او هم د علم او عرفان ببرغ جګوونکي دي، نو هغه څه چې د شاعر لــه خــولې اوریدل کېږي هغه هم حق او حکمت وي، مګر د زړه له سوزه سره، لکه چې علامه اقبال وایي:

حــــق اګــــر ســــوځي نــــدارد حکمــــت اســــت
شــــعر میګــــردد چــــو ســــوز از دل ګرفــــت

نو دا بايد ومنو، چې شعر او حكمت كله لكه د سپوږمۍ او سحر رڼا، چې په يوه افق كې جمع كېږي دا دواړه هم په يوه ذهن او دماغ كې يو ځاى كېږي، چې يو بيان هم شعر او هم حكمت ګڼل كېږي او يو سړى هم شاعر او هم عالم يا حكيم كېدى شي، مګر له دې خبرې هم بايد سترګې پټې نه كړو، چې شعري تعبير او علمي تعبير ډېر فرق سره لري علمي تعبير له هرې خوا په حق او حقيقت احاطه كړې وي او دقيق نكات هم ورځنې نه وي پاتې، مګر شعري تعبير او قافيې په محدوده دايره كې حقيقت ته يو اشارت كړى وي، خو دا اشارت لكه د معشوقو سترګك دومره پركيف او جذاب وي، چې له يوه علمي كنفرانس ځنې عميق او با دوامه تاثير لري.

علم او حكمت د حقيقت له مخه ټول لباسونه لرې كوي او په خپله تشريح او تجزيه د يوې موضوع عروق او شرائين او ټول فقرات ښكاره كوي، مګر شعر يې پس له تزئين او ارايش ځنې په يوه ښه لباس كې نيم پټ او نيم لوڅ ظاهروي، چې هر څوك ورباندې زړه بايلي، تعبير هم لكه شعري تعبير داسې وي، چې په يوه فلسفې او علمي تحقيق نه وي بنا، بلكې كله كله په علمي لحاظ غلط هم بلل كېږي.

څومره د مخه ما په مصري مجلاتو كې يوه جمله د اقتراح په ډول وليده، چې د ښو ښو ليكوالو توجه يې ځانته جلب كړې وه او سره له

دي، چې هر یوه په علمي لحاظ غلطه ګڼلي وه، ښه څه یې پکې لیکلي و، جمله داوه:

عمل څه کوي او مونږ کومې خوا ته بیایي، د سعادت لور ته او که هلاکت ته؟ په دې عبارت کې علم لکه یو قاید داسې ښودل شوی، چې مونږ یې خوځولي یو او چېرته مو بیایي او دا څرګنده ده چې علم دا اقتدار نه لري، بلکې د یوه موټر یا بېړۍ مثال لري، چې مونږ وربانـدې خپل ځان رسوو، مګر دا جمله سره له دغه علمي نقصانه په خپله ادبي جاذبه لیکوال مجبوروي، چې په دغه موضوع کې څه ولیکي او هر سړی دې خبرې ته ملتفت کړي، چې نن د دنیا متمدن او علم لرونکي قومونه له خپل علم او تخنیکي معلوماتو څخه د خپل استهلاک او بربادۍ په لاره کې کار اخلي، نو ویلی شو چې اکثره شعري او ادبي تعبیرونه همدغه شان جاذبیت لري او یوې مهمې موضوع ته د خلکو مخه راګرځوي، مګر علمي تدقیق پکې نه وي شوی.

هر کله چې مونږ تر یوې اندازې د شعر او حکمت یا علم په ټکو لږه رڼا وغورځوله او دا خبره مو هم لږه څرګنده کړه، چې شعر او حکمت څومره بیلوالی او څومره نږدیوالی لري، نو اوس راځو د هغې ورځې بحث ته، چې د څو کسو پوهانو په مجلس کې د شاعر او عالم په شاوخوا کېده، په هغه ورځ یو عالم چې شعري برخه یې هېڅ نه درلوده

شاعر ته په همدومره اهمیت قایلیده، چې د لږ ساعت د پاره یو مجلس تودولی شي، چې څوکسه یې خوا ته یوه شېبه راټول شي او بس.

ده ویل، چې شاعر یو بې ثباته شخص دی، چې په یوه اساس بانــدې نه وي روان او هر ساعت یې فکر او حال بدلېږي، مګر عالم لکه یو غــر په وخت او هر حال کې ثبات او استقامت لري او د یوه فکر خاوند وي.

لنډه یې دا، چې ده عالم ته دا حق ورکاوه، چې د یوه قوم مقتدا شي او د سعادت لور ته یې بوځي، مګر شاعر ته په دغه مقام نه و قایل، لــه ده ځنې که څه هم چا پوښتنه ونه کړه، چې دی څه دلایل لــري، مګــر ښایي چې د ده دلیل به همدا و، چې د شعر اساس تخیل دی او هغه یو اساسي شی نه دی، هر ساعت بدلېږي او بېل رنګ پیدا کوي او د علــم اساس هغه یقیني مقدمات او دلایل دي، چې عقل یې تزکیه او تصــدق کوي او هر ه شېبه نه بدلېږي. د ده دغه وینا د مجلس اکثرو خلکو پــه ښه وایي او حق وایي باندې بدرګه کــړه، مګــر زمــونږ د مجلــس یــوه ښاغلي ملګري له شعر او شاعر ځنې تر یوه حده مدافعه وکړه او یوه بل مشر سړي د فیصلې په ډول وویل، چې شعر یو قالــب دی ښــه او بــد، صحیح او غلط هر څه پکې اچول کېږي، نو ښه یې ښه او بد یې بد دي، مګر هغه چا چې شعر او شاعر ته په کمه سترګه کتل هغه وویــل: هــو! شعر یو نېمګړې قالب دی، چې حقیقت پکې پوره نــه راوړل کېــږي. د دې خبرې ځواب خو مونږ مخکې ورکړ، چې شعر یو حقیقت پوره نشي راوړلی، مګر داسې جذاب اشارت ورکوي چې تاثیر یې له عام بیــان او

تعبیر ځنې ډېر زیات او بادوامه وي، نو اوس به راشو دې خبرې ته، چې ایا دغه فیصله مونږ منلی شو که نه؟

له دې فیصلې ځنې معلومېږي، چې شعر د یوه ظرف حیثیت لري چې دارو او زهر دواړه پکې اچول کېږي او په خپله هېڅ شی نه دی، که د فیصله کوونکي غرض همدغه وي مونږ هېڅکله دا نشو منلی، چې شعر لکه یو لوښی وګڼو او نور اهمیت ورنه کړو، ځکه چې شعر په خپله دوا ده، چې دوايي خاصیت او تاثیر پکې حلول کړي او یو له بله د هیولي او صورت نسبت لري او که کله کله له شعر ځنې یو ضرر ولیدل شي، نو دا راز مخالف تاثیر په هره دوا کې کله کله د بعضې موجباتو په سبب لیدل کېږي او علم هم ځینې وختونه د فکري او اجتهادي سهوو په سبب ضرر رسوي، نو مونږ پدې ځای کې هم فیصله کوونکي خپلې فیصلې ته ملتفت کوو او هم هغه چا ته، چې شعر او شاعر ته په ښه سترګه نه ګوري وایو، چې که دی ټول شاعران په نظر کې ونیسي او یو شاعر د تمامو شاعرانو نمونه ونه ګڼي، دی به د فیلسوفانو او متصوفینو د عالمانو او حکیمانو په ډله کې ښه ښه شاعران پیدا کړي او دا به ورته معلومه شي، چې شاعر هم لکه یو ډېر لوی سړی یو داسې استقامت لري، چې نه وي لکه ده چې تصور کړی دی، شاعر هم لکه یو لوی سړی یو داسې استقامت لري چې نه یې د زمانې بهار له چتې باسي او نه یې خزان سر راټیټولی شي، لکه چې رحمان بابا چې وايي:

لکــــه ونــــه مســــتقیم پــــه خپــــل مکــــان یــــم
کــــه خــــزان راپانــــدې راشــــي کــــه بهــــار

په شاعرانو کې هم لوی لوی خلک او لکــه خوشــحال خــان ختـک د ټینګ عزم خاوندان پیدا کېږي چې نــه د دښــمنانو لښــکرې او نــه د حاسدانو خبرې د ده په قوي او غټ زړه کې څه وېــره او حرکــت پیــدا کولی شي، لکه چې په خپله وایي:

د علــم دېــرې خبــرې دنیــا تــورې لښــکرې
زړه مې نه ښوري له ځایه غر خو هسې وي کــه نــه

که شاعران یوازې د تخیل خاوندان وای او نورو اساسي افکارو یې پــه ذهن کې ځای نه نیولی هېڅکله به لکه اقــبال دیــوه نصــب العــین او مستقیم فکر خاوند سړی په شاعرانو کې نه پیدا کېده او لکــه حکــیم سنایي او عطار، سعدي او رومي غوندې اشــخاص بــه د شــاعرانو پــه ټولګي کې نه ښکاره کېدل او نه به لکه بوعلي د عمېقو افکارو خاوند د شعر ویلو اقتدار درلود، شاعر هم انسان دی او انسان ته خدای هر راز استعداد ورکړی، که شاعر له نورو خلکــو ځنــې زیاتــه برخــه نــه وي اخیستې، نو نیمګړې خو به نه وي پاتې شوی.

د تورې رڼا

د زمانې امیل چې شپې او ورځې یې لکه د زنځیرکړۍ یو له بله تړلې دي او د شپو او ورځو، میاشتو او کلونو، قراینو او پیړیو په حساب لوېږي او وړې حلقې لري سرې پکې عجیب و غریب واقعات او مختلفې صحنېویني، نن چې مونږ د استقلال په نامه یو داسې ورځ لرو، چې شپه یې هم له نورو ورځو نه روښانه ده او د دې ورځې په لمن کې مونږ د خپلواکۍ او ازادۍ شرف او وقار موندلی او هره شېبه یې زمونږ په نظر کې ډېر قدر او قیمت لري، دا ورځ مونږ ته یوه داسې شپه هم رایادوي، چې له ډېرې تیارې سترګه په سترګه نه ښکاریده او بیخې تور تم و. دا تورتم د سحر او طلسم یوه داسې تیاره وه، چې مونږ یې په غټو سترګو ویده کړي وو او خلکو به راباندې لوبې کولې، پدې تیاره کې به د دې غرو رغو په هغو زمریانو د استعمار لاس راښکول کېده، چې پخوا به یې خلک له تش صورته وېرېدل او چا به ورته په زغرده نشو کتلی، دې تیارې د پښتونخوا داسمان لمنې په تورو وریځو لړلې وې او داسې معلومیده لکه چې پښتانه پاس په اسمان کې یو ستوری نه لري، په دغه شپه د بدبختۍ یوه داسې سیلۍ را الوتې وه، چې زمونږ ټولې ډیوې یې وژلې وې او په هېڅ ځای کې د امید رڼا نه ځلیده، زمونږ

زوړونه لکه ساړه نغري له حرارته تش او خالي و او د ملیت په کــالبوت کې مو د حیات او ژوند ګرمي بیخي لړه وه، پدې وخت کې ناڅاپه زمونږ په مخکې یوه داسې رڼا وبرېښېده، چې زمونږ حال او استقبال یې روڼ او روښانه کړ او زمونږ توره شپه یې په سحر بدله کړه.

دا رڼا زمونږ د هغې تورې برق او برېښنا وه، چې هر وخــت وربانــدې پښتنو خپله مخه رڼا کړې ده او د خپلې بدبختۍ تورې تیارې یې پــرې ورکې کړې دي. په دې رڼا کې دومره تودوالی او حرارت و، چې زمونږ په ګوګل کې یې سړه وینه توده کړه او ډېر ژر یې زمونږ په حال او استقبال کې تغیر او تحول پیښ کړ.

په دې رڼا کې مونږ د حیات هغه اوبه د تورې په خوله کې پیدا کړې، چې سکندر په تورتم کې لټولې. کله چې مونږ له دغې تیــارې رڼــا تــه راووتو او د پښتونخوا د غرو پــه څوکــو بانــدې د ســعادت وړانګــې او پلوشې وځرکېدې زمونږ په زړو کې د حیات مینــه، د وطــن محبــت، د ملیت احساس، د علــم او ترقــۍ شــوق او د ژوندانــه ټــول صــفات او خواهشات پیدا شوه، د وطن ښایسته غرونو او ناوونو، ډکو سیندونو او ګڼو ځنګلو زمونږ په زړه کې وطني عشق پیدا کړ مونږ په همدغــه رڼــا کې خپل ځان پېژانده او په ځان مو ویسا پیدا شوه، چې ملي غــرور او افتخار هم ورسره ټړلي دي.

مونږ په دې وپوهیدو، چې د دنیا طوفانونه هېڅکله مونږ د نـړۍ لـه مخې نشي ورکولی او نه دغه راز لرې او تورې ورېځې زمونږ د سعادت د رڼا مخه نیولی شي.

هو! مونږ حق لرو چې په خپل قوي او متـین موجودیـت ونـازېږو او ووایو، چې مونږ هغه خس او خاشاک نه یو، چې د حوادثـو سـیلۍ مـو تیت په پرک کړي، ځکه چې مونږ په خپله پښتو او پښتونواله د هـر راز مشکلاتو مقابله کولی شو او د پښتنو په اصطلاح اسمان ته تېږه غورځو او سر ورته نیسو.

مونږ هغه ښاغلي پښتانه یو، چې ځان راته ډېر لوی او ستر ښـکاري او د خپلې سیمې درنښت، خپل ملـي افتخـار، د پښـتونولۍ ننـګ او ناموس د تېرو پښتنو ښه نوم په داسې ډول ساتو لکه چې یو ډېر پـاک او له مېنې ډک مین د خپل مقدس عشق احترام او حرمت ساتي.

مونږ خپل ځان او خپله خپلواکي، خپل پښتنې موجودیـت ارومـرو ساتو او له سروماله وربانديې تېرېږو، مګر باید په دې پوه شو چې مونږ دا په څه شان ساتلی شو؟ د دې پوښتنې په ځواب کې څه شی، چې زما په نظر کې ډېر مهم معلومېږي هغه زمونږ ملي تربیه پښتني، خویونه او پښتنواله ده، ترڅو چې مونږ پښـتانه یـو او پښـتونولي لـرو زمـونږ د خپلواکۍ او لوړتیا جنډه به ارومرو پورته وي او په ازاده هـوا کـې بـه د ازدۍ په وږمه رپېږي.

هو! دا ربښتیا او کټ مټ حقیقت دی، ترڅو چې د یوه قام په نفسي کیفیت او حال کې تغیر پیښ نشي د هغوی په حال کې خدای هم تغیر نه پېښوي، ترڅو څوک په خپله ځان ځاه ته ونه غورځوي لوی څښتن یې د ذلت او انحطاط په کندو کپرو کې نه اچوي، زمونږ ملي او پښتنې روح په دومره لوړه او هسکه فضا کې ګرځي، چې که مونږ یې په خپله رابښکته نه کړو د هېچا د لېندۍ غشی نه وررسېږي او نه د چا لـه تیـر لاندې راځي. وروسته تر دې چې زه د ځان په ساتلو کې پښتني اخلاقو ته په اوله درجه اهمیت قایلېږم، نو بیا علم او د نن ورځې مختلف فنون ثروت او بډایي او ځینې نور شیان هم ضروري ګڼم. کـه مـونږ علـم او بصیرت نه لرو خلک مو په سحر او چل ترخپلې اغیزې لاندې راولـي او لوبې راباندې کوي، که مونږ شته او ثروت نه لرو زمانه مو وږي کوي او د نورو دام و دانې ته مو را ټېټوي، که مونږ فن او تخنیک نه لرو په خپـل لاس ځان اور ته غورزوو او له ځان سره دښمني کوو، نن خلک د حربي فنونو په قوت د اسمان له وربځو او لوړو کار اخلي او په خپلو دښـمنانو باندې تندر اوږلی وروي، نن خلک د صنعت او حکمت په مرسته هغـه هوا، چې د حیات مهم عنصر دی د مرګ اله ګرځوي او د دښمن په حق کې ورځنې د زهرو کار اخلي. که څوک غواړي چې پـه دې عصـر کـې خپل ځان او خپله خپلواکي وساتي هغه باید دومره کامل انسـان وي، چې خپل هر څه یې په خپل لار کې وي او د خپل هر مرض علاج وکړی شي. پدې وخت کې که نور هېڅ نه وي، خلک د یوه قام لاندې کولـو د

پاره بعضې داسې مکروبونه د هغوی په وجود کې انجکشن کــوي چــې ډېر ژر یې ملي وینه فاسدوي او روح یې وژني، نو برسېره په نورو خبرو نن د ازادۍ ساتلو د پاره ډاکټري هم لازمه ده.

نن ځینې کسان د نورو د اسارت د پاره خپل ځانونه ښایسته کوي او په خپل ښکلیتوب ورځنې زړه وړي، نو سړی باید هېڅکله لکه بلبل د چا په ښایسته ګلانو زړه بای نلي او په پردي باغ کې اسیر نشي، بلکــې خپل ځان، خپل ملیت، خپل دودونه، خپله ناسته ولاړه له هر چا ځنې ښه وګڼي او خود یې ولري، ترڅو چې یو ملت خپلې ټولې نیمګړتیاوې پوره نه کړي او خپل ځان د بل له احتیاجه ونه ژغوروي هغه په دنیا کې حقیقي ژوندون نشي کولی او په هر راز، چې وي د نورو تر تاثیر لانــدې راځي.

سړي باید دې ټکې ته ښه متوجه شي، انسان چې هر څومره مدني شوي او مدنیت ته ورنزدې شو دی هماغومره یې ډار او وېره ورکه شوې او نور ژوندي او ذیروح شیان یې خپل لاس لاندې کړي دي او له خپلې اغېزې لاندې یې راوستلي، یعنې انسان د مدنیت په مرسته په وحشت باندې غالب شوی او قوت یې موندلی، لکه چې اوس هم د دنیا متمدن قومونه په وحشیانو او نیمه وحشیانو باندې حکومت او حکمراني کوي، که څوک غواړي چې د نن ورځې مدني اقوامو تر تاثیر لانــدې رانشــي

باید ارومرو په مدني سیر کې ځان ور سره برابر کړي او تمــدن تــه پــه سپکه سترګه ونه ګوري.

په دنیا کې دا صلح یو طبعي قانون دی او لوی ښتن هم مونږ پــوه کړي یو، چې دا مځکه د صالحانو میراث دی او صــالحان بــه ور بانــدې تسلط لري، دلته غرض هغه صلاحیت دی چې د مځکې د مخ حکمراني پرې کېږي، چې دا صلاحیت د اسلام په ابتدا کې پــه عربــو کــې پیــدا شوی او زمونږ پښتنو په ملیت او پښتنولۍ کې اغږل شوی دی.

مونږ باید دا صلاحیت هېڅکله له لاسه ونه باسو او ورباندې ټینــګ اوسو- د دې صلاحیت لومړۍ نښه دا ده، چــې مــونږ بــه پــه حــق او حقیقت ټینګ ولاړ یو او ملګرتیا به یې کوو، هېڅکله به مو زړه ته خوف او ویره لار نه لري او د ضرورت په وخت کې به وینې تویول راتــه هــېڅ ښکاري او له مرګه به نه وېرېږو، بلکې د خپلې اسلامي او ملي لوړتیــا د ساتلو د پاره مرګ، ابدي ژوندون او خپل سعادت بولو او د دنیا د هر راز سختیو او مشکلاتو په مقابل کې به لکه د خپل وطــن لــوړ او هســک غرونه په هر میدان سر لوړي ولاړ یو، عزم او اقدام به مــو ډېــر ټېنــګ اوکلک وي.

ایثار او قرباني به ډېر لوی افتخار ګڼو، اتفاق او اتحاد بــه هــېڅ شــی نشي خرابولی، په خپل منځ کې به یو له بله مېنه او محبت، پېروزېنه او رواداري لرو او د خپل مقدس دین او ګران وطن د دښمنانو پــه مقابــل

کې به د سختو زړو خاوندان یو. د لوی څښتن په ضعیفو مخلوقاتو باندې به زړه سوی لرو، عدل او انصاف به راته له هر شي ښه ښکاري، د بې ننګۍ ژوندون به په هېڅ شان نه قبلوو او د خپل مقدس او پاک مقصد د پاره به له سر او ماله تېرېږو، خپل ځان او اولاد به د خدای د رضا د پاره قربانوو او بې له خدایه به بل هېچا ته سر نه ټیټوو، دا ځکه چې د خدای له بندګۍ سره بله بندګي نه کېږي او نه خدای پاک په دې باندې راضي کېږي، چې د ده بنده د بل چا بندګي وکړي.

هو! مومن او مسلمان باید ارومرو آرام او ازاد وي او پښتون باید تل ازاد او مستقل وي، نو تل دې وي زمونږ ازادي او خپلواکي او همېشه دې وي پښتو او پښتنواله.

کورنی مرغه

کله چې سړی ستورو سره خبرې کوي او د خپلې پوهې په رڼا کې بله نړۍ ویني او کله په خپلو خبرو نه پوهېږي او په رڼا ورځ بې له خپل ځانه نور څه نشي لیدی، که سړی ښه ځیر شي چرګان هم خبرې کوي، خو د زړه په غوږو اورېدل کېږي - هو! یوه ورځ چې زه د چا مېلمه وم او هغه غوښته چې زما د پاره هغه غټ چرګ، چې ډېر وخت یې ساتلی و پوخ کړي، نو یې خپل زوی ته د هغه د نیولو ویل، زوی یې په کوڅو کې ورپسې منډې وهلې او له ډېرو منډو وروسته یې چرګ ونیو او کور ته ستړی ستومانه سانیولی راغی.

دې سړي په کاله کې یوه باښه هم لرله، چې په یوه دړه ناسته وه او د چرګ منډې یې لیدلې وې، نو یې په خپله ژبه چرګ ګرماوه او ورته یې ویل، چې ته خو ډېر وخت دې سړي په خپل کور کې ساتلی وې او وخت په وخت به یې ډوډۍ او هرڅه درکول او ستا روزنه به یې کوله کوم وخت، چې ده ته نیولې، نو تا د ده ټول ښه هېرکړه او لاس دې نه ورکاوه.

وګوره! زما په غاړه کې یې مزی اچولی، سترګې یې راته پټــې کــړي ګرځېدو او الوتو ته مې نه پرېږدي، سره له دې کله چې مــا پرېــږدي او والوځم هر راز لویې او وړې مرغۍ نیسم او ده ته یې راوړم، خپل ځــان بېرته د ده منګولو ته سپارم او دی نه خوابدی کوم.

چرګ ورته مخ راواړه او ورته یې وویل، چې ســتا ســترګې پټــې دي، هغه لور چې ده زما د پاره تېره کړې دی ته یې نه وینې.

یوه شېبه وروسته، چې دی زما بڼکې وشکوي او خپل ځان ته ترېنــه بالښت او سروېږدی جوړ کړي او ما په اورباندې دا پلو هغه پلو واړوي او بیا مې ټوټې ټوټې کړي او په کټو کې مې لاندې باندې کړي، نو چې تــه مې ژړا او کوکارې واورې، ما به هېڅ ګرم نه کړې او پوه به شې، چــې د ده ټول ښه زما سره د خپل ځان لپاره و او زه یې د همدغې ورځې لپاره لټولم.

هو! هر څوک او هر څه چې د بل د لاس لاندې وي هغه د همدغســې ورځې د پاره روزل کېږي، وګوره بزګر خپل غویي څنګه ښه ساتي، پــه سره غرمه کې ورته واښه کوي، اوبه ورکوي، چې بیا پرې جغ کېږدي او مځکه پرې واړوي. همدغه شان خپل کښت وخت په وخت پنه کوي، له غویو او پــسو یې ساتي، چې له مځکې هسک او ژر ورېبل شي.

همدارنګه هر قام چې خپل واک نه لري او د بــل لاس لانــدې ژونــد کوي، هغو د نورو د ژوندون د پاره لکه چرګان او غویي ساتل کېــږي او

روزل کېږي، نو دوی ته که هر څومره ښه خواړه ورکول کېږي، همغه خواړه دوی د مړینې د پاره غځوي او نژدې کوي یې، دوی ته هغه څه نه ورښودل کېږي،چې دوی په خپل ځان ویسا پیدا کړی شي او په نړۍ کې په خپل واک ژوندون وکړی شي او د بل پاتې شونکو ته سترګې ونه نیسي.

هو! دوی هېڅکله نه شي کولای، چې هر څه په خپله وګټي او بل چاته هیله او اسره ونه کړي.

خوړ ژوند

غر په غره نه ورځي او سړی په سړي ورځي - د همدغه تګ له کبله، چې وګړی یې یو له بله لري سړي ته د نورو ژوندون څه نا څه ښکاره کېږي او راز راز وګړي ویني.

یوه ورځ زه یو داسې سړي کره پېښ شوم چې پوله او پټي یې هېڅ نه درلودل او په کور کې یې د مړک لکۍ هم نه سپېره کېده.

ده خپلې شپې او ورځې په لو او لور تېرولې او د کاله ټول خرڅــوړي یې دومره نه و، چې د یوه بډای او شتمن سړي د غاړې کالي شي.

پدې کاله کې بې له سپورمۍ بله ډیوه نه وه او نه چا بې له خپل لاس او مړونده بلې سر و کېږدۍ درلوده.

دې سړي په دغه ورځ برسېره پدې چې خپل زوی (کټوري) ته یــوه سدرۍ او یوه سره خولۍ راوړې وه، کور ته یې هم څه غوښه اخېســتې وه، کټوري چې وروسته له ډېرو وختونو نوې نزې خولۍ موندلې او نوې سدرۍ اغوستې وه له هلکانو سره په کوڅو کې منډې رامنډې وهلــې، کله چې کاله ته راغی او د غوښو کټوۍ په نغري باندې ولیده په منــډه

ببرته لاړ او په نورو هلکانو یې زیری وکړ چې مونږ نن غوښه پـــخ کـــړې ده.

هغوی که څه هم په دغه ورځ لا څه ډېـرې ورځـــې یـــې غوښـــه پـــه سترګو نه ده لېدلې، خو د پښتنو زامن دي دا ورته ښه نه ښکاري چـــې د دوی له کاله نه په بل کور کې ښه څه پاخه شوي دي او نه دا زغملـــی شي، چې دوی دې له چا نه ښکته او ټیټ وي.

نو هر یوه به چا یو څه او چا بل څه ښودل او خپـل نګـولي بـه یـې ستایل، چا به ویلې چې مونږ لړمون پوخ کړی او چابه ویلې، چې مـونږ نن چرګ باندې کړي دی، دا خبرې دوی په داسې خوند کولې لکه چې لګیا وي او خوري یې، نه خدایږو په خوړلو کې یې دومره خونـد نشـته لکه دوی یې چې له نوم اخیستلو خوند اخلي.

یوازې کټوری له هلکانو سره دا خوړې خبرې نه کوي مور یې هم لـه ښځو سره ناسته ده او وایي: لاړه شم چې د غوښو کټو مې ونه سوځي، غوښه خو نه سوځي، ځکه چې کټوه تر خولې له اوبـو ډکـه ده، هغـه ترسبا هم نه وچېږي، خو دا غواړي چې نورې ښـځې خبـرې کـړي. د کټوري پلار چې خپل ګلالی ځوی په ښو کالیو کېویني من من غوښې اخلي او په کالیو کې نه ځایېږي، خو له بلې خوا چـې د خپلـې ښـځې زاړه ټیکری او شکېدلي کمیس ته ګوري سور او تور ټول یې په زړه کې

ګرځي، خو چې هر څومره خپلې سترګې یوه خوا بله خوا غړوي داسې څوک نهویني، چې د ده زړه پرې ورشي او څه پور ترې وغواړي.

سره له دې، چې پدې کاله کې هېڅ نه و، خو خوښي او ژوندانه خوند پکې زښت ډېر و او له بډایانو ځنې د دوی ژوند ډېر خوږ وو، ځکه و چې د شتمنو او بډایانو زړونه تل هغه څه غواړي چې هېڅکله یــې لاس نــه ورسېږي.

هو! د دوی خوښي او زړه ښه والی دومره وړیا نه وي، چې په دومــره وړو وړو خبرو لاس ته راشي، د دوی سترګې په ټوله نړۍ هم نه مړېږي، د لویو او شتمنو کورو لوی لا څه، چې وړو تــه یــې هــم ډېــر خونــدور ځیزونه ببخونده شوي وي او وربښمینې ټوټې ورته، لکه بیتــي داســې ښکاري. د دوی نړۍ وریجې که هر څومره غوړې او غوښې پکې ډېــرې وي، د نورو سوکړک او شنو سبو یا شړومبو ته په خوند کې نه رسېږي، نه پوهېږم چې دا ولې؟ نو ښه ده که ښه څېزونه د نورو په مخکې اېښي وي، خو خوند د دوی په برخه رسېدلی دی او خوښــي هــم د دوی پــه کاله کې ده.

نه یوازې دا نه، روغتیا او جوړوالی هم دوی تــه ورکــړل شــوی دی، دوی هېڅکله لکه بډایان په لوړو وریجو او کلکو غوښو نه نس خــوږي کېږي او نه هغومره ژر ژر ناروغتیا ورته پېښېږي، دوی بې تروو څیزونــو ښایسته ډېره ډوډۍ خوړلی شي او که نور څه نه وي د غرو پرګې، نانګه

او ممانې، شنې او داسې نور...هم خــوړلی شــي، ځکــه چــې دوی لا د پستو او خوندورو څېزونو خوند نه دی لیدلی.

نه نه لېدلی یې دی، خو په همدغو ځینې ونو کې لکه چــې رحمــان بابا وایي:

((پتنګـــانو لـــره خـــدای پـــه اور کـــې ورکـــړ
هغـــه عـــیش چـــې یـــې بلبلـــې پـــه ګلـــزار کـــا
خرقـــه پوشـــو پـــه خرقـــه کـــې دي مونـــدلي
هغـــه حـــظ چـــې پـــه دنیـــا کـــې دنیـــا دار کـــا))

څه ليکل يا ليک پوهه

دعا

د ټول جهان واکداره! ته هر څه لرې او هر څه کولی شې، د هــر چــا امید تا ته کېږي او څوک څه له تا غواړي. ستا خزانې او کارخانې ډکـــې دي، ستا په باغونو کې د شودو، شرابو او عسلو وېالې بهېږي.

ستا بخششونه او انعامونه بې پایانه دي، ستا د رحمت نور په ځمکــو او اسمانو کې نه ځايېږي.

فقیران او مسکینان درنه د ډوډۍ سوال کوي.

ماړه او بډایان درنه اشتهاء او د هضمولو قوت غواړي.

څوک درنه په ځاریو او دعاګانو اولادونه غواړي، ځنې وایي چې مال او دولت راکړه!

یو وایي جنت مې په کار دی، بل وایي له دوزخه امان او پناه غواړم.

څوک د حورو شوقمن دي او د چا غلامانو ته نیم زړه نشته.

مرتبې او لوړې درجې له تاسره دي، کامیــابي او موفقیــت ســتا پــه توفیق حاصلېږي.

دین او دنیا ستا په لاس کې دي، راحت او زحمت، عزت او ذلت ستا له خوا انسان ته رسي.

بهار او خزان ته راولې، مرګ و ژوند ستا په اختیار کې دي.

هر څه ته کوې او هر څه له تا غوښتل کېږي.

د دې جهان او د هغه جهان اجرونه، خیرونه، خوندونه او خوشحالي خلکو ته ته ورکوې زه. پوهېږم چې تاسره څه شته.

زما دعا او د زاهدانو دعا.

زما ارزو او د پادشاهانو ارزو یو راز نه ده.

زما سوال د بډایانو او مسکینانو له سوال سره ډېر فرق لري.

زه نه وایم، چې ځمکې او پیسې راکړه.

نه غواړم، چې عزت مې ډېر لوړ، رتبه مې لوړه شي.

موټرونه او اسونه مې نه دي په کار.

قصرونه او عمارتونه نورو ته ورکړه!

پټې او باغوونه هغه چا ته وبخښه، چې په خاورو نه مړېږي.

په بانکونو کې د سوداګرو پیسې زیاتې کړه.

د بزرګۍ اعتبار مه راکوه! ځکه چې ستا پـه اطاعـت او عبـادت لـه خلکو نه اجر او عزت غوښتل را ته ښه نه ښکاره کېږي.

زه له دې ټولو نه تېر یم او نور څه غواړم.

زه وایم په جهان کې د ظلم بېرغ نسکور کړه.

حق او عدالت ته قوت ورکړه!

په زړونو کې رحم او د خیر مینه واچوه!

په دماغونو کې د حق نور او د حقیقت رڼا پیدا کړه!

ته کولی شې چې د ظلم قوت په وړو وړو کـاڼو میـده میـده او ذرې ذرې کړې یا د هوا په ماشو ظالمان تباه کړې.

مګر مونږ د اتوم په بمونو هم دا کار نشو کولی.

رحم وکړه

د توري کبږدۍ او د ډېرو رموخاونده!

پدې سره او تکنده غرمه کې.

پدې وچه بیدیا او سپېره صحرا کې، چې یخې اوبه، یخ سیوری، توده ډوډۍ، شودې او مستې کوچ او پېروی، کورت او غوړي، بوخې او پنیرونه هر څه له تاسره دي.

په خوارانو او بې وزلو رحم وکړه!

له مسافرو او لارویو نه خپل خوړونکي سپې ایسار کړه!

هر څوک چې راځي او ستا د کبږدۍ تر سیوري لاندې کېږي، هغه له خپلو سپیو نه وساته او قدر یې کوه!

ای د خروړو سپیو خاونده!

ستا د سپیو تاوان تا له رسېږي او د دوی په ضرر باندې ته نیولی یې.

سپي او نفس دواړه یو شان دي او هر شي ته خوله اچوي.

ته خپل سپي ونیسه او په مونږ رحم وکړه.

ته په خپلو سپیو دا ګمان مه کوه، چې دوی به هر وخت ستا دښمنو او غلیمانو ته غاپي. دوی دېرځله د اسمان ستورو او سپوږمۍ ته هم غاپي او ستا په ملګرو او اشنایانو هم بلوسی او غوتې وهي.

آه - هېڅوک زما نارې نه اوري.

د خپلو سپیو حملې نه ویني.

زما غږ ترکېږدۍ نه رسیږي.

دوی ولې څه نه اوري؟

ولې څه نه ویني؟

ولې په چا رحم نه کوي؟

پردي خو به نه وي؟

کېږدۍ خو د پښتنو معلومېږي.

سوداګر

هر څه چې خرڅوې هغه خرڅ کړه، مګر خپل دین او ایمان مه خرڅوه!

هر څه چې خورې هغه وخوره، مګر سود مه خوره او پنځه ګوتې په خوله مه منډه. هر څه چې اخلې هغه واخله، مګر د خوار وغریب ازار مه اخله!

له هر ځایه چې هرڅه راوړې رایې وړه، مګر ګوره چې بې انصافي او بیرحمي درسره رانوړې.

په اسونو او موټرو سوربېږه! خو د چا په اوږو مه سپربېږه!

له ښاره وځه، خو له نرخه او له چتې مه وځه!

لوی لوی کورونه د ځان د پاره جوړ کړه، خو د خپل بام واورې د بل په بام مه غورځوه!

پېټي ډېر پیداکړه، مګر خپل پېټی مه درنوه او ځانته اغزي مه کره.

د ځان غم دې وخوړ اوس د نورو غم هم وخوره!

لوې بنګلې دې پیدا کړې، لوړ همت هم پیدا کړه!

خلک وایي په ډېرو لیوني خوښ دي، ته هم په لږه ګټه قانع شه او لیونی کېږه مه!

بډایانو وېیژندلې، مګر خوار او غریب دې نه پېژني.

راشه! دوی ته ځان وښیه د دوی په غم کې شرکت وکړه!

پدې شرکت کې که هر څومره سهمونه ولري هغــه هېڅکلــه نــه ضــایع کېږي او ګټه یې یو په لسه، بلکې بې حسابه ده، مګــر دا ســود روا دی، بــې انصافي نه ده انصاف دی.

خلک وپېژنئ!

هغه څوک چې د مملکت کارونه یې په لاس کې دي او د واک و اختیار خاوندان بلل کېږي یا په وطن کې تاثیر او نفوذ لري پوره وپېژنئ!

هغه کسان چې زمونږ د پاره خدمت کوي یا زمونږ په سر تجارت کوي باید وپېژنو او ښه یې وپېژنو.

پېژندل دانه دي، چې فلانکی رئیس یا وزیر دی، هغه بل په ملک او وطن کې ډېر عزت او اعتبار لري، د دې بل مال او دولت ډېر دی. یا په لوړو ځایو کې په ښه نظر لیدل کېږي. دا راز پېژندل زه نه وایم زما مقصد انسان شناسي او د سړو پېژندل دي، نه د چوکیو او نومونو پېژنندنه.

مونږ باید تر هر څه د مخه سړي وپېژنو او دا معرفت یه صحیح ډول حاصل کړو.

د دې معرفت د پاره ډېرې پخې سترګې او صایب نظر په کار دی.

د انسان جوهر او ذاتي قیمت معلومول د جواهرو له پېژندلو یو په څو ګران او مهم کار دی، انسان په ډېرو پردو او ډېرو رنګونو کې پټ دی

او غیر له دغو جامو نه، ده نور کالي هم زښت ډېر اغوستي دي او ډېـر لباسي مخلوق دی.

دی په هر ځای کې بېله جلوه لري د منبر په سر یو راز او په خلــوت کې بل راز دی.

په بازار کې انګور نه خوري په کور کې بوتلونــه پــه ســر اړوي او پــه دوایرو کې د خلکو ویني څښي.

مونږ باید د هر چا معنی او حقیقت ته وګورو او په لباســونو، نومونــو رنګونو ونه غولېږو. که تاسې زما منئ! د چا قصرونو، منصبونو تــه مــه ګورئ، بلکې کار، فکر، ارادې، عمل او ارزوګانو ته یې وګورئ!

تاسو باید په سرو پسې وګرځئ او سرې ولټوئ!

هغه کسان، چې د ممکت بهبود او سعادت غواړي او د اجتماعي درد او احساس خاوندان دي هغه وپېژنئ او په محبت ورته وګورئ!

اوس هغه وخت تېر شو، چې یو سړی به د معاش او رتبــې، عــزت او اعتبار له مخې پېژندل کېده او بیا به د قوت او اقتــدار لــه خــوا ورتــه خلکو کتل دې عصر هغه باداران او اغاګان له اعتبــاره وغورځــول او د وطن خدمتګارانو ته په قدر او احترام ګوري.

د دې وخت انسان په انسان کې معنویت او فضیلت لټوي.

پدې وخت کې هماغه سړی ښاغلی او منلی دی، چې وطن او مملکت ته یې خیر او نفع رسېږي، اوس هغه وختونه لاړل چې خلکو به د جاه وجلال یا د ریا او تدویر په طلسم کې ځانونه پټ کړل او چا به یې کار او عمل ته نه کتل.

د دې زمانې ائینه بل راز ده او علاوه د لباس او جامو په صفایۍ او خیرنتوب د انسان معنوي توروالی او سپینوالی هم سړي ته ښیي.

تاسې ښه ځېر شئ! دغه لوی خلک او د رتبو او مقامونو خاوندان ټول په رښتیا لوی نه دي او نه ټول واړه خلک حقیقتاً واړه او کوچني دي.

اوس مونږ پوهېدلی شو، چې په مشرانو کې کشران او په کشرانو مشران شته.

له لرې او له ورایه خلکو ته مه ګورئ او محض امریت او ماموریت په نظر کې مه نیسئ!

د وطن او مملکت صادق خدمتګاران له دروغجنو او مظاهره کوونکو نه بېل کړئ او خلک وپېژنئ!

د کوم ځای دی؟

یو کور یې دلته دی بل په کابل کې، بل په یو بل ځای کې.

څه ځمکه په کوهدامن کې لري، څه په بغلان کې څه په یو بل ځای کې.

نغدې روپۍ یې په رشوتونو دلته پیدا کړې، مګر ګټه وربانډې نور بانکونه کوي په یوبل ځای کې.

ته وایه چې دا دکوم ځای دی؟

مینه یې له دې خلکو سره نشته او د نورو ملکونو خلک ورته ډېر ګران دي.

د دې وطن له شعر او موسیقي نه خوند نه اخلي او د خارجي موزیک په صفت مړېږي نه، مونږ ته په نفرت ګوري او د پردیو مستخدمینو په مقابل کې ډېره تواضع کوي.

ته وایه چې دا دکوم ځای دی؟

دی د هېڅ ځای نه دی، ځکه چې هر ځای د ده دی او سړی ورته هر ځایي ویلی شي.

هو! دا هغه مرغان دي، چې څلور فصلونه په څلورو مملکتونـو کـې تېروي او وطن نه لري، وطن نه پېژني، د یوه وطن په هوا کې نه الـوځي او د وطن سرې او تودې نشې تېرولی. دا هغه عیاشان دي چې بـې لـه عیش او راحت نه نور څه نه پېژني او له وطن سره هېڅ مینه او علاقـه نه لري.

مونږ هغه کسان د دې وطن بللي وو، چې د وطن په کاڼو او بوټو سر ورکوي او په سختو ورځو کې د وطن په کارېږي، که څه هم پوله او پټی نه لري او په زړو کوډلو او جونګړو کې اوسي.

هو! زما په عقیده دا وطن د هغه چا نه دی، چې د ډېرو ځمکو قبالې یې اخیستې دي، بلکې د هغه چا دی، چې د وطن مینه یې په زړه کـې ده او له وطن سره علاقه لري.

کوم يو ښه دی؟

يو دی چې په خبرو ډېر ښه پوهېږي د هر مطلب د پاره ډېر ښه پېرايــه او ښه دلايل پيدا کولی شي، د خپل منطق په زور هر څوک تېرباسي او لــه ډېره عقله وېښته چيځ.

ساحر نه دی، مګر يو شی په بل راز ښودلی شي او خلکو پــه اذهــانو او نظرونو هر راز لوبې کوي.

عملاً هېڅ نه کوي، مګر په خوله هر څه کوي او هر کار ځانته منسوبوي.

بل هغه دی، چې ډېرې خبرې او مبالغې نشي کولی، د ځــان ښــودلو او ځان ستايلو اقتدار نه لري، په هره خبره کې لکه د شړومبو مچ نه لــوېږي، د هر چا توجه ځانته نشي جلبولی، په مجلوسونو کې پــه وچ زور ځانتــه د خبرو موقع نه پيداکوي او په پټه خوله کار کوي، په دماغ کې يې ښــه ښــه فکرونه او په زړه کې يې د وطن او قام مينه ډېره ده، مګر په خوله څــه نــه وايي او خپل صفتونه نشي کولی.

ته ووايه چې کوم يو ښه دی؟

زه خو وايم، چې دی ښه دی، مګر د هغه قدر کېږي او د ده نه کېږي.

هغه پېژنو او دا نه، د هغه ساحرانه کلمــات رابانــدې اثــر کــوي او د ده صفايي او معنوي فضيلت را نه پټ دی.

هو! مونږ په خبرو غولېږو او حقايق نشو ليدلی.

مونږ بايد دا نقيصه رفع کړو او د خپل احساس او ادراک علاج وکړو.

مونږ په غوږو اورو او په سترګو څه نه وينو، ځکه کارونه خراب او خبرې ښې دي.

وښيه څوک دی؟

اصلي نوم يې نشم اخیستلی، مګر رسمي نوم يې مامور صاحب دی.

په کار نه پوهېږي، مګر په خوشامدو او چاپلوسۍ ډېر ښه پوهېږي.

د لويو او معتبرينو په مخ کې د حاضرباش او خانه سامان کار کــوي، مګر د خوارانو او غريبانو سلام هم نه اخلي.

سواد نه لري، مکتب يې نه دی لوستی، مدرسه يــې نــه ده لېــدلې، اخبار او کتاب نشي لوستلی، مګرماموريت کولی او ساتلی شي.

په درباري اوضاعو کې د ټولو استاذ دی، مګر انســانيت او ســړيتوب يې هېڅ نزده، مکتوب نشي ليکلی، مګر شطرنج کولی شي.

لياقت نه لري، مګر ډوډۍ لري.

د خدای اطاعت ته يې ملا ماته ده، مګر د امرانو په اطاعت کــې اول نمبر اخلي، دنيا يې ډېره ده، مګر همت يې کم دی.

تنخوا يې لږه ده او جايداد يې ډېر دی.

مسافر او فقير ته يوه سوې مړۍ نه ورکوي، مګر مېلمنو ته هره شپه چرګان حلالوي.

غل نه دی، مګر له غلو سره سمه نيمه برخه لري. ساحر نه دی، مګر په يو څو خبرو لوی لوی خلک ړانده او کاڼه کړي.

وښيه! څوک دی؟

رشوت خوره! ته راپه یاد شوې

چاوویل: ټندېري، مګر مړېږي نه، ما ته سمدلاسه ته راپه یاد شوې.

بل وویل: ګېډه خو یې مړه ده، مګر سترګې یې وږې دي، بیا ته را په یاد شوې.

یوه وویل: قصاب نه دی، مګر ډېر خلک یې بې تیغه حلال کړي دي، دلته هم ته را په یاد شوې.

هغه بل وویل: منګولې او پنجې یې د لېوانو نه دي او خونخــوار دی، دا ځل هم ته را په یاد شوې.

بې ګناه خلک مې په زندان کې ولیدل، ته را په یاد شوې.

هغه ورځ چا پوښتنه وکړه، چې په غلو زهېر، د مجرمینو طرفــدار د مظلومانو دښمن، د نا حقۍ ملګری، د قاتلانو حامي څوک دی؟

ماته ته را په یاد شوې.

سیاست

وایه یو څه کوه بل څه.

له بل نه پوښتنه کوه! په خپله هېڅ مه وایه!

په شپه کې د لمر وړانګې ښیه! په ورځ کې د تورتم نښې.

که خبر وې ځان ناخبره کړه! که خبر نه وې د باخبرۍ مظاهره کوه!

شکره لکه مرچ خوره، مرچ لکه شکره.

خلک څه وايي؟

یو وايي په دوايرو کې بې پیسو د چا کار نه کېږي، بل وايي د خان او ملک رسوخ او اعتبار ورځ په ورځ زیاتېږي او ضعیفانو ته پنجــې تېــرې کېږي.

څوک وايي دلته نوی نهضت او فعالیت نشته، ځینې وایــي صــحیح اشخاص او د فکر خاوندان نشته.

شاعر وايي: نشاط او طراوت، ذوق او سرور، احساســات او جــذبات نشته.

ملا وايي: د جلال اباد په نوي ښار کې مسجد او د اذان غږ نشته.

رجب خان وايي: د جلال اباد نوی ښار جوړ نشو او زوړ ښار په لــوی لاس وران شو.

د نوي ښار نقشه لکه د سیدجمال الدین قبر، یا د قرغې بند هېڅ نه جوړېږي او هېڅوک نشي پوهېدلی، چې د ښار مخه کومې خوا ته ده او ښنګه یا کله جوړېږي.

حمید وایي:

چــې دې نــه کــړ پــه نیکیــو ننــګ و نــام لــوړ
پــه دوه چمــه دې د ختــو مشــه بــام لــوړ

بل ځای وایي :

د ریــا پــه حــق پرســتو پــورې خانــدې
پــه هـــردم د بـــرهمن بـــت پرســـتي

یونس وایي:

بنــــدګي چــــې د ریــــا کــــوي یونســــه!
د هغــه رېــره خیشــته ده نــایي غــواړي
ښــه لبــاس کــې څــه د خــدای بنــدګي نشــي؟
چــې جامــه دې د ریــا واغوســته برګــه

علي خان وایي :

ژوبــل زړه بــه دې روغ نــه کــړي علــي خانــه!
پســې مــه ځــه جراحــان دي طبیــب نشــته
د بغــل پــه کتــاب څــه شــی علــم بویــه
هــر صــحاف پــه ملایــانو حســاب نــه دی

پیرمحمد وايي:

داد فریـــاد مـــې تـــر فلکـــه نـــه رســـېږي
د پتنـــګ پـــه دود وربتېـــږم خمـــوش ځکـــه

شیدا وايي:

چـــې لبـــده پکـــې اثـــر د الـــم نشـــي
ثـــه حاصـــل لکـــه شـــبنم لـــه چشـــم تـــره

څوک وايي؟

څوک وايي چې کوږ بار تر منزله نه رسېږي او د دروغو مزل لنډ دی.

د دروغو مزل خو تر اخرته پورې دی او کاږه بارونه تر هماغه وخته مزله ته رسېږي. څوک وايي چې بد ګرځې بد پرځې.

که دا خبره رښتیا وای اوس، خو به یو سړی روغ نه و پاته.

څوک وايي چې د دروغجن مخ تور دی. ما خو ډېر دروغجن ولیدل، چې مخونه یې تک سپین دي.

څوک وايي، چې د شیطانانو دې کور وران شي.

څوک وايي، چې د غله په غره کې ځای نشته.

رادې شي ودې ګوري، چې ښارونه بازارونه ترې نه دي ډک؟

څو ک وايي چې غل نه یې له پاچا مه ډارېږه!

ایا د ناحقۍ له شاهدانو نه ویره نه ده په کار؟

څوک وايي چې په تشو خبرو کار نه کېږي؟ دلته خو په خبرو هر څه کېږي او بې خبرو هېڅ نه کېږي.

څوک وايي چې د غله په زړه خلی وي، ډېر غله شته چې بیخي زړه نه لري.

څوک وايي چې ډېر وايي لږ ترې خېږي، ما خو ولیدل چې هېڅ ترې نه خېږي.

څه وکړو؟؟

مونږ ډېر کارونه لرو او زمونږ وظایف ډېر سنګین دي.

هر څه چې کوو، هېڅ نه کېږي او هېڅ نشو کوی دا ولې؟

دا ځکه چې: کار په سړیو کېږي او مونږ ډېر د کارسړي نه لرو.

څوک چې لږ غوندې سم او صحیح کارکولی شــي، خلــک یــې نــه خوښوي او ناکامه کوي يې، هغه چې د خلکو خوښوي هغه يې د خلکو له مراعاتونو نور هېڅ نه کوي او د خلکــو د خوشــحالۍ د پــاره هرڅــه کوي.

د څنګه خلکو مراعات او خوشحالي؟

د هغو خلکو چې په خپل خیر و شر هېڅ نه پوهېږي.

ژرنده او جماعت نه پېژني.

لکه ګډې او اوزې په قصاب او شپون پسې یو راز منډې وهي.

دوه ملکان يې یو د بل سیوری په ډانګونو وهي.

د دوه خانانو خوسي يې یو ځای نه څري.

د دوه پیرانو مریدان يې یو له بل سره د خدای د پاره دښمني کوي.

دوه ملایان یې یو په بل پسې نه ځي.

اجتماعي شعور او احساس پکې نشته.

له حق او حقیقت، انصاف او عدالت سره مینه نه لري.

ښه نو مونږ څه وکړو؟

مونږ باید یو څو تنه د کار سړي پیدا کړو.

چې هم کار وکړي هم په کار پوه وي هم د کار کولو صحیح طریقه ورته معلومه وي.

ځینې کسان وایي په یو څو ګلانو نه پسرلی کېږي، په یوه مملکت کې څو تنه هېڅ نشي کولی. څو تنه به کوم ځای ته ورسېږي، ترڅو ټول ښه نه شي کارونه نه ښه کېږي.

په دغسې خبرو ساده ګان ډېر ژرغولېږي او هغه کسان، چې انسان ته یوازې د جسمانیت له خوا نه ګوري، بلکې تدبیر، فکر او د ادراک قوت ته ګوري هغه پوهېږي، چې یو سم او صحیح انسان د یوې سمې او صحیح نقشې او صحیح پروګرام په طرح کولو په دنیا کې لوی لوی کارونه کوي او ډېر خلک په سمه لاره د عالي مقصد په لوري روانولی او بیولی شي.

د دغه شان څو تنو سړو له لاسه ډېر ډېر کارونه کېږي او دغسې اشخاص هر ځای ته رسېدلی شي.

په دغسې یوه ګل باندې سل پسرلیه جوړېږي، مګر په څو پسرلیو کې مونږ دغه شان څو ګلونه نشو پیدا کولی، ځکه چې نه یې شو پېژندلی.

زه دا نه وایم، چې نشته یا پدې خاورو کې استعداد محوه شوي دی، بلکې وایم چې باید په دغسې سرو پسې وګرځو او د وطن غرونه رغونه، کلي او کورونه ورپسې ولټوو.

مونږ نه یو خبر، چې زمونږ په غرونو کې څه راز ګنجونه ترخاورو لاندې پټ پراته دي؟ پدې وچې او سپېره بیدیا کې کوم ځای د حیات اوبه تر ځمکې لاندې غلې شوې دي؟ په دغو خوارو او زړو جامو کې څه راز انسانان پیدا کېږي؟

په دغو خلکو کې چې زمونږ نظر او توجه نه جلبوي، څه فکرونه او څه ارزوګانې موجودې دي که مونږ په دې پوه شو چې.

د یوسف ښېرو جامو کې څه ګناه ده
ښه لباس کې چې ګناه کړې زلیخا ده
راځۍ، ښېرې کړو دا ښې جامې رنګینې
پکې وګورو ښېرې ډېرې ننګینې

نو هله به داشخاصو حقیقت او ماهیت ته ورسېږو او زمونږ انتخاب به د

لباس او ښو خوړو خبرو له مخې نه وي، بلکې د معنی او حقیقي هویت له حیثه به وي.

مونږ باید هر چا ته په ځیرځیر وګورو او په خلکو کې سترګې وغړوو.

سترګې غړول یا کتل دانه دي، لکه چــې اوس هــم ځینــې د جــاه وجلال خاوندان نورو ته به حقارت ګوري.

ډېر خلک شته چې د چا تر ږېرې لاندې یې کلونــه تیرکــړي، مګــر لیدلي یې نه دي.

ډېر خلک وایي او زه هم وایم، چې د کار سړي نشته، ځکــه کارونــه خراب دي.

دا خبره له لویو نه نیولې تر وړو پورې هر یو کوي، مګر ســوال دا دی چې چېرته او په کوم ځای کې؟ په یوه کورنۍ او یوه ښار کې نشته؟ که په وطن او هېواد کې. که چېرې د کلي او کور خبره وي، نو کله کله خو په یوه کاله کې د ښځو اوبه هم نه وي، مګر په بــل ځــای کــې ســیند بهېږي او په ځینو کورونو کې ویالې روانې وي.

که په وطن او مملکت کې یې لټوو، نو په ګوشته کې هم ځوانان شته او لعل پوره خو په مېړو پوره ده.

که په زړه کې فساد او خیانت نه لــري! کــه صــحیح نیــت او ښــې ارزوګانې درسره وي، که د حق او حقیقت په قوت عقیده لري.

له حق وېلو او حقیقت ښکاره کولو مه وېرېږئ او په حقـاني جرئـت ناحقه ظلمونه او د اوهامو بوتان مات کړئ!

په هر ځای او هر چا کې، چې خیانتونه او فسـادونه، ظلمونـه او بـد کارونه، ریا او تزویر، بې کفایتي او نالایقي وینئ ورسره جهاد وکـړئ او په هر مورد کې خپل صحیح او انتقادي نظریات ښکاره کړئ!

له هېچا مه وېرېږئ او هېڅکله سترګې مه پټوئ!

که د خپل شخصي او نفسي اغراضو د پاره کارکوئ!

که د وطن او مملکت په نامه خلک غولوئ!

که په زړه کې ټګي او برګي لرئ!

نو د دې عصر بصیرت نه وویرېږئ او پوه شئ چې کـاږه بارونـه تـر منزله نه رسېږي او بې اساسه عمارتونه ډېر ژر نړېږي.

که یو امر په تاسې باندې سترګې سرې کړي او له قانون او عدالت نه خلاف امرونه کوي، که یو خان او ملک په خپل زور او قوت له تاسې نـه بیځایه لحاظونه او مراعاتونه غواړي، که څوک لوړو مقاماتو ته لاره لري او په تاسې د سفارش خطونه راوړي مـه وېرېـږئ او پـه حـق ټینـګ ودرېږئ.

که تاسې خیانت ته اقدام کوئ یـا د نفـس د شـیطان د پـاره حـق باطلوئ که هر څومره موافقتونه درسره وي او قـوي لاسـونه درسـره

شریک وي،که ټول عمر مو یوه او بل ته تملقونه کــړي وي، نــو د ســبا ورځې له باز خواست نه ووېرېږئ!

هو! دمظلومانو او بې وزلو له آه و فریاد نه وویرېږئ! هغه کسان چــې تاسې خپلو معایبو ته ملتفت کوي او ستاسې نقایص درښیي له هغــوی نه مه وېرېږئ، مگر له هغو تملقینو وډار شــئ، چــې ستاســې خیانــت ستایي او ستاسې په سترگو پردې غوړوي.

چا چې په مملکتي دواېرو کې لکه د شرکتو امران یوازې پــه پیســو کومه رتبه پیدا کړې ده یا یې په خوشامدو او تملقونو ځان یوه حد تــه رسولی دی او وظیفه نه پېژني، بلکې اشخاص او درباریان پېژنــي هغــه باید له خپل اینده سرنوشت څخه ووېرېږي.

هغه کسان چې پخواني یې پېژنئ او له وطن او ملیت سره علاقمنــد وي د مملکت له تخت و تاج او له خپل اولولامر او پادشاه سره رښتیانی مینه او علاقه لري، د حق او عدالت له مقتضا سره سم د خدای د پــاره کارکوي، نو :

(لاخوف علیهم ولاهم یحزنون)

وویرېږئ او مه وربېږئ!

که په زړه کې فساد او خیانت نه لرئ! که صحیح نیت او ښې ارزوګــانې درسره وي، که د حق او حقیقت په قوت عقیده لرئ.

له حق ویلو او حقیقت ښکاره کولو مه وېرېــږئ او پــه حقــاني جرئــت ناحقه ظلمونه او د اوهامو بوتان مات کړئ!

په هر ځای او هر چا کې چې خیانتونه او فسادونه، ظلمونه او بدکارونه، ریا او تزویر، بې کفایتي او نالایقي وینئ، ورسره جهاد وکړئ او پــه هــر مورد کې خپل صحیح او انتقادي نظریات ښکاره کړئ!

له هېچا مه وېرېږئي او هېڅکله سترګې مه پټوئ!

که د خپل شخصي او نفسي اغراضو لپاره کار کوئ!

که د وطن او مملکت په نامه خلک غولوئ!

که په زړه کې ټګي او برګي لرئ!

نو د دې عصر له بصیرت نه وویرېږئ او پوه شئ چــې کــاږه بارونــه تــر منزله نه رسېږي او بې اساسه عمارتونه ډېر ژر نړېږي.

که یو آمر په تاسې باندې سترګې سرې کړي او له قانون او عدالت نــه خلاف امرونه کوي، که یو خان او ملک په خپل زور او قوت له تاسې نــه بېځایه لحاظونه او مراعاتونه غواړي، که څوک لوړو مقاماتو ته لاره لري او په تاسې د سفارش خطونه راوړي مــه وېرېــږئ او پــه حــق ټینــګ ودرېږئ.

که تاسې خیانت ته اقدام کوئ یا د نفس د شیطان لپاره حــق بــاطلوئ که هر څومره موافقتونه درسره وي او قوي لاسونه درسره شریک وي، که ټول عمر مو یوه او بل ته تملقونه کــړي وي، نــو د ســبا ورځــې لــه بازخواست نه ووېرېږئ!

هو! د مظلومانو او بېوزلو له آه و فریاد نه ووېرېږئ!

هغه کسان چې تاسې خپلو معایبو ته متلفت کوي او ستاســې نقــایص دربښیي له هغوی نه مه وېرېږئ! مګر له هغو متملقینو نه وډارشئ چــې ستاسې غفلت او خیانت ستایي او ستاسې په سترګو پردې غوړوي.

چا چې په مملکتي دوایرو کې لکه د شرکتو امران یوازې په پیسو کومه رتبه پیدا کړې ده یا یې په خوشامدو او تملقونو ځان یوه حد ته رسولی دی او وظیفه نه پېژني، بلکې اشخاص او درباریان پېژني هغه بایــد لــه خپل اینده سرنوشت څخه ووېرېږي.

استاذ ویل!

استاذ مونږ ته درس راکاوه او مونږ یې ډېر ښه پوه کولو.

د ده په تعلیمونو اجتماعي شعور او احساس ډېر قوي کېده او په مغزو کې بیداري پیدا کېدله، ده مونږ ته د حساب او محاسبې اصول هم ښودل او ویل یې تاسو باید هر وخت له ځانه سره حساب وکړئ او حسابي خلک اوسئ!

یوه ورځ یې د حساب په درس کې مونږ ته وویل:

که یو عدد له بل عدد سره داسې یو ځای کړو، چې یو پاس او بل لاندې وي، لکه ۲[۲]، نو څلور (۴) ترېنه جوړېږي او د یوه وجود په بل کې محوه کېږي او استقلال یې ورکېږي.

مګر که دواړه څنګ په څنګ یو ځای کړو، لکه (۲۲) نودوه وېشت ورځنې جوړېږي او دوه او شل کېږي د دواړو عددونو شکلونه او صورتونه هم په خپل حال پاته کېږي، ځکه چې پدې صورت کې د

ملگرتيا، اتفاق او وروروليۍ راز پټ دی او په هغه بل صورت كـــې تفــوق تسلط او محوه كول مضمر دي.

ده ويل كه د اتفاق او ملگرتيا په صورت يو تن په ځان پسې بل روان كړی شي، نو قدر او مقدر يې ډېر زياتېږي او مرتبه يې لوړېږي.

(يعنې له احادو نه، عشراتو، ماتو او لوفو...ته خبره رسېږي)

كه پنځه الفونه يو د بل په سر د پاسه كېږدو هماغه پنځــه ورځنـــې جوړېږي او شكل و صورت يې هم محوه كېږي. زمونږ استاذ مونږ ته پــه حساب او رياضي كې هم د اجتماعياتو او سياسياتو د فلسفې درسونه راكول او مونږ يې پوه كولو، چې بايد يو له بل سره داسې يو ځــاى شــو چې د تنازع...په ميدان كې ځنگ په ځنگ ودرېږو او څوک د چا په سر باندې پښې كښېنږدي، يو د بل استقلال سلب نه كړي، د لا نوي كولــو او محوه كولو غرض په كې نه وي، بلكې يوه د بل درجه او مرتبــه لــوړه كړي. ده ويل: مونږ به يو مخكې كوو او مشر كوو به يې، مگر يو د بل په سر نه سورېږو او د بل د ټيټولو چم به نه كوو.

زمونږ استاد دا هم ويل:كه مونږ دوه مســاوي عدونــه لكــه(۱) -(۱) -(۲) -(۲) -(۳) -(۳) هر يو له بل نه وړاندې وروسته كړو نتيجه يې يــوه ده، مگر په دوه متفاوتو عددنو كې تقديم و تــاخير ډېــر فــاحش فــرق راولي او په مقدار كې ډېر تفاوت راځي.

که مونږ یو او نه یو ځای کوو او داسې یې لیکو (۱۹) نــولس کېــږي، مګر شل کېږي نه، که هم دغه دوه عددونه داســې ولیکــل شــي (۹۱) خبره سلوته نږدې کېږي او ډېر زیادت پکې راځي. همدغــه ســبب دی چې په جوامعو کې هغه څوک د مخه کېږي چې قدر او مقــدار یــې لــه هغه بل نه زیات وي او د ده په مخکې تــوب بانــدې د جــامعې قــدر او قیمت ډېر لوړېږي، مونږ باید په دې سره پوه شو او د هر چــا اســتعداد، معیار، مبلغ او مقدار ته وګورو.

عجیب انسان

ړوند نه دی، مګر خپل عیبونه نهویني.
کوڼ نه دی، مګر خپله اوري او د بل نه.
زړه لري زړه سوی نه لري.
خپله لږه پوهه ورته ډېره ښکاري، د بل ډېر علم ورته لږ معلومېږي.
د بل لږ مال ډېر په نظر ورځي او خپل ډېر مالونه ورته لږ ښکاره کېږي.
د دې د پاره، چې خلک ورته لاس په نامه و درېږي، خلکو ته لاس په نامه درېږي، د فرعونیت د پاره غلامي قبلوي او د عزت د پاره ذلت ته غاړه ږدي.
دین په دنیا خرڅوي او دنیا په پوچو اعتباراتو پلوري.
لکۍ نه لري او خلک ورته بې لکۍ نه وایي.
څلور پښې نه لري او په څلورو روان دی.
آس نه دی، مګر خلک په لغتو وهي.
ښکر نه لري، مګر سرتمبه دی.
له عقله پیاده دی، مګر هېڅکله پلی نه ګرځي او په موټرکې هم د خپل جهل په خره سپور وي.
ته به وایې دا څوک دی؟ زه وایم: بې پوهې زورور.

خان لالا

خان لالا هېڅکله بې نوکرو او سړیو نه ګرځي.

دی هېچا یوازې نه دی لیدلی.

په خپل صفت هر وخت خوشحالېږي، مګر دی بې له خپلو اوصافو بله خبره نشي اورېدلی.

که بل څوک د ده صفتونه بیان نه کړي دی په خپله صفت پــه ښــه شان کولی شي او لکه سپایي په خپله ځان ستایې.

خان لال بخششونه هم کوي او په کال کې په زرهاوو روپــۍ نقــد او جنس یوه او بل ته ورکوي، مګر خوار او غریب ته سوې مــړۍ هــم نــه ورکوي.

حاکم او علاقه دار، مدیر او مامور، خــان او ملــک تــه ســل قســمه طعامونه تیاروي، مګر مسافر، کونډې او یتیم ته یو سوکړک هــم نشــي ورکولی.

که تاسې خان لالا خوشحالوئ، نــو قلــم او کاغــذ راواخلــئ او د ده بخششونه حساب کړئ یا یې خرخ یو په لسه زیات وښــیي، مــثلاً د ده په مخکې ووایئ، چې د خان په کور کې یو کور کمند د کال څلویښــت منه کلګېږي او د غوړیو خو یې هېڅ حساب نشته.

خان لال نور صفتونه هېڅ نه پېژني، پام کوئ چې د فضـــل و لیاقــت خبرې د ده په مخکې ونه کړئ او د اجتماعي خدماتو اخلاقي فضــایلو نوم په خوله وانخلئ، تاسې به د خانانو په خوی او بوی بلد نــه یاســت، مګر ما له رجب خان سره ډېر صحبتونه کړي او دوی ډېر ښه پېژنم.

ما ځینې داسې خانان هم لېدلي دي، چې له خوارۍ ژرندې ساتي او له کبره مز نه اخلي.

رشوتونه

رسمي رشوت: هغه رشوت چې حاکمان، ماموران، قاضیان، منصبداران يې اخلي.

غیر رسمي: هغه چې خان، ملک، ناظر او نورو ته ورکول کېږي.

معنوي رشوت: تملق، مخامخ صفتونه، دعاګانې او داسې نور.

د پاک نفسو رشوت: دا یکه، د حقوقو پیسې، خدمتونه، مېلمستیا.

د ظالمانو رشوت: هغه رشوت چې حق باطلوي او باطل حق کوي.

د هوښیارانو رشوت: چې کار له حق او اصولو سره سم وکړي او رشوت پکې واخلي.

افراطي رشوت: چې د بانکونو د سعامو اخیستلو د پاره وي.

غیر افراطي رشوت: چې د نس مړولو او تن پټولو د پاره وي.

د ریاکارانو رشوت: لږ شی ردول او په مجلسونو کې یادول او په ډېرو باندې غلي کېدل.

د فاسقانو رشوت: پېمخي

د احمقانو رشوت: د رشوت په طمع او امید لــه حــق او قــانون نــه تېرېدل.

د محطاطو رشوت: د یوه او بل لحاظونه او مراعاتونه.

د متملقینو منطق

یوه پاچا له چانه پوښتنه وکړه، چې زما په ورغوو باندې ولې وېښته نشته.

هغه وویل: ځکه چې پاچا په خپلو لاسونو باندې په لپو لپو روپۍ خلکو ته ورکوي او ورغوي یې سولېږي.

پاچا وویل: چې د نورو خلکو ورغوي، خو هم ماغوندي دي.

هغه وویل: هغوی هم په خپلو لپو ستا له لپو نه څه اخلي او ورغوي یې سولیږي.

پاچا بیا وویل: هغه چې زه هېڅ نه ورکوم د هغوی ورغوي هم دغه شان دي

هغه په ځواب کې وویل: هغوی چې ستا بخششونه د نورو په حق کې ویني، نو له ډېر حسرت او ارمان نه خپل ورغوي سولوي او افسوسونه کوي.

دښځو ډار

یوه وویل: زه له خپلې ښځې دومره وربېږم، چې هر څــه وایــي هغــه کوم.

بل وویل: زه بې له ویلو هم د هغې په رضا کار کوم.

دریم غږ کړ، چې زه هېڅکله بې له څه تحفې او سوغاته کورته ننشم تللی.

څلورم وویل: ما له ډاره بیخي ښځه نه ده کړې

مونږ په هر چاپسې نه ځو

یو ملګری په لاره کې مخکې شو.

بل ورته وویل: مونږ پښتانه یو په چا پسې نه ځو او څوک نه پرېــږدو چې له مونږ نه د مخه شي.

هغه وویل: رښتیا چې تاسې په خرو پسې ځئ او خره په مخکــې وي یا د اسونو په مخکې منډې وهئ او په سږو پسې هېڅکله نه ځئ.

په خرو کې هم الفت شته

له یوه لیکونکي سره، چې تخلص یې الفت و، څو تنه ملګــري ولاړ و، څو تنه خره په لاره تېرېدل چې وربوزونه یې یو له بله نزدې کــړي و او څټېو نه یې ګرول.

یوه غږ کړ، چې په خرو کې هم الفت شته.

الفت سمدلاسه وویل:هو! لکه زه چې په تاسې کې یم.

د رجب خان دعوتنامه

ښاغلی...له ډېرې مودې مې دا سودا وه، چې یوه شپه تاسې مېلمانه کړم، مگر جرئت مې نشو کولی ځکه چې اوړه ډېر گران دي.

نن سهار ستاسې طالع بیدارې وې، چې د حاتم طایي کتاب لاس ته راغی او تر تاثیر لاندې یې راغلم په همدغه وخت کې دا مشـــهور بیــت هم راپه یادشو.

میهمـــان روزي بخـــود میـــارود بـــس گنـــاه میزبـــان رامـــي بـــرد

نو مې له ځان سره فیصله وکړه، چې د گل کرم وخت هم دی او د پـــنج کتاب ملا صاحب هم ویلي دي:

کـــرم مایـــهٔ شـــادماني بـــود کـــرم حصـــل زنـــده گـــانی بـــود

نو راشه! په یوه دانه گل کرم به جناب قاضي صاحب او دوه نور ملگري خوشحاله کړې او ضمناً بـــه د خپـــل جـــواد او ســـخا یـــوه دوه نـــاحقي شاهدان هم د قاضي په مخکې تېر کړې، نو ای له گرانو اوړو نـــه گرانـــو ملگرو!

(توکل په خدای) بیگا ته زما ځای ته راشئ!

مگر گورئ! خدای پاک فرمایلي دي: (کلوا و اشربواولاتسرفوا)

نو تاسې هم بې امري مه کوئ! ځکه چې د هوښیارانو متل دی(نـــیم نان، راحت جان).

بله داچې:

طمـــــع رانیایـــــد کـــــه چنـــــدان کنـــــی
کـــــه صـــــاحب کـــــرم راپیشـــــمان کنـــــی

(لاهور رجب)

نتیجه یعنې څه؟

رجب خان: دا مامورین او میرزایان چې نتیجه وایي د دې څه معنی او نتیجه څه شي ته وایي؟

عجب خان: لکه له شودونه چې څوک پېروی ټول کړي یا له مستو نه کوچ وباسي نتیجه هم دغه شان شی دی. کوم مامور، چې د یوې فقرې تحقیق او تفتیش ته مقرر شي او له خلکو سره دومره سوال او جواب وکړي، چې مقصد او مدعا ورکه شي، نو بیا چې له هغو پاڼو نه مطلب راباسي نتیجه ورته وایي.

رجب خان: ښه دې پوه کړم هغه ورځ، چې زمونږ کلي کې مړی شوی و او حاکم صاحب له مېرزایانو سره راغی قاتلان خو تښیدلي وو، مګر دوی دا نور خلک له سوال و جواب لاندې ونیول. لا یو سوال به یې څو څو ځله کاوه. زه حېران یم چې ولې دوی یوه خبره دومره شاربي او خلک په تور او سپین اړوي. اوس پوه شم چې دوی کوچ ورځنې ایستل او پیسې یې پکې اخیستلې، نو هر کله چې نتیجه او پیسې لاس ته ورغلې بیا څوک په مړي پسې ونه ګرځېدل او نه یې چا پوښتنه وکړه.

ښه د میرزایانو په نتیجه خو دې پوه کړم اوس یو څو نــورې نتیجــې هم راوښیه.

عجب خان: که نتیجه په یوه ځای کې فرق کوي، ځکــه وایــم چــې زمونږ په ملک کې:

د علم نتیجه: امامتي کول او خیراتونه خوړل

د ماموریت نتیجه: رشوتونه اخیستل

د مال او ثروت نتیجه: سود کول

د هوښیارۍ نتیجه: چل او فریب

د ناپوهۍ نتیجه: شرارتونه او فسادونه

د ناداري نتیجه: غلا او ناحقه دعوې

د قوت نتیجه: ظلم او تعدي

د چالاکۍ نتیجه: معتبري

د چاپلوسۍ نتیجه: د امرینو خوشحالي

انسان یعنې څه؟

رجب خان خو به تاسې پېژنئ، چې وظیفې یې نه دي خوړلي، مګـر ملا شوی دی، د ادبیاتو په فاکولته کې یې څه نه دي لوستي، خو مقالې لیکلي او شعرونه ویلی شي.

د استدلال قوت یې هم بد نه دی او په فیلولوجۍ کې لاس څه، چې پښې هم لري، څنګه چې د ده خبرې عجیبې غریبي دي هغســې یــې دلایل هم دي.

هغه ورځ چا ورنه پوښتنه وکړه، چې انسان یعنې څه؟

ده وویل:

منطقیان ورته حیوان ناطق وایي، یعنې هغه حیوان چې خبرې کوي

شاعران وایي:

پــه نــاطق حیــوان تعریــف چــې د انســان کــړي
پـــــه خبـــــرو غولیـــــدلي هلکــــــان دي

سـرې نـه دي چې يې کار د سـړونه وي
پـه خبـرو کـه هـر څـومره ښـه پـوهېږي

ډاروين وايي: انسان د بيزو زوی يا لمسی دی، مګر زه بې خان صاحبه بل چا ته انسان نشم ويلی، ځکه چې پاک خدای انسان تـه ظلـوم او جهول ويلي دي او له خان نه زيات ظالم او جاهل نه پيدا کېږي.

رجب خان د لغوي تحقيق په وخت کې کله، چې پښتو يا فارسي لغتونه عربي ته راکاږي، نو خان او خاين له يوې مادې نه مشتق بولي، مګر کوم وخت چې عربي لغتونه پښتو کوي، نوبيا وايي چې (انس) يـا انسان له (نس) نه ماخوذ دی، د هر چا چې نس لوی وي او پـه پرديـو مالونو هم نه مړېږي هغه خان او حضرت انسان دی.

خوشحالي او غم

له خوبه راپاڅیدلم، سترګې مې ومښلې د ډول او سرنې اواز مې تــر غوږه شو.

یوه شېبه وروسته سره ډولۍ او لویه ورا راښکاره شوه چې ډېر خلک ورسره خوشحاله روان وو.

زه هم له دوی سره ملګری شوم او په دغه خوشحالۍ کې مې ځــان شریک کړ.

ما غوندې نورهم ډېرخلک له دې ډولۍ سره روان و او په پردي واده کې یې لاسونه غورځول. څوک چې د دنیا په خوشحالیو کــې مطالعــه لري هغه به ماته هېڅ تعجب ونه کړي.

که مونږ د دنیا لویه ورا وګورو، نو د خوشحالي ناوې د یــوه کــور تــه ورځي، مګر وچولي د ډېرو غوړېدلي وي.

د ډولۍ دننه حال چاته نه وي معلوم، ډولۍ خاوند په راز راز تصوراتو کې ورک وي او نه پوهېږي چې، بېګا ته به څه راز بشر ویني؟

دغه مجهوله لیلې او نامعلوم حقیقت په ښایسته حجابونو کــې پــټ وي او ټوله ساحري یې په همدغه پټوالي کې وي.

په دغه حال کې، چې د واده خاوند لا د حســن او جمــال لــه مخــه پوړنی نه و اخیستی او یوازې د مینې او محبت په کیف مست و، خپــل ځان یې د سعادت او نېکمرغۍ رڼا ته ډېر نږدې ګاڼه، مګر پــه حقیقــت کې همدغه شېبه دی د سعادت په غېږ کې و او د خوشحالۍ پلوشو یې شاو وخوا رڼا کړې وه.

د دنیا هر راز نیکبختي او هر ډول خوشحالي د انسان په احساس او تصور کې ځای لري، همدغه احساس دی چې د غم شــپې خوشــحالۍ ورځې یو له بله بېلوي.

همدغه سبب دی چې یو شی یو سړی خوشحالوي او بل یــې خپــه کوي، د یوه د پاره غم د بل ښادي شي.

مونږ په دغه ګمان، چې د خپل یوه ملګري کور ته د خوشحالۍ ډولۍ وړو ټول خوشحاله و چا اسونه ځغلول، چابــه نښــې ویشــتلې ځینــو اتڼونه کول، ځینو ټوکې او مسخرې کولې او په همدغه شــان وضــعیت ماښام تباره کلي ته ورسېدلو او ډولۍ د کاله په مخکــې ښــکته شــوه، ښځې راغلې او د ډولۍ پردې یې جګې کړې، مګر بې له دینه چې یــوه ښایسته مړه ناوې وویني نور څه پکې نه و.

دغې ښکلې پېغلې نه غوښتل چې په دغه کاله ننوځي او خپل ګران ملګری په بل چا بدل کړي.

دغه اجباري واده دا مجبوره کړه، چې په زهرو ځـان ووژنـي او لـه ډولۍ نه جنازه جوړه کړي، د دې حال له لیدو سره سـم د ژړا اوازونـه پورته شوه او د هر چا په احساس کې بدلون راغی، هم دغه وخت مونږ وپوهېدو، چې مونږ له یوې جنازې سره خپل تصور او ګمان خوشـحاله او په خندا روان کړي وو.

زمونږ ګمان دومره قوي تاثیر درلود، چې مړی یې راباندې په ډول او سرني کور ته وړ، زما یوه ملګري وویل: په رښتیا چې خوشحالي څـوک په زور او اقتدار یا په ډېرو پیسو کورته نشـي راوړلـی، بلکـې د زړونـو موافقت غواړي.

یو بل ملګری(چې د دې واقعې له عکس سره مخامخ شوی و) هغـه وویل: هر کله چې ګمان دومره موثر دی، څومره به ښه وي چې دا قوت شامدام پاک وساتو او په ښه لاره کې یې صرف کړو.

ارزو

هلته لرې د غره په لمن کې د لمر پلوشو ته څه وځلیدل، لکه چې په اسمان کې ستوري او په زړونو کې د ارزو ښکلی مخ ځلېږي.

زه نه پوهېږم چې دا د سترګو د پاره ځلیدونکی شی څه شی دی؟

د کومې مستې پېغلې دلاس ائینه ده، که د کومې معشوقې د غــاړې امېل نه کومه قیمت بها مرغلره لویدلې ده؟

د هغې تجلي پلوشه ده، چې په کوه طور کې یې ځان ښکاره کړ کــه له کوم کان او معدن کوم ښکلی غمی راوتلی دی؟

دغه شان ډېر فکرونه او ګمانونه پېدا شول او زه به یې په هغه لــوري روان کړم، زه نه پوهېدم چې په څه شي پسې ځم او څــه بــه پــه لاس راشي؟

زما تصوراتو او خیالاتو دغه مجهول شی زما په نظر کې ډېر ښایسته کړی و، زه خپل مطلوب ته په ډېر لوړ قیمت قایل وم.

ما له ځانه سره ویل، چې په غرونوکې هرڅه موندل کېږي او په دنیا کې ځینې داسې غرونه هم شته چې د خدای استازو پکــې راز و نیــاز

درلود او د خدای د فرمانونو زانګو پکې زنګېدلې ده. د لمر او سـپوږمۍ لومړۍ پلوشې په دوی لوېږي او د خدای د رحمت وربځې مـدام د دوی په سرګرځي.

دغه راز ډېر خیالونه او تصورات راسره ملګري و، چې زه هلته ورغلم او خپل مقصد ته ورسېدم، هغه شی په حقیقت کې هېڅ شی نـه و او د دنیا په بازار کې یې هېڅ قیمت نه درلوده. زه پوه شوم چې دنیا مونږ هر وخت په همدغسې شیانو غولوي او ډېر خوشې شیان یې راتـه لـه ورا ځلولي دي.

له مونږ سره هر وخت لوړ فکرونه او سترخیالات ملګـري وي، مګـر عملاً په دغسې ناوړه او خوشې شیانو پسې روان یو.

هغه څه چې مونږ له لرې وینو او نه یـو ور رسـېدلي مـونږ تـه ډېـر ښایسته ښکاره کېږي او په لوړ قیمت ورته قایلېږو، مګر پس له رسېدلو پوهېږو چې مونږ په هسې او خوشې شیانو پسې هڅه کوو او په داسـې شي پسې ځو چې هېڅ نه په کارېږي. هماغه لیلی چې خلـک یـې پـه دیدن پسې ړندېږي، ځینې نور وررسېدلي دي هغوی یې اوس له کتـه غورځوي او هېڅ قدر یې ورسره نشته.

دا لیلې د انسان هماغه ارزو ده، چې مخکې له رسېدلو یـو راز وي او وروسته تر رسېدلو بل راز کېږي او د زړونو له کوره ایستل کېږي.

اجتماعي نظريات

فکر

په هغه تورتم کې چې شعوراو احساس د ړندو په شان امسا ټکـوي - هلته چې د شرق و غرب امتياز نشي کېدای او هرڅه مجهوله وي. پـه ځان کې چې د اسمان ستوري چا ته لوري او لودن نه ښي او سترګه نه ښکاري، په هغه وخت کې چې بې له حيرت او ابهامه بل هېڅ شـی نـه وي موجود او د قبلې پته نه وي معلومه، سړی به کومې خوا ته درېږي؟ او کوم لوري ته به سجده کوي؟

په دغه وخت کې که دی لمر خاته خواته ولاړ وي، ده ته د لمر بنده نه ویل کېږي، بلکې د قبلې اهل باله شي.

د ده قبله او کعبه په دغه حال کې د مشرق (۱) په لوري انتقال کـوي او په دغسې مواقعو کې چې انسان هرې خواته د فکر په نغوته مـخ ور اړوي د لوی څښتن مخ هماغه لور وي او د خدای کور هماغلته بويه.

په دغه شان موقف کې که څلور تنه څلورو خواوو ته د خپل فکر پـه اشاره او اجازه مخه کړي او د دوه تنو فکر هم په یوه خـوا اتفـاق ونـه کړي، څلور واړه داسې حال لري لکه چې کعبه په منځ کـې وي او هـر یوه یې یوه دیوال ته مخامخ ولاړ وي.

دلته منطق او برهان سړي ته په یقین سره دا وایي، چې پدې څلــورو واړو مختلف او مخالف فکرونه په خپل دربار کې قبلوي او دیوه لمــونځ هم له قبلې نه چپ نه ګڼي.

دلته منطقي قیاس د درو تنو په غلطوالي قطعي حکــم کــوي او پــه احتمالي ډول د یوه تن د فکر په صحت قایلېږي، ځکه چې کــه دغــه څلور تنه، شرق و غرب،جنوب او شمال ته نه وي ولاړ، بلکې په څلــورو کنجونو دربدلي وي ټول په غطه ولاړ دي او یوه هم صحیح لوری نه دی موندلی، مګر دغه علمي او عقبي فیصله سره له دغه برهانه اعتبار نــه لري او د هر یوه فکر حق ګڼل کېږي، ځکه چې په دغه حــین کــې لــه انسان سره بې له فکر کولو او تجربې څخه بله وسیله نشته او هېڅ یــو د بل د فکر په منلو او قبلولو نه دي مکلف،که په دوی کې یو تــن ډېــر هوښیار وي هغه نور د خپل فکر په پیروۍ نشي مجبورولی او نــه هغــه بل دا کولی شي، چې ده ته به یوه خوا حقه معلومېږي او سره له دې به د بل په فکر پسې درومي او کعبه به د بل په نظرګوري.

دلته د هر یوه فکري او عقلي تکلیف همدغه دی، چې په خپله فکــر وکړي او له خپل فکر نه کار واخلي.

په اسلام کې د څلورو مذهبونو حقانیت په همدغه اساس بنــا دی او هغه فکري اختلاف، چې د څلورو امامانو منځ کې موجــود دی د هــېڅ یوه د فکر حقانیت نه سلبوي.

له دېنه انکار نشي کېدای، چې د انسان فکر قاصر او ضــعیف دی، د ده په نظر کې یو شی په بل راز معلومېږي په ډېرو شیانو کــې د انســان فکر غولېږي، سهوه کېږي او غلطېږي، مګر سره له دې لوی خدای پــه

خپل حق او صحیح کتاب کې هر ځای انسان ته د تفکـر او تعقـل امـر کوي او هغه څوک، چې فکر نه کوي ملامت بولي.

له همدغه ځایه مونږ د فکر د ازادۍ په ضرورت پوهېدلی شـو او پـه اجتماعي مسایلو کې فکر کول او فکر ښکاره کول یو ډېر ضروري امـر ګڼو.

مونږ باید فکر او د فکر خاوندانو ته موقع ورکړو، چې خپل کار وکړي او خپله وظیفه په ازادانه ډول اجرا کړي.

د نن ورځې دېموکراسي هم انسان ته همدغه توصیه کوي چـې هـر څوک باید خپل اجتماعي افکـار او نظریـات څرګنـدکړي او فکرونـه مختنق نشي.

که څوک کوم ناشنا او نوی فکر ښکاره کوي څوک دا حق نـه لـري، چې هغه له ستوني کلک ونیسي او ملامت یې کړي، ځکه چې هر فکـر ارومرو حق نه وي او حق ته نشي رسېدلی. هر سړی په دې مکلف هـم نه دی، چې هر ګوره په خپل فکر کـې حقیقـت تـه ځـان ورسـوي او هېڅکله به نه سهوه کېږي، مګر دا د هر یوه وظیفه ده چې فکر به کوي او حقیقت به لټوي.

زمونږ به فکرکولو او په حقایقو پسې په ګرځېدو کې دوه اجـره دي او که سهوه شوو، نو فکر کول په خپله یو ښه کار دی او انسان له غفلتـه پرې خلاصېږي.

د دنیا ډېر لوی مفکرین او مشهور پوهان ډېر ځله په خپل فکــر کــې سهوه شوي او غلط افکار ورځنې پاته دي، چې انسان د بدبختۍ خواته بیایي، مګر سره له دې د فکر ازادي یو ضروري امر دی.

که څوک ووایي چې انسانانو په دنیا کې ډېر بدبد کارونه وکړه او ډېــر ضررونه او فسادونه یې انساني جوامعو ته ورسول، راځئ چې دغه نسل قطع کړو او انسان پرې نږدو چې دی دنیا ته راشي، دا خبره عیناً داسې معلومېږي لکه چه څه سړی د فکر غلطي او اضرار په نظر کــې نیســې او د فکر ازادي سلبوي.

دوی دومره فکر نه کوي، چې د انساني جوامعو ورکول د دې د پــاره چې دوی ته ضرر رسېږي یا دوی چاته ضرر ونه رسوي څــومره غلطــه خبره ده.

د فکر مختنق کول او محوه کول د انسانیت په ستوني پښې اېښودل او انساني جامعه د حیوانیت خواته رابلل دي.

مونږ باېد فکر وکړو او بې فکره ازادي که د خاینــانو، غــدارانو او ریــا کارانو د پاره ضرر لري دیوه ملــت د پــاره ډېــر مفیــد معلــومېږي او د سړیتوب تر قیود پورې موقوفه ده.

که فکرونه ازاد شي او هر څوک خپل نظریــات ښــکاره کــړی شــي مفکرین او فکري مشغله پیدا کېږي، دغه د مملکت مهم مســائل چــې اوس پکې فکرونه ګنګس او حیران دي او د مشکلاتو علاج رانــه ورک دی، اصلي علت یې همدغه دی چې په کلونو کلونو فکرونه ایسار شوي

او مختنق شوي دي، له دغسې محبوس او مقید فکـر نــه د حــل لاره غوښتل هېڅ معنی نه لري.

مونږ اوس په خپل مملکت کې لوی لوی خلق لرو او عالمان هم شته، مګر د فکر خاوندان ورته نشو وېلی، ځکه چې دوی فکــر نشــوکولی او فکر یې نشو ښکاره کولی. دلته تفکر مشق او تمرین چا ته نه دی کړی او د دې ورزش د پاره خلق نه دي تربیه شوي، دلته ډېرو پوهانو د ډېرو ناپوهو خلقو خبرو ته ښه ویلي او د دې په ځای چې څوک له چــا نــه فکر وغواړي کور کورانه تسلیم او اطاعت غوښتل شوی دی، پدې ځای کې پوهان مجبور شوي دي چې د دین او مــذهب مخــالف تــه ددیــن حامي ووایي او تل د زورورو فکر وستایې. څوکاله د مخه چا پدې هېواد کې ښو ته ښه او بدو ته بد نشــو ویلــي، څــوک چــې د فکــر او رایــې خاوندان بلل کېده په زندانونو کې واچول شوه او فکرونه پکې مضمحل شوه اوس دنیا بل راز شوه او د دې عصر کارونه له مونږ نه فکر غــواړي او د پخو فکرونو تقاضا کوي، مونږ اوس مجبور یو چــې فکــر او د فکــر خاوندان پیدا کړو، یعنې د فکر کولو مشق او تمرین وکړو، د دې مشق د پاره میدان او غولی په کار دی، چې هغــه جرایــد او مطبوعــات دي. مطبوعات باید ازاد وي او ازاد فکرونه پکې ځای پیدا کړي پدې کار کې ډېرې فایدې دي او دغه ازادي زمونږ د پاره ډېره ضرور ده. اوس زمــونږ په مغزو کې فکرونه وچ شوي او لکه هغه جنین، چې ډېره موده د مــور په ګېډه کې مړ پاته شي او نشي متولد کېدای، مونږ هم د فکر په تولید قادر نه یو، که چېرې د جرایدو او مطبوعاتو ازادي دیوه قانون له مخــې پیدا شوه له دماغونو نه به څه وزېږي او سرګرداني به ورکه شي.

هر یو به د خپل فکر په صحت او غلطۍ پوه شي، ځکه چې فکر ازاد شي انتقاد هم ازادېږي او هر څوک ښو ته ښه او بدو ته بد ویلی شي.

دغه د فکر مشق او تمرین به په فکر کې قوت او رشد پیدا کړي. زمونږ مفکرین به په اجتماعیاتو، اقتصادیاتو او سیاسیاتو کې سمې او صحیح لارې وومې او زمونږ مشکلات به خدای (ج) حل کاندي.

مونږ به د سمو او صحیح فکرونو قدر وکړو او د فکر خریداران به په وطن کې پیدا شي، مفکرین به علم او عرفان ته راغب شي چې د علمي تتبعاتو په رڼا کې ښه فکرونه وومي او ښې لارې وپلټي.

که فکر ازاد شو هر څوک به د خپل حق مطالبه وکړي او خپل حق به وغواړي.

عدالت په همدغه وسیله په یوه مملکت کې قایمېدلی شي او مظالم ورکېږي مونږ باید مظلوم ته داحق ورکړو، چې د ظالم ظلم او د خاین خیانت بیان کړي او حق وویلی شي، همدغه شی فکر ازادولی شي. دلته به اخلاقي شجاعت او اسلامي جرئت او حقانیت پیدا شي بیا به ظالمان د دغومره ظلم او خاینان د دغومره خیانت جرئت نشي کولی او هر څوک به خپله چاره په اوبو کې ویني.

فکر او قلم چې هر څومره ازاد شي هغومره اعمال او افعال مقید کېږي او قوانین تطبیق پیدا کوي، یعنې له اصولو او قوانینو نه خلاف څوک نشي کولی او هر سړی په خپل عمل او تکرار کې محتاط وي.

په هرځای کې چې ښو ته ښه او بدو ته بد نه ویل کېږي هلته ښه او بد مشتبه کېږي او امتیاز یې له منځه ځي، په دغسې ځایوکې د ظلم او

خیانت د پاره زمېنه مساعده کېږي او عدالت مري، د همدې، لامله په اسلام کې حق ګویي او ظالمانو ته حق ویل ډېر لوی عبادت او فضـلیت ګڼل شوی او له هرڅه نه زیات اجر او ثواب لري.

د اسلام په ارکانو کې د ژبې اقرار او د زړه تصدیق دواړه ضـرور ګڼل شوي او د دې خبرې همدغه معنی ده، چې باید سړی خپل عقاید او افکار ظاهر کړي او د افکارو د اظهار د پاره زمینه مساعده کـړي، هغه څه ته په غیر دېموکراسي مملکت کې افکار او نظریات نشو و نما نشي کولی او د فکر خاوندان نه پیدا کېږي.

د دیموکراسۍ او دکتاتورۍ په بحث کې ځینې پوهان وایي په ابتدایي او بې علمه ملتونو کې یو ښه دکتاتور په کار دی، چې په خپله فکر واخلي، په خپله نظریه روان شي او پیشرفت وکړي، دوی په خپل بیان کې دا یو شرط زیاتوي، چې دکتاتور باید د ځان د پاره کار ونه کـړي او وطن خواه و ملت خواه سړی وي، د دې نظریې خاوندان دلایل هم لري او وایي په کوم هېواد کې چې عمومي فکر روند او کوڼ وي، د خیر او د شر تمیز په ښه شان نشي کولی او په خپل بهبود نه پوهېږي، هلته که دیموکراسي رایجه شي مملکت د انحطاط خوا ته درومي او پرمختګ یې له عقله لرې خبره ده.

دا نظریه زمونږ په وطن کې د ډاکتر اقبال له اشعارو او د ځینو نورو مفکرینو له اثارو اقتباس شوې ده، مګر د دنیا ډېر پوهان په هرځای او هر وخت کې دیموکراسي او د افکارو ازادي له بل شان حکومتونو غوره ګڼي او د دیموکراسۍ او دکتاتورۍ په باب کې وایي((د مېلمستیا ډېره خرابه کوټه د انتظار له ډېرې ښې کوټې نه بهتره ده))

پدې باندې باید سړی اعتراف وکړي، چې هر فکر حق نه وي او ډېر ځله د ډېرو کسانو فکر هم خطا کېږي، نو د یوه دکتاتور فکر به څنګه هر وخت او په هره مسئله کې له سهوې او خطانه خلاص وي.

دا ممکنه ده چې د ډېرو پوهانو او هوښیارانو د فکر په مرسته حق او حقیقت ته ورسېږو، مګر په یوه فکر باندې هر وخت د حقایقو کشفول امکان نه لري.

د یوه مجتهد او اماک په حق کې هم داخبره منل شوې ده، چې شیخ کله سهوه کېږي او کله حق ته رسېږي.

د یوه سړي فکر او د ډېرو فکر هېڅکله یو راز قیمت او یو حق نشي پیدا کولی. که یو تن فکر وکړي او فکر یې له عقل او قیاس سره برابر هم وي بیا هم د اجتماع، یعنې د ډېرو خلقو د فکر په مقابل کې ضعیف دی او د جماعت د فرد له فیصلې نه قوت لري، پدې خبره کې هېڅ تردد نه دی پکار، چې دیموکراسۍ او شورایي اصول هرګوره ښه وي او په هغه ځای کې چې هر څوک د فکر کولو او فکر ښکاره کولو حق لري او کارونه دجماعت په فکر کېږي هلته د عدالت امکان له هغه ځای نه زیات موجود دی، چې یو فکر حاکمیت او تسلط لري او ټول کارونه د یوه سړي خوښې ته سپارل شوي وي، د یوه سړي فکر د اعتماد وړنه دی، انسان سره له دې چې خدای ډېر فضایل ورکړي بیا هم یوازې په انفرادي صورت یو ضعیف متحیر او متردد مخلوق دی، چې په خپله په خپل فکر باندې اعتماد او تکیه نشي کولی او په هر شي کې د اجتماع شاګرد دی او د جماعت تاثیر لاندې وي.

زمونږ دا خبره بله یوه باریکي لري، چې ظاهراً د تناقض رنګ پیدا کوي، ځکه چې کله فرد ستایو او حق یې ګڼو کله ورته قاصر او ضعیفه وایو او عدم اعتماد پرې ښکاره کوو، د همدې لامله د جماعت فکر مرجح او غوره ګڼو، مګر که څوک دقت وکړي هغه پوهېږي چې د فرد فکر سره له نېمګړتیا او قصوره د خیرو شر، د ښو او بدو ممیز دی، که سړی سل ځله په خپل فکر کې غلط شي بیا هم باید په هره خبره کې فکر وکړي او فکر پرې نږدي.

فکر د انسان یو داسې ملګري دی، چې که هر څومره سهوې او غلطي ورځنې وویني او ډېر تاوانونه ور ورسوي بیاهم لاس ورځنې نه اخلي او په هره برخه کې ترېنه سلا او مشوره غواړي، دا چې مونږ د یوه سړي فکر د نورو افرادو دفکر په مقابل کې نه منو، معنی یې دانه ده چې د فرد فکر ته زیاته اعتنا نه لرو، که مونږ د یوه سړي فکر ته هرڅه وسپارو معلومه خبره ده چې د بل فرد او د نورو افرادو فکر ته څه اهمیت نه ورکوو او په احترام ورته نه ګورو.

ځینې داسې افراد شته چې په خپل غلط فکر ډېر ټینګ درېږي او د بل صحیح فکر ته نه ور اوړي، د همدې لامله وایو چې د یوه مملکت کارونه باید په یوه فکر اجرا نشي او یوه فکر ته هر څه ونه سپارل شي.

د هر سړي فکر د هغه د تصوراتو او شغل و مصروفیت له تاثیر لاندې وي او واقعات و حوادث، تلقینات او تبلیغات فکر اړوي رااړوي، حب او بغض، خوشبیني او بد بیني د فکر په بدلون کې ډېر دخل لري.

د یوه سړي فکر چې یوې خوا ته متوجه شي په هغه خواکې ډېر باریک شیان هم ویني، مګر په بله خوا کې ډېر واضح شیان نشي

لیدای یا یې نشي منلی، نو هر کله چې څو تنه په یوه موضوع کې فکــر وکړي او هر یو د مختلف نظر خاوند وي، نو موضوعاتو ته لــه مختلفــو خواو کتل کېږي او ټول اطراف او جوانب سنجول کېږي، د دغــو ټولــو فکرونو له مقاریې او مقابلې څخه یوه معتدله فیصله په لاس راځــي او له انفرادي فکرڅخه افراط او تفریط ورکېږي

مونږ باید د هر فرد فکر ته په احترام وګورو او په حق ورته قایل شــو، د هیڅا فکر بې له قوي او منطقي دلایلو د بل د فکرتابع ونه ګڼــو او دا ونه وایو، چې یو دې د بل په فکر پسې په پټو سترګو او بې دلیلیه روان شي، مګر د فکرونو شریکول او د فکر ټولول یوه ضروري خبــره ده او د منطق و برهان یا صحیح استدلال په مقابل کې له خپل فکره تېرېــدل او د بل فکر منل په کار دي.

د اشتباه په وخت کې چې له څو تنو نه قبله ورکه شي هر یو بــه پــه خپل فکر یوې خواته درېږي، مګر که له یوه سړي سره قطــب نمــا یــا داسې صحیح اله موجوده وي، چې لورې او لودن معلوموي هلته به هر څوک هر طرف ته مخ نه ګرځوي.

په فکر کولو کې باید له دقت او تملق نه کار واخیستل شي، ډېر خلق وي چې فکر یې یوې خبرې ته ډېر ژر رسېږي او د چا خبــره پــه نیمــه پوهېږي، مګر په مسائلو سطحي او سرسري تېرېږي دغسې کسان پــه رشتیا، چې په نیمه پوهېږي او پوره نه دي پوهېدلي، د یوه عالم او بــې علمه په فکر کې همدغومره فرق وي، چې د هغه پــه فکــر کــې دقــت موجود وي او د دې بل نظر برسېره او څرښنده تېرېږي.

فکر بايد له فعل او عمل سره تماس او تعلــق ولــري او د تجــاربو پــه محک يې صحت او سقم معلوم شي، تجربه په حيات کې ډېر تاثير لري او پس له کړو او کارکولو لاس ته راځي. هر کله چې افکار عملي شي او پس له تجربې نه يې صحت معلوم شي هغه وخت د علم درجه مومي او قوت پيدا کوي.

چــــې لــــه لــــرې ســــړي کانــــدې سنجشــــونه
کارتــــه نــــه رانــــږدې کېــــږي کــــړي فکرونــــه
لــــه دې فکــــر او سنجشــــه پيــــدا کېــــږي
دمــــاغونو کــــې ســــودا زړو کــــې غمونــــه

بې له فکره چې ځوک کار کړي خوشــې زيــار کــړي
چــې بــې کــاره کــړي فکرونــه ځــان خــوار کــړي
چــې عمــل او فکــر يــو لــه بلــه بېــل شــي
عمــل خــوار شــي فکــر ورکــه ســمه لار کــړي

کار او عمل

وروسته له فکر کولو کار او عمل په کار دی، بې عمله فکر او بې فکره عمل یوهم سمه او صحیح نتیجه نه لري، فکر د همدې د پاره دی چې سړي ته کار او د کار سمه طریقه وښیي. د انسان صلاحیت او قابلیت د کار او عمل له مخې معلومېږي.

تقوی او عدالت، ظلم او فسق د انسان په اعمالو او کردار کې ځان ښیي، له ښه فکر ښه اراده او له ښې ارادې نه ښه عمل پیدا کېږي، ځکه کار او عمل ته د فکر نتیجه او غایه وایو او اصلي مقصدیې بولو.

فکر پخوا له عمله د یوه مړي مثال لري او مفکوره په عمل پیدا کېږي، د فکر صحت او غلطي پس له کار او عمله معلومېږي، هغه فکر چې عملي کېدای نشي څه قیمت نه لري.

څوک چې فکرکولی شي او کار نشي کولی هغه لکه ګوډ او شل داسې دی، چې هېڅ ځای ته نه رسېږي او په هر وخت کې بل ته محتاج دی.

هغه چې کار کولی شي او فکر نشي کولی د ړندو مثال لري، چې لیاره نه ویني او په لیار ه تللی شي.

کار د انسان هغه اقتدار څرګندوي، چې د لوی څښتن له قدرت څخه فیض او برخه لري او انسان ته د خلافت حق ورکوي.

د منطق پوهانو انسان په نطق (عقل) او فکر له نـورو حیوانـانو بېـل کړی، مګر که نوي اصطلاحات جایز وګڼل شي نو په کار او فعالیت یـې بېلول بهتر دي.

د ځمکې په ټولو ژوو او حیواناتو کې انسان یو فعال او کاریګر مخلوق دی، چې د ده په کارونو او فعالیتونو دا دنیا معمـوره او ودانـه ده دغـه لوی لوی ښارونه او لوړې ماڼۍ دغه د کار فابریکې او ماشـینونه، دغـه سمسور باغونه او شنه فصلونه، دغه لوی جهازونه د اورګاډي او طیارې د انساني فعالیت او کار شواهد دي، چې انکار ترېنه نشي کېدلی.

پاک خدای په کار او فعالیت کې د خلقت او ایجاد قوت ایښـی دی او داسې څه ترېنه پیداکېږي چې د مخه یې تصور هم نشي کېدای.

دا ممکنه ده چې دریابونه وچ شـي، د غرونـو کـانې تمـام شـي، د پادشاهانو خزانې تشې شي،په معادنو کې څه پاتـه نشـي او هـر څـه خلاص شي، مګر هغه څه چې د کار او عمل په کڅـوړه کـې دي هغـه تمامېده نه لري او وخت په وخت نوي شیان ترې راوځي.

د انسان اصلي او حقیقي ثروت کار او د کار استعداد دی، په همدغـه شي انسان هر څه پیدا کوي او له جهانه د دنیا او اخرت استفاده کوي،

انسان دکار او فعالیت په مرسته مړه مواد هم په کار اچوي او د ژونــدیو شیانو کارترېنه اخلي، دغه ماشینونه چې ده په حرکت راوستلي دي او شپه ورځ کار کوي، دا خبره ثابتوي چې انسان په نورو شیانو کــې هــم دکار او فعالیت استعداد پیداکولی شي.

د انسان په قدرت کې دا نشته چې بې روحه شیان ژوندي کړي، مګر دا کولی شي چې له ژوندیو شیانو نه پکې زیــات قــوت او ګړنــدیتوب پیداکړي او په هوا کې یې وګرځوي.

په کار باندې اثار او نتایج مرتب کېږي او د دنیا و اخرت پانګه همدغه شی دی.

صالح عملونه او ښه کارونه د خدای په دربار کې ډېر قدر لــري او پــه مثقالونو خرڅېږي.په فعالیت او کار کې پاک خدای دومره برکت ایښی دی چې سړی ورته په یوه معین مقــدار او معیــار نشــي قایلیــدلی، دا کېدای شي چې د کار او زیار په اثر له یوه زړي نه سمسور باغونه جــوړ شي او له لږو دانو نه خروارونه پیداشي.

د انسانانو په کار او عمل غرونه سوري شوه، بیا باغونه زرغون شوه په دریابونو کې لارې جوړې شوې هوا او فضاء لــه ښــو لانــدې شــوه، د ځمکې له سینې نه پټ شیان راووتل او د اتوم بمونه پیدا شوه.

که اوس هم څوک د کار په قوت او قدرت نه قایلېږي هغه به ډېر بـــې شعوره وي.

د انسان په مټ او بازو، زړه او دماغ کې د کار او عمل یو د راز قوت او استعداد موجود دی، چې له هر څه نـــه هرڅـــه جـــوړولی شـــي او پـــه عناصرو کې تغېر او تحول راولي.

د انسان په خورا قوي اختراعاتو کې کار ډېره مهمـــه او ســـتره برخـــه لري.

دنیا له ایجاد نه تر اخرته پورې په دغـــه اوږده او طـــولاني ســـفرکې د انسان د لارې توښه و پانګه همدغه دکار او فعالیت قوت او طاقت دی، چې ورځ په ورځ یې اثر او برکت زیاتېږي. په دغـــه څـــوري کـــې هـــېڅ نقصان نه راځي.

په کوم هېواد کې چې د کار او عمل خاونـــدان موجـــود دي هلتـــه د انسانانو جونګړې او کنډرې په عالي قصرونو او لوړو ماڼیو بدلې شـــوې دي، هلته تل د سیندونو مخه نیول شوې او دانسان په خوښه یې مجرا پیدا کړې ده، په هغه ځای کـــې غرونـــه او رغونـــه شـــق شـــوي او ډېـــر پېچومي اوار شوي، هلته په سرکونو باندې د خـــرو او غویـــو پـــه ځـــای اورګاډي او موټرونه چلېږي او په حیات کې سل رازه راحت او ســـهولت لیده شي.

بېکاره او بې فعالیته انسانان اوس هم په سمځو او غارونو کې استوګنه لري او د حیواناتو څرمنې اغوندي، د هغوی خوراک اوس هم د غرو بوټي دي او له وحشیانو نه د ژوند په لحاظ ډېر لږ فرق لري.

کار د انسانانو ډېر مشکلات او احتیاجات رفع کوي او ډېرې اسانۍ پېښوي، مګر دا حله چې له کار سره فکر او عقل ملګري وي او یو له بله مرسته وکړي. د پوهانو او ناپوهانو کار د فایدې او نتیجې په لحاظ د ځمکې او اسمان قدر ته فرق لري. هغه کارونه چې فکر او عقل یې نه خوښوي د ګټې په ځای زیان او ضرر لري.

په کار او عمل کې باید اشتراک او اجتماعي تعاون موجود وي، ځکه چې انفرادي فعالیت ډېر لږ متافع لري او لکه انفرادي محدود تجارت سرګرداني یې ډېره او ګټه یې لږه وي. یو سړی دا کولی شي، چې د حیات او ژوند له لیارې یوازې واړه واړه کاڼي لرې کړي، مګر هغه پېچومي چې په دغه لاره کې موجود دي د ډېرو خلقو مشترک فعالیت او ګډه سعیه غواړي، دا پېچومي هغه وخت اوارېږي، چې ټول ورته متوجه شي او په ګډه کار وکړي.

ترڅو چې په یوه ملت کې اجتماعي همکاري پیدا نشي د حیات لوړې ژورې نه ورکېږي او پوره راحت او سهولت نشي پیدا کېدلی.

مونږ باید اول د فکر او عمل موافقه حاصله کړو او بیا د ډېرو افرادو فعالیتونه متفق کړو، چې یوې سمې او صحیح نتیجې ته ورسېږو.

وایي چې په یوه وچه بیدیا کې یو شل او یو ړوند یو ځای شوه، هلته اوبه نه وې، سیوری نه و، ډوډۍ نه وه او د دواړو ژوند په خطر کې و.

ړانده لیاره نه لیده او نه پوهیده چې کومې خواته ودانې او ابادي ده؟

شل ته لوري او لودن معلوم و، مګر تللی نشو او پښې یې نه وې.

دوی دواړه وروسته له مفاهمې او موافقې نه پدې راضي شوه، چې شل ړانده ته ور په شاشي.

دی به هغه ته لیاره ښي او هغه به ځي.

په دغه ډول دواړه ودانۍ او ابادۍ ته ورسېدل او یخې اوبه تووده ډوډۍ یې پیدا کړه. دغه شان د عمل اشتراک ډېره صحیح نسخه ده او ډېر مشکلات پرې حل کېږي.

کارونه د نتېجې او فایدې په لحاظ په دوه ډوله دي:

یو هغه کارونه دي چې نتیجه یې ژر لاس ته راځي او ګټه یې په لږ وخت کې معلومېږي ځینې نور داسې دي، چې نفع او فایده یې ځنډ غواړي او پس له ډېر انتظار یې نتیجه راوځي.

د دي دواړو کارونو مثال داسې دی، لکه ځېنې نور په ډېر وخت کې کمال ته رسېږي او ثمره یې پس له ډېر وخته ښکارېږي.

یو چرګوړی په څو ورځو کې له هګۍ راوځي او په څو میاشتو کې په هګیو راځي او ډېر بچي راوړي، یوه اسپه پس له څو میاشتو یو بچی

راوړي او هغه هم پس له ډېرو مېاشتو د سپرلی کېږي او ډېر انتظار پـه کار دی، چې یو سړی یوه ځای ته ورسوي.

همدغه شان یو حیوان په څو میاشتو کې بلوغ او کمال ته رسېږي او یو انسان پس له ډېرو کلونو رشد او ځلمیتوب ته رسیږي، نو هغه نتایج چې پس له ډېر وخته په لاس راځي له هغو نتایجو نه ستر او مهـم دي، چې په څو ورځو کې حاصلیږي. کارونه او اعمال هم د نتایجو او فوایدو په اعتبار ځینې اني او ځینې ځنډني دي.

ښکه چې علاجونه او چارې په فوري او اساسي علاجونو بېلېـږي او بې له یوه فوري او اني ضرورته مونږ د خپلو رنځورانو اساسي علاج تـه متوجه کېږو باید کارونه هم په اساسي ډول شروع کړو او هغه کارونــه، چې پس له ځنډه ځنډني فواید لري له نظره ونه غورځوو.

کوم ملتونه چې کار ته د اني او فوري منافعو په لحاظ ګوري او نتایجو ته انتظار نشي اېستلی هغه له لویو او مهمو منافعو محروم دي او تل یې په چرګو او چرګوړو نظر وي، هغوی د دې په ځای چې د څو کالو د پاره اساسي پلانونه طرح کړي او هغه عملي کړي شپې او ورځې په نظر کې نېسي او د چا خبره خپلې شپې تېروي.

هغوی پدې باندې ښه نه دي پوه شوي، چې د ملتونو عمر لکه د یــوه فرد عمر لنډ او محدود نه دی، چې په دغسې لنډو پروګرامونــو ســرته ورسېږي او اني ګټې په نظر کې ونیسي.

هر کله چې یو دهقان تخم کري او نه میاشتې وروسته حاصل اخلـــي یو ملت باید هم داسې تخمونه وکري، چې شل دېرش کاله یا یو قرن او دوه قرنه وروسته نتایج ورکوي او فوایدېې ظاهرېږي.

د دې دیموکراسي حکومتونو او استبدادي حکومتونو یو فرق همدغه دی، په کوم ځای کې چې ملي شورا ګاني موجودې وي او د ملت وکلاء د ملت خیر و شر سنجوي، نو د ملت عمر او پاېښت په نظر کې نیسې او د نقشو طرحه کولو په وخت کې د ملت خیرو شر ســـنجوي، مګــر یــو مستبد حکومت چې هر څه کوي خپلې شخصي ګټــې تــه ګــوري او د خپل عمر په احاطه کې د ځان ګټه لټوي. مونږ باید په اجتماعي امــورو او کارونو کې اساس بهبود له نظره ونــه غورځــوو او لوټــه ایښــودل او تېرېدل په هېڅ کار کې غوره نه کړو. که یو فرد دا نشي کولی، چې پــه خپل کار او عمل کې سل کاله وروسته په نظر کې ونیسې یو ملت خــو باید خپله اینده او راتلونکی نسل هېر نه کړي او داسې کار ونه وکــړي، چې لمسو او کړوسو ته یې هم نفع او فایده ورسېږي او د ودانۍ اساس یې ډېر ټینګ او متین وي، هر کله چې یو سپین ږیری دهقان پــه اخــر عمر کې نوي نیالګۍ ږدي، چې روستنی یې سیوري ته کښیني او میوه یې وخوري یو ملت به ولې داسې کوي، چې لکه یو دکاندار هــر وخــت ځانته له بازاره میوه واخلي او د باغ جوړولو په فکر کې نه وي.

له کار سره علاقه

په کتابونو کې یې راوړیدي، چې له کار سره علاقه د سړي ټول فکر د کار خواته متوجه کوي او هر څومره چې د کار مینه په زړه کې زیاته شي د انسان په کوښښ کې هغومره زیاتوالی راځي او کار ښه کېږي.

دا خبره محض کتابي خبره هم نه ده کله که تاسې په خپلو مزدورانو پسې د کار کولو په وخت کې څار کړی وي دا به درته معلومه شوي وي، چې ناراسته لوګری خپل لور په لوټه تېره کوي او هېڅ کار نه کوي، ځکه چې هغه له کار سره مینه او علاقه نه لري او د کار شوق یې په زړه کې نشته. ډېر خلق دي چې سړی ورځني تېرېږي، نو هغه څوک چې محض د شپو او ورځو تېرېدل غنیمت ګڼي او شکرونه باسي هغه به کار ته په څه نظر ګوري او له کار سره به څه علاقه لري؟

زمونږ ډېر ښه مامورین او کار کوونکي هغه کسان دي چې په حاضرۍ ټینګ دي او په وخت کار ته راځي که څه هم هېڅ کار نه کوي او قصې کوي.

اکثره خلق چې له اجتماعي امورو سره علاقه ښيي پدې ټکي ډېر زور اچوي، چې څوک کار نه کوي او له کار سره علاقه نه لري.

که رښتیا ووایو تشخیص بد تشخیص نه دی، خلقو مــرض پېژنــدلی دی، مګر په علاج کې نه دي کړېدلي چې له کار سره علاقه څه وخت او څنګه پیداکېږي؟

پخوا له دېنه چې وګړي د تعلیم او تربیت په اثر یو اجتماعي شعور او احساس پیداکړي او وطن خپل کور وګڼي او د مزدورانو چم ورسره ونه کړي مونږ څه کولی شو؟ او دکار علاقه څنګه پیــدا کــولی شــو؟ د دې سوال په جواب کې د هر چا خوښه چې هر څه وايي.

زه خو یو مهم ټکي ته اشاره کوم او وایم که دلته غړیــدونکې او بینــا سترګې پیدا شوې او کار ته یې کتل ارومرو له کــار ســره علاقــه پیــدا کېږي او کارونه ښه کېږي، تر اوسه پورې خو په هره اداره کې یو امــر او مشر د تفتیش په ډول ننووځي، سمدلاسه حاضري ګوري او بــل هــېڅ شي نشي لیدلی تر دې وخته خو مونږ د حاضرۍ اخیستلو او حاضــرۍ لیدلو نه نه یو اوښتي او کار ته نه ګورو، په هېڅ اداراه کې هېڅوک پــه وزګار کښېناستلو او کار نه کولــو لــه جــزا لانــدې نــه دي راغلــي او حاضرګڼل شوي دي.

هر کله که د کار مبصرین په کار پسې وګرځېدل او کار ته یې کتل، د هر چا پېشرفت او ترقي د کار له مخې وشوه او نور شــیان لــه مینځــه ووتل له کار سره به علاقه پیدا شي او کار ته به په مینه او محبت خلق وګوري.

انسان له خپل پېشرفت او خپلې ترقۍ سره ټينګه علاقــه لــري کــه ترقي بې له کارکولو په بل راز ممکنه نه وه او د چا کار نه ورکېده د کــار مينه په زړونو کې ځای نيسي او له کار سره علاقه پيداکېږي.

په هر بازار کې چې هره متاع ښه خرڅېږي خلق هماغه شــی ورتــه راوړي او په هماغه شي پسې ګرځي،که د کــار خريــداران پيداشــوه او کارونو قدر او قيمت پيدا کړ، د خلقو په متو کې به زور او قوت پيدا شي او ډېر درانه پېټي به په اسانه اوچتوي، بيا به زړونه دغسې ساړه نه وي او خلق به د تملق او چاپلوسي به عوض کار کوي او هرڅه به د کار پــه لمن کې غواړي. خلق به پدې پوه شي چې کار او زيار لکه يو کامل پيــر خپل مريد لوړو مراتبو او مدارجو ته رسولی شي او په کار باندې هر راز کارونه کېږي.

که زمونږ ښار ته يو نوی کاروان راغــی او د کــار ښايســته او ښــکلې منظره يې خلقو ته وښودله بيا به د کار غلامي په بــادارۍ او ســردارۍ خپله ښه بدله کړي او پادشاهان به يې خريداران شي.

اوس خو کار د نوکرانو او مزدورانو کار دی، مګر که اصلي او حقيقــي څېره يې څرګنده شوه زليخا به يې په مينه او محبت افتخار وکــړي او غلام به زښت ډېر عزيز شي.

عقیده

له دې حربي ټانکونو نه هغه خوا، د ډېرو توپونو او ډېرو لښکرو ترشا، له هوايي طيارو نه ډېر پورته يو دا راز قوت ليدل کېږي، چــې پــه ټولــو قوتونو غالب دی. له دې قوت سره نه اور او نه اوبه مقاومت کولی شــي او نه ورسره په توره او علم مقابله کېږي.

دا قوت هغه عقېده ده چې انسان هر راز ايثار او قربانۍ ته تيــاروي او په ملتونو کې يو فعال عقل نــه وېرېــدونکی عشــق فرهــادي عــزم او سيلابي حرکت پيدا کوي، چې هېڅوک او هېڅ شی يــې مخــه نشــي نيولی، که تاسې کوم داسې ملت ګورئ چې هغه په هېڅ شي عقېده او باور نه لري او دهېڅ شي د پاره له سراو ماله نشي تېرېدلی يقين وکړئ، چې هغه ملت لکه د اوبو ځګ ډېر ژر ورکېږي او محوه کېږي.

هغه د روح خوشحالي او د زړه اطمينان چې سړی يې نه پــه مــال او دولت کې موندلی شي او نه يې د علم و فلسفې په رڼا کې څوک مومي نه په لوړو ماڼيو کې پيداکېږي نه په زيب و زينت او جــاه و جــلال کــې ليده شي، د عقيدې خاوندان يې د عقيدې په لاره کې په هر قدم کــې مومي او هر ساعت يې استقبال کوي.

کوم کسان چې نه په ديني اساسونو ايمان لري او نه پــه اخلاقــي او روحاني نواميسو ګروهېدلي دي، نه يې په نظر کــې ملــي شــعاير څــه قېمت لري هغه په هېڅ مه حسابوئ او هېڅ يې وګڼئ.

انسان يوازې دغه چاته نه وايي چې شکل او بڼه يې د بنيادمو وي او د انسانانو جامې يې اغوستي وي. هغه اشــخاص چــې لــه خــوراک او څښاک نه هغه خوا نور څه نه پېژني او له مادي خوندونو نــه غېــر بلــه

قبله او کعبه نه لري هغه باید د هوا د مرغانو په شمېرکې راشي، چې د دنیا له باغ وبڼ نه میوې او دانې ټولوي،په ګڼو او شنو بڼونو کې اوسي او نور هېڅ کار نه لري او هېڅ کار نه کوي.

بې عقیدې خلک لکه د لارو کوڅو خځلې داسې وي، چې هوایي بادونه یې هرې خوا ته وړي او لوبې پرې کوي، مګر هغه چې عقیده لري او په یوه عقیده ټینګ ولاړ وي د هغوی عزم او اراده دومره قوي وي، چې د نمرود له اوره هم نه وېرېږي او په خطراتو ډېر زړور ورځي.

د عقیدې پیداکول او ټینګول یو قوي او مقتدر پالونکی غواړي، چې عملاً د عقیدې به نشر او تحکیم کې برخه واخلي او عقیدې عاشق وبلل شي.

د عقیدې په ټینګوالي او کلکوالي کې ادبیات ډېره حصه لري، بلکې کېدای شي چې عقاید ایجاد کړي او یو ملت د ځینو شیانو معتقد وګرځوي.

دغه د وطنیت او ملیت مفکوره چې د ځېنو اقوامو د پاره عقیده ګرزېدلې ده په اصل کې د دې عصر د ادب مولود دی او شعر و ادب پکې عقیدوي قوت پیداکړېدی. ځکه چې شعر او ادب عقاید ټینګوي فلسفه او سیاست په عقایدو کې ضعف او فتور راولي او له خرافاتو سره یې برابر وي. د شعر او ادب دا وظیفه ده چې معتقد او اخلاقي مبادي ټینګ وساتي او په دغسې ذهني روابطو د یوه ملت ارتباط او اتصال قوي کړي.

اخلاق

ښايي چې دا عنوان د هر چا خوښ نشي او هر څوک دغه مضمون تر اخره ونه لولي،مګر رنځورانو ته سـړی بېخونـده دارو هـم ورکـوي او دواګانې اکثره بدخونده او بې مزې وي.

مونږ ډېر سره او سپین مخونه، غټ ختېونه او قوي وجودونـه ګـورو چې په راز راز روحي او اخلاقي مرضونو اخته دي او ډاکټرانو ته ځانونـه نه ښيي.

زمونږ طبیبان هم په دغسې ناجوړیو ښه نـه شـي پوهېـدلی او لـه مریض نه د طبیب حال ډېر بتر معلومېږي.

د یوه ملت د پاره تر هر څه د مخه دا په کار دي، چې خپـل اخلاقـي شان او وضعیت ته ملتفت شي او خپـل زړه او دمـاغ معاېنـه کـړي، د اخلاقو رڼا زمونږ په هېواد کې لکه د غلو ډیوه ډېره خړه او کم نـوره ده په دغسې تیاره او تورتم کې د انسانیت او سړیتوب صـفات او خویونـه ورکېږي او سړي ته څه نه پاته کېږي.

مونږ اوس نږدې داسې مرحلې ته رسېدلي یو چې بد اخلاق ښه ګڼو او په ناوړه خویونو افتخار کوو، ځکه چې اخلاقي ذایقه مو بـایللې ده او خواږه راباندې ترخه لګېږي.

اوس مونږ فریب چل او ټګي هوښیاري بولو، له یوه او بل سره مجامله او منافقت، ښځایه مراعاتونــه او د حــق ویلــو پــه ځــای کــې چــوپ کنښېناستل مهارت او هنر ګڼو. صــداقت راتــه د ســادهګانو خــوی او خصلت معلومېږي او سخاوت د بدوي او ابتدايي اقوامو عادت شمېرو.

ډېر خلق شته چې له اخلاقي مباحثو څخــه مړښــت او بــې نیــازي ښکاره کوي او وايي هغه خویونه، چې پخوا ستایل کېــده اوس نــه پــه کارېږي، مونږ باید زاړه تعلیمونه پرېږدو او پــدې اقتصــادي عصــرکې د جود او سخا سندرې ونه وایو.

زه دا منم چې د دې عصر اقتضاء په اخلاقو او عاداتو کې څــه تغیــر پېښ کړي او اخلاقي ذوق یې څه قدر ته لړلی دی، پدې وخــت کــې د صداقت او سخاوت عناوین د چا توجه نه جلبوي، مګر دا نشــم منلــی چې اخلاقي تعلیم بې فایدې دی او ضرورت ورته نشته.

ترڅو پورې چې انسان په دروغو شرمېږي تر هغه وخته چې یو انسان د بل انسان صمیمیت او ملګرتیا ته محتاج دی، تــر هغــه زمانــه چــې انسان په مینه او معاونت خوشحالېږي او د دوستۍ قدر کوي مونږ بــه رښتیا او وفا، اخلاص او محبت، ایثار او سخا ستایو او احسان او نېکــۍ ته به په ښه سترګه ګورو.

ځینې کسان چې په دوایرو کې کارونه کوي او رسمي وظــایف لــري هغوی د اخلاقو له کتابه یوه یا دوه شیه غوره کړي او هماغه کافي ګڼي.

دوی ډېرځله په وظیفه شناسۍ او پاک نفسۍ ویاړي او د چا اخلاقــي مراعات په ځان لازم نه ګڼي، بلکې بې پروایي او بې اعتنایي ورته ښــه

معلومېږي او له لحاظ و خاطر سره مجادله ضرور بولي. دا راز خلق سره له جدیت او فعالیته او سره له دې چې له چا نه رشوتونه نه اخلي او له حقه نه تېرېږي، خلقو ته ښه نه معلومېږي او په نفـرت لېـدل کېـږي، ځکه چې دوی هغه انسان او اخلاقي جاذبه نه لري، چې د خلقو توجـه جلبوي او په زړونو تسلط پیداکوي.

دوی پدې رازنه دي پوهېدلي، چې ژوندون یوازې فعالیت او ماشیني حرکت نه دی، چې سړی پرې اکتفاء وکړي او په نـور څـه پسـې ونـه ګرځي

څنګه چې مونږ په اجتماعي حیات کې یو د بل د پـاره کـار کـوو او تعاون ته اړ یو، یو د بل تزکیې ته هم محتاج یو او د دوستانه علایقـو او رابطو په ساتلو تر هغه حده، چې اخلاق اجازه راکوي مکلف ګڼل کېږو.

اجتماعي ژوند له مونږ نه دا غواړي چې له خلقـو سـره یـو ښـه راز اتصال او قرابت پیدا کړو او د اخلاقو په مرسته په زړونو کـې محبتونـه تولیدکړو.

که دغه انساني جاذبه نه وي موجوده، نو دغه کلـي او ښـارونه چـې مونږ پکې اوسو مونږ نشـي راټولـولی او د دوه ورونـو ژونـد هـم ډېـر تریخېږي او بېخونده کېږي.

اخلاق باید په مونږ کې لورینه او پېرزوینه پیداکړي، له زړونو او سینو څخه عنادونه او ضد وکدورت وباسي. ژبه په رښتیا ویلو او حق بیانولو وچلوي او د حرص او شهواتو مخه ونیسي.

د یوه ملت اخلاق چې فاسد او خراب شي هغه ارومـرو د انحطـاط او ټیټوالي خوا ته درومي او له ډېرو بدبختیو سره مواجه کېږي.

په یوه ملت کې که اخلاقي پابندي نه وي موجـوده هلتـه قـوانین او اجتماعي نظام د مفاسدو او مظالمو مخه ښه نیولی او عدالت ښـه نـه

قایمېږي. هغه خلق چې له ښو اخلاقو تېر شوي دي او اخلاقي تربیه نه لري هلته ډېر فجایع او مصیبتونه لېدل کېږي او انسانان سمه لاره پرېږدي په نفس وشیطان، هوا اوهوس پسې درومي.

هلته عیاشي او شهوت پرستي، دروغ ویل او حق پټول رواج پیدا کوي او د خیر و صلاح مینه له زړونو څخه وځي، په انساني شعور او ادراک کې تغییر پېښېږي، د ښو او بدو تمیز څوک نشي کولی، د فضایلو قدر او قیمت کمېږي، صبر و ثبات استقامت او حقانیت په افرادو کې نه پاته کېږي، هرڅوک هرڅه کوي او شرم و حیا له سترګو وځي. هغه تقوا او عفت چې انسان له هلاکت او رذالت څخه ساتي ضایع کېږي او افراط و تفریط د عدالت او مساوات ځای نیسي.

د دغو ټولو ملاحظاتو په اثر یو ملت باید خپلې خزانې دومره ټینګې ونه ساتي، لکه چې خپل ملي او عالي اخلاق ساتي.

د اخلاقو ساتنه تر هرڅه زیاته ضرور ده،که اخلاق نه و، هېڅ نشته او هېڅ نه پکارېږي. بې اخلاقو ژوند د مریضانو او رنځورانو ژوند دی، چې له ډېرو شتو سره بېخونده او بې مزې دی.

دغه راز ناجوړتیا صحیح ادیبان او لیکوال ورکولی او کمولی شي او د همدوی کار دی، چې لوړ او عالي اخلاق په ملت کې وساتي او محوه کېدو ته یې پرې نږدي.

تعلیم او تربیت

چا چې د تعلیم او تربیت ټکی اورېدلی او د دواړو په مفهوم او معنـــی کې یې غور او دقت کړی دی هغه پوهېږي، چـــې تعلـــیم بېـــل شـــی او تربیت بېل شی دی.

علم په ټوله نړۍ کې تقریباً یو راز وي، مګر تربیت په هر ملـــت او هـــر مملکت کې بل راز کېږي. علم په لږ وخت کې د یو څه کتابونو په وړلـــو او ترجمه کولو له یوه ځایه بل ځای ته نقل شي، مګر د تربیـــت انتقـــال عمرونه او ډېر وسایل غواړي.

د علم ښودنه د یوه ملا او معلم کار دی، مګر تربیه کـــول د محـــیط او جامعې، د مور او پلار، د کور او کورنۍ د یوه قاید او مرشد وظیفه ده.

علم په الفاظو او کلماتو کې ځای لري، مګر تربیت په عمـــل او کـــردار کې ځان ښیي دغه راز تعبیرات زښت ډېر دي او سړی کولی شي چې د تعلیم او تربیت راز راز تعریفونه وکړي او بېل بېل لفظونه ورته پـــه هـــره ژبه کې پیدا کړي، تعلیم ته ښودنه یا پوهونه وواییي او تربیـــت روزنـــه او پالنه وبولي، هغه اسان او دا ګران کـــار وګڼـــي. د مـــدنیت او تهـــذیب،

اخلاقو او عاداتو اساس تربیت وبولي او په اختراعاتو او اکتشافاتو کې علم ته زیاته برخه ورکړي.

دا کېدی شي چې د یوه سړي فهم او ادراک پوهه او هوښیاري زیاته وي کتابونه یې ډېر لوستي وي معلومات یې له مدني اشخاصو نه هېڅ کم نه وي، مګر د تهذیب او تمدن په لحاظ په ډېرو ابتدایي مراحلو کې پاته دي.

یو سړی دا کولی شي چې د معلوماتو او نظریاتو په اعتبار د خپلې جامعې او محیط له عمومي سطحې ډېر لوړ شي خپل لباس او خپل ظواهر بل راز کړي، مګر خپله محیطي او نژادي تربیه هغومره نشي اړولی او هغه ترقي چې په هغه خوا کې کوي دلته یې لسمه برخه هم نشي کړای. رښتیا وایي چې څنګه غر هغسې یې کربوړي، که یو سړی هر څه وکړي او سل رازه صابون په ځان ووهي بیاهم د خپل هېواد تربیوي رنګ له ځانه نشي لرې کولی او خپله ملي تربیه نشي اړولی. ښایې چې تاسې په غرونو کې له سمې نه ښه ښه ملایان پیدا کړئ، چې د کتاب په حاشیو او نکتو به ډېر ښه پوهېږي، په منطق او فلسفه کې به یې شهرت لري او یوځای ته به رسېدلي وي، مګر وضعیت او ناسته ولاړه به یې د غره والو غوندې وي او په اخلاقو او عاداتو کې به له هغوی نه څه ډېرفرق نه لري.هغه به په ښارونو کې ډېرې شپې تېرې کړې وي علم به یې له سمې او اوارې نه غره ته خېژولی وي، مګر د ښاروالو او سمه والو تربیت به یې له ځانه سره نه وي وړی، ډېر پوهان به وي چې په ډېرو دقیقو علمي مسایلو به پوهېږي، مګر کوم نواقص او

عیبونه چې د محیط په تربیه کې وي هغه به نشي لیدای او پدې بــاب کې به له عوامو ډېر فرق نه لري. دلته هغه مشهوره قصه را یادېږي چې د پښتنو په سیمه کې دوه غرونه دي یو ته ایلــم او بــل تــه دوه ســری وایي، څه خلق چې د ایلم په لمنه کې اوسي هغوی خپل غر جګ ګڼي، څه نور چې د دوه سري په اړخ پراته دي هغوی وایي دوه سری هســک غر دی. د دوی په منځ کې هر وخت یو طالب العلم له خپل استاذ ســره دا بحث راواخیست چې مونږ ولې ټول عمر په خوشې خبــره جنګونــه کوو او دا جنګونه یې د حماقت او نادانۍ سند او حجت ګڼه پدې بحث کې له طالب نه وویل شو: معلومه خبره ده چې د ایلم غــر جــګ دی او دوه سری ټیټ دی، دلته د ملاصاحب هغه ټولې خبرې هېرې او طالــب ته یې په بدو او ردو ویلو شروع وکړه، طالب هم د ایلم په غــره ټینــګ ولاړ و او له استاذ سره په جګړه اخته شو.وګورئ! دوی دواړه د علــم او پوهې له خوا پوهېدل چې دا جګړه د ناپوهۍ علامه ده، مګر د محیط له تاثیره یې ځانونه خلاص نشو کړای او که هرڅه و بیا هم یو د((ایلــم او بل دوه سري و)). علم او پوهه سړی پوه کولی شي، مګر منع کولی یې نشي ځکه چې تربیه په علم باندې غلبه لري. یو سړی دا کــولی شــي چې بل په خبره پوه کړي، مګر ښه کولی یې نه شي، انســان پــه ډېــرو شیانو پوهېږي، مګر پوهول یې د علم کار دی، خو ښه کول او پــه ښــه لاره بیول صحیح تربیت غواړي.

ذوق

څوک چې د یوه ښه شعر په لوستلو، د یوې ښکلې نغمې په اورېدلو، د یوې ښې منظرې په لیدلو په خپل نفسي حالت او کیفیت کې تغیر ویني او د خوشحالۍ احساس کوي هغه ته د ذوق خاوند ویل کېږي او هغه چې له دې ټولو شیانو پټې سترګې تېرېږي او په بې اعتنایۍ ورته ګوري د بې ذوقو په ټولګي کښې راځي.

د یوه مدني او بدوي انسان فرق هم د ذوق او حساسیت په اعتبار ډېر ښه معلومېږي.

هغه څه چې یو شاعر او د شعور خاوند یې د اسمان په رڼو ستورو، د سپوږمۍ په سپینه رڼا، د دریاب په مستۍ، د شنو بڼونو په سمسورتیا، د بلبلو په نغمو، د ښکلو په ناز او خندا کې ګوري د غرو شپانه او ساده انسانان یې هم ویني، مګر په دواړو یو شان اثر نه کوي او په احساس کې یې ډېرتفاوت موجود وي.

هغه کسان چې د شعر او ادب له اغېزي لاندې نه دي راغلي او دغه حلال سحر پرې تاثیر نه کوي باید په خپل ځان وویرېږي او پوه شي چې انساني احساس یې ډېر کمزوری دی او له ذوق څخه لږه برخه لري.

هغه ذوق چې انسان ته د خوړو او تروو خوند ښيي حيوانات يې هــم لري او مچان هم د خوړو احساس کولی شي، مګر هغه بل ذوق چـــې د لطايفو او محاسنو په خوند باندې پوهېدل دي هغه يو بل شـــان تلــذذ دی، چې په خوراکونو کې هېڅکله نه موندل کېږي او تل لــه شـــهواني خوندونو نه هسک مقام لري.

دا ذوق بلبله د ګلزار لور ته بيايي او د هغه ذوق کارغــه پــه مــردارو پسې ګرځوي. بې ذوقي د انسان د پاره لوی عيــب دی او هغــه څــوک چې د ښو خبرو او انساني فضايلو په خوند او کيف نشي پوهېــدلی لــه ډېر لوی نعمته محروم دی. هغه چاته د زرګــو لــه اوازه د زرګــو کبــاب خوند ورکوي او د رباب له ترنګه د غوري شرنګ ته زيات خوشحالېږي. د هغه په حال افسوس او حسرت په کار دی.

دغه شان خلق د وطن له خرابۍ نه دخپلې اشتها په خرابۍ ډېر خپه کېږي او بې له شخوند وهلو په خوند نشي پوهېدلی، څوک چې د خير رسولو او عواطفو ذوق پيداکړي هغه بياله دېنه، چې ځان وږي پرېږدي او بل موړکړي ډېر خوند اخلي او دغه مزه په ډېرو خونــدورو طعــامونو کې نه مومي.

پوهان او مشران بايد د صحيح او انساني ذوق په پيدا کولو او روزلــو کوښښ وکړي او حيواني ذوقونه په انساني ذوقونو بدل کانــدي. هغــه کسان چې د شهواتو په استسقا اخته دي او دا تنده پکې زياته شـــوې

ده که هغوی هر څومره خړوب او سېراب شي، نوسونه یـې پړسـېږي، مګر تنده یې نه ماتېږي او قناعت یې نه حاصلېږي.

د دوی اساسي علاج دانه دی، چې خواړه او اوبـه پـرې زیـات کـړو، بلکې اصلي چاره یې پرهېز او د رنځور ذوق مخالفت دی.

که ذوق مریض او علیل وي یا له فسق او فجور سره اشنا شـي دغـه ملکوتي انسان د حیواناتو په غوجل کې ترلی او مقام یې ټیټوي، مګـر که دغه مادي ذوق له معنوي عالم سـره اشـنایي پیـدا کـړي او نـور خوندونه وپېژني انساني سویه لوړېږي او عالي اخلاق پـه محبـت کـې رواج مومي، د ذوق تربیه او پالنه د عالي ادب او شعر کار دی او په ادبي درسونو ذوق عرفاني کېږي.

هغه روحي امراض چې ډاکټران یې علاج نشي کـړای د شـعر او ادب خاوندان یې په اسانۍ چاره کولی شي.

که په شعر او ادب کې معنوي ذوق او عرفاني شعور حلـول کـړي او شاعر د ظواهرو په ځای حقایق او معاني وستایي کېدای شـي، چـې د یوه ملت په روحیاتو، اخلاقو او عاداتو کې تغیر پېښ کړي او ذوق یې ور واړوي.

خیال

خیال یو پټ معنوي قوت دی، چې له واقعاتو او محسوساتو نــه هغــه خوا ځینې شیانویني او په غیبي حقایقو پورې زړه تړي.

په کومه لاره چې خیال تلی شي هلته عقل د ړندو په شان ټپبــړي او څه نه ویني. د انسان د فکر او عقل مانۍ په خیال ولاړه ده او د ملتونو په حیات کې ډېره ستره او مهمه برخه لري.

کومو علومو چې عقل پرې یقین کړی دی او د خیال برخه پکې ډېره لږه معلومېږي که غور او دقت وکړو خیال پکې ډېره برخه لري.

که تاسې له یوه ریاضي دان څخه د(واحد) تعریــف وغــواړئ، چــې د ریاضیاتو ابتداء او انتها ګڼل کېږي یا د هندسې له یــوه عــالم څخــه د (نقطې) پوښتنه وکړئ، چې ټول خطــوط ورځنــې پیــدا شــوي او لــه خطوطو څخه بیا طول، عرض او عمق، یعنې مقائیس ثلاثه پیدا شــوي، دغه د صحرا کاڼي چې مونږ یې په حجریت او کاڼیتوب پېژنــو داهــم د خیال اغېزه ده او د انسان تخیل د تحجر او تجمد په صورت ورته قایل شوی دی.

که چېرې انسان د خیال له قوته محروم وای او بې له محسوساتو یې نور څه نه لیدلی عقل او فکر یې دغې درجې ته نشو رسېدلی او په غیب یې ایمان نشو راوړلی. خیال په انساني ژوند کې نشاط او سرور پیدا کوي او احساسات و عواطف روي. هغه شی چې د انسان په نظر کې معنوي محسنات او روحي امال ځلوي هغه خیال دی او همدغه شی، لکه یوه ښکلې حوره انسان په هرحال کې خوښ او خوشحاله ساتي.

د وطنخواهۍ احساس، د ازادۍ ارزو، د شهرت تمنا د انسان یوه خیالي معشوقه ده او همدغه شی یې یوې خوا او بلې خواته بیایي او لوی لوی کارونه پرې کوي. همدغه انساني تخیلات دي چې د یوه ملت خواره واره افراد راغونډوي او اجتماعي جذبات و احساسات ژوندي کوي. خیال په شعر او ادب کې ډېر دخل لري او شعراء او ادبا د خیال په مرسته عواطف او مشاعر راویښوي.

چېرته چې شعر او ادب کمزوري او خیالات مړه وي هغه ملت هم مړبلل کېږي او انسانان د مادیاتو په مینه کې ورکېږي، هلته په زړونو باندې مایوسي او افسردګي غلبه پیدا کوي او د عرفان نهضت او ارتقا مینه له مغزو نه وځي.

په دغسې ځایونو کې خلق په مساجدو کې ناست وي سرونه یې په زنګنو ایښې وي. خطیبان خطبې او خطابې لولي، مګر د دوی په زړونو

کې هېڅ جذبه، هېڅ جوش او حرکت نه پيداکېږي او ټول په مراقبه کې ويده وي.

مجالس او محافل بې روحه وي، جرايد او مطبوعات څوک نه لـولي، خلق ظاهراً په کلو او ښارونو کې اوسي، مگر په زړونو کې سـره بېـل او جدا وي.

د هر چا غم او خوشحالي ځانته وي، هېڅوک له هېچا سره رابطـه او علاقه نه لري، همدردي او غمشريکي له منځه ځـي او يـوه بېشـعوره ړنده دنيا جوړېږي.

که په شعر او ادب کې له خيال او تخيل څخه کار واخيستل شي او له خيال نه استفاده وشي له ړندو سترگو نه هم اوښکې تويوي او له کـاڼو نه سخت زړونه نرموي. تاسې فرض کړئ، چې په يو ځای زورور سيلاب راشي او ډېرو خلقو کورونه خراب کړي، ډېر مالونه او ډېر انسـانان لـه ځانه سره يوسي او ښځې و نر، ماشومان او سپين ږيري پـه اوبـو کـې لاهو کړي که مونږ دغه حادثه د يوه خبر او اطلاق په صورت شايع کړو، دومره تاثير به ونه کړي لکه چې يو اديب دغه واقعه په يـوه ډرام کـې تصوير کړي يا يو شاعر ورځنې موثر او مهېج شعر جوړ کـړي او خيـال پکې خپله ساحري صرف کاندي. دا واضحه خبره ده چـې خيـال پـه عواطفو او احساساتو باندې حاکميت لري او تعقل محض دغومره رقـت او دقت نشي جلبولی. که انسان يوازې د عقل په نغوته کار کولی، نـو د

سېلاب یو مختصر خبر او د تلفاتو احصائیه کافي وه، چــې د مصــیبت لېدونکو د پاره د نورو همدردي او دلسوځي حاصله کــېږي او د شــعر و رومان وظیفه په ځای کړي، مګر دا هېڅکله نشي چې یــوه ســړه بــې روحه معقوله خبره لکه یو شعر او ادبي شاهکار چې له خیال او تخیــل نه پکې کار اخیستل شوی په زړونو اثر وکړي او عواطف وخوځوي.

حرص او عشق

چـــې انســـان ګـــدای کـــوي حـــرص د دنیـــا دی
چـــې ګـــدا کانـــدي ســـلطان عشـــق د لـــیلا دی

کورپه کور او کلي په کلي ګرځېدمه ،د هر چا به چـــې څـــه پـــه خـــدای لوریدل هغه به یې زما په ځولۍ کې غورځول، رنګ پـــه رنـــګ غلـــې او دانې به زما په ګوډي کې ټولېدې او په کچکول کې به مـــې څـــو ډولـــه ټوکان جمع شوه، مګر زه یې نه قانع کولم او زما سر ګرداني یې نشـــوه ورکولی. له یوه کلي به بل ته تلم او له بل نه بل ته، هېڅ نه وم خبر، چې زما لیلې په کوم کور کې ده او څه شي سرګردانه کړی یم.

هو! زه لکه د هوا مرغه همدغسې ســـرګردانه ګرځېـــدم او هـــېڅ نـــه پوهېدم، چې د کوم دام او کوم ښکاري ښکار یم، دا د نس او غلو دانو د پاره سرګرداني به کله او څنګه قطع شي؟ په هر پټي، هر باغ او هر کور کې څه خورم، مګر مړېږم نه، دا ټول عالم او ټوله دنیا زما د حرص علاج نه شي کولی او نه زما د غوښتنو تنده ماتېږي.

لکه چې یو هوايي مرغه په یوه پټي، یــوه بــاغ او یــوه بــڼ کــې نــه ایسارېږي او د یوې ونې په میوو نه بسیا کېږي زه هم هېڅکلــه د یــوه کلي په خبر و خیرات نه مړېږم او نه په ډېرو ګرځېدو ستړی کېږم لکــه چې د دې سرګردانۍ او نه مړېدو علاج هڅو ببخي شته نه؟

زه په دې نه پوهېدم، چې د ګلزار بلبلې ولې لکه نــور مرغــان پــدې ځینو پټیو کې په دانو پسې نه ګرځي؟ یا لکــه د مــرداري کارغــان پــه مردارو غوښو پسې ځار نه کوي.

د دې سر کشفول زما د پاره ډېرګران و او د دنیا په دغسې رموزاتــو پوهېدل څه اسان کار هم نه دی. د علم او پوهې ریباران د هر چا کــور ته لاره نه لري او په یوه قرن کې که ایله یو ځل د چا کورته کــوم نــوی خبر راوړي، دا راز له ما نه او ټولې دنیا نه هم پټ و، چې د حرص عــلاج په څه شي کېږي؟ او څه چې د انسان مخه له ټولو شیانو یوه شــي تــه راګرځوي هغه څه شی دی؟ هغه وخت چې زه هلتــه ورســېدم بــې د ښیښې له یوې ماتې ټوټې نور هېڅ نه و.

ما ته نه پوهېږم چا په غوږ کې وویل، چې دنیا هــر وخــت مــونږ پــه همداسې بربښېدونکو شیانو غولوي او ډېرخوشې شیان راته ځلوي.

له مونږ سره هر وخت لوړ فکرونه او لوړ خیــالات ملګــري وي، مګــر عملاً دغسې ناوړه او خوشې شیانو ته ور روان یو، مګر ترڅو چې نه یــو

ور رسېدلي د خپل خوشې تگ او بې فايدو منډو په حقيقت نه پوهېږو او نه يو خبر، چې مونږ په څنگه شيانو پسې هڅه کوو؟

دا ځلېدونکې ښيښه، چې ماته خپلو تصوراتو او خيالاتو ډېره ښايسته کړې وه زما هماغه ارزو وه چې وروسته تر رسېدلو يې هېڅ قيمت نه درلود. که تاسې خپلو ارزوگانو ته کله رسېدلي ياست او خپله ټوله کېسه در په ياد وي يقين به وکړئ، چې هېڅ ارزو وروسته تر موندلو هغه پخوانۍ قدر او قيمت نه لري.

ډېر ښکلي شته چې د يوه او بل په نظر کې به يې همدغومره ښکلا درلوده، لکه چې ماته خپله مجهوله ارزو ترڅه وخته ښکلې وه.

که تاسې لږ څه خپلو خاطراتو ته رجوع وکړئ او د عالم رويه په نظر کې ونيسئ هره ارزو، چې تاسې يې وروسته تر موندلو د خپل زړه له کوره باسئ نورو پسې لوغړن در په در گرځي او نه يې مومئ د همدې له امله وايي:

څوک يې دېدن پسې ړنديږي
څوک يې له کتـه غورځوي چې خوب راځينه

د مشرانو عشق

څوک چې لوی شي او د مشرتوب لوړې درجې ته ورسېږي هغه بیا په دغسې ډېوو، چې په یوه کورکې بلېږي ځان نه سېزي او نه لکه هلکان په کوم سپین مخ یا ملالو سترګو خپل زړه بایلي.

هغه هېڅکله د دنیا په سرو او سپینو داسې نه مین کېږي، لکه په مال مین سوداګر چې شپه او ورځ د دنیا په غم کې ورک وي او بل هېڅ شي ته یې پام نه وي، مال لا څه چې د خپل ځان د خپلو لوښو او زامنو، د خپل ټبر او کهول مینه او دوستۍ هم پرې دومره غلبه نه کوي، چې نور هر څه هېرکړي او یوازې خپل غم وژاړي.

مشران او لوی خلق دغه ټول محبتونه چې واړه خلق یې لري په عشق قربانوي، چې هغه د ملت او هېواد عشق دی.

د همدغه عشق په اثر د ملتو مشران د مشرتوب حق پیداکوي او د باباتوب مقام او منزلت مومي.

څنګه چې یو طفل او کوچنی د ډېرې ناپوهۍ په وخت کې خپل پلار پېژني او په غېږ کې ځان ورغورځوي ملتونه هم که هرڅومره بې تعلیمه وي د خپلو خواخوږو مشرانو تمیز کولی شي او د دوی په ځولۍ

کې ځان اچوي، خپل ټول مقدرات دوی ته سپاري او پــه دوی اعتمــاد کوي.

د عشق په جاذبه کې دغه قوت موجود دی، چې احمدشاه غوندې د پنځه ویشت کالو ځلمی د ټولو پښتنو بابا کړي او د ډیلي په تخت یــې کښېنوي. د پښتونخوا او پښتنو عشق احمدشاه بابا ته لویه شهنشاهي ورکړه او ډېرو سپین ږېرو د ده باباتوب ومانه، ځکه چــې دی رښــتیانی مشر و او هغه عشق چې په مشرانو کې پیدا کېږي په ده کې موجود و.

ده په دروغو خپل وطن او هېواد ته دانه دي ویلي:

ســـتا د عشـــق لـــه وینـــو ډک شـــوه ځېګرونـــه
ســـتا پـــه لاره کـــې بـــایلي ځلمـــي ســـرونه
تاتـــه راشـــمه زړګـــی زمـــا فـــارغ شـــي
بـــې لـــه تـــا مـــې اندېښـــنې د زړه مارونـــه
د ډیلـــې تخـــت هېرومـــه چـــې رایـــاد کـــړم
زمـــا د ښـــکلي پښـــتونخوا د غـــرو ســـرونه
کـــه تمامـــه دنیـــا یـــو خـــوا تـــه بـــل ځـــواني
زمـــا خـــوښ دي ســـتا خـــالي تـــش ډګرونـــه
احمدشـــاه بـــه دغـــه ســـتا قـــدر هېـــر نـــه کـــا
کـــه ونیســـي د تمـــام جهـــان ملکونـــه

ځوک چې معنوي رشد او بلوغ ته ورسېږي او د مشرتوب درجه ومومي

هغه له وطن او هېواد سره همدغسې عشق پيدا کــوي او وطــن تــه د عشق په نظر ګوري، هغه بيا د غرو په څوکو يې نشي ليداى او هر چاته ځان نه ښيي.

څنګه چې يو ښاپېرک ځلانده لمر نشـــي ليـــداى، يـــو د ځلميتـــوب احساس نشي کړاى. د دغو ټيټو ډيوو پتنګان د ســتورو ډيــوو تــه نــه رسېږي، دغه عالي عشق ته هم هر څوک نه رسېږي او نشي رسېدلی.

دا عشق د مشرانو او لويو خلقو په برخه دی او بېل کيف لري.

د دې عشق نښې او علامې بل راز دي او ځانته شواهد لــري. تاســې دغه عشق او د حسن وجمال عشق ســره بېــل کــړئ او هغــه چــې د مجنون او ليلی په عشق کې يې وينئ له سترګو لرې کړئ.

دا هغه راز مينه ده، چې د پلار او ځوی، د مرشد او مريد، د شــاګرد او استاذ ترمنځ وي او بې له غمخورۍ او خيرخواهۍ نور مظاهر نه لري.

پدې عشق کې راز و نياز، بې پروايي او تغافل نه ځايېږي او نــه پکــې رقيب او ريبار شته. له دې عشق سره رحم وعاطفــه، ثبــات او متانــت همدردي او ايثار ملګري وي او له هر راز تهمتونو يې لمن پاکه ده.

دلته ليونتوب او له خپلو پرديو بېلېده نشته او نه پکې د معشوقو لــه لاسه شکايت او له رقيبانو سره حسد ليدل کېږي.

له دې عشق سره د پیسو مینه او د مادیاتو محبت نه یو ځای کېږي. هغه څوک چې په پیسو مین وي او پیسې ټولوي هغه هېڅکله یو قــام په ځان باندې نشي راټولولی هغه کسان چې قومونه پرې غونډېږي هغه پیسې نه غونډوي او دغه مینه له زړه څخه باسي.

کوم اشخاص چې قصې ګټي هغه پیسې نه ګټي او پــه بــت شــکنۍ افتخار کوي.

دا کېدای شي چې قلندران او درویشان د ملت مشران شي او خلــق یې په مشرتوب ومني، مګر د پیسو مینان او سودخواره یا بډې خــواره هېڅکله د مشرتوب درجه نه مومي او نه د مشرانو عشق پیــدا کــولی شي.

ای هغو کسانو، چې د مشرتوب ارزو لرئ او لویوالی غواړئ!

راشئ! چې د خودخواهۍ او ټیټو مینو مراندې او تنابونه پرې کړو او د لمر و سپوږمۍ په خوا کې خپلې خیمې ودروو.

راشئ! چې یو ملي او وطني شعور پیدا کړو او د وطــن غــرو او رغــو، کاڼو او بوټو ته په مینه او محبت وګورو.

که دغه شعور او دغه احساس ژوندی شو بیا هر یو بــل تــه محبــوب معلومېږي او هېڅوک به هېچا ته په نفرت نه ګوري.

يو بډای به د خوارانو دلداري کوي، يو عالم به ناپوهانو ته سـمه لاره ښيي، يو طبېب به د رنځورانو په علاج پسـې ګرځـي، يـو قـوي بـه د ضعيف پېټی په اوږو اخلي او ټول به يو له بله ځارېږي.

راشئ! چې همدغسې وکړو او د دې ځای په يتيمانو وژاړو، د يتيمانو اوښکې پاکې کړو او د دردمنو له حاله ځان خبرکړو.

یوازېتوب

هغه خواږه ملګري څه شوو، چې ټوله ورځ به مې ورسره لوبې کـولې او یو ساعت به هم نه بېلېدو.

هغه کاڼي به اوس چېرته وي چې د شپې به مې هم پـه جیـب کـې ساتل او یوه شېبه په مې له ځانه نه بېلول.

هغه ونې به اوس څنګه وي، چې مونږ پکې ټالونه اچـول لـه ملګـرو سره به مو یو ځای ځنګل.

دا شیان اوس یو هم نشته او زه بېخي یوازې یم.

هغه خاورې چې ما به په کوڅو کې ورسره لوبې کولې بـاد ویـوړې او زما خوشحالي هم ورسره لاړه.

هغه د ګاټو او لوبو میدان به هم وران شـوي وي، د ګـودر غـاړه بـه هغسې نه وي، د خیزونو ځای به هم بل راز وي.

داڅه وشوه؟ او څه راپېښ شوه چې زه یې له دې ټولـو بېـل کـړم او بېخي یوازې شوم.

زه خو به یوساعت له خپلو ملګرو نه بېلېدم او بـې لـه هغـوی مـې ساعت نه تېرېده اوس، ولې یو ملګری نه لرم او چاته نه نزدې کېږم.

هغه بله ورځ چې زما یو پخوانی ملګری دلتــه راغلــی و. مــا ورســره هغسې د مینې مرکه ونه کړه او بل راز راته ښکارېده، هغه بــه ځــومره خپه شوی وي او په زړه کې به یې څه تېرشوي وي، هغه بــه وایــي ده اوس خپله جامه بدله کړه او خپل پخواني اشنایان یې پرېښودل.

ما ته خو دی زښت ډېرګران و او له هرچا نه بــه مــې ښــه ګاڼــه، ده هېڅکله دا ګمان نه کاوه، چې زه به له ده سره دغسې بې پروایي کــوم او د ده مینه او محبت به هېروم.

ماهم دغه تصور هېڅکله نه کاوه، چې موږ او دی بــه دومــره پــردي کېږو او زړه ملګرتیا به پرېږدو.

نه پوهېږم زما او د ده ترمنځ چا توري کتهوې وګرځولې او زمونږ زړونه یې یو له بله تور کړه.

دی خو زما ډېرخوږ ملګری وو، ما ولې د ده قدر ونه کړ، ولــې مــې ده ته په مینه او محبت ونه کتل؟ کالي یې زاړه و او څه یې نه درلوده که د ناپوهۍ په وجه راته بل راز ښکاره شو؟.

زه اوس د عزت او اعتبار خاوند یم او دی لاچا نه دی پېژندلی که کوم بل علت او سبب موجود دی، چې زه او دی یې له زړونو نه لرې کــړو او پخوانۍ رابطه یې قطع کړه.

ښایي چې دغه خبرې ټولې رښتیا وي، ما ډېره موده څه تور اوسپین ولوستل او دی په هماغه پخواني حال پاته دی. زه اوس لــه کتــابونو او اخبارونو سره اشنا شوم او دی یوه چټۍ نشي لوستلی. زه په یوه مــاڼۍ

کې د ماموریت په چوکۍ ناست یم او دی په خپل کور کې پوزی نه لري.
زما خلق قدر کوي او د ده سلام هم نه اخلي، مګر دا نو ولې زما او د ده د بېلتون سبب کېږي، ولې زما او د ده مګرتیا قطع کوي، که یو تن څه نه لري او غرېب وي هغه سره به سړی خپله اشنایي قطع کوي او که به مرسته او کومک ورسره کوي.

که د سړي یو ملګری ناپوه وي او په څه نه پوهېږي هغه به پوه کوي او که به یې له خپل مجلسه شړي.

هغه انسان چې د پوهې او لیاقت دعوه کوي او ځان د پوهانو د ډلې ګڼي، څنګه دا قبلولی شي چې د خپل هېواد خواران او غریبان له خپلې مینې او محبته محروم کړي او علم و پوهه د بېلتون او لرې والي موجب وګڼي، دا عادات خو له یو ځلمې انسان سره نه ښایي.

علم او پوهه باید یو سړی له نورو نه بیل او لرې نه کړي او نه د دنیا عزت او اعتبار یو انسان له خوار او غریبانو نه وشکوي.

هغه علم چې د کوډو په شان دوه خواره ملګري او د غرور موجب ګرځي له ناپوهۍ نه یې زیان او ضرر ډېر دی او هغه سواد چې سړی له محیط او اجتماع نه لرې کوي او له نورو نه د سړي زړه توروي په حقیقت کې همدغه توره کتهو ده او ماتول یې پکار دي.

که څوک غواړي، چې په اجتماع کې ژوند وکړي او له محیط نه استفاده وکړي، د علم او لیاقت غرور دې له ځانه لرې خپله هوښیاري او د بل ناپوهي دې حایل نه ګڼي.

سرېتوب او انسانیت دې نه هېروي، اجتماعي مېلان دې نــه بــایلي، خوار و غریب ته دې په خوارو سترګو نه ګوري، له ملګرو دې پــه هــېڅ وخت او هېڅ حال کې نه بېلېږي، بلکې رادې شي او له جماعــت ســره دې خپل غم شریک کــړي او خپلــه خوشــحالي دې هــم د نــورو پــه خوشحالۍ کې ولټوي، خپل زړه او فکر دې له نورو نه نه بېلوي، یو ځای دی ورسره خاندي او یو ځای دې ورسره ژاړي، د دوی پــه خوښــه دې کار کوي، چې د ده په خوښه کار وشي.

خوشحالي او کامیابي همدلته ده او په یوازې تــوب کــې نشــته هــر څوک چې لــه نــورو نــه پــردی او لــرې شــو، هغــه هېڅکلــه نشــي خوشحالېدلی او په یوه پټ اورسوځي.

د (من شذشذفي النار) همدغــه معنــی ده او د دنیــا دوزخ همدغــه یوازېتوب دی.

زه او ته

مونږ باید دلته داسې اورونه بل نه کړو، چې کلي او ښارونه وسېځي او په لوګي يې د بصیرت سترګې ړندې شي، ځکه چې دا اور د حسد اور او د شیطان له کوره دي.

مونږ به خپلې ډيوې له هغه اوره لګوو چې په کوه طور کې يې ځان ښکاره کړی او د زړونو او داغونو خونې روښانه کوي.

د حضرت ابراهيم (ع) پیروان باید په خپل عمل او یقین سور اور ځانته ګلزار کړي او په خپل لاس د عالم د سېځلو د پاره دوزخونه جوړ نه کړي.

هر چا چې په خپل زړه کې د حسد اور مړ کړ د دوزخ اور يې نشي سېځلی او په سرو لمبو کې سلامت پاته کېږي.

هغه څوک چې له یوه جماعت او جمعیت نه په نفرت او عناد وځي هغه هر وخت په سره اور کې سوځي او تل په اورکې وي.

ته پدې پوه شه چې زما او ستا بېلتون لویه ګناه ده.

که دوه مین سره بېل شي پروا نشته، ځکه چې عشق او محبت یې نور هم زیاتېږي او د وصال ارزو قوي کېږي، مګر د دوه ورونو بېلتون او هغه بېلتون چې د بغض وحسد په سبب پیدا شي عالمونه تباه کوي او ملتونه بربادوي.

زما او ستا نزدې کېدل، یوکېدل، پخلاکېدل، ملګري کېدل، ډېر لوی اجر لري.

زه او ته د وصل د پاره یو، ځکه چې فصل او بېلول د شیطان کار دی.

زه او ته به سره نزدې کېږو او ژر ژر به قدمونه اخلو چې دغه فاصله د لوی خدای په فضل او مرحمت له منځه واخیستل شي.

زه او ته که هر څومره نزدې شو هماغومره خدای ته هم نزدې کېږو، ځکه چې ارومرو به په نفس و شیطان پښې ږدو او له نفسي او شخصي اغراضو به تېرېږو. زه او ته به ځانته نه ګورو د ملت مملکت خېر و سعادت ته به ګورو.

مونږ باید ملي اجتماعي ګټې په نظر کې ونیسو او له لوړ افق څخه نظر وکړو. زه به د یو کېدو او نزدې کېدو د پاره خپل هرڅه له تا قربان کړم، مګر ته هر څه له ځانه مه قربانوه او عمومي مصلحت په نظر کې نیسه.

سترګې مه پټوئ!

ښه وګورئ! سترګې مه پټوئ! خدای تــه ورتــګ دی د قیامــت ورځ راتلونکې ده. سترګې پټول، حق نه ویل، د حق پــه ځــای کــې چــوپ کېښېناستل ډېره لویه او عظیمه ګناه ده.

وګورئ! او په ځیرځیر وګورئ، که ستاسې سترګې خلاصې شوې کــه تاسې هرڅه ولېدای شوه،که ستاسې بینایي معلومه شوه ډېره لویــه او ستره ګټه به وکړئ.

ستاسې ډېرې بدبختۍ په سترګو غړولو، لیدلو او کتلو ورکېږي.

تاسې د سترګو په حکمت ښه نه یاست پوه شوي او پوره کار مــو لــه خپلو سترګو نه دی اخیستی.

هغه کسان چې ګوري اوویني غله ورځنې څه نشي پټولی او غــدۍ پرې نه لوېږي.

تاسې خپلې سترګې غړوئ او ګورئ، مګر څه نه وینئ او څــه نشــي لیدای، تاسې به وایاست چې مونږ شــپه او ورځ پېژنــو، تــور او ســپین بېلوو، د انسان او حیوان فرق کولی شو،که مونږ څه نه لیدلی هر ګــوره د چا د موټر لاندې به شوي وو یا به په کندو او کپرو کې لوېدلي وو، پــه سم سرک به نه وو روان او بې لارې به تللو.

زه وایم چې اوس هم ډېر خلق بې لارې روان دي اوسمه لار یې پــرې ایښې ده، ډېر خلق له ګړنګونو لویدلي دي، مګرځانته نــه دي ملتفــت. دغه شان لیدل او کتل چې مونږ کولی شو حیوانات یې هم کولی شــي او د موټرو له مخې اوښان هم ځانونه په څنګوي، واښه او اوبه ویني، له پاڼو او کمرو ځان نه غورځوي او له حسې خطراتو نه ډډه کوي.

د انسان لیده او کاته باید له حیوان نه ډېر فرق ولري. د بنیادم نظــر باید دومره سطحي او سرسري نه وي.

راځئ! چې مونږ او تاسې د خپل نظر امتحان وکړو، چــې مــونږ څــه لیدلی شوکه نه. مقصد مې دانه دی چــې دا ولــې شــپې میاشــت پــه مازدیګر یا غرمه کې ګورو، یا به څو کروه لرې یو شــی معلومــوو، چــې انسان دی که حیوان، نر دی که ښځه؟ سپور دی که پلی؟زما مطلب بل شان امتحان دی او بل راز سترګې مې په کار دي.

هو! زه هغه سترګې غواړم چې غــدر، خیانــت، ریــا، ټګــي، ظلــم او تلبیس، بلکې ابلیس ورنه ډډه کوي او دغه شیان لیدلی شي.

زه وایم دغه خلق چې تاسې پــه لارو او کوڅــو کــې پــه بــازارونو او مساجدو کې یا په دوایرو او وزارتو کې په کراتو او مراتو لیدلي او کتلــي دي ایا تاسې دوی په ربښتیا لیدلي او که اشتباه مو کړې ده.

زه ګمان کوم چې ډېرو خلقو ډېرخلق نه دي ليدلي او ورسره اشنايان شوي دي.

دغه سترګې چې له مونږ سره شته له کاره وتلي دي او څه نه ويني، دغه شان سترګې دهوا له مرغانو او د ځمکې له ځناورو او حيواناتو سره هم شته.

هغه سترګې چې له رنګونو او اجسامونه پرته نور شيان ليدلی شي هغه زمونږ په کور او کلي کې له چاسره نشته او مونږ په رښتيا څه نه وينو. ما ته دا سودا په ټينګه پيدا شوې او زړه ته مې دا خبره لوېدلې ده، چې مونږ څه نشو ليدلی که زه غلط شوی يم زما سودا وباسئ او ماپوه کړئ.

ما خو د مخه وويل، چې زه له تاسې نه په رڼا ورځ د ستورو ليدل نه غواړم زه وايم دغه کسان، چې تاسې يې هره ورځ خبرې کوئ او ورسره مخامخ کېږئ يا په موټر او بګيو کې ستاله مخه تېرېږي تاسې يې پېژنئ چې دا څوک دي او څنګه خلق دي؟

هغه چې په ښو ښو ماڼيو کې اوسي، په اعلی موټرونو کې سپرېږي نفيس لباسونه اغوندي او ښه ښه خوراکونه خوري ايا په دوی کې خاينين، غداران، ظالمان او منافقان نشته؟

دوی ټول کاریګر لایق او صحیح اشخاص دي؟ دوی دغه جایدادونه او دا دومره ډېرې پیسې په مشروع ډول، په کار او لیاقت پیدا کړې دي؟

دغه نور چې ډوډۍ نه مومي، د ناستې ځای نه لري په تن لغړ او په خېټه وږي دي په دوی کې د وطن صادق خدمتګاران، پاک نفسه زحمت کشه او لایق اشخاص بیخي نشته؟ دوی ټول څرمي بېکاره او غیرمستحق اشخاص دي؟

تاسې ښه وګورئ! او ډېر غور وکړئ! که دلته خاینانو، غدارانو او ظالمانو په ظلمونو، رشوتونو اوخیانتونو عالي قصرونه، نفیس موټرونه پاخه جایدادونه او لوړ مقامونه پیدا کړي وي او ډېرخلق او صالح اشخاص چې لس، شل کاله یې د وطن خدمت په صداقت او پاک نفسۍ کړی وي هغه نن خوار و زار، بې کوره او بې اوره ګرځي او هېڅ نه لري، نوتاسې یقین وکړئ چې مونږ ړانده یو او څه نه وینو، که چېرې د ړندو بازار نه وای او خلقو ښه او بد لیدلی هېڅکله به دغسې نه کېدلی او نه به شوی وای.

که زمونږ په سترګو پردې نه وای د رشوت خورو په کور کې به دا ښایسته پردې نه ځړېدلې او د قصرو خاوندان به په قصرونو او ماڼیو کې نه اوسېدل.

د زماني تعبير

که تاسې هېر زړي نه یاست او سترګې نه پټوئ، نو په دغو لږو کلونــو کې په عالم کې ډېر لوی تغیر پېښ شوی او زمانه بېخي بــل راز شــوې ده، مګر دا تغیر محسوس نه دی معقول دی او د عقل خاونــدان پــرې ډېر ښه پوهېدلی شي.

د انسان وجود که څه هم په هماغه پخــواني حــال دی، هماغــه دوه سترګې، دوه غوږونه او دوه پښې لري، مګر هغه څه چې نن لیدلی شي پخوا یې نشو لیدلی، هغه څه چې نن یې اوري پخوا یې نشو اورېدلی، تر هغه ځایه چې نن رسېږي پخوا نشو رسېدلی، په هغــه شــي چــې نــن پوهېږي پخوا نه پوهېده، هغه څه چې نن ویلی شي پخوا یې نشو ویلی.

څوکاله پخوا زمونږ نوکرانو او مزدورانو زمونږ له جلب لانــدې منــډې وهلې، مګر نن راسره په موټر کې یو ځای سپاره دي او هغومره فرق نــه لرو.

یو وخت و، چې مابه هغه څوک ښه ګاڼه چې چاته به یې زیان او ضرر نه رسېده، مګر څه موده وروسته په دغومره ښه توب نه قانع کېــدم او له ښوخلقو نه مې ښې ښې ارزوګانې هم غوښتلې، مابه ویل ښه ســړی

هماغه دی، چې په زړه کې یې د وطن او ملت د پاره ښې ارزوګانې او ښه نیتونه موجود وي، مګر نن پدې هم نه یم قانع او هغه څوک ښه بولم چې ښه ښه کارونه کوي او د ایثار او فدا کارۍ په میدان کې داخل وي.

دا یوازې زماحال نه دی نور هم ډېر ملګري شته چې بې عمله ایمان کافي نه ګڼي او تشو ارزوګانو ته په څه قیمت نه دي قایل.

که څوک نن له مونږ نه ستاینه او محبوبیت غواړي او ارزو لري، چې مونږ ورته ښه ووایو او ښه یې وګڼو هغه دې پدې باندې پوه شي، چې تش لستوني او بې لاسه لستوڼي مونږ نه خوښوو، بلکې کار او عمل ته ګورو او د هر چا جد و جهد، قرباني او فداکاري په نظر کې نیسو. مونږ اوس له پخوا نه هوښیار شوي یو او سادهګان نه یو. مونږ خلق پېژنو او په زړونو کې ډېر ښه پوهېږو.

مونږ رښتیا ویلی شو. زمونږ په زړونو کې بې د خدای له وېرې بله وېره نشته،مونږ حقایق څرګندوو او حق وایو، مګر د دې کار د پاره په یوه ترتیب قایل یو او هغومره څه وایو چې خلق پرې پوه کولی شو.

مونږ د ځان او د بل د پوهولو او ویښولو ټېنګه اراده لرو او داکار هېڅکله نه پرېږدو.

مونږ غواړو چې اعمالو او افکارو نه د لوی خدای په توفیق خیـــرې او ناولتیا ګانې ورکې کړو او د ضرورت په وخت کې ډېرې ناپاکه جامې پــه تیږو وټکوو او په ځوباړو یې ووهو.

مونږ ځینې لوړ کسان وینو چې اخلاق یې ډېر ټیــټ دي، پــه بــدو او ناوړه اعمالو نه شرمېږي، د فسق په شهرت پروا نه لري، خیانت ورته بد نه معلومېږي، په پردي ناموس ډېر زړور ورځي، په رشوتونو، قصــرونه او ماڼۍ ابادوي او په ډېرو هسکو ځایونو کې ناست دي.

مونږ غواړو چې دوی خپل ځانونه اصلاح کــړي او پــه رښــتیا تــوبې وباسي، خپل خدای ته رجوع وکړي او په نیکو اعمالو خپــل نفســیات ووینځي او ښځواني عادتونه پرېږدي.

د دې زمانې همدغه تقاضا ده او د زمانې تغیر لــه دوی څخــه دغــه نفسي تغیر غواړي.که دوی غواړي چې زمانه یې رسوا نه کړي او ځوک یې سترګو ته خلې ور نه وړي باید خپل ځانونه اصلاح کړي او پوه شــي چې زمانه بل راز شوه او بل راز خلق غواړي.

برابر نه دي

صحرا ته ولاړم هېڅ کاڼی له بل سره برابرنه و، غرونو ته وختلم ځینې جګ او ځینې ټيټ و، په باغونو وګرځېدم د ټولو بوټو وده او لوړتیا یــو راز نه وه، د دریاب کبان مې ولیدل یو له بله په تول کې برابر نه ختل، د هوا مرغان هم ځینې غټ او ځینې واړه وو، ښارونه مې وکتل د ځینــو کورو دیوالونه و او د ځینو نه و، کورونو ته ننوتم، ځینــې غــولي لــوی، ځینې واړه وو، په دوایرو کې وګرځېدم ټول مېزونه او ټولې چــوکۍ یــو شان نه وې، کتابخانې مې وکتلې د درستو کتابو قطع او حجم برابر نــه وو، هېوادونه مې ولیدل ځینې تاوده وو، ځینــې ســاړه، انســانان مــې وکتل ځوک جوړ وو او ځوک ناجوړه، ځوک ړانده وو او ځوک بینا.

د لوی خدای کتاب مې ببرته کړ داخبرې مې پکې ولیدې.

ایا پوه او ناپوه برابر دي؟ د ړانده او بینا تــرمنځ څــه فــرق نشــته؟ د دوزخ او جنت خاوندان څه توپیر نه لري؟ نور او ظلمت یو راز دی؟ پدې پوښتنو راویښ شوم او په عالم کې مې بیا سترګې وغړولې. هغه فرقونه چې په نورو انواعو او اجناسو کې و، په انسانانو کې یو پــه ســله زیــات معلومېده.

هغه ښاپېریان او دیوان چې خلقو له کوه قاف نه هغه خوا لټول ما په دوی کې ولیدل د پرښتو او لعینانو په معنی پوه شوم، قصابان او شپانه مې وپېژندل. د عدل او ظلم، علم او جهــل، خیـــر او شـــر، ســـعادت او شقاوت فرقونه راته واضح شوه.

پدې ښه وپوهېدم چې:

جو دانې قدر یــو لعــل پکــې مونــده شــي
نـــور جهـــان واړه د تـــورو کـــاڼو غـــر دی

ماته دامعلومه شوه چې د ډېرو لویو ملتو او لویو ټولنو قدر او قیمــت په یو څو تنو پورې تړلې وي، چې که هغه ورځنې لیرې شي هېڅ ورتــه نه پاته کېږي او د متمدنو اقوامو فرق له وحشیانو نه په یو څو تنو باندې کېږي، لکه چې د انسان په جسم کې مخ سترګې، پوزه چې پــه وجــود کې ډېره محدوده او لږه حصه ده یو انسان له بل ځنې ببلــوي دغســـې ملتونه او ټولنې هم دیو څو محدودو اشخاصو په وجود امتیاز پیدا کوي او بېلېږي.

په هرمملکت کې یو څو تنه محدود اشخاص وي، چې د هغه مملکت سترګې او پوزه ګڼل کېږي او د یوه هېواد نوم او نشان لوړوي.

لکه چې یو انسان په خپل ټول وجود کې دوه سترګې لري چې د هغو په بینایي او بصیرت یوې خوا او بلې خوا تــه حرکــت کــوي او د ملــت

سترګې ګنهل کېږي.

د همدې لامله ښه او بد د دوی په سترګو لیدل کېږي، د فکرکولــو او خیرو شر سنجولو امید دوی ته کېږي، د هېواد ترقي او لوړتیا د دوی د سعې او عمل محصول باله شي او هرڅه په دوی پورې مربوط او موقوف وي. کله چې په توره شپه کې یو ټولګی خلق چېرته روان وي، نو ډیــوه یا چراغ له یوه یادوه تنو سره وي او نور ټول د هغوی په رڼــا کــې روان وي لاره ګوري،که دغه د رڼا خاوندان له دوی نه بېل شي ټول په تورتم کې پاته کېږي او بیا څوک کندې کپرې نشي لېدای. د عقل او فکر رڼــا هم له محدودو اشخاصو سره وي، مګر فایده یې عامه وي او هر چاتــه لاره ښيي.

یو ملت باید د رڼا د خاوندانو قدر وکړي او پدې پوه شي چې بــې لــه دوی نه په ټولو تورتم او تیاره راځي او لاره ورکېږي.

هغه مشعل چې مونږ ته د لارې ټیټ وپاس راښيي او زمونږ مخــه رڼــا کوي د دوی په لاس کې دی او دوی پیداکړی،که دوی نه و رڼا نشــته او په هر قدم کې د لویدلو او پریوتلو خطرات موجود دی.

د اسلام دردمنو!

عابده! هغه څه چې ته یې په ډېرو وظایفو او نوافلو کې لټوې د خدای د مخلوق په خدمت کې ډېر ښه موندل کېږي.

زاهده! څه شی چې ته یې د ځان په وړې کولو او نفلي روژو نیولو کې غواړې د مساکینو او فقیرانو په مړولو هم لاس ته درځي.

عارفه! چوپ کښېناستل او د خدای په فکر او ذکر مشغولېدل عبادت دی، مګر زورورو ته حق ویل او حق بیانول ډېر لوی او ستر عبادت دی. مسلمانه! دقران تلاوت ثواب لري، مګر په قران باندې عمل کول فرض دی. ای د تقوی او ریاضت خاوندانو! تاسې له خپلو کوټنیو سرونه را وباسئ له دې سپینو څادرونو مخونه راښکاره کړئ او په علم کې سترګې وغړوئ، چې د خدای د مخلوق څه حال دی؟

تاسې انصاف وکړئ، چې تسبیح اړول ډېر ثواب لري که په سرو غرمو کې یوې کول او یو مسکین مړول؟ په جای نماز باندې قرار کښیناستل ښه دي؟ که د خدای په لاره کې ستړي کېدل؟

رښتیا ووایاست چې د بل په خیرات روژه ماتول ډېر ثواب لري که خپل مال له مسکین او فقیر سره خوړل؟

ماپوه کړئ! چې پاک خدای د خیرات او شکرانو پــه اخیســتلو ډېــر خوشحالېږي، که په ورکولو یې؟

راشئ؟ د خدای رضا او د اخرت ثوابونه په ګرانو او سختو کارونو کــې او دمخلوق په خدمت کې ولټوئ! یو مظلوم د ظالم له منګولــو خــلاص کړئ، د یوې کونډې په سر پوړنی واچوئ، د یوه یتــیم اوښــکې پــاکې کړئ!

یوه پوروړي ته پور ورکړئ، د یوه رنځور دارو او درمــل وکــړئ. دغــه خواران او غریبان چې د پاک خدای صادق او ساده بنــدګان دي خپــل خدمت ته مه رابولئ او مه یې مریدان کوئ، بلکې تاسې د دوی مریدان شئ او خدمت یې وکړئ، د خدای رضا او د خدای جنت پــه دغــه ډول حاصلولی شئ او د دنیا ګټه په هغه بل صورت لاس تــه نــه درځــي او درغلي ده.

د سبا فکر

هغه څه چې د ریا او تذویر په پردو کې پټ و اوس ښرګندېږي. تراوسه پورې شپه وه، تورتم و، تیاره وه، هېڅا هېڅ نه لیدل هرڅه د تورې شپې له تورې پردې لاندې پټ و.

ما ته نه لیدې، تا زه نشوم لیدای، زما په سترګو او ستا په مخ پردې پرتې وې، ما ته نه پېژندلی او تا هم خپل ځان نشو پېژندلی، نن د حقایقو له مخې پوړنۍ پورته کېږي او ښه و بد ځان ښکاره کوي، ته پدې پوه شه! چې پس له دېنه څوک خپل معایب نشي پټولی. که څوک هر څومره کوښښ وکړي چې خپل نواقص پټ کړي او ښایسته رنګونه وروپورې ومښي کامیابېدلی نشي او خواري یې څه ځای نه نیسي.

که څوک هوښیار وي هغه باید د ځان اصلاح ته اساساً متوجه شي او ځان ونه غولوي، هغه ودانۍ چې نن سبا نړېږي په اخېړونو نه ټینګېږي او رنګ و روغن یې بیفایدې معلومېږي.

مونږ باید د خپل راتلونکي ژوند د پاره پاخه دیوالونه جګ کړو او پوخ تعمیر بنا کړو، له هغه کوره باید ووځو چې نن سبا لوېږي او رنګېږي، سړی باید داسې کور جوړ کړي چې د زامنو او لمسیانو شپې یې پکې هم تېرې شي او ودانۍ یې پخه وي.

مطلب دانه دی چې ټول به له کاڼو او ګټو جوړ شوی وي او د خټو په ځای به پکې سمټ لګېدلي وي، ځکه چې دغه راز کورونه خواران او غریبان نشي جوړولی. زما مقصد بل راز کور دی. داسې کور چې یوه

خښته به یې هم د ظلم او خیانت په پیسـو نه وي جـوړه شـوې او پـه ودانولو کې یې مظلومان نه وي ازار شوي.

هو! ښه کور هماغه دی چې همسایه ته یې ضرر نـه وي رسـېدلی او هېڅکله یې د بام واورې د بل په بام نه وي لوېدلې، لوی لوی ګناهونـه پکې نه وي شوي. د فساد او ضرر فکرونه پکې نه وي موجود.

ښه کور دانه دی چې ښایسته او رنګینې پردې پکې ځوړنـدې وي او ښه ښه خوراکونه پکې وخوړل شي یا ډېر نفیس سامان او ولوازم ولري.

دا شیان وي او که نه وي، مګر په خپل حق قناعت، رحم او عاطفـه، عفت او فضیلت چې په کوم کور کې وي هغه ښه کور دی او هېڅکله نه ورانېږي. کوم کور چې اهل او صالح اولاد لري او ماران و لړمان پکې نـه وي قصر وي که جونګړه هغه کور ښه کور دی او سعادت په همدغسـې کورونو کې دی. دغه راز کور خواران او غریبان هم جوړولی شي، مګـر یو غیرصالح انسان هېڅکله نشي پیدا کولی.

هرڅوک چې ځانته په دنیا کې کور جوړوي بایـد د حمیـد دا بیـت واوري:

که دې نـه کـړ پـه نېکیـو ننـګ ونـام لـوړ
پـه دوه چومـه دې د ختـو مشـه بـام لـوړ

پخوانۍ ډیوې

کله چې سړی یوازې شي او څوک نه وي نوله خیال او تصور سره یې زیات سر و کار شي او راز راز فکرونه کوي.

څوک چې له دغې فکري مراقبې سره اشناوي هغــه پــوهېږي چــې انسان په دغسې وخت کې هر څه په بل راز ویني او د جهان هــره ذره ورته دسکندر آئینه شي.

په همدغسې مواقعو کې سړی په پچه خبــژي او کشــمېر وینـــي او د مرغانو په هګیو کې راز راز نغمې اوري. زه هم په کوټه کې یوازې ناست وم او فکرو یوړم، مخامخ یو منقش رف ښکارېده چې هر څه پکې ایښې و او زما د خیالاتو له تلون سره یې ډېره مرسته کولــه، دغــه راز رفونــه سړی د دې وخت په ودانۍ کې نــه وینـــي او د پخــوا وخــت تعمیــري وضعیت سړي ته ښیي. دا کور کــه څــه هــم زوړ او د پخــواني وخــت تعمیري وضعیت سړي ته ښیي. دا کور که څه هــم زوړ او پخــوانی دی، مګر د برق مزي ورته راننوتلي دي او سامان یې هــم نــوی شــوی دی. دلته پخواني او اوسني نوي او زاړه شیان یو ځای شوي او عجیب منظر لري.

د تجدد او نوي عصر اثار او استازي دې کاله ته راغلي دي، مګر د کور ساختمان يې لانه دی بدل کړی.

په کور کې که څه هم برق لګېږي، مګر پاس په رف باندې د تورو تېلو مسینه ډیوه ایښې ده چې مخصــوص نقــش و نګــار لــري او دوه درې طبقې يې تشکیل کړي دي.

په څنګ کې يې يو بل ډول چراغ هم شته چې د شمعې بلولو د پــاره جوړ شوی او اوس په لږو کورونو کې پیدا کېږي. هغــه خــوا ورځنـــې د خاورینو تېلو لاټین ایښی او سرې پوهېږي، چې دغو چراغو هر یوه پــه خپل وخت کې دا کور رڼا کړی او دې خلقو يې رڼــا کــې ډېــرې شــپې تېرې کړي دي، مګر اوس د ټولو دوره تېره شوې ده او د شپې په کوټــه کې برق لګېږي.

زمانه وخت په وخت نوي شیان له ځان ســره راوړي، مګــر زاړه هــم ځوک ایسته نه غورځوي او په جګو ځایونو کې ځای ورکوي. دا عــادت بد عادت نه دی باید په هر کور او هر هېواد کې همدغه عــادت جــاري وي او څوک د چا زاړه خدمتونه هېر نه کړي، مګر کارونه باید وخت پــه وخت له نورو شیانو نه واخیستل شي او په کورونو کــې نــوې رڼاګــانې پیدا شي.

زمانه ښایي چې زاړه شیان له کاره وغورځوي او نوي هم زاړه کاندي چې د غورځولو شي، مګر انسانان یې د زمانې پــه تــاخچو او رفونــو، د تاریخ په پاڼو کې ساتي او په اوچتو ځایونو کې یې ږدي.

هغه چاچې لومړی ځل د تېلو خاورینه ډیوه بله کړې د برق له مخترع نه یې پوهان په کمه سترګه نه ګوري او قدر یې کوي.

انسان او جهان په هر وخت او هر حال کې یوې رڼا ته محتــاج دی او دا رڼا وخت په وخت خپل شان او صورت بدلوي او په ظروفو کــې یــې تغیر راځي د همدغه بدلون او تغیر په اثر انسان د علم، د معرفــت پــه لوړوالي او د پوهې په زیاتولو او تجلي کې زیار کاږي.

هغه چا چې د خاورو ډیوه جوړه کړې او هغه چې د مسو ډیوه ســازه کړې ده یا یې د ښیښې په فانوس کې کومه شمع لګــولې ده د بــرق او برېښنا تر مخترع پورې هر یوه کوښښ کړی، چــې د رڼــا د پــاره یــوه وسیله پیداکړي او بشپړه تیاره خونه رڼا کړي، دوی هر یــو نــور او رڼــا پالونکي او روزونکي دي چې د بصیرت خاوندان ورته پــه ډېــر قــدر او احترام ګوري.

هغه رڼا چې د خاورو له تېلو پیــداکېږي، هغــه نــور چــې لــه لمــر او سپوږمۍ څخه راځي هغه برق چې د اوبو له جریانــه حاصــلېږي بــې د ظرف او محل له تبدیله څه ډېر فرق نه لري.

که څوک په دغو ظاهري صورتونو نه غولېږي دغو نوو احادیثو قالبونو او ظروفو ته نه ګوري، د شړشمو او پنبې په بوټو، د غوزانو او زیتون پــه ونو کې یوه رڼا او یو راز تېل موجود دي چې په هرراز ډیــوه کــې بېــل کېفیت پیدا کوي.

هغه نور چې کلیم په کوه طور کې لیده د زیتون په هره ونه کې شته، مګر محرمانه سترګې غواړي.که د انسان تعقل قوي شي او د حواسو له کړکیو راننوتلې ده او بې له دېنه په ده باندې توره شپه ده په هر شــي کې به یو نور ګوري او د وجود په نړۍ کې به دا تور او سپین نه وي.

اوس مونږ د حواسو له تاثیر لاندې راغلي یو چې په تېلو غوړ لاســونه په پنبه او پندانه وچوو او د سترګو کتل یا لامسه قوه مونږ ته حقیقــت بل راز کوي او ظرف راته مختلف انواع او اجناس په مخکې دروي.

که دغه راز راز لوښي او منګي چې په هر کور کې په بېل بېل صــورت وینو زمونږ د نظر مانع نشي، نو په هر کور کې د یوې ویــالې او چینــي اوبه دي او د ټولو مشرب یو دی،که مونږ د ســیند او ویــالې کــوهي او کاریز، واورې او باران په شکلونو، صورتونو او نومونو ونه غولېږو پوهېږو چې همدغه یو شی په څو نومونو یادوو او زمونږ حواســو راتــه واوره او باران دوه شیه کړې دي. په حقیقت کې همدغه یو حلاوت دی، چې په خټکي، هندوانه، توت،انګور، ناک، منه، شفتالو او نورو کې یــې حلــول

کړی او په هر محل کې یې بېل صورت بېل رنګ بېل خوند بېل نوم پیدا کړی دی.

دغه لوی او واړه خمونه چې د بېلوبېلو میوو او دانو شربتونه او عرقونه پکې پراته دي ټول یو راز کیف لري او د کجوري او وربشو په منځ کې څه ډېر فرق نشته.

په دغسې کتنه چې سړی له صورتونو هغه خوا وګوري پوهېږي چې کورت او شړومبې له یوې غړکې راوتلې دي او مایعات و جمادات زمونږ احساس او شعور بېل کړی.

هغه وخت چې زمونږ تماس له مادیاتو نه قطع شي او مجرد شو ښایي، چې د نن ورځې علم او معرفت بل راز شي او دغه رڼا بل شاني ووینو، د نن ورځې تنویري وسایل به لکه د دې کوټې بې کاره ډیوې له کاره ولوېږي او علم و پوهه به په نورو قالبونو کې ځان ښکاره کړي.

ادبي بحثونه

ادب

د ادب د کلمې اصل:

اصل یې(هذب) دی د بې عیبه په معنی.

د هذب کلمه په اصل کې د هغې ونې د پاره استعمالیدله چې ځینې څانګې او ځینې ښاخونه به یې قطع شوه او صافه به شوه. وروسته دا کلمه له محسوساتو نه معنویاتو ته رانقل شوه او هغه چاته هم وویل شوه، چې عیبونه به یې ورک شوه، یعنې مهذب به شو.

اهل لغت ټول په دې باندې متفق دي، چې د مهذب کلمه د یوه کامل انسان د پاره د ونې له تهذیبه رانقل شوې ده، ځکه چې معنوي او عقلي امور له حسي اشیاو څخه ماخوذ دي لکه د عقل کلمه چې د اوښ له جلب او عقل څخه ماخوذه ده.

نو د هذب د کلمې (ذ) په (د) بدل شو او دغه ابدال په عربي کې ډېرمثالونه لري لکه: هذم، هدم، جدم، د قطع په معنی (ه) په (همزه) بدله شوه او دا ابدال هم په عربي کې متعارف دی لکه: اهل، آل، ماده او داسې نور....

نو هذب هدب شو او هدب په ادب بدل شو.

ځینې وایي چې په یوناني ژبه کې ادیب هغه چاته ویل کېده، چې د عادت په معنی دی او د حال و شان په معنی هم ذکر شوی دی لکه:(کداب ال فرعون) مګر دغه راز اشتقاق په عربي کې ډېر نظایر نه لري.

د ادب د کلمې تاریخ

ځینې وایي چې دا کلمه د جاهلیت په زمانه او د اسلام په ابتدا کې نه وه، ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کې راغلې ده او نه په قران کې شته، بلکې لومړی ځل دا کلمه په دې نبوي حدیث (ادبني ربي فاحسن تادیبي) کې ذکر شوې ده(داحدیث محدثینو په دغو الفاظو نه دی ظبط کړې) ځینې نور وایي: چې دا کلمه د جاهلیت په زمانه کې هم وه او دا چې دا کلمه په اشعارو او قران کریم کې نشته د دې دلیل نشي کیدای چې دا کلمه په هغه وخت کې هډو موجوده نه وه.

دوی د خپلې مدعا د ثبوت د پاره دا دلیل راوړي کوم وخت چې دا کلمه په حدیث او د اصحابو یا د تابعینو په اقوالو کې راغله او هېچایې د معنی او مفهوم پوښتنه ونه کړه، معلومه ده چې پخواهم وه او ارتجالانه ویل شوې. وایي چې دا کلمه د حضرت علي (رض) په اقوالوکې هم ډېره راغلې ده او د جاهلیت په وخت کې هم (اکثم) بن صیفي د بني تمیمو مشهور خطیب ذکر کړې ده.

د ادب تعریف

لغوي معنی خو یې تهذیب دی او څه شی چې له چا سره یاله کوم شي سره لایق او مناسب وي هم ادب ورته ویل کېږي لکه: د مجلس اداب د معاشرت اداب او داسې نور....

اصطلاحاً ادب هغه پوهه ده چې انسان په خپله وینا او بیان کې له خطا او غلطۍ څخه ساتي، ځکه ادبي علوم هماغه بلل کېږي چې د وینا ښه والی او بدوالی، غلط او صحیح، خوږوالی او پیکه توب ښیي او په تعریف کې ویل شوي دي چې ادب د ښو الفاظو په وسیله د خپلو احساساتو او ادراکاتو یا د زړه د خبرو ښکاره کول او د اوریدونکو په ذهن کې یې کېښېښول دي، یعنې ادب یوازې د افکارو او روحي حالاتو اظهار نه دی، بلکې له یوه ذهنه بل ذهن ته انتقال او ابلاغ هم پکې ملحوظ دی. دا انتقال که په ښه ډول او مهارت سره وي چې هم په کې ښه کلمات انتخاب شوي وي او هم د کلماتو د ښه ترکیب او ښه استعمال په لحاظ د فصاحت او بلاغت مراعات شوی وي ادب ورته ویل کېږي او که داسې نه وي، نو عادي خبرې دي.

د ادب تقسیم

ادب د خپل جوهري او ذاتي تقسیم په لحاظ دوه ډوله دی.

ادب محض، ادب مخلوط:

ادب محض هغه دی چې بې د بیان له لطف او خوږوالي څخه او بې د بدیع احساس له تحریک بل مقصد او بله غایه پکې نه وي، لکه ځینې عشقي غزلې چې د رحمان بابا یا د حمید او خوشحال او نورو شاعرانو په دیوانو کې ګورو یا ځینې منثور اشعار چې د طبیعي مناظرو یا د احساساتو او عواطفو تمثیل پکې وي.

مخلوط ادب دېته وایي چې یو ادیب کوم تاریخي، علمي، اجتماعي مطلب په ادبي پیرایه کې راوړي او ادبي رنګ ورکړي، نو دلته ادب واسطه ده او په لومړي صورت کې غایه ده.

د لومړي قسم ادب په لحاظ د ادب موضوع شاعرانه احساسات او عواطف، روحي کیفیتونه، حسن او جمال، د طبیعت ښکلي مظاهر او مناظر، نفسي اغېزې، قلبي تمایلات ګڼل کېږي، مګر دوهم قسم ادب هر څه په غېږ کې نیسي او کېدی شي چې سړی ساینس او تخنیکي یا ریاضي مسایلو ته هم ادبي رنګ ورکړي او ادب په هر څه کې ګډ کاندي.

شعر

څوک وايي هغه موزون کلام دی چې د انسان په احساساتو او عواطفو کې تحریک پیدا کوي ځینې نور وايي هر کلام چې دغه کار کولی شي وزن او قافیه ولري او که نه هغه شعر دی.

څوک بیا وايي: نه هر څه چې په زړه اثر کوي او په انسان کې تعجب یا جوش او جذبه پیدا کوي هغه شعر دی، نو د دوی په نظرکې جهان ټول شعر دی چې سرې یې د اسمان په ستورو او شفق کې د ډکو او مستو سیندونو په څپو، د ګلونو چمنونو په رنګ او طراوت کې، د غرو په لوړو څوکو، د ابشارونو په مستی، د بلبلو په شور د ښکلو په ښایسته سترګو کې ګوري، نه یوازې دا د مهجورو او ارزومندو په اوسیلیو، د دردمنو په اه و فریاد د مظلومانو په ژړا کې هم شعري کیفیت موجود دی.

له دغسې مختلفو تعریفونو څخه معلومېږي چې یو داسې کلام چې په زړه او احساساتو تاثیر کوي او په کلاسیکي تعبیر (بدیعي احساسات په شور راولي) هغه ارومرو شعر دی، نو که ځینې نور شیان هم شعر وي وي به، مګر هغه شعر چې خلق پرې یو شاعر ستایي هغه همدغه شی دی او په الفاظو کې ځای لري. د دې شعر د عناصرو او اصلي اجزاو په باب کې ډېرې خبرې شوي دي چا په شعرکې وزن ډېر مهم جز بللی

دی او چا ادبي صنعتونو ته په ډېر اعتنا کتلي دي،پخوا به خلکو دغه شعري صنايع چې ځينې لفظي او ځينې معنوي دي د شعر په ماهيت او حقيقت کې داخل ګڼل، مګر اوس يې د شعر لباس او زيور بولي، همدغه سبب دی چې د پخوا وخت ادبي مبصرينو او منقدينو دغو صنعتو ته په اصلي نظر کتل او د شعر قيمت يې په همدغه معيار سنجاوه. د دوی په نظر کې به ښه شعر هماغه و، چې کوم معنوي صنعت پکې و لکه: صنعت طباق، صنعت مقابله، مراعات النظير، صنعت مشاکله، صنعت مزاوجه، صنعت طباق، صنعت عکس، صنعت جمع او تفريق، جمع او تقسيم، جمع او تفريق وتقسيم، حسن تعليل، استتباع، اطراد، تعجب او داسې نور...

يا به پکې له لفظي صنايعوکار اخيستل شوی و، لکه: تجنيس، قلب اشتقاق، ردالعجز علي الصدر، ذوالقافيتين، متلونه او داسې نور...

مګر اوس څوک په دغه راز جامو او کالو نه غولېږي او د شعر ناوې په خپله ګوري. په دې کې څه شک نشته چې يو ښه لباس په هر وخت کې هر چا ته ضرور دی او بې لباسه شيان ښه نه ښکاره کېږي، مګر لباس په هر وخت کې تغير کوي او د زيب و زينت سامان وخت په وخت بل راز کېږي کله خلک اوږدې جامې اغوندي کله لنډې، يو وخت بخۍ او چکنونه رواج وي بل وخت ساده لباس ښه ګڼل کېږي،کله په کالو کې ډېر افراط کېږي او کله بيا هغه پايزيبونه او د سرو نتکۍ له رواجه ولوېږي، شعر هم په دې وخت کې خپل لباس او زيور له پخوا نه

بل راز کړی دی او هغه ټول پخواني کالي نه اغوندي که څوک یې په ډېر زور او تکلف ور واغوندي، نو خلک یې نه خوښوي بلکې عیب یې ګڼي.

دغه اوسنۍ نظریه چې د شعر به باب کې پیدا شوې او شعر غیر له دغو ادبي صنایعو څخه یو بل معنوي شی بولي د پښتو په اشعارو کې یې له پخوا نه تطبیق وینو او زمونږ د دې وخت ځینو ښاغلو ادیبانو چې د دغه صنعتو د پاره په ډېر تکلیف یو یو بیت چېرته په دېوانونو کې د مثال او نمونې په ډول پیدا کړی دا هماغه صنعتونه دي چې په غیر قصدي او ازاد ډول په پښتو اشعارو کې پیدا شوي او څه ډېر زیات کوښښ ورپسې نه دی شوی، یعنې پښتنو شاعرانو د خپل زړه، خپلو احساساتو او عواطفو ترجماني کوله او خپلې سندرې به یې ویلې، نو که به ځینې صنعتونه هم په کې راغله، راتله به، مګر دوی اصلي شی نه ګاڼه او همدغه شي ته یې شعر نه ویلې، بلکې د زیور او لباس په نظر یې ورته کتل.

د دې د پاره چې دا خبره په خوشبینۍ او محض تعبیراتو حمل نشي شعر به د ځینو پښتنو شاعرانو په نظرکې وښیو، چې دوی شعرته په کومه سترګه کتلي دي او د شعر ماهیت دوی ته څنګه جلوه کړې ده؟

شعر د خوشحال خان په نظر کې:

لکه غشي لره بویه تیر انداز
هسې شعر لره بویه سحر ساز

همېشـــــــه د زړه پـــــــه لاس تلــــــه د وزن
زیـــات و کـــم لـــه وزنـــه یـــو تـــوری غمـــاز
پـــه تـــوراس د حقیقـــت نـــاوې ســـپره کـــا
پـــه ســـپین مـــخ پلـــو نیـــولی د مجـــاز
ســـل جلـــوې ســـل کرشـــمې ســـل مکیزونـــه
پـــه نظـــر کـــې یـــې ښـــکاره د ســـترګو نـــاز
د صـــنعت زیـــور پـــه څـــو رنګـــه ورپـــورې
د تشـــبیه چنـــدڼ چـــووه بانـــدې طـــراز
د مضـــمون د نزاکـــت غمـــزه ورڅخـــه
ســـر تـــر پایـــه درســـت صـــورت ســـره یـــو راز
کـــه پـــه نظـــم کـــې کارګـــه او ټپـــوس راوړي
هـــم د زړونـــو پـــه ښـــکار ګرځـــي لکـــه بـــاز
چـــې یـــوه وینـــا یـــې وکـــړه هوښـــیار هغـــه
عـــاقلان بـــه ویـــل کانـــدي پـــه ایجـــاز

***

خوشحال په دې بیتو کې کمال کوي چې خپـل اغـاز پـه غشـي او تیراندازۍ کوي، ځکه چې د شعر غشی هم په زړونو لګېږي او همدغـه یې هدف دی، سحر ویل ورته که څه هم نوی تعبیر نه دی، مګر منلې او مسلمه خبره ده، دا چې له وزنه یو زیات یا کم توری غماز بـولي دېـره

ښه خبره ده او له غماز نه ورته بله ښه کلمه نشو پیدا کولی، که ووایو چې د غماز کلمه به هیچا دغسې په ځای نه وي استعمال کړې څه غلطه خبره به نه وي، د خوشحال له دغه شعر څخه معلومېږي، چې دی بې وزنه کلام ته شعر نه وایي، په دریم بیت کې، چې د حقیقت ناوې په تور اس سپروي او په سپین مخ یې د مجاز پلو نیسي څومره ښه تعبیر دی، ځکه چې حقیقت و مجاز علاوه په دغه مفهوم، چې د بلاغت په فن کې یې لري او د یوې کلمې استعمال په موضوع له معنی کې حقیقت بولي او په نورو ځایو کې یې مجاز ګڼي. د تصوف او عرفان په لحاظ بله معنی لري او نور کوایف پکې لېده شي. په هر صورت مونږ ویلی شو، چې خوشحال بې حقیقته کلام ته شعر نه وایي او بې د حقیقت له سپین مخه د مجاز ښایسته پلو او رنګین پوړنی هم څه اصلي غایه نه بولي.

د خوشحال په نظر کې شعر یوه حقیقي ناوې ده، چې هم سپین مخ لري هم مجازي پلو، چې له سلو جلوو، سلو کرشمو مکیزونو سره یې په سترګو کې هم ناز شته او د صنعت څورنګه زیور ورپورې دی.

وګورئ! چې خوشحال صنعت ته د زیور په سترګه ګوري او اصلي معشوقه یې نه ګڼي د مضمون د نزاکت غمزه هم بې له صنعته یو بل شی ګڼي او سر تر پایه د شعر په صورت کې تناسب او یوراز والی

غواړي بیا نو وایي، چې په دغسې نظم کې که کارګــه او ټپــوس راوړل شي هم داسې باز ورځنې جوړ شي، چې د زړونو ښکار کوي.

هو! د شعر له زړونو سره کار دی او د همدغه ښکار د پاره پیدا شــوی دی. په دې بیت کې علاوه په دې لطف چې له کارغه او ټپــوس نــه زړه وړونکی باز جوړوي دا لطف هم شته چې د زړه د ښکار په یادولو سړي ته د خپلې اولې مسرۍ تېر اندازي او غشي هم یــادوي، پــه وروســتي بیت کې چې ایجاز یوه شاعرانه او ادبي هوښیاري بولي ښــایي، چــې د خپل دغه شعر ایجاز او زیاتو دلالتونو ته به هم اشاره کوي، چې ځومره ښه مطالب یې پکې ځای کړي دي او په یو څو بیتو کې یې دومره څــه ویلي دي چې یوه لویه مقاله یا یوه رساله ورځنې جوړیدی شي.

شعر د حمید په نظر کې:

شــــعر نــــه دی دا خونـــاب د زخمـــي زړه دی
یـــا دســـتي وتلـــی دم لـــه خـــولې د مـــړه دی
یـــا نغمـــه د نـــیم بســـمل مرغـــه د خـــولې ده
یـــا مجنـــون تـــه معمـــا ښـــکلې لیلـــی ده
یـــا لـــه ښـــاره د حیـــرت وتلـــی فـــوج دی

دلته که څه هم حمید په ظاهره کې وایي، چې شعر نه دی، مګر مطلب یې دا دی چې همدغه شی شعر دی او په دې درې بیتو کې دی خپلــه

نظریه د شعر په باب کې پوره ښکاره کوي که څوک دا بیتونه په دقــت وګوري هغه پوهېږي، چې حمید شعر ته څه وایي او شعر د ده په نظریه کې څنګه ښکاره شوی دی؟ (د دې بیتو په مورد به خــاص وي، مګــر حکم یې عام دی) دی وایي شعر یا د زخمي زړه خونــاب دی یــا هغــه وروستی دم دی، چې له صورت او کالبوت څخه په ډېر حســرت وتلــی وي او ډېرې ارزوګانې پرې ایښي وي یا د عشق د نیم بسمل مرغــه یــا مجنون د لیلې معما ده یا د وینو د جوش موج یا یو عــالم حیــرت دی، چې دی ورته فوج وایي او حیرت له ښاره یې راوتلی ګڼي.

د حمید زیات مهارت په دې کې دی، چې د شعر په تعریــف کــې یــو عالم تردد ښکاره کوي او سړی پوهوي چې شعر پېژندل څه اسانه کــار نه دی. دا اسانه خبره ده چې ســړی ووایــي: شــعر د انســان بــدیعي احساسات خوځوي، مګر که پوښتنه وشي چې څنګه او پــه څــه راز او شعر دومره اغیزه له کومه کړه؟ نو خبــره ډېــره ګرانیــږي او د حمیــد غوندې یو موشګاف بویه چې دا ځواب ووایي او د شعر په معرفي کې د شعر د تاثیر علت او سبب هم بیان کړي.

د حمېد دغه تعریف چې د شعر د پاره شاعرانه تعریف دی مــونږ دې ته ملتفت کوي، چې شعر یو درد او احساس، یو د عشق او جمال پیغام د یوه هېجان او اعجاب او تحبر موج دی، چې په الفاظو او کلماتو کــې یې ګورو.

شعر د شیدا په نظر کې:

مضـــــمون د شـــــعر لکـــــه پیکـــــر دی
رنگـــین الفـــاظ یـــې رخـــت و زیـــور دی
ورتـــــه ضـــــرور دي دا دواړه څیـــــزه
پېکـــر کـــه هـــر څـــو دلربـــا تـــر دی

***

شیدا هم په شعر کې پیکر او زیور سره بېل کـړي دي او داسـې نـه کوي، چې یوازې رنگېنو الفاظو ته شعر ووايي او شاعري په الفاظو کـې ولټوي، مگر بې رخت و زیوره پېکر هم نه خوښوي او پـه دې ضـرورت اقرار کوي. که رښتیا ووایو له دغه ضـرورته هېڅـوک سـترگې نشـي پټولی او رنگین الفاظ دا حق لري، چې رخت و زیور یې وبولو، ځکه چې د الفاظو تاثیر یوه منلې خبره ده او هر څوک پوهېږي، چې ادبي کلمات په هر چا او هر ځای کې قوي حاکمیت لري.

ډېر شعرونه شته چې یو مضمون پکې راغلی دی او د توارد په اثر کې هغه څه چې یوه شاعر ویلي بل هم ویلي دي، مگر د یوه الفاظ شاعرانه دي او د بل نه دي، ځکه د یوه شعر ښه گڼل کېږي او د بل هغومره نه.

شعر د علي خان په نظر کې:

عـــذاب نـــه دی نـــه ثـــواب، شـــعر خـــو ثـــوب دی
گـــاه یـــې اغونـــدي انســـان گـــاه یـــې ســـبوع

عنوانـــــات دي د ابیـــــات معنـــــون حکـــــم
ښـــــه بـــــد ګـــــوره محمـــــول او د موضـــــوع

د علي خان له دې دوه بیتو معلومېږي، چې دی منظوم الفاظ شعرګڼي او وایي، چې شعر یو لباس دی چې کله به یې ښه سړی اغوندي او کله بد، یعنې دی لکه خوشحال او شیدا شعر یو پیکر نه بولي چې لباس ته محتاج وي، بلکې لباس یې ګڼي چې کله یو ښه شي او کله بد شي تـــه په غاړه کېږي، د علي خان نظریه هم د شعر په نسبت لکـــه د پخوانیـــو نظریه داسې ده اوس هم ځینې کسان شته چې وایي شعر یو ښایســـته لوښی دی، چې کله پکې دوا او کله پکې زهر لوېږي یا شعر یو زیور دی چې کله ښې ښځې او کله بدې ته په غاړه کېږي.(۱)

مګر د علي خان په نظر کې یو شی شته، چې دی یې دې خبرې ته اړ کړی دی چې شعر ته لباس ووایي، هغه شی دا دی چې علي خـــان لـــه ځینو داسې ملایانو سره خبرې کوي، چې هغوی شعر ممنوع ګڼي، نـــو دی مجبور دی چې شعر ته نه ثواب او نه عذاب ووایي، بلکې ثوب یـــې وبولي او د شعر لمنه د دوی له لاسه خلاصه کـــړي، د همـــدې لاملـــه د دغو بیتو اغاز هم په دې ډول کوي:

عالمـــــان شـــــعر پـــــه خـــــه ګڼـــــي ممنـــــوع
ډېـــــر ابیـــــات لـــــه آنحضـــــرته دي مســـــموع

(۱) په دې باب په (بله ډیوه) کې یو مضمون شته، چې دلته یې بیا نه رانقلوم.

عــذاب نــه دی نــه ثــواب شــعر خــو ثــوب دی
گـــاه یـــې اغونـــدي انســـان گـــاهې ســـبوع

که چېرې علي خان یې د دغسې کوم عامله د شعر حقیقت بیانولی یـا چا ترېنه پوښتنه کړې وای چې شعر څه شی دی؟ یقین دی چې شـعر به یې تش لستونی نه و گڼلی، ځکه چې علي خان کوم داسې شاعر نه دی، چې د شعر حقیقت او معنویت ته نه وي پرېوتلی او محض منظـوم الفاظ ورته شعر ښکاره شوي وي،که څوک د ده دیوان وگـوري او د ده شعرونه له نظره تېرکړي یقین به وکړي چې د سړي مطلب په یوه شـي کې بل شانته وي، نظریه یې هم بل راز شي.

د رحمان بابا چې د شعر او ادب په مقام کې لوړځـای لـري او سـړی یقین کولی شي، چې د ده له نظره د شعر حقیقت پټ نه دی پاته، خـو ما ته یې په دیوان کې کوم شعر مخې ته نه دی راغلی، چې ده د شـعر په نسبت خپله نظریه پکې ښکاره کړې وي او مونږ پوه شو چې شـعرد ده په نظر کې څه راز و؟ مگر چې د شعر رنگ و صورت ته یې گـورو او داهم په نظر کې نیسو چې دی خپل شعر په ساده انشاء او سوزان شعر ستایي پوهېږو چې دی په شعر کې معنوي حقیقت او سوز خوښـوي او ساده جمال ورته ښه ښکاره کېږي.

په ژوند کې د شعر او ادب اغېزه:

که ژوند او حیات ته ښه ځیر شو او د انسانانو کامیابي او ناکــامي پــه نظر کې ونیسو. د بدبختیو او نیکبختیو پــه پټــو پټــو ســببونو پســې سترګې وغړوو پوهېږو، چې ادب او ادبي رجال په دنیا کې موفق دی او ژوند د ادب په ادابو روان دی. هغه اشخاص چې په جامعه کې مقبــول دي او هغه کسان چې په بد نظر کتل کېږي په عقــل او فکــر عمــل او کردار کې به یې لږ فرق وي، مګر په ادبي لحاظ به ډېر تفاوت لري.

دا چې له یوه بل نه اورو فلانکی په خبره پوهېږي یــا د ښــه ســلوک خاوند دی، فلانی سړیتوب لري، د دې ټولو خبرو راجع د هغــه ادبــي حیثیت او شخصیت ته وي او د هغه له ادبــي اوصــافو څخــه مختلــف تعبیرونه دي.

که سړی د اشخاصو شخصیت تحلیل کړي او هغه ټول صفتونه چې د اشخاصو شخصیت ترې نه تشکیلیږي، تجزیه کاندې هېڅ شک نشــته چې ادبي خصایص او ممیزات پکې ســتره برخــه لــري او د اجتمــاعي سعادت او شقاوت سر په همدغه ځای کې دی، دلتــه تاســې د ځینــو بدبختو شاعرانو حال او حیات په نظر کې مه نیسئ، ځکه چــې دوی د هغو ادباو په نسبت چې له مواقعو نه په خوړو، ظرافتونو او لطایفو، ادبي حکایاتو او اشعارو استفادې کوي خورا لږ دي او هېڅ په حساب کې نــه راځي.

دلته غرض له ادب او ادباو څخه یواځې شعر او شاعران نه دي، بلکې هغه اشخاص دي، چې د وخت او حال له مقتضا سره سم له خپل ادبي اقتداره له خپلو اوضاعو او حرکاتو لــه خپلــو خبــرو او اظهــاراتو کــار اخیستلی شي او کله کله مناسب بیتونه هم په ځینو مواردو کې ویلــی شي، نو دغه راز ادبا تاسې د شعر او په تذکرو او جرایدو یا مجلو کې مه لټوئ، بلکې په مجالسو او محافلو لارو او کوڅو کــور و کلــي کــې یــې وګوري، چې څومره ډېر او څومره موفق دي.

که چېرې شعر و ادب یو وبولو او شاعرانو تــه د دغــې ډیــوې ســوي پتنګان ووایو ویلی یې شو، مګر کوم اشخاص چې د دغــې ډیــوې پــه رڼاکې ناست دي او ادبي محفل یې جوړکړی کله د شمعې په نســبت او کله د پتنګ په نسبت ښه ښه بیتونه وایي او په مخکې ورتــه کتــاب و کباب دواړه ایښي وي، دا هماغه ادبا دي چې له شــعر او ادبــه ګټــه او استفاده کوي.

هر چاته به په خپل کور و کلي کې ځینې کسان معلوم وي چې هغوی په خلقو کې نفوذ او تاثیر لري او دغه نفوذ د دوی له ادبي اقتداره پیــدا شوی وي، څوک چې له خلقو سره په خوږه ژبه خبرې کوي، پــه خپــل مقصد او مطلب هر څوک ښه پوهولی شي.

د خپلې مدعا د پاره ادبي دلایل چې په عامه طبقه، بلکې په خواصــو هم ډېر تاثیر لري. پیداکولی شي هغه هر ګوره په جامعه کې مقبولیــت

لري او په ادبي مهارت باندې عزت، ثروت، شخصیت، ښه شعریت، هرڅه ګټلی شي، ځکه چې ادب زمونږ په ژوند او حیات کې حاکمیت لري او په دغو خوږو پسې هر څوک هڅه کوي.

کله چې مونږ خپه یو او خپګان راپېښ شوي وي یا کوم مصیبت او بدبختي راغلې وي، نو په ادبي ویناوو خپله تسلي کوو او په شعرونو خپل غم غلطوو، په دغسې احوالو کې که په یوه داسې صحبت او مجلس کې ګډون وکړو چې هلته لطایف او ظرافتونه وي یا څوک غم او مصیبت، صبر و استقامت په نسبت شعرونه وایي او راز راز حکایتونه کوي، ضرور هغه پخوانی حال نه پاته کېږي او په وضعیت کې تغییر راځي. که چېرې کوم د ښادۍ مجلس وي یا د دوه تنو د پخلاکولو او نژدې کولو د پاره کوم مجلس منعقد شوی وي هلته هم ادبي منطق او ادبي استدلال د خوشالۍ شعرونه ډېر کار کوي. که د دوه تنو څه جګړه او دعوه وي، نو هم په ادبي براهینو او شواهدو ښې ښې فیصلې کېږي. دغه راز حیاتي جریانات چې په نظر کې ونیسو ویلی شو چې ادب زمونږ هغه ملګری دی، چې په غم او ښادۍ کې راسره دی او یوه خوږه یارانه راسره لري کله چې تیاره او تورتم له هرې خوا زمونږ په ژوند احاطه وکړي او د علم، د عقل رڼا زیری راکوي په همدغومره وینا هم د ادب تعریف نه تمامېږي باید ووایو چې ادب په جګړو او دعو کې شاهد او حاکم هم دی، ځکه چې په اکثرو مجالسو کې چې یوه خبره د څو تنو په قضاوت فیصله کېږي هلته ادب او ادبي اقتدار ډېر ډېر کومکونه

کوي، که خبره دواېرو ته ولاړه شي هغه ځای کې هــم ادب لار لــري او هرڅوک یې له تاثیر لاندې راځي، له دغسې محافلو او مجالسو چې تیر شو او خرابات ته ننوځو هلته هم دغه د پوهانو او صوفیانو اشنا (شعر و ادب) له رندانو سره ډېرې پتې او ښکاره خبــرې لــري او پــوره محــرم معلومېږي، مګر عجیبه لا دا ده چې دغه بــزم او بزمیــانو همنشــین د خطابو په ممبرونو هم درېږي او په مکتبو او مدرسو کې د اخلاقو درس هم ورکوي.کله چې د وطن او ملیت د ناموس ساتلو وخت راشــي بیــا داسې سندرې وایي چې د توریالیو او ننګیالیو وینې په جوش راځي او ځانونه اورته غورځوي، دا ځکه چې شعر و ادب د حیات هره خوا کــې کار لري او حصر و اختصاص نه قبلوي. هر شاعر چې ګورې په یوه شعر کې به ځان یو راز ښیي او په بل کې به بــل شــان معلــومېږي همدغــه سبب دی، چې ځینې کسان د شاعر معنی په (متلون المرزاج) بانــدې کوي او وایي شاعر هغه څوک دی، چې د خپلو احساساتو تــابع وي او هر څه یې چې په زړه وګرځي هغه وایي.

رښتیا وایي شاعران خپل احساسات او عواطف نــه شــي پټــولی او ارومرو یې خلکو ته په شعر کې ښکاره کوي، مګــر دا تعریــف یــوازې د شاعر د پاره نه دی او هر انسان همدغسې شی دی.

هرڅوک چې تاسې ګورئ د خپلو احساساتو لږ او ډېر تابع دی او لــه خپل زړه څخه ترجماني کوي، خو د نورو خلکــو خبــرې بــاد وړي او د شاعر پاتې کېږي، ځکه د مزاج په تلون یوازې دی یادېږي او بــل چاتــه

 څوک ګوته نه نیسي. که چېرې همدغه سړی چې شاعر په دغه صــفت پېژني خپل ځانته وګوري او هیر زړی نه وي پوه به شي چې انسان پــه ټوله اوقاتو کې یوازې نه وي او په ډېرو شیانو کې یې فکر یــو راز او بــل راز کېږي، ډېر ځله په کوم مجلس کې په کومه موضوع بحث کېــږي او راز راز مختلف و مخالف نظریات او دلیلونه راوړل کېږي، چــې د اکثــرو اشخاصو فکرونه هم ورسره اوړي را اوړي او خیالونه بل راز کېږي. ډېــر اشخاص شته چې یوه ورځ یوه سړي ته ښه وایي بله ورځ یې بد بــولي یو وخت د یوې مفکورې طرفدار وي، بل وخت د بلې. کله چې څوک د ده احساسات او جذبات راویښ کړي بل شان شــي، چــې پــه طبعــي احوالو کې بل ډول، د یوه کتاب او بل کتاب په کتلو ډېر فــرق پــه کــې راځي او واقعات وحوادث بیخي بل شی ورځنې جوړوي، نو کــه څــوک خپل نفسي احوال او روحي کیفیات په نظر کې ونیسي ارومرو به اقرار وکړي چې زه پرون بل څوک وم نن بل څوک یم سبا به بل څوک شــم، په محراب و ممبر کې یو راز جلوې کوم او په کور وخلوت کې بل شــان کارونه لرم! نو دا خوي یوازې د شاعر نه دی د ډېرو دی. هر انسان، چې کله له دنیا نه مرور شي اخرت په خوب کېویني کله بیــا د دنیــا یــوه شېبه عیش او عشرت له جنتونو سره نه برابروي.

انسان په ډېرو احوالو کې د احساسي او ادبي اغیزو تابع وي او کله له تعقل او تفکر څخه کار اخلي، ځکه چې ژوندون د اکثریت پــه اعتبــار ادبي دی نه عقلاني، ادب او احساس د زماني او مکاني اغېزو او حوادثو

له تاثیر لاندې وي او تعقل هم دغو اغیزو او تاثیراتو ته غاړه اېښــې ده، نو هر کله چې ژوند د مختلفو احوالو نوم دی او شعر د شاعر رنګ پیدا کوي. یو وخت به پکې د ننګ، د غیرت خبرې وي بل وخت به ننــګ و غیرت په ډېرو ولي، نو هېڅ تعجب نشته که خوشحال خان یــو وخــت وايي:

مخ د هغو تــور شــه چــې یــې مینــې نفســاني دي
یــوه مینــه بــاقي ده نــورې کــل مینــې فــاني دي
مکــړه د نفــس نغوتــه د هــوا پــه لــوري مــه ځــه
واړه د نفــس چــارې شــیطاني، نــه رحمــاني دي
کــر د بــدو مکــړه بــد کــاران د بــدو کــر کــا
هــر چــې نېکوکــار دي د نېکــۍ پــه دهقــاني دي
وخــورې خملــې پــاځې نــه دی فکــر نــه دی ذکــر
تــه څــه ســړی نــه یــې دا خویونــه حیــواني دي
مــه اوســه بــې ذکــره همېشــه اوســه پــه فکــر
ذکــر فکــر واړه د زړه کــار دی روحــاني دي
ډېر خلق ناپوه دي چې یــې ډار نــه شــي لــه مرګــه
خاندي هوســیږي پــه څــه خــوښ پــه نــاداني دي

***

همدغه واعظ په بل وخت کې د نفساني مینو او خواهشــاتو لــه اثــر لانــدې راځــي او پــه ښــکاره نــارې وهــي، چــې خولــه یــې راکــړه. یا وایي:

مست یم می پرست یم همېشه اياغ په دســت یــم
یو ساعت چې ځي رابــا نــدې غــم دی بــې اياغــه
تل هــوا هــوس کــړه تــر اولــه یــو پــه لــس کــړه
ســتا لــه غمــه څــه دي کــه زه ولاړم لــه فراغــه

مگر په دې ویلو یې هم تنده نه ماتېږي او په ډېرو صریحو الفاظو د هغه جهان سفرهم قبلوي، خو د لاس بریو خبره ده، نو هرکله چــې انســان همدغسې شی دی چې کله طاعت کوي کله گناه او هېڅ انسان داسې نه شي کېدای چې دنفس له خواهشاتو چور لاس واخلي یا شپه او ورځ په لهو و لعب مصروف شي او هېڅکله ورته د مړینې فکر پیدانــه شــي. شعر هم نه بشپړ اخلاقي کېږي او نه بیخې شهواني کیدی شي، نوکــه څوک په دې باب کې شاعر ملامتوي باید مطلق انســان ملامــت کــړي چې ولې کله داسې او کله هغسې وي یا په بل عبارت هم دا کــوي هــم هغه. که چېرې شاعر هم د نورو غوندې ټگ یا هوښیار شي چــې د زړه خبرې او خپل تمایل پټ کړي ژوند یې یو راز او نغمه یې بل راز وي پــه شعر کې به هرگوره دغه خو اند او کیف پاته نه شي، ځکه چې شعر خو د همدې له امله په همدغه وجه د تاثیر او اغېزې په لحاظ لــه علــم او

فلسفې نه میدان وړی دی او هغه کسان چې ادبـــي او خطــابي اقتـــدار لري او د خپل ادبي استدلال او ادبي سحر په اثر د خلقو په احساســاتو لوبې کوي په هغو کسانو غلبه مومي، چې د خلکو عقلي اقناع ته توجه لري او له علمي براهینو کار اخلي، د همدې لامله د اجتماعیاتو یو لوی عالم (ګوستالویون) وایي:

که غواړې چې یو جمعیت له خپل تاثیر لاندې راولې، نو هر څه چـــې ورته وایي په تاکیدي ډول یې وایه او ډېر حراراتي مکر مه کوه.! صحیح براهین او مثبت حقایق پرېږده او له علمي او منطقي جدل څخه کار مه اخله، له هغو حرکاتو او تمثیلونو ډېر کار اخله چـــې حـــواس لـــه تـــاثیر لاندې مجازي عبارات،جالب نظر تشـــبیهات، ســـاحرانه کلمـــات لکـــه حریت،وطن وروروليي،علم حقیقت،مساوات ډېر ډېر وایه! په خپلو خبرو کې د خلقو خواهشات له نظر لاندې نیسه نه عقلونه.

د ګوستالویون له دې څو خبرو به معلومه شوې وي، چې د ادب تاثیر په خلقو باندې له علم او تعقل نه زیات دی او صحیح براهین یا مثبـــت حقایق دومـــره اثـــر نـــه لـــري، لکـــه چـــې مجـــازي عبـــارت او جالـــب نظرتشبیهات یې لري.

که مونږ په خپله هم په حیات کې دقت وکړو راتـــه معلـــومېږي چـــې ادبي تعبیرات او ادبي براهین په رښتیا ډېرقوي دي او دغـــه راز ادبـــي دجال چې لکه ګوستالویون د جمعیتونو د متاثرکولو په چل پوه شـــوی

دی او د خپلې وینا په ادبي جاذبه یا د خپلــو اوضــاعو او حرکــاتو پــه مرسته په خلکو تاثیر اچولی شي، هغه که لیکونکی وي او کــه نــه وي، په خپله شعر وایي او که د نورو له اشعارو کار اخلي په جامعه کې نفــوذ پیداکوي او له علمي او عملي رجالو څخه برکښېني.

دغه راز اشخاص چې مثالونو ښودلو ته یې ضرورت نشته پرېــږدي او یوازې هغه شاعران په نظر کې نیسي، چې په خپلــو اشــعارو یــې لــه پادشاهانو او لویو خلقو څخه ډېر انعامونه اخیستي دي او ډېر قدرونــه یې لیدلي دي د دوی شمېر هم دومره زیات دی، چې لکه خزانه هومره یو لوی کتاب پرې ډک دی او څو تنه یې دلته یادوو:

امیرخسرو: دې شــاعر لــه ډېــرو پادشــاهانو او لویــو خلکــو څخــه بخششونه لېدلي، چې د ټولو بیان اوږدېږي یــوه صــله یــې، چــې لــه سلطان قطب الدین څخه اخیستې ده هغه د یوه هاتي (فیل) په تــول سره او سپین وو.

فرخي سیستاني: په یوه قصیده له امیر ابوالمظفر ناصرالدین طغــاني څخه چې د بلخ حاکم و، دوه څلویښت اسونه په جایزه کې واخیستل.

فطرتي کشمېري: په دوه بېتو له اکبر بادشاه څخه دوولس زره روپــۍ انعام واخیست.

سید ذوالفقار شرواني ته په یوه مدحیه قصیده یوه وزیر (۷) خرواره وریښم ورکړه.

دانشي مشهدي ته شهزاده دارالشکوه په دې یوه بیت:

تاکــه را ســـر ســـبز کـــن ای ابرنیســـان در بهـــار
قطره تـا مــی میتــو انــد شــد چــرا گــوهر شــود

***

یو لک روپۍ وبخښلې:

حیاتي کاشي: ده ته جهانگیر پادشاه د تغلق نـامې پــه یــوه مبحــث باندې د ده په تول سره او سپین ورکړه.

ارزقي وایي: چې طغانشاه سلجوقي کومه ورځ د تخته نرد لوبه کوله، مگر لوبه یې ښه نه وه او ده ته دومره قهر ورغلی و، چې هر ساعت بــه یې تورې ته لاس کاوه او د مجلس خلق ډېر پــه ویــره کــې وو، پــه دې وخت کې ارزقي یوه رباعي وویله چې د ده له لوبې یې د حسن تعلیــل په ډول ښه تعبیر وکړ او دی پرې دومره خوشحاله شو، چې پنځه ســوه طلا یې ور وبخښلې او لوبه کونکي هم له خطره خلاص شول، رباعي دا ده:

گر شاه سه شش خواست سه یــک نقشــی فتــاد
تـــوظن نبـــری کـــه کعبتـــین دا دنـــداد

شـــش چـــون نگریســـت حشـــمت حضـــرت شـــاه
از حشــــــمت شــــــاه روی برخــــــاک نهـــــاد

په دې رباعي کې نه کومه فلسفه شته نه څه علم، فقط همدومره خبره ده چې طغانشاه کعبتین غورځوي چې شپږ خاله راووځي، مګر تقـدیر داسې پېښوي، چې د شپږو خالو مخ د ځمکې لـور تـه کېــږي او درې خاله راوځي، څه چې پادشاه غواړي هغسې نه کېږي، ځکه ده ته قهــر ورځي او وضعیت یې بل رازکېږي. ارزقي په دغه وخت کې وایــي هغــه شپږ خاله چې شاه یې غواړي د شاه له هېبته مخ په خاورو ږدي او د ده د حشمت احترام کوي، پادشاه لکه چې په هېڅ خپه شوی و دغسې په هېڅ او خوشې خبره خوشحالېږي او هغه لاس چې تــورې تــه یــې وړ بخشش ته یې اوږدوي.

دې خبرې ته څه ډېر تعجب مه کوئ انسان په همدغسې خبرو یو راز او بل راز کېږي او ادب دغسې ډېرې اغیزې لري.

سلطان محمود هم کوم وخت په بل حال کې و او د ایاز د ځنو لنډولو حکم یې صادر کړ، چې د هغه ځنې لنډې شوې په خپــل حکــم ورتــه پښېمانتیا پیدا شوه چې دا مې څه وکړه؟ او څه رانه وشوه؟ سلطان که څه هم ډېر ډېر کارونه کولی شو، مګر هغه ځنې یې په هغه ســاعت نــه شوې اوږدولی او حسن و جمال یې ببرته ژرنه شو راګرځولی.

دا پښېماني ورو ورو زیاتیده او دی یې دې حد ته ورساوه، چې په مجلس کې هېڅا خبرې نه شوې کولی پوهان او هوښیاران حیران وو چې څه وکړي، عقل و منطق په دې وخت کې څه کار نه شو کولی او دا غم بې له شعره په بل شي نه سرېده. د ټولو سترګې عنصري ته اوښتې او هغه څه چې په سلطانانو هم اثر او غلبه لري د عنصري په برخه وه، نو هغه راغی او دا رباعي یې وویله:

گر عیب سر زلف بت از کاستن است
چه جای بغم نشتن و خاستن است
وقت طرب و نشاط و می خواستن است
کاراستن سر و زپیر استن است

د دې رباعي په ویلو غم ورک شو او خوشحالي راغله سلطان د عنصري خوله درې ځله له جواهرو ډکه کړه که څوک دې رباعي ته د کوم حقیقت یا د تعقل په سترګه ګوري هېڅ به په نظر ورشي او وایي به، چې په دې کې نوڅه دي؟ مګر دا هم د شعر لوی قوت دی چې هېڅ پکې نه وي هم یو لوی سلطان له خپل اثر لاندې راولي او په ډېرو جواهرو ځان خرڅوي.

دیوه بل بادشاه نقل کوي، چې خپلې عملې ته یې وویل:

سبا به فلانکي ځای ته د ښکار د پاره ځو، مگر هر څوک کــه د مخــه تللی و سر یې د وهلو دی، سبا چې پادشاه له خپلې عملې ســره روان شوگوري چې یو سړی د مخه روان دی او ښکار ته ځي پادشاه په ډېــر قهر وویل: ته نه یې خبر چې ما پرون څه ویلي وو او ستا سزا څــه ده؟ سړی شاعر و او پوه شو چې بې له شعره بل هېڅوک د پادشاهانو د قهر د عتاب ځواب نه شي ویلی، نو یې دا بیت ووایه:

مــــن ان ســـــتاره صــــبحم کــــه از طریــــق ادب
همېشــــــه پیشــــــرو افتــــــاب مــــــی باشــــــم

***

دا بیت نه و بیخې اوبه وې چې د قهر و غضب په اورتــویې شــوې او عتاب په لطف و مرحمت بدل شو.

دغه راز ادبي اغېزې اوس هم شته، مگر په بــل رنــگ اوس هــم کــه څوک چاته په دغسې خبرو سمدلاسه جواهر او طلا ورکوي، نو پــه زړه کې خوځای ورکوي او څو ورځې پس یې په غیر مستقیم ډول تــاثیرات څرگندېږي. اوس هم مونږ ملتف نه یو کنه هر څــوک تــر یــوه حــده د خوږو خبرو او ادبي تعبیراتو له اثر لاندې راځي او د دغسې کسانو قدر کوي. یوه ورځ چا حکایت کاوه، چې زه وروسته له څه مودې مســافرت نه خپل کور و کلي ته راغلم او تقدیر پــه دواړو ســترگو پــه غومبســو

وچیچلم، نو څوک به چې لیدو ته راته ورته به ویل کیده، چــې صــحت يې ښه نه دی او د راوتلو یا کښیناستلو توان يې نشته بله ورځ یو اشنا مې راغی چې د خواږه صحبت خاوند و او د هغه د خوږو خبرو خاطرات مانه وو هیرکړي.

نو هر څه مې چې وکړه د هغه له صحبته مې زړه صبر نه شو کړای او په پټو سترګو يې مجلس ته ورغلم، هغه چې زه په دې حال ولیدم راته يې وویل: ډېره موده نه وې راغلی د دې ځای غومبسې هــم درپســې خپه شوې وې او په سترګو يې ښکل کړې! کــه ســړی فکــر وکــړي دا خبره، چې مونږ ولې چیچي او د څه د پــاره دا کــارکوي؟ مګــر ادبــي تعبیرات که څه هم واقعیت پکې نه وي، خو اثر پکې وي او ویلی شــو، چې د دغه سړي لیده به هم په دغسې حال کې د همدغه راز خبرو په اثر کې وو او په حقیقت کې همدغه خبره د لیدو واسطه شوه.

دې راز خبروته باید سړی په بې اعتنايۍ ونه ګوري، ځکه چــې مــونږ هر یو په مجلسونو کې په همدغسې خبرو هم خوشحالېږو او هم قــانع کېږو، چې که څوک ورته د علم او علمي استدلال په عینکو ګــوري. د قناعت وړ به نه وي، مګر څوک پکې له قضاوت او حکمت نــه کــار نــه اخلي او په پټو سترګو يې مني.

مشهوره ده، چې کوم وخت شیخ بوعلي سینا د بو سعید ابوالخیر په مجلس کې ناست و او څوک راغی چې سر مې خوږېږي، هغــه يــې پــه

دمولو شروع وکړه بوعلي سینا په خندا شو، بوسعید ابوالخیر تـرې پوښتنه وکړه چې ولې خاندې؟ده وویل چې د سر درد ښـایي، چـې د صفرا په اثر وي، نو دم یې څه چاره کولی شي؟ سعید ابوالخیر ورته یوه سخته خبره له خولې وایسته چې شیخ ډېر خپه او متاثر شو او بیا یـې ورته وویل په تاغوندې لوی حکیم باندې یوه عادي کلمه دومره تـاثیر کوي، نو په دې سړي به ولې اسماالله اثر نه کوي شبخ چـوپ شـه او د دې خبرې په جواب کې یې هېڅ ونه شو ویلی. سړی چې د ابوسـعید ابوالخیر په خبره کې غور کوي پوهېږې چې ده له ادبي استدلال څخه کار اخیستی، مګر ابوعلي غوندې یو لوی سړی پرې قـانع شـوی او د سعید ابوالخیر په نسبت یې ویلي دي: هغه څه چې زه پرې پوهېږم دی یې ویني.

په دې کې څه شک نشته چې دمونه ډېر تاثیر لري او ډېرخلق پـرې سمدلاسه جوړېږي، مګر دغه دلیل دعلم ومنطق په لحاظ د بحث ډېـر مجال لري، خو ادبي دلایل بې بحثه منل کېږي او هغه جـدل چـې پـه علمي براهینو کې کېږي دلته نه کېږي.

خطابې مقام دا امتیاز پیدا کړی، چې څوک به یې د خبرو تردیـد نـه کوي او هرڅه به یې اوري، په شعر او ادب کې ډېرې خبرې شـته چـې څوک یې د عمل و منطق له مخې اثبات نه شي کولی، مګر د دې لامله چې منکر او معترض نه لري، نو سړی ورته مسلمان ویلی شي.

د رحمان بابا دا بیت:

باد چې ستا په زلفو باندې نیست د پرېشانی کړ
ځکه یې ګردونه د جهان واړه په سر دي

د واقعیت او حقیقت په لحاظ هماغسې خبره ده لکه د غومبسو چیچلو په نسبت چې د مخه تېره شوه، ځکه چې دلته هم د باد په سر د جهان ګردونه کېدل د دې د پاره چې زلفې پرېشانوي، د شاعر یو تصور دی، چې دی به یې هم په زړه کې نه مني، مګر د رحمابابا دیوان به په زرهاو تنو لوستی وي او هېڅ فکر به ورته د دې خبرې په تردید کې نه وي پیدا شوی، ځکه چې ادبي لذت یې سړی دغسې سوداګانو ته نه پرېږدي. په یوه بیت کې خوشحال خان ختک هم خپلې معشوقې ته وایي:

په ملال کاته عاشقان وژنې
ستا په سترګو کې چړې دي د قصاب

***

مګر هېڅوک نه وایي چې په سترګو کې خو چړې نه ځایېږي او که په سترګو کې چړې وي، نو چې عاشقان وژني خو سترګې به مړې کړي، دا بیت سره له دغه اعتراضه چې هېڅوک یې نه شي کولی او نه یې کوي په اورېدونکو تاثیر کوي او د انتخاب وړ ورته ښکاري، د دې سبب

همدا دی چې شعر و ادب بېل ځای لري او ځوک ورته په هغه سـترګه نه ګوري چې نورو خبرو ته ګوري.

په شعر کې لکه چې خوشحال ویلي:

کـــه پـــه نظـــم کـــې کارګـــه او تېـــوس راوړي
هـــم د زړونـــو پـــه ښـــکار ګرځـــي لکـــه بـــاز

تېوسان او کارغان د بازانو کار کوي، بلکې باز زړونه نـه شـي وړلـی او دوی زړونه وړي.

په کومو خبرو کې چې د ادب مالګه ګډه شي هغه په هر چا اثر کـوي او هر څوک یې خوښوي. وایي چې د(هارون الرشید) دوه زامن وو، چې یو پرې ډېرګران و او بل لږ، چا ورځنې د سبب علـت پوښـتنه وکـړه، پادشاه د هغه په مخکې خپل ناګران زوی راوغوښت، هلته څـو دانـې مسواکونه هم پراته وو، نو خپل دغه زوی ته یې وویل چې دا څـه دي؟ هغه وویل:

(مساویک) یعنې مسواکونه، دی یې رخصت کړ او خپل ګران زوی یې راوباله له هغه نه یې چې تپوس وکړ، هغه دا جمله اسـتعمال نـه کـړه، ځکه چې دې جملې سره یې التباس درلود چې سړی چاته پـه عربـي وواییي، چې ستا مساوي، یعنې کاف پکې خطابي شي او اضافي ترکیـب شي.

نو خپل مقصد يې په بــل راز ادا کــړ او ويــې ويــل چــې مفــرد يــې (مسواک) دی، پادشاه هغه سړي ته وويل چې اوس خوبــه د دواړو پــه فرق پوه شوی يې. له دې واقعې او دې جواب څخه معلــومېږي چــې د پادشاه يو زوی اديب و او په ادبي دقايقو له هغه بل نــه ښــه پوهيــده، ځکه ورته ګران و.

وګورئ! ادب او ادبي خبرې په زامنو کې هم فرق راولي او د پــلار پــه نظرکې هم يو زوی له بل څخه ښه کوي.

له کوم با ادبه سړي نه چاپوښتنه وکړه چې ته لوی يې کــه فلانکــی؟ ده په ځواب کې وويل چې زما کلونه له هغه نه زيات دي او داســې يــې ونه ويل چې زه تر هغه لوی يم، ځکه چې ځانته لوی ويل ورته مناســب نه ښکارېده.

دا خبره البته څه علمي او فلسفي قيمت نه لري، مګر په خپل ادبــي قيمت په کتابونو کې ژوندی پاته شوه او د زمانې يادونو وې نه وړله.

په يوه ښه سړي چا څو اعتراضه وکړه او ورته يې وويل چې انګور خو پاک او حلال دي او د انګورو اوبه هم پاکې دي، نو شراب ولې ناپــاک او نجس دي؟ بل دا چې سړی که څه په سترګو نه ويني نو څــه پــوهېږي چې هغه شته (غرض يې له خدای څخه انکار و) دريم اعتراض يې دا و، چې کارونه خو ټول تقدير کوي او هر څه چې چــا تــه مقــرر وي هغــه رسيږي، نو يو سړی ولې د چا په وژلو قصاص کېږي او ملامتېږي؟ د ښه

سړي په مخکې یوه خښته پرته وه هغه یې را واخیسته او دی یې پــرې وویشت، سړی ولاړه عرض یې وکړ او د هغه وخت حاکم دی راوغوښت، چې که تا د ده جواب نه شو ویلی، نو په خښته دې ولې ویشته او ولــې دې ژوبلاوه؟

ښه سړي ورته وویل: ما خو نورڅــه نــه دي کــړي او د ده درې واړو سوالونو ځواب مې ورکړی دی.

دی وایي انګور او د انګورو اوبه پاکې دي، نو شراب ولې مردار دي، ما دې پوه کړ چې دغه خښته خو له خاورو او اوبــو جــوړه شــوه کــه دې څوک په خاورو یا په اوبو وولي نه ژوبلېږي که خاورې او اوبه یــو ځــای کړي او ختې شي، نو په ختې هم څوک نه دي ژوبل شوي، مګر چې لمر ته یې کېږدي او وچې شي، نو بیا سړی ژوبلــوي. بــل دی وایــي چــې کارونه، خو ټول تقدیر کوي نو یو سړی ولــې پــه بــل ملامتېــږي؟ د ده ژوبلیده خو هم د تقدیر کار و دی ولې زمــا دلاســه عــرض او شــکایت کوي. داچې وایي څه چې سړی په سترګو نه ویني هغه نشته، نو دغــه درد چې دی ورځنې فریاد کوي دا خو هم څوک په سترګه نه ویني.

په دې خبرو حاکم هم قانع شو او عارض هم نور څه ونه شوه ویلــی، مګر چې سړی ګوري دا ځوابونه ادبي دي او دغه ښه سړي که د علم و فسلفې په اساس ورسره بحث کړی وای ښایي چې هغه یې دومره ژر نه وای قانع کړی او نه یې ځان دغسې په اسانه خلاص کړی وای.

یوه بل چا قصه کوله چې زه یوه ورځ د یوه حاکم په حضور کې ناست وم، چې یو سړی راغی او د چا له لاسه یې په سر خاورې باد کړې، حاکم ته د ده عرض بې اساسه معلوم شو چې دی دروغ وایي او په ناحقه عرضونه کوي، نوحکم یې وکړ چې ویې وهئ! سړي چې په مخ څپېړې وخوړې بیا را وړاندې شو او ویې ویل: حاکم صاحب!

تا چې په مخ څپېړه راکړه
له اوښکو ډکې سترګې چاته واړومه

د دې لنډۍ په اورېدو د حاکم وضعیت او فکر بدل شو او امر یې وکړ، چې د ده په عرض کې دې غور او تحقیق وشي.

د ادب تاثیر په اسلامي فقه او دیني احکامو کې:

ادب او ادبي فنون خو د هر علم او هرې پوهې د پاره یوه ښه وسیله ده بشر په علم و معرفت کې اصلي او اساسي برخه لري، مګر په دیني احکامو او مسایلو کې یې دومره تاثیر وینو، چې ټوله فقه راته یو ادبي استنباط معلومېږي.

که چېرې د اسلام علماو ادبي قوانین نه وای کشف کړی او په ادبي اجتهاداتو نه وای موفق شوي هېڅکله به څوک د قران کریم په اسرارو او معانیو نه وو پوه شوي او دغه موجوده تفاسېر به میدان ته نه وو راوتلي. د قران اعجاز او فصاحت، بلاغت به چاته نه ومعلوم، اسلامي

فقه به نه وه تدوین شوې فرایض او واجبات به له مستحباتو او مباحاتو چا نه وو بېل کړي، هغه اوامر چې یوازې اباحت ترې معلومېږي او هغـه امرونه، چې د سوال و جواب د پاره دي دواړه به یو راز ګڼل کېـده او د ډېرو حقایقو په مخ به پرده پرته وه. همدغه ادبي اصول او قـوانین دي، چې خلک یې د خدای د کتاب په فصاحت و بلاغت وپوهول او د خدای احکام یې ور ښوول، د اصول الفقه، اصول البیان، اصول البلاغت، فقـه اللغه او صرفي او نحوي مسایلو په مرسته یې معنی ته لار پیدا کړه او د فکر او اجتهاد خاوندان پیدا شول.

هر کله چې زمونږ دیني کتاب(قرآن کریم) د فصاحت او بلاغـت لـه حیثه د اعجاز حد ته رسېدلی او زمونږ ښکلی رسول (ص) هم افصـح العرب بلل کېږي، نو د دغسې کتاب او دغه راز پیغمبر پـه وینـا پـوره پوهېدل ډېره ادبي پوهه غواړي او هر څومره، چـې څـوک د ادب پـه دقایقو زیات پوه شي، هوغومره د قرآن په شاعراتو او عباراتو، دلالتونو او اقتضاآتو ښه پوهېږي او په نبوي احادیثو کې بصیرت پیداکوي. کـه مونږ اصول الفقه په غور وګورو، بې له ادبي مسایلو چـې پـه نصوصـو پورې تعلق او اختصاص لري، بل شی نه دی. که چېرې د دین امامان له عربي لغت او ادب سره پوره نه وای اشنا، دغه صحیح اجتهادونه به نـه وو شوي.

په اصول الفقه کې د شرعي احکامو پېژندل پــه څلــورو تقســیمونو پورې اړه لري:

اول تقسیم: د لفظ په اعتبار دی د صیغې او لغت له حیثه چې اقسام یې دا دي: خاص، عام، مشترک، ماول، دا تقسیم د کلمې په اصل وضع پورې تعلق لري.

دوهم تقسیم: د معنی د ظهور او خفا په اعتبار دی، چې هریو(ظهــور - خفا)څلور څلور قسمونه لري:

د ظهور اقسام: ظاهر، نص، مفسر، محکم.

د خفا اقسام:خفي، مشکل، مجمل، متشابه.

دریم تقسیم :د لفظ د استعمال په اعتبار دی اقسام یې دادي:

حقیت، مجاز، صریح، کنایه.

څلورم تقسیم: د مراد او مقصد پېژندلو اعتبار دی چې قسمونه یې دا دي: عبارت د نص، اشارت د نص، دلالت د نص، اقتضا د نص (۱)

لومړی او دریم تقسیم په کلمه پورې تعلق لري او دوهم د څلورم پــه کلام پورې. وروسته تر دغو تقسیماتو اوس د مثــال پــه ډول د ځینــو اقسامو تاثیر او اغېزه په فقه او احکامو کې د اختصار په ډول ښیو.

حقیقت او مجاز: حقیقت په درې ډوله دی: متعذر حقیقت، مهجور حقیقت، متعارف حقیقت، که چېرې د یوه لفظ حقیقي معنی متعذره یا مهجوره وي د ټولو په اتفاق مجاز مرادېږي نه حقیقت[2]

نوکه یو سړی قسم وخوري، چې زه به د فلانکي کره قدم کښېنږدم او بیا د هغه کاله ته په اس سپور ننوځي قسم پرې اوړي، که څه هم حقیقتاً یې قدم نه دی ایښی که چېرې له دروازې نه قدم دننه کړي او بې له دېنه چې ننوځي هغه کره قدم کښېنږدي قسم پرې نه اوړي که څه هم حقیقتاً یې قدم ورکره ایښې دی، ځکه چې دلته له قدم ایښودلو نه مجازي معنی مرادېږي چې ننوتل دي نه قدم ایښودل، نو حقیقت دلته عرفاً مهجور دی، همدغه شان په دې حدیث کې (لاتبیعوالدرهم بالدر همین ولاالصاع بالصاعین) چې یوه روپۍ په دوو روپو او یوه پیمانه په دوو پیمانو خرڅول منع شوي دي. د پیمانې حقیقي معنی متروکه ده او غرض ورځنې د یوې پیمانې او دوه پیمانو غله ده، نو که څوک د لرګي یا د کوم بل شي یوه کونډۍ او کاسه په دوو باندې خرڅوي سود او ربا ورته نه ویل کېږي، ځکه چې له یوه لفظ څخه به یوه حال کې حقیقي او مجازي دواړه معناوې نه مرادیږې.

که یو لفظ مستعمل حقیقت لري او په مقابل کې یې متعارف مجاز نه وي موجود د ټولو په اتفاق حقیقت مراد دی نه مجاز او که متعارف هم

(۱) هرکله چې ددغوټولو تفصیل زښت ډېر اوږدیږي او په دغسې ضمني بحث کې نشي راتلای، نو له ټول تفصیل څخه به یې صرفنظر شو.

دی، نو امام ابوحنیفه رح وايي چې حقیقت اولی دی او د امام محمد او ابو یوسف په نزد د مجاز په عموم باندې عمل کېږي.

د دوی اختلاف هلته معلومېږي چې یو سړی قسم یاد کړي چې زه دغه غنم نه خورم او بیایې نینې یا ډوډۍ وخوري، نو د امام ابو حنیفه په نزد د نینو په خوراک حانث کېږي او د ډوډۍ متعارف مجاز دی، نو دی حقیقت ته په مجاز باندې ترجیح ورکوي، مګر د هغو دوو نورو امامانو په نزد د دواړو خوراک د مجاز د عموم په ډول حانث کېږي.

صریح او کنایه:

سریح هغه لفظ دی چې معنی یې څرګنده او ښکاره وي او کنایه هغه کلمه ده چې معنی یې څه قدرته پټه وي، د فقه په احکامو کې دا دوه لفظونه ډېر فرق لري،که صریح الفاظ د چاله خولې ووځي لکه طلاق او عتاق که د ټوکو په قسم وي او که په زړه کې یې کوم بل مطلب نیولي وي هم خپل کار کوي او طلاق یا عتاق واقع کېږي او نیت ته هېڅ ضرورت نشته، مګر په کنایاتو کې نېت یا د حال دلالت ضرور دی، که یو سړی په غلا(سرقد) یا زنا اقرار وکړي، نو د دې لامله چې دا الفاظ صریح دي حد کېږي، یعنې د غلا په اقرار یې که له لسو روپو کمه نه وي لاس غوڅېږي او په دې بل اقرار په دُرو کېږي یا سنګسارېږي، مګر که د زنا د کلمې په عوض جماع ووايي یا د غلا او سرقې په ځای (مثلاً)

ووایې چې جماع هسې یو ځای کېدو معنی هم لري او اخیستل هم ډېر ډولونه لري او احتمال لري چې په بیع به یې ورنه اخیستې وي.

ظاهر نص، مفسر محکم:

هغه کلام چې مراد یې ښکاره وي او تامل او پوښتنې ته پکې حاجت نه وي او له صیغې څخه مطلب او مراد معلومېږي ظاهر ورته ویل کېږي او نص هغه وي چې له ظاهر نه پکې وضاحت زیات وي.

که څوک ووایي: ماته چې د کلي خلک راغله، نو احمد مې ولید. دلته د کلي د خلکو راتګ یوه ظاهره خبره ده چې څه خفا نه لري، مګر د احمد لیدل نصي بلل کېږي، ځکه چې دلته علاوه د معنی په ښکاره والي د کلام صوق هم د احمد د لیدلو خوا ته دی او خبره اصلاً د همدغه مطلب د پاره روانه شوې ده.

مفسر هغه کلام دی چې له نص نه هم پکې زیات وضاحت وي او د تاویل و تخصیص احتمال پکې هېڅ نه وي موجود لکه دا ایت: ((فسجد الملکة کلهم اجمعون)) په دې ایت کې د ملایکو سجده کول ظاهر بلل کېږي، مګر د ادم علیه السلام تعظیم پکې نص دی ځکه چې د کلام سیاق د همدغه تعظیم د بیان د پاره دی، یعنې همدغه تعظیم بیانول پکې اصلي مقصد دی.

هرکله چې((فسجد الملکة)) وویل شوه دا احتمال پیدا شــو، چــې ټولو ملایکو به سجده کړې وي او که ځینو؟ ځکه چې د جمع اطلاق په درې تنو او دوو باندې لاهم کله کله کیږي بل دا احتمــال هــم و، چــې هرې ملاکې به یوازې یوازې ورته سجده کړې وي که ټولو به یــو ځــای سر په ځمکه ایښــی وي؟ چــې((کلهم اجمعــون)) وویــل شــوه دغــه احتمالات رفع او کلام مفسر شو (۱)

که چېرې د دغو درې قسمو(ظاهر، نص، مفسر) یو لــه بلــه تعــارض پېښ شي، نو مفسر په نص او نص په ظاهر قوي دی، لکــه پــه دې دوو ایاتو کې:

((واحل لکم ماوراخالکم ان تبتغوابا موالکم))،((فانکحواماطاب لکــم من النسامثنې وثلث ورباع)) چې په لومړي ایت کې بې له محرماتو چې په ایت کې د مخه ذکرشوي دي د نورو ښځو روا والی هر څو چې وي د عدد له تعینه ترې معلومېږي او دوهم ایت لــه څلــورو نــه زیــاتې نــه رواکوي، نو دلته د دواړو ایاتو مقابله راغله، مگر د دې لامله چې دوهم نص او لومړی ظاهر دی دا حکم په هغه زورور شو او له څلورو نه تجاوز نه دی روا.

د استثنا بحث:

د دین د مجتهدینو اکثر مذهبي اختلاقات په ادبي اختلاف مــین وي چې یو له دغسې اختلافونو څخه د استثنا بحث دی،په دې بحث کې د

امام اعظم(ابوحنیفه) او امام شافعي رحمة الله علی هما ترمنځ اختلاف دی.

امام اعظم صاحب وايي که يو سړی اقرار وکړي، چې په مـا بانـدې د فلانکي سل روپۍ دي، مگر لس کمې نو دا کلام په حقیقت کې داسـې دی، لکه چې ده ویلي دي د فلانکي پر ما باندې نوي روپۍ دي، يعنـې لکه چې په لسو باندې بیخي له اصله اقرار نه وي شـوی امـا شـافعي صاحب وايي چې نه، ده يو ځل په سلو اقرار کړی وروسته يـې لـس د جگړې او معارضي په ډول ترېنه کمې کړي.

دا اختلاف ښايي چې ځينو کسانو ته لکه يـوه لفظـي نـزاع داسـې ښکاره شي، مگر په شرعي احکامو او د قران کریم په تفسیر کې دخل او تاثیر لري شافعي(رح)وايي: که مونږ استثناً داسې وگڼو لکه چې پـه مستثنا بيخي اقرار نه وي شوی، نو د توحید د کلمې (لااله الله) معنـی به داسې شي، چې نور خدايان نشته، يعنې د نوروخدايانو نفي بـه يـې معنی شي او اثبات به پکې را نه شي، مگر که مستثنی د معارضـې پـه ډول له مستثنی منه څخه جلا کړو معنی به يې داسې شي: نور خدایان نشته، مگر يو خدای شته، نو هم نه نفي شي او هم به اثبات شي امـام اعظم صاحب په ځواب کې وايي، چې په کلمه توحید کې مقصد د نورو خدیانو نفي ده، ځکه چې د خدای په وجود، خو مشرکان هم قايل دي، مگر شریکان ورسره پیداکوي او که مونږ په استثنا کې په معارضه قايل

شو، چې لومړی په ټولو حکم وکړو بیا مستثنا ورځنې وباسو، نو په دې ایت کې ((فلبث فیهم الف سنة الاخمسین عاما)) چې خدای پاک فرمایي:

نوح علیه السلام په خپل قوم کې پنځوس کم زرکاله تېر کړه که اول په زرو کالو حکم وکړو او بیا پنځوس ترینه وباسو د خدای په کلام کې به کذب راشي(نعوذبالله منها))همدغه د استثنا په مساله کې یو بل ځای هم دا دواړه امامان اختلاف لري که یو سړی ووایي، چې په ما باندې زر روپۍ د احمد دي، زر د محمود دي زر د زید دي، مګر سل کمې. امام شافعي صاحب وایي چې د هر یوه لکه شرط چې له هر یوه معطوف سره تعلق پیدا کوي دغسې استثناء هم ده، مګر امام اعظم صاحب وایي چې سل روپۍ یوازې له وروستي سړي څخه کمېږي او شرط او استثنا یو له بله فرق لري، ځکه چې که د شرط په ډول سړی ووایي زه به یوه میاشت روژې ونیسم یو ځل به پسه خیرات کړم، یو ځل به قران ختم کړم که فلانکی راغی، نو شرط له درې واړو جملو سره تعلق پیدا کوي، مګر استثنا یو له بله فرق لري، ځکه چې که د شرط په ډول سړی ووایي زه به یوه میاشت روژې ونیسم یو ځل به پسه خیرات کړم یو ځل به قران ختم کړم که فلانکی راغی، نو شرط له درې واړو جملو سره تعلق پیداکوي، مګر استثنا هغسې نه ده او بېل حکم لري دا بحث د دوی ترمنځ د عربي ادب به لحاظ ډېر دقیق نکات لري، چې نور بحث پکې د طوالت موجب ګرځي.

لغوي تدقیق:

لغوي تدقیق هم په دیني احکامو کې ډېر تاثیرکړی دی، چې د نمونې په ډول يې دا څومثالو یوځای نه ښیو:

په دې ایت کې ((ولاتقل لهمااف)) چې خدای پاک د مور پلار په حق کې ((اف)) ویل منع کړه. د لغوي تدقیق خاوندان په دې پوه شول چې له دې کلمې څخه غرض اذیت او ضرر دی، ځکه چې دا معنی په دې لغت کې پرته ده او اهل لغت پرې پوهېږي، نو د دغه لغت په تقاضا په همدغه ایت د مور و پلار وهل او رټل هم منع شول، ځکه چې په دې کې اذي او ضرر لازيات دي، مګر که په کوم قوم کې د(اف) کلمه د خوشحالتیا د پاره استعمالېږي او څه ضرر پکې نه وي، نو بیا اف ویل څه ګناه نه لري.

په عربي کې د (لحم) کلمه چې په پښتو يې غوښه بولي له (التحام) څخه مشتقه ده څوک، چې په دغه ژبه کې د لغوي ذوق خاوند دی هغه پوهېږي چې په دې کلمه کې د شدت او قوت معنی پرته ده، چې هغه معنی د کب (ماهي) په غوښه کې نشته، نو که څوک قسم وخوري چې زه (لحم) (۱) نه خورم او بیا کب وخوري قسم پرې نه اوړي، ځکه چې دې ته د لغوي تدقیق په لحاظ لحم نه ویل کېږي (۲)

همدغه شان که کوم عرب ووايي چې زه (فاکهة) نه خورم او بیا انګور خوري، ده فکهه چې مونږ ورته میوه وایو نه ده خوړلې ځکه چې په

عربي کې فاکهه د خوراک هغو شیانو ته وایي چې تلذذ پکې وي او غذا نه وي، نو د دې لامله چې په انګور کې غذایت شته له فاکهې څخــه د لغوې تحقیق په لحاظ وځي.

فقهي مسالې له ادبي مسایلو بیان او معانې یا نــورو ادبــي علومــو او فنونو سره داسې تاوې راتاوې دي، چې څوک یې یو لــه بلــه نــه شــي بیلولی او د همدغسې قوي ارتباط په اثر کې ویلی شو، چې د اســلامي فقهې زیاته برخه له هغو ادبي تدقیقاتو راوتلې ده چې د دین امامانو او عالمانو په عربي لغت او ادب کې کړي دي.

که څوک غواړي، چې د خدای په کلام پوه شي په فقه کې د بصیرت پیدا کړي او د احکامو فلسفه ورمعلومه شي باید ادیب شی او په ادبــي دقایقو وپوهېږي په کلماتو کې عام وخاص، مشترک و مسوول، حقیقت و مجاز صریح وکنایه وپېژني، د کلام سیاق و ســباق، د ظهــور او خفــا مراتب ورمعلوم شي. د نص په عبارت او اشارت دلالت و اقتضا پوه شي او په استعاراتو کې بینایي پیدا کړي. همدغه سبب دی چې لــه دینــي پوهې سره ادبي پوهه هم تړلې ده او یو بینا فقیه هېڅکلــه لــه ادب او ادبي علومو نه شي مستغني کیدای. که دغه احتیاج او دغه تــلازم پــه تفصیل سره وښودل شي یو کتاب پرې ډکېږي او په دغسې فصــل یــا باب کې نه ځایېږي، ځکه په همدغومره لږ بحث اکتفا کوم.

د ابن زبعري د اعتراض ځواب:

د دې ایت په استناد (انکم وماتعبدون حصب جهنم) ابــن زبعــري د اعتراض په ډول د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کې وویل:

چې عیسی (ع) او عزیر(ع) ته خو هم عبادت شوی دی، نو دوی بــه هم په اور سوځي؟ رسول الله (ص) ورته په جواب کې وویل: (ما اجهلک بلغة قومک) یعنې ولې د خپل قوم په ژبه نه پوهېږې او د دې امتیاز نه شې کولی چې (ما) په (ما تعبــدون) کــې د غیــر ذوي العقولــو د پــاره استعمالېږي او د ذوی العقولو د پاره په ژبه کې (من) اســتعمالېږي، نــو دلته غرض بوتان او اصنام دي.

وګورئ په دې ځای کې زمونږ پېغمبر د دې اعتراض ځواب د ادب په اصولو او د لغت د تدقیق په اساس ښه ګه ښه کړی دی او پــه دغســې ادبي دقایقو پوهېدل د قران په لحاظ څومره ضرور دي. دغه راز ادبــي پوهه معرفت کې ډېره اغېزه لــري او معلــومېږي چــې د ډېــرو دینــي مسایلو نیلي او ریښې ورپورې تړلي دي.

د ادب ښه او ګانه:

په یوه ادبي کلام او شعر کې دوه ډوله ښکلیتوب وینو چې یــو د ادب په معنوي او حقیقي پیکر او صورت کې ځای لري بل یې پــه لبــاس او زیور کې. دا دوه جماله باید یو له بله وپېژندل شي او هــر یــو د خپــل قیمت په لحاظ اهمیت ولري ځینې اشخاص ښــایي، چــې یــوازې پــه

رنګینو الفاظو او دکلام په اقسامو باندې لوبې کول ادب وبولي، مګــر د ادب بنیاد د معنا په لحاظ په نــورو شــیانو ولاړ دی، چــې عواطــف او احساسات، خیال او تمثیل یې بولي، پخوانیو ادباو او د ادب مبصرینو او منقدینو د ادب د پاره څه احکام او اصــول مقررکــړي دي، چــې بایــد کلمات او د کلماتو ترکیب له هغو مقرراتو سره سم وي او کــلام هــم د دوی د موضوعه اصولو په قرار د بیان و بدیع په زیور او ګاڼــه ښایســته شي.

په دې کې هېڅ شک نشته چې دا شیان د کلام په محاسبو کې تاثیر لري او ځوک چې په ادب باندې بحث کوي او ادبي خصــایص بیــانوي ضرور به په دغو ادبي اصولو او احکامو هم بحث کوي، مګر حقیقي ادب د اوسني پوهانو په نظرکې بل شی دی او څه چې پخوانو ورته په ډېــره اعتنا او مقصودي نظر کتل دوی ورته د اداتو او ادواتو په نظرګوري.

اوس خلک د ادب ذاتیاتو او ذاتي خصایصوته ډېر اهمېت ورکــوي او پخوا د ادب حلیه او ګاڼه ډېره له نظر لاندې وه.که څــوک د اوســني او پخواني ادب فرق د اسلوب په ضعف او تانت باندې کوي دا فرق صحیح نه دی، ځکه چې په دواړو کې ضعف او متانت پیداکولی شو، د دې دوو ډولو ادب صحیح فرق دا دی، هغه څه چې په پخواني ادب کې غایه وه اوس واسطه ګڼل کېږي، یعنې لفظي او معنوي صنایع چــې پــه قــدیم ادب کې د غایې په حیث لیدل کېده اوس د واسطې حیث لــري او پــه

ادب کې نسبت پخوا ته د کايناتو او حیات خفا یا او دقایق په وسیع او اصلي نظر کتل کېږي.

څه ادبي فنون او ادبي مسایل چې په بیان وبدیع او معاني کې ورڅخه بحث کېږي هغه ټول د فصاحت او بلاغت له عنوان لاندې راځي او همدغه دوه شیه اصلي او اساسي بلل کېږي.

فصاحت: د ظهور او څرګند والي په معنی دي او هر کلمه یا کلام چې مطلب او معنی یې ښکاره وي فصیحه کلمه او فصیح کلام ورته ویلی شو. د دغسې کلام ویونکي ته هم فصیح ویل کېږي، یعنې فصاحت یو صفت دی چې کلمه، کلام، متکلم درې واړه پرې ستایلی شو، دکلمې فصاحت دا دی چې غیر مانوسه او له لغوي قیاسه مخالفه نه وي او حروف یې هم تنافر ونه لري، نو کومه کلمه چې په ژبه کې مانوسه نه وي او استعمال یې نادر وي لکه: بژه کیدل غیر فصیحه کلمه ورته ویلی شو همدغه شان (واخاېي) (وکاېي) د (واخلئ) په ځای د دې لامله چې له لغوي او صرفي قانونه مخالفت لري غېرفصیح الفاظ دي، د حروفو تنافر او ثقل په صحیح ذوق معلومېږي او کم معین قانون ورته نه شو ټاکلی.

د کلام فصاحت دا دی چې له فصیحو کلماتو یې ترکیب راغلی وي او دغه ترکیب په نحوي قانون برابر وي او څه ضعف و نقصان یې په تالیف کې نه وي، یعنې لکه چې د کلمې په فصاحت کې له صرفي او لغوي

قانون سره مطابقت لازم دی دغسې په کلام کې هــم د نحــوي قــانون مراعات ضرور دی.

که چېرې کوم کلام په ترکیب او تالیف کې څه نقصان ولري یــا یــې کومه کلمه په مقصودې معنی واضح دلالت نه کوي، نو پــه کــلام کــې تعقید پیدا کېږي او معنی یې مبهمه کېږي، یعنــې د فصــیح کــلام لــه تعریفه وځي.

د فصیح کلام په تعریف کې ځینې دا ټکي هم زیاتوي چې بایــد بــې فایدې تکرار پکې نه وي.

بلاغت:

د بلاغت لغوي معنی اخر و انتها ته رسېدل دي، نوکه څوک په خپل عبارت او خپله وینا د خپل مقصد او مراد انتهایي حد تــه ورســیږي دا هم بلاغت بلل کېږي او د ادب په اصطلاح همدغه د بلاغت معنی ده.

بلاغت دکلام او متکلم صفت کېدی شي، مگر یوې کلمې تــه بلیغــه کلمه نه ویل کېږي د فصاحت او بلاغت بل فرق دا دی چې د فصــاحت رجع لفظ ته ده او د بلاغت معنی ته په هــر بلیــغ کــلام کــې ارومــرو فصاحت موجود وي او بې فصاحته یوه کلام ته بلیغ نه شي ویلی، مگر بلاغت له فصاحت ســره نــه دی تړلــی او بــې بلاغتــه هــم فصــاحت

موجودېدلی شي او دا دواړه د بسیط او مرکب مثال لري یا لکه جـنس او نوعه داسې دي.

د بلاغت په تعریف کې ویل شوي چې بلاغت دیوه کلام مطابقـت دی له مقتضای حال سره، یعنې هغه کلام چې له محل او موقع د مخاطـب او ویونکي له حال سره سم او مناسب وي هغه بلیـغ کـلام دی. د دې لامله چې د فصاحت او بلاغت بحث د ټولو ادبي فنونو پـه بحـث کـې شامل دي او مستقل کتاب غواړي او په دې باب کې څه لیکل شوي هم دي، نو دغه د ادب د ګاڼې برخه (ادبي فنون او صنایع) پرېږدو او د ادب په بنه او اصلي وجود څه خبرې کوو.

اوسني ادبیان او ادب څېړونکي په ادب کې اصلي او جوهري شـیان لکه د مخه وویل شوه عواطف او احساسات، تخیل او تمثیل ګڼـي او د شعر او ادب تاثیر او اغیزه هم په همدغو شیانو کې ګوري نه په صنایعو کې.

عواطف:

عاطفه هغه داخلي قوه ده، چې په نفس کې تـاثیر لـري او نفسـونه متاثر کوي، مګر دا هم باید ووایو چې ټول هغه شیان چې په نفس اثـر کوي حقیقي ادب یې نه شو بللی، ځکه چې ځینې شاعران او خطیبان چې عمومي امیال ور معلوم دي د عوامو په شعور لوبې کوي او د ځینو کلماتو پـه اسـتعمال لکـه: وطنیـت، ملیـت، قـومي لوړتیـا... د دوی

احساسات راویښوي او متاثر کوي يې، مگر دا تاثير د اني اقتضاتو تــابع وي، نو چې هغه اتقضاات بل راز شي د دوی وینا بیا هېڅ قیمت نه لري او في الحاله له اعتباره لوېږي، دغه راز عواطف چې یو ټینــګ حقیقــي اساس نه لري د بلیغ ادب ممیزه نه شي کېدای، نو په عواطفو کې ځــو شیه ضروردي چې دلته پرې بحث کوو.

د عواطفو صدق:

د عاطفې صدق دا دی، عاطفه یو حقیقي اساس ولــري او د شــاعر د زړه غږ وي. که په یو شعر کې دا شی نه وي، نو ساړه تشــبیهات، پیکــه توصیفونه، تکلفي مبالغې څه تاثير نه لري او ذوق ورځنې نفرت کوي.

بلیغ او عالي ادب کله چې ځینې کسان ګومان کوي په وهم او کذب نه دی، بلکې دعواطفو په صدق مبني دی. که تاسې یو غزل را وخلــئ چې شاعر پکې د زړه په شعور د جمال لوړو مدارجو ته رســېدلی وي او دعاطفې صداقت پکې وي او له یوه بل غزل سره يې مقایسه کړئ، چې په تکلف او تصنع جوړ شوی وي او لــه مبــالغو نــه ډک وي رښــتیاني عواطف پکې نه وي او محض لفاظي وي، درته معلومه بــه شــي چــې د تاثیر په لحاظ د ځمکې او اسمان قدر فرق لري.

د ځینو عروضي شــاعرانو ځینــې اشــعار چــې د ادبــي صــنعتونو، تشبیهاتو او استعارو زور پکې لیده شي او له مبــالغو نــه ډک وي هغــو ملي سندرو قدر ته خوند او تاثیر نه لري، چې شاعرانو جوړې کــړي او

ډېرې ساده وي، ځکه چې په دې راز سندرو کې یوه صادقه مینــه، یــو ربنتیانی جوش او عواطف موجود وي، چې په زړونو اثر کوي.

د مثال په ډول دا دوه نمونې وګورئ:

لومړی نمونه چې له صنعت او تشبیه پکې کار اخیستل شوی:(۱)

روغ بــه نــه شــم بــې وصــاله راشــه کښــینه
شــه خبــر زمــا لــه حالــه راشــه کښــینه
اخــــر کــــړی دی فــــرار رم ســــر شــــتانو
د وحشــت پــه خــوی غزالــه راشــه کښــینه
پــــه مــــراد د عنــــدلیب بــــې وفــــا ګلــــه
جلــوه ګرشــوې پــس لــه کالــه راشــه کښــینه
زه ارام لکــــه بســــمل پــــه پرهــــار مــــومم
د خپــل یــار شــام وهلالــه راشــه کښــینه
نــــازکي د یــــار د طبــــع کــــره موزونــــه
ای شــــیدا نازکخیالــــه راشــــه کښــــینه

دوهمه نمونه د ملي سندرې یوه ټوټه:

نــــن زمــــا د پــــاره تــــه امبــــل پــــه غــــاړه راځــــه
لــــه هوســــه غورځــــوه لســــتونې دواړه راځــــه
په کالو چــې ځــان ســنبال کــړې زینــت ناکــه شــې
تــه لــه نــورو بخونــو زیاتــه ښــیوه ناکــه شــې

د عاشـــــقو لړمانــــــه لــــــره قصــــــابه شـــــې
نـــن زمـــا د پـــاره تـــه امېـــل پـــه غـــاړه راځـــه
لــــــه هوســــــه..

***

چـــې بورجـــل لـــره راځـــي عـــالم خبـــر کـــه تـــه
پـــه زلفـــانو ورتـــه پـــورې مښـــک عنبـــر کـــه تـــه
یـــو ځلـــي خـــو پـــه عجـــم ځـــان برابـــر کـــه تـــه
چـــې مـــوزي کـــره شـــوې بنـــده ژاړه ژاړه راځـــه
نـــن زمـــا د پـــاره تـــه امېـــل پـــه غـــاړه راځـــه
لــــــه هوســــــه..

***

وګورئ! په دې دوه نمونه کې یوه ارزو او یو هوس لیـدل کیـږي پـه لومړۍ نمونه کې شاعر خپلې معشوقې ته وایي، چې راشه کښـېنه او په دوهمه نمونه کې ورته وایي چې امېل په غاړه او په ډېر هوس راځه! مګر دوهم اواز، چې د زړه غږ دی ډېر خوږ لګي او یو بل شان اثر لري.

لومړنی شاعر له خپلې نازکخیالۍ کار اخلي او خپلې محبوبې تـه رم سرشته غزال، بې وفا ګل، د خمو ابرو او شهلا سترګو لرونکې او شام و هلاک وایي او خپله ځان ورته بسمل معرفي کوي، مګر سره له دې ټولو تشبیهاتو او استعارو بې له دې نه چې ووایو په دې شعر کې یو مـړاوی بې روحه جمال پروت دی، نور به څه ووایو.

په دوهم شعرکې چې یو ه رښتیانی ارزو او حقیقي عاطفــه موجــوده ده او له ساختګي خبرو نه کارنه دی اخیستل شوی لکه هر څــه چــې زړه غوښتي دي هغه ویل شوي. شعر یو مستي او جذابیت پیدا کړی او په عواطفو کې تحریک پیداکوي.

یو شاعر باید په دې پوه شــي چــې شــعر او غــزل د زړه لــه ارزو او احساسه د اثر اقتباس کوي نه له ادبي صنایعو او هماغه شعر په زړونــو ډېره اغیزه کوي چې له زړه راوتلي وي، نو باید سړی زړه د شعر ماخــذ وګڼي او له احساساتو او عواطفو، قلبي تمایلاتو او رښتیانیو جذباتو پــه کې کار واخلي. په دې صورت کې نو تشبیه او استعاره، تخیل وتمثیــل هم روح پیداکوي او په ادبي صنعتونو کې هم یو حقیقــي کیــف پیــدا کېږي، مګر که سړی په شعر کې یوازې ادبي فنون استخدام کړي او بې له کوم قلبي تاثره رنګین الفاظ پیدا کوي او سره نښلوي یې نظــم بــه جوړ شي، فن و صنعت به پکې وي، مګر د زړه متحس کولو او د بــدیعي احساساتو د تحریک قوت به پکې نه وي.

همدغه ټکي ته (سرفلیپ سیدني) پریوتی دی چې وایي، ما غوښتل چې له خپل رښتیاني عشق نه یو غزل جوړکړم او خپل ټــول رنځونــه پکې ځای کړم ګوندې زما په عزیز اشنا اثر وکړ او زړه سوی پکې پیــدا کاندي په دې فکر راپاڅیدم څه بدیعي صنایع چې ذوق خوښول هغــه مې مطالعه کړه کتابونه مې ولټول چې څه ښکلي کلمــات او تعبیــرات

پیداکړم، کلمات په ډېر تکلیف پیدا کېدل او هر کلمه د ذوق انتخاب ته اړه وه، بدیعي صنعت چې د فطرت مولود و د دقت او مطالعې په مخکې یې ځای نه درلوده، د نورو بحرونه او اوزان او د موسیقي څپې ماتــه نــا اشنا ایسېدې، چې کتل مې زما طبعي د فصیحي وینا توان نه درلود او سرېې د عاجزۍ په میدان کښېښود، قلم مې په غاښ کــړ او شــونډې مې له قهره وچیچلې په دغه وخت کې راته ذوق وویل: لیونیــه! خپــل زړه ته رجوع وکړه او هرڅه چې وایي هغه لیکه! د دې نوموړي شــاعر له وینا څخه هم پوره نه لنوي، چې ښکلي کلمات او تعبیرات پیدا کړي بې له دې نه چې قلم په غاښ کړي او شونډې وچیچي نور څه لاس تــه نه ورځي، مګر که زړه ته مراجعه وکړي او د زړه د وینا ریکارډ ثبت کړي هغه چې هر څه وي ساده خبرې وي که تشبیهات او استعارې وي پــه دواړو حالونو کې ورته شعر ویلی شو او تاثیر پکې وینو.

د مثال په ډول یو څو نور شعرونه هم وګورئ، چې په ځینو کې ادبــي فنون دومره ډېر نشته او یوازې د همدې لامله چې د زړه نارې دي پــه زړه اثرکوي، مګر ځینې نور چې څه قدرته په تکلیف او د صــنعت پــه زور جوړ شوي ښایست لري، خو دلبري او دلربایي نه لري:

لومړی قسم شعرونه: (۱)

پــه ســرو لبــانو دې پېــزوان وهــي ټالونــه کنــه
زلفـــــــــــې جالونــــــــــه کنــــــــــه

***

ســترګې دې تــورې جلــۍ - زلفــې سمســورې جلــۍ
ستاپه تندي کې عجـب خونـدکا شــنه خالونــه کنــه
زلفــــــــــې جالونــــــــــه کنـــــــــــه

***

وخـــت د بهـــار دی جلـــۍ - وطـــن ګلـــزار دی جلـــۍ
راځــه شــا کــړي ســتا غمونــه غرونــه غرونــه کنــه
زلفــــــــــې جالونــــــــــه کنـــــــــــه

***

بــې تــا مــې تــاب وي کلــه - پــه مــاکې اب وي کلــه
مــا پــه شــا کــړي ســتا غمونــه غرونــه کنــه
زلفــــــــــې جالونــــــــــه کنـــــــــــه

***

د بـــاره خـــان خبـــرې - ذر و مرجـــان خبـــرې
زمــا د شــعر نــه قربــان شــه نــور شــعرونه کنــه
زلفــــــــــې جالونــــــــــه کنـــــــــــه

(باره خان)

(۲)

چېـــې مـــې پـــه زړه ځـــي د غـــم داســـې داســـې
ژونـدون مـې کـړ تنـګ سـتا سـتم داسـې داسـې
نــه پــاتې مجنـــون نــه فرهـــاد نــه شـــیرین شــه
فنـــا شـــو پـــه عشـــق کـــې عـــالم داســـې داســـې
ســیلاب مـــې د اوښـــکو پـــه مـــخ ځـــي همـــېش
بهیـــږي لـــه ســـترګو مـــې نـــم داســـې داســـې
مــــین دې د در یــــــم ای مـــــاه جبینــــــې
کړیـــږم مـــدام خـــورم قســـم داســـې داســـې
غمـــاز مـــې پریباســـي د غـــم پـــه خنـــدق کـــې
زه غـــوارم مـــدام ســـتا کـــرم داســـې داســـې
نـــوروزه! مشـــال د عمـــل ځانتـــه بـــل کـــړه
شـــته ځـــای د خطـــر پـــه تـــورتم داســـې داســـې
(نوروز)

(۳)

مســـته پـــه خنـــدا د جینکـــو پـــه مخکـــې میـــره ځـــي
خیال یې پـه چـا نشـته دی د ټـول مالـت کجیـره ځـي
***

مسته چې منګی پـه تنـدي کښـېږدي نبغـه نبغـه ځـي
مخکې شـي لـه نجونـو ګـودر غـاړې تـه ببدریغـه ځـي
واړه عاشـــقان یـــې لـــه دنیـــا خخـــه بـــې تبغـــه ځـــي
دا لکـــه کـــوتره لـــه دې ټولـــو هـــوا ګیـــره ځـــي
***

مـــه کـــوه خونکـــارۍ دومـــره کبـــر پـــه خوارانـــو تـــه
رحـــم کـــرم بویـــه پـــه بـــې وزلـــو عاشـــقانو تـــه
مـــــه اخلـــــه ازار د کبـــــاب شـــــوو پتنګـــــانو تـــــه
ودې ســـوم پـــه شـــمع ســـرې لمبـــې مـــې د ضـــمیره ځـــي

***

وه د نجونـــو میـــرې تـــه لا ځـــومره لـــوی دمـــاغ لـــرې
زه د بـــڼ طـــوطي یـــم تـــه د ســـرو ګلونـــو بـــاغ لـــرې
تـــا تـــه کتـــی نـــه شـــم پـــه تنـــدي کـــې بـــل چـــراغ لـــرې
نجـــونې د مالـــت واړه دا ســـتا د وروســـته ځیـــره ځـــي

***

وخـــت د پســـرلي دی وطـــن ټـــول د ګـــل پـــه ځېـــر شـــنه
سخت ســـاعت د ژمـــي د هـــر چـــا لـــه زړګـــي هیـــر شـــنه

وړی چـــې بلبـــل و د ګـــلاب پـــه پرخـــه ســـیر شـــنه
نـــن د بـــاغ پـــه لـــوري هغـــه ســـتا اشـــنا خـــانمیره ځـــي
(خان میر)

دوهم قسم اشعار چې دصنعت په زور جوړشوي:

(۱)

خط په مخ د صنم راغی که میاشت ګیر شوه پـه هالـه کـې
دا یې غاښ په خوله کې زیب کا که ژاله شوه پـه لالـه کـې
هســې رنـګ ســحر جـادو کـا پـه نظـر د شـهلا ســترګو

نه يې سیال په هند کې شته دی نه ثـاني پـه بنګالـه کـې
لکــه ونښــلي مرغــۍ چــې پــه ســست دام د ســلو لومــو
هســې زه پرېشــانو زلفــو کــې ایســتم پــه کشــاله کــې
دا زما له غمه شین زړه پکــې خیــال د یــار د زلفــو شــوندو
هسې رنګ زیب و زینت کا لکــه مــی پــه شــنه پیالــه کــې
ما ویــل عــین ګنــه ګــل دی د غنچــې پــه لمــن نغښــتي
که مې کوت یو ګل اندام و پــروت پــه ســبزه دوشــاله کــې
سر تر پایــه تیــغ د هجــر لکــه نــي ســوری ســوری کــړم
ځکــه یــم مــدام دا هســې پــه فریــاد و پــه نالــه کــې
کــه یــار غــواړې هــومره ژاړه څــو درځــي عبدالحمیــده
دا په دا چې در مونده شــي پــه دریــاب نــه پــه نالــه کــې
(حمید)

(۲)

دا حســــینه پــــري مســــته پــــه خــــوا راغلــــه
کــــه دې مځکــــې تــــه ســــپوږمۍ د ســــما راغلــــه
پــــه رونټــــوب زمــــا د اوښــــکو شــــبنم نــــه دی
غنچــــې خولــــه چــــې د ګــــل رخ پــــه خنــــدا راغلــــه
د جنــــون زنځیــــر مــــې پریــــووت وګــــردن تــــه

چـــې پـــه زړه مـــې ســـتا د زلفـــو ســـودا راغلـــه
چـــې دې تیـــغ د غمـــزې واچـــاوه و ځنـــګ تـــه
زه هغـــه ســـاعت شـــوم پـــوه چـــې قضـــا راغلـــه
پـــه ژړا بـــه مـــې لمـــن لنـــده وي ډېـــره
کـــه څرګنـــده مـــې پـــه ســـترګو شـــها راغلـــه
خانګـــل ګـــل د مضـــمون ټـــول تـــر هســـې حـــد کـــړ
چـــــې بلبلـــــه د فارســـــي پـــــه ژړا راغلـــــه
(خانګل)

(۳)

دا پـــه خـــوب کـــې رابښـــکاره شـــو د دلبـــر مـــخ
کـــه پـــه ابـــر کـــې ښـــکاره شـــو د قمـــر مـــخ
چـــې یـــې ولیـــده دا ســـتا جـــوهر د غاښـــو
پـــټ لـــه شـــرمه پـــه خپـــل اب کـــې کـــړ ګـــوهر مـــخ
لـــه حیـــا دې غـــټ مـــخ تـــه کتـــی نـــه شـــم
کلـــه لیـــده پـــه خـــوړو ســـترګو شـــي د لمـــر مـــخ
را پـــه یـــاد چـــې دې د ســـرو شـــونډو خـــواږه کـــړم
ټکـــوم لکـــه مګـــس عبـــث خپـــل ســـر مـــخ
قلنـــــدر د مبـــــرا هلتـــــه عاشـــــق بولـــــه
کـــه یـــې ونیـــو ســـتا بـــانو تـــه د ټټـــر مـــخ
(قلندر)

له دې دوه ډوله اشعاروڅخه به معلومه شوې وي چې ځينې شاعران د ځينو اشعارو په جوړولو کې لکه صنعتګران فکرکوي چې یوه کلمه له یوه ځایه او بله ځایه را پیدا کړي او پیوند یې کاندي، نــو وروســته تــر ډېرو فکرونو او کوښښونو یو نظم جوړ شي چې تکلف او صنعت پکې له ورا معلوم وي او لکه چې یو شاعر وایي:

هـــــر کــــه ســـــخن را بســــخن ضـــــم کنـــــد
قطـــــره ای از خــــون جگـــــر کـــــم کنـــــد

***

دا منظومه هم په ډېرې جګرخونۍ او ډېرو فکرونو جوړه شوې ده، نو دغسې شاعرته لکه چې خواجه حافظ وایي:

"صنعتګر است، اما طبع روان ندارد."

صنعتګر ویلي شو، مګر د روانې طبع خاوند یې نه شو بللی.

ځینې نور شاعران داسې وي چې دوی ته د جمال یا حقیقت پلوشــه په یوه شي کې ځان ښکاره کړي یا یو بل نفسي او قوي عامل پیدا شي، نو عواطف او احساسات په جوش راشي او بې له څه بندش او تاملــه د زړه الهامات په خوله راځي. دا راز اشعار ســاده وي او کــه رنګــین پــه اوربېدونکو اثر کوي، بلکې اثر نه چې سحر وجادو وي.

دغه راز شعرونه لکه چې پــه ملــي ســندرو کــې وینــو د دیــو ان د خاوندانو په اشعارو کې یې هم ډېرې نمونې مومــو او د رحمــان بابــا او

حمید، د خوشحال او د عبدالقادر، د علي خان او ډېرو نورو شاعرانو په دیوانو کې ډېرسوزان او موثر شعرونه شته او دا څوک نــه شــي ویلــی، چې عروضي اشعار له صادقو احساساتو او عواطفو خالي دي.

په ملي سندرو کې هم کله کله ډېر تشبیهات او استعارات وي، مگـر سړی پوهېږي چې په دې شعرکې سلاست او رواني، جــوش او مســتي عواطف او جذبات شته او د شاعر د زړه نغمه ده، د نمــونې پــه ډول دا څو بیته وگورئ:

یـــــا تیـــــک ســـــتا پـــــه جبـــــین دی
یـــــــا ســـــــترگه د ســـــــبا ده
یاجـــــــام د چـــــــین مـــــــاچین دی
یـــــا ســـــپینه خولـــــــه زیبـــــا ده

***

یــا عطـــر د گلانـــو - یـــا ســـتا د مـــخ خـــولې دي
یـــا تـــورې د فـــولادو - یـــا ســـترگې د لیلـــې دي
یـــا کیـــف دی د شـــرابو - یـــا بنـــگ د بنگـــالي دي
یـــا هجـــر ســـخترین دی - یـــا تبـــه یـــا وبـــا ده

* **

یـــابغ د ښـــکلو ګلـــو - یـــا ســـتا ښـــکلی کاکـــل دی
اوازې د بلبلــــــو - یـــــا زړه د حمیــــــد ګـــــــل دی
یـــا تېـــغ د غوځولـــو - یـــا ســـتا خـــوني چارګـــل دی
یـــــا دا مرغـــــه زریـــــن دی - یـــــا هغـــــه محبوبـــــا ده
(حمیدګل)

بې له دغسې ملي اشعارو چې په ملي اوزانو کې ویـل شـوي دي پـه عروضي اشعارو کې هم ډېر ساده او بې تکلفه اشعار مومو، چې د زړه له تاثیره پیدا شوي او په زړه اثرکوي چې یوه نمونه یې دا ده:

ســـــحر بـــــاده! د اشـــــنا پـــــه کوخـــــه ورشـــــه
زمـــــا د پـــــاره پـــــه کـــــې وګرځـــــه کـــــوتر شـــــه
لـــوی وکـــم چـــې وي ټـــول ووینـــه پـــه ســـترګو
پـــــه احـــــوال ســـــره د هـــــر یـــــوه خبـــــر شـــــه
هـــر یـــوه چـــې زمـــا لـــه حالـــه پوښـــتېدلی
پـــه ژړا ورتـــه پـــه اوښـــکو کـــې احمـــر شـــه
کـــه خبـــرې زمـــا د پـــاره درتـــه وکـــړي
مـــخ راکـــوز کـــړه زمـــا و لـــوري تـــه چپـــر شـــه
د نســـیم پـــه رپـــار دې ښـــه نـــه شـــي رحیمـــه
د دلـــدار پـــه لـــور پـــه خپلـــه قلنـــدر شـــه
(عبدالرحیم هوتک)

بله نمونه:

راشــــه راشــــه ســـتا تـــر دواړو ســـترګو ځـــار شـــم
هـــم مـــخ دې پروانـــه غونـــدې نثـــار شـــم
د زړه ولـــې مـــې پـــه تاپســـې پـــرې کیـــږي
راتـــه وګـــوره قربـــان دې تـــر دیـــدار شـــم
شـــېریني بـــه دې د وصـــل هیـــره نـــه کـــړم
کـــه هـــر څـــو غربـــت زده او خـــوار و زار شـــم
چـــې دې خیـــال پـــه زړه کـــې رایشـــي دننـــه
اور مـــې واخلـــي پـــه نـــارو او پـــه کوکـــار شـــم
د اختـــر پـــه ورځ کـــه مـــخ راتـــه ښـــکاره کـــړې
قربـــاني بـــه دې پـــه مینـــه د رخســـار شـــم
جنتونـــه پـــه خـــاطر کلـــه را درومـــي
چـــې پـــه شـــوق ګـــډ ســـتا د حســـن پـــه ګلـــزار شـــم
ســـتا وصـــال پـــه بخـــارا کـــې رحـــیم بیـــا مونـــد
صـــدقه تـــر ټولـــو ځمکـــو د بخـــار شـــم

(عبدالریحم هوتک)

دغه دوه ډوله شعرونه چې په یوه ډول کې رښتیاني عواطُـف وي او په بل کې نه وي داسې مثال لري: لکه چې یو شاعر د خپلې محبوبې یا د خپل اولاد په مړینه کې مرثیه جوړه کړي او یو بل شاعر د کوم لوی او

معتبر سړي په مرګ کې د مکافاتو د پـاره مرثیــه ولیکــي او کوښــښ وکړي، چې ډېر اوصاف ورپورې وتړي او ډېر شعري صنعتونه پکې ځای کاندي، مګر هغه د زړه درد او ربښتیانی عاطفه چې په لومړنی مرثیه کې وي په دې کې نه وي، یعنې دوهمه مرثیه نور هر څه لـري، مګــر د زړه رښتیانی تاثیر نه لري او په پردي غم ژاړي، نو دا شعر هېڅکله هغســې نه شي کېدای او هغه مقام ته نه شي رسېدلی، ځکه چې هغــه روحــي اتصال او رابطه چې په لوړ شعر کې د مړي او شاعر ترمنځ موجــوده ده دلته نشته او همدغه شی حقیقي او غیرحقیقي ادب یوله بله بیلوي او بیل بیل قیمت ورته ټاکي.

د عواطفو تجلي او ظهور:

کله یو شاعر د ډېر ښه تامل او فکر خاوند وي، مګر دانه شــي کــولی چې نور خلک د خپلو افکارو او تاملاتو په ښه والي او ښایســت متــاثر کاندي، ځکه چې د ده عواطف که څه هم صدق پکې وي مګر د تجلــي او ظهور درجې ته نه وي رســېدلي. دلتــه تــر یــوه حــده د موضــوع خصوصیت هم دخل لري. ځینې موضوعات دي چې عواطف پکې لکــه د اور لمبه رڼا کوي او نارې طبیعت لري لکه: وطنیت، حب، غم او داسې نور، مګر ځینې موضوعات لکه فلسفي افکار او اجتماعي نظریات یخ او ساړه وي، چې په هغه اندازه تودوالی او حرارت پکې نه پیدا کېږي، نــو مونږ دانه وایو چې یو ادیب دې دغه راز موضوعات هم هغسې کــړي او

هغومره جذابیت او هیجان دې پکې پیدا کاندي، بلکې دا وایو چې پــه کومه موضوع کــې چــې دی داخلبــږي ځــومره کیــدای شــي خپــل لوستونکي دې له تاثیر لاندې راولي او یا په دې کېږي چې خپــل تــاثر پوره او واضح وښودلي شي.

په همدغه برخه کې ادیبان او شاعران یو له بله فرق او تفاوت لري د ځینو عواطف ډېر تیز او بارز وي د ځینو نه وي، په ځینــو کــې شــعري طبیعت قوي وي او په ځېنو کې ضعیف وي.

دوه تنه ادیبان به وي چې په تاریخي رجالو کې به په کــوم یــوه څــه لیکلي وي یو به یې لکه یو مورخ داسې تصویر کړي، چــې خپــل دغــه تاریخي نګارش ته به ادبي رنګ هم ورکړي هغه بل به ورته پــه شــعري سترګه وګوري او نفسیت به یې په نظــر کــې ونیســې، لکــه چــې پــه سیدجمال الدین ډېرې مقالې او نظمونه ولیکل شوه چې په ځېنو کــې ادبي خوا ته تمایل لیدل کېږي او په ځینو کې تاریخي خوا قوي ده او د هر چا شاعرانه مزاج پکې خپل خصوصیت ښیي.

د عواطفو ثبات او نه رالویده:

ځینې لیکونکي او شاعران وي چې عواطف یې ثبات او دوام نه لري، یعنې دیوه مضمون او یوه شعر اغاز او انجام یې ډېر فرق لري او کلام یې له خپل حسن او خوږوالي څخه ابتذال او پیکه توب ته رالوېږي، یو بیت

یادیوه مصرع یې ډېره ښه او موثره وي، مګر بل بیت او بله مصرع به یې هغسې نه وي او په وینا کې یې د ادبي قیمت په لحاظ لوړې ژورې، تیټ وپاس وموجود وي دلته مقصد دانه دی چې په دغه ډول یو راز والي هم د بلاغت له اصولو مخالفه خبره ده او لکه چې دکلام رالویده او ټیټوالی عیب دی یو رازوالی یې هم عیب دی او ملال راولي، نــو پــه لیکــونکي لازمه ده چې له یوه صورت نه بل صورت ته انتقال وکړي او پــه خپــل کلام کې له تفنن څخه کار واخلي. دا کار البته په تغزلــي اشــعارو کــې اسان معلومېږي، ځکه چې یو خو دا راز اشعار لنډ وي بل پکــې د یــوه مطلب ارتباط ساتل هم لازم نه وي، مګر په قصایدو کې ګران ښکاري.

خیال:

وایي چې خیال یوه قوه ده چې غیر مریي شیان او هغه شــیان چــې مشاهده یې نه شو کولی زمونږ له نظره تېروي، مګر دا تعریف پــوره نــه دی او دغه راز معاني په یوه منطقي تعریف کې راوړل کېږي هم نه.

نو وروسته به یې د بحث په ضمن کې رنګونه او ډولونه څــه نــا څــه وښیو، خیال په ادب کې یو خاص مقام لري او په عواطفو کې ډېر تــاثیر پیدا کوي که فرضاً کله مونږ یو خبر اورو، چې په کوم ځــای کــې څــه طوفان پیښ شوی، چې دومره اثر نه کوي لکه چې دغه حادثه د کــوم ادیب او شاعر له قلمه په ادبي رسم شي او تخیل نه پکې کار واخیستل شي.

ادبي خیال په درې ډوله دی:

(۱) مبتکر خیال:

دا هغه شی دی چې د انسان ادراکاتو ته یو نـوی صـورت ورکـوي او اکثره شاعران یې د تشبیه او استعارې په ډول په خپل کلام کې پیـدا کوي لکه د حمید دابیت:

دا زما له غمـه شـین زړه پکـې خیـال د یـار د شـونډو
هسې رنګ زیب و زینت کا لکه می پـه شـنه پیالـه کـې

***

مګر که څوک د کلام په موضوع او اسلوب کې د تخیل له ابتکـار او نویتوبه کار واخیستلی شي نسبت هغه تخیل تـه چـې پـه تشـبیه او استعاره کې وي زیات اهمیت لري او د تخیل دغه راز بداعت ډېر لـږ او نادر هم وي، چې یو مثال یې دیوه انګلیسي شاعر یو شعر دی، چـې د دنیا لوی لوی خلک د سعادت په طلب کې په دې ډول تصویروي:

یو ښار دی چې دیوالونه یې ډېر جګ او دروازه یې ډېره وړه او تنګـه ده، دا ښار د سعادت ښار دی، چې د جهان نوموړي او لوی لوی خلـک ورپسې ګرځي. دې دروازې ته یو لوی حربي سـړی راځـي چـې ډېـر هېوادونه یې فتح کړي دي او په ډېرو دښمنو یې برې موندلی، مګـر د

دې لامله چې عسکري لباسونه او اسلحې يې په غاړه دي په دغه دروازه نه شي ننوتلی او حیران درېږي.

وروسته ترده یو لوی عالم له خپل علمي لباس او غټو غټو تالیفاتو سره راځي او دی هم په دغه دروازه د خپل ځان ځاییدو امکان نهویني، په ده پسې نور د سیاست او مال خاوندان رارسېږي او هر یو دلته حیران درېږي چې څه وکړي؟ په دې حال کې یوه کوچنۍ جنۍ راپیدا کېږي او په ډېرې خوشحالۍ په دغه دروازه ننوځي او بیا څه شېبه وروسته بېرته راوځي دوی ته وایي چې ولې ولاړ یاست؟ دوی وایي دروازه وړه ده او مونږ نشو ننوتلی. هغه وايي کالي او اسبابونه وغورځوئ او ننوځئ! دوی یو بل ته ګوري او متردد کېږي، مګر جینۍ اصرار کوي چې هلئ زرشئ، چې ډېر عجیب ښار دی او هرڅه پکې شته، په دې ډله کې یو تن خپل کالي غورځوي او ننوځي هغه نور هم چې ده ته ګوري هر څه له ځانه لرې کوي او ښار ته داخلېږي.

***

د دې شعر ښایست او جمال د تخیل له ابتکاره پیدا شوی او د تخیل ابتکار په اصل مضمون او د بیان په اسلوب کې ځای لري.

په پښتو کې هم چا په ارزو باندې څه لیکلي چې خلاصه يې دا ده:

هلته لرې دغره په لمن کې د لمر پلوشو ته څه شی ځلیده، ما ګومان کاوه چې کوم ډېر قیمتي څیز دی او له کوم معدن څخه کومه قیمت بها دانه راوتلې ده په همدې ګومان ور روان شوم او ډېر خوشحاله وم، چې هلته ورسېدم ګورم چې دښیښې یوه ماته ټوټه پرته ده او نور هېڅ نشته. دا وه زما ارزو او د ارزو اغاز او انجام.

دلته هم په اصل موضوع کې یو تخیلي ابتکار لیده شي.

(۲) مصور خیال:

څه شی چې یوا دیب په سترګو ویني او پرې پوهېږي، نو چې هغه د خپل خیال په مرسته تصویرکړي مصورخیال ورته وايي مثال یې دا دی:

یوه سرې د شپې له مخې تبې کولې او هره شپه به یې تر سبا پورې تبه وه، چا ورځنې د احوال پوښتنه وکړه چې تبه دې څه وخت او څنګه وي؟ ده وویل یوه حیاناکه ښځه ده چې د شپې په توره پرده کې زیارت ته راځي او سبا د وخته بېرته ځي.

(۳) مفسر خیال:

کله چې کوم ادیب په یوه شي کې څه روحي یا ادبي کیفیت حس کړي او له مادي مشاهداتو نه پټو او معنوي مشاهداتو ته انتقال وکړي،

لکه چې ځینې ادبا د یوه سیند یا یوه غره له لیدو ځینو ځینو تــاریخي واقعاتو ته ولاړ شي او د تېرو حوادثــو او زاړه عظمــت تجلیــات پکــې وګوري، نو دا مفسرخیال باله شي، چې یومثال یې دا دی:

پــــه لمـــــن د تـــــورو غرونــــو د خیبــــر وادي راګېــــره
لکــه تــور دیــوان چــې کښــیني لــه پــرې نــه ګېرچــاپېره
پــټ پنهــان هــره ذره کــې د خیبــر خــوني داســتان دی
یو تاریخ یې په مخ لیک دی یــو یاداشــت د تېــر دوران دی
ورو په ورو د غرونو خوا کــې یــو کــاروان روان ســفر کــړي
دا را یاد مــې پــه زړګــي کــې تېــر شــوی دور منظــر کــړي
یــوه ورځ بــه چېــرې دلتــه د محمــود کــاروان روان و
ګــرد غبــار د ده د فــوج بــه رســېدلی تــر اســمان و
د تکبیــــر نــــارې اوچتــــې اوریــــدلې دې جهــــان وې
د دې ملــک ذرې ذرې بــه لــه دهشــته پــه لــړزان وې
پــه دې خــاوره دي تېــر شــوي د بــابر، غــوري فوجونــه
ابــدالي، نــادر راغلــی پــرې بــه فخــر کــړي دا غرونــه
سید رسول (رسا)

وروسته تر دې چې د خیال ډولونه څه نا څه وښودل شوه باید ووایو، چې تخیل د شعر یو داسې عنصر او رکن دی، چې که ووایــو شــعر پــه

حقیقت کې بې له تخیله بل شی نه دی، هم ورسره ښایي. همدغه تخیل دی چې جهان او د جهان هره ذره شاعر ته له نور عالمه په بل راز ښیي، چې کله یې له لمر او سپوږمۍ سره په خبرو راولي او کله یې د ګل په خندا، د شمع په ژړا، د نسیم په پیغامونو پوهوي. یو وخت ورته ډک سیندونه لکه سراب بې آبه ښکاره کړي بل وخت ورته د یوه مظلوم څو قطرې اوښکې لکه یو سیلاب داسې وښیي. که دغه شاعرانه خیال له شاعر سره ملګری نه وي شاعر به هم لکه نور دغه جهان ته په عادي نظر ګوري او هېڅ شی به پرې دومره اثر نه کوي. همدغه خیال دی چې شاعر ته ډېر پټ او مرموز شیان ښکاره کوي او هغه څه چې عوام، بلکې خواص یې هم نه شي لیدای، دی یې ویني او تعبیرونه ورځنې کوي همدغه تخیل دی چې شعر او فلسفه دواړه ترینه پیداکېږي او په شاعر و فیلسوف دواړو کې لیدل کېږي.کوم فلاسفه چې د ابتکار و ایجاد قوت لري هغه ارومرو د تخیل خاوندان دي او له تخیل نه ډېر کار اخلي، نو ویلی شو چې په نیوتن او ارسطو کې هماغه قوي تخیل موجود و، چې په هومر او فردوسي کې موجود و، مګر د استعمال په طریقه کې فرق و او مقصد و غرض پکې بیل و. د یوه فیلسوف تخیل د مسایلو په حل کولو او تحقیق کې سرفېږي، مګر د یوه شاعر تخیل د احساساتو او عواطفو د تحریک د پاره په کار لوېږي. ځینې محققین وایي چې له شعري خیالاتو نه فلسفه پیداکېږي او له فلسفې نه بیا علم پیداشي، یعنې شاعرانه خیالات او فلسفه او علم

داسې مثال لري لکه د سپیدو چاودلو د وخت، د لمانځـه د وخـت او د لمر ختو رڼا، نو په دغه ترتیب هماغه شاعرانه خیالات چـې څـه قـدر زیات روښانه شي فلسفه شي او فلسفه کې چې زیاته رڼایي پیدا شـي علم شي په دې اساس سړی حکم کولی شي، چـې د بشـر د معرفـت تاریخچه له شعره څخه شروع کېږي او په علم ختمېږي.

هومر د یونان معروف شاعر په داسې عصر کې پیدا شو چې د فلسفې څه پته نه لګېده او دغه نوموړی شاعر له حکمت او فلسفې نه د مخـه دنیا ته راغلی، مګر وروسته ترده ارسـطو د ده د طبـع لـه اکتشـافاتو اقتباسونه کوي او د ده په کلماتو استشهاد کوي. کېزو د فرانسـې یـو لیکونکی لیکي، چې د هومر په اشعارو کې د انسان او عالم حقیقـت او د هر شي اساس موجود دی.

که سړی څه قدر ته دقیق شي، نو د عقل او فکر مانۍ په خیال ولاړه ده او خیال په علومو کې زښت ډېر دخل لري، نور علوم خـو لاپرېـږده هغه علمونه چې د عقل په نزد بیخي منلی دي، لکه ریاضي او هندسه. دا هم د انسان له خیاله پیدا شوي دي،که چېرې له یـوه ریاضـي دان څخه (واحد) د تعریف پوښتنه وکړو چې د ریاضیاتو ابتدا او انتها ګڼـل کېږي یا د هندسې د یوه عالم څخه د (نقطې) تعریف و غواړو چې ټول خطوط ورځنې پیدا دي یقین دی چې دا دواړه شیان (واحد - نقطـه) به یو داسې شی راوښیي چې بې له خیاله به بل وجود نـه لـري او یـو تخیلي شي به وي.

دا چې مونږ یو کاڼی د حس او عقل په مرسته په تحجر او تجمد پېژنو داهم یو خیال دی. د انسان تخیل دغه صورت ورکړی دی.

تخیل سره له دغومره اهمیته چې په شعر و ادب کې یې لـري کـه څوک یې په تشخیص کې وغولېږي او له اوهامونو یې فـرق ونـه کـړی شي یا یې بېځایه استعمال کړي، نو شعر بېخونده کوي او قیمـت یـې راټیټوي ځینې اوهام، چې ځینو شاعرانو په خپل شعر کـې راوړي دي دومره بې لطفه دي، چې سړی ورته شعر نشي ویلی، بلکې واهمي کلام یې بللی شي لکه امرا القیس چې په خپل یوه شعر کې وایي:

اتقتلنـــــــي والمثـــــــر فـــــــي مضـــــــاجعې
د مســـــــــنونة زرق کانیـــــــان اغـــــــوال

مطلب یې دا دی چې رقیب به ما څنګه مړکړي، چې زما په خوا کـې د یمن مشرقي توره ایښې ده او داسې نېزې راســره دي لکــه د غولانــو داړې، نو دلته غول او د هغه داړې یو محض وهمي شی دی، چې ښایي بې امرالقیس بل څوک ترې ونه وېرېږي کــه څــوک تخیـل بــې ځایــه استعمال کړي، نو هم ښه نه ښکارېږي، مثلاً یو شاعر د بهار او پســرلي په صفت کې د دې په ځای، چې شـــنه چمنونــه، زیــړ او ســره ګــلان، ابشارونه وستایي او له تمثیل څخه کــار واخلــي د تخیــل خواتــه زور وکړي او خیالي شیان تصویروي یا دیوه چا په مــدح او ســتاینه کــې د

هغه واقعي او حقيقي صفات پرېږدي او د تخيل پــه زور ورتــه خيــالي اوصاف پيدا کوي او ورپورې تړي يې، چې هېڅ حقيقت او واقعيت پکې نه وي، نو دا هم په شعر کې عيب باله شي او د خيال بېځايه اســتعمال بلل کېږي.

تمثيل:

تمثيل دې ته وايي، چې شاعر او اديب يو مضمون يايوه معنی داســې بيان کړي چې اصلي صورت يې سترګو ته درېږي.

تمثيل هم په شعر کې يو اساسي جز ګڼل کېږي او زښت ډېر اهميــت لري، ارسطو وايي چې شعر په تمثيل او محاکات ولاړ دی، نو که په کوم کلام کې دا شی نه وي هغه شعر نه بلل کېږي د همدې لامله په خپــل (کتاب الشعر) کې ليکي چې يو له هغو شيانو څخه چې انساني غرايــز بلل کېږي د تقليد حس او د تمثيل ذوق دی، نو هر کله چې شعر هم يو ډول نقل او تمثيل دی د انسان په طبيعت ارومرو اثــر کــوي او انســان ورځنې خوند و حظ اخلي، نو د ارسطو په نظر به د شــعر د تاثيرســبب تمثيل دی.

کوم شعر چې له تمثيل نه پکې کار اخيستل کېږي، هغه د يوه رســم مثال لري چې بايد د موضوع دقيق نکات په نظر کې ونيول شي او لــه اصل سره مطابقت ولري.

په تمثیلي شعر کې کله د شعر موضوع یوه منظره یا واقعه وي او کله د احساساتو او تمایلاتو تمثیل په نظر کې وي په دغه وروستي حصه کې شاعر له رسام څخه موفق دی او ځینې نفسي کیفیات شته چې په رسم کې نه راځي او په شعر کې راځي ځینې تمثیلي اشعار دي چې شاعر پکې له تخیل څخه هم ډېر کاراخلي، مګر په ځینو کې یوازې تمثیل وي او له تخیل نه هېڅ کارنه وي اخیستل شوی.

په ځینو مواردو کې د شعر لوی صفت همدا وي چې تمثیل ښه قوي وي او حقیقت په نظرکې ښه مجسم شي.

د تمثیل په باب کې که د شعر ښه نمونه ګورئ، نو د ښاغلي رښتین د باغ ننداره وګورئ چې دکابل مجلې په (۱۷۶) ګڼه کې نشر شوې او د تمثیل پوره اقتدار پکې معلومېږي.

د تخیل زور او قوت که په پښتو اشعارو کې لټوئ، نو د ښاغلي خادم په اشعارو کې یې ښې ښې نمونې شته، د احساساتو او عواطفو صدق او تجلي د ښاغلي بېنوا په (بې وزلي شرق) کې وګورئ، چې د شاعر درد او رښتیانۍ تاثر پکې له ورا معلوم دی او په همدغه شي دې شعر لوړ قیمت پیدا کړی دی.

د دې بحث خلاصه:

د شعر او ادب اصلي عناصر او اساسي اجزا د معنويت په لحاظ دا دي:

عاطفه، احساس، خيال، تمثيل، نو په هر شعر کې چې دغه شيان يا يو له دغو څخه موجود وي هغه شعر دی او په انسان باندې اثرکوي په کوم شعرکې چې دغه شيان نشته او يوازې رنګين الفاظ او شعري صنعتونه پکې دي هغه لکه يو تش ښايسته لستوڼی داسې وي او کوم حقيقي کيف پکې نه ليدل کېږي او ننداره به يې کوي، مګر څوک چې په شعر او ادب کې کومه معنی لټوي هغه پرې نه قانع کېږي او يو له دغو معنوي اجزاو او عناصرو څخه پکې غواړي.

د پښتو اشعارو ته چې سړی ګوري او د صنعت او معنی په لحاظ په کې غورکوي معلومېږي چې صنعت ته په ضمني نظرکتل شوي او د معنی لور ته زياته توجه موجوده ده، يعنې ضرور پکې يا نور عواطف او احساسات وي يا يو عالي تخيل او لوړه مفکوره پکې ليدل کېږي يا له ښه تمثېل او تصوير څخه پکې کار اخيستل شوی وي او ځينې اشعار، خو لا داسې وي چې دغه ټول معنوي مزايا او ښېګڼې پکې سړی مومي او د بليغ او عالي ادب ښې نمونې يې ګڼلی شو.(۱)

عامیانه بلاغت:

څوکاله د مخه دیوه لوی سړي په مجلس کې د غرو د خلکو په پوهــه او هوښیارۍ خبرې کېدې، دې سړي چې د هېواد په یوه غرنــۍ حصــه کې د یوه سترحاکم په حیث شپې ورځې تېرې کړې وې هغه خلک یې ډېر زیات ستایل او مکرر به یې ویل چې دوی په خبرو له هر چانه ښــه پوهېږي، خو که څوک له دوی سره د دوی په ژبه وغږېــږي او مفاهمــه ورسره وکړي. په همدې غرو رغو کې داسې خلق شته چې ســړی یــې خبرو ته حیران پاته کېږي او د تعلیم له خاوندانو نه یې په وینا کې څه فرق نه لیدل کېږي.

دا بحث لانه وقطع شوی چې د هماغه ځای څــو تنــه تــور ږیــږي او سپین ږیري راغلل او د مجلس خلک د دوی اوضاعو او خبرو ته د تېــر بحث په اثر کې ښه متوجه شوه، چې ودرې دوی څه وایــي؟ او څنګــه ګږېږي؟ دوی د خپل دغه حاکم له څه مــودې مفارقــت څخــه چــې د رنځورتیا په اثرکې پېښ شوی و خپل خپګان ښــکاره کــړ او بیــا یــې خواهش[1] وکړ، چې که صحت یې ښه وي بېرته ورشــي او د دوی اداره په خپل لاس کې ونیسي، مګر دا مقصد یې پــه دې ډول ادا کــړ، چــې زمونږ په ملک کې مشهوره ده چې په یوه غره کې که تر(۷) کالو پــورې د سړي غږ وانه ورېدل شي د هغه غرو ماران ښاماران کېږي او په خپل

(۱) دښاغلي (مجروح)،(بېنوا)،(خادم)،(رښتین) اشعار د دې خبرې تصدیق په ښه شان کولی شي.

مینځ کې یو له بله سره خوري، نو که ستاسې غږ هلته نه وي له مونږ نه بل شی جوړېږي او یو د بل غوښې خورو.

دې خبرې په ما اثر وکړ او زه یې دې لورې ته ملتف کـړم چــې عــام خلک او هغه کسان چې په تورو ټکو نه پوهېږي او د فصاحت و بلاغــت نوم یې هم نه دی اورېدلی په خپله وینا کې دبلاغت خاوندان دي او په خبرو کې یې شعري او ادبي کیف لیده شي.

وګورئ دغه سړی له یوه ادبي منطق او تمثیل او تشبیه نــه څــومره ښه کار واخیست او خپل مقصد او مطلب یې د بلاغت له اصولو ســره سم داسې ادا کړ، چې د خپل مراد کنه او انتها یې حد ته ورسېده چــې د یوه مقصد همدغه راز بیان ته بلاغت او ویونکي تــه یــې بلیــغ ویــل کېږي.

که څوک د پښتنو په جرګو او مرکو کې ناست وي او د دوی خطبــې یې اورېدلي وي هغه ته به په عامیانه محاورو کې دغسې ډېرې نمــونې یادې وي او دا به ورته معلومه وي، چې پښتانه په خپلو مرکو کــې هــر وخت له دغسې ښو ښو تمثیلونو او ملي روایــاتو کــار اخلــي. د خپــل مقصد د پاره لومړی یو موافق تمثیل او ادبي استدلال پیدا کــوي بیــا خپله خبره پرې سپروي، د دوی د بلاغت زور او قوت په همدغو تمثیلو او روایاتو یا متلونو کې وي او تشبیهات او استعارې یې هم خورا قــوي وي، هغه څوک چې په مرکو کې د خبرو حق لــري او د ملــي مجالســو

خطیبان او بلغا بلل کېږي د خپل مقصد له شروع نه د مخه یو حکایت کوي یا له ملي روایاتو او عنعناتو څخه د خپل بیان د پاره یو ښه تمهید پیداکوي وروسته بیا خپل مقصد ته راځي او خپل مطلب بیانوي، نو په دې صورت کې د دوی وینا دومره قوت مومي چې څوک ورځنې انکار نشي کولی او هر څوک یې په معقولیت باور کوي. که څوک په دې مجلس کې د دوی د خبرې تردید کوي او مخالفه نظریه قایموي هغه مجبور دی، چې د ده مدعا په خلاف به یو قوي تمهید او حکایت پیدا کوي او خپله خبره به قوي ښیي. په دې وخت کې نو یوه ادبي مبارزه شروع شي او د میدان وړلو د پاره زیات فصاحت او بلاغت په کار دی، مګر هغه بلاغت چې عوام پرې پوهېږي او په عامیانه ادب کې ځای لري. په همدغه قوت د مرکو مشران او وکیلان غټې غټې خبرې اواروي او هرڅوک په خپل قوي منطق او ادبي استدلال قانع کوي. د پښتنو دمشرۍ راز هم په همدې کې دی، چې سړی باید له ملي عنعناتو او روایاتو نه ښه خبر وي، هغه خبرې چې دوی پرې قانع کېږي او هغه استدلال چې د دوی په افکارو او روحیاتو قوي اثر لري ځانته معلوم کاندي دغه راز خبرې ښایي چې مونږ او تاسې ته هېڅ ښکاره شي، مګر په عامه طبقه ډېر اثر کوي،په ځینو مجالسو کې چې زه ناست وم او هلته د پښتنو د روغې د اصولو پوهان راټول شوي وو. ډېر ځله مې په داسې مواردو کې چې خلک به یې د خپلو عزیزانو احترام ته رابلل او دا به یې ورته ویل چې خپل کام او خپل خپلو عزیزانو ته په

سپکه مه ګورئ یو د بل عذر قبلوئ او ننواتو ته په درنه سترګه ګـورئ، د یوه منلي او مسلم دلیل په ډول به یې ویل چې لوښي د خپـل کـام سپکه غوښته سر یې په دریاب کې وچ شو. دې خبرې به خلک ډېـر متحس کړه او زیات تاثیر به یې وکړ، زه د دې خبرې په سر و بر نه یـم خبر چې عنعنوي اصل او اساس به یې څه وي؟ مګر لوښي چې ګـورم رښتیا په اوبو کې ولاړ وي او سرونه یې وچ وي، نو دا خبرې که څه هم څه اصل او حقیقت ونه لري تاثیر، خو لري او له یـوې ډېـرې صـحیح فلسفې نه په عوامو باندې زیات اثرکوي.

که څوک غواړي چې خپل مخاطب او اوریدونکي د خپلو خبـرو لـه تاثیر لاندې راولي، نو باید له هغه سره داسې وغږېـږي چـې منطـق او ادب یې په هغه تاثیر وکړي. تشبیهات او استعارات، تخیـل او تصـویر، استدلال او استشهاد یې د هغه له فکـر او ذوق سـره سـم وي او پـه نظرکې یې له مسلمانو څخه وي.

زمونږ ادبا او شعرا باید دې خواته ملتفت وي او په خپل شـعر او ادب کې له عامیانه بلاغت نه چې د عوامو په ویناو، متلونو او روایاتو، قصو او افسانو کې ځای لري پوره کار واخلي، په هغو تشبیهاتو او استعارو خپل کلام رنګین کړي چې دوی ورسره اشنادي او پرې پوهېږي چې زمـونږ ادب هم ملي رنګ پیدا کوي او د ملت په ذوق برابر شي.

د پښتو لنډۍ او چاربيتې چې په هــر چــا ښــې لګېــږي او عمــومي مقبوليت لري يو سبب يې همدغه دی چې له عاميانه بلاغت نــه کــار اخيستلی شو او کلمات و تعبيرات داسې دي چې عام خلــق پــرې ښه پوهېدلی شي او هېڅ نا اشنايي پکې نه ګوري وينا يې هم د حال له مقتضا سره سمه وي او له حيات سره پوره تطبيق لري د مثال پــه ډول به يو څو لنډۍ هم راوړو:

د پښتو څو لنډۍ:

کله چې مونږ کوچيانی لنډۍ او د کوچيانو ټپې اورو پــوهېږو چــې دا لنډۍ د کوچيانو له حال او حيات سره څــومره اتصــال لــري او د دوی حياتي وضعيت څنګه ښه تصوېروي لکه دا لنډۍ:

اوښـــــانو بيــــا غــــاړې کــــږې کــــړې
چې پرې ســپرې دي ســپينې خــولې زېــړ پېزوانونــه

که چا کله د کوچيانو رواني کډې ليدلي وي چــې پــه اوښــانو بانــدې پښتنې پېغلې سپرې وي او اوښان يوه خوا بلــه خــوا غــاړه کــږوي او ترشاګوري هغه د دې لنډۍ په بلاغتي کيف ښه پوهيــدلی شــي چــې دلته ويونکي څه شاعرانه او ساحرانه مهارت خرڅ کړی دی، چــې لــه يوې خوا دغه منظره او وضعيت ډېر ښه تمثيلوي او لــه بلــې خــوادې

خبرې ته هم تلمیح او اشارت کوي چـــې اوښـــان هـــم ددغـــو پېغلـــو د ښایست او جمال احساس کوي او د دوی ننداړو ته مخ راګرځوي.

په دغسې مواردو کې چې مطلب د دغو پېغلو ستاینه ده ښایې چـــې ډېر تعبیرات پیدا شي، مګر هر تعبیر به دکوچیانو له حال او حیات سره دغومره موافق نه وي او نه به پکې دغومره بلاغت موجود وي.

په یوه بله لنډۍ کې یوه کوچۍ پېغله خپل اشنا ته وایي:

تـــــر دې خــــــروړي ســـــــپي راتېــــــر شــــــه
تـــر دې ملالــــې خـــولې بـــه زه درتېـــره شـــمه

په دې لنډۍ کې یو شرط او تعلیق لیدل کېږي، چـــې بایـــد مـــین یـــې پرځای کړي او د ملالې خولې په مقابل کې یو ګران کار قبول کړي، چې هغه له خروړي سپي څخه تېرېدل دي. په دې ځـــای کـــې البتـــه ډېـــر مشکل شرطونه پیدا کېده چې باید په مین تحمیل شوي وای، مګـــر د کوچیانو له حال او ژوند سره به یې دغومره موافقت نه درلود لکه چـــې دا شرط یې لري.

یوه کوچۍ پېغله باید هر څوک له خپل خروړي سپي څخه وډار کړي او خپل سپی لکه لېوه یا زمری خلکو ته وښیي. دلته ټوپک یـــا توپونـــه یادول له حیات سره مناسبت او موافقت نه لري او نه دغه ادبي لطـــف پکې شته چې د خروړي سپي په لفظ کې موجود دی.

دا د همدغه لفظ اثر دی چې ځینې د تصوف خاوندان له دې لنـډۍ نه د حقیقت په نامه یوه بله معنی اخلي او وایي چې خروړی سپی نفس دی او له دې نه تېریدل خدای ته رسېدل دي که دلته توپ او توپخانې یادې شوې وای د دغسې تاویل د پاره به هم څه مجال نـه و او دومـره ظرفیت په دې لنډۍ کې نه پیدا کېده.

د دې لنډۍ په ځواب کې یوه د تورې خاوند او توریالی مـین خپلـې معشوقې ته وایي:

د ســـــپینې خـــــولې تـــــن راتـــــه کېـــــده
کـــه د چـــړو پـــه څوکـــو لار وي دربـــه شـــمه

دا هم یو بلیغ تعبیر دی او له ده سره مناسب ایسي، ځکه د چـړو پـه څوکو تېرېدل انتهایي مشکلات قبلول دي او سـړی پـوهېږي، چـې د دغسې سختې لارې یون دومره ګران دی چې له خروړو سپو تېرېـدل ورته هېڅ دي او څوک چې دا قبلوي هغه پـه خـروړو سـپیو هـم نـه ایسارېږي.

که سړی په شعر و ادب کې ښه غور وکړي د دې فن ټوله ساحري په یوه ښه او بلیغ تعبیر کې مضمره ده که څوک د خپل مقصد د پاره یـو قوي او لطیف تعبیر ومومي چې مبتذل او پیکه نه وي، دې سـړي پـه یقین سره د شعر او ادب حق په ځای کړی او د بلاغت سکه یې قایمـه

کړیده. په دې تعبیر کې دانه ده لازمه چې اورومرو بــه پکــې اغــراق او مبالغه وي، بلکې لازمه ده چې لطف او ملاحت او حسن به پکــې وي او یو نوی تعبیر او ښه تصویر ورته ویل کېږي، لکه په دې لنډۍ کې:

مــــخ پــــه مړونـــــد کلـــــه پټېـــــږي
ظالمـــــه یـــــاره ســـــلامي ولاړه یمـــــه

وګورئ دلته یوازې یو ښه تصویر او ښه تعبیر پــه ســړي اثرکــوي. دا د حیاناکو پښتو عادت دی چې منګی به یې په اوږه وي او ګــودر لــه بــه ځي، نو چې څوک نارینه په مخه ورشي خپل مړوند مخې ته نیســي او درېږي، په دې وضعیت ښایي چې کوم اشنا متاثر شوی وي او څه ګیله یې ورلېږلي وي، نو دا ورته وایي چې زه تاته سلامي ولاړه یم هسې نــه چې خپل مخ پټوم، ځکه چې مخ په مړوند نه پټېږي. رښتیا وایــي لمــر چا په ګوته نه دی پټ کړی دا به د سلامي په وضعیت ولاړه وي.

په یوه بله لنډۍ کې یو مین د خپلې لیلی په پوزه سره نتکۍ ګوري او سپینې خولې تــه یــې زړه کېــږي، نــو خپلــه ارزو پــه دې ډول ورتــه څرګندوي:

ســـــتا پــــه نتکـــــۍ کـــــې شـــــیطان ناســــت دی
هـــره شـــبه مـــې ســـتا خـــولګۍ تـــه لمســـوینه

دا خو معلومه خبره ده چې دی په چل کې ورځنې خوله غواړي مګر که ورته ووایي چې خوله راکړه یا مې ستا خولې ته ډېر زړه کېږي دابه یــوه بې لطفه غوښتنه وي او شعر به نه وي، نو دا د شاعر کار دی، چــې پــه دې خبره کې خوند پیدا کړي او شعر ورځني جوړ کاندي، نو اول نتکۍ ستایي بیا پکې شیطان کښېښوي، وروسته تر دې نو ورته وایــي چــې ستا له خپله کوره دی چې ما په کراره نه پرېږدي او ستا خولګۍ ته مې لمسوي. ښایي چې خبرې د شعري سحر په مرسته په هغې اثــر کــړی وي او هغې هم ویلي وي:

د سپینې خولې واک مې درکړی......

په پښتو کې اکثره لنډۍ داسې وي چې دغه راز نازکي او باریکې هم پکې نه وي او نه له دغسې پیرایو نه پکې کار اخیستل شوی وي، مګــر په زړه خوږې لګي او ښه لطف لري لکه چې یو مین خپلــې مینــې تــه وایي:

کـــــــه دنیـــــــايي شـــــــــرمونه نـــــــه وای
تـــا بـــه منګـــی ووړ زه بـــه تـــش درســـره تلمـــه

دا لنډۍ څومره ساده ده چې هېڅ صنعت هېڅ تخیل پکې نشته او بې له تشو تللو هغه هم هله چې دنیایي شرم نه وای نور څه نه لري، مګــر مینه او محبت پکې ځای لري او د عاطفې ترجماني کوي، نو د محبــت

په لاره او د مینې د پاره تش تګ، بلکې د تګ ارزو هم لطف لري او پــه زړه اثر کوي.

په یوه بله لنډۍ کې یو عاشق خپلې معشوقې ته پیغام استوي چــې زه ستا د خولګۍ په امید درځم او په هرقیمت چې وي غواړم یې وایي:

کـــه مـــې اجـــل ســـتا پـــه خـــولګۍ وي
ســـبا کفـــن پـــه ســـر تـــړم تالـــه درځمـــه

***

په دې لنډۍ کې هم د تشبیهاتو او نازکخیالۍ څه رنګ نشـــته، مګــر رنګ یې څه کوې خوند یې ګوره! د خپلې محبوبې بورجل ته بــه ډېــر خلک په مختلفو لارو تللي وي، خو پــه دغــه ډول چــې د دې لنــډۍ خاوند او ویونکي ورځي بل څوک به نــه وي ورغلــي هــر څــوک چــې چېرته ځي او سفرکوي، نو د لارې توښه او د سفر سامان له ځانه ســره اخلي، مګر دی کفن په سرتړي او روانېږي، دا تــګ شــاعرانه تــګ دی چې بې له شاعره د بل چا ورته نه پام کېږي او ده به هم له پتنګــه زده کړي وي.

د مینې او محبت خبرې که هــر څــومره ســاده او بــې ســاخته وي هغومره ښې وي په یوه لنډۍ کې یو مین خپلې مینې ته د کــور ورانــۍ ښېرا کوي او ورته وایي:

کـــــــور دې نـــــــژدې دیـــــــدن دې لـــــــرې
دېــوال دې ړنــګ شــه چــې وړیــا دې ووینمــه

مګر سړی پوهېږي چې دا ښېرا له مینې او محبته ده او په دې ښــیراو کې عشق او محبت مضمر دی داهم هماغه شان ښېرا دي لکه چې یوه مینه خپل مین ته وایي:

تـــــــوتې تــــــوتې پــــــه تــــــورو راشـــــــې
چــــې پرهارونـــــه دې ګنـــدم خولـــه درکومـــــه

***

نوکوم زخمونه چې دغسې ملهم پیداکوي سړی بــه پــرې ولــې نــه خوشحالېږي او ولې به دغسې ښې دعاګانې ښیرا بولي؟ هم دا ده چې د مینې او محبت خبرې ډېرې خوږې دي که داخبره هر څومره مکــرره شي بد مه وړئ، ځکه چې مینه په همدغو مکررو توصیفونو ارزي.

په کومه خبره کې چې د مینې او محبت جلوه وي هغه کــه پــه هــر عبارت وي شعر دی او همدغسې خبرو ته شعر ویل کېږي.

یوه معشوقه بې له کومې تشبیه او استعاري خپل مین ته وایي:

ســـــــــترګې مـــــــــې تاتـــــــه تــــــــورولې
چــــې تـــه رانغلـــــې پـــــه ســـــالویې پاکومـــــه

***

څوک چې په مینه او محبت پوهېږي او د شعر حقیقت او هویت تــه رسېدلي وي هغه به دا لنډۍ هېڅکله هېره نه کړي او د لــوړو اشــعارو نمونه به یې وګڼي، ځکه چې د عشق او محبــت پــه عــالم کــې چاتــه سترګې تورول او د هغه د نه راتلو په سبب یې ببرته پــاکول ډېــر لــوړ قیمت لري.

یو بل ځای یو ارمانجن مین وایي:

زمـــــا جانــــــان دې راســــــــــره وي
پــــه مــــا دې تیــــرېږ د مېــــرو راچلوینـــــه

سړی چې ګوري ډېر خلک ویني چې د پیسو د پــاره تېــرېږي چلــوي او څوک ورته هېڅ نه ملتفت کېږي، مګر یو مین چــې د خپــل جانــان د وصال په مقابل کې تیرو چلولو ته تن ږدي، د ده ناراوړې تیرې د عشق او شعر په مانۍ کې لګېږي او یو یادګار ورځنې پاته کېږي.

پای

نوی سبک او نوی ادب

د خدای قانون

مونږ د خپلو کورونو له څنګه په دېره کې ناست وو. له پاسه یو لاروی راغی، د ونی ډډ ته یې ډډه ولګوله، ډوډی یې له ملا نه پرانیستله په مزه مزه یې له څه شي سره خوړله مونږه ډېر وږي تږي وو، هغه ځان موړ کړ او یخې اوبه یې وڅکلې، مونږ روژه ووه هغه بوزه وه، ځکه چې په مسافرو باندې روژې نشته.

لاروي وویل: ماته د خوړلو اجازه شته تاسو ته نشته.

ماته خدای خواږه اوبه رواکړي دي په تاسو یې ایسار کړي دي.

دا د خدای قانون دی، د دې قانون په رمز او معنی تاسې نه پوهېږئ.

د خدای کارونه بې حکمته نه دي.

تاسې د دغه عملي تعلیم په اصلي معنی ښه فکر وکړئ! تاسې ولې وږي یاست زه ولې موړ یم؟

زه په کار او مقصد پسې روان یم، ناست نه یم زما په ژوند کې دربدل نشته، ځکه ما نه وږی کوي.

تاسې ځای په ځای پراته یاست ستاسې حرکت لنډ دی، ځکه یې وږي کړئ.

تاسې د خدای قانون منلی دی، مګر پوه شوی پرې نه یاست. زه د دې د پاره راو ګرځېدم، چې تاسې پوه کړم او له لوږې نجات ومومئ.

پاڅېږئ روان شئ او لرې ځای په نظرکې ونیسئ لوږه او تنده په توقف او سکون کې ده په حرکت کې نشته.

د كار فكر

دكور مېرمن ناروغه وه، د دوا پيسي نه وې، غله خلاصه وه ماشومان وږي وو، په كور كې څه نه وو پاته چې پيسې پرنغدې شي.

د كور خاوند يوه ورځ په پـور پسـې وګرځيـده دوسـتانو، اشـنايانو خپلوانو هېڅ ورنه كړه، بله روځ پـه ګـدايۍ پسـې ووت، د سـخيانو او غنيانو له كورونو نه نا اميده راغی.

درېمه ورځ ورته د كار فكر پيدا شو كار ته يې ملا وتړله په كار پسـې روان شو، كار يې وكړ په دغه ورځ يې كورتـه دوا او ډوډۍ راوړه د كـور مېرمن او ماشومان ډېرخوشحاله شوه.

چې رنځور جوړ شي او وږی موړ شي له دېنه لويـه خوشـحالي بلـه نشته.

كه څوک خوشحالي غواړي په كار كې دې ولټوي.

د رنځورانو علاج په كار باندې كېږي.

چې وږي مړوي هغه كار دی.

چې سړی خوار شي او خپلوان ترېنه لاس واخلي.

چې څوک پوړ ورنه کړي او اشنایان نا اشناشي.

چې سخیان ورته ووایي خدای دې درکړي.

چې له هر چا او له هرې خوا نااميده شي.

په دغه وخت کې کار په کاریږي.

پلار خپل زوی ته تر یوه وخته ډوډۍ ورکوي بيا يې له ځانه بېلوي.

چې زوی لوی شو بیا مور هم شيدې نه ورکوي.

مګر د کار مهربانې او احسان په هر وخت کې وي.

د کار برکت په هېڅ کې نشته.

هغه چې د خان مزدوري کوي خان څه نه ورکوي کار يې ورکوي.

نو راشه، د کار سړی شه!

د کار سړی او د سردار سړی ډېر فرق لري.

زه خبرنه وم

له خوبه راویښ شوم ډېر وږی وم.

تا زما له سرلاندې ډوډۍ ایښې وه مانه لیده په دسترخان کې پټه وه.

ما ستا دسترخان ونه لټاوه د خلقو درګاه ته ودرېدم.

زه خبرنه وم چې ډوډۍ زما له پښو لاندې ده او ما پردي کور ته لاس نیولی دی.

زه ډېر وروسته پوه شوم، چې د ځمکې دسترخان لــه ډوډۍ ډک دی او زه ګدایي کوم.

که زه پوه وای ما به د ډوډۍ د پاره ځانته دومره باداران نه پیدا کول.

زه ستا د درګاه د خاورو په قدر پوه نشوم زه نه وم خبــر چــې پــدې خاورو کې هرڅه شته.

هو! تا زمونږ د پاره ډېرڅه پیدا کړېدي، مګر مونږ نه یو پوه شوي.

لکه چې د ځمکې د تیږو د پاره ډکې ویالې او ډک سیندونه بهېږي د وږو د پاره هم په هره پوله ډوډۍ ایښې ده.

هلئ! زر کوئ! دغه وړي فقیران خبرکړئ، چې د خـــدای دســـترخان ولټوي.

ټول نعمتونه همدغلته دي.

له خلقو سره بې له کاره او بې له زیاره څه نشته.

تاسې د خدای په نامه له چانه څه مه غواړئ.

د خدای په نامه څه ورکـــړئ، ځکـــه چـــې خـــدای تاســـو تـــه هرڅـــه درکړيدي. که تاسې هر څه ولټوئ په دغو خاورو کې يې ومومئ.

په لټولو هر څه پیداکېږي.

که تاسې وزګار کښېنئ او هر څه له ځانه وغواړئ هر څـــه شـــته کـــه ګدایي کوئ هېڅ نشته.

د خیرخاوند

هغه خپله غوا په پولو او لښتیو پووله.

دهقانان پوهېدل چې دی پردی کښت په غوا باندې نه خوري.

غوا به کله کله د خلقو کښت ته خوله اچوله، مګر ده یې جلب نیوه.

دغه لږ زیان د قصد له مخې نه نه و، ځکه چاڅه نه ویل.

د غوا خاوند پوهېده چې په پولو او لښتیو باندې غوا ښه مړېږي.

که غوا خوشې وي او پردۍ شوتله خوري یا ټنډېږي یا لنډۍ او بوچې کور ته راځي. د ده غوا کټاره نه وه، ډېرې ښې شودې یې کولې، هر چا به ویل چې ډېره ښه غوا ده، د غوا شودې او شړومبې هغه یواځې نه خوړلې د مېلمنو، د مسافرو، د همسایه ګانو برخه هم پکې وه.

خلقو ویل: دا سړی ډېر ښه سړی دی دا کور د خیر او برکت کور دی.

هوا! څوک چې خپل نفس دغسې وساتي او جلب یې خوشې نکړي هغه د خیر او برکت خاوند دی.

د هغه ضرر چا ته نه رسېږي خیر یې رسېږي.

د هغه غوا هم وږې نه پاته کېږي او شودې یې ډېرې دي.

دیموکراسي

په شفتالو کې زړی دی په زړي کې د شفتالو ونه ده، د غنمو پــه وړو کې دانې شته په دانوکې همدغسې وړی شته.

په چرگه کې هگۍ ده په هگۍ کې چرگه.

دغه یوه دانه پندانه چې گورې تېل او پلته دواړه لري او پــه حقیقــت کې بله ډیوه ده، مگر ستا سترگې پتې دي دغه رڼا نه ویني.

ته نه یې خبر چې په یوه دانه او په یوه څاڅکي کې عالمونه پراته دي.

ته په خپله هم دغنم په دانه کې ویده وې بیا دې په یوه څاڅکي اوبو کې لامبو وهله نن ځانته لوی سړی وایې او په لویه بېړۍ کې ناست پــه لویو سیندونو کې حرکت کوې.

څه شی چې ته وړوکی گڼې هغه هم لوی دی.

یا هغه چې تاته لوی ښکاري هغه هم لوی دی.

ته ونه لویه گڼې هغه په یوه زړي کې ده.

تاته زړی وړوکی معلومېږي په هغه کې غټه ونه ځای شــوېده، دغــه غټه هنداوڼه چې گورې کال ته نشي پاته کېدای او عمر یې ډېر لږ دی.

دغه د هندوانې کوچنی زړی تاته هر کال تازه هندوانې درکوي.

د زړي قیمت له هندوانې نه لږ نه دی.

هنداونه په زړي کې ساتلې ده که زړی ورک شو هندوانه ورکېږي.

که میندې او پلرونه خپل واړه ماشومان ساتي واړه او کوچني هم قام او ټبر ساتي.

نو راشه! هېڅ شی وړوکی او کوچنی مه ګڼه، ځکه چې دلته غټ او کوچنی لوی او وړوکی نشته ټول برابر دي یواځې خدای لوی دی او بس.

د نن ورځې دیموکراسي له همدغسې کتنې پیدا شوه او د ډېر دقت نتیجه ده.

عشق

ته له ډېر قوت او ډېرو لښکرو سره په دغه ښار راغلې.

د دې ښار له خلقو سره دې ډېر جنګونه وکړه.

له دې خوا له هغې خوا ډېر خلق و وژل شوه، ډېرې وینې تویې شوې، ډېرې ککرۍ له پښو لاندې شوې.

ستا مخه چا ونشوه نیولی.

تا د ډېرو مړو به سرونو پښې کېښودې او پــه ډېــر قــوت لــه خپلــو لښکرو سره د لوی فاتح په شان ښار ته راننوتلې.

ته ډېر په قار وې تا غوښتل، چې ښار لوټ کړې او قتل عام جوړ کړې، مګر دا کار تا ونشو کړای.

ستا مخې ته د ښار یو ښکلې پېغله راغله ستا زړه یې ویووړ.

تا خپل زړه د هغې له پنجو خلاص نه کړای شو او له خپل ټول قــوت سره یوې پېغلې ته تسلیم شوې.

تاپه ځان باندې د یو فاتح ګمان کاوه، مګر فاتح بل څوک و.

ته نه وې خبر چې دننه په ښار کې بل راز قوت موجود دی.

تاپه ډېر زور او قوت ځان اسیر کړ او د خپل اسارت د پاره دې ډېرې قربانۍ ورکړې.

که له تا سره دغه قوت نه وای او شکست دې خوړلی وای ته نه اسیرکېدی، د عشق مقام ته رسېدل څه اسانه کار نه دی.

ته اوس دا ښار نشې لوټولی، دا خلق نشې وژلی، ځکه چې عشق او محبت اجازه نه در کوي.

ته باید د دوی خدمت وکړې او د دوی خدمتګار شې.

هو! عشق له پادشاهانو نه خدمتګاران جوړولی شي.

دلته سکندر بل راز کېږي او د جهانګیرۍ حرص نه پاته کېږي.

سنګر څوک نشي ماتولی دلته زور او قوت ماتېږي.

عمل

هغه خپله امسا ټکوله او بازار ته راغی.

په سترګو يې څه نه ليدل، خو په نامه يې هرڅه پېژندل.

له ده نه خپلو ماشومانو وڅکي غوښتې وې.

دی په وڅکو پسې راغلی و.

دغسې ډېر ړانده بازار ته راځي او څه اخلي.

دکانداران د هغوی په سترګو کــې خــاورې اچــوي او پــردي مالونــه ورکوي.

ده ته يې هم له خاورو نه ډکې وڅکې ورکړې او هرڅه پکې ګډ وو.

هغه روان وو او ځولۍ يې له لاسه خوشې شوه.

د هغه ارزو له خاورو سره برابره شوه.

هغه د زمکې په سرلاس وګرځوه او هر څه يې ټول کړه.

هغه نه پوهېده چې خپل کور ته څه شی وړي؟

ده غوندې ډېر ړانده دلته راځي او له ځانه سره څه وړي، چې د وړلــو نه دي.

هوا د ړندو عمل همدغسې وي.

د ایمان ځای زړه دی او دی بې زړه دی

چې وړوکی و له شیشکو او پېریانو ډارېده.

چې لږ غوندې غټ شو د ملاصاحب له ډاره په سبق نه پوهېده په کوروکلي کې له غلیمانو په ښار کې له پولیسانو، د ایمان ځای زړه دی او دی ډېر بې زړه دی.

د شپې په خوب کې هم ډارېږي او خپسکی یې نیسي.

لویه خدایه! په کوم زړه کې چې دومره وېره وي ستا وېره ډېره نه ځایېږي، ستا خوف ته ډېر لږ ځای پاته کېږي.

که ستا ډار او د ظالمانو ډار په یو زړه کې یو شان موجود وي له دېنه لویه ګناه بله نشته.

کاشکې دوی یوازې له تا ډارېدلی او ستا دښمنانو ډار یې په زړه کې نه وای.

د خلقو ډار ستا وېره په زړونو کې کموي او ایمان ته زیان رسوي.

ستا ضعیفه بنده ګان یوازې له تانه نه وېرېږي له نورو نه هم وېرېږي دوی اوس د زورورو له ډاره حق نشي ویلی او نه دحق طرفدارېږي.

ته په دروغو خپه کېږې دوی له ډاره رښتیا نشي ویلی.

ستا ظلم نه دی خوښ دوی له وېرې د ظالمانو خدمتونــه او صــفتونه کوي.

هغه مسلمان چېرته دی چې یوازې له تا ډارېږي او بس.

ستا بنده باید د ډار بنده وي. د نمرود له ډاره یې سترګه ونه سـوځي د فرعون په مقابل کې مغلوب نشي، له مرګه ونه وېرېږي.

زمونږ باغ

د دې باغ ونې ټولې زړې دي، ډډونه او ښاخونه يې وچ دي په ميوو کې يې زښت ډېر فرق راغلی دی، ميوو لاځه چې سيوری هم نيم نه دی پاته، تازګي نشته، خيابانونه او چمنونه خراب دي باغ ټول اغزو او ناکاره بوټو نيولی دی.

د ګلانو يو نيم بوټی که وي هغه دربو او کبلو لاندې کړيدي دلته اوس طوطيان او بلبلې نه راځي، پدې چمن کې اوس ځاروي ځري، د ونو پاڼې په پسرلي کې زېړې ښکاري دا ونې د وهلو دي.

د دې زړو ونو نيلو او ريښو ټوله ځمکه نيولې ده د ځمکې قوت يې ډېر کم کړيدی، مګر ځانګو او ښاخونو ته يې فايده ډېره لږه رسېږي، دا ونې اوس بې ثمره او بې حاصله دي.

د باغ خاوند بايد ټولې له بيخه وباسي، په ځای يې نوی نيالګي کېږدي. مونږ بايد ډېر انتظار وکاړو، چې دلته بيا سيوری او ميوه پيدا شي، په دې باغ و بڼ کې بيا تازه ګي ووينو، که ماليار کال په کال چينجنې زړې ونې ايستلی او نوي نيالګي يې په ځای ايښودلی باغ به اوس هم هماغسې سمسور و.

د باغ عمر او د ونو عمر به یو شان نه و.

ونې به ورکېدی باغ به نه ورکېده.

اجتماعي ژوند به له فردي او شخصي ژوند نه نه قربانیده.

څوک چې زړې ونې په باغ کې ساتي باغ به یې همدغسې وي.

بې تمیزي

ډېر ښه اس و، خو د بې تمیزو په لاس کې وو.

څوک یې په قدر پوه نشوه باوغان پرې موړه کېښوده.

د یابوکار یې ترې واخیست.

هغه خبر نه و، چې دغسې اس د پادشاهانو په کمند کې هم نشته او قیمت یې ډېر زیات دی.

چېرته چې علم او فراست نه وي خلق د اس او یابو فرق نشي کـولی هلته عربي اسونه له موړو لاندې زخمیان شي او د خرو په غـاړه د زرو کتهوری وي.

په دغسې وخت کې چې عمومي شعور ړوند وي او څه نهویني.

حافظ د خلقو د بي تمیزي اعلان کوي:

اســـپ تـــازی شـــده مجـــروح بزیـــر پـــالان
طوق زریـــن همـــه در گـــردن خـــر مـــی بیـــنم

د ظالم فلسفه

یو سړی د غلیمانو په خوله شل کاله بندي شو.

هر چابه ویل: حاکم ناروا وکړه. دومره ظلم هېڅوک نه کوي.

دلته عدالت نشته، قانون ته څوک نه ګوري، په بدو او رشوتونو هرڅه کېږي، مونږ له دې حاکم سره نور ګذران نشو کولی.

بندي چې له زندان نه را ووت د هنر او کمال نوم یې په وطن کې خپور شو او ډېر د کار سړی وخوت.

حاکم ویل: زه پوهېدم چې دی بې ګناه دی، مګر که مادی نه وای بندي کړی غلیمانو واژه یا به ده څوک وژلي و، ده بې زندانه ژوند نشو کولی د ده حیات په خطر کې و، د ده دغه هنر او کمال د زندان برکت دی که دی پوه شي ماله ده سره ډېر لوی احسان کړی دی، انسان په خپل خیر و شر نه پوهېږي، ډېرځله په ښو باندې د بدو ګمان کوي.

که دی پوه شي بندیتوب د ده د پاره خیر و، ما د ده خیر په زندان کې لیده.

ډېرکارونه دي چې په ظاهره بد معلومېږي په حقیقت کې ښه وي د خلقو په نظر کې ظلم وي چې فلسفه یې ولټوي رحم او دلسوځي وي.

ناپوهه خلق خیرخواهان نه پیژني، په احسان نه پوهېږي، دوستي ورته دښمني ښکاري په مدرسه باندې د زندان ګمان کوي.

مونږ د دوی په خوشحالۍ پسې نه ګرځو د دوی په خیر پسې ګرځو.

دوی په خپل خیر نه پوهېږي او خپل خیر نشي سنجولی.

دستور العمل

خاص مجلس و، ټول غلي ناست وو، يو هم خبر نه و چې څه به وايي؟ دومره پوهېدل چې مطلب ډېر مهم دی.

پس له څه قدر سکوت نه، هغه وويل: غير لــه ســرو او ســپينو ډېــر قيمت بها نه شته، چې جواهر او الماس هغومره قېمت نه لري.

حکومت بايد هغه ډېر ټينګ وساتي.

که هغه و، هر څه شته، که هغه نه و هېڅ نشته، د حکومت اســاس او بنياد هماغه دی، بې له هغه حکومت نشي قايمېدلی.

د خزانو ساتنه هغومره ضرورنه ده، د هغه شي ساتل فرض دي.

د سياست په دنياکې هېڅ شی هغومره قيمت نه لري.

په دې خبره ټول په فکر کې شوه.

چا ګمان کاوه چې مراد عدالت دی حکومت بايد دغه شی ډېر ټينګ وساتي او له الماس نه يې بهتر وګڼي.

د ځينو دا خيال و، چې د مملکت استقلال له هر څه نه زيات قيمــت لري. يو سياستمدار بايد د همدغه شي د ساتلو ډېــره ټينګــه توصــيه وکړي.

څه نورو تصور کاوه چې مقصد د ملت خوشحالي ده.

د یوه دیموکرات حکومت اساس همدغه دی جواهر او الماس دومره قیمت نه لري.

پس له یو څه وقفې هغه خپل مطلب ښکاره کړ.

هغه پوهېده چې زما په خبرو پوهېدل څه اسانه کار نه دی.

هغه وویل: د حکومت ډار باید ډېر ټینګ وساتل شي او حاکمان له ډېر تشدد نه کار واخلي. د حکومت ډار که د خلقو په سترګو کې و خزانو ته څوک کاږه نشي کتلی له ګدامونو نه مږک هم غله نشي وړلی، سره او سپین که په ډاګ پراته وي څوک ورته نه ګوري. که دا ویره د خلقو په زړه کې وه ظلم ته به عدالت وایي بې رحمي به رحم ګڼي.

که ډار نه و او خلق سپین سترګې شوه، نو بیا ګذاره ډېر مشکله ده.

تاسې کوښښ وکړئ، چې دغه ډار د خلقو په زړونو او سترګو کې وساتئ او دا قیمت بها څیز ضایع نشي، د دې شي په قیمت باندې ښه پوه شي!

دا هغه شی دی چې په وینو تویولو، په کورونو ورانولو، په مالونو لوټولو لاس ته راغلي دي تاسې یې په اسانه مه ورکوئ!

اصلي غل

ستا خوښه چې غل ورته وايې که د غلو مل؟ زه يې غل بولم.
د دې غله لاس قاضي يا مفتي نشي پرېکولی.
د ده له لاسه هر څه کېږي او ډېر قوت ورسره دی.
حاکمان ده ته څه نشي ویلی.
د پولیسانو زور په ده نه رسېږي.
د دې غله احترام قوماندان هم کوي.
دا غل ډېر زورور غل دی.
د ده مخه څوک د ورځې هم نشي نیولی.
دی د سرکار په مال کې هم برخه لري او په خزانه شریک دی.
په ده باندې حقه شاهدي اداکول ډېر ګران کار دی.
په ده باندې هېڅوک دعوه نشي کولی.
ده ته یواځې زه غل ویلی شم او بس.
دا هغه غل دی چې له سترګو نه رانجه نه پټوي سترګې پټوي.
غله پیسې پټوي.
دی غله پټوي. خیانتونه پټوي، ظلمونه پټوي.
اصلي غل همدغه دی.
نور غله د ده په سیوري کې پټ دي.
ترڅو دی ورک نشي غله نه ورکېږي.

د غلو منطق

له ورځې نه شپه ښه ده او له رڼا نه تورتم.

شپه د راحت د پاره ده ورځ د زحمت د پاره.

د عیش او عشرت وخت شپه ده.

سازونه سرودونه په شپه کې وي.

وصالونه په شپه کې صورت نیسي.

ساقي او شاهد د شپې ښه ښکاره کېږي.

بزمي محفلونه د شپې وي.

د حیات اوبه په تورتم کې دي.

په تیاره کې د ستر او پرده پوشۍ راز پټ دی.

تاسې د تورتم په قدر نه پوهېږئ.

شپې لکه د خوبانو زلفې چې هر څومره اوږدې وي هغومره ښې وي.

په سپینو مخونو باندې باید تورې زلفې خورې وي.

ښکلي او ښایسته مېرمنې په تورو پردو کې پټې ښې دي.

مونږ او دوی د پردې ترشا په تیاره کې هر څه کولی شو.

که زمونږ له عملونو پرده لرې شوه او هر چاپه رڼا کې ولیدو مونږ ته به په نفرت وګوري.

زمونږ د پاره شپه ډېره ښه ده.

تاسې کوښښ وکړئ، چې د ورځې هم تورتم او تیاره وي.

د وهم او خوف تیاره د ورځو رڼا کموي.

له ظلم سره ظلمت او تورتم تړلی دی.

د وړو خلقو په سترګو باندې توره شپه وي.

د ناپوهۍ تیاره له شپې نه کمه نه ده.

باید تل ترتله تیاره وي، ځکه چې د حیات اوبه په تورتم کې دي.

د غلو ډيوه

سپوږمۍ ورکه شوه، شپه ډېره تياره وه، غله په تورتم کې راغله په کاله ننوتل.

دوی خبرنه و، چې ښه ښه مالونه چېرته ايښي دي، ځکه يې ډيوه ولګوله او مال يې لټاوه.

د کورو کلي خلقو چې رڼا وليده را پاڅېدل د غلو مخه يې ونيوله او غله يې وپېژندل يوه وويل: له تورتم نه د غلو ډيوه هم ښه ده.

مونږ غله په رڼا کې وليدل او راوينښ شوو.

هو! مونږ غلو راوينښ کړو.

زمونږ په کور کې غلو ډيوه ولګوله.

د حاکم اشتباه

دومره ظلم او ستم. دومره تغافل او بې روايي. دومره کبر او غرور.

داسې سخت زړه؟

بې رحمي او بې غوري انتها ته ورسېده.

د زړونو له ازاره هېڅ نه وېرېږي.

زما په ژړا يې زړه نرم نشو.

زما فریادونه نه اوري.

زما عذرونه او زارۍ تاثیر نه لري.

زه په ډېر امید ورشم. زما په زړه کې ډېرې خبرې وي.

زه وایم خپل ټول عرضونه به وکړم.

هغه لکه بریښنا د سترګو په رپ کې له سترګو پناشي.

له ډېرې استغنا راته ګوري هم نه.

عاشق د معشوقې له لاسه دغه راز شکایتونه کول.

حاکم اشتباه وکړه، هغه يې سیاستاً بندي کړ او په سیاسي بندیانو کې حساب شو.

آه! د وطن مینان په دغسې خبرو زندان ته ځي.

څه لري او څه نه لري؟

ځمکې لري، ژرندې لري، قلاګانې لري.

راډیو نه لري، موټر نه لري، چوکۍ نه لري.

سر لري، سترګې لري، زړه لري، غوږونه لري.

ذوق نه لري، فکر نه لري، شعور نه لري، احساس نه لري.

ټغرونه لري، توشکونه لري، رخت خوابونه لري.

جارو نه لري، ځنډل نه لري، مینځل نه لري.

ګوخانې لري، طبېلي لري،تحویلخانې لري.

حمام نه لري، تشنات نه لري، صابون نه لري.

جوار لري، غنم لري، وریجې لري، پیسې لري،

خیرات نه لري، زکات نه لري، صحت نه لري، راحت نه لري.

حرص لري، غم لري، سودا لري ظلم لري و ناروا لري.

قناعت نه لري، صبرنه لري فضیلت نه لري، رحم نه لري.

جهل لري، بخل لري، حسد لري، رقیبان لري، دښمنان لري.

علم نه لري، اخلاق نه لري، سواد نه لري.

زامن لري، نمسۍ لري، لوڼې لري، وروڼه لري.

مکتب نه لري، معلم نه لري، ملا نه لري، مېرزا نه لري.

کبرلري، غرور لري، بدبیني لري، بدګماني لري.

انصاف نه لري، ضمیر نه لري، وجدان نه لري.

څوک؟

زمونږ خان او زمونږ ملک.

آمر او مامور

زه به په تریو وچولي خبرې کوم.

ته به لکه مجرم کوږ ورمېږ ولاړ یې بلې صاحب به وایې.

زه به په هر کار کې کار لرم.

ته به زما په کار کې د فکر کولو حق هم نه لرې.

زه به هېڅ نه کوم، ته به زما په امر هر څه کوې.

خدمت به ته کوې نام نېکي به زما وي.

کار به زه ورانوم ملامت به ته یې.

منډې به ته وهې ستومانه به زه یم.

څومره چې له مرګه وېرېږې له مانه به هم ډارېږې.

په هره اندازه چې له ژوند سره علاقه لرې له ما سره به یې هم لرې.

یوازې محبت مې نه دی په کار زما له خوفه باید زړونه ورپېږي.

زما په حضور کې بې له عجز، نیازه هېڅ خدمت نه قبلېږي.

که عاجزي او د غلامۍ خوی درسره و هر راز خیانتونه معافېږي.

پام کوه! چې په خپل خدمت او لیاقت مغرور نشې.

هر کله چې راځې که هر څومره مهم کارونه دې کړي و لکه ګنهګــار سر ټیټی راځه!

خپل خدمتونه مه یادوه!

په قانون استناد مه کوه!

ماته ځان وسپاره، زما په خوشحالۍ کې هرڅه ولټوه! ستا ترقي زمــا په اطاعت پورې تړلې ده.

ستا ترفېع په همدغسې تواضع کې پټه ده، ته خپل ځان او خپل حد وپېژنه.

ته ښه فکر وکړه چې زه څوک یم او ته څوک یې!

توره پرده

سپوږمۍ چې په تورو وربځو کې پټه شي په جهان باندې تـوره پـرده غوړېږي او هر څه په تور تم کې ورک وي.

په دغسې توره تیاره کې د انسان بینایي کار نه کوي، ړانده او د نظـر خاوندان یو راز وي، ښه مخونه او بد مخونه فرق نه لري، د سپین او تور تمېز نشي کېدای خپل او پردي پېژندل کېږي.

د حقیقت او جمال رڼا له سپوږمۍ پټوالي په سترګو لاڅـه چـې پـه زړونو هم تیاره راولي که دا تیاره ورکه نشي او دغه رڼا له تورې پـردې لاندې وي د ذوق او نظر د خاوندانو شپه نه سباکېږي.

د شعر او ادب دنیا نه جوړېږي.

فکر، شعور او احساس نه ویښېږي.

د کار او حرکت اراده نه پېدا کېږي.

د ژوند نغمه

ټول غلي دي، هېڅوک څه نه وايي، د ژوند نغمه غلې ده په دغسې خاموشۍ کې ذوقونه مري، فکرونه محوه کېږي، نشاط او فرحت لکه وحشي مرغه له انسانانو نه تېښتي.

زه غواړم د دغه سکوت طلسم مات کړم او خپله سرينده وغږوم دا سرينده ما د عشق له هېواده او د بلبلو له کوره راوړېده.

زما د سرينديې اواز ډېرخوږ دی.

راشئ! کښېنئ زما نغمې واورئ!

زه نه غواړم چې ارزو ګانې مړې او زړونه ساړه وي.

زه د احساساتو اوجذباتو د ويښولو د پاره راغلم.

دغه ده ما خپله سرينده راواخيستله خپلې نغمې شروع کوم.

آه - دا څه وشوه؟ له دې سرينديې نه خو هېڅ اواز نه پورته کېږي.

سورۍ نه خونه ده ما ته ښکاري تارونه يې ټول په ځای دي.

دا ولې نه غرېږي! له دېنه لويه ضايعه بله نشته.

پوه شوم، وپوهېدم دا سرینده د بلبلو د کور ده او بې د ګلونو له خوا بل چېرته نه غړیږي.

دا سرینده له عشق سره تعلق او ارتباط لري. تارونه یې هم په هماغه مقام پورې تړلي دي.

زه باید ګل زار ته ننوځم او د ګلونو په حرم کې د خپلې سریندې اواز واورم.

زه باید د نرګس سترګې، د غوټۍ خندا، د چندړو لښــتې، د ســنبلو پرېشانه زلفې وګورم او د حسن په ګل زار کې خپله سرینده وغږوم بې له دېنه دغه خاموشي نه ورکېږي او خوشحالي نه پیدا کېږي.

دا تورې وریځې باید د لمر او سپوږمۍ له مخې لرې شي.

د بلبلانو پنجرې او قفسونه باید مات شي.

د باغ تړلی ور باید بېرته شي چې خوشحالي راشــي او ذوق و شــعور سترګې وغړوي.

خوشحالي

ستا د شجاعت او شهامت ترانه ډېره خوږه ده.

دا ترانه ډېر مشهور شاعر جوړه کړه، سازندګانو ورته ډېر ښه اهنګ پیداکړ اوس یې د وطن جونه او پېغلې په ډېرشوق وایي او ته یې په اورېدو ډېرخوشحاله یې.

ټول خلق تاته په ډېر قدر او احترام ګوري، دا نه هلته یو ځای بل ځای ستا د تورې او سربازۍ صفتونه دي او ته له ډېرې خوشحالۍ په جامو کې نه ځایېږې.

په هغه ورځ چې ته د جنګ او جګړې له میدانه بریالی راغلې ستا په افتخار جشن ونیول شو په تا باندې له هر خوا ګلونه شیندل کېده ستا په غاړه کې خلقو د ګلو هارونه اچول ټولې سترګې تاته متوجه وې او په تا باندې خوشحالي ورېدله. دا خوشحالي تا له هغه ځایه راوړه، چې هلته دګولیو او بمنو باران ورېده او ژوند ډېر په خطر کې و، ته به هر ساعت له مرګ سره مخامخ کېدې او ډېر لوی غم درسره و.

هو! د مشرانو خوشحالي په همدغسې مشکلاتو او خطراتو او غمونو کې پټه وي او کوچنیان خوشې په خوشې خوشحاله وي.

لوړ خيالونه او ژور فکرونه

ازادي

په کوم حق د هوا ازاد مرغان په پنجرو کې اچوي؟

څه حق لري چې دغه اسماني نغمه وال له ګوښه ځایونو، له چینــو او لښتیو، د سپیدو له رڼا او د ونو له څانګو څخه بیلوي او د ژوند پانګــه ترېنه اخلي.

انسانه! ته په رښتیا داګومان لرې چې لــوی خــدای دغــه ښایســته مخلوق ته دا وزرونه او ښکې د دې د پــاره ورکــړې دي چــې تــه یــې وشکوې؟

ایا بې له دغه ظلم او ستمه ته ښه ژوند نشې کولی؟

اخر دغو بېګناهو څه کړي دي چې ټول عمر به ستا پــه زنــدان کــې تېروي.

دا څه معلومه ده چې د دغو بیګنــاه بنــدیانو سرنوشــت زمــونږ لــه سرنوشت سره نه دي تړلي.

دا چاته معلومه ده چې د دغومرغیو آه به د ظالمانو حاکمانو په څبــر په مونږ راونه ګرځي او مونږ به ونه ځوروي.

آه- هېڅوک نه پوهېږي چې په دغه جهان کې زمونږ له کړو نــه څــه نتیجه ولاړېږي؟

زمونږ له هغو جنایتونو چې په خنـــدا او خوشـــحالۍ انجــام مــومي د اسرارو په چارراهۍ کې څه پیدا کېږي؟

کله چې دشنه اسمان سپک وزره مرغان چې د دې لویې فضا الوتلو ته پیدا دي په پنجرو کې ایساروي، هغه وخت چــې د اســمان د نبلــي دریاب ښایسته لامبوزن د خپل ظلم په زندان کې اچــوي دا فکــر نــه کوي چې یوه ورځ به د دوی په وینو لړلي نوکــان لــه قفســونو څخــه راووځي او تاسو ته به در ورسېږي.

ایا تاسو دا فکرنه کوئ چې هر چېرته چې یو بندي د ظلم او ستم لــه لاسه فریاد کوي خدای ورته په رحم او مهربانۍ ګوري.

د خدای د پاره د شنو فصلونو او کښتونو کونجي دغــو بنــدیانو تــه وسپارئ.

بلبلان ازاد کړئ مرغۍ خوشې کړئ.

دغه ښکلې پنجرې چې د زینت د پاره ستاسو په کورونو کې ځړېږي په ډېردقت وګورئ.

د جهان هغه تله چې تاسې یې نه وینئ دوه پلې لري.

همدغه د قفس نري او زري مزي دي چــې د زنــدانو او جېلونــو تــور آهنین سیخونه ترینه جوړېږي.

د اسمانونو، د چمنونو، د سیندونو بې ازاره لارویو ته زیان مه رســوئ او ازادۍ ته یې په احترام وګورئ.

د دغو بېوزلو او بې ګناهو ازادي مه ایساروئ، چې د تقدیر او سر نوشت قاضي او حاکم ستاسو ازادي سلب نه کړي.

هغه چې د ظالمانو له ظلمه فریاد کوي په خپله هم ظلم او تېری کوي.

انسانه! ته په رښتیا ازادي غواړې او ازادي دې خوښه ده؟

که دغسې وي، نو بیا ولې دغه بندي او د خپل ظلم پټه خوله شاهد په خپل کور کې ساتې.

ظالمه! ولې فریاد کوې چې په ما باندې ظلم او تېری کوي.

لږ څه خو دغه بیوزلی بندي وګوره چې سیوری یې په تا باندې پرېوتی دی.

دغه قفس ته خو لږ غوندې ځیر شه، چې ستا په کور کې ځوړند دی او ته نه پوهېږې چې د دې پنجرې د سیخونو ترشا، چې اوس په کې یو بې ګناه مرغه نغمه سرایي کوي د یوه زندان اساس او بنیاد ایښودل کېږي.

(هو ګو)

ګل ویل

ګل بورا ته ویل:

زه او ته تقدیر یو له بله بیل کړي یو. زه دلته پاته کېږم، مګر ته هــرې خواته الوځې او هر لور ته تلی شې، سره له دې ما او تا یو په بل پــورې زړه تړلی او له خلکو نه لرې خوا په خوا ژوندکوو.

زه او ته دومره یو بل ته ورته یو چې کله کله دواړو ته ګل ویل کېږي، افسوس دی چې ته له نسیم سره پرواز کوې او زه په زمکه کې زنــداني یم.

ما څومره ارزو لرله چې له تاسره والوځم او ســتا پــه مخکــې خپلــه خوشبویي خپره کړم، مګر ته دومره لرې ځې چې زه درســره ملګرتیــا نشم کولی.

ته همېشه په ګلونو کې پرواز کوې، زه یوازې د خپل سیوري ننــداره کوم، چې د لمر له ګرځیدو سره زما شاوخوا ګرځي.

ته ځې او بیا راځې بیا ببرته ځې او د بل ځای قصد کــوې، مګــر مــا وینې چې هر سحر په خپل ځای ټینګ ولاړیم او اوښکې تویوم.

بوراګله! د دې د پاره چې زما او ستا یارانه ټینګه پاته شي یا تــه مــا غوندې خپلې نیلې په زمکه کې خښې کړه یا ماته بڼې او وزرونه راکړه، چې تاغوندې والوځم او له تاسو سره پرواز کړم.

(هوګو)

شپږ زره کاله پخوا

شپږزره کاله کېږي، چې سړی د سړو په وژنه لګیا دي.

...اسمان هر کله د زنبق د ګلونـو او د ښایسـته مرغیـو د ځـالو پـه صورت خپل استازي را استوي، چـې دوی د صـلح او محبـت خواتـه راوبولي، مګر دغه د مینې پېغامونه د خلقو له زړونو څخـه د لېونتـوب اثر نه وړي.

له ډېره وخته د ځمکې د خلکو زوروره مینه له وژلو او وینـو تویولـو سره پیدا شوې ده. ډېره موده کېږي چـې د ملتونـو خـوږه او جذابـه موسیقي د جنګ او جګړې ساز او سرود دی.

ډېروخت دی چې افتخار د وېروونکي خپسکې بڼه پیدا کړې ده، چې په دیو هیکله ارابه په لاره تېرېږي او ښځې، نران، لوی، واړه لـه پښـو لاندې چیتوي.

اوس زمونږ سعادت او نېکبختي له ډېرې مشکل پسندۍ نه کار اخلي او هغه وخت يې وچولی غوړيدلی وي، چې خلک ووايي (ځـو، ځانونـه وژنو) اوس بايد د سعادت ګټلو د پاره د جنګ نغاره وډنګېږي.

هر چېرته د پولادو برق په چليدو دی، په هر ځای کـې د بلـو لمبـو لوګي او لوخړې پورته کېږي.

هغه خلک چې ډلې ډلې د خلکو د وژلو د پاره د جنـګ میـدان تـه روان دي د خپلو تورو شپو د رڼولو د پاره د توپونو د خولـو لمبـو تـه ضرورت لري.

دا ټول کارونه يوازې د قومونو د مشرانو د جاه طلبۍ د پاره دي.

هغوی لاپه مونږ باندې خاورې نه وې اړولې چـې زمـونږ پـه قبرونـو باندې د دوستۍ معاهدې کوي.

ځناور او مرغان لا د جنګ په میدان کې زمونږ پـه وينـو او هـډوکو پسې ګرځي او دغه اقايان يو له بله سلامونه او احترامونه مبادله کوي.

زمونږ په نننۍ دنيا کې هېڅ ملت نه غواړي چې يو بـل ملـت خپـل ګاونډ ووينې.

هغه کسان چې د دوی د حکومت دوام زمونږ د حماقــت نتیجــه ده هره ورځ د قهر او کینې احساس زمونږ په روح کې تقویه کوي او هغــه اور ته لمن وهي چې دوی په خپله بل کړی دی.

ښایي چې له یوه سیوري لاندې ارام کښېناستل د یوې چینې خوږې اوبه څښل، له یوې ګڼې او ګورې ونې لاندې له خپلو رویاو سره مشغولا خوند او لذت ولري، مګر د نن ورځې انسان له دې ټولــو خونــدونو نــه زیات خوند د خپلو ورونو په وژله کې مومي.

هغه وخت چې سپېدې چوي او د رڼا پېغام جهــان تــه راوړي، هغــه وخت چې د سحر مرغه نغمه سرایي کوي دغه جګړه مار انسان د وژلو او وینو تویولو په فکر کې وي او له کینې نه کار اخلي.

(هوګو)

حضرت محمد"ص"

هغه (ص) پوهیده چې د عمر وروستۍ سلګۍ ده او د ژوند رڼا کلــه د مازیګر زېړې لمر د رنګ ساعت له سترګو پنا کېږي.

دی به تل په فکر کې ډوب و او په هېڅا به یې پړه نه اچوله.

چې په لاره به روان و. له هرې خوا سلامونه پرې ویل کېده، ده به هم هرچاته په مهربانۍ ځواب وایه.

په ږیره کې یې شل ویښتان سپین نه لیدل کېده او زهیرتیا یــې ورځ په ورځ زیاتېده کله به چې اوښانو اوبه څښلې دی به ورتــه ودریــده او هغه ورځې به یې په زړه ګرځېدې، چې ده به د خپل تره اوښان څرول.

هر وخت به د خدای په درګا کې په راز او نیاز مشغول و.

خوراک یې بیخي لږ و او ډېر ځله به یې په نس پورې تېږي تړلې.

په خپل لاس به یې خپلې مېږې لوشلې، چې جامې به یې و شکېدې په زمکه به کښېناست او خپل کالي به یې په خپله ګنډل.

د ځوانۍ قوت یې نه و پاته، ډېرو روژو د ده بدن کمزوری کړی و. پــه ډېرو اوږدو ورځو کې به یې د رمضان ټولې روژې نیولې. د درې شــپیتو کالو و چې ناځاپه تبه پرې راغله.

هغه قران چې د خدای له لوري پرې نازل شوی و، ټول یې ولوســت د اسلام بېرغ یې سعید ته په لاس کې ورکړ او هغه ته یې وویل:

دا زما د ژوند وروستۍ ورځ ده ته په دې پوه شه چې بې له یوه خدایه بل خدای نشته، ته د هغه په لاره کې جهاد وکړه.

دی ډېر ارام معلومېده، مګر نظر یې د هغه لوړ پرواز عقاب غونــدې و، چې د لوړې فضا په ترکولو مجبور شوی وي.

په دغه ورځ هم دی د هر وخت په شان د لمانځه د پاره مســجد تــه راغی او په حضرت علي یې تکیه کړې وه، مومنان او مسلمانان ورپسې را روان وو او په مخکې یې مقدس بېرغ رپیده.

چې مسجد ته ورسېده رنګ یې الوتی و او خلکو ته یې وویل:

ای خلکو! که چېرې دپاک خدای ج اراده نه وای ما به له یو ړانــده او ناپوه نه څه فرق نه درلود.

زمونږ سرنوشت یې د دې له سرنوشت سره په یوه ملکــوتي پیونــد کلک وتاړه، چې په غم او ښادۍ کې راسره وي.

په دغه ښکلي بخشش باید ډېر خوشحاله شو او دا ښایسته حوره ډېره وستایو، د زړه په کور کې د کور د مېرمنې ځای باید دیته پرېږدو او ډېر پام وکړو، چې هغه بد ګذرانه او بد خویه خواښې، یعنې عقل د دې ښکلي نازنینې ناوې زړه ازار نه کړي.

اوه! یوازې همدغه جنۍ په ما باندې نه ده ګرانه د دې له خور سره هم زه ډېره ټینګه علاقه لرم.

خور یې له دینه لږ څه لویه او جدي شانته ده چې (امید) ورته وایي:

څومره به ښه وي چې دغه مهربانه ملګرې چې له ډېرې مودې زما د سعادت پانګه ده تر هغه وخت راسره وي، چې زما د ژوند ډیوه مړه شي او ژوند خاتمه ومومي.

(ګوېټه)

له مرګه نه وېرېږم

له مرګه نه وېرېږم، که څوک راته ووايي چې نـــن شـــپه مـــرې زه بـــه ووايم، چې د خدای رضا مې قبوله ده، مګر خدای دې نه کا چې څـــوک راته ووايي د يوه تن ژوند ستا له لاسه تريخ دي.

(کانت

اجتماعي عيبونه

هغه څوک چې له ټولو اجتمــاعي عيبونــو، يعنــې لــه خودپرســتۍ، تعصب، خطا کارۍ او دروغو نه خلاص وي له اجتماع ســره بــه دومــره مخالف وي، چې بې له انزوا نه به هېڅکله ژوند ونه کړی شي.

(ګوستاولويون)

د غم خوښي

زما دا خبره بې له پوهانو بل چاته مه کوئ، ځکه چې ناپوهان بې له ملنډو په نور څه نه پوهېږي.

زه غواړم هغه څوک وستایم چې ځانته اور لټوي او لکه پتنګ سره اور ته ځان غورځوي.

د عشق په شپو کې چې د ژوند نیالګي کرل کېږي او د حیات ډېوه لاس په لاس ګرځي د سپینې سپوږمۍ په لیدلو ستا په روح کې یو مرموز هیجان پیدا کېږي، ته بیا خپل ځان د تورتم په زندان کې بندي کړې، ځکه چې هره ګړۍ د یوه مقام ارزو درسره وي.

ته بیا د اوږدې لارې او د ګران سفر له غمه خلاصیږې او خپله اروا په بیره د نورو او صفا چینې ته استوې، چې د شوق په لمبه لکه پتنګ ځان ستي کړي.

ترڅو چې په دغه نکته پوه نشې (مړشه چې ژوندی شې) په دغه تورتم او تیاره جهان کې به لکه نوم ورکی مېلمه او سېږې.

(ګوېټه)

د ژوند لوبه

څه موده ما او تا یو له بله زړونه تړلي وو او په غم او ښادۍ کې ملګري وو.

په وارو وارو مو د ښځې او مېړه لوبه شروع کړه بې له دې نه چې خبره جګړو او دعوو ته ووځي.

ډېر ځله مو یو له بل سره وخندل د دوو مینو غوندې د بل په مخ د مینې لاسونه راښکل، شوخي مو وکړه یو له بله مو خوله واخیستله او خوله مو ورکړه.

په اخرکې مو د وړو په شان په ځنګلونو او کښتونو کې د الاداد او پټپټاني لوبه شروع کړه او یو له بله داسې پټ شوو، چې تر اوسه مو سره نه دي موندلي. (هاینه)

پوهه

د پوهې قوت ته وزرونه مه پیداکوئ، بلکې څه سرپ ورپورې وتړئ.

(بیکن)

هر چا وځورولم

ځینو په خپل عشق وځورولم، ځینو په کینه زما زړه ازار کړ.
چا د عشق په زهرو زما ډوډۍ ولړله.
چا زما د شرابو په پیاله کې د کینې زهر توی کړه.
مګر له هر چانه هغه چا ډېر وځورولم چې نه یې راسره کینه پیدا شوه او نه مینه.

((هاینه))

زما ترانې

زما ترانې ټولې په زهرو لړلې دي.
ولې به نه وي لړلي، ایا تا زما د زندګۍ په جام کې زهر توی نه کړه؟
زما ترانې ټولې په زهر ولړې دي، ولې به نه وي لړلي ایا زه په خپل زړه کې په زرهاو ماران نه لرم؟
ایا له دغو ټولو مارانو علاوه ته زما په زړه کې ځای نه لرې، ای زما دلداره!

(هاینه)

د هوسونو مرګ

زما هوسونه مړه شوه، مګر زه لا ژوندی یم.

ما خپل زړه له خوږو او خوندورو رویاو څخه وشکاوه او مړ نه شوم.

اوس ماته بې له رنځ تېرولو او غم خوړلو نه نور څه نه دي پاته.

زما غلی او چوپ زړه د همېشه د پاره د امیدو له تودوالي محروم دی.

زما د سرنوشت طوفانونو زما د ژوند تر او تازه ګل مړاوی کړ اوس زه یوازې له نا امیدۍ او افسرده ګۍ سره مخامخ یم او د نجات وروستۍ ګړۍ ته ګورم.

زه هغه وچه پاڼه یم، چې منی او خزان یې لیدلی، مګر دا لا په لغړ ښاخ پاتې ده او د ساړه ژمي بادونه یې رېږدوي. (پوشکین)

د شاعر حال

ترڅو چې د هنر رب النوع تازه طعمه ونه غواړي شــاعر غلــی او ارام دی.

دی هم د نورو غوندې په خوړو او اوبو پسې هڅه کوي او د وګړو پــه شان په ډېرو وړوکارونو باندې بوخت وي.

د ده اسماني سرینده غلي وي او هېڅ غږ ترینه نه خیژي.

زړه یې له غم او رنځه فارغ وي او د ژوند له مبتذلو خوښیو سره یــې تعلق وي.

لنډه دا چې د جهان بې هنره خلکو غوندې عادي ژوند لري.

کله چې ناڅاپه د هنر رب النوع د شاعر په زړه کې څه واچــوي روح یې لکه ګربته، چې له درانه خوبه پاڅېږي ریږدي او له دغــه احمقانــه وخت تېرولو څخه خوابدي کېږي.

د جهان له عادي شور او غوغا څخه تښــتي او خپــل ســر د خلکــو ناخیزه بوتانو ته نه ټیټوي، بلکې په ډېر قار او ټینګار لــه دغــه عالمــه کناره کېږي. د ډکو سیندونو په موجونو او د ځنګلو په شاعرانه زمزمــو پسې روانېږي

(پوشکین)

شاعر ته

شاعره! د خلکو په ستاینه مه غولېږه! ځکه چې د مــدح او تحســین نغاره ژرغلي کېږي.

د احمقانو او بېشعوره خلکو خندا او وینا ته غوږ مه ږده!

تل غلی، جدي او ټینګ اوسه!

ته پادشاه یې باید د شاهانو غوندې په انزوا کې ژوند وکړې.

ته خپله لاره مه پرېږده او هغه ځای ته ولاړ شه، چې ستا ازاد طبیعت یې درښيي.

ته د خپلو هغو اندېښنو او خیالاتو محصول، چې په تا باندې ډېر قدر لري خلکو ته وړیا ورکړه او په خپله دغه بخشش له چا نه مه غواړه.

اجر او مزدوري مه غواړه، ځکه چې ستا مکافات بې له تا نه بل څوک تا ته نشي درکولی.

ته په خپله د خپل ځان قاضي یې، ځکه چې هېڅوک ستاپه باب کې تا غوندې سختګیر نه دی.

ای مشکل پسند هنرمنده! ایا ته په خپل کار په خپله خوښ یې؟ ایـا ستا زړه خوشحاله دی؟ که دغسې وي نو بیا څه پروا ده که خلک له تا سره دښمني وکړي او تاته بد ووايي.

پربړده چې احمقان د هغه معبد په غولي کې لاړې توکړي، چــې پــه محراب کې یې ستا د نبوغ اور لمبې کوي. پربــړده دوی د خپلــې بــې عقلۍ په وجه ستا د ځلاند مشعل پایې ولړزوي.

(پوشکین)

ادب او محبت

پام یې نه و، د دې په ځای چې په ډېر ادب راته (تاســو) ووایــي، پــه ډېره مینه یې راته وویل: (ته)

په دغه وخت کې د خوشحالۍ او خوشبختۍ خیال زمــا مضــطرب او پرېشانه روح ونمانځه او عاشقانه مچې یې ترې واخیستله.

زه اوس د هغې په مخکې ولاړ یم او یوه ښېبه ترېنــه ســترګې نشــم اړولی.

په خوله وایم: ای ښکلې پېغلې (تاسو) څومره په ادب یاست، مګر په زړه کې وایم:

ته پر ما باندې څومره ګرانه یې.

(پوشکین)

د حقیقت اظهار

که زه د حقیقت په اظهار کې زیان ووینم پروا نشته، خو چې حقیقت زما د چوپوالي په وجه زیان ونه ویني.

(مترلینګ)

پیغمبر

د معنی تنده او تلوسه راسره وه.

په چوپه او غلې بیدیا کې لالهانده ګرځېدم.

هغه پرښته چې شپږ وزرونه لري له پاسه راکوزه شوه او خپلې ګـوتې یې چې له خوب او خیاله سپکې وې زما سترګو ته رانږدې کړې.

ما د وارخطا ګربتي غوندې خپلې سترګې راننویستې.

د هغې لاس زما د غوږونو له خنګه تېر شو زما په غوږونو کې ناڅاپـه یو مرموز اواز پیدا شو.

همدغه وخت ما د اسمان دړه د تپېدو اواز واورېده.

د دریاب له موجونو لاندې مې د بحري حیواناتو تګ راتګ ولیده.

د کورو په بوټوکې مې د تاک څانګې او پاڼې لیدې، چې وده کـوي او لوییږي.

پرښته زما شونډو ته رانږدې شوه زما هغه ژبه یې رانه پریکړه چې کار یې نیش وهل وو.

بیا يې په خپلو لاسونو چې په وینو لړلي وو یوه بله ژبه زما پــه خولــه کې کښېښوده.

زما په ځیګر يې تېره توره ومنډله زما رپیدونکی زړه يې راوایســت او د اور سوځوونکې لمبه يې زما په سینه کې ننویستله.

زه د یوه مړي په شان غلې او بې حرکته د بیابان په شګو کې پرېــوتم دغه وخت مې ناڅاپه خدایي غږ تر غوږه شو، چې ماته يې ویل: پاڅېږه! سترګې وغوړوه، د خدای فرمان ته غوږ ونیسه او د اجــرا د پــاره یــې سمدلاسه روان شه له بیابانونو او دریابونو نه تېر شه په خپلو خبــرو د ایمان اور د خلکو په زړو کې بل کړه!

(پوشکین)

د نېکانو ارمان

د نیکانو لوی ارمان دا دی، چې د سړو جوړولو په کار کې برخه ولري که څه هم د دوی کار پټ پاته شي او څوک پرې پوه نشي.

(سپنسر)

قبر او ګل

قبرسره ګل ته ویل:

ای د عاشقانو ګله! هغه د اوښکو څاڅکي چې هره شپه د چرګ غـړ او سحر له سترګو ستا په ښکلي بڼه راتویېږي ته پرې څه کوې؟

ګل وویل:

اول ته راته ووایه! هغه چې ته یې هر وخت خپلې ګېډې ته ننباسـې څه ورسره کوې؟

قبرو ویل: ګله! زه له هرې اروا نه چې ماته یې سپاري پرښته جوړوم او اسمان ته یې لېږم.

ګل وویل: قبره! زه دغه اوښکې ورو ورو د عطرو او عسلو په صـورت تبدیلوم او خلکو ته یې ورکوم!

(هوګو)

افتخار

دا طلايي سکه چې د دنيا په بازار کې د افتخار په نامــه چلنــد لــري هېڅ ګڼمه.

هو! زه ورته په کرکه ګورم او له پښو لاندې يې کوم.

هغه چې د خپل هنر مزدوري غواړي د ټيټ فطرت خاوند دی.

هغه چې د دغه بازار په سرو او سپينو پسې لېوال دی پرېږدئ، چــې دې بې ارزښه سکې ته لاس وغځوي.

دا سکه هغه څوک اخلي چې ځان خرڅوي.

که ته غواړې چې دغه خلــق وپېــرې، نــو راشــه دوی ټــول ځانونــه خرڅوي.

ته بايد دوی ته يو مناسب قيمت وټاکې او خپله هميانۍ وشرنګوې.

که داسې ونه کړې، نو د دوی په تقوی اعتراف کوې.

اياته نه پوهېږې چې دوی ټول د تقوی خاوندان دي.

افتخار او تقوی تل اوږه په اوږه وړاندې ځي.

ترڅو چې دنیا شته خلق د تقوی بها په افتخار تادیه کوي.

د افتخار د سکې اواز دی، چې دنیا يې په پښو ودرولې ده.

ماپرېږدئ، چې د جهان د پرهېزګارانو په مقابل کې بد معامله اوسم.

پرېږدئ چې زه د افتخار خاوندانو ته هېڅ ښکاره شم.

زه چې ځان د دغسې خلکو په مخکې وینم زړه مې خپلې اندازې نـــه زیات د حقارت تمنا لري.

زه دغه طلایي سکه چې د جهان په بازار کې رواج لري او د افتخار په نامه یادېږي هېڅ ګڼمه او په نفرت ورته ګورم.

زه اوس د افتخار او تقوی غوندې وړو څیزونو په مخکې نه یم ولاړ.

زه دغه وخت له ډېرو لویو حقایقو سره مخامخ یم، چې یا باید غلی او چوپ پاته شم یا باید ډېرې لویې خبرې وکړم.

ای زما پوهې او هوښیارۍ! راشه هغه څه ووایه چې د نورو په فکر کـــې نه راځي.

(نیچه)

څه غواړم؟

د ډېرو خلکو له پټو رازونو خبر شوم، مګر له ځانه لا خبر نه یم.

زما سترګې ماته دومره نږدې دي چې ما نشي لیدای.

زما زړه غواړي چې له ځانه څه قدر لرې شم او خپله څېره ووینم، مګر دومره لرې نه لکه چې له غلیم نه لرې یم.

اوس زما ډېر نږدې دوستان هم له مانه ډېر لرې دي.

زه غواړم د دوست او دښمن ترمنځ یوه فاصله ولرم، ترڅو چې هغه څه په ځان کې ولیدی شم چې په ماکې شته.

اوس پوه شوې! چې زما زړه څه غواړي؟

(نیچه)

د بډای فقر

لس کاله کېږي چې یو ځاڅکی باران په ما باندې ونه ورېده.

د یوه سړي ورېمه په ما ونه لګېده، د مینې او محبت پرخه زما د زړه په کښت پرې نه وته، ځکه چې په دغه ځمکه هېڅکله باران نه ورېږي.

زما پوهې! زه اوس تاته مخ اړوم او تاته اسره لرم چې په داسې وچکالۍ کې ته وچتوب غوره نه کړې.

له تا نه هیله لرم چې زما د پاره روح خوښونکې ورېمه، زړه خوشحالوونکې پرخه، ژوند پالوونکې او ریا شې.

پخوا تر دې ما ورېځو ته ویل چې زما له مخې نه لرې شې، چې د رڼا پلوشه په ما باندې ډېره پرېوځي او مخه مې ښه رڼا کوي.

اوس د هغو ورېځو په لاره کې دامونه ږدم، چې ګوندې یوه شېبه زما په سر باندې سیورۍ شي او زما خبر واخلي.

پخوا له دېنه په تریخ حقیقت پسې ګرځېدم اوس د تصادف ځنو ته لاس غځوم او غواړم، چې میلمه پالونکی شم، خپله برخه او دخپل وچولي لیک له ځانه ونه شړم، نن زرتش له خپلې سختې نه لاس اخیستی دی او لکه تود باد، چې کنګل ویلې کوي خپل ملایمت ځرګندوي.

تر اوسه لا په خپل کوهستان کې انتظار کاږي، مګر د غره له لوړې څوکې راښکته شوی دی، له هغو کنګلو نه چې تل ترتله ساړه او تړلي

پاته کېږي یو قدم را ټیټ شوی دی ستومانه دی، مګر خوشحاله معلومېږي.

غلی شه! چې حقیقت لکه ټینګه وریځ زما په سر تېرېږي د وربځې له زړه نه یو غیر مریي برق ځلیدونکی دی.

حقیقت ورو ورو له ډېرو لویو پټه پایو او پلو څخه زما په لوري رابښکته کېږي راشه! راشه! ګرانه حقیقته.

چوپ شه! دا زما حقیقت دی، چې په ځیرځیر او خواږه اضطراب راته ګوري او کتل یې لکه د ستورو کتل جذاب او شیطنت امیز معلومېږي ته به وایي چې زما د نېکمرغۍ راز یې په خپل حدس موندلی دی او پوه شوی دی، چې نن ولې د غره له لوړې څوکې رابښکته شوی یم، ولې ملایم او ارام یم؟ ته به وایې چې له لیدو او کتو یې یو ګلرنګه بښامار ته خوله وازه کړې ده.

غلی شه! چې زما حقیقت څه وایي؟

افسوس دی ستا په حال ای زرتشته! ستا حال د هغه چا غوندې دی چې سوچه زر یې خوړلي وي، اخر به ستا ګېډه څېرې کړي او دغه زر به تربنه وباسي.

زرتشته! ته له اندازې نه زیات بډای، له حده زیات د خلکو سترګې بربښوې او په زړونو کې ځانته حسد پیدا کوې.

زه د ستا د ځلیدونکي رڼا په مخکې درېدای نشم او سیوري ته پناه وړم او رېږدم.

بډایه! څه ولاړشه! څه روانېږه ای زرتشته له خپل لمر نه لرې شه! ته غواړې چې له خپلې هغې رڼا نه چې له سره ډېره زیاته ده نورو تـه پـه لپو لپو څه ورکړې.

ته په دې نه پوهېږې، چې هغه شی چې له تاسره په رښتیا زیـات دی په خپله ته یې.

که غواړې چې چاته څه ورکړې له ځانه تېرشه خپل ځان ورکـړه ای زرتشته!

ته وایې لس کاله کېږي چې یو څاڅکی باران پـه مـا بانـدې نـه دی وریدلی. د یوه سړي وږمه راباندې نه ده لګېدلی، د مینې شبنم زما پـه زړه نه دی پرېوتی.

ته دا اسره لرې چې په مینه درته وګوري او تا ښه وګڼي.

ایا ته نه پوهېږې چې د خوشبختۍ پلوشو او حرارت شاوخوا ځمکـه سوځولې هغه زمکه چې له بارانه محرومه ده له عشقه هم څه برخه نه لري.

اوس ستا ستاینه څوک نه کوي، بلکې ته د خپل دسترخوان د پوټـو ټولوونکو ستاینه کوې.

زه تاپېژنم چې ډېر فقیر بډای یې.

ستا ډېر شته تا په عذابوي، ته خپل ځان په ډېـره ورکـړه سـتومانه کوې، خپلې ارامتیا نه ګورې له خپل ځان سره علاقه نه ښیې.

ستا باطن همېشه هماغه شان په شکنجه کې دی، لکه چــې پــه یــو انبار کې له اندازې او ګنجایش نه زیات غنم واچول شي یا په یو زړه کې له حده زیاته مینه پیدا شي. ته خپل ځان قربانوې، خــو څــوک ســتا، ستاینه نه کوي!

ای بې پوهې هوښیاره! که غواړې چې په نورو ګران شــې بایــد ډېــر فقیر شي.

دا خلک له هغه چاسره مینه کوي، چې په زحمت کې وي هغه چا تــه یوه مړۍ ډوډۍ ورکوي چې وږی وي.

ای زرتشته! که غواړې چې چاته څه ورکړې، نو خپل ځان ورکړه او له ځانه تېر شه! زما خبره واوره، زه ستا حقیقت یم!

(نیچه)

هېرول

هغه څوک چې څه نشي هېرولی ښه سړی نه دی.

څوک چې همېشه د بل د ملامتۍ له خاطره له ځان سره څه ساتي د ښه زړه خاوند نه دی.

له هر چا نه لرې

رټل او رټل کېده يو هم ښه نه ګڼم او له دواړو نه کرکه لرم.

د چا اطاعت نشم کولی او له چانه اطاعت هم نه غواړم.

هغه چې له ځانه نه وېرېږي بل هم نه ويروي.

په نورو باندې هماغه څوک حکومت کولی شي چې نور ويروي.

زه به څنګه دغه کارته زړه ښه کړم چې د خپل ژوند په اداره هم نه يم خوښ.

زه غواړم چې د ځنګله يا د سيند حيواناتو غوندې يوه شيبه ځان هېرکړم چېرته يوازې کښېنم.

له خپلو لرې اوږدو روياو سره مشغول شم.

خپل ځان له ډېر لرې ځايه دلته راوبولم.

له ځانه زړه وشکوم او بې له ځانه له بل چاسره څه مشغولا ونه لرم.

(نيچه)

د شاعر خوشبختي

د کلي رونق اوښتی دی، د خزان سیلۍ ټوله ښـکلا لـه ځـان سـره وړېده، مګر شاعر د تېرو په یا د خپل غم سپکوي.

دی فکر کوي چې له داسې بدایعو نه یوه ښکلې تابلو جوړه کړي چې هېڅ خارجي وجود نه لري.

دی رښتیا ډېر خوشبخت دی چې برباد شوی ښایست دخپل خیـال په دام کې نیولی او ساتلی شي.

(ایشندرف)

تسلي

د ژوند پاڼه زیړه ده. اوس تا تورو خاورو تـه سـپاري او دی د خـاورو اولاد دی، مګر غم مه کوه! ستا له خاورو نه به یو داسې نیالګی زرغون شي، چې هر کال به نوي ګلونه نیسي او هر پسرلی به ستا په یاد عطـر افشاني کوي.

(ورکرت)

هابیل او قابیل

د قابیل نسله! ته ارام ویده شه! ښه څکه، تل موړ او خوشحاله اوسه! څکه چې ژوند تاته په ډېره مینه خاندي.

مگر ته ای د هابیل نسله! ټول عمر په خوارۍ او بدبختۍ کې غوټه اوسه او په زحمت مړ شه!

د قابیل اولاده! ډېرخوشحاله اوسه څکه چې اسمان تاته په ډېر ښه نظرکتلي دي او ته یې خوښ کړی یې.

د هابیل اولاده! ته همدغسې په غمونو، زحمتونو او سختیو کې تل ترتله ژوندکوه!

د قابیل زوزاده! خانده او خوشحالېږه، څکه چې ستا کښت ډېر ښه راغلی او ستا رمې کال په کال زیاتېږي.

مگر ته ای د هابیل زوزاده! همدغه شان په لوږه شپې سباکوه او فریاد کوه.

د قابیل بچیو! تاسې تودو نغریو ته نزدې کښېنئ او ځانونه تاوده کړئ، مگر تاسې ای د هابیل بچیانو! لکه گېدړان په سمڅو او غارونو کې له سړو نه ورېږدئ او ورپیړي خپل ټبر هم زیات کړئ او هرکال نوي اولادونه راوړئ.

مګر تاسو ای د هابیل نمسیانو! خپله اشتها وسـېځئ او لـه خپلـې کمپلې نه هېڅکله پښې مه باسئ!

د قابیل ټبره! ته د ځنګلونو د حشراتو غوندې تل خوره او غټېږه!

مګرته د هابیل ټبره! له خپلو اولادونو سره په کورونو او کوڅـو کـې سرګردانه ګرځه!

اه! د قابیل نسله! که ته مرهم شې ستا په غوښو و هډوکو به ځمکـه تیاره شي او کښت به یې ډېر ښه راشي، مګر ته ای د هابیل نسـله! پـه ژوند هم څه حاصل نه لرې او هېڅ لاس ته نه درځي.

مګر ګوره! ای د قابیل نسله سره له دغو ټولو شیانو یو لوی شرم هـم ستا په برخه رسېدلی دی، هغه دا چې ستا په حکومـت کـې (پالـه او کرکۍ د سرنېزي په مقابل کې مغلوبه ده.)

ته! ای د هابیل نسله، دا ځمکه پرېږده او اسمان ته خېژه ځکـه چـې ځمکه یې ستا د پاره نه ده پیدا کړې.

(بودلر)

سخاوت

سخاوت دا نه دی چې سړی چاته ډېر څه ورکړي، بلکې په ځای ورکړه سخاوت دی.

(لاربروبر)

بې اسرې

یتیم هلک وم، د دنیا له شتو نه مې دوه رڼې سترګې درلودې چې د زړه ارامتیا پکې لیدل کېده.

زه په ډېر امید د لویو ښارونو خلکو ته ورغلم، مګر دوی ماته څه اعتنا ونه کړه ځکه چې دوی ته ډېر زرنګ ښکاره نشوم.

شل کلن وم چې یو پټ اور زما په زړه کې بل شو او یو ناڅاپه چې راته ټولې ښځې ښکلې او ښایسته ښکاره شوې زه په ټولو مین شوم، مګر په دوی کې یوه هم په ما مینه نه شوه او یوې ته هم زه ښکلی ښکاره نشوم. که څه هم ما وطن او پادشاه نه درلود، مګر بیا هم د جنګ میدان ته ورغلم چې مړ شم، خو مرګ قبول نه کړم.

زه اوس نه پوهېږم چې دلته څه کار لرم او د څه د پاره یم؟ ماته دانه ده معلومه چې دنیا ته پخوا له وخته راغلی یم او که وخت رانه تېرشوی دی.

(ورلن)

خلک او شاعر

یوه ورځ هغه لوی او پراخه میدان هغه لوړ او اوچت غره ته وویل:

(ستاپه وچولي کې د ژوند نخه هېڅ نشته، ستا پرمخ باندې همېشه د سیلیو او بادونو څپېړې لګېږي)

په همدغه وخت کې د اولس خلکو شاعر ته وویل: ستا سرو کار تل له خیال او اندېښنو سره دی او ستا د وجود هېڅ نه دي په کار.

سنګین غره په ځوا ب کې وویل:

(زه یم چې ستا له سینې نه هر راز بوټي راکاږم، د غرمې سـوځونکي تودوخه په خپل ساړه دم باندې سړومه، د طوفاني ورېځو مخه نیسم په خپلو ګوتو د واورو بځري جوړوم او ذخیره کوم یې زما له سینې څخه د اوبو لښتي روانېږي او تاته د ژوند پیغام دروړي)

شاعر هم خلکو ته وویل: (پرېږدئ چې زه سر په زنګانــه کښـیږدم او فکر وکړم ایا تاسو نه وینئ، چې زما د زړه له چینې نه ډېرې خوږې اوبه راخوټېږي، چې د بشرتنده ماتوي.

(ګویته)

انسان

همېشه وېرېدل، په هر وخت کې هیله او اسره لرل، هر کله د پخوانیو خاطراتو یادونه، دایمي شکایتونه، مسلسله ناراضایتي، د دروغو په لذت پسې افسوس او ارمان، په حقیقت پسې هېڅکله نه ګرځېدل، خپل ځان له خپل اصلي قېمت نه کله زیات او کله کم ګڼل، یوازې په غم او محنت کې ځان پېژندنه او د ګور په غاړه د ژوند په ماهیت پوهېدل.

دا دی د انسان حقیقت یا لږ تر لږه زما مفهوم او معنی سره له دغو ټولو خبرو زه په خپل ژوند کې یو حقیقي افتخار لرم هغه دا چې د دروغو په شهرت پسې هېڅکله نه یم ګرځېدلی.

هېڅکله مې بې د عشق له درشله بل شي ته سرنه دی ټیټ کړی. زه عشق همېشه له ځانه لرې کړی او ببل کړي یم او د ښه نامه تنده یې په ماکې پیدا کړې ده، مګر عشق او افتخار یوه هم تر اوسه پورې بې د زړه له غمه نور څه نه دي راکړي

(الفیري)

په انګلستان کې

د غم داستان بیانول او داسې څوک لرل چې په دغــه داســتان پــوه شي او خپل پټ غمونه پکې ووېني د غمجن زړه د پاره ډېره ښه تسلي ده.

یوه وخت دغه تسلي زما په برخه رسېدلې وه، مګر کلــه چــې مــا د انګلستان په خاوره کې قدم کېښوده.

هغه وخت چې ما د دې ځای خلک ولیدل، چې ډېرو ټینګو او تــورو وربځو د دوی له نظره شین اسمان پټ کړی دی، نو زه له دغې تســلۍ نه محروم شوم. دلته هېڅوک نشته چې د زړه په ژبه پوه شي.

اوه! دا ساړه خلک، دا یخ زړونه چې د خدای (ج) له نامه نه هم غافل پاته دي بې له طلاو څخه بل خدای نه پېژني او بې له پیسونه بل شي ته په تقدس نه دي قایل.

کشکې زما د زړه اهونه دومره پورته لاړ شي چې د الپ د کوهســتان لمنو ته ورسېږي، ښایي چې هلته داسې خلک ومومي چې د عاشــقانو د زړه په غمونو او رازونو پوهېږي.

(الفیري)

غويي

ای د فصلونو اوکښتونو پالونکیه!

ای وفادار خدمتګاره! ته د ډېر لوی او ارام قوت ښکارندوی یې.

زه له تاسره ډېره مینه لرم ته په ما باندې ډېر ګران یې.

له تاسره د صلح غوښتلو او عزه النفس روح موجود دی.

ته لکه یوه خاموشه مجسمه خپلې کروندې ته ګورې او د دې د پاره چې د فداکارۍ وظیفه ترسره کړې په خپله خوښه درانه جغ تـه سـر ټیټوې.

ته د انسان په خدمت کې د موقر فرمان بـردار پـه ډول خپـل عمـر تېروې، هر وخت چې هغه تا وهي او ژوبلوي دې ته ورته سر راګرځـوې او په صبر او تحمل ورته غلی او ارام ګورې.

ته پوهېږې چې د جهان ودانول ستا وظیفه ده.

ته د انسان د تیرې په مقابل کې څه نه وایې او شکایت ستا عادت نه دی.

ته سرکشي او نافرماني نه کوې، مګر زه ستا د دردمند روح اواز اورم چې د بخار په ډول اسمان ته خېژي.

زه ستا د درد خفیفه ناله اوروم، چې د اسماني سرود او د فداکارۍ د سرود په شان په دغه فضا کې خپرېږي.

ستا حقیقت په دغه شنه او غلي کښت کې ځای لري.

زه په همدغه هنداره کې وینم ای وفا دار خدمتګاره!

(کاردوچې)

د تاګور نغمې

هغه ماشوم چې ډېرې ښایسته شاهانه جامې اغوستې دي او د جواهرو قېمتي امیل یې په غاړه دی ډېر ښکلی ښکاري، مګر د نورو ماشومانو غوندې معصومانه لوبې نشي کولی او هغه خوشحالي ده هېره کړې ده.

دی چې هر قدم اخلي ښایسته جامې یې په پښو کې نښلي.

له ده سره تل دغه ډار ملګری دی، چې کالي یې په خاورو نشي ځکه له نورو نه لېرې لېرې ګرځي او یوازې معلومېږي.

د ده حرکت ازاد نه دی او له خاورو نه ډېره ډډه کوي.

د ماشوم مورې! د ماشوم دغه راز پاک ساتل چې دغومره قید او تکلیف ورسره وي ماشوم ته زیان رسوي او له ډېرڅه یې محروموي.

همدغه شی دی نه پرېږدي چې د ژوند په صحنه او د انسانانو په ډله کې داخل شي.

(۲)

چېرته چې زړونه له ډار او وېرې څخه په امن کې دي سرونه هر ځای ته هسکیدلي شي.

چېرته چې علم او فکر ازاد دی.

چېرته چې دغه لوی جهان په وړو وړو فکرونو نه کوچنی کېږي.

چېرته چې کلمات د حقیقت او راستۍ له کومي څخه راوځي.

چېرته چې بې نتیجې کوښښونه لاس غځوي او مطلب ته رسېږي

هلته چې د کار او عمل لاسونه نه دي تړلي.

هلته چې د استدلال د چینې رڼې اوبه د عنعناتو وچ ځنګله تــه لاره نه لري.

هلته چې ذهنونه او دماغونه نشو و نما کوي.

لویه خدایه! ته ماپه دغسې فردوس او ازاد جهان کې له خوبه روایښ کړه.

(۳)

لویه خدایه! زما مناجات دا دي.

د افلاس نیلې زما له زړه نه وشکوه او لرې یې وغورځوه.

ماته توفیق راکړه چې خپلې خوښۍ او مصیبتونه په اسانۍ وزغملی شم.

توفیق راکړه چې غریب او بېنوا له نظره ونه غورځوم او د ډېر بې باکه قوت په مخکې هم سرټیټ نه کړم.

زه دا توان غواړم، چې د دنیا له خسیسو شیانو نه ځــان وژغــورم او خپل قوت، خپله مینه ستا خوښۍ ته وسپارم.

(۴)

بس همدغومره ارزو راته پرېږده چې هر لورته تا پرې ولیدای شم.

په هرڅه کې تاووینم او بیله تا نه بل چاته خپله مینه وړاندې نه کړم.

هوا! زه همدغومره ارزو غواړم چې یوازې له تاسره زما تعلــق وســاتي نور څه نه غواړم، ایکې یو زور لانه غواړم چې ما ستا د رضا پابند کــړي او په دغه نیمګړي ژوند کې زما سروکار له تاسره وي.

دا زولنه د مینې او محبت زولنه ده.

هغه چې له ماسره مینه لري غواړي چې له هرې خوا نــه زمــا مخــه ځانته راوګرځوي ایا ستا محبت له ما سره دغه راز نه دی؟

ته پوهېږې چې ستا مینه له ماسره ډېره زیاته ده، مګر بیا دې هــم زه ازاد پرېښی یم.

زما دوستان ما ځکه یوازې نه پرېږدي چې زه دوی هېر نه کړم.

ډېرې ورځې وشوې، مګر ما یو ځل هم ته په خپلو سترګو ونه لیدې.

که څه هم ما ستا نمانځنه په ځای نه کړه او په خپل زړه کې مې تاتــه مناسب ځای جوړ نه کړی شو، مګر بیا هم ستا مینه زما مینې ته انتظار لري.

شاعر او پرښته

شاعر: د اسمان پرښتې! که زما د سترګو یوه اوښکه او زما د شــونډو یوه بوسه ستا د پاره کافي وي زه دا دواړه له تانه نه دریغوم.

دا د دې د پاره چې که ته بېرته اسمان ته وخېژې، چې زما د عشــق یادګار درسره وي، مګر له مانه دا امید مه کوه چې زه بــه د هیلــې او اسرې د پاره یا د افتخار او سعادت د پاره حتی، چې د رنځ او غم د پاره کومه نغمه سازه کړم.

زه غواړم چې خپله ژبه غلې وساتم او د زړه خبرې واورم.

پرښته: شاعره دا څه وایې؟ زه خو د خزان سیلۍ نه یم چې اوښــکې خپله غذا وګڼم او دغه دغم اولاد د اوبو څاڅکي وبولم.

هغه بوسه چې ته یې ستایې له تانه نه غواړم، ځکــه چــې د بوســې درکولو د پاره زه تاته راغلې یم او غواړم چې ستا د وجود له کښت نــه بیحاصله ګیاه لرې کړم، چې هغه د تنګدستۍ او تنبلۍ بــوټي دي او د زړه غم نه دی.

ستا غم یوازې په خدای پورې تعلق لري.

که ستا غم هر څومره زیات وي ته د خپــل زړه دغــه مقــدس زخــم همدغسې پرېږده پټې او ملهم پرې هېڅکله مه ږده، ځکه چې د بشر د لویوالي د پاره لوی لوی غمونه په کار دي او بل هېڅ شی یــې دغــومره نشي لویولی.

شاعره! ته داګومان مه کوه چې د غم د ښــکلا ادراک تــه خاموشــي ضرور ده، ځکه چې له ټولو نه ښکلې نغمه هماغه ده چې ډېره نا امیدي په کې وي.

د زړه شاعرانو جاویدانه اواز زما په یاد دی چې بوده او تنسته یې لــه اوښکو او اهونو څخه اوبدلې ده.

ماهیخور مرغه سترې او ستومانه د ماښام په تیاره کې خپل ځنګلــه او ځالې ته راشي او خپل بچې وږي ویني، چې د ســاحل لــه څنــډې ورته رامنډې وهي او خولې یې د طعمې د پاره نیولې وي، نو دی په یوه لویه تېره کښېني او اسمان ته په ډېر حسرت ګوري.

دی پوهېږي چې بیهوده، د بیحاصله ساحل او خاموش دریاب په سر باندې د طعمې د پاره پرواز کړی او هېڅ یې نه دي موندلي.

سره له دې بیا هم دی تش لاس نه دی راغلــی او خپــل خــونین زړه ورسره شته، چې خپلو بچیو ته یې اخرینه طعمه کړي.

دا مرغه غلی او ارام په ګټه پر یوازې او خپل ځېرې ځیګر خپلــو وړو بچیانو ته وړاندې کوي په دغه وخت کې یې له څنګه وینــې بهېــږي او دی د مینې په میو مست په ځمکه پریوځي.

په دې فداکارۍ کې کله د تدریجي مرګ له شکنجې لانــدې ســتړی شي او ویره ورته پیدا شي چې د ژوند اخیرین رمق له لاسه ورنه کړي، نو ځکه نیم ژواندی را پورته شي او خپل وزرونه وڅنډي په دغه وخــت کې چې د شپې وروستۍ شومه وي د وداع یو داسې مرګاني فریاد لــه زړه راوباسي چې دریایي مرغان له ساحله تښتي او هغه مسافر چــې د سیند په غاړه تېرېږي له وحشته رېږدي او خدای ته ځان سپاري.

شاعره! ته په دې پوه شه، چې د ټولو حقیقــي شــاعرانو سرنوشــت همدغه دی چې د ماهیخور مرغه په شان د خپل زړه د وینو دسترخان خپورکړي او خلک په دغه دسترخان میلمانه او خوشحاله کړي.

کله چې شاعران له خاورو شوو اسرو، له رنځونو او غمونو له عشق او نا امیدۍ نه حکایت کوي د دوی خبرې که هر څومره ښکلي وي بیا هم له زړونو نه غم نه وړي.

د شاعر خبره لکه تېره توره داسې ده، چې په هوا کې حرکت کوي او یوه ځلانده حلقه تشکیلوي، مګر په څوکه کــې یــې همېشــه د وینــو څاڅي لیدی شي.

((الفرد دوموسه))

غم او خوشحالي

خوشحالي هغه غم دی چې پلو یې له مخه لرې شوی دی.

هغه چینه چې ستاسې خوښۍ او خوشحالۍ ترینــه راخــوټېږي پــه حقیقت کې ستاسو له اوښکو نه ډکه ده.

هرڅومره چې د غم شوکارې ستاسو د وجود لوښــي وګــروي او ژور ځای پکې جوړ کړي، هغــومره پکــې د خوشــحالۍ د پــاره ډېــر ځــای پیداکېږي.

ایا ستاسو دغه کنډول چې له شرابو نه ډک دی د کلام په داش کــې په اور باندې نه و ایښی؟

ایا دغه د دورې شپېلۍ چې په اواز یې ستاسې روح خوشحالېږي پــه تېره تېغ غوڅه شوې او جوړه شوې نه ده؟

کله چې جوړه شوې نه ده؟

کله چې په خپل زړه کې خوشحالي وینئ که خپل زړه وګورئ دا بــه درته څرګنده شي، چې هماغه څیز چې تاسو یې غمجن کــړي یاســت تاسې خوشحاله کوي.

کله چې ستاسو په زړه کې غم پیدا شي که په خپل زړه کې ســترګې وغړوئ په دې به پوه شئ، چې د هاغه شي د پاره اوښکې تویوي چــې تاسې یې خوشحاله کړي یاست.

ځینې خوشحالي لویه ګڼي او غم وړوکی، ځینې غــم لــوی ګڼــي او خوشحالي ته په کمه سترګه ګوري. زه وایم دوی داوړه یو له بله بیل نه دي او دواړه یو ځای راځي کله یو له تاسو سره مخامخ کښیني هغه بل ستاسو په بستر کې ویده وي تاســې لکــه د تــرازو شــاهین د غــم او خوشحالۍ ترمنځ واقع یاست کله چې دت لې پلې تشې وي تاسو غلي یاست.

کله چې زرګر په تاسو باندې خپل زرتلي، نو د غم یا خوشــحالۍ پلــه درنیږي او سپکیږي.

((خلیل جبران))

پارلمان

پارلمان د دولت زړه دی او د حکومت مثال لري چې په ټولو غړو یــې فرمان چلیږي.که دماغ له کاره ولویږي سړی ژونــد کــولی شــي لکــه لیونیان او احمقان چې ژوندي دي، مګر که زړه کار ونه کړی شي ژونــد ختمیږي.

((روسو))

ژوند

دا مه وایه چې ژوند یو دایمي بزم دی، ځکه چې دا خبره احمقان کوي.

دا هم مه وایه چې ژوند تل تر تله مصیبت دی، ځکه دا د بې زړه او ضعیفو خلکو خبره ده.

لکه چې د ونو شنې څانګې په پسرلي کې له خوشحالی رېږدي، خانده! لکه چې د سیند موجونه په لویو ګټو لګېږي او فریاد کوي. ژاړه!د جهان ټول خوندونه وڅکه او ټول دردونه وزغمه بیا ووایه هرڅه چې دي ډېر دي، مګر له خوب او خیال سره شباهت لري. ((پادیامانتوپولس))

قوت او جرئت

د سیند په اوبو کې مخ پورته تګ قوت او جرئت غواړي او د اوبو له جریان سره موافق تګ مړه کبان هم کولی شي.

تاریخ

هغه ماته لوی او واړه څه فرق نه لري چې هر څه ده پیدا کـړي دي او د ټولو خالق دی. هر چېرته چې هغه شته هر څه شـته او هـېڅ ځـای نشته چې هغه په کې نشته زه له دومره کوچنیتوب سره، چې هېڅ نـه یم هرڅه یمه.

ځکه چې د ځمکې، د ستورو او د شمسي کال او لاد یم.

زه له هغې خاورې پیدا یم چې د قیصـر لاس، د افلاطـون مـاغزه، د مسیح زړه او د شکسپیر نبوغ یې په ذراتو کې ګډ دي. (امرسن)

لوړه پایه

په دغه جهان کې د هر چا د لوړیدو د پاره یوه پله او پایه په کـار ده، چې هغه درد او الم دی.

((اناتول فرانس))

بدبختي

بدبختي ده، چې عقل او پوهه تربیه کوي.

((هوګو))

عقل

که غواړې چې دعقل په زیان او ضرر پوه شې، دا ومنۍ چې عقل هغه قوتونه په سړي کې وژني چې ژوند پرې ولاړ دی.

ژوندون په عمل او اراده ولاړ دی.

غوښتنه او اراده د هر پیشرفت اصل او اساس دی.

څومره چې عقل زیاتېږي هغومره اراده ضعیفه کېږي.

که انسان په هرڅه پوه شي یقین وکړه چې بیابه هېڅ نه غواړي او هېڅ ارزو به ورسره نه وي، یعنې اراده به نه لري.

عمل له ارادې څخه پیدا کېږي او اراده له ارزو څخه.

دا دواړه له هغه شي سره نه یو ځای کېږي، چې د حکیمانو او فیلسوفانو په برخه رسېدلي دي، یعنې تردد او تامل.

زه ډېرې پوهې له ژوند څخه عاجز کړی یم.

ډېر فکر د سړي قوت او مقاومت کموي.

ناپلیون، سزار او د دوی امثال هغه کسان نه وو چې ډېر فکر کوي، ځکه یې هغه څه وکړی شو چې زړه یې غوښتل.

((اناتول فرانس))

ترقي او تکامل

زه په دې عقیده یم، چې د بشر تکامل به په ډېر ځنډ انجام مومي.

د دنیا سیر ډېر بطي دی، د بشر نبوغ پــه تقلیــد کــې دی، د ابتکــار خونده یې نشته، لکه چې په فزیک کې د ثقل قانون موجــود دی چــې زمونږ تعلق د ځمکې له زړې کرې سره ساتي په روان شناسۍ کې هــم دغه قانون وجود لري او زمونږ دلچسپي د زاړه جهان سره ټینګوي.

ګویتې هم ویلي دي چې خلق لا د اصــلي ګنــاه د اتمــي برخــې پــه اختراع نه دي بریالي شوي.

((اناتول فرانس))

د ژوند ضروري شرط

ناپوهي یوازې د نېکبختۍ لازمي شرط نه دی، د ژوند ضروري شــرط هم دی. که مونږ په هرڅه پوه شو یو ساعت هم د ژونــد تحمــل نشــو کولی.

هغه احساسات چې ژوند مونږ ته ښه ښکاره کــوي یــا ژونــد راتــه د تحمل وړښیي له دروغو څخه زېږي او په موهوماتو باندې تغذیه کېږي.

((اناتول فرانس)

علم او اخلاق

له علم څخه د یوې اخلاقي نتیجې امید لرل ډېره لویه اشتباه ده.

درې سوه کاله پخوا خلک په دې عقیده وو. چې ځمکــه د خلقــت او پیدا کېدو مرکز دی او نن مونږ پوهېږو، چې د لمر یوه منجمده ټوټه ده.

اوس پوهېږو، چې د ستورو په سطحه کې څه ګازونه سوځي.

په دې هم پوه شوي یو چې دغه جهان چې مونږ پکې د ګرد او غبــار یوې ذرې غوندې یو تل د جوړولو او ورانولو په حال کې دی.

مونږ ته دا معلومه شوه چې پرله پسې ځینې ســتوري پیــداکېږي او ځینې له منځه ځي، مګر دغو خارق العاده اکتشافاتو زمونږ په اخلاقــو کې څه تغیر رانووست.

ایا نن میندې له خپلو بچیانو سره له پخوا نه زیاته مینه لري؟

ایا دغه مینه له پخوانه کمه شوېده؟ ایا اوس دښکلا په احساس کــې له پخوا نه څه زیادت یا نقصان راغلی دی؟ ایا نن د زړورو قهرمانانو پــه زړه کې له پخوا نه څه فرق لیدل کېږي؟

ځمكه لويه وي او كه كوچنۍ وي د بشر په حال كــې څــه تغيــر نــه راولي. ځمكه لويه ده په دې شرط چې غم او رنــځ پكــې وي او عشــق موجود وي.

غم او عشق د غير فاني ښكلا جاويداني مركزونه دي.

غم يو داسې نعمت دی چې قيمت نه لري.

هغه ښيگڼې چې په ځان كې وينو او هغه څه چې ژوند زمونږ په نظــر كې ښه ښكاره كوي د همدغه لوی نعمت اغېزه ده.

زمونږ ترحم، شجاعت، شهامت او نور فضايل او ملكات د همدغه شي مرهون دي.

اخلاق طبيعتاً په احساساتو باندې تكيه لري او بــس.

((اناتول فرانس))

فکر او احساسات

تاسې واياست، چې د ټولو مصيبتونو او بدبختيو علت زمونږ فکر دی، که غواړۍ چې د فکر په نحوست قايل شۍ بايد په قدرت او عظمت کې يې ډېره مبالغه وکړۍ، مګر په دې خبره بايد پوه شــۍ چــې فکــر پــه احساساتو او غرايزو باندې ډېر لږ تسلط لري.

هغه خلک چې د فکر له تاثير لاندې ډېر زيات راغلي دي هغوی هم د نورو په شان متکبر شهواني او بخيلان دي.

چېرته چې تمدن ډېر وړاندې تللی هلته هم هغه کارونه ډېــر لــږ دي چې په فلسفې اصولو اجرا کېږي.

مونږ د غرايزو او احساساتو په مقابل کې دومره ضعيف او ذليــل يــو چې زه هېڅکله يوه داسې شعوري حالت ته نه شم قايلېدلی چــې لــه طبيعي حالت سره مخالف وي.

((اناتول فرانس))

تمسخر او ترحم

هر څومره چې د انسان په ژوندانه کې ډېر فکر کوم هغومره راسره دا عقیده ټینګېږي، چې باید د بنیادم د اعمالو شاهد او قاضي تمسخر او ترحم وي.

دا دوه ښه مشاوران یو په خپله د خندا ژوند زمونږ په نظر کې محبوب کوي او بل په خپله ژړا ژوند را ته مقدس ښکاره کوي.

هغه تمسخر چې زه یې لرم بې رحمه نه دی په عشق او ښکلا باندې ملنډې نه وهي، بلکې ډېر ملایم او نېکوکار دی.

د ده په خندا قهر سړېږي او مونږ ته دا ښیي چې باید د اشرارو او احمقانو په مقابل کې له تمسخر نه کار واخلو.

که دا حس له مونږ سره نه وي، نو زمونږ په زړه کې هرګوره نفرت پیداکېږي

(اناتول فرانس)

د خلکو انتظار

خلک هر وخت په اجتماعي چارو کې ډېرو لويو تغييراتو ته انتظار لري.

دا هغه دايمې اشتباه ده چې د غيب ويلو له روح نه يې نشات کړی دی.

زه دا منم چې ژوند په رښتيا بې ثباته دی او ژوندي شيان تل تغيېر کوي، مګر د تغير محسوس نه دي.

د دنيا هره ترقي ډېره ځنډنۍ او منظمه ده.

ناڅاپي او سريع تغييرات هېڅکله نه دي پيدا شوي او نشي پيدا کيدای، ټول اقتصادي تحولات د طبيعي قواو په رحيمانه ځنډ انجام مومي.

دا خبره زمونږ له احساساتو سره مخالفه وي او که موافقه، مګر يو منلی حقيقت دی چې هرڅه هماغه شان دي چې پخوا وو.

زمونږ اجتماعي وضع د هماغه دماغو او کيفياتو نتيجه ده چې د مخه موجود و، لکه چې علت او سبب هغو احوالو ته ويل کېږي چې وروسته تر دې به موجود شي.

دا تسلسل تر ډېره وخته ديوه حال ثبات ساتي او په ژوند کې نظم او ارامتيا پيدا کوي.

دا خبره رښتيا ده، چې دغه حال نه هغه ارواګانې خوشالوي چې د نورو شيانو ډېره تنده ورسره ده او نه په هغو زړونو کې خوښي اچوي، چې شفقت په کې نشته، مګر د جهان نظم همدغه تقاضا لري او مونږ بايد تن ورته کښيږدو. مونږ بايد په خپل زړه کې يو څه حرارت او له ځان سره څه اشتباهات ولرو، مګر اني او عجيب و غريب موفقيتونه ونه غواړو او د معجزې انتظار ونه لرو.

(اناتول فرانس)

خطرناک

مونږ ته هغه کسان خطرناک ښکاري، چې روحیه یې زمونږ له روحیې نه مخالفه وي.

هغه چې زمونږ خویونه پکې نشته مونږ ورته بدا اخلاقه وایو.

څوک چې زمونږ په اشتباهاتو مبتلا نه دي مونږ ته شکاک معلومېږي او دا فکر نه کوو، چې هغوی به په نورو شبهاتو مبتلا وي.

(اناتول فرانس)

د ژوندانه مخ او څټ

ژوند لکه د زري ټوټې چې مخ او څټ لري. هغه ښکلا چې په مخ کې شته په څټ کې نشته مګر، د ټوټې اوبدانه (بافت) له مخ نه پــه څــټ کې ښه لیدل کېږي.

(شوپنهاور)

لیونتوب او حماقت

زه باور لرم چې بشر په هر وخت او په هرځای کې د خپل مصرف د پاره د جنون او حماقت کافي ذخیره لري.

دا سرمایه هر څنګه چې وي بې حاصله نه ده.

کله چې ګورم چې یوه پخوانۍ اشتباه ورکه شوه بې له دینه، چې په دغه کار خوشحاله شم د بلې اشتباه په باب کې فکر کوم چې د زړې اشتباه ځای نیسي.

زه په ډېر تشویش له ځانه پوښتنه کوم چې ایا دغه نوې اشتباه به له زړې نه ډېره خطرناکه نه وي؟ که ښه فکر وکړو زاړه اوهام او زاړه خرافات له نورو نه لږ زیات دي، ځکه چې هغه د زمانې په مرور صیقل شوي دي او ضرر یې کم شوی دی.

((اناتول فرانس))

په ځان باور

هر څوک چې په ځان باندې اطمینـــان او بـــاور لـــري خلـــک د هغـــه ملګري کېږي. په ځان باور یو داسې صفت دی چې د هر چا خوښیږي.

خلک له قطعي او یقیني مطالبو سره مینه لري نه لـــه دلایلـــو ســـره، دلیل او برهان د وګړو اندېښنې او پرېشاني زیاتوي.

اوس ساده ګي خوښوي او په ساده خبرو پوهېږي.

خلکو ته باید څنګه او څه راز ونه وایو، بلکې هو یا نه ورتـــه ووایـــو او بس.

(اناتول فرانس)

تعصب

تعصب او عدم اغماض په هر عصر کې شته.

هر څه چې زمونږ خوښ وي زمونږ پـــه نظـــر کـــې لـــوړ معلـــومېږي او نمانځنه یې کوو. که څوک مونږ ته زمونږ د بتـــانو عیـــب ښـــکاره کـــړي خوابدي کېږو.

خلک په مشکله دې ته حاضرېږي، چې د خپلو عقایدو پـــه منشـــا او منبع کې لږ غوندې ایراد قبول کړي.

که چاپه خپلو اصولو او معتقداتو کې غور او فکر کولی هېڅکله به نه وو معتقد شوي.

(اناتوس فرانس)

ځان وپېژنه!

دا خبره چې ځان وپېژنه د یوناني فلسفې له حماقتونو څخه یو لوی حماقت دی، مونږ به هېڅکله نه ځان وپېژنو او نه نور.

ټول مشکلات په همدغه ځای کې دي او په همدغې موضـوع پـورې ارتباط لري.

د دنیا جوړول دومره ګران کار نه دی لکه پېژندل یې چې ګـران کـار دی.

ښایې چې بشري نبوغ یوه ورځ دنیا جوړه کړی شي، مګر دا توفیـق به هېڅکله ونه مومي چې پرې پوه هم شي.

د بشر په پوهه او نبوغ باندې دا ډېره لویه تعدي ده، چې د حقیقت په لټون کې په کار ولوېږي. څه شی چې له پوهې نه پکې استفاده کېږي د اشیاو لږ غوندې حقیقت پېژندل او ترینه خوند اخیستل دي.

(اناتول فرانس)

شخصیت

مونږ غواړو چې خپل شخصیت له ځان سره هغه بل جهــان تــه هــم یوسو، له مونږ سره دا عقیده موجوده ده چې که څوک ځان هلته ونــه پېژني هر سعادت چې د ده په برخه وي په ده پورې به څه ربط نه لري، بلکې د بل چامال به وي.

له دینه غافل یو، چې زمونږ شخصیت دلته په دغه جهــان کــې هــم محفوظ نه دی او په ژوندانه کې څو څو ځله یو راز او بل راز کېږي.

زه چې اوس له اتیا کالو نه اوښتی یم له هغه شــل کلــن، ((مــوریس میترلینګ)) سره هېڅ شباهت نه لرم، بلکې هغه هېڅ نه پېژنم.

همدارنګه له هغه لس کلن هلک سره هم مشابه نه یم چې یوه شپېه هم په ځای نه و ناست او تل به په لوبه مشغول و.

ما ته اوس هغه پردي او بیګانه معلومېږي.

هرکله چې په دې نړۍ کې زمونږ شخصیت بدلېږي، نــو بیــا ولــې دا انتظار لرو، چې هغه بل جهان ته به یې هم له ځان سره وړو.

((مترلینګ))

بقا

پسونه طبیعتاً د سختیو په مقابل کې مقاومت نشي کولی که انســان دغه نوع د خپل خوراک د پاره نه وای ساتلی اوس به یې نسل ورک و، مګر اوس چې دغه حیوان په دنیا کې ژوندی پاته دی سعادت یــې پــه برخه نه دی ځکه چې د وژلو او خوړلو د پاره یې ساتلي دي.

هر حیوان او هر یو بوټی چې دلته وینئ، سر نوشت یې هم دغــه دی کاڼي او معدنیات هم دغه راز دي، مګر زمونږ غم دومره نــه دی چــې د دوی تغیر ووینو او په بدبختۍ یې پوه شو.

((مترلینګ))

کب

هغه کب چې یوازې ژوند کوي او هغه کبان چې په یوه ځای کې ګډژوند کوي یوه اندازه پوهه لري، مګر سره له دې ډېرکبان شته چې یوازې نه اوسیږي.

مونږ نه پوهېږو، چې د دوی د اجتماع سبب څه شی دی؟

ښایې چې دوی به د ځینو ځناورو او بلاګانو له ډاره او د ځان ساتلو د پاره یو ځای شوي وي، مګر همدغه ګډ ژوند او یو ځای اوسېدنه د دې سبب وګرځیده چې انسان یې ژر ښکارکړي.

((مترلینګ))

هغه چې دنیا ته رانغله

په ملیاردونو نطفې ضایع کېږي او په دې باب کې تاسې ډېــر افــراط کوئ.

ستاسو ښځې ډېرې لږې نطفې قبلوي چې هغه په انسانانو بــدلیږي، هغه نطفې چې ضایع کېږي او څه ترینه نه جوړېږي ستاسو د خوابــدی او خپگان موجب نه گرځي، تاسو ته معلومه ده چې دغه په ســلهاو زرو ملیاردونو نطفې، چې په هره پیړۍ یا نیمه پېړۍ کې له دې جهانه ځــي او هېڅ ترینه نه جوړیږي د انسانیت توان په کې شته او بالقوه انسانان ورته ویلی شو، مگر دوی ته هغه چانس نه پیداکېږي چې مونږ غونــدې انسانان شي، لکه چې مونږ ته هغه چانس پــه لاس نــه راځــي چــې د مشتري کره رانه جوړه شي او هغومره عمر ولرو.

ایا دغه بالقوه انسانان د فکري او معنوي ژوند خاوندان وو او که نــه؟ که نه وو، نو څنگه ورته بالقوه انسانان ویلی شو؟

اوس چې دوی مړه شو او مونږ غوندې نشو ایا د دنیا په اوضاعو کــې څه تغیر راغی؟ ایا د دوی ځای تش پاته شو او هغه کار، چې بایــد دوی سرته رسولی وای سر ته ونه رسېده.

((مترلینگ))

څنګه به یو؟

مونږ غواړو چې په هغه بل عالم کې هم خپل ځان وپېژنو او پوه شــو، چې ته (اسمیت) بې زه (موریس) یم، مګر دانه ده معلومه چې هلته بــه خپل کوم شخصیت غوره کوو؟

ایا ته به دا غواړې چې زمــونږ د بــدو کــارونو ســزا بــه زمــونږ کــوم شخصیت ویني؟ هغه موریس چې اوس له اتیاکالو نه اوښــتی دی، کــه هغه شل کلن موریس به وي چې بېل شخیصت یې درلود.

په رښتیا چې مونږ تر اوسه نه یو پوه شوي، چې په څه صــورت بــه د خدای حضور ته وړاندې کېږو، سپین ږیــري بــه یوکــه ځوانــان او کــه ماشومان.

(مترلینګ)

ستاسو فکر

ستاسې فکر چې هرڅه وي تاسو هماغه یاست.

هېڅ امکان نه لري، چې څوک له خپل فکره لوی شي یا د خپل فکــر له حدودو څخه تجاوز وکړي.

(مترلینګ)

که طبابت ترقي وکړي

ښايي چې یوه ورځ طبابت دومره ترقي وکړي چې طبیبـان د سـړي زړه او نور زاړه له کاره وتلي شیان بدل کړي او د سر په کوپړۍ کې هـم نور ماغزه واچوي.

لکه چې زاړه ماغزه بدل شي، نو طبعاً دغه حافظه هم نه پاته کېـږي چې د تېر ژوند پوهه او معلومات،کینه او مینه یا نــور خــاطرات پکــې ساتلي دي، چې دا حافظه لاړه شي هغه شخصیت هم درومي چــې لــه دغې حافظې سره ټینګ تعلق لري.

په دغه صورت کې بیا څوک خپل ځان نشي پیژنــدلی او پــه دې نــه پوهېږي چې زه څوک یم؟ یعنې د ده او د یوه مړي ترمنځ به څه فرق نه وي، مګر څېره او تنه به یې په کوڅو او بازارو کې حرکت کوي.

دا زیان چې د مغزو له بدولون څخه ســړي تــه رســیږي د مــرګ او مړینې له زیان کم نه دي، دغه جسد چې وروسته تر دې دلته او هلتــه ګرځي هغه پخوانی سړی نه دی بل څوک دی. هــر تنــدر چــې پــه ده پریوځي په هغه پخواني شخص پورې څه تعلق نه لري، بلکې په یوه بل نا اشنا سړي پورې ربط پیداکوي.

(مترلېنګ)

څه غواړئ؟

که پاک خدای له تاسو نه پوښتنه وکړي چې څه غواړئ؟

تاسو په خوب کې څه ووایاست؟

ایا داسې ژوند به وغواړئ چې تل ترتله او هېڅ زړښت او هېڅ راز بدبختې هېڅ تغیر په کې نه وي؟

دغسې ژوند خو عیناً د هغه غټ کاڼي حال ته ورته دی چې په ملیونو کاله په یوه ځای پروت وي او هېڅ تغییر او تحول پکې نه راځي.

زه یقین لرم چې که تاسې د جاویداني عمر په حقیقت پوه شئ. هېڅکله به یې له خدایه ونه غواړئ.

جاویداني سعادت هم د جاویداني عمر په شان دی یا په بل عبارت جاویداني بدبختي ده.

(مترلینګ)

پوه او ناپوه

دا چې پوه او ناپوه يو د بل په ژبه نه پوهېږي سبب يې دا دی چې پوه په هغه شي بدلېږي چې دی پرې پوه شوی دی.

دی هغه څه ناپوه ته نشې ويلي چې د ده به زړه کې ځای لري.

که تاسې يوه ورځ د جهان په اسرارو پوه شئ پــه خپلــه بــه هماغــه اسرار شئ او ماته به د خپل زړه خبرې نشئ کولی!

ليونی ما ته وايي ته هم ليونی شوی يې لکه ځينې فيلسوفان چې په اخر د عمر کې ليونيان کېږي او چټيات وايي.

ښايي چې زه ليونتوب قبول کړم، ځکــه چــې تــر اوســه پــورې لا د ليونتوب او هوښيارۍ ترمنځ عقلاً يې تفاوت نه دی موجود، مګر تاســو چې هوښياران ياست فکر وکړئ چې څه وايئ؟

(مترلينګ)

مرګ

که مرګ په دنیا کې نه وای هېڅا به د ژوندانه بارته غاړه نه وای ایښې همدغه د مرګ ویره ده چې مونږ ژوند کوو او د دغــه ډار پــه وجــه تــر زړښته پورې د ژوندانه پیتې په اوږو وړو.

(مترلینګ)

روح

که له مانه پوښتنه وکړئ چې روح څه شی دی؟

زه تاسو ته څه ځواب نشم ویلی، مګر له تاسو نه بــه پوښــتنه وکــړم چې جسم څه شی دی؟ هر کله که مونږ جسم یا (ماده) وپېژنــو د روح په پېژندلو به هم بریالي شو، مګر اوس چې یوهم نه پیژنو بایــد پــه دې باندې ځان خوشحاله کړو، چې روح د جسم حرکت دی او جسم د روح (شکل اوصورت) دی.

(مترلینګ)

افلاطون

که د یونان افلاطون څه د پاسه دوه زره کاله پس مونږ ته راشي مــونږ به کومه موضوع ده ته وړاندې کړو، چې د ده توجــه واړوي او دی څــه قدرته حیران کړي.

په اخلاقي، اجتماعي اوسیاسي لحاظ که مونږ مریتوب لغوه کړی دی خو څو ډوله بل راز غلامي پیدا شوې ده، چې هغه ځای یــې ډک کــړی دی. مونږ کوم نوی شی نه لرو چې هغه ته یې وړاندې کړو.

زمونږ سیاسي، اجتماعي او اخلاقي دروغ د هغــه د پــاره کــوم نــوی مضمون نه دی او اوسني سلوک هغه ته څه نویتوب لري.

په فزیک، شیمي، ژوند پیژندانه طبابــت او جراحــۍ کــې چــې څــه کشفیات شوي دي په اول کې به په تعجــب کــې واچــوي، مګــر د دې لامله چې هغه ډېر موشګاف او ځیر کېدونکي دي ډېر ژر به پــوه شــي، چې زمونږ کشفیاتو د روح د پاره کومه نوې غــذا نــه ده پیــداکړې او د اسرارو له مخې پرده نه ده پورته شوې.

څه شی چې د هغه پوره توجه ځانته راګرځولی شي هغه بــې ســیمه موجونه دي، چې په یوه شیبه کې هرځای ته غږ رسوي. ممکنه ده چې دغه شی د ده ارتباط له هغو اسرارو سره پیدا کړي چې په مــبهم ډول یې په خپلو کتابونو کې ورته اشاره کړې ده.

په هرحال کوم د توجه وړ شی چې په دوه زره کالو کې مــونږ کشــف کړی دی همدغه دی، چې د علت په ادراک یې لانه یو موفق شوي او دا نه ده معلومه، چې دوه زرکاله وروسته به د توجه وړ څــه شــی کشــف کړو.

(مترلینګ)

زمونږ پوهه

مونږ د فولادو په يوه تړلي خونه کې ژوند کوو، چې دوه وړوکي سوري لري او بس، له يوه سوري نه لږ غوندې رڼا راځي او له بل نه لږ غوندې اواز راننوځي، مونږ له همدغو دوو سوريو څخه د جهان اوضاع معلومو او همدغه وجه ده، چې بې له رڼا او بې له غږه په نور څه نه پوهيږو.

(مترلينګ)

بدې خبرې

بدې او ناوړه خبرې چې زيان او ضرر لري ډېرې ژرخپرېږي، ښې او حسابي خبرې چې فايده پکې وي ژرنه خپرېږي.

هو! بدې او ناکاره خبرې لکه تلونکي او خپريدونکي ناروغي له يوه نه بل ته او له بل نه بل ته ځي.

ښې خبرې لکه صحت او روغتيا له يوه نه بل ته نه درومي.

(مترلينګ)

انساني سلوک

انسان باید هغه مینه چې له نورو سره یې کوي لــه ډېــر لــوړ ځایــه واخلي او په ډېر لوړ همت له نورو سره وچلیږي.

ترځو چې ممکنه ده چې خلکو ته دې د عشق په نظــر وګــوري، نــه ښایي چې د خپل ترحم او شفقت سیورى په چا باندې وغورځوي.

ترځو چې د عدالت له مخې چاته څه ورکولی شي نه ښــایې، چــې د احسان له مخې چاته څه وبخښي.

ترځو چې د چا احترام کولی شي نه ښایي چې د احســان لــه مخــې چاته څه وبخښي.

ترځو چې د چا احترام کولی شي نه ښایې چــې د هغــه د لجــویي او دلداري وکړي.

(مترلینګ)

انساني کمال

هغه لوی کمال چې د تحول او تکامل په لاره کې د ژوندیو شیانو پــه برخه رسېدلي دي قبلي عواطف دي، چې په انسان کې لیده شي. کــه څوک غواړي چې له حیواناتو نه لرې وي باید دغه عواطف چــې رحــم، مروت، کرم، شجاعت او نوعه پرستي ده په ځان کې وروزي. (ډاروین)

د فکر روزنه

څه شی دی چې په بشر کې ژور فکرونه روزي؟

علم او پوهه نه ده، کار نه دی، د عواطفو او احساساتو هېجان هم نــه دی، یوازې رنځ او مشقت دی، چې د انسان په فکر کې ژوروالــی پیــدا کوي او ښايي، چې د همدې لامله په دنیا کې غمونــه او رنځونــه ډېــر شوي دي..

(هینر)

ښکلیتوب

کله چې ښکلیتوب د دعوې د پاره را ولاړ شي د هر ناطق ژبــه کلــي کېږي.

(شکسپیر)

ښایست

ښایست هغه مېمله دی چې په هر کور کې قدر او عزت لري.

(ګوېته)

سیاست مدار

که یوسیاستمدار جنایت وکړي ښایي، چې عفوه شــي، مګــر کــه د خبط مرتکب شي، نو د عفوې وړ نه دی.

(بیسمارک)

غولول

ټول تر یوه وخته غولېږي، ځینې د همېشه د پاره هم غولــولی شــي، مګر ټول د همېشه د پاره نه غولېږي.

(ابراهام لینکلن)

فکر په شعر کې

فکر باید په شعر کې داسې پټ وي لکه غذایي خاصیت، چې په میوه کې پټ دی. میوه هم غذا ده، مګر لذیذه چې د خوړلو په وخت کې لــه لذته ویلې شي، خو بدن ترینه غذایي ماده اخلي او دغه محسوس غذا په لذت کې پټه ده.

(پل والري)

بدبختي او شعر

د بدې ورځې خاوندان د مصیبت او ناکامۍ په وخت کې شعر ته مخه کوي او څه چې دوی له رنځ او غم نه زده کړي وي په اشعارو کــې یــې نورو ته وړاندې کوي.

(شیلي)

عشق او سعادت

هغه څوک ډېر نیکبخت دی، چې خدای ورته داسې زړه ورکړی دی، چې د عشق او سوز ګداز لایق دی.

چا چې د عالم اوضاع او د انسان زړه د عشق په دوه مخیزه هنـــداره کې نه دی لیدلی هغه هېڅ حقیقت نه دی لیدلی او په هېڅ نه دی پـــوه شوی.

(هوګو)

پوهه او عشق

پوهه د عقل په غېږ کې پرورش نه مومي، بلکې د عشق په لمن کـــې وده کوي، د پوهې نیالګی باید د عشق په ګلدان کې وکـــرل شـــي او د احساساتو په اوبو ابیاري شي.

(مترلینګ)

ښوونځی

د علم او پوهې هر ښوونځی چې پرانیستل کېــږي، د زنـــدان دروازه تړل کېږي.

(هوګو)

د فکر پانګه

د فکر او پوهې ټوله پانګه باید روحي او اخلاقي عظمت تــه تســلیمه شي.

(مترلینک)

معرفت

معرفت هغه شی دی، چې وروسته د هرڅه له لوستلو او د هرڅه لــه هېرولو نه په دماغ کې پاته کېږي.

(ادوارد هریو)

عالم او علما

علم له خطا څخه خلاص دی، مګر علما تل په خطا کې وي.

(اناتول فرانس)

ځان ښودل

یا ځان هغسې وښیه، چې یې یا هغه شان اوسه چې ځان ښیې.

(بایزید بسطامي)

د ښه کار علت

که زمونږ د ښو کارونو علت او سبب څرګند شي ډېر کسان په خپلـو ښو کارونو خړ او خجل شي.

(ریواردل)

تاج او قلم

ترڅو چې د ادب قلم زما په لاس کې دی هېڅکله به ونه وایـم، چـې ولې مې شاهي تاج په سربندۍ نشته.

(ولتر)

مطبوعات او تاريخ

مطبوعات د اوسني تاريخ اساس او بنياد دی. مونږ بايد خپـل تـاريخ مشوش نکړو، ځوک چې مطبوعاتو ازادي محدودوي د وطـن او ملـت تاريخ ته زيان رسوي.

(پوانکاره)

حکومت او روزنامه

که له مانه پوښتنه وکړي، چې په وطن کې بې روزنامې حکومـت وي که بې حکومت روزنامه؟ زه به هرګوره دوهمه خبره غوره کړم.

(جفرسن)

د ځان سعادت

که يوازې خپل سعادت وغواړو څه ګرانه خبره نه ده، مګر مونږ غواړو چې له نورو نه زيات مسعود شو او دا کار ډېر مشکل دی، ځکه چې نور هغومره مسعود نه دي، لکه چې مونږ يې تصور کوو. (مو نتيسکو)

ځان مسعود ګڼل

یوازې دا کافي نه ده، چې د سعادت خاونـدان شـو، بلکـې پـه دې پوهیدل په کار دي چې مونږ د سعادت خاوندان یو.

(مترلینګ)

اجبار او اختیار

څومره چې د وجود مرتبه او درجه لوړېږي هغومره اجبـار کمېـږي او اختیار زیاتېږي. همدغه سبب دی چې د کاڼي مجبوریـت لـه بـوټي او نیالګي نه زیات دی او حیوانات له نباتاتو نه هـم زیـات اختیـار لـري، انسان بیا له حیوان څخه هم پورته دی او ډېر اختیار لري.

(بوترو)

عقل او زړه

عقل د زړه په خوښه کارکوي او زړه ته ګوري، هغه څه چې زړه یې نه غواړي عقل پکې لاره نشي پیداکولای، یعنې زړه په سر باندې حکومت کوي او سر په زړه حاکمیت نه لري.

(شوپنهاور)

کینه او مینه

کینه او مینه د نفسي احوالو او کیفیاتو له اختلافه پیداکېږي او په عقل پورې څه اړه نه لري.

(شوپنهاور)

احتمالي مصیبت

هرڅه پخواله وخته په نظر کې نیول او لرې کتل ښه کار دی، مګر د سبا ورځې په احتمالي مصیبت نن غمجن کېدل ښه کار نه دی.

له دېنه چې په هوا کې ځانته زندان جوړوو ولې یو ښه قصر نه جوړوو.

لیاقت لرل

که بتان مات کړې کوم سترکار دې نه دی کړی.

حقیقي شهامت دا دی چې په خپل ځان کې د بت پرستۍ خوی ورک کړې.

(نېچه)

لوی خلک

لوی خلک له سیندونو نه خپل هدف ته بې لارې درومي او د دوی شهامت همدغه دی، چې له ګرانو پرٌ پېچه لارو څخه نه ډارېږي.

((نېچه))

اجتماع

په اجتماع کې داخل شه! ځکه چې په جمعیت کې سړی صیقل کېږي او ټینګېږي یوازیتوب سړی ملایم کوي او فاسدوي یې.

(نېچه)

د جنګ اساس

د غلیم غولول د جنګ اساس دی، ځکه زما هغه پټه زغره چې ما اغوستې ده د ګیدړ پوټکی دی.

(نیچه)

نجیبه غریزه

هغه غریزه چې له ټولو غرایزونه نجیبه ده نجابت یې په ډېر احتیــاط زیاتره، یعنې په هرکیلو محبت چې له نوروسره یې لرې یو ګرام نفــرت له ځان سره زیات کړه.

(نېچه)

شهرت او شرافت

که په افتخار او شهرت پسې ګرځې، نو زما پند مه هیروه! هغه دا چې له شرافت نه لاس واخله!

(نیچه)

هدیه قبلول

زه د هغه چا له خوشبختۍ نه خبر نه یم، چې د خلکو له لاسه هدیــه قبلوي، ځکه چې له ما سره دا عقیده موجوده ده، چې له هدیې قبلولو نه غلا ښه ده.

(نېچه)

هېرول

هرڅه هېر کړه، هرڅه هېر کړه هېرول ډېر لوی هنر دی!

هغه دروند بار، چې تاسره دی له ځانه وغورځوه.

که غواړې چې والوځې، که ارزو لرې چې له لوړو او هسکو څوکو سره اشنا شې درانه او سنګین شیان سیند ته وغورځوه، دغه دی سیند، هله ژر شه خپل ځان سیند ته وغورځوه د هېرولو هنر ډېر لوی هنر دی.

(نیچه)

ځان غوښتنه

خودخواهي او ځان غوښتنه په مطلق ډول له ژوند سره موافقت نه کوي.

یوازې ځان غوښتل په حقیقت کې ځان محدود کول او له ځانه څه کمول دي.

که جود او فیض نه وي ژوند نشته.

په حقیقت کې بشپړه او کامله خودخواهي په پوره غیرخواهۍ کې پټه ده او اخلاق هېڅکله انفرادي کېدلی نشي.

مکررات

په دغو ګڼو کې چې علم او پوهه ډېره زیاته ښه یې څه وینې؟

سترګې وغړوې او ښه وګورې چې غیر له مکرراتو نه نور څه وینې؟

ایا دا ټولې خبرې چې په یو قسم موضوعاتو کې اورې بې د سبک او انشاء له تنوع او بې د شواهدو او مثالونو له رنګینۍ یا د چاپ له ښکلیو به نور څه لري؟

د دې خبرو حقیقي تاثیر، عمق او ارزښت همدغه دی چې په راز راز پیرایو کې بیابیا ویل کېږي او له یوه د مخه په بل مخ اوړي، نو په دغه ظاهري ثروت کې فقر او لوږه پټه ده او په دغه روژه کې د مړښت احساس کېږي.

(بیکن)

نېکي

په سترګو کې د لیدلو قوه یوازې نه ده کافي.

که زمونږ سترګې بینا هم وي او په اشیاو کې رنګونه هم موجـود وي بیا هم رڼا ته محتاج یو او په تورتم کې څه نشو لیدلی.

همدغه رڼا ده چې د لیدلو قوه له اشـیاوو سـره مربوطـوي او د دې باعث ګرځي چې مونږ څه ووینو.

لمر په خپله د لیدو قوه نه ده، د لیدو وسیله ده، د همدغې وسـیلې له برکته مونږ د بینایي احساس کوو.

ته په دې پوه شه، چې لمر د نېکۍ ثمره ده او له نیکۍ سره شـباهت لري. هماغه نسبت چې په لیدلي جهان کې یې د بېنایي قوت له لیدلو شیانو سره لري د ادراک په جهان کې یې د فهم قوه هم له هغو شیانو سره لري چې د پوهیدلو وړ دي.

څنګه چې په تیاره کې څه نه لیدل کېږي او سترګې رڼـا تـه اوړي د دې روح هم هغه څه نه ویني، چې د حقیقت رڼا پرې نه وي پریوتې. څه شی چې د معرفت وړ شیان په حقیقت پـورې مربوطـوي او روح تـه د

پوهېدو استعداد ورکوي د نیکۍ تصور دی چې دعلم او حقیقت علت بلل کېږي او انسان حق لري چې په لیدلې دنیا کې رڼا او د لیدلو قوه له لمر سره مشابه وګڼي، مګر که لمر یې ګڼي نو لویه اشتباه کوي. همدارنګه د ادراک په عالم کې انسان حق لري چې علم او حقیقت د نېکۍ نظیر وګڼي، مګر که عین نېکي یې ګڼي داهم اشتباه ده، ځکه چې د نېکۍ مقام له دینه ډېر پورته دی.

لمر لیدل شو شیانو ته یوازې دلیل کېدو قابلیت نه بخښي، بلکې په پیدایښت او نشو ونما کې یې هم تاثیر لري او غذا ورکوي.

همدغه شان د پوهېدلو وړ شیان له نېکۍ نه یوازې همدغه استفاده نه کوي، چې د پوهېدلو وړ وګرځي، بلکې په ماهیت او پیدایښت کې یې هم دخل لري.

(افلاطون)

د طبیعت قوانین

د طبیعت قوانین واجب او ضروري نه دي. د جهـان اصـل او اسـاس تغیر او حرکت دی، هرکله چې دغه تغیر مکرر شي، نو عادت وګرځي او د قانون نوم پیدا کړي.

د یوه خوړ اوبه په اول کې یوه معینه مجرا نه لري او د خپل جریان په وسیله ځانته لاره او مجرا پیداکوي وروسته بیا دغه مجرا د اوبو سیر او حرکت قاعده او قانون بلل کېږي، ډېر امکان لري چې دغه مجرا بدلـه شي او یوه بله مجرا ورته پیدا شي په همدغه لحاظ د طبیعت چـارې د یوه معین او ضروري قانون تابع نشو ګڼلي.

(بونرو)

هېرول

هغه څوک چې څه نشي هېرولی ښه سړی نه دی. څوک چې همېشه د بل د ملامتۍ خاطره له ځان سره ساتي د ښه زړه خاوند نه دی.

انساني تكليف

ښه نيت او نېكه اراده د خير او نېكۍ مبدا ده.

نېكه اراده او ښه نيت دا دی چې انسان خپل تكليف وپېژني او پيروي يې وكړي.

تكليف بايد خاص د پاره په ځای كړ شي، يعنې د ګټې او زيان لحاظ په كې نه وي.

تكليف هغه عمل دی، چې د يوې كلي قاعدې متابعت د پاره وي او محض د قانون په احترام اجرا شي.

هغه څوک چې يو كار د قانون د پاره كوي او هغه چې كار يې له قانون سره موافق وي يو راز نه دي.

د دوهم سړي عمل ته مشروع ويلی شو مګر خير او اخلاقي عمل ورته نشو ويلی.

د دې د پاره چې د يوه سړي كار اخلاقي ارزښت پيداكړي يوازې دا كافي نه ده، چې عمل يې له تكليف سره موافق وي، بلكې دا لازمه ده چې تكليف د پاره وي.

د ځان ساتنه له تکلیف سره موافق کار دی، مګر د دې لامله چې طبیعت ورته میلان لري اخلاقي عمل ورته نشو ویلی.

هغه څوک چې ډېر زړه سواندی او د رقت په وجه له چا سره احسان کوي ښه کوي، مګر اخلاقي عمل نه اجراکوي که همدغه سړی له خلقو نه جفا ووینی زړه به یې سخت شي او احسان به په لاس واخلي، مګر که څوک له خلکو نه جفاګانې وینی او د تکلیف په ځای کولو د پاره احسان کوي هغه یو اخلاقي عمل اجرا کوي.

(کانت)

ژوند

ژوند زما په نظر کې غوښتل دي او هره غوښتنه له یــوه احتیــاج یــا محرومیت څخه پیدا کېږي، یعنې له غم او درد څخه.

که د یوه سړي هره ارزو په اسانه او سمدلاسه حاصله شــي کســالت ورته پیدا کېږي، چې له رنځ او غم نه لوی مصیبت دی.

د انسان ژوند همېشه د غم او کسالت ترمنځ واقع دی.

سړی چې هر څومره غم څخه لرې شي هغومره کسالت ته نزدې شي په هره اندازه چې مونږ له کسالت څخه ځان وساتو په هماغه اندازه لــه غم سره قرابت پیداکوو.

دا دوه افتونه یو د بل ضد دي، که انسان له یوه څخه خلاص شــي د بل په منګولو کې لویږي.

څنګه چې غم او رنځ له احتیــاج او محرومیــت څخــه پیــدا کېــږي کسالت له راحت او رفاهیت څخه پیدا کېږي.

هر چېرته خواران او غریبان له احتیاج او محرومیت سره پــه جګــړه اخته دي او بډایان له کسالت سره په مجادله کې دي.

همدغه کسالت دی، چې د عېش او راحت خاوندان یې پــه ښــکار او قمار په افیونو او نورو نېشو مشغول کړي او مجبور کړي دي یــا یــې د دوی مخه تزییناتو او تجمل ته ګرځولې ده.

د انسان استعداد او قوت دا غواړي، چې احتیاج او محرومیــت لــرې کړي او د ژوند په جګړه کې په کار ولــوېږي، نــو کلــه چــې احتیــاج او محرومیت له مننځه لاړ شي او په دغه مبارزه کې معطلي راشــي دغــه عاطل قوت په خپله یو مونډ پیټی شي او انسان مجبور کاندي، چې بې هوده یې صرف کړي او له کسالت څخه ځان وژغوري.

(کرلوس) د بدایانو بدبختي داسې بیانوي: (یو د دې د پاره چــې لــه کسالت نه وتښتي خپله ښایسته مانۍ پرېږدي او په تفریح پســې یــوه خوا او بله خوامنډې وهي. بل په ډېره بیړه له خپلې ښځې او اولادونــو څخه چېرته لرې درومي، مګر مقصد ته نه رسیږي او بیرته لــه هماغــه دښمن، یعنې کسالت سره بیا کورته راځي او چاره ترینه ورکه وي.

(شوپنهاور)

حکمت او سعادت

ارسطو وایي: حکیم او عاقل هغه څــوک دی چــې خپــل غمونــه او دردونه لږ کړي، نه دا چې په ډېرو لذتونو پسې هڅه وکړي.

زه هم د حکمت ډېره ټینګه او قوي پایه همدغه ګڼم، چې ســړی لــه غمونو او دردونو څخه وتښتي، نه داچې په لذت پسې منډه واخلي.

یعنې سعادت به هغه ګریز (تېښته) کې دی، نه په دغه شتاب (هڅه) کې. هغه کسان ډېر غولیدلي دي، چې ارزوګانو تــه رســېدل ســعادت ګڼي، ځکه چې له ارزوګانو سره وداع کول او بــې نیــازۍ تــه رســېدل سعادت دی.

هرڅومره چې د خواهشاتو تله سپکه وي انسان هماغومره ســعادت ته نژدې وي. که حقیقت ته وګورو یو روغ او جوړ فقیر لــه یــوه رنځــور غاړي بډایي څخه ډېر نیکبخته دی.

سقراط وایي: ډېرکسان دي چې نه جواهر لري نه سره سپین، نه یې ډېر ښه لباس په غاړه کې شته نه به لوړو ماڼیو او ښو قصرونو کې استوګنه لري، مګر سره له دې له بډایانو نه خوشحاله ژوند کوي.

شکسپیروایي: ځینې کسان لکه توتیان داسې دي چې د خندا ننداري یې نشي خندولی.

دا زمونږ خپل خوی او طبیعت دی، چې زمونږ د ژوند او سعادت اساس ګڼل کېږي.

مونږ باید د سعادت تومنه په ځان کې ولټوو او په دې پوه شو، چې د هر چا نېکبختي په خپله په ده پورې مربوطه ده.

په ځان باندې اتکا او نورو ته نه متوسل کیده له ډېرو قیدونو او احتیاجاتو څخه ځان خلاصول او خپله ازادي زیاتول سعادت دی.

هغه څوک چې په باطن کې غني دی له خارجي جهان څخه یوه منفي هدیه غواړي او بس چې هغه فراغت دی.

د هغه مهمه ارزو دا ده چې له خلقو نه لرې او په څنګ وي چې په دغه وسیله له ځانه استفاده وکړی شي.

لوی خلک له هرڅه نه فراغت خوښوي او خپلې ازادۍ ته ډېره توجه لري، یعنې همدغه شی سعادت ګڼي.

ارسطو وايي: سعادت په فراغت او ازادۍ کې دی.

سقراط هم ازادي او فراغت ستر نعمت ګڼلی دی.

څومره چې د یوه سړي فکري او عقلي پانګه زیاتېږي هغومره یې تعلق له دنیا نه او د دنیا له خلکو څخه کمېږي.

هغه بیا خپل سعادت د دنیا په نعمتونو کې نه لټوي، بلکې لکه معنوي لذتونو څخه خوند اخلي او حقیقي سعادت ته رسیږي.

(شوپنهاور)

انشاء

د هر لیکونکي انشاء د هغه د فکر ایینه ده.

که غواړې، چې د یوه لیکونکي حقیقي ارزښت ځانته معلـوم کـړئ، دېته مه ګورئ چې ده څه موضوع کـې فکرکـړی دی یـا د ده د فکـر محصول څه شی دی.

د یوه مولف او لیکونکي د مقام پېژندلو د پاره همدغه کافي ده چـې مونږ پوه شو چې ده څه راز فکرکړی دی او دفکر کولو طرزیـې څنګـه دی؟

د هر لیکونکي انشاء لکه خمیره داسې ده، چې مختلـف شـکلونه او صورتونه قبلوي، مګر دا صورتونه که هر څومره مختلـف وي بیـا هـم خمیره یوه ده.

(شوپنهاور)

مطالعه او تفکر

ځنګه چې ډېره زیاته مطالعه فکر وسعت او ودې ته نه پرېږدي ډېر لیکل او ډېر لوستل هم د حقایقو د معرفت مخه نیسي.

د دنیا ډېره لویه کتابخانه چې بې نظمه او بې ترتیبه وي هغه ارزښت نه لري، چې یوه کوچنۍ منظمه کتابخانه یې لري.

همدغه راز ډېره زیاته پوهه چې په ذهن او دماغ کې ښه هضم شوې نه وي له هغو لږو معلوماتو نه لږ قیمت لري چې په جزئیاتو کې یې ډېر غور او دقت نه وي شوی.

په حقایقو باندې سړی هغه وخت پوهېدلی شي چې د علیت په قانون پوه شي او په جزئیاتو کې مطالعه ولري.

ځنګه چې انسان مطالعې ته ضرورت لري تفکر ته یې هم لري، مطالعه او تفکر د انسان په ذهن کې دوه متضاد تاثیرونه لري، چې که یو زیات شي هغه بل کمېږي.

مطالعه د سړي ذهن د هغو افکارو او عقایدو له تاثیر لاندې راولي، چې ممکنه ده د انسان له ذاتي احتیاجاتو سره مخالفت ولري.

ازاد تفکر، یعنې د هغه طبعي او حرکت تعقیب چې محیط او ضروري مسایل یې د انسان په ذهن کې پیدا کوي د مطالعې په شان څه خاص

شی په ذهن کې موجود نه وي، بلکې د فکر کولو تومنه ذهن ته سپاري همدغه سبب دی چې ډېره زیاته مطالعه د شخصي فکر د پرورش مخه نیسي او سړی څه قدر سطحي او ناپوهي کوي.

علماء او پوهان هماغه کسان دي چې ډېر کتابونه یې لوستي دي، مگر نوابغ او د فکر خاوندان، چې د انساني مدنیت لارښودونکي دي او د بشریت قافله د ترقۍ خواته بیایي هغه کسان دي چې د جهان په کتاب کې یې غور کړی دی او د نورو په خبرو کې یې خپل فکر نه دی بایللی.

(شوپنهاور)

خوي او خصلت

د انسان خوي هېڅکله تغییر نه کوي، هر سړی په زلمیتوب او زړښت کې هماغه دی چې په کوچنیتوب کې و.

د ده ډېر لوی هنر دا دی چې کله کله فریبنده (غولـونکي) صـورت اختیاروي او د افسون نقاب په خپل مخ غوړوي.

که غواړئ چې دغه حقیقت د تجربې له مخې ځانته معلوم کړئ، نو د هغه اشنا او ملګري په حرکاتو او رفتار کې ښه دقت وکړئ، چـې ډېـر کلونه ترینه بیل شوي یاست، وروسته له دغه غور او دقت څخه بـه دا ومنئ، چې د ده خوی او خصلت هېڅ تغیر نه دی کړی او هماغـه شـی دی چې د مخه و.

ځینې کسان په ظاهره انکار کوي او دا خبره نه مني، مګر پـه بـاطن کې پوره باور لري چې د انسان خوی او خصلت تغییر نه قبلوي.

همدغه سبب دی چې څوک له چانه څه ټګي برګي وویني پـه هغـه باندې بیا اعتماد نه کوي.

که څوک د چا په نظر یو ځل ښه ورغی د هغه په باب هم خپله نظریه نه بدلوي د انسان خوی او خصلت فطـري شـی دی او همدغـه یـې د لوړوالي معیار دی. که څوک د فطرت په لحـاظ لـوی نـه وي، نـو واړه اشخاص په مصنوعي وسایلو لویېږي.

(شوپنهاور)

دوستانه مناسبت

سړی د ځوانۍ په وخت کې دا فکر کوي چې د انسانانو مناسبات په یوه ښه اساس او په حقیقي اصولو ولاړ دی، مګر کله چې د ژوندانه یو څه مراحل طي کړي، نو بیا پوه شي چې بشري مناسبات بې له شخصي ګټې په بل شي نه دي ولاړ.

هرڅوک چې ډېر مال لري او د لوړ مقام خاوند دی هغه په خلکو کې محبوب او محترم دی، هغه بل چې د ښه نیت او ښو احساساتو خاوند دی، مګر په دوستۍ کې یې څه ګټه نشته څوک ورسره مینه نه لري.

(شوپنهاور)

بدي او ضرر

څومره چې لوړ او عالي مبادي په یوه بد سړي کې فاسد شوي دي، په ځناورو کې هغومره نه دي فاسد، بدي په هغه شي کې لږه ده چې د ابتکار مبدا په کې نشته، ذکاوت چې د ابتکار مبدا ده بدي زیاتوي او ضرر یې ډېر وي. د یوه ظالم انسان ضرر زر ځله د یوه مضر حیوان له ضرر نه زیات دی، لکه چې د یوه جماد ضرر له حیوان نه لږ دی او ظالم له ظالم نه ډېر بد دی.

(ارسطو)

لویه اشتباه

څوک چې دا فکر کوي چې پوهه او فضیلت د سړي قیمت او مقام په جامعه کې لوړوي ډېره لویه اشتباه کوي، ځکه چې دغه شی بـاالعکس کینه او دښمني پیدا کوي نه مینه او محبت.

د علم او فضل اظهار بل شی نه دی د نورو د نادانۍ تایید دی، څنګه چې ثروت او مقام د سړي قیمت په جامعه کې لوړوي علـم او عقـل د نورو د کینې او نفرت موجب ګرځي.

پوهان او هوښیاران دخلکو مینه او محبـت نشـي جلبـولی، بلکـې بدبیني او تمسخر ځانته جلبوي.

(شوپنهاور)

افتخار

هغه افتخار چې لکه د ځبېړۍ ونه پــه ډېــر وخــت کــې وده کــوي او غټېږي دوام او پایښت یې هم ډېر وي.

هغه بل افتخار چې لکه د پسرلي بوټی ژر پیدا کېږي او ژر لویېږي لــه یوه فصل نه زیات دوام نه لري او ډېر ژر له منځه ځي.

د هنر خاوند چې له ابدیت نه هر څومره زیاته استفاده وکړي، یعنــې په ټول انسانیت پورې تعلق ولري هماغومره له خپل عصر څخه پــردی وي، دا ځکه چې د هغه اثر د هغه په عصر پورې اختصاص نه لري، بلکې د بشر د تاریخ یو جز وي، د همدې لامله معاصرین ورته ښه نه ګــوري، بلکې بالعکس په هغو کتابونو پسې ګرځي چې ورځني مســایل پــه کې وي.

(شوپنهاور)

غضب او شهوت

هغه بې اعتدالي چې په غضب کې وي له هغې بې اعتدالۍ نه ښه ده، چې په شهوت کې وي، یعنې د غضبي قوې افراط د شهواني قـوې لـه افراط څخه ښه دی.

قهر او غضب د عقل غږ پوره نشي اوریدلی او داسې مثال لري، لکـه چې یو نوکر د خپل بادار امر لږ غوندې واوري او د تعمیل د پاره منـډه واخلي، یعنې امر ته تر اخره غوږ کښېنږدي او په کار پسې وځغلي، مګر شهوت د عقل یا حسن په یوه اشاره د خوند او لذت په لوري هڅه کوي او امر ته هېڅ نه ګورې.

د غضب خاوند مکار نه دی او غضب هم مکرجن نه دی.

مکر له شهوت سره تړلی دی او د شهوت کار دی.

همدغه سبب دی، چې د غضب په ډېروالي کې دومره رسوایي نشته لکه چې د شهوت په ډېروالي کې شته.

دوستي

دوستي یوازې یو ضروري امر نــه دی، بلکــې یــوه ډېــره شــریفه او ابرومنده عاطفه هم ده، ځینې وايي چې دوستي یو ډول مشــابهت دی او هماغه اشخاص یو د بل دوستان وي چې یو له بله مشابهت لــري، د همدې لامله باز له باز سره او کوتره له کوترې سره الوځي.

ځینې نور په دې عقیده دي چې که دوه تنه یو کار او یوه پېشه لري، نو هغه هېڅکله نشي دوستان کېدلی.

څوک چې د فطرت په قوانینو استناد کوي، لکه (اوریپیدس)

هغه وايي: د وچې ځمکې باران خوښ دی او بارانـي وریځې دا غواړي چې په ځمکه باران واوري.

هراکلېس په دې فکر دی، چې ضدیت د نزدې کېــدو موجــب دی او ډېر ښه موافقتونه له مخالفتونو څخه پیدا دي.

دا خبرې به پرېږدو او دا به ووایو چې د دوستۍ موضــوع څــه شــی دی؟خیرکه لذت منفعت؟

هغه کسان حقیقي دوستان نه دي، چې د منفعــت د پــاره دوســتي کوي او په ګټه مین دي. د دوی دوستي به تر هماغه وخته وي، چې یو له بله ګټه کوي او د ګټې امید موجود وي.

د چا دوستي چې په لذت بنا ده او په خوند پسې ګرځي هغه هم لــه حقیقي دوستۍ نه خبر نه دی، د هغه دوستي هم بې بنیاده ده، ځکــه چې لذت هم لکه منفعت بې ثباته دی او ژر ژر بدلېږي.

په دې دواړو دوستیو کې دوست بالذات مقصود نه دی، بلکې لذت یا منفعت اصلي مقصد دی.

پوره او حقیقي دوستي هغه ده چې د ښو خلکو ترمنځ پیدا کېږي او په ښه والي بنا ده.

هغه خلک چې د خیر خاوندان دي او د بل خیر غواړي مینه یې بویه بل ذاتي او حقیقي ده.

دا دوستي په خیر او فضیلت بنا ده او پایه یې ډېره ټینګه ده.

دوست هغه دی چې د دوست خیر غواړي او خیر ور رسوي.

په دوستۍ کې دا شرط دی، چې یو له بله له عواطفو ډک احساسات ولري او دا احساسات او عواطف دواړو خواو ته معلوم وي.

په دوستۍ کې امیزش او الفت ناسته ولاړه ضروري ده.

دوستۍ د مساوات په اساس ټینګېږي، چې هر یو د بل حق ادا کــړي او هر یو د بل محب وي.

ډېر خلک دا غواړي چې د نورو محبوب شي او په خپله د هېچا محب نه وي په همدغه وجه خپل متملقین په ځان راغونډوي، مګر دوســتان نشي پیدا کولی.

متملق هماغه دي چې خپل ځان ټيټ ګڼي يا لږ تر لږه خپل دوست ته دابښيي، چې زه په تا دومره نه يم ګران لکه چې ته پر ماګران يې، ځکه دغسې کسانو ته دوستان نشو ويلی.

دوستي هغه مينه ده چې له دوست څخه بيرته انعکاس کوي او له يوې خوا نه نه وي، همدغه سبب دی چې د انسان مينه له سرو او سپينو سره يا له ښو جامو او ښو خوراکونو سره دوستي نه ده، ځکه چې له يو خوا ده او بيرته انعکاس نه کوي.

په دوستۍ کې مقابله بالمثل په کار ده او بې مساواته دوستي دوستي نه ده.

مينه له يوې خوا پيدا کېدای شي، مګر دوستي له يوه طرفه هېڅکله نه وي. دوستي که د لذت يا منفعت په اثر وي کېدای شي، چې بد خلک له بدو خلکو سره يا ښه اشخاص له بدو کسانو سره دوستان شي، مګر که خير او فضيلت د دوستۍ اساس وي، نو د ښو او بدو ترمنځ دوستي نه پيدا کېږي.

حقيقي دوستي هماغه ده، چې د نېکانو او ښو خلکو په پاکو زړونو کې ځای لري او په خير او فضيلت بنا ده.

(ارسطو)

ښکلا

ښکلا یوه منطقي قضیه ده چې صغري یې سترګې دي او کبر یې زړه دی، نتیجه یې عشق دی.

(سقراط)

وحشي او مدني انسان

عمومي نظریه دا ده چې وحشي انسان په هېڅ ډول اخلاقي اصــولو پابندي نه لري، بلکې هر وخت د خپلو غرایزو تــابع وي او هــر کلــه د خپل میل او خواهش رضا غواړي. انسان پېژندونکي پوهان دا نظریه نه مني او وایي:

وحشي هغه دی چې د ادابو او رسومو ډېر پابند وي او په ناسته ولاړه تګ او راتګ، بلکې په اقدام او هغه خبره کې د خاصو اصولو او مقرراتو پېروي کوي، یعنې وحشي انسان هغه مریی دی چې په خپل رفتــار او کردار کې د یوې طایفې د عاداتو دلاس اله وي او متمدن انســان دغــه راز نه دی.

(جان دیوي)

کابل مجله

ستا شان

که زه ښه وکړم ته راسره ښه کوې که بد وکړم د بدو سزا راکوې.

که ستا مینه زما په زړه کې پیدا شي په محبت راته ګوري.

که زه بې مینې شم ستا مهرباني کمېږي.

ستا د رحمت بارانونه په ماباندې هغه وخت وربېږي، چې زما په زړه کې رحم وي.

زه چې هرڅه وکړم ته هماغسې را سره کوې.

که ځوک په عذاب کړم په عذابوې مې. که ستا په امر او ستا په نامه چاته څه ورکړم په عوض کې ډېرڅه راکوي.

زما نېک بختي زما په عمل اړه لري او جنت یا دوزخ ته تګ زما د ښه عمل او بد عمل نتیجه ده.

زمونږ عقل او فکر همدغه دی، مونږ چې تا ته په خپله آیینه کې وګورو ستاپه باب دغه راز فکر کوو، که مونږ ځانته ونه ګورو ستا لوی شانته وګورو ته زمونږ له خیال او فکر نه ډېر لوی یې او ستا لویي مونږ پوره نه شو لیدی.

ستا ذات او ستا شان زمونږ له عقل او فکر نه ډېر اوچــت دی. مــونږ چې د ځان غونډې خلکو د پاره کالي نیسو او هغه د سر په سترګو نــه وینو یا لنډ وي یا اوږده. ستا کارونه زمونږ په خیال او فکر کې نه راځــي او بس همدومره پوهېږو، چې ته مونږ غونډې نه یې، مــونږ ډېــر واړه او کوچني یو او ته ډېر لوی یې، چې په وهم او قیاس کې نه ځایېږي.

دا زمونږ کار دی، چې د ښو په مقابل کې ښه وکړو او د بدو په مقابــل کې بد، که مونږ څوک ووهو حاکمان مونږ وهي، که مونږ د ځمکــې پــه لمن کې غنم وشیندو او اوبه ورکړو ډېر غنم راکوي او زمونږ اب و دانه ځمکه بې عرضه نه پرېږدي.

که د یوه نیالګي پالنه او روزنه وکړو ډېره خوږه میوه او یــخ ســیوری راکوي که سوداګر ته پیسې ولېږو څه چې وغواړو راکوي یې،که له یــوه ماشوم سره مینه وکړو له مونږ سره مینه کوي ستا شان له مخلوق نــه اوچت دی. ستا اراده زمونږ د ارادې تابع نه ده.

ستا کړه زمونږ له کړو نه پیدا کېږي.

ستا محبت زمونږ له محبت نه وروسته نه دی.(۱)

---

(۱) ـ کابل مجله ۱۳۳۶ کال،ګڼه،دېښتی دویم مخ.

له مدرسې نه ایستل

استاد وویل: ځان وړوکی وګڼه او د لویوالي خیال له سره لرې کړه!

شاګرد حیران غوندې شو او په ډېر احترام یې وویل: که سړی ځان صغیر وګڼي او روژه وخوري، څوک به یې نه ملامتوي؟ ایا د حقیقت په مخ پرده اچول څه بدکار نه دی؟

استاد: ته زما په مقصد پوه نه شوې، زه وایم لویي ښه نه ده:

ځانته په حقارت کتل ښه کار دی، سړی باید خپل ځان له هر چانه ټیټ او ښکته وګڼي، که غواړې چې په رښتیا لوی سړی شي په مانا کې ځان وړوکی وګڼه او په لوی نظر ځانته مه ګوره!

شاګرد: دا څنګه کېدای شي چې سړی یو ځل پوه شي چې لوی یم او بیا په خپل نظر کې ځان کوچنی ماشوم کړي که دا کار ممکن وي او په رښتیا یوه لوی سړي ته ځان وړوکی او حقیر ښکاره شي، نو بیا هېڅ کله نه شي لویېدای.

هغه چې ځانته په درانه نظر نه ګوري، په سپکو کارونو نه شرمېږي او لوی لوی کارونه نه شي کولی. سړی باید ځان لوی وګڼي او لوی مسولیت قبول کړي. شاګرد ته استاد یو څه وویل او عصر و زمانې بل سبق ورکاوه، استاد په تنګ شو او خپل شاګرد یې د شیطان په نامه له مدرسې نه وایست.[1]

---

[1] ـ کابل مجله ۱۳۳۴ کال ۶ ګڼه، پښتی (۳) مخ

انسان څه غواړي؟

کوم انسان او څنګه انسان؟ د پوښتنې سړی باید معلوم شي، چې څوک دی او څه دی او څه شي ته زیات احتیاج لري. که مونږ دا پوښتنه له کوم ړانده نه وکړو خبره د مخه فیصله ده، چې ړوند له خدایه څه غواړي؟ دوه سترګې، همدرانګه یو وږی په اوبو پسې هڅه کوي رنځور وایي:

روغ صورت پاچایي ده او د صحت خاوندان نور نور څه غواړي.

دا پوښتنه ډېرې ډېرې او اړخونه لري، تاسې هېڅکله دا ګمان مه کوئ، چې لیکونکی دکوم مریض تپوس کوي یا له کوم وږي تږي سره کړېږي.

دا سوال له دغسې ضروري او بدیعي خوایجو نه هغه خوا ځای لري. د عشق په لېونیو پورې هم څه ارتباط نه لري، ځکه چې د هغوی لیلې معلومه ده او پوهېږو، چې د ګلزار بلبلې سره ګلونه او پتنګان بلې ډیوې غواړي.

دا پوښتنه له هغو کسانو څخه ده چې په تن پټ او په نس ماړه دي، د عقل او بصیرت دعوې کوي او په انساني مطالبو کې لږه ډېره مطالعه

لري يا په ملايي تعبير له ماكولاتو نه معقولاتو ته رسېدل دي، مګر دلته هم ښايي چې ټول يو راز جواب رانه کړي يو به وايي زه د ملت او وطــن سعادت غواړم بل به خبره د بشريت خواهۍ ته ورسوي او لــه عصــري ريا كارۍ نه به كار واخلي، دغه راز غټې دعوې هر څــوک پــه رښــتياو نشي كولی او په دنيا كې ډېر لږ خلک دي، چې دغه راز عالي شعور به لري، نو د دې د پاره چې د دغسې لويو دعو مخه ونيول شي، يو ټكــی په خپله پوښتنه كې زياتوو او وايو:

ته د خپل ځان د پاره څه غواړې؟ ډېرې پيسې؟ كه نوم او شــهرت؟ عزت او اعتبار ته ډېر احتياج لرې، كه له دې حــده تېــر شــوی يــې او غواړې چې د عالم له شور و شره ځان ليرې کړي او د علم او معرفت په دنيا كې د حقيقت رڼا ولټوي، هغه خوند چې دنيادار يې په جاه وجلال، زينت او ارايش، خوړو او خوندورو شيانو كې پيدا کړي؟

رښتيا ووايه! چې ته څوک يې او څه غواړې؟ دا وروستۍ دعــوه هــر څوک نه شي كولی او هر سړی دغسې نه شي كېدای لــه ډېــرو ډوډۍ غړپو او وچو ماديونو څخه اورو" تواضع كم كن و در مبلغ افزای) ځينې نور لا وايي (مرا نان ده، كفش بر سر بزن) همدغه راز اشخاص دي، چې په دنيا كې عموميت او كثريت لري يا په بل عبارت وطنونــه تــرې ډک دي په هر ځای او هره طبقه كې چې ګورو په همدغه شي پســې هڅــه كېږي او د ټولو كوښښونو غايه همدغه شی دی. چې مال او دنيــا يــې

بولي، که تاسې د هر چا زړه ته غوږ ورنږدې کړئ په ډېرو سینو کې همدغه څه ترینه غواړي، هر زیارت لره چې ځي مراد یې همدغه شی وي او په بتخانه او حرم کې همدغه ورکه لټوي. څوک یې د دلبرو د صدقې د پاره غواړي او څوک یې اصلي معشوقه بولي. ډېر لږ کسان دي چې د مال او دنیا په سیوري کې نوم او شهرت عزت او اعتبار هم لټوي او د چا ګوښو ته سرونه نه نیسي، یعنې د نورو تواضع او پیسې دواړه غواړي او په یوه کمبوت هم نه راضي کېږي دا راز خلک خپل ځان له تش مادیت نه پورته ګڼي او په یوازې پیسو نه خوشالېږي، مګر له پیسو هم زړه نه شي صبرولی او په تش نوم نه غولېږي دوی وایي.

هغه نه یم چې په مال به افتخار کړم
یا د تش نامه د پاره به هر کار کړم

دوی مال او دولت د راحت او اسایش، عیش وعشرت د پاره غواړي او د افتخار د پاره یې نورو څیزونو ته زړه کېږي.

دا هغه خلک دي چې په دنیا کې دوه برخې غواړي، یعنې له شلو زامنو سره دنجلۍ مېرمن هوس هم لري، دوی په ظاهره وایي (ادمی فربه شود از راه ګوش) مګر د نوش فکر هم تل ورسره وي او ثنا وصفت سره مال او دولت ګډ او مخلوط غواړي، همدغه راز خلک په دنیا کې اکثراً کامیاب وي او د مهارت خاوندان بلل کېږي، د دوی شاوخوا ډېر

خلک راټولېږي او له هر چاسره سر خوځوي، د دوی په مجلس کې خواږه او تروه شیان، کتاب او کباب، د اخرت فکرونه او دنیايي نعمتونه هرڅه وي او هر ډول خلک ورته راځي، د داسې کسانو مستخدمین زښت ډېر وي، مګر هغوی په ځان نه پوهېږي او نه وي خبر چې مونږ څومره خدمت کوو او له څه راز تسخیر لاندې راغلي یو همدغه طبقه ده چې د جهان ګډې وډې ښه او بد د دوی لاس کې دي او څه چې غواړي هغه کوي، همدوی د نورو خلکو ولیان او وصیان وي او د دنیا ظاهري متصرفین ورته ویلی شو.

له دې کسانو نه چې تېر شو او سترګې وغړوو، چې له دې دوه صنفونه هغه خوا هم څوک شته چې درېیم صنف وباله شي که یه؟ نو ډېر لږ او بیخي لږ کسان وینو چې هغه له دې سطحې نه ډېر پورته دي، مګر له عمومي نظره لویدلي او هرڅوک یې نه ویني، دا راز خلک هماغه کسان دي چې یوه علمي فکر کې ډوب تللي او نور هر څه یې هېر کړي دي، په ظاهره په دې نړۍ کې اوسېږي، مګر شپې ورځې یې په بل عالم کې تېرېږي، په هغو شیانو چې مونږ خوشحالېږو یا خپه کېږو دوی نه خبرېږي او څه چې نور خلک یې ارزو لري دوی یې نه غواړي دغه راز فلسفیانه یا شاعرانه مزاج، چې په هر چا کې پیدا شي هغه بیا له دې عالمه د شوق و ذوق په لحاظ بېلېږي هغه د دې عالم په بدبختیو او غمونو ژاړي، مګر د خپلو اوښکو اجرا له دوی نه نه غواړي، د هغه ټول کوښښ د پوهېدلو د پاره وي او پوهه په خپله یو داسې

حقيقت ګڼي چې نور ټول خواهشات او لذتونه مغلوبوي، څـوک چــې دغه ذوق او دا تصور رښتيا پيداکړي هغه بيا په دنيا کې بل هېڅ شی د لوړوالي او ټيټوالي معيار نه ګڼي، دغه بډايي يا دنيوي عزتونه او عبارات چې نورو ته د تعظيم سرونه ټيټوي د ده په نظر کې هېڅ قدر او قيمــت نه لري او نه په دغسې شيانو کې له چا سره رقابــت او حســادت پيــدا کوي، دا راز کسان هېڅکله خپله پوهه او معرفت چې د لوی خدای يوه لويه عطيه ده او له قراني هداياتو نه رڼا اخلي د دنيا په قليلــه متــاع او لږو پېسو نه خرڅوي، ځکه چې له دغسې زيانمن تجارت څخه خــدای هم انسان منع کړی دی. علم او پوهه د انســان هغــه شــرف دی چــې خرڅول يې لوی عيب دی. هغه کسان چې دې تجارت ته زړه ښه کوي او خپله بينايي خرڅوي ړانده دي او د بينايۍ په قدر نه پــوهېږي. يــو پتنګ هېڅکله يوه بله ډيوه د دنيا په مال نه پلوري، ځکه چــې پــه ده توره شپه راځي او په تورتم کې ژوند نه شي کولی او هېڅ وخــت هغــه کيف د دنيا په سرو ګلو کې نه شي پيداکولی.

اوس ډېرکسان په دې عقيده دي، چې د انســان اصــلي او حقيقــي فايده مال دی او ځينې نور ورسره جاه و جلال هم ملګري کــوي، دوی وايي: نور ټول شيان د همدغې غايې پټ او ښکاره وسايل دي، چــې د همدغه مقصد د پاره انسان استخداموي.

څوک چې دا وايي ښايي چې هغه به خپلې آينې ته ګوري او د عــامو وګړو په روش او خوی او مزاج باندې به استناد کوي.

نو راشئ چې د انسان په فطرت او طبیعت کې مطالعه پیل کړو او وګورو، چې انسان څوک دی او څه غواړي؟ دا خو څرګنده ده چې د مال حب او د تملک مینه د ده په غرایزو کې داخله ده، په خپل ژوند او حیات کې دغه شي ته احتیاج او ضرورت لري.

دی هېڅکله داسې نه شي کولی چې په تشو نندارو یا تصوراتو شپې ورځې تېرې کړي او له نغري نه یې هېڅ دود پورته نه شي، مګر له دې حقیقته هم انکار نه شو کولی چې د ده په غم او خوشحالۍ، سعادت او شقاوت کې نور شیونه قوي تاثیر لري او یوازې مال دی نه شي قانع کولی، د نورو ملتو حال احوال یوې خواته پرېږدئ یوازې د پښتنو ژوند تحلیل کړئ، چې دوی د دنیا مال ته په څه نظر ګوري او څه راز تعبیرات ورځنې کوي. زه دلته یوازې د خوشال ختک یا حمید او نورو پښتنو شاعرانو په بیتونو استناد نه کوم، چې هغوی پښتانه راښیم چې په دنیا پسې شپه او ورځ سرګردانه دي په هلو ځلو او ډېرو خواریو یې لاس ته راولي، مګر د ننګ و غیرت په ځای کې د خپل عمر ټوله خواري بربادوي او هېڅ ورته نه پاته کېږي، نو لږ څه ښار او بازار ته واوځئ او د ملت په طبیعت کې ننوځئ یوازې د دوی د دنیا سرګرداني په نظرکې مه نیسي، بلکې د سرښندلو او مال قربانولو په وخت کې یې وګورئ، چې دوی څه غواړي او څه کوي؟ یوه وړه طعنه یا یو شاباس او افرین په دوی څومره اثر لري او څه راز ایثار او قربانۍ ته یې حاضروي.

نو د اکثریت او عمومیت په لحاظ هم ویلي شو، چې خلکو په مــال او دنیا ایمان نه دی راوړی او اصلي غایه نه ده، ډېر خلک شــته چــې لــه خوارۍ ژرنده، ساتي او له کبره مزد نه اخلي، مال او دنیا دلاس خېــرې او د هندو رېره بولي، د پښتون او پښتونولۍ په مفهوم کې نور شــیونه داخل ګڼي او هغه بدایان چې یوازې پیسې لري په نورو نومو یــادوي، د انسان شرف او اهمیت په نــورو حقــایقو پېژنــي او یــو شــتمن ســړی مجبورېږي، چې د مال په قربانۍ خپل ځــان هغــې اصــلي غــایې تــه ورسوي، دغسې چې یو مسلمان په خپل مخکې یوه قبله او کعبه لري، چې د مال په زاد و راحله ځان رسوي او هغه د خپل سیر او سفر غایــه ګڼي. هر ملت په خپله ذهني او معنوي دنیا کې هم یوه لوړه غایه لري، چې د مال توښه ورته ضرور ایسي او د مال پیداکولو علت یې غایه ګڼل کېږي، په ډېرو ممالکو او ملتو کــې ګــورو چــې ډېرکســان خپــل لــوړ منصبونه او لوړ مراتب پرېږدي، مګر خپله یوه نظریــه او مفکــوره چــې ښايي هېڅ مادي منافع به پکې نه وي نه پرېږدي.

وروسته تر دغسې ډېرو فکرونو، چې په انساني نړۍ کې یــې کــوو او مختلف طبقات په نظر کې نیسو، یعنې له زید و عمر نه تیرېږو او بشري مفهوم ته ګورو حیرانېږو، چې انسان څه غواړي او څه غایه لري؟ که په یوه ملت کې دغه غایه درک شي او د یوې عمیقې مطالعې په اثــر کــې دغه نفسي او روحي راز او شر ښه تعین شي، نو د هغه ملت په نهضــت او ویښولو کې ښه کار ورځنې اخیســتل کېــږي او همدغــه راز نــبض

پېژندل د یوه ملت د پوهانو او رهبرانو اصلي وظیفه ده، چې په اجتماعي حیات کې خورا ډېر دخل او تاثیر لري، ځوک چې د یوه ملت شایق کېږي هغه باید په دې پوه شي، چې دغه ملت څه غواړي؟ او له همدغه پوهې استفاده وکړي.[1]

[1] ـ کابل مجله ، ۱۳۲٤ کال، ۱ گڼه ۱۰،۷ مخونه.

کارونه

ځینې کلمات شته، چې که سړی ورځنې به نورو کلماتو تعبیرکوي او حقیقت یې لټوي معنی یې ګرانېږي او داسې مثال لري لکه چې سړی دلاس غوټه په خوله خلاصوي یا له رڼا نه تیارې ته ځي، دا ځکه چې د بشر پوهه او معرفت بې د الفاظو د زده کړې څه بل شی نه دی، نو که انسان الفاظو او کلماتو ته قانع نه شي یو اسانه او عام فهمه مفهوم هم مشکلېږي او د هغو کلماتو تعبیر، چې لوی او واړه، پوه او ناپوه یې په ورځ کې له سلو ځلو نه زیات وایي هم څه اسانه کار نه دی.

کار هم له همدغسې کلماتو څخه یوه کلمه ده چې که تعبیر یې په فعل او عمل سره وکړو په لوی لاس یې معنی پټوو او د بني اسرائیلو غوا ورځنې جوړېږي.

که ووایو کار د غړو او لاس و پښو حرکت دی، نو یو ګوځنډ وهلی سړي خو شپه او ورځ په حرکت کې وي، مګر څوک یې کاریګر نه بولي، ډېر خلک دي چې خوشحال ګرځېدل کار نه ګڼي او خبرې هم د کار جانب مقابل ګڼي، مګر ځینې کسان یوه ځای ته د چا خبرې وړي او وایي هلته کار لرم. یو سړی ځای په ځای ولاړ وي او د یوه شي حفاظت او مراقبت کوي، مګر دغه درېدل او کتل که څه هم هېڅ حرکت به پکې رانه شي کار باله شي.

که ووایو د انسان هغه عمل او حرکت دی چې د یوې فایـدې د پـاره وي دلته له کار نه د فایدې پېژندل ګرانېږي او ډېر بــې فایــدې کارونــه چې خلک کار بولي کار له تعریفه وځي.

که کار ته په لغوي او صرفي عینکو وګورو، نو ځینې صرفي او ګرامري افعال د کار د فعل په معنی شته چې د انسان قصد او اراده په کې هېڅ دخل نه لري، لکه لوېدل، رنځورېدل، مړه کېدل چې ځوک یې پــه کــار کې نه حسابوي، بلکې ځینې افعال لا بیخي په انسان پورې هېڅ ربط او تعلق نه لري، لکه د کاڼو ماتېدل، د پاڼو رژېدل، د بوټو لویېدل او داسې نور.

که ځینې فکري او دماغي کارونه په نظر کې ونیسو، نو بیا مجبورېږو، چې تصور ته هم کار ووایو او په یو خیالي وجود ورته قابل شــو، چــې د حادثې او واقعې له دایرې نه هم کار خارج وبولو.

دا لغوي بحث او تحقیق به په همدغه ځــای پرېــږدو او کارتــه بــه د اجتماعي مفاد او مصلیت په سترګه وګورو چې کــار څــه شــی دی؟ دا چې خلک وایي فلانکی د کار سړی دی یا د ملت، جامعې او مملکــت د پاره ښه کار کوي څه معنی؟

په دې لحاظ نو کار یو بل راز مفهوم پیدا کوي او ډېر افعال لکه خوب و خندا ښنبل او خوړل د کار له مفهوم وځي او یــوازې همدغــه افعــال پاتي کېږي، چې په اجتماعي نظام کې پوره دخل او اغېزه لري. کــه یــو سړی یوې کوي یو بل هم قلم را اخلي اخبار ته مقاله لیکــي هغــه بــل ناست وي د اجتماعي چارو د بهبود د پاره فکر کوي هر یو کار کــوي او د کار سړي بلل کېږي.

هو! دا ټول کارونه دي، مګر د ټولو اهمیت یو راز نه دی ځینې کارونه به وي، چې خولې په کې نه تویېږي، غړي به پکې ډېر نه ستړې کېږي، مګر قدر او قیمت به یې ډېر وي، دغسې دنیا کې سره او سپین جوار او غنم خر مُهرې او نعلونه تفاوت لري، د انسانانو کارونه هم جګ او ټيټ قیمتونه لري او ټولې چارې یو له بله برابرې نه دي.

هغه کارونه چې پوهه او فکر په کې خرڅېږي له پنډونو چلولو او کاڼو ماتولو نه زیات اهمیت لري، کوم کار چې هرڅوک یې کولی شي او هغه کار چې ډېره موده تعلیم غواړي هېڅکله نه برابرېږي.

د کارونو د قیمت د پاره دوه اصلي معیاره موجود دي، یو ضرورت او احتیاج بل دکار کوونکو ندرت او لږوالی.

ضرورت او احتیاج په یوه ملک کې فرق کوي کوم خلک چې له علم او معنی سره ښه نه وي اشنا شوي او عرفاني ذوق یې نه وي پیدا کړی هغوی علم و معرفت ته خپل ضرورت او احتیاج پوره نه حس کوي او عرفاني رجال په کې ډېر قدر نه شي پیدا کولی، هغه جوامع چې د وضعیت په قیمت نه وي پوه شوي هلته د نفیسو صنایعو خاوندان له نورو نه څه زیات امتیاز نه لري.

په یوه محیط کې چې هر څوک په مادیاتو افتخار کوي هلته د فضیلت خاوندان حقیر وي، ځکه چې احتیاج ورته نه لیدل کېږي که څه هم انسان په هر وخت کې ورته احتیاج لري، نو که د ضرورت او احتیاج په ځای د ضرورت او احتیاج احساس او لیدل معیار کړو بهتره به وه، ځکه چې بې احساسه احتیاج هېڅ تاثیر نه لري. په ځینو ځایو کې چې خلک د یوه مکتب معلم ته خپل ضرورت او احتیاج نه ویني او په دې نه پوهېږي چې علم او پوهې ته شدید ضرورت موجود دی

هغوی تعلیم او ښوونه کوم قیمتي او مهم کار نه ګڼي او په اصلي کارونوکې یې نه حسابوي.

سړی چې دیوه مملکت علمي، ادبي، اداري او عملي کارونه په نظر کې ونیسي او د هر کار په قیمت او اهمیت کې غور وکړي هغه پوهېږي، چې په محیط کې کوم ډول کارونه اصلي ګڼل کېږي او کوم فرعي دي. اداره مهمه ده که علم؟ ادب ډېر قدر لري که معرفت؟ نو په دغو چارو کې چې هر کار مهم او اهمیت یې هم زیات وي. له همدې لامله هغه څوک چې په غرونو کې د رمو اداره کوي له هغه چانه زیات اهمیت لري چې په کور کې مېږې او رمې ساتي. په کوم محیط کې چې خلک د کامل تهذیب او صحیح تربیت خاوندان وي هلته د یوې قوي ارادې خاوند ته دومره احتیاج نه وي، لکه په غیر مدني اقوامو کې چې وي، همدغه سبب دی چې په علمي دوایرو کې اداره خپل قیمت کموي او علمي اقتدار زیات اهمیت پیدا کوي.

همدغه شان په کومو هېوادونو کې چې ادب په علم او احساس تعقل غالب وي هلته ادب له علم نه زیات اهمیت لري او ادبي رجال له علماو نه بر کېښېني، یعنې لکه چې په یوه مکتب او مدرسه کې دیوه عالم او معلم وینا قیمت لري په یوه باغ کې د بلبلو نارې قدر لري او د محل و محیط کارونه لوړېږي او ټیټېږي. څومره چې په یوه سیند او دریاب کې موجونه او طوفانونه زیات وي هغومره د کېښتۍ او کېښتیبان اهمیت زیات وي، مګر په وچه ځمکه کې ورته هغه قدر نه پاته کېږي؟[1]

---

(1) ـ کابل مجله، ۱۳۲۳ کال

وده او تکامل

بابه جانه! هغه وخت چې زه نه وم ته وې، مګر د چا پلار او بابا نه وې.

هو، ته هماغه وخت بابا او دادا شوې چې مونږ راغلو او ستا شاو خوا راټول شوو، خلک وايي چې بې اولاده هم څوک پلار کېدای نه شي او نه څوک بې لمسيانو بابا کېدی شي. رښتيا چې په اجتماعي دنيا کې يوازې توب هېڅ مانا نه لري او مشر هم کشر ته زښت ډېر محتاج دی. هغه وخت چې تا کور او کډه زامن او لمسيان نه درلودل ته دغه څوک نه وې، چې نن يې، ته په هغه وخت کې يو زړی وې، مګر نن سمسور باغ شوې او خوندورې خوږې ميوې لرې.

ته اوس د بلبلو کور او ستا په ګلزار کې د ژوندانه شور او غوغا پيدا شوه، مګر پخوا لکه يو مړ جسد په خاورو کې پروت خورا کوچنی وې.

څنګه چې پخوا له مانه پلار او بابا نه وې دغسې د کوچنيتوب په وخت کې ځلمی او د نطفه توب په وخت کې ژوندی نه بلل کېږې.

که دغه څانګه او شاخونه له تانه لرې شي بيا هم تاته څوک ونه، نه وايي او ستاپه حيات کې هېڅ برګ و بار نه پاته کېږي ته بيا د پسرلي له فضا نه څه برخه لرې او نه د هوا مرغان دغسې سر پرېکړو ونو ته راښکته کېږي، په رښتيا چې ستا ژوند په مونږ باندې دی او بې له مونږ نه ژوند نه شې کولی، لکه چې مونږ بې له تانه خپله تازګي او حيات نه

شو ساتلی، که کله زه ستا د مهربانۍ شکریه کوم او ځان ببل ګڼم دا به زما لویه ناپوهي وي، ځکه چې زه له تانه هېڅ ببلتون نه لرم او په هېڅ راز نه شم ببلېدلی.

د دې شینکې باغ ټولې ونې له همدغې ځمکې پیدا شوي له په همدغه خاورو کې وده کړې ده، مګر د دې ځمکې ښایست او قدر هم په همدغو ونو پورې تړلی دی، که دغه نیالګی دلته نه وای روزل شوي، دې وچو او سپېرو خاورو به دا قیمت نه درلود، نو د دې ځمکې څه احسان په دې ونو نه شته، بلکې دا ځمکه له سوري لاندې ژوند کوي.

که کومه غټه ونه خپلو څانګو او ښاخونو ته وده (نشو ونما) قوت ورکوي نه په خپله غټوالی او لویوالی کې کوښښ کوي، هسې نه چې له کوم بل شي سره احسان کوي دغه راز مرسته، خو زړه هم له نورو غړو سره کوي، مګر څه احسان نه باروي، دې ته باید فیاضي ونه وایو، بلکې غټېدل او لویېدل یې تکامل بولي. د باغ خاوند په دې ښه پوهېږي چې دغه ونه د ښورې په ځای سرې ته خوږې میوې ورکوي، ځکه ورته انبارونه راچلوي او تربیه یې کوي.[1]

[1] ـ کابل مجله. ۱۳۲۳ کال، ۱۲ ګڼه ۱ـ ۱٦ مخونه.

ماشومان

مونږ ناست وو. ماشومان زمونږ له څنګه نژدې په لوبو مشغول وو.

کله به یو له بله په هسې خبره ونښتل، چېغې به جګې شوې، ژړا انګولا به وه، کله به د خندا شور او زوږ دومره او چت شو، چې په عذاب به یې کړو.

یوه به چې د بل د لوبو شیان ګډوډ کړه هغه به په قهر شو کنځلې به یې کولې او هرڅه به یې ویل.

زمونږ پام نه و یو راپاڅېده د بل مخ یې شوکارې کړ د هغه پر مخ وینې روانې شوې او له مستۍ نه جنګ جوړ شو.

مونږ ویل خبر دې واړه دي نه پوهېږي.

هو! ماشومان واړه دي، مګر دومره واړه نه لکه مونږ چې د لوی خدای په حضور کې کوچنیان یو، د ماشومانو پوهه له مونږ نه لږه ده، مګر زمونږ پوهه د هغه په نسبت ډېره لږه ده زمونږ لوبې هم د وړو غوندې دي زمونږ خندا او ژړا هماغسې ده، ماشومان پوهېږي چې دوی واړه دي، مګر مونږ په خپل کوچنیتوب هم نه پوهېږو په رښتیا چې مونږ له ماشومانو نه واړه یو او زمونږ خدای ډېر لوی دی.

مونږ باید خوشحاله اوسو، ځکه چې خوشحالي د ماشومانو مال دی.[1]

---

[1] ـ کابل مجله ۱۳۲۶ کال، ٦ ګڼه، دېښتۍ دویم مخ.

ریا کاران

د کاغـــذ پــه ګــل بلبلـــې نـــه تېـــولېږي

بـــې مېـــوې دی بـــاغ وبـــڼ د ریـــا کـــار

ریا کار یوازې هغه نه دی چې په ډېرو نفلونو ځان ستړی کړي او بې لـه دې نه چې خلکو ته ځان وښيي په کې يې د عبادت سره هېڅ مینه نه وي، هغه څوک چې له خپل کار او وظیفې سره اصلي علاقه نه لـري او یوازې د خپل امر یا ځینو نورو کسانو د غولولو د پاره خپل ځان د کـار شین ټاکو ښيې داهم ریا کاري ده، خو دومره خبره ده چـې هغـه لـه خدای سره او دی له خلکو سره په خپل ګمان چل او ټګي کـوي، ډېـر کسان شته، چې په مجلسونو کې له ډېر کار نه شکایتونه کوي او ځـان داسې ښيي چې ټول کارونه همدی کوي او دنیا د ده په ښکر ولاړه ده، دغه راز خلک هم اکثراً ریا کار وي او په حقیقت کـې هـېڅ نـه کـوي. ځینې نور دا راز اشخاص هم شته هر ځای په یو مخصوص وضعیت چې یو عالم درد او تاثیر ورسره ملګری وي اجتماعي بحثونه شروع کړي او دا څرګندوي، چې یوازې همدی د وطن خواهۍ او وظیفـه شناسـۍ او پاکنفسۍ غوره نمونه ده او بس. هر څوک ګمان کوي چې که دغســې صحیح اشخاص او باحرارته ځلمیان زیات شي ټول کارونه به ښه شـي او هر څه به ترسره شي، مګر خدای خو خبر دی چې د ده پـه زړه کـې

بې دځان له مینې نور هېڅ نه وي او غیر له شخصي اغراضو او مطـالبو نور څه نه پېژني دا هم ریاکاران دي او د دې اصل ریـا کـاري همدغــه شی دی.

په هر وخت کې یو ملت او مملکت ځینې شیان ښه ګڼي او پــه ښــه سترګه ورته ګوري.

هغه وخت کې فضایل ګڼل کېږي نو هرڅوک چې فضیلتونه لــري یــا ورسره علاقه لري جامعه هغو اشخاصو ته په ښه نظر ګوري او روزي یې دا راز فضایل او ښېګڼې چې جامعه یې له اشخاصو څخه غواړي ارومرو لږ څه مشکل کار هم وي او هرڅوک یې نه شي کولی، نو له یو خوا دغه اشخاص او له بل خوا دغه دیوې اجتمـاعي ترغیـب او د ریـا کـارۍ او منافقت فکر پیداکړي او ځینې کسان مجبور شي چې ځان په هماغــه رنګ جمعیت او ټولنې ته وښیي چې هغوی یې خوښوي او په شعر ورته ګوري.

دا کار تر یوې اندازې پورې اسان هم ایسي او چلند هم لــري، ځکــه چې انسان سره له ډېر عمیق او دقیق فکر ظاهر بین هــم دی یــو ډول ساده ګي هم په کې شته پــه جمعیــت کــې د دقیــق او عمیــق فکــر خاوندان هم ډېر لږ وي، نو اکثریت د هغو کســانو وي چــې هــر چــا او هرشي ته له ورا او له لرې وګوري.

د دې ټولو خبرو په اثر کې نتیجه دا شې چې اشخاص او هغه کسان چې د عقیدې له مخې اجتماعي فضایل پېژني ډېر لږ او نادر وي، مګـر ریا کاران زښت ډېر پیدا شي او مظاهره کوونکي مخلصینو ځای ونیسي دغه راز کسان چې میدان ته راوځي (ځایونه) ونیسي هلته کارونه پـه حقیقي ډول نه اجراکېږي او هر څه یو نمایشي صورت لري، په دغســې ځایونو کې جدیت او فعالیت هم دا معنی نه لري چې ســړی ډېــر کــار وکړي یا یو کار په ښه ډول اجرا کړي، بلکې هغه څوک جــدي او فعـال ایسي چې په مظاهراتو او ریا کاری کې مېړنــی وي. دا راز کســان چــې لکه اورپښتي په توره شپه کې الوځي او خلک د اور د شــجرې ګمـان پرې کوي یوازې همدومره رڼا لري، چې خپل ځان خلکو تــه وښــیي او بس، یعنې هېڅکله داسې نه کېږي چې کومه تیاره خونه رڼا کــړي یــا څوک ورځنې خپله ډیوه ولګوي.

دا حال ترهغه پورې په یو مملکت کې دوام کوي چې دهغــوی تــوره شپه سبا شي او اجتماعي شعور خپلې سترګې ښې پوره وغړوي، یعنې خلک لکه هلکان په تشو خبرو ونه غولېږي او هر چاته یا هر شي ته په اني او سرسري نظر ونه ګوري.

دغه د ریاکارۍ دوره چې په کوم وطن راشي او حقایق لاښــه نــه وي پېژندل شوي سړی غل او کارواني نه پېژني او له لاسو پښــو، دمــاغ او نورو اعضاو څخه ژبه ډېر کار کوي. سړی چې په ځینــو ادارو یــا لارو او

کوڅو کې ګرځي او په ریا کارانو پسې سترګې غـړوي ډېـرې عجیبـې نمونې ویني او داسې ایسي، چې دا مرض د منې له ریزش نه هـم عـام دی. ډېر خلک دي چې په خپلو کورو کې له خپلو ملګـرو او اشـنایانو دوستانو او خپلوانو سره د دروغو کیسې کوي او په دغـو کیسـو کـې خپل ځان هغوی ته داسې ښکاره کوي چې د هېواد لوی لوی خلک ده ته په درنه سترګه ګوري او دی په هغوی کې مخصوص مقام لري، دغـه راز کسان که دغسې خبرې ونه کړي او ځان په بل ډول چاته ښکار نـه کاندي څوک یې بیا سلام هم نه علیک کوي او هېڅ قدر ورته نه پـاتې کېږي، ډېر زامن شته چې په لارو او کوڅو کې له خپلو ملګرو او همزولو سره دغه ډول اوسي، مګر د پلار په مخ کې بیخي بل څـوک وي او بـل شان خوي لري، ځکه چې د ځینو کسانو حضور کې ځان ډېر مطبـع او مخلص ښکاره کوي، مګر پسې شا به ورپسې سل خبرې کوي، نـو کـه ووایو چې د انسان فطرت ځان بل راز ښیي څه ډېره مبالغه به نـه وي، ځکه چې انسان په اصل خلقت کې داسې پیدا شوی چې هـم ځینـې ټیټ خواهشات او حیواني شهوات لري هم یو شعور خدای ورکړی، چې ښه او بد پرې پېژني او د خپلو نقایصو احساس کوي، نو دی مجبور دی چې خپل مصایب پټ کړي او ځان بل شـان وښـیي عـلاوه پـه دې دا اجتماعي مخلوق له یوې ټولنې سره ژوندون او معامله لـري، نـو بایـد خپل ځان ټولنې ته ښه معرفي کړي او په دغسې ځان ښودنه ورځنـې ښه استفاده وکړي. د دغسې ملا د خطابو په اثر کې سړی ویلـی شـي،

چې انسان له ریا نه بیخي ځان خلاص کاندي. ډېر ځلې داسې پېښېږي چې په یوه مجلس کې یو شی بدګڼل کېږي او هغه ښــه وي. ســړی دا نشي کولی چې هغوی پوه کړي او عقیده یې وګرځوي دی خپله عقیده بل راز ښکاره کړي او مخالفت وکړي ډېر ضرر وینې په دغسې واقعوکې خپل مخالفت پټول او چپوالي سره خپل ځان موافق ښودل دي، مګــر دا بده نه ده خپل فضایل او ممیزات ښودل او ښکاره کول هم په یو ښه صورت وي جایز څه، بلکې ښه مغیر کار دی. که یــو معلــم یــا عــالم د تعلیم او تدریس په ذریعه خپل علمي اقتدار او لیاقت خلکو ته ښــيي، دغه راز اظهار او ښودنه که څه هم د لغوي معنی پــه لحــاظ ریــا بلــل کېږي، مګر ریا نه ده، همدارنګه هغه ملت خواهان او وطن غوښتونکي چې عملاً دغه عالي عشق او مینه د خدمت او ایثار او فدایت پــه رڼــا کې خلکو ته ښيي دغه راز حقیقي او واقعي مظــاهرات ډېــر ښــه او د تقدیر وړ دي. کومه ریا چې حقیقت بلل کېږي او زیان لري هغه عبارت دی له هغو مظاهراتو او ځان ښودنې څخــه چــې د خلکــو غولــونې او سترګې تړل په کې مقتدر وي، لکه چې ځینې ډېر خلک یې پــه خپلــو صحنو کې کوي او د یوه جمعیت په سترګو کې خاورې اچوي.

په ډېرو مجالسو کې ګورو چې هماغه کسان خیانت او خیانت کــارانو ته ډېر بد وایي چې په خپله په کې هر چانه ډېره برخه لري همدغــه راز بډې او رشوت هم هماغه اشخاص ډېر بد بولي، چې په خپله یې خوري له منافقت نه هم هماغه څوک ډېر سر ټکوي چې پــه دغــه مــرض پــه

خپله اخته وي، یعنې اکثراً داسې پیښېږي چې هر څوک هماغه عیب ډېر بد ګڼي چې دی یې په خپله لري او هماغه صفت ستایي او دعوا یې کوي چې دی یې نه لري.

دلته زه هم په ځان ویرېږم، چې د ریا په موضوع کې لیکل ریا کاري نه شي او همدغه شی باعث شوی نه وي، له دغسې قومي او لساني ریا کارۍ نه چې واوړو د عمل په ساحه کې هم په څو ډوله ریا او ډېر ریا کاران لیدلی شو، چې څوک په یو راز او څوک په بل راز خپل ځان جدي او کارګیر ښکاره کوي، مګر د کار هېڅ پته یې نه معلومېږي. تاسې به ځینې ناراحته مزدوران لیدلي وي، چې د نګران سترګو ته ګوري او په هماغه شېبه کار کوي، چې څوک ورته ګوري، دغسې چې په دغه طایفه کې د چا لیدنه او کتل تاثیر لري په نورو طبقو کې هم له ډېرو خلکو سره د کار کولو فکر دومره نشته لکه د کار ښودنې ورسره دی، لکه چې په ځینو مواردو کې ځینې مامورین او کاتبان ټوله ورځ په کیسو او خبرو تیروي، مګر په هم هغه وخت کې چې یو امر په دواړو وګرځي، نو خپل سر په کار باندې دومره ټیټ کړي، چې که هغه څو دقیقې د ده د میز په منځ کې ودرېږي هم دی یې نه ویني او نه ورته ګوري.

د دغسې ریا کارۍ اصلي علت دا دی چې دغه راز امران او کار غوښتونکي خپل لاس لاندې مامور ته ګوري، چې په کار بوخت دی او که نه، نوکه چېرې د میز په سر یو کاتب چې شخصي خط یا د رخصتۍ

رقعه لیکي هغه هم په کار کې حسابیږي او د ده جدیت ښیي، مګر کــه سړی کار ګوري چې شوی او که نه؟ او د چا کار چې د کولو پــه وخــت کې چانه وې لیدلی پټ پاتې نشي څــوک دغســې ریــا کــارۍ تــه نــه مجبوریږي او نه دغسې چمونه کوي، نو د دې مرض اساسي چاره دا ده چې یوازې حرکتونه ونه ګورو، بلکې نتیجې، د کار کم وکیف ته وګورو، ځکه چې څوک هر څه وینې او هرڅه خوښوي خلک هماغه ور ښــیي او په څه چې نظر جلبیږي هماغه شی میدان ته راوځي.

مونږ ښایي دغسې ډېر امراض ولرو، چې باید اساسي علاج یې وشــي او علتونو ته یې متوجه شو، ډېر نقایص به وي چې مونږ یې په نورو کــې ګورو او هغه په حقیقت کې مونږ ته عاید وي. که مونږ او تاسې ظاهربین نشو څوک ریا کاري نشي کولی او نه یې کوي، نو ریا په حقیقت کې زما د ظاهر بینۍ عکس دی چې په بل کې یې ګورم او بد ورتــه وایــم. کــه څوک غواړي چې یو سړی په بل رنګ ونه ویني رنګه عینکــې دې لــه سترګو لرې کړي او هرڅه دې په خپلو سترګو وګوري.[1]

---

[1] - کابل مجله ۱۳۲۳ کال. ۱۰ ګڼه ۷،۱۰ مخونه.

د شپنو کېږدۍ

د غره په لمن کې په جگه غونډۍ توره کېږدۍ ولاړه ده یو لور ته یې په نښترو او ځېړیو پټ هسک غر ښکاري او بل لور ته یې شین بڼ د سړي ترسترگو کېږي. د غونډۍ په خوا کې یو لوی ځوړ دی او سپینې اوبه، چې د غره له یوه جگ ځایه راتوییږي کږي وږې پکې بهېږي او له ځان سره څه وایي.

د کېږدۍ څښتن یو کنډک وزې لري، چې یو زوی یې وزې او بل ورغمي هر ورځ د ځړ د پاره بیایي، مازیگر مهال چې وزې راشي او د ورغمو سترگو پرې ونښلي یو بل ته داسې نارې وهي، چې د میندو او بچو مینه ترې له ورایه ځرگندیږي.

کله کله، چې ځول او وربځې وي د کېږدۍ څښتن څه نور پیڅولونه له کېږدۍ سره ونښلوي او خپلې وزې ترې لاندې پنډې کړي.

دا کېږدۍ چې د دې سړي او د وزو د پاره یو ښه سبب دی د همدې وزو له وزغمو جوړه شوې ده.

هو! دا کېږدۍ د همدغو وزو له وزغمو څخه جوړه شوې ده، خو وزغمي د وزو په شا باندې نورې هم شته چې د کېږدۍ کار ورځنې نه اخیستل کېږي او نه د ږلۍ د گاڼو مخه نیوای شي.

کوم وخت چې دې سړي د وریو له شاد او زغنې پرې کولې زه په دې نه پوهیدم، چې دا به یوه ورځ د همدغو وزو په ښه راشي مابه ویل چې دا سړی د دې وزو په پیسو او وزغنو دواړو باندې خپله ښه کوي او په وزو باندې هېڅ زړه سوی نه لري، خو داسې نه ده دی خپلې وزې ډېرې ښې روزې، د ده هېڅکله د خپلو وزو غوښو ته زړه نه کېږي، یوازې پی

ورځنې اخلي او خپل ښه پرې کوي، پې هم ټولې نه ترې اخلـــي د وزو په غولانځو کې دومره څه پربږدي، چې بچي يې ورباندې ښه ماړه شي. دا پې هم دې وړيا نه خوري، دی ترڅو وزې ښې مړې نــه کــړي د پيــو اسره نه کوي، نو سړی ويلای شي چې پې هم دی د وزو په غولانځو کې اچوي چې د ورغمو ښه هم ورسره کېږي. دی په خپلو وزو دومره زهير دی چې يا يې په خپلو زامنو پيايي يا ورته داسې سړی نيسي، چې هغه لکه لېوه د وړو وينو ته تږی نه وي او ډېر زړه سوانده وي چې ټوله شپه په ويښه تېروي او لېوان د وزو داړلو ته نه پرېږدي. دی ډېر پــام کــوي چې وزې يې داسې بوټي ونه خوري، چې هغه ورته ښه نه وي او نه يې په داسې لاره بيايي چې ګړنګونه او پانې نــه وي او د لويــدلو ډار پکــې وي.

وګورئ! د وزو خاوند له خپلو وزو څنې څنګه ښه ګټه کوله او څومره ښه يې ورسره کول، د يوه قام پياوړي او پوه مشران هم له خپــل قــام سره همداسې کوي، نو دغسې زړه سوانده مشرته به ولې سړی خپــل ځان نه سپاري، بې له دغه راز مشرانو خو د يو قام ژوندون هم ډېرګران دی په تېره بيا په دې وخت کې چې ويښو او پيــاوړو مشــرانو تــه ډېــر اړولي ليدل کېږي..(1)

(۱)کابل مجله ۱۳۱۹ حمل،۳ ګڼه،٦-۷ مخونه

د قضاوت شعور

ځینې کسان دي چې په خپله پړه نه شي پوهېدلی او تل نور خلک په خپل حق کې ملامت بولي، دوی هرڅه کولی شي مګر په ځان باندې د ملامتۍ حکم نشي کولی او خپله ګناه ورته د نورو له ثوابه ښه ښکاري، دوی په خپل ځان او په خپلو کړو کې هېڅ قصور نهویني او داسې معلومېږي، لکه چې د دوی سترګې د ځان د لیدو د پاره نه وي د دوی تر ډېرو لاندې همېشه تیاره موجوده وي او هغه څه چې باید په ځان کې وګوري په جهان کې یې ویني، دوی چې په خپل ګریوان کې سر ښکته کړي او ځانته متوجه شي یوه وړه ملامتي نه شي لیدلای، مګر چې بل ته متوجه شي ډېر واړه شیان په نظر کې غټ ورځي او په لږمانه کې هډوکي پیدا کوي، د دغسې اشخاصو انساني شعور ډېر کمزوری دی او د وجدان سترګې یې ړندې وي، دا راز خلک د انصاف او عدالت په پوله هم کله نه وي تېر شوي او بل آس له خپل ټټو سره هېڅکله نه برابروي، دغسې انسانان چې د خپل عیب او قصور له لیدلو عاجز دی او دغه توان نه لري چې د خپل سهوه او خپل نقصان اعتراف

وکړي، د خپل ځان اصلاح هېڅکله نه شي کولی او خپل عیب ورته هنر معلومېږي.

د هغه قضاوت شعور چې په حیوان کې نشته او په انسان کې شته سړی مجبوروي، چې خپل ښه او بد وسنجوي او هغه وخت چې د ده معامله له نورو سره پیدا شي ځان ته ترخځونه وهي او ډېره ښه منصفي وکړي، هغه وخت چې انسان د ځان او د بل حق کې حکمیت کوي او ځانته د قضاوت په حق قایلېږي. باید خود خواهي او خود غرضي پرېږدي، د ځان مینه له زړه نه وباسي، د خپل او پردي فرق ونه کړي، د حق په ستوني پښې کېږدي او له حق څخه تېر نشي، عدالت او حقانیت له انسان نه همدغه تقاضا لري او د قضاوت شعور دا غواړي چې انسان به له ځانه سترګې نه پټوي او په خپل قصور به اعتراف کوي.

زه دا نه وایم چې څوک په هېڅکله کوم بد یا ناوړه کار نه کوي، هېڅکله به د چا په حق کې ګرم او ملامت نه وي او نه به د نفس او شیطان په لار درومي، ځکه چې زه په دنیا کې د یوه معصوم انسان انتظار نه لرم او د انسانانو په هېواد کې پرښتې نه غواړم. زما ارزو یوازې همدغه ده چې انسان یو اصلاحي احساس او د تفاوت صحیح شعور ولري، چې خپل نفس محاکمه کړی شي او په خپله ګناه اعتراف وکړي. کله چې انسان له ځانه سره یوازې کېږي او په خپل ګرایون کې سر

ښکته کوي باید خپل عیبونه خپل نقصانونه ولیــدای شــي او نــدامت وکړي. همدغه پښیماني او ندامت انسان اصلاح کــوي او پــاک خــدای پرې خوشحالېږي.

انسانان هم هغه انسانان دېر ښه ګڼي چې په حق اعتــراف کــوي او خپله پړه مني، هغه څوک چې ګناه کوي او ځان ګناهکار نه بولي ورتــه په قهر او نفرت ګوري او د خدای د رحم او مهربانۍ مستحق نــه ګڼــل کېږي. د انسان او شیطان فرق همدغه دی چې یو په خپل قصور او پــه خپله ګناه اقرار کوي او مغفرت غواړي هغه بــل د خپلــې سرکشــۍ او نافرمانۍ د پاره دلایل پیدا کوي اوځان ګرم نه بولي.

د عصیان او بغاوت فرق هم همدغه دی او هغه شی چې له ګنــاه نــه لوی جرم بلل کېږي، په خپله ګناه نه قایدل او خپله پړه نه منل دي.(۱)

(۱)کابل مجله، ۱۳۳۳کال، ٦ګڼه، ۱ــ ۲ مخونه

بختوره

دا ښځه څلوېښت کلنه ده، مګر په خواره جامه کې اوسي او خوراک يې هم خوار دی، ځکه له خپل عمر نه زیاته پخه معلومېږي.

دا غریبه په خوارۍ او مزدورۍ شپې ورځې تېر وي او خپل بچــي پــه هلوځلو، د یوه او بل په مزدورۍ ساتي، مګر په همدغه حــال کــې یــې خپل یو زوی په مکتب کې اچولی او د اولاد تعلیم ته یې هم توجه شته.

زه د دې ښځې له حاله ډېرخبر نه یم که څه هم دواړه د یوه کلي یــو او یو وخت مو کورونه ډېر نږدې وو، ځکه چې زه ډېره موده پخوا دغــه کلي نه ښار ته راغلم او د کلي ژوند مې پرېښود سربېره پردې په مــونږ کې دا خوی هم شته، چې که څوک لږ غوندې معتبر شــي هغــه بیــا د مځکې خلک نهویني او د خوارو غریب په حال ړوند او کوڼ شي.

مګر بیا هم په ړندو کې د یوې سترګې خاونــد پاچــا دی او دغــه راز پاچایي زما په برخه رسېدلې ده، زه تر ډېره حــده زیــار کــاږم، چــې د کونډو رنډو او خوار و غریب له زړه نه خبر شم، د همدې له امله د دغې ښځې حال راته لږ غوندې معلوم دی او دومره خبر یم چــې د دې یــو مېړه مړ شو، نو هماغه کلي کې د هغه تربره پرې نکاح وتړله، چــې لــه دېنه ډېر مشر و او خپل عمر یې خوړلی و.

دغه بوډا شازلمی اوه کاله پس په حق ورسېده او دا بختوره ښځه بیا کونډه شوه، یوه ځوانه یا نیمزالې ښځه، چې د زاړه بوډا له قید خلاصه شي ستاسو خوښه چې بختوره یې ګڼئ او که نه؟ زه خو ورته بختوره وایم (که څه هم اصلي نوم یې بل دی).

هو! بختوره دوهم ځل بیا کونډه شوله او دغه نیک بخته یا بدبخته کونډه یوه ورځ سرماتې او لاس ماتې محلي حکومت ته راغله او دخپل مظلومیت عرض و داد یې کاوه، دا کیسه ډېره اوږده ده زه یې له نورو برخو تېرېږم، مګر یوه خبره نشم هېرولی، هغه دا چې هغې وویل: زه کونډه یم، ځکه مې خلک سرماتوي.

د بختورې شپږکلن زوی هلته ولاړ او مور ته یې وویل: ولې (لالی) دې مېړه نه دی؟ قاضي صیب خو د ماشوم خبره وانه وریده، ځکه چې د ماشومانو شاهدي نه ده قبوله او په همدغه وجه مشران د کشرانو خبرې نه اوري، مګر په ما کې دومره لرې نه و، چې ماشوم غږ مې غوږ ته ورسیږي. ما د ماشوم خبره بې څه ونه ګڼله، ځکه د حقیقت په لټون کې شوم او دا راته معلومه شوه، چې د بختورې دوهم مېړه چې مړشو، نو د هغه تربرونو بختورې ته وویل:

د پښتنو کونډه، مېړوښه ده.

ته باید له دې ځایه بل ځای ته په خوارۍ او غریبۍ پسې لاړه نه شې، نه چې ته له بل قامه کوم مېړه وکړې او مونږ ته سپکه را واړوې.

بختورې وویل: زه هېڅ کله بل مېړه نه کوم هر چېرته چې یم کونډه به یم زما زړه له میړه نه داسې تور دی، چې بل میړه ته به هېڅکله زړه ښه نه کړم.

تاسې ما ازاده پرېږدئ، چې خپلو بچو ته نفقه او جامه پیداکړم.

تربرونو دا خبره ونه منله او په خپله خبره ټینګ وو، اخره کې بختورې د هغوی په کورنۍ کې د لسو ورځو په هلک (لالي) غږ وکړ، چې لالی زما مېړه دی زه به د ده په نامه ناسته یم.

تربرونه په دې قانع شوه او پوه شول، چې دا اوس بل مېړه نشي کولای، ځکه یې ازاده پرېښوده.

وګورئ! یوه ځلوېښت کلنه ښځه هم د لس ورځې هلک میرمن کېدای شي چې د لسو ورځو هلک قبول کړي او په دغه ډول د خپل تېر عمر تلافي وکړي. اوس بختوره پوره ازادي لري او په خوارۍ مزدورۍ پسې، له خپل مېړه او بې د هغه له اجازې لرې ځایو ته مسافرت کولای شي د عصري ژوند یوه کامله نمونه ده.

په همدغه وجه زه دغې ښځې ته بختوره وایم او په همدغه نامه یې معرفي کوم. [1]

[1] کابل مجله، وری، ۱۳۴۰ل کال، لومړۍ ګڼه، ۱۹ ـ ۲۰ مخونه.

ځان ساتل

یـــوه ورځـــې ســـحر ووې پـــه خنـــدا کـــې
دا قـــانون مـــدام جـــاري دی پـــه دنیـــا کـــې
چـــې ضـــعیف د زورور خـــواکې ورکېـــږي
لکه ورکه چـــې ســـپوږمۍ شـــوه د لمـــر خـــوا کـــې

هو! سپوږمۍ چې هرو خت دا خپل نیمګړی استقلال له لاسه ورکړی او د لمر په خواکې ځای ونیسي، خو خپل موجودیت بـایلي او د لمـر پـه پلوشو کې ورکه شي، لکه ضعیفان چې د قـوي او زورورو پـه خـواکې ورکېږي او محوه کیږي یا لکه هغه قوم چې د بل قوم لاس لاندې وي او د هغوی د علم و عرفان په رڼا کې د دوی ذات او جمـال تـرې نیســي (علم و عرفان که څه هم د بشریت مشترک مال دی، مګر یو قوم یې د خپلې ژبې په واسطه خپلولی شي)).

خیر دا بل بحث دی مونږ بیرته خپلې موضوع ته راګرځو او د قوت په تکي رڼا اچوو.

دا خو طبیعي قانون دی چې د حیات ماشین بې د ضعیفانو له خـوړو په بل شي نه چلیږي او ترڅو یو مړنشي بل نه مړیږي.

وګوره! مرغومی او تنکی وری....په شنه ګیاه چاغ او تیار شي او بیا د یوه قوي جنس د پاره غوړه او خوندوره مړۍ جوړه شي. بزګر هم چـې

په خپل کښت کې للون کوي ضعيف بوټي باسي او قوي پرېږدي، لکه چې ضعيفان په دنيا کې هېڅ حق د بقا نه لري. زور او قوت تل ليوانو ته په رمو کې برخه او د درياب کبانو ته په چنجيو باندې د رزق حواله ورکوي؟

هو! دا د طبيعت کرشمه ده چې له يوې خوا داړونکي ليوان او له بلې خوا د مظلوميت نمايندګان لکه پسونه او نور بې وسلې حيوانات پيدا کړي، ترڅو چې د ځمکې مخ په وينو سور او رنګين شي، نو ويلی شو چې د ځمکې مخ د خونرېزۍ صحنه او د زور ازميلو ميدان دی.

نه يوازې ځمکه، د اسمان لمنې هم کله کله لکه کربلا په وينو رنګينېږي او فضاهم د جګړو او کار زار د پاره مستعده ګرځي، زور او قوت تل خپل ځښتن ته د ضعيفانو وينې لکه اب حيات ښکاره کوي او مجبوروي يې چې يا د چا اوښکې توېې کړي او يا يې وينې وبهوي، ځکه چې د قوت باغ او بڼ يې له وينو په بل شي وده نکوي او بايد د قصاب غولی او د لېوه پنچه دواړه په وينو سره وي دا ځکه چې له غوښو نورشيان لکه: غنم، وريجې، خوږې ميوې، شودې او داسې نور د انسان متلون ذوق او هوس نشي قانع کولی او نه د لېوانو غذا کيدای شي، نو انسان به ترينه د مدنيت په مرسته مړۍ جوړوي او پس له ډېرو تحولاتو او ځو رازه تغيراتو به يې خوري او لېوه به يې د خپلو پنجو په فطري زور ترخولې کوي.

نو انسان ته خدای د غوښو خوراک روا کړی دی او لیوه هم چا نــدی منع کړی که نه دا څېرونکې پنجې به یې نه درلودلې.

نو دا څرګنده خبره ده او هر څوک یې منلی شي، چــې زور او قــوت ژوندون وقایه او د حیات د بنې د پــاره یوښــه پســرلی دی او دا هــېڅ ممکنه نه ده چې د هر چا حیات بې د بل له استهلاک ځنــې محفــوظ وساتل شي، ځکه چې نباتات هم یو قسم د حیات اوبه نشو نمايي قوت لري، چې استهلاک یې د انسان او حیوان د بقا د پــاره ضــرور دی، نــو لازمه ده چې بعضې د بعضو د پاره قربان شي.

په حیواناتو کې خو طبعاً همدغه قانون دی چې ضعیفان قربانېږي او قوي باقي پاتې کېږي. انسانان که څه هم له دې قانونــه بیخــې نشــي خلاصیدلی، مګر لکه سپي په خپلو منځو کې یو په بل ښکاره خولې نه لګوي او غوښې یې نه خوري اګر که اکثره حیوانات هم د خپلې نــوعې د غوښو نه پرهېز دي او دا کار یوازې په انسانانو پورې خــاص نــه دی، مګر صحیح انسانان برسیره پدې چې د خپلو هم نوعــانو غوښــې نــه خوري او ابرو یې نه تویوي، یو له بله سره مرسته او ملګرتیا هــم کــوي چې دا خوي د حیات د ساتلو د پاره ډېر ضرور دي او همدغســې قــوم باید باقي پاتې شي.

خیر د انسان د فضلیت دلایل خو زښت ډېر دی، مګر څه شی چې د ده د بقا د ضرورت دلیل کېدای شي هغه دا دی، چې ټول موجــودات د ځمکې حاصل او کښت بلل کېږي، نو هرڅوک چې د ځمکې د ابادۍ وړ

او د کره ارض معمار او ابادوونکي باله شي هغه حق لري، چې بعضې موجودات خپل بقا د پاره قربان کړي او دا خو نه یوازې انسان دی چې له وچو میرو نه شنه باغونه او لوی لوی ښارونه جوړوي او د ځمکې مخ په هر راز بوټو او کوکیو ښایسته کوي.

هو! دا یوازې د انسان لاس دی چې د دنیا بازار ته یې رنګ و روغن ورکړی او د تمدن په نقش ونګار یې ښایسته کړی دی.

بلبل او بورا یې په ګلو خوشحاله کړی او پتنګ ته یې لکه شمع بـا حرارته معشوقه پیدا کړېده، زراعت او فلاحت خو د ده په توجه دومره ترقي کوي، چې د مرغانو خولې یې په باغو کې په هر راز میوو خوږې کړې او حیوانات یې په شنه او تنکی ګیاه ماړه کړي دي.

طوطیان د شنو ونو په سروکې د ده شکریه ادا کوي. عندلیب او قمري د ده د سعې او کوشش ثنا او صفت کوي چرګان د ده د دسترخوان پوټي خوري، مېږیان او نور حشرات هم د ده غلې له امباره بېنوا نه ځي. انسان دی چې د زراعت او فلاح په هنداره کې د کال څلور فصلونه د فلمونو په صورت ښیي او دنیا لکه یوه سینما د ساعت تېرۍ ځای ښکاره کوي که نه په سپیره ځمکه او وچ ډګر بهار او خزان هېڅ فرق نه لري او نه زمانه بې شپو او ورځو نور رنګونه پیدا کولی شي، نو زمان او مکان د ده مرهون دي او مدنیت وعرفان د ده د فکري قوت او استعداد مظاهره بلل کېږي.

ښه! نو دغسې یوه شریفه نوعه چې وجود ته یې دنیا ډېر احتیــاج او ضرورت لري او په خپل زیار او کوښښ مړه او سپیره ځمکه ویښــوي او دومره څه پکې پیدا کوي، چې د حیواناتو ښه هم ورسره کېږي ایا هغه ته عقل او شریعت د ځمکې په پیداوار کې دومره حق نه ورکوي، چــې خپل حیات پرې محافظه کړي.

ایا هغه پسه چې انسان د هغه حیات اداره کړی دی دابــه ورتــه ښــه وي، چې په غوښو او وینو یې یو لیوه موړ شي او د نورو پسونو څېرولــو او داړلو ته لاقوت پیداکړي او که دا چې د انسان په وجود کې تحلیــل شي او د یوه شریف مخلوق جــز وګرځــي؟ نــو د انســان اصــلاحي او تعمیري قوت ده ته په حیواناتو کــې د تصــرف حــق ورکــوي او د ده د باداری جغ د نورو په غاړه ږدي که دانه وي انسان او لیوه څه فــرق نــه لري دواړه د پسه ورمېږ ماتوي او غوښې یې خوري، لیــوه یــې لا اومــه خوري او دی یې په اور هم کړوي.[1]

[1] کابل مجله. ۱۳۱۸ کال، ۱۱ ګڼه ۸. ۱۰، مخونه

کتوري

هغه څوک چې هېڅ نه لري هم څوک مېلمه کوي؟ هــو! یــوه ورځ زه یوه داسې سړي کره میلمه وم چې پوله او پټې یې هېڅ نه درلود په لــو او لور یې خپلې شپې تېرولې او د کاله ټول خځوړي یــې دومــره نــه و، چې د یوه بډای او شته من سړي د غاړې کالي پوره کړي. پدې کاله کې بې له سپوږمۍ بله ډیوه نه وه او د هر چا سروبړدی خپل لاس و.

دې سړي په دغه ورځ برسیره پدې چې خپل زوی (کتوري) تــه یــوه سدرۍ او یوه سره خولۍ اخیستې کورته یې هم څــه غوښــه راوړې وه کتوري چې وروسته له ډېرو وختو نوې خولۍ موندلې او نوې سدرۍ یې اغوستې ده له هلکانو سره لوبې کوي او داسې منډې وهي لکه چې نور هلکان پلي او دی سپور وي، کله چې کاله ته راشي او د غوښو کټو پــه نغري باندې وویني په منډه بیرته ځي او نور هلکان خبروي، نــه زیــری پرې کوي، نورو هلکانو که څه هم پدغه ورځ لا څه چې ډېرې ورځې یې غوښه په سترګو نه ده لیدلې، خو پښتانه دي او ورته ښه نــه ښــکاري چې د دوی له کاله د بل په کور کــې ښــه څــه پاخــه شــوي وي. هــو! هېڅکله دوی دا نه شي زغملی چې بل څوک له دوی نه پورتــه او لــوړ وي، نو هر یوه چا لړمون او چا لرې او کلمې ښودلې یوه یوه بــه لا ویــل چې مونږ غلمینه ډوډۍ او چرګ پوخ کړی دی، دا خبرې دوی په داسې خوند کولې لکه چې لګیاوي خوري یې، نه خدایږو په خوړلو کې یــې لا

دومره خوند نشته، کتهوری یوازې له هلکانو سره دا خوږې خبرې نه کوي مور یې هم د ښځو په ډله کې ناسته ده او وایي: وئ! لاړه شم چې د غوښو کتهو مې ونه سوځي، غوښه خو نه سوځي، ځکه چې کتهو تر خولې له اوبو ډکه ده هغه تر سبا هم نه وچېږي، خو دا غواړي چې نورې ښځې خبرې کړي.

د کتهوري پلار هم چې خپل ګلالی زوی په ښو کالیو کې ویني من من غوښه اخلي او په کالیو کې نه ځایږي، خو له بلې خوا چې د خپلې ښځې زاړه ټیکرې او شکیدلي کمیس ته ګوري سور او تور تهول په زړه کې ګرځي، خو داسې څوک نشته چې د ده زړه پرې ورشي او څه پور تري وغواړي، سره له دې تر اوسه پورې ما دغسې خوښې په ډېرو لویو او شتمنو کورونو کې ونه لیدله، ځکه چې د شتمنو او بډایانو زړونه هغه څه غواړي چې هېڅکله یې لاس نه ور رسیږي د دوی خوښې دومره وړیا نه ده، چې په دومره وړو وړو خبرو لاس ته راشي، د دوی سترګې په تهوله نړۍ هم نه مړېږي. د لویو کورو لوی لاڅه چې وړو ته یې هم ډېر خوندور ښېزونه بې خونده او وریښمینې تهوټې، لکه بیستۍ داسې ښکاري، د دوی نرۍ وریجې که هر څومره غوړې او غوښې پکې ډېرې وي د نورو د تناره له تک سور سوکړک او شیدو سبو یا شړومبو ځنې په خوند کې ببرته پاتې کېږي نه پوهېږي چې دا ولې؟ سپین پګړی خو وایي چې د دوی په نګولي کې پرښتې خوند ږدي پرښتې دي چې دوی سره خو دومره ښه کوي.

نه ښه دی که ښه څېزونه د نورو په مخکې ايښي وي خوند د دوی په برخه رسېدلی دی، ښه چې خوند د دوی په برخه رسېدلی او خوښي هم د دوی په کور کې ډېره ده، نو دوی نور څه غواړي؟

دوی خو دومره ډېر ناروغه کېږي هم نه، چې لکه بډايان په لوږو وريجو او لږ کلکو غوښو نس خوږي شي، دوی خو بې ترو څيزونو ښايسته ډېره ډوډۍ خوړلی شي او که نور څه ونه مومي د غره شنې مومانې، نانگه، پرگي او نور هم خوړلی شي، ځکه چې دوی لا د پستو او خوندورو څيزونو خوند نه دی ليدلی، دوی په لږ څه ډېر خوښيږي او د چا ښه هېڅکله نه هېروي، نور ښه خو لاڅه کوې دوی د يوه سړي په تشه خبره دومره خوښيږي ته به وايي چې ټوله نړۍ د همدوی شوه، دوی له هغو لويو سړيو چې دوی سره کله کله په خلاصه ټنده خبرې کوي ککرۍ هم نه سپموي، وش (وی) د دوی ککرۍ څومره وړيا دي ښايي، چې دوی په لږ څه دومره خوښيږي او بډايان په ډېر څه هم نه خوښېږي، نو ولې څوک له دوی سره ښه نه کوي.[1]

[1]- ۳۱۸ کال ۹، گڼه ۳۰، ۳۱ مخونه

د شاعر مقام

ای د سوي زړګي خاونده! ته د دنیا هغه قلندر یې، چې د دوهی په غاړه د سطانۍ خوبونه وینې او د اسمان په ستورو حکمونه او نازونه کوې ته، هغه څوک یې چې زړه دې د ښکلو او نازولو پښو لاندې دی، مګر د ماغ دې په اسمانو کې لوبې کوي.

هو! ستا زړه او دماغ یو له بله ډېرلېرې دي او ته هر وخت په دوه نړیو کې ژوند کوې، ته لکه یو بې پروا پادشاه له ډېرو شتو سره دې نیمګړي بازار ته راغلې، مګر ستا شته دلته هېڅ قیمت نه لري او پدې بازار کې نه چلېږي، دلته څوک د نستر نو زر په دوه پیسونه اخلي او نه هغه سرې اوښکې، چې شاعر یې د یاقوتو و مهماني بولي څه بها لري.

ته رښتیا وایې:

که مې څوک په فقیرۍ شمېري فقیر یم
که مې څوک په امیرۍ شمېري امیریم
د کاملې عقیدې له برکته
د دوهۍ په غاړه ناست شاه جهان یم

***

گـــدای میکـــده کیســـت وقـــت مســـتي بـــین
کـــه نـــاز بـــر فلـــک وحکـــم برســـتاره کـــنم

د مـــاغ برفلـــک ودل بزیـــر پـــای بتـــان
زه ســـبا چـــه میطلبـــي دل کجـــا دمـــاغ کجاســـت

نقـــد شـــاعر در خـــور بـــازار نیســـت
نـــان بـــه ســـیم نســـترن نتـــوان خریـــد

ستا پېغامونه بیا راغله او ستا د سرو اوښکو مهماني راورسیده ته وایې خومره به ښه و که زما سریندې د ندافانو د ډانډس کار کولی شوای یا د بلبلو د نغمو قدرکیدلی.

دا سندره تاپه ډېر خوند وویله او ستا د رباب خـواږه غـږ تـه د هـوا مرغان هم راښکته شو، مګر هغه اوښان چې پرې خپل بـار وړي د دې نغمو په خوند نه پوهېږي او بې له وښو نه نور څه نه پېژني. تا له مـا نـه پوښتنه کړې، چې د شاعر مقام چېر ته دی؟ زه نه پوهېږم چې ته پدې پوښتنه کې د څه راز جواب ارزو لرې؟ که غـواړې چـې خپـل مقـام د خلکو په نظر او هغه ځای کې وپېژنې، چې ته په کې ژوند کوې او خلک په کې په ځایونو او مقامونو جګړې کوي، نو راشه!! چې در ویې ښیم:

په هغه شپه چې مونږ او تاسې وویل چې سبا به تــه...بجو...ځای تــه ځو.

سبا زه او ته راغلو خو هغه دوه نور...لا نه وو راغلي، موټروان تــه مــو ډېر وویل چې د مخه ځای راکړي، خو هغه تــه د ... مدیرصــاحب او د... سرکاتب ویلي و، چې سبا مونږ...ځای ته ځو د موټر په مخکــې بــه بــل څوک نه کښینوې!

هغوی هم څه شېبه وروسته راغلل او معلومه شوه چې زمونږ ملګري وو، دوی مونږ ته ډېر وویل چې راځئ تاسې د مخه کښینئ، مګر مــونږ ته موټروان په کوز سرکې ځایونه تعین کړي وو.

مونږ هغه وخت پدې نه پوهیدو، چې بر ځایونه خدای د ډېرو خلکو د پاره پیدا کړي دي او نه زمونږ په نظرکې دې خبرې څه معنی درلــوده، چې یو ملګری به له بله نه په پټه د ځای په نیولو کې کوښښونه کوي یا به موټروانان په پټه ګوري.

څه ساعت وروسته د موټر خلک پوره شوه او مــوټر وخوځیــده – د لارې ګردونه په خیر تېر شوه، مونږ هم یوه کلي ته ورسیدو چې هلتــه باید شپه تېره کړو، هلته هم زمونږ د ناستې کوټه له موټر نه کمه نــه وه او بر سر و کوز سر یې هماغه مثال درلود.

دا شپه هم په خیر تېره شوه او سبا د سیل و تفریح اصلي ځــای تــه ورسیدو، د هغه ځای مشر او د واک خاوند خپل کور ته وبللــو، چــې د

دغه ځای طبیعي ښایست او ښکلو مناظرو مونږ غوندې ځو تنه نور هم رابللي وو او په همدې کور کې میلمانه وو.

دا دوه ډلې که څه هم بېل بېل راز خلک وو، خو بیا یې هم له لیـرې څه نا څه اشنایي لرله او په نومونو یې یو له بله پېژندل.

که څېرې په دنیا کې دروغ ویل رواج نه وي او ظاهري خبرې اعتبـار ولري، نو ویلی شم چې نصب العین او ایډیال یې هم یـو او مشـترک و، چې د وطن لوړتیا او د ملک سعادت یې بولي. پدې کور کې هم زمونږ د موټر وړاندې ناست ملګري د هغه رسمي ارتباط په اثر کې چې له کوربه سره یې درلود ښایسته نمانځل کېده او هغو نورو هم د خپل اعتبـار او معتبرۍ په اندازه ځایونه نیولي و، چا چې لوړو مقامـاتو تـه زیاتـه لاره درلوده او ډېر صاحبان یې پېژندل هغه له ټولو نه وړانـدې ناسـت و او غټوغټو بالښتونو ته یې اړخ لګولی و په خبرو کې به یې هم غټ خلک زیات یادول او هرساعت به یې د هغوی د صحبتو خبرې اتـرې کـولې، تابه ویلې چې ټول عمر یې له همدوی سره تېر شوی دی او هــېڅ کلــه یې له کوم خوار و غریب سره د خدای په جات هم کومه خبـره نـه ده کړې.

زما شاعره وروره! په دغه شپه ماته هغه شپه را په یادشوه چې زه او ته ماښام له ببرۍ نه ښکته شوو او د ببرۍ له نورو ملګرو سره یو ځــای د خان هجرې ته ولاړو، مونږ د خپلې ببرۍ ملګري نه و پېژندلي، چــې څوک دي او څه کار لري؟ مګر د خان په حجره کې مو وپېژندل چې د

سور ځنډي لونګۍ خاوند د...ځای خان او د خان په حجره کې یې ډېـر قدر او عزت کېده هغه بل هم، چې د علاقه دار میرزا و ډېـره نمانځنـه یې کیدله او له نورو ملایانونه یې ډېر فرق درلود.

هغه بل موړ سوداګر، چې ببر پوستین یې اغوستی و او هر ساعت به یې د پوزې نسوار کول هر چابه ورته ښنګ وخت واهه او پـه ښـو ښـو نومونو به یې یاداوه.

ستا به هم په یاد وي، چې زه او ته ښنګه ایسیدو؟ او په کوم ځای کې ناست وو؟ له ما او تا نه چې پوښتنه وشوه مونږ څه وویل چې څوک یو او څه کار لرو؟؟

زه تاته د لوی خدای په بې نیازۍ سوګند خـورم، چـې مـا سـتا پـه معرفۍ کې ستا د تحقیر اراده نه درلوده او دا راته نه وه معلومـه، چـې شاعر به په دې حجره کې د سازنده معنی لري او موسیقي تـه بـه پـه سپک نظر کتل کېږي، ځکه چې پدې تحقیر کې زه هم درسره شـریک وم.

سحر چې زه او ته له کلي راووتو او خپل ځانونه مو د خلکو پـه نظـر کې ولیدل ډېر خپه وو.

تاته په همدغه شپه دا سودا پیدا شوه چې له خپل ذهني او خیـالي اسمانه راښکته شې او همدغو خلکو غوندې شې، مګـر د دې دنیـا دا عادت دی، چې که سړی د ځان لوړتیا د پاره کوښښ کوي پچـه ورتـه

پیچومی کېږي او که له ګړنګه ځان غورځوي په ډېر زیار یـې هـم نـه مومي ته به هرڅه شې، مګر د هغه میرزا ځای به ونه نیسي.

تا ما ته وویل په کوم هېواد کې چې انسان پـه د بانـدیني وضـعیت پېژندل کېږي او د غټو خلکو پېژندنه او اشنایي پکې اکسیر وي هلتـه باید سړی په معنوي فضایلو او پټو ښېګڼو پسې ونه ګرځي او نه خپـل عمر د نفس په تزکیه او تربیه کې تیرکړي.

دا مطلب تا په ډېرو جذابو پیرایو کې ونغښت او ودې ویل هغه څوک چې نه یو وړې مړولی شي او نه یو بربنډ پټولی شـي، نـه یـې وهـل او ټکول له لاسه پوره وي او نه د چا د لښتې په مخکې سپرکیدی شـي د هغه به څه قدر او څه قیمت وي؟؟

تا لکه یو هوښیار زړه سـواندی ماتـه د دې دنیـا د اسـتوګنې لارې ښودلې او ویلې دي:

څه کېږي که څوک یوه داسې سړي ته غاړه ټیټه کړي، چې په سـلو ځایو او حجرو کې ورته سرونه ټیټېږي او هر څوک ورته په ښه سـترګه ګوري.

پدې تجارت کې، خو هېڅ تاوان نشته او په هرحساب یې ګټه تر زیانه ډېره ده، ماهم دا خبره له تاسره ومنله او په تاپسـې روان شـوم چـې ناڅاپه د شعر جذبه راغله او شاعرانه تخیلاتو له تانه بیل کړم، زه نه یم خبر چې کوم ځای ته ولاړم او چېرته ورسېدم؟

خو دومره پوهېږم چې هلته د دې ټیټو خلکو دود او دستور هېڅ نه و او نه دا فکرونه او خیالات پکې چلیدل.

هلته هېڅ انسان د بل په کمـال نه شو تېریدلی او نـه د یـوه سـړي غټوالې په بل کې حلول کولی شو. د هر چا قدر او قیمـت د نفسـي او ذاتي موجودیت په لحاظ و او هېڅوک د چا په ښو ګڼلو او بد کتلـو نـه بل راز کیده.

زما په زړه کې د دغسې شهرتونو او اعتباراتو احساس او شعور مړ شو او لکه یو ګنهکار بنده خدایي محکمې ته وړاندې شوم، چې هلته بې له خدایه د بل چاپندګي ډېره بده ایسیدله او د نورو ثنا ویل لویه ګناه وه، ځکه زما په اراده ډېر لغتونه وویل شوه او وپوهېدم چې سـړی تـل د خان په حجره کې نه اوسېږي او نه په هر کور کـې د دغسـې مېلمنـو قدرت زیات وي.

ماته بې له الفاظو دا وویل شوه چې د ځمکې او اسمانو خاونـد بـې د انسان له نفسي حقیقت او اعمالو نه بل شي ته نه ګوري او د حـق پـه حضور کې دغه باطل رنګونه او اعتبارات نه پاته کېږي.[1]

[1]-کابل مجله ۱۳۲۳ کال، ۱ ګڼه، ۸- ۱۱ مخونه

څنګه ژوند کوو؟؟

هغه ورځ په کور کې ناست وم، چې دروازه وټکیدله او ورپسې متصل د زنځیر شرنګهار پورته شو، په بیړه له کوره راووتم او له خپل یوه دوست سره مخامخ شوم وروسته تر یوه مختصر روغبړ څخه معلومه شوه، چې د ده د زوی واده دی او زه باید خپل اشنا دکاندار ته ورسره ولاړشم، چې ټوکري ورباندې ګران خرڅ نه کړي او په سودا کې یې ونه غولوي.

د دوستانو خبره سړی په ډاګ نشي غورځولی، نو بې له کومې بانې او پلمې ورسره وخوځیدم په دکان کې مو لا سودا نه وه تمامه کړې، چې کټوری راپیدا شو او ډېر وارخطا معلومیده له هغه نه مو چې پوښتنه وکړه په خپل کورو کلي کې یې له چا سره خپړې لګولې وې، چې د ده له لاسه عریضې ته تللی و او په خپل سر یې خاورې باد کړې وې.

له کټوري سره تګ لا ډېر ضرور چې له وهلو ټکولو نه خلاص شي او ځوک ورسره ګوتې ماتې نه کړي، که زه ورسره نه یم خدایزده چې څه به ورسره وشي او څومره به زیانمن شي، زه باید په غم او خوشحالۍ کې له خپلو دوستانو سره مرسته وکړم او ورسره وځغلم، هغه ځوک

چې پنځه تنه یې پېژني او اشنایان پیدا کړي د هر چامخ ور اوړي او هر څوک ورځنې یو ځای او بل ځای ته تګ غواړي.

څنګه چې مو د ده کار خلاص کړ او بیرته را وګرځیدو په لاره کې راته زلمی ولاړ و، چې باید ډاکتر ورته وګورم چې کور ته ورسره و لاړشي او د زوی علاج یې په ښه شان وکړي.

دا کار هم بې زما د لحاظ خرڅولو نه نه کیده او واسطې ته پکې ډېر ضرورت لیدل کېده له ناکامه بیا بېرته وګرځیدو او د ډاکتر کوټې ته ورغلو هغه خپل تګ که څه هم ډېرګران خرڅاوه، خو زمونږ خبره یې ځمکې ته ونه غورځوله او راسره روان شو په دغه وخت کې نه پوهېږم څه پیښ شوي و، چې ګاډیوانان په سلو روپو هم نه راضي کېدل، خو ښه و چې کلي ته ننوتو ګورو چې د میراجان په کور خړې اوښتې وې.

د کلي کور خلکو ته مو وویل، چې خدای دې انصاف درکړي، ولې په یوه سړي باندې په نا حقه ګوتې لګوئ او بد ورته وایئ، اخر مسلماني ده او د قیامت ورځ مو په مخکې ده، خپل خدای ته به سبا څه جواب ورکوئ، یو مسلمان په ناحقه ځورول څومره بد کار دی.

هغوی وویل مونږ څه وکړو؟

ګلاجان د یوه او بل په کاله ننوت، چې تاسې به ضرور بد پرې وایئ او ګوتې به پرې لګوئ. هغه بله ورځ چې علاقه دار غوښتی وو هغه هم

وویل زه یې پېژنم، چې بد سړی دی او تاسې یې پرده کوئ که چا په تحقیق کې چشم پوشي وکړه زه به ورسره ګورم.

نو مونږ څه وکړو ګلاجان هلته هم خپله خبره پخه کړې وه او مونږ ته یې هم ځینې خبرې وکړې، چې که تاسې پرې بد ونه وایئ سبا ورځ تاسې ته بدېږي او جرم دربانديې راځي. په دغه وخت کې زه لږ څه د حیات او ژوندانه کیف او ډول ته ملتفت شوم چې مونږ څنګه ژوند کوو؟ او په ژوندون کې څه شي ته ډېر محتاج یو؟ که کله یوه ډاکټر ته ورځو او علاج ته مو ضرورت پیښ شي، نو هم به اشنایان ور ولو او که په یوه دکان کې سودا کوو یا یوه ځای ته په ګاډۍ کې ځو هلته هم اشنایۍ او پېژندګلوۍ ته ضرورت لیدل کېږي.

په تحقیقاتي او جزایي امورو کې هم اشنایي دومره اغیزه لري چې ښه بد کړي او بد ښه کاندي، ځکه چې دوستي او اشنایي په ټولو حقایقو غلبه لري او د طلا په نرخ خرڅېږي. همدغه سبب دی چې مونږ په اشنایۍ او پیژندګلوۍ، پسې لکه باښه لوړې ژورې لټوو او سرونه پرې ماتوو، د یوه سړي کمال او لیاقت شخصیت او لویوالی په همدغه معیار سنجوو، چې څومره او څنګه خلک یې پېژني او د اشنایۍ په برکت څه کارونه کولی شي.

غوښې د هر چا خوښې دي، مګر د پیشکې ورپسې زېړی دی، اشنایي په هر ملک کې ښه ده، مګر په دې ځای کې د کیمیا بوټی دی

کوم کارونه چې دلته په اشنایۍ کېږي. هېچرې نه کېږي او په هېڅ شي نه کېږي د همدې له امله وایي:

یارمې هندو زه مسلمان یم   د یار د پاره درمسال جاروکومه

یار د یار د پاره خوري د غوبي غوښې

هر کله چې د یارۍ او اشنایۍ د پاره هندو د مسلمان او مسلمان د هندو چمونه کوي او ناحق د حقو ځاي نیسي، ته ووایه! چې سړی به د بدو خلکو په اشنایۍ کې له څومره ګناهونو سره اشنا کېږي او د هغوی د خواهشاتو د پاره به څه څه کارونه کوي.

ځینې کسان وي چې له خپلو دوستانو او اشنایانو کله کله داسې کارونه هم غواړي، چې نه په عقل برابرېږي، نه له شریعت او قانون سره موافقت لري، په ځینو وختوکې باید یو اشنا له بل اشنا سره په ناحقو دعوا او جګړو کې داسې ملګری شي، چې هم به ورسره منډې رامنډې وهي او هم به په سلو دروازو او سلو کوڅو ورسره ګرځي، ځکه چې دغسې وسایلو او وسایطو ته هرڅوک محتاج دي او هر سړی مجبورېږي، چې خپل اکثر کارونه په دغسې وسیلو اجرا کړي.

ټول کارونه او ټول شیان لکه د نان وای ډوډۍ داسې نه دي، چې په یوه معین نرخ او معین مقدار د هر چالاس ته ورشي او کومې واسطې ته پکې ضرورت نه وي یا لکه د جمعې لمونځ هر څوک یې بې د ملا امام له اشنایۍ وکړی شي، ځکه چې زمونږ اکثر اجتماعي کارونه چې په یوه

او بل اړه لري د اشخاصو په کيفي وضيعت او اني حالتونو موقــوف وي، که کله د یوه سړي طبیعت ښه او پام يې په نیکو وي غرونه د سړي پــه مخکې اواروي، مګر که په چپ اړخ را پاڅيدلی وي، نو بيا يې هېڅــوک لارې ته نشي راوستلی او سړي ته پچه پېچومی کوي، د همدې له امله افراد هم په خپلو کارو کې په ځان اعتماد نشي کــولی او نــه د محــض معقوليت او حقيقت په ډاډ کوم کار ته وړاندې کېدی شي، هــره ورځ د يوې ورځې د پاره د یوه او بل معقول او نامعقول مراعاتونــه کــوي او د دې د پاره چې بل څوک د ده بيځايه لحاظونه وکړي، دی هم د هر چــا لحاظ کوي او په همدغه مراعات او لحاظ کې خپل پېشــرفت او خپــل تجارت هم ګوري، همدغه شی ده ته دور اندیشي او عاقبــت ســنجي معلومېږي، نو ځکه د ضرورت په وخت کې هر راز بې قانونه او بې لارې کارونه کوي، مګر لحاظ او مراعات په هېڅ حال کې نه پرېږدي، که کلــه کوم سړی په یوه ښه نيت او پاک فکر له دغسې مراعاتونو او لحــاظونو سره مبارزه او جګړه شروع کړي خلک ورپسې سل خبرې کوي او پــه سلو نومو يې ستايي، هر څوک يې ملامتوي او د هر چا په نظر کــې بــد ايسي، هېڅوک ورته په ښه سترګه نه ګوري او د ټولو د سترګو اغــزی شي.

که څوک غواړي چې هر عيب يې پټ وي او ډېر دوستان ولري بايد د دوست او اشنا مراعات ولري او هرڅه چې هغه ووايي دی يې ومني که ديوه دوست خواهش په قانون برابر وي او که نه، ګناه وي او که خيانت

ګران وي او که اسان سړی باید پکــې نــه ونــه وایــي او د یــار د پــاره درمسالونه جارو کړي.

مونږ له خدایه هېڅ کله په دعا کې دا نه غواړو، چې یا له اسمانه پخه ډوډۍ راته را ولېږي یا د الوتلو وزرونه راکړي چې مونږ وروخیژو، مګر د یوه دوست او اشنا څخه په ځینې کارونو کې دغسې مرسته او معاونت هم غواړو او د غرو قدر بارونه وربانديې ږدو.

زمونږ په مدني کار او اجتماعي حیات کې دا خبره ډېره ضرور ایسي، چې د دغسې اشنایۍ لمن ټنډه کړو او خلکو ته دا وښیو، چې رسمي او اجتماعي امور د یوه قانوني او وظیفوي شعور په اثر په یوه مثبــت ډول او مقرر صورت اجراکېږي، چې هېڅوک او هېڅ شي پکې متاثر نشي او هېڅ راز اشنایي یا مخالفت او موافقت پکې تغیر نشي پیښولی.

که مونږ پدې موفق شو، چې د قضاوت او حکمت په وخــت کــې پــه خپل وروړ باندې رحم او په دښمن قهر ونه کړو باید په دې پــوه شــوو چې اشنایي په شخصي او اخلاقي امورو کې تــاثیر لــري او لــه خپلــو حدودو نه هغه خوا حقوقي مسایلو ته تجاوز نشي کولی بیا به هېڅکله دغسې چمونه نه کوو او نه به په واسطو او وسیلو پسې ګرځو، نو څه به کوو؟ د احتیاج په وخت کې به ورته قرض یا بخشش پیسې لېږو، مګــر د هغه د پاره به د دروغو شاهدان کېږو نه او نه به لــه حــق او حقیقــت

سره جنګ او جګړه کوو، له خپل ملګري سره به په لور، یوو او غاښورو کې مرسته کوو، مګر پردۍ پولې به ورته نه وهو.

زمونږ ارواحو له لوی خدای سره عهد کړی، چې په نیکۍ او تقوی کې به له نورو سره مرسته کوو، مګر په ظلم وګناه کې به د چا نــه ملګــري کېږو [1]

[1] - کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۱ ګڼه، ٦ ــ ۹ مخونه

کورنۍ

په باغ کې بعضې ونې او بوټې زاړه او ورک شي او بعضې نوي پیدا شي، کله پرې ږلۍ وشي میوه یې خرابه کړي او کله پرې سختې سیلۍ راوالوځي لوی لوی ښاخونه پکې مات کړي، کله یې پاڼې زیړې، کله بیخي نه وي، ډېرخزانونه پرې راځي او تېرېږي، مګر باغ لاهماغه شان ځای پر ځای وي، ونې بدلې شي، میوې بعضې ورکې او بعضې نوې پیدا شي، خو د باغ نوم نه ورکېږي، نو څوک چې په دغه راز پوهېدلې وي، هغه لکه باغوان د باغ خدمت کوي او په یوه بوټي یا یوې ونې پورې زړه نه تړي. کورنۍ هم همدغه شان بهار او خزان زړښت او ځواني لري هر راز طوفانونه او مصیبتونه پرې راځي، مګر نوم یې باقي وي، خلک یې بیخي بدل شي، خو اصلیت یې نه بدلېږي.

وګورئ! د پښتنو په کورنۍ کې اوس هغه پخواني پښتانه یو هم نشته سره له دې پښتانه یادېږي، دا ځکه چې دا پښتانه هم د هماغو ونو نیلي دي، چې اوس ونې شوې دي، د دې ونو میوه که څه هم پخوانی خوند نه لري او نه پکې هغه غټوالی شته، مګر نوعیت یې نه دی بدل شوی.

دا د باغ خاصیت دی چې د ونو له نیلو نور نیالګي پیدا کېږي او له هغه څخه نور، خو په میوو کې یې هغه مزه نه پاتې کېږي.

هو! د باغ د میوو خوند ساتل ډېر مهارت غواړي که یو بـاغ د چـا د ودانۍ د سیوري لاندې شي هم میوه یې بیخونده کېږي، نو لکه څنګـه چې یوه کورنۍ د علم و عرفان رڼا ته احتیاج لري همدا رنګه باغ هم د لمر او سپوږمۍ رڼا ته ضرورت لري.

که په باغ کې بعضې ونې دومره جګې شي چې له نورو ونو نه د لمر او سپوږمۍ تاثیر ایسار کړي، د ټیټو ونو په میوو کې مزه نه پاتې کېـږي او لکه هغه کورنۍ چې د بل چا سیوري لاندې شي او یا په خپل منځ کـې یو په بل دومره لوړ شي چې طبیعي فیوضات یـو لـه بلـه منـع کـړي هرومرو پکې هغه پخوانی خوند نه پاتې کېږي، نو څرګنده ده چې نباتي او انساني حیات ډېر نږدې او ټینګ مناسبت سره لري. څنګه چې غټې غټې ونې د ضعیفو چینجیو له لاسه خرابېږي همدغه شان د کورنیو او ملتو حال هم دی.

بعضې داسې چینجي شته چې په سترګو نه لیدل کېـږي او د لویـو کورنیو سته له بیخه باسي، دا چینجي هغه کیسې او اوهـام دي چـې خلک د سعې او عمل له میدانه راګرځـوي او د مایوسـت خواتـه یـې بیايي، داسې کیسې خپله نه پیدا کېږي، زورور قومونه یـې پـه راز راز وسایلو په ضعیفو قومونو کـې نشـروي او د هغـوی مخـه د ارتقـا او کامیابۍ له لوري راګرځوي.

کوم قوم چې د وهم پرستۍ په مـرض ګرفتـار شـي او بـې اساسـه خیالات پکې ځای ونیسي هغـه کـه څـه هـم پـه ظـاهر روغ رمـټ

معلومېږي، مګر لکه چینجنه ونه پکې هېڅ نه وي پاتې، داسې قـوم د جدوجهد په اثر هېڅ نه وي قایل. په هر کار کې شګوم نیسي او هر څه د تصادف نتیجه بولي، په بعضې ورځو کې ورته سفر لوی خطر ښکاري او د چرګ بې وخته اذان یا د سپي انګولل، د مصیبت پیغام او د بـدې پېښې قاصد ګڼي. دوی تل خپل حاجتونه د قبرو له مړو او جنډو څخه غواړي، زیار او کوشش ته هېڅکله مراجعت نه کوي، نو دغسې یو قـوم چې جدوجهد ورته حرص اوعدم قناعت معرفي شوی وي، سعیه ورتـه شنډه ونه او بېهوده شی ښکاري، ضرور بایـد لکـه خـس و خاشـاک ځانونه د زماني شدید طوفان او تند باد ته وسپاري، چې هر لور ته یـې ویسي او ځمکې له مـخ یـې ورک کـړي دا راز افکـار، چـې د قـوم د ورکوالي سببونه دي او یو قوم د بدبختۍ په میدان کـې لاس تـر زنـې کښېنوي اول د هغه قوم په ادبیاتو کې او وروسته د خلکو په ذهنیـت کې ځای نیسي، هو! په شعر کې دا تاثیر شته، چې یو فکر هم د خلکـو په نظر کې ښه او ښایسته ښکاره کـړي، شـعر دا اقتـدار لـري چـې بودائیت، مسیحیت د تصوف په نامه په اسلام کې داخل کړي.

خدای پاک وایي چې انسان هر څه د خپلې سعي په اثر کـې مـومي، مګر شعر وایي:

(سعی خـود نتـوان بـرد پـی بگـو هـر مقصـود
خیـــال باشــد کنـــی کـار بـی حوالـه برایـد)

شعر دی چې خلک انزوا او ګوشه نشینۍ ته رابولي او وايي:

(بــه بــر زخلــق و زعنقــا قبــاس کــار بگیــر
که صــیت ګوشــه نشــینان زقــاف تــا قافســت)

((جدا ورکه ګذر ګاه عافیت تنګست))

هر څوک چې دا لاندیني بیتونه واوري:

(غــم دنیــائی چنــد خــوری بــاده بخــور
حیــف باشــد دل دانــا کــه مشــوش باشــد)
(ازیــن ربــاط دو درچــون ضــرور اســت رحیــل
رواق طاق معشیت چــه ســر بلنــد وچــه پســت
(به هست ونیست مرنجان ضمیر و خوش مبــاش
که نیستی است انجام هــر کمــال کــه هســت)

هغه که دنیا سره هر څومره علاقه او دلچسپي لري باید بې علاقې شي او په بد نظر ورته وګوري، ښه ده رحمان بابا خو په دې موضــوع کــې د نورو په لار نه دی تللی او دنیا یې پدې شان معرفي کړې ده:

(ښــه ده ښــه ده دا دنیــا چــې توښــه ده دعقبــی)

خوشحال خان هم باالعکس د نورو شعر او پــه خېــر د ســعې او عمــل طرفداري کړې ده او خلکو ته یې داسې درس ورکړی:

(کــه غــوټې پســې وهــې پــه لاس بــه درشــي
چــا ویــل چــې پــه دریــاب کــې ګوهرنشـــته)

نه یوازې خوشال، حمید هم د تنبلۍ په اړه پدې ډول پربکړه کــوي او وایي:

(د همه بلاوو سر تن اسایي ده   خرڅاوه شي لټ غویی پــر قصــابانو)

نو د ننني‌و ادیبانو او لیکوالو کار دی چې خلکو ته یوه داسې ادبي دنیــا پیدا کړي، چې اساس یې عزم و همت، جدوجهد، سعیه او عمل وي او هغه کسان چې له ډېرې مودې د همای د ســیوري پــه انتظــار شــل او شوټ ناست دي راپاڅوي، د زیار او کوشش لمن په لاس کې ورکــړي، دغه اوهام ترېنه هېر کړي، هو! دا اوهام د ادبیاتو له لارې راغلي او پــه همدغه لار باید بېرته ووځي.

د دې بیت اثر:

(مصلحت دید من آنست کــه یــاران همــه کــار
بگذارنـــــد وخـــــم طـــــره یـــــاری گیرنـــــد)

باید پدې راز بیتونو کې:

(وختـــــو اســـــمان تـــــه پـــــه وزر د ازادۍ بشـــــر
ته لابند په زلفــو یــې دا خیــال خوشــې عبــث دی)

(خادم)

له دماغونو وزي او ورک شي، دغه شان نوي نغمې که د خلکو غــوږو ته ورسېږي ژر به انشاالله د مقصد لارمونده کــړي او ور روان بــه شــي، ادیبان او لیکونکي کولی شي چــې هماغــه د شــمعې ســوځېدل او د فرهاد او شیرینې نوم دخلکو غوږونو ته پدې شان ورسوي:

لکــه شــمع کــه ځــان وســیزې پــه اور تــه
نوبــه هلــه کــړې رڼــا مینــه او کــور تــه
که فرهــاد غونــدې دې غرونــه ســوري نــه کــړه
د شېرین وطن په عشــق کــې یــې نــام تــور تــه
اوس باید د دې ډول بیتونو په غرض:

(په ګلګونه چهره ځاځکي د خولو چې تر نظــر شــي
د شبنم په رنګ کــې ویــنم دګلابــو طوفــان کلــه)
خلکو ته داسې وویل شي:

(پــه خولــو یــې د تنــدې کــه ابیــارې کــړي
د وطــن د ګلــو بــاغ بــه کــړي سمســور تــه)

اوسني لیکونکي باید د دې وخت ضروریات پــه نظرکــې ونیســي او د خلکو رهبري وکړي، لکه څنګه چې یو د زماني نــبض شــناس شــاعر وایي:

(هــــره ورځ د زمـــــانې احــــوال بــــــدلېږي
هـــره شـــپه نـــوي خوبونـــه نـــوی تعبیـــر)

همدغه شان باید د شعرا نغمې هم بدلې او په شعري او ادبي دنیا کــې نوي افکار ځای ونیسي داسې نوي هم نه چې له محیط سره هــېڅ نــه تطبیقېږي، ځکه دا خو له بارانه پاڅېدل او ناوې ته کښیناســتل دي او شاعر باید خپل کام ته د امن ځای وښیي او په خپلو دردونو یــې خبــر کړي، د شاعر دا وظیفه ده چې دکام په غم وژاړي او هغوی هم وژړوي هسې نه چې خزان ورته پسرلی ښکاره کــړي یــا پــه غــم کــې ورتــه سرېندې ووهي.[1]

[1] ـ کابل مجله، ۱۳۱۸ ل کال، ۱۲ گڼه، ۵۲ ـ ۵۴ مخونه

فکرونه هم تغیرمومي

غټ او واړه شیان څه چې په دنیا کې دي بعضې ډېر ژر او بعضې څــه موده وروسته تغیر مومي. انسان هم سره لــه ډېــرو صــفاتو د همدغــه تعبیر په لار کې واقع دی، عقل، ذوق او هر څه یې تغیر کوي او په نورو شیانو کې هم تغیر پېښوي، که سړی دتاریخ پــاڼو او مــوزیم خــانو تــه مراجعت وکړي او د انسان مختلف حالات او اثار تر نظر لاندې ونیســي پدې به پوه شي، چې انسان هېڅکله په یوه حال نشي قانع کېــدلی او همېشه په خپل حــال کې تحول او تلون غــواړي، د انســان همدغــه تحول غوښتونکی طبیعت چې په هېڅ حــال نه قــانع کېــږي، کلــه د خپل کاله په نقشه کې تغیر پېښوي او کله په خپل لبــاس کــې تحــول پیدا کوي. د دنیا د ابادۍ او د انسان د ټولو پیشرفتونو لوی ســبب، نــو انسان طبعاً د تجدد خواته مایل دی او همېشه زاړه شیان په نوو بدلوي او یو ډول تر اخره پورې نه پالي، که سړی یوازې د انســان لبــاس پــه نظرکې ونیسي او په مختلفو اقسامو یې غور وکړي پوه بــه شــي چــې خیاطانو د تن په جامو کې څومره تحــولات او تغیــرات کــړي دي او لا کوي یې.

د خیاط لیاقت پوهه او ښه والی همدغه دی چې هر وخــت د خلکــو خواهش ته وګوري او هغسې جامه جوړه کړي، یعنې د محیط په خوښه کار وکړي، هسې نه چې خلک یو څه غواړي او دی نور څه کوي.

د انسان فکر هم لکه د خیاط ماشین داسې دی، چې باید هر وخــت داسې کار وکړي، چې خلک یې غواړي او خوښوي یې، د انسان قابلیت هم دېته وایي، چې خپل فکر د خلکو او محیط له تقاضا ســره تطبیــق کړی شي، همدغه شي ته ذکاوت او هوښیاري هم ویل کېــږي او د یــوه سړي د قابلیت پوره سند کېدلی شي.

هر څوک چې له خپل فکره داسې کار نــه شــي اخیســتلی، چــې د خلکو له احتیاجاتو او د محیط له مقتضې سره سم وي هغه هېڅکله په دنیا کې د خوشحالۍ ژوندون او ښــه زیســت نشــي کــولی او نــه پــه اجتماعي حیات کې څه برخه لري، څومره انسانان چې په یوه مملکت کې اوسیږي او یو ملت ورته ویل کېږي، دوی ټول د یوه لوی ماشین په ډول دي چې واړه واړه څرخونه او مختلقې پرزې لري، چې باید ټــول د یو مقصد د پاره حرکت او کار وکړي او خپله وظیفه اجــرا کــړي، پــدې څرخو کې که هر څرخ له عمومي ارادې سره سم کار نه شي کولی، نــو هغه بېکاره او خراب ګڼل کېږي، بلکې نور هم له کاره باسي.

نو دا هم معلومه شوه چې ښه والی او هوښــیاري پــه حقیقــت کــې همدغه شی دی، چې سړی خپل افکار له محیط سره تطبیق کړی شي

او له عمومي ارادې سره سم د مشترک مفاد د پاره کار وکړي، هر څوک چې خپل افکار له محیط سره نشي تطبیقولی هغه، لکه یو بې خبره دهقان داسې دی، چې د زراعت وخت او موسم ورته نه دی معلوم او بې وخته په خپل پټي کي څه کري، چې هغه هېڅکله نه شنه کېږي او تخم هم ضایع کېږي.

د دې سړي کار که څه هم په اصل او په خپل وخت کې ډېر ښه کار دی، مګر دی ورځنې هېڅ نتیجه نشي اخیستلی او خلکو ته خپل لېونتوب ښیي.

څوک، چې یوازې د خپل فکر په محیط کې ګرځي او عمومي نظر نه لري، یعنې خپل افکار یې له محیط سره نه وي تطبیق کړي د هغه فکر په هر ځای او د هر چاپه نظر کې صحیح نه وي.

یو وخت یو ظریف سړی چې په سره رود کې اوسېده بازار ته روان و، چا ورته وویل چې ماته یوه ټوټه راوړه چې ابي رنګ یې وي او ساده وي هغه، چې له بازاره راغی، نو سره شېرچایي ټوټه یې ورته راوړه او وریې کړه د ټوټې خاوند ورته وویل، چې ما خو ابې ټوټه غوښتې وه او تا سوربخنه ټوټه راوړه، ظریف ورته په خندا شو چې د سره رود او به خو همدغه شان رنګ لري.

څوک چې عمومي نظر نه لري او یوازې د خپل فکر په غولي کې خاپوړې کوي، یعنې خپل افکار یې له عام محیط سره نه وي تطبیق

کړي، چې د خپل کاله د اوبو رنګ ابي رنګ ګڼي او نور ځايونه په نظـــر کې نه نيسي، نو هر څوک که غواړي چې حقيقت ته ورسېږي او افکـــار يې په هرځای کې صحيح وګڼل شي هغه بايد خپلو افکارو تـــه وســـعت ورکړي، دې خبرې ته بايد اديبان او ليکونکي زيات ملتفت شي او ډېره توجه ورته وکړي، ځکه چې دوی له خپل محـــيط ســـره زيـــات فکـــري ارتباط لري او تل خپل نظريات خلکو ته واړنـــدې کـــوي، نوکـــه د دوی افکار له محيط سره موافق نه وي او څوک ورته خپل احتياج نه حـــس کوي هېڅوک يې نه قبلوي او شنډ پاتې کېږي، نو دوی هم بايد لکه نور کسبګر د خلکو د ذوق او ډول رعايت وکړي، يعنې ښه شيان پـــه ښـــه لباس کې خلکو ته وړاندې کړي او محيطي احتياجـــات پـــه نظـــر کـــې ونيسي، څه چې ليکي بايد پخوا له ليکلو څخه سترګې ښې وغړوي او په خلاصو سترګو څه وليکي، نو د ده افکار هرو مرو عمومي رواج پيـــدا کوي او خلک يې ښه قبلوي.

شاعرانه خیال

چپه چپي او قراره قراري وه، سپوږمۍ د ځمکې په مخ رڼا غورځــولې وه، هېڅ طرف زوږ او زوږ نه و.

یو ژور لښتی په شنه ګیاه پټ او پېچلی له اوبو نه ډک او غلی روان و.

هر چا چې دا وضعیت لیده ګمان یې کاوه، چې دا اوبه بې شعوره نــه دي، په عزم او اراده کوم طرف ته ځي، مــاهم دا خبــره حــس کــړه او ورپسې روان شوم، څه ساعت وروسته ګورم چې به شنه باغ کې قــدم وهم پدې باغ کې هر راز بوټې ولاړ دي دا اوبه چې ډېره موده پخوا هــم دې باغ ته راغلې وې د دې باغ په شنو پاڼو، خوږو میوو ښایسته ګلانو کې یې حلول کړی، دا شین بڼ تــازه چمــن یــې د انســانانو، مرغــانو، حیواناتو د پاره ساز کړی و، دا اوبه لکه د تاک په رګو کــې ننــوتې وې، ډېر خلک یې په خپل خوند مست کړي او د ډېرو نشه یې د ښــکو پــه پاڼو زیاته کړې وه، په یوه بوټي کې ځان لکه عسل خوږ کړي او پــه بــل کې یې د سرکې تریووالی پیدا کړی و، په ګني کې یو راز او په مرچ کــې یې بل راز مزه ایښې وه دا اوبه برسیره پردې چې د دې میوو او ګلانو د وجود سبب ګرځېدلې وې پــه تعمیــر او ودانــۍ کــې یــې هــم برخــه

اخیستې، د دې باغ دیوال او ګردچاپیر سرایونه یې سرته رسـولي وو. دې اوبو یوازې د ځمکې په مخ تردد نه وکړی.

لکه چې د همدردۍ حرارت یې په زړه کې پیدا شوی، د اقیانوس لـه دریابه جګې شوي او په وچو جزیـرو بانـدې یـې د رحمـت څـاڅکي شیندي او لکه د ګل له پاڼو هوا ته هسکې شوې دي، کله یې په لویـو دریابو کې د انسانانو ببړۍ او درانه جازونه په سر ګرځولي او د څـاروي وظیفه یې اجرا کړې ده، دا اوبه که څه هم د ونو جګوجګـو څوکـو تـه رسېدلې دي، خو خلک د ځمکې په سر ګرځېدلی شي، څـه شـی نـه ډوبوي، دغه اوبه چې کله یخ کې ځای نیسي او د تورې اب په ځـای او کله دګل په پاڼو (ښایسته جامـه) کـې ننـوځي د حسـن او جمـال مظاهره کوي او ځینې وخت د صدف په صاف زړه کې ځان تربیه کـوي او د جوهري په دکان کې د تجارت بازار تودوي، ودې شي چې شاعرانه خیـال هم دغسې یو شی دی.[1]

---

[1] ـ کابل مجله،۱۳۱۸ کال، ٦ ګڼه، ٥٨ مخ.

تیاره او رڼا

نه پوهېږم خوب دی که بیداري، خیال دی که حقیقت، دنیا په تیــاره او تروږمۍ کې واقع ده، له شرقه ترغربه تور ټیکري غوړېدلي هر څــومره چې یوه خوا بله خوا ګورم هېڅ نه ګورم.

هر لور ته تورتم او تپه تیاره ده. زه ګمان کوم په داسې کره کې یــم، چې د انسان هوس په کې هېڅ نه دي کرلي او نه د تمدن لاس په کـــې څه نقش او نګار کړی او دا یوه طبیعي او ساده منطقه ده، چې د فکر او کار اثر پکې نشته. ټول مخلوق ویده او دنیا په هماغه پخــواني حـــال پاتې ده، هېڅ تغیر پکې نه دی پیښ شوی، ځکه چې زه څه نــه ویــنم. زما په نظر کې دنیا په خوب ویده او خپه خپه ښکاري.

زه ګمان کړم چې دنیا د خوب زانګو ده او خلک پکې غلي پراته او یو په بل اړه او غرض نه لري، زه تصور کړم چې دنیا یو سپیره ډاګ او وچه بیدیا ده هېڅ پکې نشته د هر چالاس تش او خالي دی، خبر نه یم چې څه شته، خو زه د جهل په تیاره کې پټې سترګې پروت یم څه نه ویــنم او دا هغه دنیا ده چې د بشریت معموره ګرځېدلې او بله شــوې، زه پــه

همدې تیاره او بې خبرۍ کې، چې یو ناڅاپه سپینه رڼا پیــدا شــوه او د دنیا بازار راته ښکاره شه.

نه پوهېږم دا رڼا له څه شي پیدا شــوه، د حقیقــت معشــوقې مــخ ښکاره که او که علم لمر پخوا وختونه د صبح صادق قاصــد راولېــږه او که د بشر د حکمت برق او بریښنا وه خیر هرڅه چې و خو نوې دنیا یې له هر شي ډکه پکه راوښوده، چې هرڅوک یې محتاج او هرڅــوک لــه مانه بې نیاز و، هر چا څه درلــوده او هرشــي نــوی رنــګ پیــداکړی و، میخانیکي اسبابو په کایناتو کې عیجیب او غریب تحول څرګند کړی او د هنر کیمیا وسپنې ته پښې او وزرونه ورکړي، په دنیا کــې بلــه دنیــا جوړه شوې د دماغ د زړه خونه نوې شوې، نوی فکر، نوی خیــال پیــدا شوی، زه علاوه پدې چې په مادیاتو کې برخه نه لرم یو سر او دوه غوږه یم په معنوي هستۍ کې هم لکه الف هېڅ نه لرم زه داسې ښکارم چې له کومې بلې کرې ځمکې ته نوی راغلي یم.

هو! زه د بېخبرۍ او بېکارۍ له دنیا د علم او عمل دنیا ته نوی راغلی یم.

زه له خوبه نوی راپاڅېدلی یم. پس له دې به لکه د وړوکــي هلــک د یوه شي او بل شي نوم زده کوم او هرشي ته به د تعجــب پــه ســترګه ګورم.

بله دنیا

نیمه شپه ده هېڅوک له ځایه حرکت نه کړي، مګر زه لکه سر سـام بې ارادې روان یم په مخ کې مې غرونه او سیندونه راځي، خو زما مانع کیدای نشي په لوړو او ژورو لکه نسیم یا برېښنا څرخنده تېرېږم هـېڅ شی مې په مخ کې حایل کېږي نه.

یوه شیبه وروسته نه یم خبر، چې ما د څومره مودې لار په څو دقیقو کې قطع کړې، خو له دغې دنیا چې زه ورسره اشـنا وم وتلـې او یـوې نوې دنیا ته د تعجب په سترګو ګورم زما او د دې خلکو ترمنځ دومـره بعد او فاصله ده لکه چې د اولې ورځې انسان یې د دې وخت له انسان سره لرې. دلته هر څو نوي او هغې دنیا سره چې زه ترې راغلی یم هېڅ مشابهت نه لري. حسن او جمـال ټول همدلته جمع شـوي، عـیش او عشرت د همدې خلکو په برخه رسېدلي دي، د دې ځای وګـړي چـې لکه د یوه چمن ګلان یو شان تر او تازه ښکاري. ماتـه هغـه تفـاوت او تیټ و پا س چې ما د انسانانو په ډله کې لیدلی رایادوي او هغه کسـان چې د فقر او ضعف نمایندګان وو، راته وې دلته که هر څومره میخـانې او د ساعت تېرۍ وسیلې ډېرې دي، مګـر خلـک یـې دومـره نـه دي بیخوده کړي چې له اینده حیات نه غافل او په دې شعر قانع شي، ګویا

دې ځای ته لا د قناعت لغت نه دی رسېدلی او حرص بد نه دی معرفي شوی، هر طرف ته کار خانې او فابریکې جارې دي، نوي نوي کشـــفیات او اختراعات کېږي، خو افسوس چې زه د دې ځای د شیانو نـــوم نـــه پېژنم او تعبیر ترې نشم کولی، مګر دومره پوهېږم چې د ټولې دنیـــا د تسخیر د پاره کفایت کړي. د دې ځای په کتاب کې ډېر شیان چې مـــا ته بد معرفي شوي و ښه ښودل شوي او د اخلاقو په غټو عنوانـــو کـــې لوی تغیر او تبدیل پیدا شوی دی، دلته په عوض د تواضع او امیدوارۍ د عزه النفس درس ورکول کېږي او د صداقت په ځای سیاست ســـتایل کېږي، زه پدې ښایسته وینا کې ښـــکته او پورتـــه ګـــرځم د بشـــریت د امراضو دوا، لکه همدردي او نور...لټوم خـــو بـــې لـــه زهـــردارو غـــازو او جهانسوزه اور بل څه نه وینم او وروسته له ډېـــرو پوښـــتنو راتـــه ویـــل کېږي، چې ته د شرق موزیم خانو ته مراجعیت وکړه ګوندې د شلو قرنو پخوا ارمغان د هغه ځای په زړو او شکیدلو پاڼو کې پیدا کړې.[1]

[1] ـ کابل مجله، ۱۳۱۸ل کال، ۵ ګڼه، ۳٦ مخ.

د بشریت قافله او منزل مقصود

نن چې د بشریت قافله او د انسانیت کاروان، د مدنیت او عرفان پــه بازار کې قدم وهي او د حکمت په رڼا د مهجولاتو په تور تم کې اوبــه د حیات لټوي، له اوسپنې د هوا مرغان او له فولادو نــه د دریــاب کبــان جوړوي، له لوبونه برېښنا (برق) او له هوا نه وینا اخلــي، نــن چــې لــه شرقه ترغربه د انسان ژغ هر غوږ ته بې کاغذ او لفافې او بې ټکســه د پوستې رسي.

نن چې هر سړی د دنیا په حال احوال او د لرې لرې خلکو په کاروبــار خبر دی، د یوه او بل په حق کې پیشگویي کــوي، نــن چــې د بشــرله سترگو پردې لرې شوي، لرې او نږدې وړې وړې ذرې وینې او له ډېــره عقله وېښته چوي دا ټول د نن او پرون ورځې د زیار او زحمــت نتیجــه ده او د یوه قرن محصول نه دی، دا معنوي سرمایه د بشر د اولې ورځې پانگه ده، چې ورو ورو زیاته شوه او په مــرور د زمــان لــه یــوې دانــې درمندونه او له یوه زړي باغونه جوړ شوي، د بنیادم فکر لکه طفل ډېره موده د حیات په غولي خاپوړې کوي او د حرکت او عمل په میدان او د تجربو په گدۍ ډېر کار ته پاڅېدلي او سر په خېږۍ لگېــدلي، پــس لــه ډېرو پرځېدلو یې یو یا دوه قدمه د ترقۍ لور ته اخیستي. دا طفــل پــه

بيابان د دنيا کې چې هېڅ لور لار او رڼا نه وه او هر طرف مارکنـــډيو او اغزيو ډک و لوڅې پښې يوه خوا او بله خوا لکه سودايي او تنـــدې يـــې تېرې کړې، په کنډو او کپرو په خطر کې وليـــدلې، لکـــه يـــو ســـف (ع) عمريې په څاه او زندان کې تېر شوی، د زمانې له مصايبو نه يې د سر په کاسه کې اوبه څښلي.

کله د تصادف په ګام او کله د تدبير په قدم وړاندې تللی.

ډېرې ککرې پدې ارمان کې خاورې شوي چـــې يـــوه غـــوره د پښـــې تجزيه کې يا له يوې هسې تيل وباسي او له بلې پلته تاوده کي، خپلـــه تياره کوټه پدې رڼا او خپله توره خونه پدې روښانه کي.

لنډه دا لکه څنګه چې بنيادم دا اوسني صورت او قدوقامت پس لـــه ډېرو تحولاتو موندلی، اول ځل له غذايي موادو مائيت ته راغلی (منـــي شوی) او پس له هغه د مينې پرچـــې (علتـــه) ګرځېـــدلي او بيـــا يـــې د غوښې شکل پيداکړې او په تدريج سره هډوکي جوړ او په غوښه کـــې پټ شه، وروسته تر دې يې زړه، سترګې، غوږونه او بې حســـابه اجـــزا د بدن او پزې يې د وجود، چې ځانته يو علم (تشريح) پکې تدوين شوی دی په کار خانه د قدرت کې جوړ شوي او يو مکمل وجود، چې خـــدای په اشرف المخلوقات سره ستايلی د خدای په قدرت دنيا تـــه راغلـــی، همدارنګه يې فکر هم د تحول پايـــه ختلـــی او دې اوســـني مقـــام تـــه رسېدلی دی، بنيادم ډېره موده په صحرا تنهايۍ او نادانۍ کې په ډار او

ترس ګرځېدلی او لکه ښاپېرک په سمڅو او غرو کې پټ شـوی، هـر ساعت له مختلفو اوازو د حیواناتو او غرهار د تالنـدې وېرېـدلی او لـه ډاره یې یوه او بل شي ته سجدې کړي، پس له ډېره وخته د ملګرتیا او تعاون په فایده پوه او د غلو له ډاره د کلي او کور شو، له همدې وخته د قومیت، نوعیت، قرابت، نیلی په ځمکه کې چلېدلی، د محبت، شفقت، جمعیت سلسلې اوږدې شوې او د بنیادمو قافلې او کاروانونه د ترقۍ له لارې مخ پر وړاندې د منزل مقصود طرف ته تللي او هرې طایفې ځانته یوه پناګاه لټولې او ځان یې څه شی او ډېر ترسیه کړې.

چا د غربیت په خونه کې اړولي او جا د قومیت په مرغانچه کې ځان ځای کړی. مسلمانان په أراخ باغ د دین او دیانت کـې پراتـه او د یـوه باغوان لاس لاندې تربیه کېږي، پدې باغ کې هرقسم بـوټي او هـر راز ګلان او ونې چې هر یو ببله مزه، ببله میوه، علیحـده رنـګ او ګوښـې فایده لري موجود دې، تر انګورو پورې د هر ځای میوه پیدا کېـږي او د هر چا خوله پرې خوږېږي.

دا باغ خصوصي نه دی. د هر چا زړه چې ورته وشي په یوه کلمه کلپ ورته خلاصیږي او ور ورته بیرته کېږي.[1]

---

[1] ـ کابل مجله ۱۳۱۷ کال، ګڼه ۴۵ ــ ۴٦ مخونه.

د محبت لېوال

راشه چې زه خپل زړګي ته مراجعت وکړم، چې په دغه حساسه نړۍ کې د مینې او محبت څه یادګارونه پاتې دي او که نه! دغه زړګی چې د محبت په هر راز لوموکې نښتی او د عشق پــه پنجــرو کــې یــې ډېــر ریاضتونه ایستلي دي ګوندې د عشق او مینې تېرحالونه لکه د سینما فلمونه یو یو راته ښکاره کړي او دا راته ووایي، چې عشق او محبت پــه انسان باندې څه کوي، ترڅو چې د دنیا په مخ د حسن او جمال مظاهر لیدل کېږي او د انسان په سترګو کــې د لیــدلو او کتلــو احســاس وي هرومرو به د انسان په زړه کې یو ډول مینه او د یو شي محبت وي، مګر محبتونه دي چې ډېر ژر د انسان له زړه محوه کېږي او هېڅ اثر یې نــه پاتې کېږي.

هو! انسان کله کله خپل زړه له لمر او سپوږمۍ او د اسمان په ستورو هم بایلي، مګر کوم وخت چې هغه ورته لویدونکي او پریوتونکي ښکاره شي، نو ډېر ژر ورځنې بېزاره شي او په یوه داسې ذات پســې ګرځــي، چې هغه هېڅکله نه محوه کېږ او تل ترتله وي.

دا راز محبت د انسان جسم او روح دواړه داسې رڼا کوي، چې بیا لمر او سپوږمۍ هم ورته له شرمه کتلی نشي، مګر دا محبت په هر زړه کــې

نه پیدا کېږي او نه د هر چا لاس ور رسېږي، دا پاک محبت دی او په داسې زړه کې ځای نیسي چې هلته بل هېڅ محبت لاره نه لري.

هرکله چې محبتونه راز راز او ډول ډول دي او په هېڅ وخت کې د انسان زړه، چې د محبت نړۍ ورته ووایو له مینې تش او خالي نه وي، نو زه به اوس خپل زړګي ته رجوع وکړم او هغه ټول محبتونه به یو یو راپه زړه کړم، چې په دغه نړۍ کې پیدا شوي او بیا ورک شوي دي.

ښه مې په یاد دي کله چې زه په کوڅو کې له وړو سره ګرځېدم او کور کې به مې څه کول زما په زړه کې بې له محبته بل هېڅ شی نه و، زه په همدغه وخت کې محبت د خپل مور له غېږې او د کاله له خلکو بېل کړی او له پردیو هلکانو سره یې ملګری کړی وم.

زه به هغه وخت د خپلې مور له څنګه پاڅېدم او په منډه به د باندې تلم، که هغې به ماته هر څومره نارې وهلې مابه سترګې نه ور اړولې، ځکه چې خپلو ملګرو ته به ورتلم او هغوی به مې لټول.

زه به د هغوی خوږې مرکې ته داسې په شوق ورتلم لکه یو مین چې په نیمه شپه کې د خپلې معشوقې حضور ته په څه طمع ځي او بل هیڅا ته یې پام نه وي، مګر کوم امیدونه چې یو مین خپلې معشوقې د وصال په وخت کې لري زما په زړه کې به هغه شان یوه ارزو هم نه وه او نه به مې د دغسې شیانو تصور کولی شو، زما محبت په دغه وخت کې په هېڅ راز مادي او معنوي اغراضو بنا نه و. په دغه حین کې ما هر راز مرسته او ښیګڼه د محبت د پاره کوله، مګر د هېڅ شي د پاره به مې له

چا سره محبت نه کاوه، زما محبت په دغه وخت کــې یــو پــاک او مجــرد محبت و، چې په هېڅ ډول اغراضو نه وککړ شوی، مګر څه موده وروســته چې ما د خپلو همدغو ملګرو په ښکلو مخونــو او معنــادارو ســترګو کــې بعضې کیفیتونه ولیدی شوه، نو زه له یو بل شان محبت سره اشنا شــوم او زما په زړه کې د هغوی په نسبت یو بل راز مینه پیدا شوه پدغه وخت کــې زما زړګی لکه یوه وړه کښتۍ د محبت په دریاب کې ولویده، چې د مینــې او عشق موجونو او چپو ورباندې لوبې کولې.

له دې محبت سره زښت ډېــر اضــطراب او نــاقراري ملګــرې وه، چــې همېشه به زه له مشکلاتو سره مخامخ کېدم، مګــر دغــه ټــول مشــکلات مینې او محبت زما په نظر کې دومره اسانه کړي وو چــې مــا بــه ورڅنــې خوند اخیستلو.

پدې وخت کې زما په زړګي کې مینې او محبت داسې تنده پیــدا کــړې وه، چې د دغه دریاب ټولې اوبه یې وچې کړې او په وچ ډګر پاتې شو.

څنګه چې دغه اضطراب او ناقراري ورکه شوه او زما زړګی لکه مــړی یــا ویده لږ څه له سرګردانۍ خلاص شو، نه پوهېږم چې بیا لــه کــومې خــوا د محبت نسیم را والوت او زما په زړه کې یې لکه د پسرلي هوا بیــا د مینــې احساس ژوندی کړ، پدې وخت کې زه د خپل مفاد د پاره هر طرف لېــوال او سرګردان ګرځېدم چې یوه شیبه به هم قرار نه کښېناستم، زمــا زړګــی په دې حال کې هم د محبت له پنجو خلاص نه و، مګر دومره شوي و، چې

زما په نظر کې يې له هر شي ځينې مفاد ښايسته کړی و، چې ما خپل زړه کلک ور پورې تړلی و او هر طرف ته به په همدغه نيت ګرځېدم.

زما زړګی پدې وخت کې هم هېڅکله نه دی قانع شوی او لکه د ملنګانو کچکول هرڅومره چې به په خپلو خواهشاتو ډکېده سمدلاسه بــه بېرتــه تشېده او نور څه به يې غوښته. پدې محبت ما هر راز ذلت او تحقير قبلولو او د خپل مفاد د پاره به تل د نوموړو او غټو خلکو په وره کې ولاړوم، چــې دوی به راته له هر چا ځنې ښه ښکاره کېدل او له همدوی ســره بــه مــې مينه لرله.

مګر دا مينه اساسي او اصلي نه وه، ترڅو چې ماخپل (مفــاد) د دوی پــه کور کې ليده، له دوی سره به مې مينه درلوده او د دوی احتــرام بــه مــې کاوه او کله به مې چې دغه طمع د دوی له وره پرې شوه، نــو بيــا بــه مــې پېژندل هم نه.

کوم وخت چې دا حرص يا دا محبت زمــا پــه زړه کــې ســوړ شــو او زه ورځنې خلاص شوم د دې دنيا هرڅه راتــه فــاني او تېريــدونکي ښــکاره شوه، نو خپله مينه مې ورځنې وشکوله، د دنيــا هــر څــه مــې نــورو تــه پرېښودل او ما له يو بل عالم سره لاره پيدا کړه، هغه پخوانی محبت مې له زړه ومينځل شو او يو بل ډول محبت پکې ځای ونيولو.

پدې محبت کې هېڅ قسم اضطراب نه شــته، بلکــې زياتــه ډاډينــه او قراري پکې ليدله کېږي، دا محبت هېڅکله نه محوه کېږي، ځکه چــې لــه فاني او محوه کيدونکو شيانو سره تعلق او رابطه نه لري.

اوس که زه په دې عالم کې هم له چا سره محبت او مینه لرم هغه به لــه داسې شیانو د پاره وي، چې هېڅکله نه ورکېږي.

هو! زه خو اوس لکه بلبل او بورا داسې نه یم، چې په ظاهري ښــکلیتوب وغولېږم او د دې جهان په هغو ګلانو پورې زړه وتړم چې ډېر ژر فنا کېــږي او د مني باد یې هرې خواته وړي، زه د داسې څه د پاره له چا سره د لــږې مودې د پاره مینه نه پیدا کوم، زه اوس په دنیا کې له داســې خلکــو ســره مینه او محبت لرم، چې هغوی یوه داسې پټه او معنوي پانګه لري، چې پــه هېڅ شان نه ضایع کېږي او د زمانې سیلاب یې نه شي وړلــی، دا پانګــه د انسان هغه معنوي او اخلاقي موجودیت دی، چې په هېڅ وخت کې خپــل حسن او قیمت نه بایلي، مګر هر څوک یې نه لري او نه د هر چا په برخــه کېږي.

دا انسان هغه ثروت دی، چې په دنیا کــې وربانــدې ښــه نــوم او عــام محبوبیت ګټي او په اخرت کې وربانديې د خدای رضا لاس ته راولي، نو که څوک غواړي چې په دنیا کې د زړونو مملکــت لانــدې کــړي او دغــه راز جهانګیري یې په نصیب شي، هغه باید په همدغه شي د خلکو زړونه خپل کړي او خپل مینه پکې ځای کاندي.

په دنیا کې بل هېڅ نشته چې د انسان پــه زړه کــې لکــه ښــه اخــلاق بادوامه او عمیق تاثیر وکړی شي، همدغه شی دی چې انسا ن ته د نورو د تسخیر د پاره ورکړ شوی او دی وربانديې له نورو امتیاز پیدا کوي.[1]

---

[1] ـ کابل مجله ۱۳۱۹ کال ۱۱ ګڼه ۳، ٤ مخونه.

پوهه او معرفت

کله چې د تورو شپو په تورتم کې راته سل راز شیشــکې او پیریــان ښکاریدل او زه به ورځنې په خوب کې هم وېرېدم، نن هغه شیان یو نه وینم - نه پوهېږم چې څه وخت زما نظـر بـل راز و او کــه دغــو پټــو مخلوقاتو راسره اشنایي درلوده، ما په خپلو سترګو د ښاپیریانو رانجــه پورې کړي وو، که مې د کوم پیر او فقیر خولۍ په سر کـړې وه، هرڅــه چې و او هرګمان چې ته کوې، خو زه چې کله ماخستن یوازې له کــوره ووتم کانې، بوتې به راته د پیریانو لښکر جوړ شو او هر شي به زمــا پــه نظر کې بل راز جوله کوله.

یوه شپه چې یوازې له کاله ووتم او له کلي بهر شوم نا څاپه راته یــوه توره بلا راښکاره شوه او زما په زړه کې یې عجیب او غریب حرکت پیدا کړ، هرې خواته چې مې سترګې اړولې د خوف او ویرې نا اشــنا ښــځه مې په مخکې ولاړه وه، د پلرو او نیکونو هدیره راته د بلاګانو مېنــه او د پېریانو کور ښکاره کېده. له هرې شناختې راته سل پیریه جوړ شو او زه یې په سل رازه موهومو عذابونو سره وېرولم، د وطن کانې او بوټې راته روې او شیشکې شوې، چې زما زړه یې له ګوګلــه ایســته او هــر ډول ویروونکې خیالات او تصورات یې راته پیدا کول، هېڅ نه پوهېدم چــې له ماسره به څه کېږي او څه به راته پیښېږي، مګر څومره چې توره بــلا راته نژدې کېده هغومره زه د مرګ او فنا لور ته وړاندې کېدم او یقــین

مې درلود، چې په هېڅ راز ور څخه نشـــم خلاصــیدلی، ځکــه چـــې دا هماغه بلاوه چې د کلي ټول هلکان ورځنې وېرېدل او هره شیبه به یې د لوبو په میدانو کې د دوهی په غاړه یا د تناره په سر کیسې او خبـــرې کیدلې.

همدغه شېبه زما د ژوندون وروستۍ ساعت او اخره برخـــه وه، چـــې باید له خپلو ټولو ارزوګانو سره واع وکړم او ځان د مرګ بېرحمه پنجـــو ته وسپارم.

ډېر افسوسونه مې وکړه، چې پدې وخت کې ولې لــه خپــل کــوره را ووتلم او د دغې بدبختۍ استقبال مې کاوه، مګر په افسوس او حسرت نو څه کېږي، څه شی چې سرې ته تقدیر پیښوي هغــه پېښــیږي او دا وروستی عقل له هېچا سره ړومبي نه وي، ډېر ځله ســړی پــه ځینــو ارادو پسې له کوره بهر شي، مګر نه پوهېږي چې په لاره کې ورته څـــه پېښېږي او څه کېږي. که چېرې انسان دغه راز پېښې پخوا له پېښېدو لیدلې وي هېڅکله به یې د خپلو ټولو ارادو تعقیب نه کاوه او لکــه یــو شل به ځای په ځا ی ناست و، هېڅکله به له کنډو کپرو او ګړنګو څخه نه لویده، ځکه چې تل د سکون په یوه داسې کړنګ کې پروت و، چـــې راپورته کېدی به نشو.

د دغې شپې او دغه حال تصویر زه داسې اوس ښه نشم کولی او نـــه یې تاسې هغسې احساس کولی شئ، زما افکار په دغه وخت کې ټول د

خوف يوې تورې نقطې ته متوجه و او بې له خوفه مې نور هېڅ نه ليدل، هېڅوک نه و چې زه يې له دغې بلا خلاص کړی وای، يا ورته دا اميد شوی وای، په خپل وطن کې له خپل کور او کلي څخه څو قدمه هغه خوا زه بې وزلی، بې اسرې او بېکسه وم، هېچاته مې څه هيله نه درلوده، له خپلو او خپلوانو، ملګرو او اشنايانو، مور او پلار څخه اميد قطع شو او په تمامه معنی راته ځان يوازې او بې مرستې ښکاره شو.

نه پوهېږم، چې کله به په تاسې باندې دغسې حال راغلی وي، چې اوس د دې کلماتو په معنی پوه شې او زما په تېر شوي حال لږ څه رحم وکړئ که يه؟ که تاسې له دغسې زمان او مکان سره اشنا نه ياست او دغه راز مو نه دی ليدلی، زما خبرې به خداېږو، چې څه وبولئ، د افادې قوه هم دلته ډېره ضعيفه ده، د هغه حال د تصوير او تقرير د پاره لا تر اوسه کلمات نه دي وضع شوي او که وضع شوي هم وي زه يې د استعمال په چل نه پوهېږم، د دغسې فجيح حال تصوير راته ډېر ګران ښکاري، زه هېڅکله دېته نه يم حاضر، چې د خيال په عالم کې بېرته هغه حال ته رجوع وکړم او بيا تاسې ته د دې کيسې جزيات او واړه ټکي پوره بيان کړم، که چېرې دنيا تکرار هم قبول کړي او زه بېرته کوچنی شم، هماغه شپه بيا راشي او زه په هماغه تورو شپو تورو پردو کې دا حال بياووينم يقين دی، چې په هغه حال کې هېڅوک نشم پوهولی. که دا هم وشي او دا ټول غيرممکن شيان امکان پيدا کړي بيا هم يقين نه لرم چې د اوريدونکو زړه به زما په حال

وسوځي او څه چې په ما تېر شوي وي دوی به یې په اوربــدلو هغســې متاثر شي. د لیدو او اوریدو دومره فرق دی لکه د ړانده او بینا، نو بیـا ویلی شم، چې د هر بدبخت حال ستاسې په نــزد لــه یــوې کیســې او افسانې نه زیات اهمیت نه لري، همیشه او په هرځای کې د بدې ورځې د خاوندانو حال د نورو د پاره قال شي، په هر ځای کې ځمکه هماغــه سوځي چې اور پرې بلېږي، په هر هېواد کې پردی غم نــیم اختــر وي، هېڅکله داسې نه دي شوي، چې د سترګو کار له غوږو واخیستل شي یا د یوې سترګې په ړندوالي د بلې سترګې بینایي لــږه شــي دا ټــول هغه ممتنعات دي، چې فرض یې هم ممتنــع دی، نــو زه هېڅکلــه لــه تاسې دانه غواړم چې تاسې دې زما د حال داسې احساس وکړئ لکــه چې ماکړی دی، زه همدومره غواړم چې زما په حق کې یې یو مشــکل حال قبول کړئ او د وېرې سخت عذاب وګڼئ، زه په دغه وخت کې نور له خپله حاله خبر نه شوم او ونه پوهېدم، چې ځمکه مې لــه پښــو نــه کومې خواته ولاړه او زما د وینو په جریان کې څه تغیر راغی، خو هرڅه رانه هیر شوه او نور مې د خوف احساس هم ونه کړای شو، تاسې فرض کړئ چې زه هم لکه یو بې حس او بې شعوره کاڼی په دغه بیــدیا کــې پرېوتم، چې عقل او شعور، احساس او خیال هر څه رانه ولاړل او بېخي یوازې پاتې شوم، دا حال که څه هم یو موقتي مرګ و، چې څــوک بــه یې نه خوښوي او جمادي حالت به یې بولي، خو زه یې له دغسې مهیب او وېرونکي ژوندون خلاص کړم او د ټولو غمونو په مخ کې حایل شو.

څه شېبه وروروسته چې دا حال هم لکه د انسان نور ښه او بد حالونه له سترګو پناه شو او ما خپلې سترګې وغړولې بې له دېنه، چې خپل ورور مې تر څنګ ناست و او زما تلي او لاسونه یې مښل بل هېڅوک او هېڅ شی نه و، کومې تورې بلا چې زه یې یوه شېبه مخکې وېرولم او ژوندون یې راته یو لوی غم او سخت عذاب ګرځولی و، هغه مې سکنی ورور او د خپل کاله سړی و.

وګورئ!! کله کله سړي ته خپل خواخوږي او خپلوان بلا کېږي او په بله بڼه یې ویني، یعنې لکه یوسف ته خپل ورور لېوه شي او په بلاګانو یې خوري.

دغه راز تیاره او تورتم چې په هرځای کې وي هلته سړي ته دغسې حالونه پېښیږي چې له خپلو ورونو څخه هم وېرېږي او هغه څوک چې د ده مټ او بازو وي د خپل بدګمان په اثر کې ورته لکه بلا داسې ایسي، د دغسې تیارې نسبت که څه هم په ظاهره تورو شپو ته کېږي، مګر په حقیقت کې له ناپوهۍ او نه پېژندلو څخه پیدا کېږي، په کوم ځای کې چې د جهل او نادانۍ تورې پردې د خلکو په سترګو غوړېدلې وي هلته سړي ته هر څوک نا اشنا ایسي او د خپل کور و کلي خلک ورته د راز راز بلاګانو په ډول معلومېږي، هر چا نه یې په زړه کې وېره کېږي او په شپانه باندې د لېوه ګمان کوي، بې له وېرې بل شی نه پېژني او بې له بدګمانۍ او د خوف له تخیل څخه نورڅه نه لري،

همدغه سبب دی چې ناپوهو وګړو ته (چې په کوم ځای کې وي) یو حاکم داسې ښکاري لکه په توره شپه کې، چې سړي ته خپل ورور له لیرې ځان وښیي او دی یې نه پېژني، یعنې هغه څوک چې باید دوی یې د خپلو حقوقو او خپل ځان حامي وګڼي په زړه کې ورسره مینه او علاقه پیدا کړي، لیرې لېرې ورځنې ګرځي او له ډاره ورته نږدې کېدی نشي، ځکه چې هغه ورته خپل ځان نه وي معرفي کړی او نه د پېژندلو په اثرکې ورته بل شان ښکاري.

بې علمه خلکو ته معارف هم داسې په نظر ورځي لکه چې یو عالم جهل او ناپوهۍ ته ګوري، مګر هغه کسان چې له علم او معرفت سره اشنا شي او معارف وپېژني، لکه ترې ورپسې وچې شوندې ګرځي او هرې خواته ورپسې هڅه کوي، په رښتیا چې اشنایي او پېژندنه د خلکو میل او محبت ډېر ښه جلبوي او هغه لوی خلک چې پدې راز پوه شوي دي ډېره ښه استفاده ورځنې کولی شي.

تاسې به ډېر شیان او ډېرخلک لیدلي وي چې په اول کې ورځنې وېرېدلۍ او ښه درته نه ښکاره کېدل، مګر وروسته چې ورسره اشنا شوي یاست او پېژندلي مودي اوس به درته محبوب او ښه ښکاره کېږي، یو وخت و چې انسان په دنیا کې له هر څه وېریده، د اسمان له ستورو او لمر و سپوږمۍ څخه یې هم ډار درلود، د تالندې له اوازه او له برېښنا څخه به په څمڅو او غارو کې پټېده، مګر اوس ورته یو شاعرانه منظر ایسي او شعرونه پرې وایي، ځکه چې پوهې او معرفت علم او

پېژندګلوي د ډار او وېرې طلسمونه مات کړه او انسان ته یې ډېر زیات جرئت ورکړ، د همدې لامله اوس څوک له اور او اوبو څخه نه وېرېږي او نه ستورو او ارباب الانواعو ته هغسې سجدې کوي.

هو! پوهه او معرفت علم او پېژندنه یو قوت دی، چې په دریابونو کې یې نهنګان او په غرو کې یې پړانګان او لېوان ورک کړه، د اوهامو او خرافاتو د تورو کېږدیو مراندې یې پرې کړې، د دېوانو او ښاپېریانو کیسې یې ورکې کړې، د شیشکو او روو ډار یې د خلکو له زړه نه وایست او د مرګ وېره یې هم په زړونو کې کمه کړه، د مصر د فرعونیانو او ارباب الانواعو کیسه ختمه شوه او د جوګیانو خونې هم جوړې شوې، د اور هغه لمبې مړې شوې چې خلکو به یې بندګي کوله او د کوډګرو بیرغونه هم ړنګ او نسکور شول.

کوم ملت چې غواړي خپل هېواد کې هر راز مکروبونه ورک کړي او دغه ټولې بلاګانې ووژني، زړونه له دغه راز تصوراتو څخه او خیالات له موهومو اندېښنو څخه وژغوري جرئت او شجاعت وروزي او انسان کې یو روحي او معنوي قوت وپالي د بدو ګمانونو او ویرونکو تخیلاتو ښه علاج وکړي او انسان ته هرڅه په رڼا کې ښکاره چې وي هغسې وښیي هغه هرګوره د علم او پوهې د رڼا په خپرولو کې کوښښ کوي او دغه راز تیارې په خپل وطن کې ورکوي.

زما د وېرې کیسه که څه هم زما د کوچنیتوب د شپو او ورځو د لوېې افسانې یا ډرامې یوه وړه برخه او کوچنۍ صحنه ده، مګــر د اجتمــاعي حیات مرموز اسرار او رازونه پکې پراته دي، چې د حال په ژبه یو لــوی تعلیم او مهم درد بلل کېږي.

که سړی د دنیا واقعاتو او خپلو مختلفو حالاتو ته په بې اعتنــایۍ نــه ګوري او له هغو رویاو څخه چې په ویښه یې ویني نتایج اخلــي، یقــین دی چې ډېر ښه ښه عملي اساسونه لاس ته ورځي، چې سړی یــې پــه ډېرو نظري مطالعاتو کې نشي پیدا کولی، همدغه قیمتي اساســونه دي چې د نن ورځې تازه او مهم علوم پرې بنا شــوي دي او ســړي تــه پــه ژوندانه کې نوې نوې لارې ښیي، نو هېڅکله دغسې واقعــاتو تــه پــه عادي نظر مه ګورئ او بې نتیجې اخیستلو یې مه پرېږدئ، د ژوندانه راز په خپل ژوندون کې ولټوئ او د علم د تجربــو مــخ هــم د حیــات پــه هنداره کې وګورئ!!!.

تاسې به ډېرځله د یوې علمي مسلې په ډول اورېدلي وي، چې انسان د مجهول شي دښمن دی او په کوم شي چې نه پوهېږي یا یې نه پېژني هغه ورته ښه نه ښکاره کېږي، ماهم له ډېرو خلکو یوه فلســفي کلیــه (المرعدولما جهل) اورېدلې ده، مګر هغسې پرې نه یم پوهېدلی، چې د ژوندانه معلم او ښوونکي راته دا مبهمه معنی وښودله او زمــا پــه زړه کې یې لکه د کاڼي نقش ثبت او رسم کړه. څه شی چــې یــو عــالم یــا فیلسوف پرې پوهېږي، هغه ما لکه یو صوفي په ســترګو ولیــد او څــه

شی، چې یو عالم بلل کېږي زما د پاره حضوري علم وګرځېــده، هغــه څه چې ځینې خلک یې وایي او پرې پوهېږي، نن زما د پــاره یــوه نــه هېریدونکي خاطره شوه، چې هېڅکله یې نه هیروم او که رښتیا ووایم هېڅکله یې نه شم هېرولی.

زما په ژوندانه کې دغسې ډېر اسرار او رموز شــته، چــې زه یــې بــې کلماتو او الفاظو په ځینو شیانو پوه کړی یم ماته یې پــه تــوره شــپه او داسې ځای کې، چې سترګه په سترګه نه ښکاریده ډېر څه را ښــودلي دي او زه یې ملاکړی یم.

هغه څه چې خلک یې د کتاب په پاڼو کې ویني ما د زړه پــه ســیپاره کې ولوستل، که څوک غواړي چې دغه بې صوته تعلیم حاصل کــړي او لکه طوطي له نورو نه تشې خبرې زده نه کړي په خپل ګرېوان کې دې سرښکته کړي او د خپلو خاطراتو په دفتر کې دې د ژوندانه په اســرارو ځان پوه کړي، یعنې له نحوي ضمیر څخه دې نفسي ضــمیر تــه مــخ راوګرځوي او هر څه دې له ځانه وغواړي د همدغه ضــمیر حــالات دې ځانته معلوم کړي او له همدغې کړکۍ څخه دې پــوهې او معرفــت تــه لاره پیدا کړي.[1]

---

(1) ـ کابل مجله ۱۳۲۳ کال، ۱ ګڼه ۵ـ ۸ مخونه

د زړه پوښتنې

په هغه تور تم کې چې غل او کارواني نه پېژندل کېږي د حیات اوبه څه قیمت لري؟ هغه پوهه چې د شیطان له کوره وي، هغه اودس چې د مظلوم په وینو یا د یتیم په اوښکو کېږي، هغه کتاب چې د ناحقو دعوو د پاره پکې لارې لټول کېږي، هغه ملګری چې سړی له ځان سره په کږو لارو بیایي....

څه یې وبولو؟

کوم ړوند، چې د امسا په ځای تورو مارانو ته لاس اچوي، کوم کوڼ چې خبره نه اوري او ورته خاندې، هغه سپوږمۍ چې غلو ته لاره ښیي او په مینو پسې مشالونه ګرځوي...

څه په کار؟

هغه لوی سړی چې د وړو مرغانو په دام کې نښلي یا د غټو په جال کې بندېږي او د خوشامدګرو د تشې وینا له اغیزې ځان نشي خلاصولی څوک دی؟

کوم زړه چې د احساس په اور کړیږي او دا سوي په پټه خوله زغمي، کوم فکر چې په خپل مخکې فولادي دیوالونه ویني، هغه تږي چې په اوبو کې وژونکي زهر ګوري... د هغو په حال رحم نه دی په کار؟

هغه کسان چې سترګې لري او ژبه نه لري، په غوږو اوري او په زړه کې نه پوهېږي، هغه څوک چې د خپل کور ماران او لړمان نشي وژلی، هغه کورونه چې د زورور سیلاب په لاره کې دي ایا د رحم او شفقت حق نه لري؟؟[1]

---

[1] ـ کابل مجله ۱۳۲۳ کال، ٦ ګڼه ۲۳ مخ.

د ژوندانه روح

ته خپل زړه کې ښې سترګې وغړوه او خپل اشنایان په غړولو سترګو وګوره! چې تا دوی په کوم صفت غوره کړي دي؟؟

ټول د علم او فضل خاوندان دي؟ مال او دولت یې ډېر دی؟ د هېـواد له مشرانو او غټانو څخه شمېرل کېږي؟ لـه نـورو نـه پکـې پوهــه او هوښیاري زیاته ده؟ که بل داسې صفت پکې شته چـې پـه نـورو کـې نشته او یوازې همدوی یې لري؟

هر یو د دنیا له لوړو او عالي مکتبونو راوتلـي دي؟ هـر یـو د لـوړې څوکۍ او ستر مقام خاوند دی؟

له عیبونو او نقایصو نه خلاص دي؟ او هېڅ نیمګړتیا نه لري؟؟ نه نـه هېڅکله داسې نه ده او په هېڅ ډول زه دا نشم منلی.

ته هم پوهېږې او ماته معلومه ده، چې ستا په اشنایانو او دوستانو کې هم هغه عیبونه پیدا کېږي، چې په نورو کې شته - ستا اشنایان هم لـه نورو انسانانو نه څه فوق العاده امتیاز نه لري او نه له اســمانه راښــکته شوي دي، مګر مینه او محبت یې درته ښکلی او ښاغلی ښیي. ستا په

ملګرو او دوستانو کې بې علمه او بیسواده خلک هم شـته، مګـر نـور بېسوادان ستا حضور ته لاره نه لري.

ځینو پوهانو ته د اشنایۍ او قدر په سترګو ګوري مګر، ځینې نور پـه نامه پېژني او بس. ټول بډایان هم تا ته یو راز نه ښکاره کېږي، لـه یـوه سره مینه لري او له بل نه نفرت کوي. د لوړ رتبو او منصبو خاوندان هم تا ته یو راز نه ایسي. په هره طبقه کې اشنا او نااشنا درته ډېر فرق لري. دلته خوار او بډای کمالدار او بې کماله هېڅ معنی نه لـري او نـه سـتا اشنایي له دې شیانو پیدا شوې ده، مینه تل له مینـې پیـدا کېـږي او اشنایي له دې شیانو هغه خوا یو بل شی غواړي، چې کله یې سړی پـه بې نامه او بې نشا نه خلکو کې پیدا کوي او کله د علم وکمـال مـال او دولت په خاوندانو کې ولیدل شي.

کله یو عادي او معمولي سړی د چا په نظرکې ګران او ښاغلی شي او کله ښو ښو خلکوته سړی د نفرت په نظر ګوري.

هر کله چې تا ته سره له هغو احتیاجاتو چې ته یې لرې په یوازې علم تش جاه و جلال ځوک نشي ګرانیدلی او په تنهـا مـال او کمـال سـتا اشنایي د چا په نصیب کېږي، نو په هغه بې نیاز ملکوتي مقام کې به دا شیان څه قیمت ولري، چې هلته دې شیانو ته هېڅ احتیاج نشته او بې له اخلاص او مینې بل شی ځان نشي ښکاره کولی، څنګه چې ته هېڅ نااشنا له اشنا سره نه برابروې او هېڅ شی بې له مینـې او محبتـه نـه

خوښوې، ګمان مه کوئ چې ستا جمال او کمان بــه بــې لــه مینــې او محبته څه ځای ونیسي یا به چاته ګران شي. کــه د لــوی خــدای پــه حضور کې هغه مقام غواړي چې د خدای د دوستانو په نصــیب کېــږي، که د شاهانو او مشرانو په دربار کې قرب او منزلت لټوي، کــه لــه یــوه خوار او غریب نه د رښتیانۍ ملګرتیا ارزو لرې په خپل زړه کې مینــه او محبت پیدا کړه.

هر سړی په هر وخت کې د مینې او محبت وړی دی او لــوی خــدای هم د مومنانو شدید محبت ستایي. هغه راز ژوندون چې هر څوک یــې ارمان کوي او نه یې شي پیداکولی.

هغه شی چې خلک یې سعادت او خوشحالي بولي، هغه خوند، چــې سړی یې په سرو او سپینو یا خوندورو خوراکو کې نشي موندلی، په یوه شي کې پیداکېږي چې د ځمکې، خلک ورته محبت وایي او په اســمانو کې د ژوندانه روح بلل کېږي..[1]

---

[1] ـ کابل مجله ۱۳۲۳ کال، ٦ ګڼه ۲۳ ـ ۲٤ مخونه.

د مشرانو عشق

څوک چې لوی شي او د مشرتوب لوړې درجې ته ورسېږي هغــه بيــا په دغسې ډېوو، چې په يوه يوه کورکې بلېږي ځان نه سيزي او نه لکــه کشران او واړه افراد په کو م سپين مخ يا ملالو سترګو زړه بايلي.

هو! دغه زړه دومره وړيا نه وي، چې په دغسې عادي شيان مبــتلا او په فاني ګلونو پسې لېوال شي، هغه هېڅکله د دنيا په ســرو او ســپينو داسې نه مين کېږي، چې لکه يو په مال مين سوداګر شپه اورځ په دغه غم کې ورک شي او بل هېڅ شي ته يې پام نه وي، مال لا څــه چــې د خپل ځان، خپلې کورنۍ، خپلو لوڼو، زامنو په مينه او دوستۍ کې هــم دومره ځان ورکوي، چې نور هېڅ نه پېژني او هرڅه هېر کــړي، بلکــې دغه ټول محبتونه چې واړه خلک يــې لــري پــه يــوه محبــت بانــدې قربانوي، چې هغه د ټولنې او ملک عشق بلل کېږي او پدې لاره کې هر راز زيار او زحمت قبلوي او هېڅ راز موانع تــه اهميــت نــه ورکــوي، د همدغه عشق په اثر کې د ملتو مشران په خپل ملت بانــدې د هــر راز اطاعت حق ثابتوي او دا وربانديې لازموي، چې تر پېړيو پېړيو خپل ځان د دوی مرهون او مديون وګڼي، ځکه چې دغسې مشر د يــوه ملــت د پلار او بابا مثال لري، چې د ټولنې هر فرد دغه راز معنــوي پــلار ولــې

پیژني او احساس يې کوي، یعنې لکه چې یو طفل په خپل طفلانه حالت او داسې وخت کې، چې له معانیو او مفهوماتو سره بښه نه وي اشنا خپل پلار پېژني او خپل ځان غېږکې وغورځوي، ټولنه هم که د لوړ تعلیم خاونده وي او که نه وي، د تهذیب او تمدن لوړې درجې ته رسېدلي وي او که نه، د خپلو خواخوږو او زړه سوانده مشرانو د مینې او پېرزوینې احساس کوي او خپل ځان سره له ټول مادي او معنوي موجودیته د دوی د عاطفې او شفقت په غېږ کې اچوي او خپل مقدرات ورسپاري، ځکه چې عشق او محبت اورومرو د معشوق او محبوب په زړه اغېزه کوي او د مینې په حقوقو يې پوهوي. دلته باید تاسې عشق او مینه د حسن او جمال له عشق څخه بېل کړئ او هغه منظره له سترګو لرې کړئ، چې د ګل او بلبل یا د مجنون او لیلې په مینه کې يې ګورئ.

زمونږ مقصد دلته هغه راز مینه ده چې د پلار او زوی د خوږو ملګرو، د مرشد او مرید، د استاذ او شاګرد، د مشر او کشر په زړونو کې وي، چې بې له غمخورۍ او خیر خواهۍ څخه نور مظاهر نه لري په دې عشق کې ناز ونیاز، هجر و وصال بې پروایي او تغافل نه ځایېږي او نه پکې رقیب او ریبار شته، دا مینه له هغې مینې څخه فیض او رڼا اخلي، چې یو رښتیانی بنده يې له خپل خدای سره لري او د یوه حقیقي صوفي په زړه کې ځای لري.

له دې مينې سره رحم و عاطفه، متانت او ثبات، همدردي او شـفقت ملګري وي او له هر راز تهمتونو څخه يې لمن پاکه وي، دلته لېونتـوب او لېونيان د صحرا ګرځېده له خپلو او پرديو بېلېده هېڅ نـه وي او نـه پکې د معشوقو له لاسه شکايت يا له رقيبانو سره حسد ليدل کېږي.

له دې مينې سره انسان د مور په غېږ کې او د پلار په څنګ کې اشنا کېږي، مګر د ښکلو مينه له ګل او بلبل څخه اخيستل کېږي، چې بهار او خزان پکې لوی دخل لري او فريادونه، اغزي د غـوټۍ دلتنګـۍ هـر هرڅه پکې شته او د شکايت هنګامه ورځنې پيدا کېږي. پـدې مينـه کې د روح اشنايي او توافق په کار دی، مګر په مينه کې د سترګو قبول او کتنه تاثير لري.

هلته پتنګان په بلو ډيوو ځانونه سيزي، مګر دلته مينان يو د بل پـه سر سيوري کېږي، د غمجنو زړونو د پاره پتۍ جوړوي او د تـورو شـپو خاوندانو ته ډيوې بلوي.

هو! سړی تر يوه وخته بې له رنګونو او ښکلو څېرو څخه نور څه نشي ليدلی او د همدغې مينې جاذبه يې ځانته راکاږي، ځينې کسان لا بـې له مادياتو او مال دولت څخه بل شی نه پېژني او همدغـه شـی خپلـه فايده بولي، بعضې په ځينو نومونو پسې لېوال وي او د شهرت په بنګو پسې ګردګرځي، چې دا ټولې مرحلې طی شي او سـترګې ښـې پخـې شي، يعنې د دغه بشري کوچنيتوب دوره تمامه شي او انسان معنـوي بلوغ ته ورسېږي يا په بل عبارت د لويوالي او مشرتوب حق پيدا کړي،

هغه ته بیا خپل کور وکلی، خپل ټبر او خپــل هېــواد تــش الفــاظ نــه معلومېږي، بلکې دغه کلی او پایدار مفهوم یې په نظر کــې یــو بــل راز جلوه کوي، چې د خپلو غرو په څوکو، د صحرا په لمنو، د وطن په کــاڼو او بوټو کې یوه یوه داسې تجليویني، چې هر څوک یې نشي لیدلی او هر چاته ځان نه ښیي، یعنې څنګه چې یو ښاپېرک ځلانده لمر نشــي لیدلی، یو کوچنی د زلمیتوب احساس نشي کولی، یو کارغــه لکــه یــو بلبل د ګل ښایست نه ویني، د دې ټیټو ډیوو پتنګان د ستورو ډیوو ته نه رسېږي، بې درد زړونه د دردمنو له حاله نه خبرېږي، یو مورنی ړونــد د رنګونو امتیاز نشي کولی، همدغه شان دغه لیلې هم د عادي خلکــو له نظره پټه وي او هر څوک یې مخ نه ویني.

همدغه سبب دی، چې د وطن مینه، د ملت عشق د ځینو کســانو د پاره یو ه خوشې خبره معلومېږي او دا باور نشي کولی، چې څــوک دې د وطن په عشق او د ملت پــه مینــه کــې عشــقانه بڼــه پیــداکړي او رښتیانی مین دې ورته وویل شي، دا د ډېر تعجب خبــره ده چــې یــو سړی د یوې ښکلې پېغلې په عشق او مینه کې فرهاد یا مجنون کیدی شي، چې د خپل ســرو مــال، وقــار او اعتبــار، خپلــو او پــردو څــه او څه...هېڅ پروانه کوي او په دغه لاره کې هرڅه قربــانوي او یــو کامــل انسان د ملت دوستۍ په اغیزه دې حد ته نشي رسېدلی، چــې د یــوې جامعې په مینه کې د یوه مین او عاشق حیثیت پیدا کړي!!!

په کوم هېواد کې چې دغه راز پتنګان نه لیدل کېــږي او دا حقیقــت ورته دومره نا اشنا وي، چې منلی یې هم نشي، یقــین دی چــې هلتــه

وګړي د عشق او مینې په ابتدايي منازلو کې پاتي دي او انساني شعور یو طفلانه او ابتدايي وضعیت لري، د دغسې ټبر په حال ډېر افسوسونه په کار دي، چې لوی سړی یې لکه کوچنیان بې لـه خپـل شخصـي او فردي کوره یا له خپلو ورونو او خویندو نور څوک نه پېژني او له خپلـې کوځې ماسوا دکلي نورې کوڅې ورته پردۍ ښکارېږي.

پدې عصر کې د یوه ملت حقیقي او معنـوي پانګـه، چـې د هـر راز پیشرفت او پرمختګ حامل بلل کېږي.

همدغه د وطن عشق او د ملت مینه ده، چې د ملتونـو د اجتمـاعي شعور، دماغي انکشاف، لوړ تعلیم او عالي تربیې صحیح معیار باله شي، د دې مینې وړانګې او پلوشې لومړی ځل د هېواد د مشرانو او لویـانو په زړونو رڼا غور ځوي او بیا یې نورخلک عملاً له دوی څخه زده کوي او عمومیت پیدا کوي، مونږ باید دا مینه پیدا کړو او دغه عالي عشـق لـه خپلو مشرانو څخه زده کړو، دا عشق هم پټ نه پاتې کېږي او مښـک خپل ځان په خپله ښیي، نو ځکه یې څوک په تشو دعو نشـي ګټلـی، بلکې عملي مظاهرې غواړي، یعنې دا عشق پـه یـوازې آه و فریـاد او مصنوعي وضعیتونو نه ثابتېږي، بلکې له خپل راحت، له خپلو شخصي اغراضو او د ضرورت په وخت کې له سر او ماله تېریدل او سل رازه ایثار او قرباني غواړي، راشئ! چې د دې عالي مینې رښتیانۍ مظاهرې وکړو او خپلو مشرانو ته دا څرګنده کړو، چې مونږ ستاسې لـه پـاکو زړونـو څخه د دغې رڼا اقتباس کړیدی او د وطن او ملیت په صحیح مفهوم او حقیقي عشق پوهېدلي یو.

راشئ! چې د خودخواهۍ او ټیټو مینو مراندې او تناوونه پرې کـړو او د لمر و سپوږمۍ په خوا کې خپلې خیمې ودروو. راشئ! چـې اوس لـه دې کوچنیو ځالو والوځو او لوړ پروازونه وکړو، ترڅـو پـورې بـه لکـه کوچنیان شخصي کور په محدود غولي کې خاړپوڅې کوو؟

راشئ! یو ملي او وطني شعور پیداکړو او د وطن غرو، رغو، کانو، بوټو ته د پښتو ملت لوی او واړه، خوار او بډای، پوه او ناپوه تــه د عشــق او مینې په نظر وګورو، لکه چې یو پلار خپل زوی، یو ورور او یو خواخوږی مشر خپلو کشرانو ته ګوري، که دا شعور او دا احساس ژوندی شي بیــا به تاسې ته خپل هېواد بل راز ښکاري او ارومرو به یو له بلــه ځــارېږئ، خواروغریب، ړوند او شل د زړو او شــلېدو جــامو خاونــدان بــه درتــه محبوب او د مینې وړ معلومېږي، هېڅا ته به څوک په نفرت نه ګــوري، یو بډای به د خوارانو دلداري کوي، یو عالم بــه ناپوهــانو تــه ښــه لاره ښيي، یو طبیب به د مریضانو په علاج پسې لکه یو مــین لېــوال ګــرد ګرځي او یو پیاوړی غښتلی زلمی به د یوه ضعیف او نــاتوان پیتــی پــه اوږو اخلي.

راشئ! چې همدغسې وکړو او د دغې مینې خوند وګورو، کوم خوند چې د یوه حساس زړګي خاوند او یو زړه سواندی سړی د یــوه یتــیم د اوښکو له پاکولو څخه اخلي، یا هغه خوشحالي چــې یــو د عواطفــو او شفقت خاوند یې د بې وزلو او مظلومانو پــه مرســته او ملګرتیــا کــې مومي، هېڅکله یې پتنګان په ځان سیزلو، بلبلان دګلو په عشق کې نه مومي.

کوم کیف او لذت، چې سړی یې په رحم او عاطفه، د زړه او ضمیر پــه پیروۍ کې حاصلوي، هغه څوک په نندارو او تماشو کې نشي پیداکولی او نه یې د هوش او هوس خاوندان احساس کولی شي.[1]

---

[1] - کابل مجله، ۱۳۲۳ ل کال، ۳ ګڼه، ۵ ــ ۷ مخونه.

ستر قوت

څوک وايي مال دی او څوک يې په صنعت او تخنیک کې لټوي، ځینې وايي چې علم دی او ځینې يې په ډېرو افرادو غواړي، مګر کله کله چې سړی له دې ټانکونو هغه خوا د دې ډېرو لښکرو ترشا له هوايي طیارو نه پورته نظر کوي، یو دا راز قوتویني چې پدې ټولو قوتو زورور او غښتلی دی، له دې قوت سره نه اور او اوبه مقاومت کولی شي او نه په توره او علم ورسره مقابله کېږي. دا قوت هغه عقیده ده چې انسان هر راز ایثار او قربانۍ ته تیاروي او له یوه ملت نه بل شی جوړوي، که دا قوت له یوه ملت سره نه وي او نور هر څه وي، ته یقین وکړه چې هېڅ يې نه په کارېږي او هرڅه يې پردي دي.

بې عقیدې انسان هېڅ نه دي کړي او هېڅ نشي کولی نه به يې وروسته تر دې وکړي، څوک چې له خپل ژوندون او سر و مال نه سوا یو داسې شی نه پېژني، چې دا ټول ورځنې ځار کړي هغه نه د لویو کارو هیله هېڅ وخت نه کېږي.

عقیده په انسان کې یو فعال عقل، نه ویریدونکی عشق، فرهادي عزم او یو سیلابي حرکت پیدا کوي، چې هېڅوک او هېڅ شی يې مخه نشي نیولی.

د نړۍ په غولي کې چې څه حق او ناحق جنګونه شویدي او کوم کام یا ملت پکې خپل ستر قوت او فوق العاده مقاومت ښودلی، هغه اورمرو په یوه عقیده بنا دی، چې من حیث عقیده ورته ستر قوت ویلی شو.

عقیده په اصل کې د انسان او حیوان حــد فاصــل دی، چــې د خپــل شعوري ماهیت او متین موجودیت په لحاظ د ډېرې ستاینې حق لــري، مګر وروسته چې یو خارجي موجود او جزیي مفهوم پیداکوي، نــو پــه دوو نوعو بېلېږي، چې حق او باطــل عقایــد ورتــه وایــي او پــه دواړو صورتونو کې ورته قوت ویلی شو.

همدغه عقیده ده چې د چا د پاره ایمان او د چا د پاره مسلک شــي، ځوک یې خپل نصب العــین بــولي او د ځینــو د پــاره عشــق او مایــه وګرځي.

داچې نن ځینې قومونه د ملیت او وطنیت په نامه سرونه ورکوي بــې له دېنه، چې یوه عقیده ورته ووایو بله معنی ورتــه نشــو پیــدا کــولی، همدارنګه کومو ملتونو، چې د حق او حقیقت ببــرغ اوچــت کــړی او د دین د پاره یې جنګونه کړي هغوی هم هر څه د عقیدې پــه زور کــړي دي.

همدغه سبب دی چې تر اوسه پورې د دنیا ژوندیو او قــوي ملتونــو هېڅکله عقیده نه ده بایللې او هېڅ وخت نه دي بې عقیدې شــوي او نه د عقیدو مرکزونه زړګونو کلو په دنیا کې وران شوي دي، همدغه یوه کعبه شریفه ده چې پکې خلکو بتانو ته سجدې کړي دي او هم ورځنې د اسلامي عقیدې خاوندان طوافان کوي، همدغه اروپایي ملتونــه دي، چې یو وخت یې د صلیب د پاره سرونه ورکول او نن د وطن او ملیت د پاره خپلې وینې تویوي، نو ویلی شو چې دوی عقیده ورکه کړې نه ده، بلکې بدله کړې یې ده، ځکه چې عقیده بدلېږي، مګر ورکېږي نه، کــه تاسې د دنیا پاخه او زاړه ملتونه وګورئ، هلته په هر وخت کــې د یــوې عقیدې رڼا ځلېږي او هېڅکله پکې دا ډیوه نه ده مړه شوې.

پدې حاضر عصر کې هم هر ځای او په هــر ملــت کــې يــوه عقيــده موجوده ده، چې خلک ورځنې قربانېږي، که تاسې کــوم داســې ملــت چېرته ګورئ، چې هلته د عقيدې پابندي او د عقيــدې د پــاره هــر راز ايثار او قرباني نه وينئ يقين وکړئ، چې هغه ملت هېڅ وجود نه لري او لکه د اوبو ځګ په يوه آن کې ورکېدونکي دي، بې عقيده ګي هر وخت د خامۍ او طفلۍ دليل دی، په هر ځای کې چې د مليت اساس نــه وي ټينګ شوی او يا بيخي تشکيل شوی نه وي هلته عقيده هم څــه مــو جوديت نه لري. که سړی د روح خوشحالي او د زړه اطمينان لټوي، نو نه يې په مال او دولت کې موندلی شي، نه يې د علم او فلسفې پــه رڼــا کې ويني، نه په لوړو ماڼيو کې پيدا کېږي، نه يې سړی په زيبــو زينــت، جاه وجلال او نورو افتحاراتو کې ليدلی شي، مګر د عقيــدې خاونــدان يې د خپلې عقيدې په لاره کې په هر قدم کې مومي او هرســاعت يــې استقبال کوي.

څوک په يوه شي عقيده لري او کوم اصل ته د عقيــدې پــه ســترګو ګوري هغه شی له نورو ټولو شيانو لوړ او پورته ګڼي او هېڅ ورسره نــه برابروي، همدغه سبب دی چې ځينې کسان د عقيــدې د پــاره خپــل ځان اور او اوبو ته غورځوي او په ټولو خطراتــو غلبــه مــومي، ځينــې کسان به ځينې عقايد د اخرت د پاره مفيد ګڼي، مګر زه خو يې په دنيا کې هم لوی دولت او ستر قوت بولم، بلکې د انساني شــعور يــو قــوي سند يې بولم، کوم کسان چې نه په ديني اساسونو ايمان لري او نه پــه اخلاقي او روحاني نواميسو ګروهيدلي دي، نه يې پــه نظــر کــې ملــي شعاير څه قيمت لري او نه په ژوند او حيات کــې کومــه معينــه لاره او ټاکلی نصب العين لري تاسې يې هېڅ مه بولئ او په هېڅ يــې حســاب کړئ، ځکه چې انسان په اصل کې هغه چا ته نه وايي چې ظاهري بنــه

لري او د انسانانو جامې يې اغوستې دي، دغسې کسان چې له خوراک او څکاک نه هغه خوا نور څه نه پېژني او له خوند و لذت غیر بله قبلــه او کعبه نه لري هغه باید د هوا د مرغانو په شمېر کې راولو او داسې یې وګڼو، چې دوی په دنیا کې یې له دېنه چې یو څه دانې او څــه مېــوې وخوري او ګڼو بوټو کې وګرځي نور هېڅ کار نه لري او د هــېڅ کــار نــه دي، بې عقیدې کسان هېڅ وخت او په هېڅ کار کې ثبات او اســتقامت نشي پیدا کولی او نه یو اساس موجودیت لــري، بلکــې لکــه د لارو او کوڅو خځکې داسې دي چې هوايي بادونه یې هرې خواته وړي او لوبې پرې کوي.

څوک چې عقېده لري او په خپله عقیده ټینــګ وي هغــه ارومــرو د عزت او ارادې خاوند وي او د نمرود له کارو د پاره یې تربیه کولی شي، همدا عقیده ده چې په انسان کې خوف و رجا اخلاص او ایثار، مقاومت او ټینګار پیدا کوي، چې نه بیا سړی د خپل اعتقــاد پــه لاره کــې لــه مشکلاتو ویره لري او نه د سر و مال څه پروا کوي، دا د عقیدې کار دی، چې د سر د دښمن ورونه کوي او دوه ورونه سره غلیمان کوي، ځکه چې دا قرابت او اشتراک په نورو ټولو کې نســبتاً غالــب دی او دوســتۍ او دښمنۍ باندې هم حاکمیت لري، کوم ملت چې هلته ټول افراد په یــوه عقیده روزل شوي وي او په یوه عقیده ورغوندېږي هغه د سکه ورونــو مثال لري او هر یو د بل داسې ملګری وي، چې مرګ او ژوند یې ســره تړلي وي.

همدغه پیدا کوي او کوښښ کوي چې هغه عقیده په ټولو افرادو کــې ټینګه کړي، ځکه دوی باور لري چې بې له عقیدې نه یــو ملــت نشــي ملت کېدی او یو معنوي قوي اتصال پکې نه پیدا کېږي، د همــدې لــه

امله ټینګار هم د هغوی د عقیدې په ټینګوالي کې اټکلوي او په همدغه اعتبار ورته ګوري.

پدې وخت کې ځینې کسان چې د اقتصاد ډېر طرفدران دي او له حد تېر اهمیت ورکوي هغوی ګمان، بلکې یقین لري چې د یوه ملت د اتصال د پاره د منافعو اشتراک خورا زیات ضروري دي او پدې وخت کې بې له اقتصادي منفعت څخه بل شی د انسان شایق او وړاندې بیوونکي نشي کېدی، ځکه چې دوی دا عصر مادي عصر بولي او ګمان کوي، چې نن ورځ انسان هېڅکله د عقدې د پاره قرباني نشي ورکولی او نه په خیالي طلسمونو پورې زړه تړي، مګر دېته نه ګوري، چې انسان د دنیا په زرګونو کالو عمر کې د عقیدې له تاثیره ځان نه دی خلاص کړی او که اوس دا اراده هم ولري، نو له دغسې اوږدې او طولاني سلطې نه ځان خلاصول هم ډېر وخت غواړي او په اسانه نه کېږي، که فرضاً دا خبره ومنو، چې انسان په رښتیا بې له مادي منفعت څخه نور څه نه پېژني او هرڅه د مادي منفت د پاره کوي، نو بیا دا ګمان نشي کیدی چې یو ملت دې د خپلې ازادۍ او خپلواکۍ د پاره د سر او مال قربانۍ ته حاضر شي او یوه سلطه ونه مني، چې هغه یوازې د دوی معنوي موجودیت ته صدمه رسوي او بس.

په کوم وخت کې چې یو ملت د سر او مال قربانۍ ته تیارېږي او د خپل استقلال په مدافعت کې هر راز تاوانونه ګالي همدغه د دې خبرې پوره دلیل دی، چې انسان لا بېخي مادي شوی نه دی او یوه معنوي عقیده ورسره موجوده ده، چې دغسې قربانۍ ته یې حاضروي، ځکه چې د مادي منفعت د پاره ځوک ځان نه وژني او نه خپل سرونه ښندي، د سربازۍ د پاره یا ټینګ ایمان په کار دی یا یوه داسې عقیده، چې د عشق په مرتبه کې وي او معنوي عالي عشق وبلل شي.

د عقیدې پیداکول او ټینګول خوشې په خوشې نه کېږي، بلکې یو قوي او مقتدر روزونکي غواړي، چې عملاً د عقیدې په نشر او تحکیم کې برخه واخلي او په خپله د خپلې عقیدې عاشق وبلل شي.

که چېرې یو سړی غواړي، چې په تش تبلیغ یوه عقیده په خلکو کې پیدا او ټینګه کړي، لکه د یو ملیت او وطنیت عشق یا د کوم مسلک پېروي او پالنه، دا کار هېڅکله نه کېږي او نه کومه صحیح نتیجه ورځنې اخیستل کېږي، ځکه چې پداسې ځایونو کې له غوږونو نه سترګې زیات دخل لري او خلک له دې لارې ډېر متاثر کېږي همدغه سبب دی چې هېڅوک اورېدل او لیدل یو راز نه ګڼي او د دیده وشنیده ترمنځ فرق کوي.

که چېرې یو سړی د یو مظلوم یو مفجیح او بد حال په سترګو وویني، د هغه په حال یې زیات زړه سوځي او ډېر متاثر کېږي، مګر کله یې که چا نه واوري، که څه هم هغه سړی په خپله وینا کې یو سحري او ادبي تاثیر هم پیدا کړي بیا هم هغومره زړه سوی او تاثیر نشي پیداکولی، د همدې لامله اوس ځینې پاخه او مقتدر لیکونکي خپل مهم مطالب د ډرامې او تمثیل په صورت په صحنو او تیاترونو کې ښیي، چې په لیدونکو باندې مجسم اثر وکړي او حاضرین د سترګو او غوږ و دواړو حواسو په احساس متاثر شي، نو هغه قاید او لېډر چې یوه عقیده او یو فکر عملاً خلکو ته ښیي او په ژبه هم په موثر ډول تبلیغ وکړی شي، چې د ده احساسات او جذبات پکې راڅرګندوي، هغه ارومرو په نورو اثر کوي او یو قسم هیجاني امواج د خلکو په احساساتو او روحیاتو کې پیدا کوي، که دا دوه شیه په یوه تبلیغ او تلقین کې نه وي هغه د عادي خبرو مثال لري او هېڅ پرې نه مرتبېږي، لکه چې د ورځې

په زرګونو خلک یو بل ته وايي (ښه کوئ بد مه کوئ) مګــر هغــوی بــد کوي او ښه نه کوي.

په هر ملت کې د فکري او روحي اجتماع او اشتراک د پــاره د لــویې عقیدې او مفکورې نشر او تبلیغ خورا ضرور او حتمي ایســي، مګــر د دې کار د پاره دغسې مبلغین، چې په ژبه او په عمل پر نورو باندې اثــر وکړی شي لا ډېر ضرور ایسي او د یوه ملت لومړنی احتیاج ګڼل کېږي.[1]

[1] ـ کابل مجله، ۱۳۲۳ل کال، ٦، ۸ مخونه.

له کار سره علاقه

زمونږ په رسمي دوایرو کې ښایي چې دا ټکی (له کارسره علاقــه) ډېــر واورئ او همدغه شی د یوه مامور په پېشرفت او سوانحو کې ډېــر اهمیــت لري، که واړه دوایر له نظره لېرې کړو او د مملکت کارونه په مجموعي ډول په نظر کې ونیسو او وګورو، چې دغه کارونه څنګه او په څه راز کېږي؟ ښه دي او که خراب؟ بیا هم دا ټکی (له کار سره علاقــه) تــر ســترګو ســترګو کېږي او د سړي په زړه کې دا فکر اچوي، چې ترڅو مامورین او هغه کسان چې رسمي او اجتماعي وظایف لري له کار سره علاقه پیدا نه کړي کارونــه نه ښه کېږي او هېڅ نه کېږي. دا خبره ماپه وارو وارو ستا او د بل له خــولې اورېدلې او هر څوک چې لږ او ډېر د اجتماعي درد اظهــار کــوي همدغــه ځای د خاربښت ځای ګڼي او ګروي یې، که رښــتیا ووایــم تشــخیص بــد تشخیص نه دی خلکو مرض را له پېژندلی دی، مګر په علاج کــې نــه دي ګرېدلي ماپه یوه نیم اجتماعي کتاب کې هم لیدلي یا د ځینو په تعبیر پــه کتابو کې یې هم راوړي دي چې له کار ســره علاقــه خــورا ضــروري ده او همدغه علاقه د دې باعث کېږي، چې د سړي ټول فکر د کار خواته تمرکــز پیدا کړي او همدغه د فکر تمرکز د کارونو د اصلاح، د اشخاصو د دقــت او داسې نورو فضایلو سبب ګرځي، هرڅومره چې له یــوه کــار ســره علاقــه زیاتېږي هغومره سړی هڅه کوي، چې هغه کار په خپلــه موقــع کــې پــه صحیح ډول اجرا شي او هېڅ راز نقص پکې پاتي نشي، کــه د دې خبــرې

دلیل هم غواړئ څه ګرانه خبره نه ده، که په علمي فورمولونو ستاسې قناعت لږ څه ګران وي په ولسي خبرو هم ستاسې قانع کول امکان لري.

کله که تاسې د خپل کور په ابادولو او عمران کې په خپلو مزدورانو پسې څار کړی وي درته به معلومه شوې وي، چې یو مزدور له کار سره څومره چل ول کوي او خپله ورځ څنګه تېروي، دا خو مشهوره خبره ده چې ناراسته لوګری خپل لور په لوټه تېره کوي او دا بې له دېنه چې دوی له کار سره علاقه نه لري بل سبب نه لري. ډېر خلک دي چې سړی ورځنې پوښتنه وکړي چې څه حال دی؟ وایي شکر دی شپې تېرېږي، نو ته ووایه څوک چې محض د شپو او ورځو تېریدل غنیمت ګڼي او شکرونه باسي هغه به کار ته په څه نظر ګوري او د هغه به له یوه کار سره څه علاقه وي؟ زما په ګمان ډېر کسان دي چې ښه ښه ساعتونه د همدې د پاره اخلي، چې مازدیګر په اداره کې کومه دقیقه زیاته تېره نه کړې، ډېر لږ کسان به وي، چې د سهار د حاضرۍ فکر به هم لري، مګر یوازې حاضري څه کړو څوک چې یوازې حاضرۍ سره علاقه لري هغه د دغه اجتماعي مرض علاج نشي کولای، مونږ له کار سره علاقه غواړو نه له تشې حاضرۍ سره.

دلته دا مقصد نه دی، چې زه نو حاضرۍ ته په درنه سترګه ګور، بلکې دا وایم چې باید په حاضرۍ ټینګوالی د کار د پاره وغواړو او له کار سره علاقه څنګه پیدا کېږي؟ که یو ریاست او یا وزارت وغواړي چې مامورین یې له کارسره علاقه پیدا کړي څه به کوي؟ په یوه مملکت کې څه عوامل باید

پيدا شي چې خلک له کار سـره صـحيح علاقـه پيـداکړي او وظيفـه د وظيفې په لحاظ وپېژني؟

د دې غټو تپوسونو جواب، چې ډېر فکر او سنجش غـواړي. اصـلاً يـوه داسې موضوع ده چې بايد د افتراح په ډول د ډېرو پوهانو فکر ته وسـپارل شي او ډېر څه پکې وليکل شي، ځکه چې د کوم سړي که يوې خواته پـام شي بله خوا يې له نظره ليرې پاتې کېږي په دغسې پوښتنو کې هـر چاتـه يو شی ډېر مهم معلومېږي او ټول زور په هماغه خوا اچوي، علاوه پـدې د هر کار علل او اسباب هم په يو شان ښکاره نه وي، ځينې علتونه ډېر پـټ او ډېر موثر وي، نو اکثره اشخاص ښکاره څرګندو شيانو ته ګوته نيسـي او د پټو پلټنې نه کوي، نو زه که دلته څه وايم هغه به همدغسې شی وي او د دې پوښتنې پوره جواب به نه وي.

د اجتماعي وظايفو او مملکتي امورو د علاقه مندۍ د پـاره ډېـر شـيان ضرور دي، چې ځينې يې ډېر عمر او ډېر وخت غواړي، چې بايد يـو ملـت وروسته تر ډېرو مراحلو، چې تشکيل يې نسـج او پوخـوالی ومـومي او د تعليم و تربيې په اثر کې يو اجتماعي شعور پيدا کړي چـې مملکـت ورتـه خپل کور ښکاره شي او د مزدورانو چم ونه کړي، دې حـد تـه رسـېدل د ډېرې مودې کار دی او يوه طولاني عرفاني نقشه غـواړي، زه پـه دغسـې عللو کې اساسي بحث نشم کولی او تش همدومره وايم په کوم ځـای کـې چې صحيح کار نه پېژنېږي او همدغه شی د پېشرفت سريع عامل وي، هلته له کار سره ارومرو علاقه پيدا کېږي، يعنې دغسـې چـې يـوه مـامور تـه

حاضري و معاشات استحقاق معلومېږي که کار او له کــار ســره ربښــتیانې علاقه څه اجر ولري اورمرو خلک له کارسره علاقه پیدا کوي. دلته باید زما مقصد توضیح شي او ووایم چې د کار مبصرین کولای شي په لاس لانــدې مامورینو کې د کار علاقه پیدا کــړي، مګــر دا هلــه چــې کــار لیــدونکي ظاهربین نه وي او ځوک يې په هغه دغــه نشــي غولــولی، یعنــې محــض حرکت او منډې رامنډې د دوی په مخ کې نه حجاب کېږي او د هر چا پــه کار کې ډېر واړه ذرات هم لیدی شي او پوهېږي، چــې دا کــار عــلاوه پــه کمیت څومره صحت او کیفي حسن لري او په دې هم پوه وي، چې د دغه سړي په نظر کې چې دومره ډېر کار کوي څه غایه موجوده ده؟

څومره چې د ده د کار هنګامه ده هغومره کاریګر دی که یه؟

څوک چې د ده کارونه راته ستايي هغوی تش کار او ظاهري حرکاتو تــه ګوري که په کیفیاتو کې هم تعمق کوي؟

ځینې وختونه سړی د خلکو له خولې(چې عمومي نغاره يې بایــد وبولــو اوري چې فلانکی...هېڅ په کار ستړی کېږي نه او له فولادونه هم سخت او کلک دی، هغه بله ورځ چې سخته سیلۍ وه څوک له یوه کلي بل کلي تــه نشو تلای، مګر ده له خپل ماموریته څو کوره لیرې فلانکي ځای تــه، چــې نه پوهېږم هلته څه پېښ شوي و، ځان ورساوه او په هماغه ورځ بېرته هــم راغی، اکثراً دغسې اوازې لویو لویو ځایو ته هم ورسېږي او دغسې ځینــې نور عوامل هم پیدا شي، چې سړی جدي او فعال معرفي کړي، مګــر چــې سړی ورپسې ځار وکړي هغه په هغه ورځ همدغه مقصد، یعنــې هنګــامې

اچولو د پاره دا کار کړی وي او نور کسان، چې پدې سُر پوه شي هغه هم له دغسې تظاهر او عصري ریا کارۍ ځنې کار اخلي او خوشـې پـه خوشـې هرې خوا ته اسونه ځغلوي، نو دېته سړی له کار سره علاقـه یـا رښـتیانی فعالیت نشي ویلی او نه په دغسې جدیتونو او حرکاتو کارونه ښه کېږي.

دلته بیا مجبورېږو چې ووایو په هرځای کې چې د کارونو پـه لیـدو کـې ډېردقت کېږي او صحیح کار قدر او قیمت لري هلته خلک لـه کـار سـره علاقه پیدا کوي او ښه کار کوي، ځکه چې انسان یو ترقـي خـواه موجـود دی او له خپل پېشرفت او ارتقا سره ټینګه علاقه لري، که د ده په مخکـې نورې لارې بندې شي چې په دروغو او ریا، تملق او چاپلوسۍ، غلا و فریـب او نورو غیر مشروعو وسایلو پیشرفت ونکړی شي او پدې هـم پـوه شـي، چې دلته کاریګر او بیکاره پټ نه پاتې کېږي، سړی د چا په سـترګو کـې خاورې نشي اچولی د وړاندې تګ د پاره یې بې له همدغې یـوې صـحیح لارې بله لار نشته. په شخصي اعتبـاراتو او اشـنایي ګـانو سـړی نشـي چلېدلی څوک له چا نه سترګې نه پټوي او نه په چل ول کارکېږي.

ارومرو صحیح کار ته ملاتړی او له کار سره علاقـه پیـداکوي، مګـر کـه سړی وګوري، چې په ځینو نورو وسایلو سړی ډېرګرانېـږي او د پېشـرفت په لاره کې صحیح کار اوله درجه عامل نه دی، څوک چې یوازې کار کـولی شي او د پېشرفت د پاره نور وسایل نه لري د هغه غاښ هم څوک نه ګوري هلته، نو په افرادو کې یا نور فعالیتونه پیـدا کېـږي، چـې هغـه زرنګـي، چالاکي څه و څه غواړي یا خو داسې شی، چې پـه شـپو ورځـو تېرولـو

شکرونه باسي او هېڅ نه کوي، بلکې اکثریت او عمومیت دې خوا ته میل کوي او په عوض کې یاس او بدبینۍ ځای نیسي، د صحیح پېشرفتونو مثالونه او نمونې له خلکو ورکې شي او غلطې نمونې تر نظر لاندې وي.

د دې ټولو خبرو مقصد دا دی، چې انسان په اجتماعي حیات کې د مقایسې او نسبت په اصولو ډېرکلک دی ښه او بد حق او ناحق د کامیابۍ او ناکامۍ په رڼا کې ویني او د نتایجو له مخې حکمونه کوي، څوک چې ورته په حیات کې لږ څه کامیاب معلومېږي د هغه پیروي او تعقیب کوي او لکه چې وایي: (خټکی له خټکي نه رنګ اخلي) اشخاص هم یوله بله متاثرکېږي او تقلید کوي، نو که چېرې هغه کسان چې له کار سره علاقه لري وپېژندل شي او ښه وګڼل شي، د پیشرفت د پاره نور غیر معقول مسایل خنثی شي او یوازې صحیح کارکول له کار سره علاقه لرل یو قوي موثر عامل وبلل شي. څوک چې خپله وظیفه په ښه شان اجرا کوي دېته محتاج نشي، چې خپل کار وستایي ځان یوه او بل ځای ته ورسوي او د دلربایۍ د پاره له سلو نیرنګو کار واخلي. ارومرو له کار سره صحیح او رښتیانۍ علاقه پیداکېږي او څوک خپل لور په لوټه نه تېره کوي، نه هغه فعالیت او لیاقت چې باید په کار او وظیفه کې صرف شي بلې خواته صرفېږي او نه غلط مجري پیداکوي.[1]

---

[1] ـ کابل مجله، ۱۳۲۴ل کال، ٤مه ګڼه، ٤ ـ٦ مخونه

د پوهې غرور

هغه څوک چې په خپله پوهه مغرور دی او هر څه د پوهې په رڼا کې غواړي زښت ډېر غولېدلی او د ژوندانه په ضروریاتو، د کامیابۍ په اسرارو، د خوشبختۍ او خوشحالۍ په وسایلو کې یې هېڅ فکر نه دی کړی. د انسان له پوهې او هوښیارۍ هغه خوا نور شیان هم شته چې د ده په کامیابۍ او شخصیت کې ډېر دخل او تاثیر لري، مګر خلک دغه تاثیرات د ده د پوهې او هوښیارۍ محصول او ګمان کوي، چې ټول کارونه په عقلي او علمي لیاقت باندې کېږي.

همدغه سبب دی چې ځینې کسان یوازې د علم په زور هر څه غواړي او بل هېڅ شي ته توجه نه کوي. دلته د علم او عقل له فضیلت او اهمیت نه څه انکار نه کوم او پدې پوهېږم، چې دغه انکار جهل او ناپوهي ده، مګر د دې د پاره چې ځینې کسان نورو شیانو ته هم ملتفت شي او د علم و عقل له غروره نجات ومومي وایم، چې د انسان په خوشبختۍ او خوسحالۍ، لوړتیا او کامیابۍ کې ځینې نور شیان دخل لري، چې باید څوک ورځنې سترګې پټې نه کړي او په بې اعتنابۍ ورته ونه ګوري.

ډېر ځله دوه تنه له یوه مکتبه را اوځي او په یوه اراده کې کارکوي، مګر هغه څوک چې په مکتب کې اول نمبر وي دلته ببرته پاتې کېږي او هغه بل واړندې ځي او حق هم لري، چې وړاندې ولاړ شي، ډېر طالبان

له یوه ملا نه د ملایۍ پګړۍ وتړي، مګر یو په جامعه او محیط کـــې ښــه ومنل شي او هغه بل چې په حاشیو او نکتو ښه پوهېده هغومره اعتبار نه کړي پیدا، ډېر اشخاص شته چې په خپلــه پوهــه او لیاقــت ځانتــه دوستان پیداکوي، خلکو ته سمه او صحیح لاره ښیي او په خپله هــم په ښه لاره درومي، مګر ځینې نور پر لور کارونه کوي او هرڅوک ورتــه په بد نظرګوري.

په دې کې هېڅ شک نشته، چې پوهه او علمي لیاقت د انسان جمال او کمال دی او د هر چا په نظر کې ښکلې ایسي، مګر هر چا ته بــه پــه خپل ژوند او حیات کې معلومه شوې وي، چې په هر ښکلي څــوک زړه نه بایلي او په یوازې ښکلیتوب دلبري او دلربایي نه کېږي.

د انسان په پېشرفت او کامیابۍ کې ډېر واړه شیان، چې هېڅ په نظــر کې نه راځي ډېر تاثیرات لري چې هغه باید له پوهې او لیاقت سره یــو ځای شي. کوم سړی چې علم او پوهه لري، مګر ښه اخلاق او صــحیح کرکټرنه لري په حقیقت کې هېڅ نه لري، هغه څوک چې دا هم لــري، مګر د یوه خوږ صحبت او بیان قوت نه لري هغه هــم نیمګــړی دی او ځینې اشخاص ترینه وړاندې کېږي، څوک چې دا ټول صفتونه او مزایــا پیدا کړي، مګر د نظافت او معاشرت د اصولو پابند نه وي بیا هم د چا نه خوښېږي او په حیات کې ځینې ناکامۍ ویني، که دا نقیصه هــم رفــع شي او دا ټولې نیمګړتیاوې پوره کړي سره له دې هم که سړی زحمــت کښي او فعالیت نه لري دی بېرته پاتې کېږي او نور خلک د مخه ځي.

غېر له دغو شیانو ځینې نورې خبرې هم شته چې په یوه او بل محیط کې فرق کوي او د هر ځای د خصوصیت تابع وي، په هر ځای او هر محیط کې یو څه معنوي صفات او مزایا شته چې په سړیتوب او انسانیت ورځنې تعبیر کېږي، دا صفتونه باید مونږ په یوازې پوهه او هوښیارۍ، جاه و جلال، تروث او تمول، بلکې د انسان په اخلاقي او نفسي کیفیاتو کې یې وګورو.

زه دا منم چې سړیتوب، پوهه او هوښیاري غواړي، مګر یو شی نه دی او په ځینو مواردو کې سره بېلېږي، ځینې کسان به وي چې علم او پوهه به نه لري او سړیتوب به لري، کله به یو سړي پوه او هوښیار وي، مګر د سړیتوب دعوه به نشي کولی.

څنګه چې پوهه په بېلوبېلو موارودو کې فرق لري یو سړی د کتابو په تورو ښه پوهېږي، بل د خلکو په اوضاعو ښه پوره وي، ځینې په منطقي اصطلاحاتو او فلسفي مباحثو کې ډېر معلومات لري، ځینې نور په اولسي خبرو او کارونو ښه پوهېږي، دغسې د سړیتوب مفهوم هم په هر ملک او هر محیط کې بیلېږي او د اشخاصو جمعیتونو په نزد ډېر ثابت او معین صورت نه لري، مګر دومره پوهېږو چې تهذیب او ترتیب د سړیتوب په مفهوم کې مهمه برخه لري او همدغه شی د یوه انسان د پاره ترهرڅه د مخه ضروري دي.

د سړي معنی دانه ده چې اورمرو به زیات علم او معلومات لري یا به په کوم فن او صفت کې ډېر ماهر وي، دا راز صفات چې په علمي لیاقت

یا پوهه ورځني تعبیرکېږي د یوه سړي انساني حیثیت او سړیتوب تــه قدر کوي او ښه مرسته ورسره کوي، مگر یوازې همدغــه شــی سـړی نشي مسعود کولی او نه تش علمي قابلیت سړیتوب بلل کېږي، که لــږ څه نور هم تعمق وکړو یوازې سړیتوب هم د یوه انسان د خوشبختۍ او خوشحالۍ د پاره کافي نه دي.

دلته زما مطلب له خوشبختۍ څخه همـدومره شـی دی، چــې یـو انسان په اجتماعي حیات کې خلکو ته موفق او مسعود ښکاره شـي او دی هم خپل ځان ناکام ونه گڼي او مـایوس نــه وي، د دې مطلـب د حصول د پاره البته د یوه سړي پوهه او سړیتوب ضـرور دی چــې پــه خپله پوهه او لیاقت ځینې کارونه وکړی شي او د سړیتوب او انسانیت په جامعه کې خپلې شپې ورځې ښې تېرې کړي، چې څوک ورته په بد نظر ونه گوري، مگر یوازې دا چې سړی کار وکړی شي او د سړیتوب او انسانیت په جامعه کې خپلې شپې ورځې ښې تېرې کړي، چې څــوک ورته په بد نظر ونه گوري، کفایت نه کوي، سړی بایــد د یــوه او بــل د توجه جلبولو او د ځان د محبوبیت د پاره ځینې نور شیان هم ولــري، یعنې د امېزش قوه، نشاط او بشاشــت، د ملگرتیـا تمایـل، د محبـت جاذبه، ښه څېره، صمیمیت ښودنه، د محبت د پاره ایثـار، صـداقت او کرامت نفس، وقار او متانت جدیت او فعالیت او داسې نور صفتونه هــم په کار دي.

دغه راز ټول شیان، چې جمع شي د یوه سړي شخصیت ورځنۍ تشکل مومي او دغه مقبول او محبوب شخصیت د انسان په مخکې د ژوند ټولې کندې کپرې اواروي او په صحیح پیشرفت کې ورسره مرسته کوي. د دې ټول بحث نتیجه دا ده، چې باید سړی د یوه صفت په لرلو لکه علم او عقل یا ښه سړیتوب او فعالیت مغرور نشي او د تش لیاقت تر غرور لاندې رانشي.

ډېرکسان شته، چې په اجتماعي وظایفو کې داخل شوي دي او په خپل پېشرفت نه دي قانع، ځینې کسان په تصور کې راولئ، چې هغوی ورته له ځانه ټیټ معلومېږي او په دغه حکمیت یا مقایسه کې یوازې یو شی په نظر کې نیسي، مګر دېته نه ګوري چې په یوه ګل هېڅکله نه پسرلی کېږي.

سړی باید په حیات کې دقیق او عمیق شي او وپوهېږي، چې انسان ډېرو شیانو ته وړې پرزې په سیر و حرکت کې ورسره مرسته کوي، یو انسان هم په یوه یا دوو شیانو کې که څه هم ډېر مهم او قیمتي وي، خپل پېشرفت ته ادامه نشي ورکولی، دغه راز لیاقتونه چې نور معاونه صفات نه لري، بې له یاس او بدبینۍ بله نتیجه نه لري. دغه راز کسان خپلې نیمګړتیا ته نه ګوري او بې دقته په محیط او جامعه پړه اچوي او د یوه ناقص او بې تعمقه حکمت په اثر په حیات کې د اجتماع او اجتماعي جریاناتو په نسبت بدبین او مایوس شي.

که څوک غواړي چې اجتماع ته نژدې شي او له اجتماع نه استفاده وکړي، د علم او لیاقت غرور دې له ځانه لیرې کړي، خپله هوښیاري او د بل ناپوهي دې په منځ کې حایل نه ګڼي، سړیتوب او انسانیت دې نه هېروي، بلکې رادې شي او له اجتماع سره دې خپل غم شریک کړي او خپله خوشحالي دې هم د نورو له خوشحالۍ سره یوځای کاندي، خپل زړه او فکر دې له دوی نه بیلوي، یو ځای دې ورسره خاندي او یوځای دې ژاړي، د دوی په خوښه دې کار کوي، چې د ده په خوښه هم کار وشي خپل ځان، خپلې جامې خپل، فکر خپل ژوند، خپل ذوق، خپل شعور او هرڅه دې د محیط او جامعې په څېر رنګ کړي او دغه صیغه دې په ځان کې پیدا کاندي، ځکه چې خوشحالتیا او کامیابي همدلته ده او هېڅوک یې بل چېرته نشي پیدا کولی، هر څوک چې له اجتماع نه لیرې شو او خپل زړه او فکر یې له دوی نه بېل کړ هغه په اور کې لوېږي او شپه ورځ سوځي!

د(من شذ شذ في النار) همدغه معنی ده او د دنیا دوزخ همدغه دی.[1]

---

[1] ـ کابل مجله، ۱۳۲٤ ۵،ګڼه ۷ مخونه.

عقل، قانون، غرایز

انسان که څه هم د عقل او تمیز خاوند دی او په همدغه شـــي خپــل ځان له نورو حیواناتو بېلوي، مګر په خپلو کړو کې د عقــل پــه نغوتــه دومره نه ځي، لکه چې غریزه یې یوې خوا او بلې خوا ته بیایي، کــوم کارونه چې یو انسان په شپه او ورځ، میاشت او کال یا په خپل عمر کې کوي اکثراً یې د غریزې په قومانده اجرا کړي وي او ډېر لږ خورا بیخــي لږ کارونه داسي وي، چې د عقل او سنجش په اثــر کــې شــوي وي- دا چې مونږ کله یو شی ښه ګڼو راته بد ایسي، کله ګرځو او کله کینو، کله خاندو کله ژاړو، له ځینو شیانو وېرېږو او په ځینو خوشــالېږو، اکثــره د غریزې کار دی او د عقل مشوره وکړي، عقل هم د اوبو څښل مصلحت ګڼي او اجازه ورکوي، مګر دی د ګټې او فایدې تر ســنجولو او صــحت ساتلو له فکره پخوا د غریزې په امر کنــټول پــه ســر را اړوي او اوبــه څښي، نو مطلب دا نه دی، چــې ټــولې غریــزې او افعــال لــه عقــل او مصلحت نه مخالف دي یا هر څه چې انسان د غریزې په تقاضــا کــوي هغه عقلاً ممنوع او غیر مفید وي، بلکې مقصد دا دی چې انســان پــه خپلو کړو کې د غریزې تابع دی او عقل د غریزې غوندې سابق نه دی، د انسان په ژوند کې ډېر لږ کارونه پېښېږي، چــې هغــه د خیــر و شــر سنجولو او فکر کولو په اثر اجرا کېږي.

ډېر کارونه دي چې انسان يې د مينې يا غضب د پاره کـوي او عقـل سړی ورځنې منع کوي، مګر د غريزې په مقابل کې يې څوک په خولـه پياز هم نه خوري، ځکه چې غريزه د انسان په اعصابو او عصبي جهـاز کې نسبت عقل ته ښخ ځای او قوي حاکميت لري او دغه حاکميت پـه اطفالو او هغو کسانو کې چې طفوليت ته نږدې وي، يعني معنی کوچنی بلل کېږي او عقلي قوه پکې ښه نه وي قوي شوي، زيات ليدل کېـږي، که مونږ په کلي، کور، وطن او هېواد، بلکې په نړۍ او دنيا کې سـترګې وګرځوو او ځان د لويو او وړو اشخاصو له حال احوال او ژوندانه څخـه خبر کړو راته به څرګنده شي، چې په دنيا کې لږ خلک تېر شوي يا فعلاً شته چې په ځينو مسايلو کې په غريـزه بريـالي شــوي او د عقـل پـه مشوره يې له غريزې نه مخالف کار کړی دی، په ډېرو لويو شخصــيتونو کې سړی دغه نادر صفت مونډلی شي او پوهېږي چې د عشق او غضب خواهشاتو او احساساتو له سکندر سدونو څخه اوښتل او د عقـل پـه نغوته تلل څه اسان کار نه دی، چې هر څوک يې وکړی شي او هـر يـو پرې وستايل شي.

ترڅو پورې چې بشري نوع د عموميت او اکثريت په لحاظ يوه معنوي رشد او عقلي بلوغ ته ونه رسيږي او علم لکه رزق او روزي هر چا ته لږ او ډېر ونه رسيږي هېڅ امکان نه لري، چې عقل د غرايزو ځای ونيســي او په دنيا کې يو حقيقي عدالت قايم شي، مګر د دې خبرې دا معنی نه ده چې مونږ به له ځانه نا اميده کېږو او هېڅ کوښښ به نــه کــوو چــې

ځان له هغې خوا نه دې خوا ته لږ څه نږدې کړو، ځکه چې په دنیـا او د دنیا په تاریخ کې مونږ ځو قرنه پخوا داسې نمونې او مثالونه پیدا کــولی شو، چې د عدالت د قیام او د حقیقت خوشحالتیا د پاره یې د عقل پــه مشوره داسې کارونه کړي، چې له غرایزو نه بیخي لیرې معلومېږي، ډېر د واک او حکم خاوندان تېر شوي دي، چې د حکمــت او قضــاوت پــه وخت کې یې د زوی او د ځان مینه هم هېره کړې ده او خپــل ځــان و پردی ورته یو شان ایسېدلی دی، داسې هم پېښ شوي دي چې عشق هم په دغه لاره کې مغلوب شوی او انسان لــه دغســې شــخړو څخــه بریالی راوتلی دی، نو دا کار د انسان د پاره څه غیر ممکن او محال نــه دی او کېدی شي، چې انسان په اجتماعي او رسمي امورو کې د عقل او شریعت قانون او ټاکلو اصــولو پــه لاره ولاړ شــي او خپلــې مینــې او محبت، نفرت او عداوت ته څه اعتنا ونه کړي، د همدې لامله انســان د شریعت له خوا د یو څه قوانینو په منلو مکلف شوی او په ځینــو بــدو کارو باندې، چې دی یې بې د عقل او مصــلحت لــه مشــورې د خپلــو احساساتو او خواهشاتو یا غرایزو په اثر کې وکړي جــزا مــومي، د هــر ملک او هر هېواد په اساسي قانون کې هم څه اصول او ضــوابط شــته چې انسان به د هغو نه مقابل کې په غرایزو پښې ږدي او خپل طبیعــي او شخصي میل ته به نه ګوري، یعنې څنګه، چې یو سړی خپل مــریض زوی ته، چې ډېر ورته ګران هم وي یوه داسې غذا نشي ورکولی، چــې هغه ورته ضرر کوي،که څه هم هغه یې ډېره تقاضا کوي او په ژړلو یــې

غواړي، دغه راز يو خزانه دار هم خپلو خپلوانو ته بې رسمي برات او حوالې څه نشي ورکولی او نه يې يو حاکم او قاضي يو امر او واکدار د خپل ورور او خپل دوست هغه راز مراعات کولی شي، چې اصول او قانون يې روا نه بولي. ډېر څه د انسان زړه غواړي، مګرکولی يې نشي او نه يې کوي، ځکه چې سړی پرې ملامتېږي او خلک ورته بد وايي، مونږ خپلو غرايزو او خپلو خوښيو ته په شخصي امورو کې تابع يو او غاړه ورځنې نشو غړولی، مګر د اجتماعي مسئوليت په ځای کې بيا ورسره په مجادله مکلف يو.

د مثال په ډول وايم که يو معلم په يوه مکتب کې ځوتنه خپل او پردي شاګردان لري، چې په زړه کې د ځينو شاګردانو لوړتيا غواړي او لورينه يې په هغوی باندې زياته وي. دی دا کولی شي، چې بې له رسمي اوقاتو هغوی ته ته تعليم ورکړي او له نورو نه زيات څه ور وښيي، مګر دا نشي کولی چې د تعليم په وخت او د مکتب په کوټه کې خپله ټوله توجه همدوی ته وقف کړي يا د لمبرو ورکولو په وخت کې خپلوان او اشنايان پالي، ځکه چې پدې وخت او په دغسې ځايونو کې محبت او عاطفه ګناه ده او د عدالت ملا ماتوي د دغه راز مراعاتونو او غرايزو له جغ لاندې په دغه ډول تګ په اجتماعي لحاظ يوه لويه تباهي ده، چې زيان او ضرر يې زښت ډېر دی او د خلکو مخه هم يوې صحيح او سمې لارې څخه بلې خواته را اړوي، هر ځوک کوښښ کوي چې په کږو لارو خپل مطلب ته ورسېږي او د دې په ځای، چې حقيقت

وپالي اشخاص پالي او د وسايلو درگاه ته لاس غځوي هيچاته د اعتماد بنفس او سعی عمل قوه نه پاتې کېږي او نه په داسې ځای کې سړی د جرياناتو په لړکې څه انتظام او معقوليت ليدی شي. دلته ښايي څوک دا گمان وکړي چې په هرځای او هر هېواد کې ارومرو يو څه قوانين او اصول وي، چې څوک د غرايزو اطاعت يا د مينې او غضب پيروۍ ته نه پرېږدي او هرسړی مجبور وي چې دوست او دښمن چې حق کې لکه يو قانوني کتاب يو ډول حکم وکړي او هرچاته په يوه سترگه وگوري. دلته نو ضرور ايسي، چې سړی په قانون خبرې وکړي چې قانون څنگه شی دی او څه کولی شي؟ په اجمالي ډول خو همدومره ويلی شم چې قانون په يوه ملک کې داسې مثال لري لکه برق چې ټول ښار او ټول کورونه رڼا کوي، مگر که چېرې وشلېده نو ډېرکورونه هم سيزي او مسول يې هم نه پېژندل کېږي، يعنې په عين رڼا کې تورتم لري او له گټې سره يې زيان هم تړلی دی.

د دې د پاره چې خبره ښه روښانه او سپېڅلې شي جزئياتو ته به راشو او مثالونه به وښيو.

دوه تنه شاهدان که د يوه سړي په بدوالي شاهدي ورکړي هغه شرعاً او قانوناً بد گڼل کېږي. که د کلي، کور خلک په يوه سړي بد ووايي يا د يوه ځای حاکم او علاقه دار د چاپه حق کې د بدوالي نظريه ورکړي هغه ته ارومرو سزا ورکول کېږي. پدې قانون باندې هېڅوک څه اعتراض

نشي کولی، ځکه چې که قانون د انسانانو قول او وینا تــه څــه اعتبــار ورنه کړي او سند يې ونه بولي د دنيا معاملې او کارونه ټــول بــې اجــرا پاتې کېږي او د ژوندانه چارې معطلېږي، نو ضرورت او احتياج عقــل او نقل د همدې خبرې تائيد او تاکيــدکوي چــې بايــد د يــوه انســان او مسلمان خبره اعتبار ولري او د همده په وينا حقيقت وپېژني، نــو کــه چېرې هغه شاهد او هغه خلک چې يوه سړي ته بد وايي په خپلــه بــد وي او د عناد له مخې د هغه په حق کې څه وايي يا د حکم د خاونــد د دغسې پټو ظلمونو مخه ونيول شي او هېڅ واک پــه هيڅــا څــه ظلــم ونکړی شي، نو د دغسې ملاحظاتو په اثر کې ويلی شــو چــې قــانون د يوې غذا مثال لري، چې يو فاسد وجود کې فاسد مواد ورځنې جوړېږي او بد تاثيرکوي، مګر که نه وي نو سړی ژوندون هم نشي کولي دهمدې لامله ځينې کسان ځينې خلکو ته خپل کارونه په داســې وخــت کــې وړاندې کوي، چې د هغه طبيعت ښه وي او پام يې په نيکو وي همدغه راز خلک اکثراً موفق هم وي او موقع شناس ورته ويل کېږي، ځکه چې په ډېرو خلکو کې د طبيعت ښه والی او بدوالی دومره تاثير لــري چــې ښه يې له پامه بدېږي او بد ورته ښه ښکاره کېږي، که څــوک بــه څــه مجبور وو، چې د کار لپاره به يې د چا وچولي نه کتل بيا به يې دوستان او اشنايان پرې جرګه کول.

که چېرې څوک د خپلو تاثر او احساساتو تر اثر لاندې راتلای او هــر چا د حق او حقيقت په تقاضا او د قانون د صحيح استعمال په خوښــه

کارکولای څه به خلکو دیوه او بل ناوړه مراعاتونه کول، ولې بــه خلکــو ویلې، چې مربي لرې مربا خوره، د څه لپاره به یوه او بل ویلــې چــې زه بې وسیلې یم، زه واسطه نه لرم هرڅه په واسطه کېږي، دا ټولې خبرې خو بې څه نه دي او خوشې په خوشې خلک دا نارې نه وهي. کوم کــار چې ځینې کسان یې په یوه ساعت غوړه مالۍیاپه لحاظ او خاطر کــوي هغه د کوه قاف دیوان هم نشي کولی، نو ترڅو پورې، چــې خلــک پــه لحاظونو پسې ګرځي او په خوشامدو خوشحالېږي، تر کوم وخته چــې خوشحالتیا په انسان حاکمیت لري او مراعات په حق او حقیقت غالب وي قانون او عدالت به هم داشنا او نااشنا شعور لري او کارونه بــه ډیــر ځله داشخاصو په کیفي او نفسي اغیزو، د وخت او موقع پــه تقاضــا، د یوه او بل په سفارش اجراکېږي. دا حــال البته د یوه ملت د اجتمــاعي حیات رنځورتیا او بدوالی ښیي، مګر د دې رنځورتیا علاج هم ډېرګران دی او یوه اساسي مجادله غواړي، ډېر شیان په کار دي چې د یوه ملت په اجتماعي حیات کې تغیر او تحول پېښ کړي یا په بــل عبــارت بــد عادتونه ورک کړي او د خلکو مخه له کږو لارو راوګرځوي.

د یوه ملت لوړه او عالي رتبه په غرایزو باندې د مامورینو حاکمیت، د اداري چارو پوره لټون، د کار کوونکو اشخاصو مجبوریتونه رفع کول، د ښو او بدو نه ورکیدل او نه پټیدل، د چا په ظواهرو نه غولیــدل، بــد او ضرري خلکو ته مخه نه ورکول، دا ټول د دغسې اجتماعي اصلاحاتو د پاره ضرور او په عین حــال کې ډېرګران کار هم ایسي. دلته باید د ډیرو

خبرو د نتیجې په ډول ووایو چې انسان طبعاً د خیر خوا ته مایل او خیر خوښوونکی پیدا شوی دی، مګر په طبیعت کې یې د لوړتیا ارزو او ځینې نفسي خواهشات هم شته چې که دی په ښه لاره نشي ور رسیدلی او موانع یې په مخکې وي، نو بیا به په پټو او کږو لارو هم ځان ور رسوي او د ځینو مجبوریتونو په اثر کې بد او ناوړه کارونه هم کوي، نو د دې د پاره چې له انسان څخه بد او ناوړه سلوک ونه لیدل شي لازمه ایسي چې د ده لپاره یو ښه سرک او سمه لاره جوړه شي چې خپلو مطالبو او مقالبو او مقاصدوته پرې ورسېږي او لارې کږولو ته خپل مجبوریت حس نه کړي، دا لاره باید ډېره اوږده هم نه وي چې دی یې د اوږدوالي په سب بله له اغزو ډکه لاره او پېچومی غوره کړي. دغه لار دې باید را وښودل شي چې په تا پسې بینا سترګې هم څار کوي او ستا ښه وبد په هېڅ شان نه پټېږي او نه څوک درباندې غولېږي، نور خلک هم باید له هغه لنډو لارو منع شي، ځکه چې انساني رمه هم لکه مېږې او پسونه داسې ایسي، چې که یو له لارې کوږ شي نور هم ورپسې ځي .[1]

---

[1] ـ کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۹ ګڼه، ۵ ـ ۸ مخونه

اجتماعي نظام

کارونه او وظایف دوه ډوله دي، یــوه قســم تــه انفــرادي او بــل تــه اجتماعي ویل کېږي. دا چې یوسړی د یوه فرد لپــاره خــدمت کــوي د شخصي او انفرادي کارونو په حساب کې راځي، مګر هغه څوک چــې د خپل مملکت او ملت لپاره کار کوي د اجتماعي وظایفو په نامه یادېږي.

هرکار او هره وظیفه په دغو دوو لحاظونو د قدر و قیمت په لحاظ فرق کوي او رنګ یې بدلېږي که یو عالم د یوه فرد تعلــیم لپــاره اســتخدام شي هغه بیل حیث لري او که په یوه مکتب یا مدرسه کې څو تنــو تــه تعلیم ورکوي هغه په بل نظرلیدل کېږي که څه هم دواړه یــوه وظیفــه اجراکوي، چې نوم یې تعلیم او ښودنه ده هغه سړی کور ساتنه کوي او دیوه شخص نوکر وي بیل نوم لري، مګــر څــوک چــې د مملکــت پــه عسکري نظام او د هېواد ساتونکو په جمعیت کې داخلېږي بل نــوم او بل نشان پیداکوي. انفرادي کارونه له یوې صحیح مــوازنې لانــدې نــه راځي او نه یو معین قیمت پیدا کوي، مګر اجتماعي وظایف ځانتــه یــو معیار او میزان لري، هغه کاتبان چې د مفردو اشخاصو لپاره کارکوي په معاشونو کې یې ښایي چې ډېر فرقونــه ولیــدل شــي، مګــر د دوایــرو کاتبان او سرکاتبان ماموران او مدیران ټاکلي معاشونه لــري او څــوک پکې تغیر نشي کولی همدغه شی دی چې معاش له مزدورۍ او اجورې نه معناً او کیفاً بیلوي او یو اعزازي حیثیت او اعتبار ورکوي، مګر دغــه

اعتباري رنګ دومره قوي او پوخ دی، چې د دغــو کــارونو نوعیــت او حقیقت بیلوي او د هر چا په نظر کې یې بل بل راز ښیي، هغــه څــوک چې معاش اخلي او هغه څوک چې مزدوري او اجوره اخلي ډېــر فــرق لري او بیل بیل اشخاص ګڼل کېږي.

دغه معنوي قیمت چې په معاش کې شته لږ معاش کې شته لږ معاش ته په ډېره اجوره ترجیح ورکوي او یو مامور قانع کوي چــې پــه ډېــره مزدورۍ پسې ولاړ نه شي او د خپل خدمت نوعیت بدل نه کړي، یعنې له رسمي دوایرو او اجتماعي وظایفو څخه شخصي خدمتونو او نوکریــو ته زړه ښه نه کړي او ماموریت په مزدورۍ بدل نه کاندي، څنګه چې یو فرد نورو افرادو ته ضرورت او احتیاج لري او د اجورې یــا څــه نفــع او فایدې په مقابل کې خپل کارونه په یوه او بل اجــرا کــوي دغــه شــان اجتماع هم ډېرکارونه او ضرورتونه لري چې له افرادونه یې غواړي او په مقابل کې معاشونه و منافع ورکوي، مګر دومره فرق شته چې یو فرد له خپل شخصي ثروت څخه هرڅومره چې وغواړي چاته یې ورکولی شي.

په خپلو تصرفاتو کې دکوم قانون او معین نظــام تــابع نــه وي، مګــر اجتماع ځانته یو نظام او قانون لري او په خپلو کارو او اجرااتو کې بــې انتظامي نه خوښوي، ځکه یې دلته افراد داسې حقوق پیــداکوي چــې اجتماعي نظام په عدالت او منظمو اجرااتو مکلف کوي د همدې لاملــه په رسمي دواېرو کې یو معیار موجود دی او بې د وظایفو قیمــت نــه د رتبو معاش څه فرق نه لري یو کاتب ۲. (مثلاً) په هر وزارت او هر ولایت

کې یو اندازه معاش لري او دیته نه مجبورېږي چې د معاش د پاره دخپلې تبدیلۍ کوښښ وکړي د دې موازنې ساتل ځکه ضرور دي چې یو خو اجتماعي عدالت نه ساتل کېږي او بل د وظایفو تقسیم هم خرابېږي او هر څوک هغه ځای ته هڅه کوي چې د ده کار هلته زیات قیمت لري، دلته مقصد دانه دی چې ټول کارونه دې یو قیمت ولري، بلکې مطلب دا دی چې یو کار دې په یوه او بله دایره کې فرق نه لري یو محاسب یا یو د تحریر کاتب باید په هره دایره کې یو راز استحقاق ولري هسې نه چې یو معلم او یو کاتب دې سره برابروي، ځکه چې دلته د کار او وظیفې جنس بدلېږي او هر یو دخپل اهمیت او تکالیف په لحاظ بېل قیمت پیداکوي غیر له دغې موازنې چې باید په معاشونو کې وساتل شي لکه چې ساتل شوې ده یو بل شی هم ډېر ضرور دی او د خپل ضرورت په انداره ګران هم دی ځینې کارونه په ځینو دوایرو کې شته چې هلته د ځینو غیرمشرعو استفادو مجال هم شته، نو که د دغه راز استفادو مخه ونه نیول شي، د یوه اخبار کاتب (مثلاً) کوښښ کوي چې د یوې علاقه دارۍ کاتب شي دلته که څه هم په معاش کې فرق نشته، مګر په معیشت کې فرق شته هغه ورځ زما یو دوست د خپل صحبت په ضمن کې وویل څو کاله مې تعلیم وکړ پس له هغه چې کلي او کور ته راغلم واده مې وکړ او مجبور شوم ځانته معاش پیدا کړم، زه او زما یو خپښ چې د باجه او ساندو په نامه یادېږي دواړه راغلو او په دوایرو کې ماموران شوو، زه د تعلیم خاوند وم یو کتاب راته

میسر شو او هغه سواد نه درلود په یوه دایره کې تحویلدار مقــرر شــو، مگر تحویلداري یې داسې وه چې مصرف یې زیات درلــود او د نــاوړې گټې مجال پکې و، څو کاله وروسته زه یوې رتبې ته ورسیدم او نوم مې وگاڼه، مگر هغه ډېرې پیسې او پولې پټې پیدا کړه هغه بله ورځ چې زما زوی هغه کره ورغلی و، چې بېرته راغی راته ویلي یې ترور کره مې یــوه داسې ښه راډیو وه او داسې ښه ساز یې کاوه، په کور کې یې ډېرې ښې ښې قالینې هم اوارې وې او ښه ښه چپرکټونه یې لرل د ترور زوی مــې راته ویلې چې تاسې ولې راډیو نه اخلئ ؟

دلته زما دوست راته وویل چې زه له خپــل نصــیب او قســمته کــوم شکایت نه لرم او دانه وایم چې د تحویلدار صاحب بېسوادي لــه مانــه ښه شوه، ځکه چې که ماته هماغه تحویلداري سره له هغه مفاده راکړه شي زه به یې د ځان لپاره عار او تنزیل وگڼم.

مگر دانه وایم چې دغه راز مظاهر په ځینو اشخاصــو تــاثیر کــوي او ځینې کسان له معنویت نه مادیت او له صداقت نه خیانت ته را کــاږي، په اجتماعي نظام کې باید دغسې غیر شعوري بې عدالتي هم رانشي او داسې ونشي چې یو د تعلیم خاوند او یو بېســواده پــه معشــیت کــې دومره فرق ولري چې اطفال هم پرې پوه شي یو اجتماعي نظام که یــو نویسنده او د علم خاوند ته له یوه بېسواده تحویلدارنه زیــات معــاش ورکوي او پدې باب کې د حق سنجش او د کار قیمت ته قایلېږي غرض به پکې همدغه وي چې د هغه معشیت له دې بل نه ښه شي او امتیــاز

یې راشي نو که نتیجه بالعکس شي او دغه راز اجتماعي نواقص په ځینو دوایرو کې رفع شي او څوک یې جلو ګیري ونه کړي، د معاشونو عدالت هېڅ نشي کولی او اجتماعي نظام د چاشکایت نشي رفع کولی. د اجتماعي نظام مهمه وظیفه دا ده چې په یوه ملک کې عدالت قایم کړي او هر چا ته د خپل کار د قیمت او اهمیت په قرار برخه ورکړي؟او د سنجش او موازنې په اثر کې هر څوک د خپل استحقاق په اندازه وروځي که یوه سړي ته یو فرد له خپل ماله هرڅومره شی ورکړي یا یو تن له خپل پټي او تجارت څخه هر څومره ګټه وکړي بل سړی څه ګله نه کوي او نه د اعتراض حق ځانته ورکوي، مګر که اجتماعي نظام بې له کوم حق او استحقاقه یو ته زیاته برخه ورکوي ډېر نور خوابدي کېږي او له خپلو وظایفو سره یې علاقه کمېږي. دلته ښایي څوک ووایي چې تحویلدار ته اجتماعي نظام دغه راز لوړ معشیت نه دی ورکړی او دا دغسې مثال لري لکه چې یو غل په غلا او یو بډې خور په بډو ډېرمال پیدا کړي او له یوه بل مامور نه بډای شي، دا خبره رښتیا ده چې اجتماعي نظام هغه ته دومره مال نه دی ورکړی، بلکې هغه له اجتماعي نظام نه غلاکړې ده مګر که یو قاسم او ویشونکی (چې باید یو شی په څو تنو داسې وویشي چې هر چا ته خپل حق ورکړي او هېڅ بې عدالتي پکې رانشي) په تقسیم کې وغولېږي او ځینې کسان ترینه له خپل حق نه زیات څه پټ کړي هر څوک ورځنې شکایت کوي او عدالت هم ناراضه کېږي د دغسې غلاګانو مخه نه نیول علاوه پدې چې

په ځينو مامورينو کې د شکايت فکر او شعور پيدا کوي او ځينې کسان په بدو لارو بيا يي د اجتماعي نظام تصور او بـې پروايـي هـم ښـيي د دغسې اصلاحاتو لپاره يو اساسي فکر په کار دی چې بايد په حسابي او شعوري سيستم کې اساســي اصــلاحات وشــي او محاســبين لکــه د حساب ماشينونه داسې نه وي چې حساب او شـمېر صـحيح وښـيي، مگر نظر او بصيرت هېڅ ونه لري ښايي چې په ځينو دوايـرو کـې ډېـر داسې تحويلداران پيدا کړو چې په څوکالو کې يې له خپل معاشه يو پــه لسه زياته گټه کړې او په خپل حسابي تخصص درلـودای ښــايي چــې اوس مې په حساب کې ډېرا اصولي نواقص ښودلي وای او دا ثابته شوې وای چې په حسابي امورو کې ځينې نواقص شته چې بايد رفع شي.

د مثال په ډول وايم يوه رسمي دايره چې د ځينو شيانو اخيستلو ته ضرورت لري، نو له تحويدارسره يو دوه تنه د هئيت په ډول مقرر کــړي چې هغه شيان په بازار کې واخلي او رايې وړي دغه هئيــت کــه هغــو شيانو ته په هرڅومره زيات قيمت قايل شي او د دکاندارانو کلانتر يــې تصديق وکړي حسابي دواير پکې څه نه وايي او دا کــار اصــولي گڼــي، مگر د هغې دايرې يو سړی هماغه شيان که په بازار کې په نيم قيمــت واخلي دا کار د مسئوليت موجب گرځي او د خيانت اتهام پکــې پيــدا کېږي نو دغه راز تحويلدار چې د يوه شي قېمــت د دوه درې تنــو پــه خوشحالولو او خوله خوږولو يو په لسه زيات ښودلی شي، نشي کولی؟

چې ناوړه استفادې وكړي او ځان بې مسوليته موړ كاندي، كـولى يـې شي كړي يې دي او وبه يې كړي.

په دغسې مواردو كې كه زموږ اجتماعي نظام مكمل وي، په بازار كې هر څه معين او ټاكلى نرخ ولري بې له دېنه چې هئيتونه وټاكل شـي او تصديقونه واخيستل شي، تحويلدار هېڅ نشي خوړلى او هرڅه په خپل اصلي قيمت اخيستل كېږي.

دلته ديوه حكايت په ضمن كې د يوه مامور او يو تحويلدار خبره منځ ته راغله او د بحث د مركزيت حيث يې پيدا كړ، مگر اصلي او اساسـي مطلب دا دى چې په اجتماعي وظايفو كې بايـد يـوه موازنــه او شـعور موجود وي او د هر چا وظيفه او كار د يوه صحيح معيار له مخې قـدر و قېمت ولري هغه څوک چې اجتماع ته علمي او معنوي خدمتونه كـوي له هغو كسانو چې د الاتو او ادواتو وظيفه اجرا كوي او منډې رامنــډې وهي هم دمعاش او معشيت په لحاظ، هم د اهميت او اعتبار لــه حيثــه لوړوالى او تفوق ولري او مادي و معنوي تقدير يې وشي چې هېڅكله د عرفاني وظيفې خاوند خپل ځان له اداري رجالونه كم ونه گڼي او خپل اهميت د اجتماعي نظام په نظركې لږ محسوس نه كاندي.

هغه كار چې اشخاص يې كولى شي له هغو كارونو نه چې ډېره مـوده تعليم او تحصيل غواړي بې اهميته معلوم نشي او په لحاظ قدر و قيمت ولري. كه داسې نه وي نـو علمــي او عرفــاني خــواكمزورې كېــږي او هرڅوک اداري چارو ته ميل كوي. يو اجتماعي نظام بايد خپل مامورين

پدې هم پوه کړي چې هر څوک هر کار نه شي کولی، نو که یو د علم او معرفت خاوند ځانته اداري کار پیدا کړي هغه پیشرفت چې هلته کــوي ښايي چې دلته هغومره موفق ښکاره نشي او په عادي اشخاصــو کــې وګڼل شي، دا پوهول د ژبې او وینا کار نه دی باید په اجتماعي وظــایفو کې هرڅوک چې کوم امتیاز او فوق العاده مهارت په کومه خوا کې لري هغه وپېژندل شي او قیمت پیداکړي، یعنې داسې ونشي چې هر څوک پزه توره کړي او ځان اهنګر وبولي، دغه راز شعور او بصــیرت چــې پــه اجتماعي نظام کې وي هرڅوک دیته مجبور وي چې د خپل اســتعداد او لیاقت له مخې یو کار انتخاب کړي نه دکار او وظیفــې د قیمــت پــه لحاظ، ځینې کارونه چې خرابیږي او د بې صلاحیته اشخاصو لاس تــه ورځي سبب یې همدا وي چې اشخاص خپل ځان او خپل استعداد تــه نه ګوري او هرڅوک هماغه کارته وړاندې کېږي چې زیاته ګټه یــا ډېــر قدر لري، نو وړ او ناوړه اشخاص هماغــه وظیفــه اشــغال کــړي او کــار لیدونکي هم دومره ډېر ښو او بدو ته نه ملتفت کېږي او پــه یــوه نظــر ورته ګوري دا وضعیت طبعاً د اجتماعي وظایفو موازنه خرابوي او ټــول خلک یوه لور ته زور کوي چې بیا سړی ځینو کارونو ته په اعلانونو هــم څوک نشي پیدا کولی، مګر په یوه بل کار هر څوک ســرونه مــاتوي او وسایل ورته ګوري.[1]

[1] - کابل مجله، ۱۳۲٤ کال، ۹ ګڼه، ۳-٦ مخونه.

د ځان مینه

سپوږمۍ کله کله په هاله کې ایسارېږي، مګر انسان هر وخت د حب ذات نفس په داېره کې راګیردی او هېڅکله له دې دایرې نشي وتلی.

دا دایره په ځینو باندې دومره تنګه وي چې بې له ده نه بل هېڅوک او هېڅ شي ورسره نه ځایېږي، مګر په ځینو کسانو باندې دومره پراخه وي چې عالمونه پکې ځایېدلی شي، څنګه چې وګړي ځینې پـه وړو او ځینې په لویو کورونو کې اوسېږي، څوک د خپلې استوګنې ځـای یـو کلی ګڼي او څوک یو ښار یا یو مملکـت خپـل کـور او ټـاټوبي بـولي، دغسې د خلکو د مینې او محبت دایرې هم لویې او وړې دي، مګـر دا دایره که هرڅومره لویه وي بیا هم اصلاً د سړي له خپله ځانـه چـاپېره ده او نورپکې طفیلي وي.

که تاسې په ظاهره یو سړی وینئ چې له یوه او بل سره ډېـره مینـه کوي یا خپل ځان د کوم میلمه او دوست و اشنا په خدمت کې سـتړی کوي دا مینه هم په اصل کې له ځان سره ده او د ځان مینه ورته ویلـی شو، ځکه چې نفع یې ده ته راجع ده او ګټه یـې ببرتـه د ده کالـه تـه راځي.

که ووایو چې هر انسان په ځان مین دی او له ځان سره مینه لري یـا د انسان په هر محبت کې چې له هر چا او هر شي سره وي د ځان مینه

پټه پرته ده دروغ يې مه بولئ، ځکه چې له خپل ځـان سـره مینــه او محبت د انسان په غرایزو کـې حسـابېږي او هېڅـوک ترینــه نــه دی خلاص، ځینو شاعرانو که په خپلو اشعارو کې خپلو معشوقو تــه ویلــي دي چې په ائینه کې مه ګورئ چې په ځان مین او زموږ رقیبان نشــئ، غولیدلي دي ځکه چې دا عشق او دا مینه له حسـن و جمالـه یـا لـه محسانو او فضایلو بې نیازي لري او هېڅ مادي یـا معنــوي صـفات نــه غواړي.

که څوک ښکلی وي او که نه وي، ښه وي او که بـد، جــوړ وي او کــه ناجوړ، عالم وي او که جاهل، خوار وي او که بډای له ځان سره مینــه او په ځان پیرزوینه لري، مګر دا مینه د هر چا د فکر او ذوق په لحاظ بېل بېل رنګونه او مختلف مظاهر لري.

یو به وي چې ځانته به ښه ډوډۍ پیدا کول له ځان سره مینه ګڼي او دځان مینه به ورځنې خېټو او د خېټې خدمتګار جــوړ کــړي، بــل بــه ګمان کوي چې په ښو جامو کې ځان پټول له ځان سره مینه او په ځان پېرزوینه ده.

څوک به عزت او اعتبار ګټل له ځان سره مینه بولي او ځینې به پــه ډېرو پیسو او جایدادونو کې دغه مینه لټوي.

چاته به دا ښه ښکاري چې ځانته عیش وعشرت برابر کړي او ځینې به فضایل پیداکول که څه هم ډېر مشقتونه پکې وي حب نفس ګڼي او ریاضت یا د نفس تذلیل به ورته په ځان لورینه معلومېږي، نو ویلی شو

چې دا محبت د انسان د فکر او ذهن په اعتبار خپل شــکل او صــورت بدلوي او د انسان شخصیت ورځنۍ تشکیلېږي په هــره انــدازه، چــې افکار لوړ او عالي وي هرڅومره چــې انســان لــه لــوړو معــانیو ســره اشناشوی وي هغومره یې حب نفس او د انسان مینه هم یو ښه صورت او ښه مظهر پیداکوي، مګر که فکر او نظر ټیټ وي او څوک ځانتــه پــه ټیټ نظر ګوري نو د ځان مینه یې مخ په ځوړې بیا یي او په کنډ و کپرو کې یې غورځوي.

غرض دا دی چې په دې باب کې د ځان معرفت ډېر تــاثیر لــري کــه څوک د ځان په پېژندنه کې یوه لوړ او عالي معیار ته نه وي رسېدلی او بې له خپل جسمانیت نور خپل نفسي خواهشات پوره کړي، مګر که چا عقلاني او روحاني شعور پیداکړی وي او ځان له جسمانیته ماورا یو بل شی بولي هغه بیا په نوو روحي او معنوي لذایذو پسې ګرځي او بــل راز ارزوګانې ورته پیداکېږي.

ځینو کسانو ویلي(فکر هر کس بقدر همت اوست) مګر کیدای شــي چې حقیقت بل راز وي او د هر چا همت د هغه د فکر او شعور احساس ادراک په اندازه وي، نو په هر صورت چې فکر د همت په انــدازه وي او که همت د فکر په اندازه وي، خو د فکر او همت ترمنځ یوه داسې رابطه شته چې باید یو له بله سره برابر وي او د ځان مینه هم د همدې دواړو معنوي عواملو په اعتبار یو عالي یا ادني مظهر پیدا کړي او کله کلــه د ځان مینه په یو داسې رنګ کې ولیدل شي چې سړی ورته حب غیر یا

د بل مینه وايي. څه موده د مخه دکابل مجلې یــوه فاضــل لیکــونکي ښاغلي خادم د خیر د عزیزې ترعنوان لانــدې د خپــل یــوه دوســت حکایت رانقل کړی و، چې هغه لس کاله له یوه فاضــل ســره چــې پــه محیط کې علمي او فلسفي شهرت لري پدې خبره بحث کړی و چــې د ارادې محرک څه شی دی؟

دغه فاضل وايي په ټولو کــارو کــې د انســان د ارادې محــرک د ده د(حب ذات)غریزه ده او هغه هرڅوک چې و وايي انسان بایــد دومــره خود غرضه نه وي او له حیوانه د (حب نفس)په غریزه کې فرق ولــري، یعنې باید په انسان کې د خیر غریزه موجوده وي چې د خیر لپاره ایثار وکړي او کله کله له خپلو شخصي اغراضو او منافعو تېر شــي. پــه دې بحث کې ښاغلي خادم د دواړو جانبو دلایل راوړي او په اخر کې یــې د خیر د غریزې د اثبات لپاره د خپل دوست له خولې دوه دلیلونه راوړي او وايي چې یوه ورځ په بازار کې تیریدم او یوه داسې سړي چــې ښــې معتبره جامې یې اغوستې وې له یوه داسې چا سره جنګ درلوده چې زاړه او شکیدلي کالي یې په تن کې و زه د غریب سړي په خــوا شــوم، یعنې د هغو ښو جامو خاوند مې ملامت کړ او غریب ســړی مــې تړېنــه خلاص کړ حاضرینو له ما څخه تشکر وکړ او ما خپله لیاره ونیوله.

(۲)بله دا چې یو د ښې دریشۍ خاوند په باسیکل ســپور او لــه یــوه دهاتي سړي ســره یــې تصــادم راغــی او دا بېچــاره یــې پــه ځمکــه

راوغورځاوه او علاوه پدې له بایسکله راکوز شو او دغه سړی یې نورهم واهه زه چې دلته حاضر وم وروړاندې شوم ویل مې:

اغا! ته ملامته یې او که دا سړی؟ ته لا له ده نه معافي نــه غــواړې او وهې یې که ته دا سړی نه پرېږدې، نو زه ورڅخه جداً مدافعه کوم.

وروسته تر دې دوه حکایتونو بیا وایي چې دا بــاطني عامــل او دغــه ذهني محرک چې زه یې په دغو ځایو کې د دوه مقتدرو سړو په مخکې ودرولم څه شی و؟ وروسته تر دې پوښتنې د جواب په ډول وایــي یــو قسم د ترحم او د حق د مرستې احساس په ما غلبه کړې وه او د ځــان د خطر او ضرر احتمال سره یې د مظلوم په مدافعه کې ودرولــم او پــه دغو حادثو کې مې هېڅ اغراض او منافع خپل ونه لیدل. د مقــالې پــه اخر کې ښاغلی خادم لیکي: دا و زما د ملګري تقریر زه په خپله هم پــه همدغه عقیده یم چې دغسې یو اساس په انسان کې شته چې د دغې غریزې په اثر کې انسان د خیر، حقانیت او وظیفې لپاره ایثار کــوي. زه له ښاغلي خادم سره دا خبره پوره منم چې انسان ډېر د خیرکارونه هم کړي دي، مګر د ده له دوست سره یو څو خبرې لرم:

اول خو دغه دوه مثاله چې ده د خپلې مدعا د اثبات لپاره راوړي دي خورا ضعیف دي او د جانب مقابل د دلایلو په مقابل کې څه موجودیت نه لري، دی وایي د ترحم او د حق د مرستې احساس په ما غلبه کــړې وه او د ځان د خطر او ضرر له احتمال سره یې د مظلوم په مدافعه کــې ودرولم.

دلته د ځان خطر نشته او په دغسې بازاري جنګونو او ګفتګوی کــې کومه خبره د خدای له پاره کول یا څه خدای جــاتي مداخلــه د ضــرر احتمال نه لري.

البته محتاطو کسانو ته به داغته خبره ښکاري او زیات زړورتوب بــه یې ګڼي، مګر ځینې نور یې ښایي چې قابل ذکر هم ونه بولي.

بله دا چې وایې په دغو حادثو کې مې هېڅ اغراض او منافع خپل ونه لیدل، مګر لومړۍ حادثې په اخرکې ویي چــې حاضــرینو لــه ماڅخــه تشکر وکړ، نو دغه د حاضرینو تشکر یا غرض او نفع نشي کیدای پــدې کې هېڅ شک نشته چې د انسان په ژوند کې دغه راز منافع ډېر قیمت لري او آن د همدغسې منافعو لپاره ډېر ډېر کارونه کــوي، مګــر زمــا د دوست دوست که دا نفع په نظر کې نه وي نیولې او د ترحم یا د حق د مرستې لپاره یې دا کار کړی وي، نو دغسې کسانو سره خــو ارومــرو د اخرت فکرونه وي او د خدای لپاره دغسې خطرونــه او ضــرور نــه تــه وړاندې کېږي، نو بیا هم نشي ویلی چې پدې کې د ځــان د پــاره څــه منانع نه و، موږ خو د مخه وویل چې د ځان مینه د هر چا د فکر او نظر په لحاظ مختلف مظاهر پیدا کوي.

یو مسلمان چې په خدای او قیامت عقیده لري هغه اخروي ګټــه لــه دنیایې ګټې نه ښه ګڼې او خپــل نفــس ذلیلــول، روژې نیــول، ځــان شهیدول د ځان لپاره نفع بولي او دځان مینه همدغســې کــارونو تــه وړاندې کوي، نو دغه د خیر غریزه او د خیر ذات غریزه څــه تضــاد نــه

لري لکه چې ده خیال کړی دی اولس کاله یې له یــوه فاضــل او عــالم سره پدې بحثونه کړي دي.

یو سړی به وي چې د خیر او نیکۍ په مینه کې به د ځان خیر ګڼي او حب ذات به یې د خیر کارونو ته وړاندې کــوي، نــو دلتــه د حــب ذات غریزه او د خیرغریزه اتفاق لري او یو له بله منافي نه دي، پــه دغســې مواردو کې خیرخواهي او خود خواهي څه فرق نه لري او دواړه یو شی بلل کېږي دغسې کسان چې د حق اوحقیقت په طرفدارۍ راپاڅېږي او له حقیقي خطرونو څخه هم نه ویرېږي ارومرو یوه معنوي نفــع د دوی په نظر او شعور یا ماتحت الشعور کې وي، که چېرې په دنیا کې یو ښــه شهرت یا شخصیت ګټل د ده په نظر کې نه وي او نــه غــواړي چــې د خوارانو او غریبانو یا عامې طبقې په نزد ځان مقبول او محبوب کړي او ښه نوم پیداکړي ضرور به ورسره خــدایي فکرونــه او د اخــرت ســودا ملګرې وي او یوبل راز ګټه به چې د ده په نظر کې به ډېر اهمیت لــري که څه هم نور یې احساس نشي کولی ده ته ځان ښکاره کوي، نو څوک دا نشي ویلی چې ده ته په دغه کار کې د ځــان منــافع او قایــدې وي، مګر دانفع او فایده به کله مادي وي او کله معنوي، مــوږ بایــد د ځــان مینه او حب ذات یوازې دا ونه ګڼو چې سړی بــه ارومــرو د جســماني خواهشاتو او دنیوي عیش و راحت لپاره کارکوي، ځکــه چــې ځینــې انسانان د فکرو عقیدې، مسلک او مذهب تربیې او تعلیم په اثر کــې د ځینو معنوي او روحي ګټو لپاره خپل سراو مــال قربــانوي او همدغــه

قرباني له ځان سره مینه او په ځان پیرزوینه ګڼي. په اسلام کې ډېر دغسې اشخاص شته چې په (ویوثرون علی انفسهم) باندې ساتل شوي دي، مګر د دې معنی دا ده چې دغه ظاهري ځان او مادي وجود د یوې عالي او لوړې مفکورې د پاره قربان کړي او د خپل روحاني وجود ګټه او فایده یې په نظر کې نیولې ده، نو که سړی په انساني اعمالو او افکارو کې ښه دقت وکړي په هر کار کې یو ډول فایده په نظر کې وي او دیوه عاقل سړي هېڅ ارادي حرکت بې د ځان د فایدې نه نه وي. کوم کارونه چې موږ یې د خیر د غریزې په اثر کې بولو او خیر یې ګڼو هغه ارومرو د انسان لپاره کومه معنوي ګټه لري او د انسان د ذهنیت په اعتبار یو ډول احتیاج باله شي.

د انسان لپاره خودخواهي او د ځان مینه چې حب ذات یا حب نفس ورته وایي عیب نه دی، بلکې صفت دی مګر دا هله چې انسان خپل ځان معناً او مادتاً وپېژني او د ځان مینه یې د لوړتیا او فضایلو خوا ته بوځي، یعنې داسې ونه کړي چې نفس او نفسي شهوات وپالي او عقل و روح چې د انسان اصلي او معنوي ذات ورته ویلی شو له نظره وغورځوي او هیڅ مینه ورسره ونه لري.

که یوسړی خود خواه وي او دغه خودخواهي په ده باندې باعث شي چې ځانته علم و فضیلت، نېک شهرت او اخلاقي اعتبار له نورو نه زیات پیداکړي او خپل معنوي او حقیقي تفوق په نورو باندې وغواړي دا خود خواهي یا ځان سره دغه راز مینه یو لوی صفت دی، مګر که خود

خواهي خپله مجرا بدله کړي او په بده لار کې صرف شي، نو بیا ترېنه لوی عیب په عیبونو کې نشته.

دښاغلي خادم دوست ویلي چې انسان ولې دومره خود غرضه اوسي او ولې دې حیوان او انسان د (حب نفس) په غریزه کې فرق نه لري؟ پدې خبروکې که د ده مقصد داوي چې انسان دې خود غرضي بیخي پرېږدي، خو دا هېڅو ممکنه نه ده او داسې نشي کیدای چې انسان له اغراضونه بیخي لاس واخلي، مګر دا کیدای شي چې خپل اغراض ښه کړي او د بدو اغراضو په ځای ښه اغراض ځانته پېدا کاندي همدارنګه د حب نفس په غریزه کې له حیوانه داسې فرق پیدا کولی شي چې دی حب نفس د خیر او فضایلو په لټون او حصول کې وګڼي او حیوان د حب نفس په اثر کې د خپل حیات د ساتنې لپاره د یوه او بل په پټې کې ځان موږ کړي، مګر داسې نه کېږي چې حب نفس بیخي پرېږدي او خوشې په خوشې خپل ضررته ملاوتړي.

څوک که د انسان لپاره د خیر په غریزه قابلېږي او د دې غریزې په اثر یې له نورو حیواناتو بیلوي ضرور باید د دې غریزې منشا او ریشه عقل و ادراک وبولي او یو عاقل هرکار کې د ځان یوه مادي معنوي، دنیوي یا اخروي ګټه په نظر کې نیسي.[1]

---

[1] ـ کابل مجله، ۱۳۲۵ کال، ۱ ګڼه،٦ـ ۹ مخونه.

افغان جریده

د خان ناظر

خان د ډېر ځمکو او جايداد خاوند و، ځکه يې مــزدوران دهقانــان او اجاره داران هم ډېر او ډېر نوکران يې درلودل چې چا ورته اسونه ساتل چابه ټوپک ګرځول او چا به د تازيانو او بــاز و باښــو ســاتنه پــه غــاړه درلوده.

خان به په ولس کې سترګې غړولې او داسې سړی به يې دنــاظرۍ او بالابينۍ لپاره پيدا کاوه چې کال په کال په اجاره دارانو بانــدې اجــارې زياتې کړي او د دهقانانو په خوارۍ ځمکې ابادې کړي.

ناظر به د خان د خوشحالۍ لپاره له اجاره دارانو، دهقانانو او مزدورانو سره ډېر بد سلوک کاوه او خلک به يې له لاسه ډېر په عذاب وو.

د ناظر اصلي منظور د خان خدمت و چې بايد ډېر خلک د يوه تــن د ګټې او خوشحالۍ د پاره په کار واچوي او دغه استثماري وظيفه په ښه شان سرته ورسوي.

ډېر ښه ناظر به هماغه و چې خواران نور هم خــوار کــړي او د خــان خاني نوره سم چاغه کاندي، د کورو کلي خلک له خان، نه خپه نه و او

له ناظر نه به یې ډېر سر ټکاوه، هر چا ویل خان په خپله ډېر ښه سړی دی خود ناظردې بچې مړه شي.

یوه ناظر چې به څه موده ناظري وکړه او خلک به یې پوزې ته راوستل خان به هغه لرې کاوه او بل به یې راپیدا کاوه.

هغه به له پخواني ناظرنه د خان لپاره ډېرې تودې منډې وهلې، ځکه چې (نوکر نو اهو بدو میگیرد) ډېره پخه خبره ده.

هغه به پخواني ناظر ته نه کتل چې خلک ورته په څومره کرکه ګوري او څوک یې اوس سلام هم نااخلي، نه پوهېږم دخان طالع بیداري وې اوکه د خلکو بخت ویده و چې هر نوی ناظر به په خان پرستۍ کې له بل نه وړاندې ټوپ واهه او د استثماري نقشو په جوړولو کې به یې خپل ایمان زیات خواراوه مګر خان یو ناظر هم له دوه کالو نه زیات نه ساته او خپل خیر یې په همدې کې لیدلی و.

په رښتیا چې دریم ناظر به له دوهم نه هم تیره واړوله او د خان ګته به یې اسمان ته ورسوله. دی به هم څه موده وروسته د نورو له سرنوشت سره مخامخ شو او د ډېرو خلکو دښمني به یې په څو ورځو خپل اولاد ته پریښوده.

دا سلسله همدغسې جاري وه او د ناظر په بدلون به څه قدر د خلکو تسکین کیده او زاړه خاطرات به په نوو امیدونو بدلیدل.

د اولس نخبه اشخاص به د نـاظرۍ پـه طمـع د خـان پـه شـاوخوا څرخیدل او په لطافت الحیل به یې د هغه توجه ځانته جلبوله. پـه دې مسابقه کې علاوه په چاکرانه اهلیت او لیاقت د خان اعتماد ډېر زیـات اهمیت درلود او دغه د بخت باز د هر چا په سر نه کښیناسته.

د ناظرۍ عمر که لنډ و د ستاژ دوره یې ډېره اوږده او په ډېر خـدمت دغه عزت او حرمت ګټل کیده.

کجیرخان چې هوښیار او ځیرک سړی و وروسته له ډېر انتظار څخه د ناظر په منظور پوه شو او د غلو دانو کلي ګانې ور وسپارل شوې.

دا ناظر له نورو نه په عقل او فکر پوخ و، ځکه یې د ناظرۍ طرز بـدل کړ او خلکو ته یې ځان بې واکه او بې اختیاره وښود.

ده به چې هر څه هر چا سره کول هغه به یې په دې پوهاوه چې دی د خان فکر او اراده تمثیلوی او د یوه تواچي حیثیت لري.

دی په خپله هېڅ نشي کولی، هرڅه چې کوي خان یې کوي، خلـک باید هرڅه له خانه وګڼي او ناظر معذور او مجبور وبولي.

دغه وخت هرڅوک په دغه راز پوه شو چې خبره په کوم ځـای کـې ده، امر او نهې د چا کار دی.

وروسته تر دې بیا چا ونه ویلې چې خان په خپله ډېر ښه سړی دی خو د ناظر دې بچي مړه شي.

خلک پدې وپوهیدل چې د ناظر بچي هېڅ ګناه نه لري، بلکې په خپله ناظر هم اصلي ګنهکار نه بلل کېږي، هوښیار ناظر که نور څه ونه کړه او د خلکو په حال کې یې کوم ښه بدلون رانه وست د خلکو سترګې یې څه قدر خلاصې کړې او اصلي ناظر یې هر چا ته په ګوته کړ.

دیته وایي: غیر مستقیم خدمت.[1]

[1] ـ افغان جریده، د ۱۳۵۱ کال د وري د ۲۱ نېټې ګڼه.

کمیت پېژنده

نور خلک د کیفیت په تشخیص کې هم ډېر ماهر وي او زه د کیفیت په تمیز کې هم غولېږم یا حیرانېږم، د دې لپاره چې تاسې خپل حیرت ته حیران غوندې کړم ځینې مثالونه به درته وړاندې کړم. زما مثالونه ډېرساده دي، مګر زه تر هغو ساده یم او د ډېرې سادګۍ په وجه راته عام فهمه شیان هم مشکل شي.

مثلاً یو سړی په شپه کې شل رکاته نفل په نیم ساعت کې کوي او یو بل یې په یوه ساعت کې کوي او یو بل په یوه ساعت کې دوه رکعته نفل کوي، یعنې یو په یوه رکات کې سورت بقر لولي او هغه بل پکې د فیل سورت.

زه نه پوهېږم چې د رکعتونو په حساب شل رکاته ډېر عبادت وګڼم که د وخت په اعتبار یو ساعت عبادت له نیم ساعت نه زیات وبولم.

یو سړی د کوم شرعي عذر به وجه د جوزا په میاشت کې چې د روژې له میاشتې سره مصادفه وي روژې خوري او بیا د قوس په میاشت کې قضایي روژې نیسي دلته ورځ د یو ځل طلوع او غروب په اعتبار د کمیت په تله برابرې دي او که د ساعتونو او د قایقو په حساب سنجول کېږي.

په ژورنالیستۍکې هم د کمیت مسئله پېچیده ګي پیدا کوي.

یو لیکوال یوې جریدې ته یوه اوږده مقاله چې دوه مخه نیسي یو بل دوه وړې مقالې چې نیمه صفحه نیسي.

په دې مورد کې هم د کمیت په لحاظ د اسوال پیدا کېږي چې د کوم یوه برخه په جریده کې زیاته ده ایا د کمیت معیار د مقالو الفاظ او کلمات دي که د مقالو عنوانونه.

په رسمي او اداري چارو کې هم د کمیت مسئله مشتبه کېږي.

په یوه وزارت کې یو مامور خارج ته سفر کوي او څلور میاشتې تیروي یو بل مامور درې ځله خارج ته ځي او هر ځل یوه هفته هلته تیروي.

د یوه سفر خرڅ به زر ډالر کېږي او د بل له سوونو څخه تجاوز نه کوي دلته هم حېرانیږم، چې د کمیت معیار د سفرونو کرات او مرات دی که ورځې او میاشتې یا د ډالرو حساب د شوری د تقنیني دورې حساب هم رانه ورکېږي.

دا دوره په قانون کې څلور کاله ده په هر کال کې اوه میاشتې د کار موده ده په هره میاشت کې که له عمومي تعطیل سره تصادف ونه کړي دولس ورځې د عمومي جلسو لپاره تخصیص شوي دي چې په دغه حساب د یوې دورې عمومي مجلسونه له (درې سوو څخه) تجاوز نه کوي، نو که چېرې ولسي جرګه په یوه دوره کې څلور سوه عمومي جلسې دایرې کړي او په یوه بله دوره کې درې سوه جلسې هم پوره نه

کړي یا د مشرانو جرګه په یوه دوره کې خپل یو دوه میاشــتې اجــلاس اصلاً دایر نه کړي، نو دا دوه دورې به د کمیت په لحاظ مساوي ګڼو کــه څنګه؟ یعنې د کار د ورځو په حساب به یوه دوره له بلې نه کمه ګڼو او که معاش اخیستلو ته به وګورو او دواړه به مساوي وبولو؟

که یو سړی لکه لیمو کوچنی او بل لکه چکــوتره غــټ وي ایــا دوی دواړه د کمیت په لحاظ یو دی که څه د یوه کرتۍ د بل لپــاره واســکټ هم نشي کېدای.

که نه د جسامت په لحاظ د یــوه اوښ قربــاني لــه اوه پســونو ســره مساوي ګڼلی شو او د کمیت معیار سرشماري نه ده.

که څه هم (عقل بسر است نه به سال).[1]

---

[1] ـ افغان جریده، ۱۳۵۰ کال دلیندۍ ۲۲ نېټه، ۱٦ ګڼه، ٤٠ مخ.

اداري سیاست

یوه ملګري راته خپله کیسه داسې شروع کړه:

د انتظار په کوټه کې زما غوندې ډېر خلک د ملاقات په امید ناست وو او دروازې ته به یې تر بڼو لاندې کتل.

له نورو نه خبر نه یم چې په څه چورت کې وو، خو ما په خپل زړه کې خبرې جوړولې او ځان سره به مې کرل او رېبل چې څه به وایم او څه به اورم؟

کله به مې زړه د زمري کړ او په دې فکر کې به شوم چې راشه له اخلاقي شجاعت نه کار واخله خپل قانوني حق په صراحت وغواړه، ځان د شخصیت او کرکتر خاوند وښیه او د اهلیت و لیاقت په ښودلو جلالتماب تر معنوي نفوذ او تاثیر لاندې راوله ! ګوندې په درانه نظر راته وګوري او مناسب کار در کړي.

بیا به مې ویل هسې نه چې دا راز خبرې په جناب عالي بدې و لګېږي او د سرکار کچرې و توربړي یا کله شخ ورته ښکاره شم او په چپیانو کې مې وشمېري نو ښه به داوي چې اداب او نزاکتونه په نظر کې ونیسم او د اخلاص او عقیدې په څرګندولو د هغه شخص اعتماد او حسن نظر ځانته جلب کړم.

د دې غلامانه فکرتر اغېزې لاندې مـــې د تملـــق او چاپلوســـۍ الفـــاظ او کلمات لټول او د ماهرانه جملو په جوړولو بوخت وم چې پېشخدمت راغی او زه یې د جلالتماب لوړ حضور ته دعوت کړم.

په قد نما ائینه کې مې ځانته ونه کتل چې نکتـایي او نـوره وضـع مـې څنګه ده او په اول نظر کې به څنګه ورشم؟ په دغسې جنجالي حال کــې په دروازه سرکوزی ور ننوتم او په ټیټ سر مې د ارادت لاس ور وړاندې کــړ ښاغلی جلالتماب د مهربانۍ له خوا لږ غوندې له ځایه جګ شوی شانته و او خبرې یې له ماسره کریمانه وې.

دکوټې لوکس فرنیچر او نفیس سامان د جلالتماب له عطوفـت سـره زه ترعجیب تاثیرلاندې راوستم او حیران وم چــې د تشــکر حــق څنګــه ادا کړم؟

عادي او معمولي الفاظو نشو کولی چې زما احساسات څنګه چې غــواړم هغسې څرګند کړي، ځکه مې د حال او وضع پــه مرســته خپــل عجــز او انکسار تمثیل کړ او حرکاتو سکناتو مې وښودله چې زه څومره تــر تــاثیر لاندې راغلی یم.

هغه څه چې ښاغلي جلالتماب زما د حال او وضع په هنداره کې ولیــدل نو رحیمانه عواطف یې راوېښ غوندې شول او په طولاني صحبت کې یــې ډېرڅه راته وویل چې ځینې ټکي یې دا دي:

د وطن میني او احساس زه مجبور کړم چې دا درنه وظیفه په دغسې مشکلو حالاتو او شرایطو کې ومنم او د خدمت په مقابل کې سپکې سپورې واورم، په جرایدو او مظاهراتو کې راباندې تورونه ولګول شي او بشري کرامت مې تر پښو لاندې شي.

د افسوس ځای دی چې دلته وچ او لامده یوشان سوځي او خلک پدې نه پوهېږي چې زه په مجلس کې څه وایم او څه رازپېښنهادونه وړاندې کوم څه وکړم زه ښځي یوازې یم او نور تول مې یوې خواته رغړي زه تاغوندې منور اشخاص ښه ګڼم او قلبي علاقه ورسره لرم، اهلیت او لیاقت ته په احترام ګورم مګر ته په خپله هوښیار سړی یې او په نیمه پوهېږې.

زه تاته ډاډ درکوم چې ستاپه کار کې به خپل نهایي کوښښ ونه سپموم، زه ستا په سر جنګ ته هم ولاړیم، ته شل ورځې پس خبر واخله، مګر یو ځل... صاحب او... صاحب هم وګوره.

د ده له حضوره چې مرخص شوم د نورو صاحبانو د لیدو په فکر کې شوم او لوړ جناب ته ورغلم، داځل زه د لویانو له حضور سره لږ غوندې بلد شوی وم او په دوهم نقش کې مې مهارت نور هم زیات شوی و. لویان خدای په لویه ورځ پیدا کړي او یو جنس غوندې خلک دي، ځکه یې کړه وړه خبرې او طرز تفکر ډېر مشابه وي.

دغه اعلي جناب هم زه په خپلو خبرو له ځانه ډېر خوشحاله کړم او خپل نظريې زما په باب ډېر ښه وښود، خو دا يې وفرمايل چې زه بس ستا د کار په باب... صاحب ته وايم ته هغه ته ورشه او ورسره په تماس کې شه (!) خدای به هرڅه اسانه کړي. ده کنايتاً زه په دې پوه کړم چې عقل فعال بل دی او (خورد کلانکار) هم بل څوک دی.

دغه وخت ماته هغه وخت را په ياد شو، چې يوه زيارت ته څو تنه ورغلو او منجور راته وويل: تاسو بايد اول هغه وړوکي زيارت ته ورشئ، چې د لوی زيارت شاته و، ځکه چې لوی صاحب همدغسې ويلي و چې د حاجت خاوندان بايد اول هغه ته ورشي او خپل حاجت د هغه په وسيله له لوی زيارت څخه وغواړي.

دا امر مې هم په ځای کړ او واړه کلانکار ته ورغلم.

په رښتيا چې هغه په سياسي هنر او مهارت کې په نورو مټ اړاوه او زه يې ډېره موده د خوف و رجاء د ياس او اميد ترمنځ په اعراف کې وساتلم.

په دغه موده کې يې زه د فوټبال د توپ په شان يوه بل ته غورځولم او زه هم له ډېرې خوشحالۍ په هوا ګرځيدم، ترڅو چې دوی ستړي شول او زه هم له سرګردانۍ خلاص شوم، مګر په دې پوه نشوم چې کار څوک کوي او دعا چيرته قبليږي.

زما طالع چا تړلي دي او د توبې ور کوم دی؟ دا هم راته معلومه نشوه چې ښاغلي جلالتماب زما په سر له چا سره جنګونه وکړل او په دغه جنګ کې څه تلفات پیښ شول.

پاک خدای دې زما دغه ګناه راعفوه کړي چې زما په سبب د هغې سنګر مات شو او جلالتمابان یوله بله خوابدي شول.

دغه صاحبان چې زه یې په زیارت څو څو ځله مشرف شوم او هر یوه راته خپل نظر ډېر ښه ښوده د نورو لپاره هر یو ټک و پتری وه.

هرچا به ویل فلانکی د هغه صاحب په پېرزوینه او توجه د ولایت یا ریاست خاوند شو او هغه بل معینی او معاونی ته ورسېده.

دا یوازې زه وم چې د ټولو په توجه مدیر یا مامور هم نشوم.

د ملګري خبرې چې دغه حد ته ورسېدې، نو یوه هوښیار سړي ورته وویل:

زیارتونه اکثراً همدغسې وي چې یوه ته مواد ورکوي او بل ته نه.

زیارت ته باید سړی یو شی یوسي چې څه ترېنه راوړي.

چې تش ځې تش به راځې.

زیارتونه نذر غواړي.

څوک چې د زیارت نغري نه تودوي نغری به یې همدغسې سوړ وي.

یوبل سړی چې له اداري سیاست سره اشنا و هغه خبره له بلې خوا راګز کړه او ویې ویل:

زه تاسو ته څه وایم، مګر تاسې به یې هیڅا ته نه وایاست او زما خبرې به ټینګې په غوږ کې نیسئ، هغه موږ له قسمه تېرکړو او بیایې وویل:

د اداري سیاست تقاضا همدغه ده او له نامطلوبو اشخاصو سره همدغسې کوي.

یعنې وزیر په معین لاس پاکوي او معین په وزیر.

دغسې ساده ځوانانو ته هر یو خپل ځان مهربان او خیرخواه معرفي کوي او بل ورته شیخ میر، یعنې مناع الخیر ښیي.

همدغه سیاست دی چې مقام د خپل بام واورې په بل اچوي او قسم قسم خلک اعلی او عالي العال مقام ته بدبینه کوي.

دا خبره هم د یوه سیاستمدار خبره ده ښایي چې دا هم د اداري سیاست په تقاضا منځ ته راغلې وي او څه چل پکې وي چې لیکونکي او اخبار چلوونکي به هم پرې نه پوهېږي، ځکه یې خپروي.[1]

---

[1] ـ افغان جریده، ۱۳۵۱ کال، دغویي ۱۸ نېټه، ۳۵ ګڼه، ۱ـ ۳ مخونه.

اشتباه

کله د اشتباه له مخې داسې هم شوي دي چې د جنګ په محاذ کـې یوه جبهه په بلې باندې غالبه شوې وي، مګر دغــه د فتحــې او غلبــې خبر چې د غالبې جبهې مشرته ورکړل شوی هغه بل راز پوه شوی دی او ګمان یې کړي چې غلبه د جانب مقابل په برخه ده ځکه سم د لاسه تښتېدلی او ګټلی میدان یې بایللی دی.

دا راز تاریخي اشتباه ګــانې بــه بــل وخــت تــه پرېــږدو او سیاســي اشتباهات به هم نه څېړو.

اوس به هغه اشتباه ګانې په ګوته کړو چې لویــانو تــه جزیــي او بــې اهمیته ښکاري او تاریخونه یې هم غالباً نه ثبتوي.

وایي چې یو سړی له ځان سره لګیاو او ویل یې:

په زړه کې رحم او عاطفه نه لري، له ډېرې استغنا چا ته نه ګــوري، د چا په ژړا او فریاد یې زړه نه سوځي.

دومره ظلم او ستم، دومره کبر او غرور، دومره تغافل او بې پروایي له هیچا سره نه ښایي.

زه په څومره امید ورغلم، مګر زما عرض یې وانورېده او زما هیلې یې تر پښو لاندې کړې.

خدای دې هغه ماغوندې کړي چې زما د زړه حال ورمعلوم شي.

عاشق د خپلې معشوقې له لاسه دغه راز شکایتونه کول، مګر مخبر اشتباه وکړه او دغه خبرې یې په سرکار والا پورې مربوطې وګڼلې، ځکه یې د هغه په باب ډېر بد رپوټ حکومت ته وړاندې کړ او په دغسې اشتباه دعشق محجور د سیاسي محبوس په حیث په زندان کې ولوید او ډېر کړاوونه یې وګالل.

تعجب مه کوئ! دغسې اشتباهاتو ډېرخلک د توپ خولې ته ترلي او ډېر کورونه یې وران کړي دي.

وايي چې په تېرو زمانو کې یو جنت مکان، مغفور او مرحوم امیر د منې په ورځو کې په کوم باغ کې ناست وو، د باغ تر شایو لاروی تېرېده او دا بیت یې په لوړ اواز له ځان سره وایه:

ای زاغ درین باغ تماشا چه میکنی
ګل رفت وسبزه رفت تو تنها چه میکنی

دا غړ چې د مبارک غوږ ته ورسیده دا اشتباه پیدا شوه چې لاروی

امیرصاحب په غوږ وهي او د شعر په ژبه ناوړه نسبت کوي، ځکــه یــې هغه د دغه منحوس بیت په ویلو په بیت الاحزان کې بندي کړ.

دا هم وایي چې زړه زمانه کې یو سړي خوب ولیده چې سرې جــامې یې اغوستې دي او په اس سپور دی. د خپل خوب په معنی نه پوهېــده ځکه یې خپلو ملګرو ته وایه.

یوه ملګري یې د خوب تعبیر په دې ډول وکړ چې ته به پادشاه شــې، ځکه چې اس د اقبال نښه ده او سرې جامې سرخ رویي ده.

دا ناوړه خوب او دغه بد تعبیرکوم خبر امیرصاحب ته ورساوه هغه یو قضایي هئیت د دغه لوی جرم او ستر خیانت لپاره وټاکه چې په نتیجه کې خوب لیدونکی ته د اعدام جزا تعین شوه.

که چېرې هغه وخت د خوب په تعبیر او تفسیر کې معبر اشــتباه نــه وای کړی او دغه غلط تعبیر منځته نه وای راغلی خوب لیــدونکی بــه ولې وژل کېده.

که معبر ویلی وای چې ســرې جــامې د شــهادت علامــه ده او پــه اس سپریدل د سرکار سپاهي کېدل دي نه به دا خبره کوم ځای ته رســېدلې وه او نه به ورته قضایي مجلس ټاکل شوی و.

څنګه چې معبر د خوب په تعبیر کې اشتباه وکړه قضائیه هئیت هم پـه خپل قضاوت کې له اشتباه سره مخامخ شو. مقصد دا نه دی چې د اعــدام جزا درنه او سنګینه ده.

د دغسې لوی جرم په مقابل کې ښایي چې دا جزا ډېره خفیفه وي.

د قاضیانو اشتباه دا وه چې په خوب کې سرې جامې اغوستل او پــه اس سپرېدل جرم نه دی حتی په ویښه هم هغه کار جرم نه ګڼل کېږي.

اصلي جرم هغه غلط او ناوړه تعبیر و چې سرې جامې اغوستل او په اس سپرېدل یې پادشاهي وګڼله او سړی یې د توپ خولې ته وتاړه. قاضــیانو د دې پرځای چې معبرته سزا ورکړي د خوب خاوند یې په جزا محکوم کړ او د مجرم په تشخیص کې یې اشتباه وکړه.

اشتباه که هر څنګه وي او په هر ځای کې وي د عفو وړ ده.

خدای دې سړی بې له اشتباه ګناه څخه ساتي.

هغه څوک چې اشتباه نه کوي او ګناه کوي لویه خطا کوي.[1]

[1] ـ افغان جریده، ۱۳۵۱ کال، دتلې د ۱۰ نېټې ګڼه ۱ مخ.

خان او بډای

نه پوهېږم چې اصلي نوم یې څه و، مګر خلکو عمرا ناصر باله.

زموږ په علاقه کې ده غوندې بل بډای نه و.

هرچابه ویل چې د قارون سر یې ګرولی دی.

ده به خپلې پیسې په ګرویو او سودونو بندولې او بیا به یې د فصل په وخت کې د ګټې بې حسابه غلې راټولولې.

خلک ورته محتاج و، مګر هر چا ورته په درانه نظر نه کتل.

هغه وخت سود خواره خلکو بد ګڼل او هر چاته سپک ښکارېدل.

دا متل به زښت ډېراورېدل کېده چې هندو پیسې ګټــې او پښــتون کیسې ګټي.

د دنیا مال ته به خلکو د هندو ږیره ویلې.

عمرا ناصر که فقیر نه و، نو حقیر خو هرګوره و.

دی بډای و مګر خان نه و او بې پیسو یې نور څه نه درلودل.

جاه وجلال، وقار او اعتبار ؤ، د اولــس مشــرتوب د اولــس لــه خــان ښاغلي کریم خان سره و عمرا هم د خان تر حمایت لاندې ژوند کاوه او د خان تابع و.

دا ځکه چې خان د ستر خان درلود، حجرې او مهمانخانې یې لرلــې، نوکران او مزدوران یې په مخکې ګرځېدل چې تنخــا او ډوډۍ بــه یــې ورکوله.

خان به خیراتونه کول، بخششونه او انعامونه به یې ورکول او له خوار و غریب سره به یې مرسته هم کوله.

د عمران شونډې به هم د خان په کاسه غوړېدې او په خپل کور کــې به یې خوله نه خوړېده.

نه یې په نس خوړله نه یې په تن لګوله.

هغه خپل حساب زیاتاوه او مره یې پوره کوله.

ده خپل نوم ښه کاوه او شان و شوکت یې ساته. لنــډه دا چــې هغــه حریص او دی کریم و.

خاني د خلکو په نظر کې معززه او محترمه وه.

بډایي لکه ډمه که هر څومره ښایسته وه هغومره بدنامه هم وه.

یو هندو هم بډای کېدای او سپېڅ کېدای شو، مګرخان کېدی نشو.

مشري او واکمني له خانۍ سره تړلې وه.

له بډای سره له پیسو پرته نورڅه نه وو، که و نو هغه وېره وه.

داحال په مرور د زمان ورو ورو بدل شو.

خان د خانۍ خوی او عادت هېرکړ.

دی هم په پیسو مین شو او حرص پرې غلبه وکړه، اوس خان هغه خان نه دی چې پرون و.

اوس د خان سترګې پیسو ته وړې دي او همدغسې قبلې ته یې سر په سجده ایښی دی.

دی اوس زر نه خاورې کوي، بلکې د زرو د پاره خپل ځان او نوم خاورې کوي.

د رحمان بابا دا بیت ده ته بېهوده او بې معنی ښکاري چې وایي:

دا هنردی چې خاورې څوک سره زرکا
چې زر خاورې کړي رحمانه هنر دادی

د پروني خان زوی نن تاجر او قاچاقبر دی.

هغه سودونه چې عمرا خوړل اوس یې دی خوري او لوی سیټ ورنه جوړ شوي دي.

دی اوس سره او سپین لعل و جواهر ډېر لري، مګر هغه پخوانی جوهر، وقار او جلال نه لري.

خاني چې حامله شوه بډایي ترېنه وزیږېده.

بډایي به هر څه لري، مګر په خلکو کې محبوبیت نه لري.

خواران او غریبان که له ناکامه د بډایانو نوکري او مزدوري کــوي لــه بډایانو سره ډېره سخته دښمني هم کوي.

داسې دښمني چې پخلاکېده پکې نشته.

خان که بډای او منفور شو خیر دی.

خدای دې حاکم او حکومت له دغه حاله ساتي.

حاکمانو ته نه ښایي چې بډایان شي او خپله شخصي سرمایه زیاتــه کړي.

د ولس مشران او زمامداران که د خلکو خدمتګاران کېدای نشي، نو اقلاً باید خانان شي نه هغه سیټان او بډایان چې کرکړې دلته وهــي او هګۍ لرې مو له مخه په کوم بل ځای کې اچوي.»[1]

---

[1] ـ کابل مجله، ۱۳۵۱ کال، تله، ۷ ګڼه.

اولس جريده

څنګه حاکم ؟ رښتیاوایم

زه دلته نه وم بل چېرته وم، هلته خلک بل راز وو، کارونــه بــل رازو، کورونه بل رازو، هلته ما هغه څه ولیدل چې تاسې به نه وي لیدلي هغه څه مې واورېدل چې تاسې به نه وي اورېــدلي هلتــه چــا پســونه نــه حلالول، مګر د انسانانو ونډې به یې کله کله کوله زمــا څوومــه ورځ وه چې یو ښکلی زلمی په رڼا ورځ دڅو تنو په مخ کې چــا وواژه مګــر دا د ظلم واقعه دومره عادي او معمولي تېره شوه چې لوی حاکم خــو پــرې خبر هم نه شو، وړوکې حاکم خبر شو خو ورته رانه غی، دتحقیق د پاره یې دوه تنه راولېږل، په ولس کې هم څو تنه پیدا شول، چې قاتــل یــې وښوده او حقه شاهدي یې پټه نه کړه.

مګر د کلي خان او ملــک د قاتــل لــه پــلاره (پــنځلس) زره روپــۍ واخیستې او له وایمه، وایم چې په حاکم په قاضي پــه چــا او چــا یــې وویشلې، څه دوی وخوړې او څــه نــورو، دوه زره پکــې د مــړي پــلار واخېستې او په محکمه کې یې مجاني ابرا وکړه، ځکه چې نور تږول پــه بله خوا وو او د ده له لاسه یوازې څه نه کیدل، مقتول له خپل پــلاره د نورو زیات سکنی و، ځکه هغوی خونبها زیاته واخیستله په قاتل باندې یو کال قید وخوت، مګر پلار یې په یوه او بــل پســې ګرځېــده چــې دا

بېگناه بندي خلاص کړي، دا واقعه خــو مــو واورېــده اوس بلــه واورئ زمونږ په کلي کې داسې خبرې ډېرې دي هغه بله ورځ له مــلا صــاحب سره ناست وم یو سړی راغی چې د خدای په لحاظ په حــاکم یــو خــط راکړه چې نور مو ونه ربړوي، زما زوی سیند وړی په خپل اجل مــړ دی، مگر حاکم وایي چې چا وژلی او تاسې قاتل پټوئ، ځکه مــو پــه وهلــو قایلوم، دغه دی اوس یې زه او زما کــډه غوښــتي یــو، دا خبــره ماتــه عجیبه غوندې ښکاره شوه او د حاکم صاحب په عقــل و تمیــز خنــدا راغله وروسته چا وویل چې په رښتیا د ده زوی چا وژلی او پــه ســیند کې یې غورځولي دی، مگر پلار یې پوهېږي چې څه مې لــه لاســه نــه کېږي، نو ولې ځانته دښمني زیاتوم دا راز خبرې ډېرې دي زه ټولې نــه کوم او له مړو نه تېرېږم ژوندو ته راځم.

یوه ورځ یو زلمی راسره ملگری شو ما له ده نه پوښتنه وکړه چې څه کار کوې ده د خپلې پرېشانی کیسه داسې شروع کړه:

مونږه دېرش خلوېښت جریبه پټی درلــود نــور ټــول رانــه ظالمــانو واخیست اوس دوه جریبه را پاتې دی په دې کې هم موږ څوک په قراره نه پرېږدي پلانکی صاحب وایي ستاسو په تره مې شپږزره روپــۍ دي او درې نیم زره یې سود کېږي، ځکه مې ورور دا درې میاشتې وشوې چې بندي دی. ما وویل کوم شرعي سند په منځ کې شته ویل یې نــه، خــو وایي چې عرفي سند لرمه، زمونږ تره که څه هم مړدی او حقیقت راتــه نه دی معلوم، مگر که هماغه شپږزره واخلي او له سود نه تېرشي وربه

یې کړم ما تعجب کاوه چې څنګه حقوقي دعوه کې یو سړی بې له شرعي سنده درې میاشتې بندي کېږي هغه زما تعجب رفع نه کړ، بلکې نور یې هم زیات کړ او ویې ویل کله چې کوم مشر سړی راځي او محب ګوري حاکم زما ورور له پهره دار سره چېرته لېږي لېږي او بیا یې بېګا ته بیرته په زندان کې اچوي، زموږ په بندي خانو کې که دغسې د غلا بندیان شته چې بې له رسمیته په محبس کې پراته دي ځینې داسې رسمي بندیان هم شته چې د ورځې په زندان کې وي او د شپې کورته ځي دا افراط او تفریط چې یو نوم یې نه اخلم او حقیقت ته د کیسې رنګ ورکوم.

هم دغومره ده زموږ مطبوعاتي ازادي او له دېنه پورته خپله دیموکراسي اجازه نه کوي.[1]

---

(1) ـ ولس جریده، ۱۳۳۰ کال دسرطان ۱۸ نیټه، ٤ ګڼه، ۱ـ۲ مخونه.
دامطلب داستاد الفت په مستعار نامه (محتاط) نشرشوی دی.

فکر او کار

په موږ کې ډېر لږ خلک شته چې هم فکرکوي هم کار کوي او اکثــره داسې دي چې کار کوي فکر نه کوي چې فکر کــوي کــار نــه کــوي. د همدې له امله زموږ اکثره کارونه خراب دي او یوه سمه صحیح نتیجــه نشو اخیستلای.

زموږ دا عادت دی چې یو کار په داسې پیمانه شروع کوو چې زمــوږ له توان او استعداد سره تناسب نه لري، وسایل او اســباب یــې نــه وي موجود، لاره او طریقه یې نه وي معلومه، موانع و مشــکلات مونــه وي سنجولي او ډېر وروسته پوه سو چې زموږ پدې فکر کــې غلطــي وه، د قرغې بند، دلته بند سرک ته د بخارا نهــر او دا راز نــور کارونــه د دې خبرې شواهد دي.

موږ ډېر ځله له خپل معارف څخه شکایت کوو او وایو چې د ۱۲ صنف په اطلایو کې داسې کسان شته چې املا یې غلطه ده او بې سواده پاتې دي، مګر په جواب کې اورو چې موږ دومره ډېر صحیح او لایق معلمین نه لرو چې ټولو مکتبونو ته ورسیږي او تعلیمات صحیح شي.

دومره پیسې هم په بودیجه کې نشته چې ټولو شاګردانو ته کتابونــه او تعلیمي وسایل مهیا شي. که موږ دا ومنو چې دغه عذرونــه صــحیح دي او صحیح معلمین نشته نــو بایــد وزرات معــارف لــه ابتــدا څخــه

هماغومره مکتبونه تاسیس کړي وای چې لایق او صــحیح معلمــین او کتابونه پیداکیدل او پالنه یې ممکنه وه، مګر دا مکتبونه باید پــه یــوه ښار او په یوه ولایت کې نه وای، بلکې پــه ټــول افغانســتان کــې وای وروسته چې هرڅومره وسایل او اسباب زیاتېــدلای هغــومره بــه یــې مکتبونه هم زیاتول او تناسب مراعات به یې کاوه که چېــرې دوی اوس هم شل مکتبه په صحیح صورت اداره کولای شــي او ســل مکتبونــه تاسیسوي زماخو ګمان دی چې ډېره لویه سهوه کوي، ځکــه چــې لــه هغسې شلو مکتبونو نه سل تنه پوهان راوتلی شي، مګر لــه دغســې سلو مکتبونو نه شل تنه هم لایق کسان نه راوځي زموږ دغسې کارونه داسې مثال لري لکه چې سړی یوه ژرنده اوبه لري او دوه ژرندې ورتــه ږدي، نو په تنیجه کې یا دواړه ودرېږي یا خو داسې ګرځي چې د یــوې ژرندې کار نه شي ورکولی، مګر ژرنده ګــړی دوه کــوټې دوی ژرنــدې، پلونه او ناوې یو په دوه تهیه کېږي او له ګټې یې تاوان ډېــر وي فایــده یې دا ده چې خلک وایي چې فلانکی خان دوه ژرندې او ژرنــده ګــړي لري زموږ تشکیلات همدا منشا لري د یوه سړي کار ته څلور تنه نیسو، د یوه مدیریت وړ کار ته ریاست تشکیلوو.(۱)

(۱) ـ اولس جریده ۱۳۲۰ کل، داسد ۸ نیټه، ۷ ګڼه، ۱ او ٦ مخ.

وطن

یوماشوم په خپل کور کې خارپوښې کوي او لکه د مرغۍ بچی په خپله ځاله کې اوسي د هغه وطن ډېر وړوکی او ډېر محبوب دی.

د هغه د کورغولی چې هرڅومره وي وطن یې هم هغومره دی چې نه پکې غر شته نه سیند، نه ښار او نه ډېر خلک وروسته چې هغه ماشوم لویېږي او غټېږي وطن یې هم په همغه اندازه وسعت پیداکوي او علاقه یې زیاتېږي.

د ده علاقه اول له خپل کلي، بیا له ښار او ورپسې له سمت او ولایت سره پیدا کېږي او چې دغه ابتدایي مراحل طی کړي، نو بیا د خپلې پوهې او اجتماعي تربیې په اندازه د وطن مفهوم او معنی سره اشناشي، یعنې څومره چې پوهه زیاته شي او انسان عقلي رشد او بلوغ ته ورسېږي هغومره یې فکر انکشاف کوي او علاقه یې له وطن سره زیاتېږي بالعکس څومره چې یوسړی له علم او له پوهې څخه لرې پاتی شي او لکه کشمیر اکا په ټول عمر کې له لغمان او سره رود ته نه وي تللی د هغه وطن یوازې لغمان دی او اسمان یې هم همغه دی چې په لغمان کې لیده شي.

دغه شان سپین ږیری هم له ماشوم نه کم نه دی او په ډېر تنګ او محدود وطن کې اوسیږي کشمیراکا خو دیرش کاله پخوا مړ شوي دی،

مګر ما څلور کاله پخوا په مشرقي کې یو حاکم ولید چې په خپله هــم د همدغه ولایت سړی و.

ده ویل په خپل وطن کې حکومت ښه نه دی او سړی ښه اجرا ات نــه شي کولی.

زه پدې خبره خپه نشوم چې حکمران صاحب ولــې یــوازې مشــرقي خپل وطن ګڼي او د افغانستان نور ولایات ورته پردی وطن معلومېږي یــا ولې دغه سړی له دومره لږې پوهې سره دغومره لوېې رتبې ته رســیدلی دی؟ بلکې زه ډېرخوښ شوم چې حکمران صاحب یوازې خپلــه علاقــه وطن نه ګڼي، بلکې ټول ولایت ورته خپــل وطــن ښــکاره کېــږي او لــه کشمیر اکا نه د ده وطن لوی او پراخه دی په دېرش کــالو کــې دغــومره عرفاني ترقي زمونږ لپاره بس ده او په ډېرې خوشحالۍ ارزي.

ځینې کسان به وایې چې د یوه حکمران او یوه دهقان مقایسه صحیح نه ده دهقانان به اوس هم یوازې سره رود یا لغمان ته وطن وایي او بــس، مګر زه دا خبره نه کوم او پدې ښه پوهېږم چې رتبې د پوهې او عقل پــه حساب نه دي ویشل شوي ډېر خلک شته چې رتبې لري یــا یــې رتبــې مړې دي، مګر پاک خدای ډېر عقل او زیاته پوهه ورکړې ده او یو بل چې د رتبې له برکته په تېز رفتار موټر کې ګرځــي لــه عقلــه پیــاده دی، نــو کیدای شي چې نن یو دهقان د وطن په معنی پوه شوی وي او یو حــاکم لانه وي پوه شوی او اوس هم په پردي وطن او اجنبي ملک کې حــاکمي

غواړي، موږ باید په ظواهرو ونه غولېږو او په رتبو یا جامو تېر نه وځو، ډېر خلک شته چې د ماموریت نوې خولۍ یې په سر کړې ده، مګر په سر کې یې څه نشته. د ډېرو اشخاصو پګړۍ او خولۍ زړې دي مګر په سر کې یې نوي او تازه فکرونه شته.

له موضوع نه لږ غونډې هغه خوا ولاړم، مګر ژر ملتفت شـــوم او بیرتـــه خپل مطلب ته راګرځم.

د وطن په معنی باندې پوهېدل علم او پوهه غواړي او لـــه وطـــن ســـره عشق او علاقه پیداکول اجتماعي رشد او بلوغ ته ضرورت لري.

وطن یوه کور ته ویل کېږي په یوه کلي بانـــدې د وطـــن نـــوم ایښـــودل مناسب نه دي، یوه ښار یا ولایت ته وطن ویل د خندا وړ معلـــومېږي پـــه یوه وطن کې ډېر کلي، ډېر ښارونه، ډېر ولایتونه موجود دي او راز راز هوا په کې وي.

ځینې ځایونه ډېر تاوده، ځینې ډېر ســـاړه، ځینـــې معتـــدل وي وطـــن وړوکی کور یا کلی نه دی، بلکې ډېر لوی او ستر کور دی او لـــوی خلـــک یې لوی ګڼي د ماشومانو او ناپوهانو په نظر کې البتـــه وړوکـــی راځـــي او یوازې همدوی پکې ځایېږي.

یو کابلی، ننګرهاری، جنوبي وال، کندهاری، فراه وال، هراتـــی، میمنـــه وال، مزاری، بدخشی، بغلانی په یوه کور، په یوه کلي په یوه ښـــار او یـــوه ولایت کې نه دي، مګر په یوه وطن کې دي او د یوه وطن دي.

د دغه وطن نوم افغانستان دی چې په ټولو یو شان حق او ټـــول پکـــې یو شان حق لري، د وطن په سیوري کې ټول ځایېږي او د وطن په اوبو د ټولو تنده ماتیږي وطن د ټولو دی، په ټولو حق لـــري او ټـــول پکـــې حـــق لري.(۱)

(۱) ـ اولس جریده، ۱۳۳۰ کال، دسنبلي ۲٦ـ ۲۷ نېټې ګڼه، ۱ـ۲ مخونه.

ملت

زه غواړم دملت په معنی باندې هغه څوک پوه کړم چې په کتابي خبرو باندې نه پوهېږي او پوهول یې ګران کار دی د یوه وطن ټولو خلکو ته چې دیوه پادشاه رعیت وي ملت ویل، یعنې څومره خیلونه او قامونه چې افغانستان کې دي دا ټول یو ملت دی او په یوه نامه یادېږي چې هغه نوم افغان یعنی پښتون دی.

تر دې نامه لاندې لکه چې خوګیاڼي، شینواري، مهمند، سلیمانخیل، تره کي، اندړ، ځاځي، احمدزي، بارکزي، غلجي او دراني ټول راځي دغه شان ازبک، ترکمن، هزاره، نورستاني،تاجک او نورپه دغه نامه کې شریک دي او ټولوته افغان ویل کېږي. د افغانستان ټول خلک په هره ژبه چې خبرې کوي او هر رنګه کالي چې اغوندي څادرونه لري او که چینې څپلۍ په پښوکوي که پنې یاموزې کندهارۍ وي که کابلۍ، ننګرهارۍ وي که هراتۍ، دمزار وي که دمیمنې دجنوبي وي که دشمالي دا ټول یودي او یو ملت ورته ویل کېږي چې نوم یې افغان دی.

دا نور نومونه چې د افغانستان بیلابېل قومونه او خېلونه یې لري لکه بارکزي، اڅکزي، منګل، ځدران، دېګان، ایماق او نور داسې مثال لري لکه دیوه سړي لاس، پښه، خوله، پوزه،سترګه،غوږ، زړه او نور غړي چې ډېر نومونه لري، مګر د سړي نوم یودی چې احمدیا محمود ورته وایي،

نو څنګه چې یو وجود په دغو ډېـرو نومونـو بانـدې نـه دوه کېـږي او یوسړی سره له دې د دوه لاسونه، دوه پښې، دوه سترګې، دوه غوږونه لري یو تن بلل کېږي یو ملت هم که څومره قامونه پکـې وي لکـه یـو وجود او یو تن باله شي او اصلي نوم یې یو دی.

هماغه شان چې یو وطن څو قسمه هوا لري او یوځای یې بـل ځـای غوندې نه وي یو ملت هم څو قسمه خلک لري چـې څـوک یـو راز او څوک بل راز معلومېږي، هغه څوک چې د ملت په معنی پوهېږي هغـه ته دا معلومه ده چې له دغو خېلونو او قامونو نه پورته یو بل نوم شـته چې ټول قامونه پکې شریک دي او ډېره لویه لمن لري.

څنګه چې له سیندو څخه ویالې او له ویالو نه لښتي بېلېږي څنګـه چې په یوه ونه کې شاخونه او په یوه شاخ کې څانګې وي دغسـې پـه یوه ملت کې قامونه په یوه قام کې کندې او تپې شته د سیندونو، ویالو او لښتیو مثال لري، نو کندې یا تپې به بېلې وې، مګر قام به یو له بلـه بیل وي، خو ملت به بېل نه وي.

وګورئ د پښتنو څومره ډېر قامونه د غلجي یا دراني په نامه یادېږي، مګر غلجي او دراني دواړه بیا پښتون او افغان پـه نامـه بلـل کېـږي د افغانستان ټول اوسېدونکي باید په دې خبره باندې پوره وپوهېږي چې دیوه ملت خلک ټول یوشان ورونه دي او پښتون و فارسي وان، سـني

او شعیه غلجي او دراني، هراتي، ننګرهاري، کندهاري، مزاري په دغو بېلوبېلو نومونو له بله نه بېلېږي.

موږ په خپل وطن کې ډېرې کورنۍ وینو چې څه یوه ژبه کوي او څه بله یو ورور چې په کابل کې اوسېدلی دی هغه فارسي وایي او بل ورور چې په ننګرهار کې اوسي هغه پښتو وایي، مګر دواړه ورونه دي او هریو هغه بل خپل ورور ګڼي په یوه کور کې داسې وروړنه او خویندې هم شته چې پلار یې پښتو او مور یې فارسي وایي یا یې مور په پښتو او پلار په فارسي خبرې کوي.

داسې کورونه هم شه چې یو مسلمان خاوند او یوه نامسلمان مېرمن یکې ژوند کوي او دواړه دیوه اولاد مور پلار بلل کېږي، نو هرکله چې یو مسلمان او یو نامسلمانه چې په ژبه په دین په وطن او نسل کې بېل دي په یوه کاله کې خوږ ژوند کولای شي، نو په یوه لوی وطن کې به ولې سني او شعیه، پښتون او بل دیوه ملت په شان نشي اوسېدلی.[1]

[1] - اولس جریده، ۱۳۳۰ کال، دمیزان ۱۳ ـ ۱٤ ګڼه ۱ـ ۲ مخونه.

حقیقي غل

په رڼا ورځ یې د ډېرو خلکو په مخکې ډېرڅه له موږ نه پټ کړه، ستا خوښه چې غل ورته وایې که نه!

زه خویې غل بولم.

هو! غل دی مګر دپولیسانو په نظرکې نه.

د دې غله لاس قاضي او مفتي نه پرېکوي.

هېڅوک دا غل نه نیسي او نه یې بندي کوي.

د دې غله په ږیره خلی نشته.

ده ډېرڅه له موږ نه پټ کړي دي او ډېر زیان یې را اړولی دی ده له موږ نه سره و سپین نه دي پټ کړي.

دی ډېر لوی غل دی.

د ده غلا ډېره لویه اوستره غلا ده.

دی مال نه پټوي.

د ده غلاته په عادي نظرمه ګورئ!

دی زموږ پیسې نه پټوي.

ده ته د مال او د پیسو غل نه شو ویلای.

دی موږ نه خپل ځان او خپل بد بد کارونه پټوي.

دی خپل حقیقت او ماهیت پټوي.

ځان او حقیقت پټول ډېره لویه او ستره غلاده دا غلا د یــوه ملــت او مملکت کور ورانوي او ملکونه بربادوي.

په سترګو ننوځي.

له سترګو سره دښمني لري.

هو! دا غل له سترګو نه رانجه نه پټوي، سترګې پټې دي له مــونږ نــه ډېر حقیقت پټوي او د حقیقت غل دی، ده ته باید حقیقي غل ووایو.[1]

[1] ـ پښتو نثرونه ۱۳۵۰ کال، ۷۹ ـ ۸۰ مخونه.

بندیوانه

ما ستا بندیان ولیدل، ستا زندان هماغه شان له خاینانو او مجرمانو نه ډک دی.

ستاپه زندان کې ډېر رشوت خواره او د خیانت خاوندان واچول شول، مگر رشوتونه او خیانتونه ورک نه شول.

په هېواد کې ورځ په ورځ د دوی ډله زیاتېږي.

په دوایرو کې د رشوت بازار هماغسې تود دی او اجراات خراب دي.

اصول او قوانین که هرڅومره سختې سزاگانې تعین کړي جرایم نه ورکېږي.

اوس څه بله چاره او بل فکر په کار دی.

د مملکت درد په دغو سزاگانو دوانه شو.

وهل، ټکول، بندیانول او وژل بې تاثیره شول. خلک په دغو عذابونو او تکلیفونو عادي شول او د زندان وېره له سترگو لاړه،

اوس بل علاج وکړه او بله چاره وسنجوه!

زندان او بندیتوب موږ اصلاح نه کړو.

حبس او توقیف موږ له بدو کارونو له خیانتونو، له رشوتونو او غفلتونو راونه گرځولو.

راشه! چې زه او ته په دې باب کې غور وکړو او د اصلاحاتو لپاره يې موثر علاج پيداکړو.

ماپه دې فکر کې ډېرې شپې سبا کړي او د حل لاره مې موندلې ده که زما منې راشه !

هغه بې ګناه بندي چې په هغه توره کوټه کې پروت دی خوشې کړه او له زندانه يې راوباسه!

که هغه ازاد شي دغه ټول مجرمين او خاينين به که خدای کول بې بندي توبه په سمه لاره روان کړي او کارونه به ښه شي.

ته نه پرېږدې او په توره شپه کې د کار نقص او عيب موندلی شې.

د هغه ديد او نظر ډېر تېز دی او خيانت ترې نه ډېر په ويره کې دی د هغه ازادي د علم، د ترقي او د فکر د پالنې د پاره ډېره ضروري ده.

راشه ! دغه بې ګناه بندي د خدای لپاره او د مملکت د خير او بهبود لپاره ازاد کړه.

که ته هغه نه پرېږدې زه حاضريم چې د هغه په عوض زندان قبول کړم او زنداني شم.

زه پوهېږم چې ترڅو ليکونکي او شاعران (هغه چې نقادان دي او متملقين نه دي) زندان قبول نه کړي او د مجرمينو په ځای دوی په جېلخانو کې ونه لوېږي يومملکت ښه ورځ نه شي ليدلی، دا د ليکوالو وظيفه ده چې زندان ته ننوځي او د ده بندي راوباسي.

که په یوه مملکت کې حق او حقیقت مختنق وي او څوک څه نه شي ویلی. که انتقاد او رښتیا ویل لکه یو مجرم او خاین په زنــدان کــې وي هلته عدالت او دیموکراسي هېڅ نه شي راتلی او سعادت لکه وحشــي مرغه له هغه ملکه تښتي.

هغه خاموشه فضا او تاریک محیط چې د حق ویلو ګنګوســې پکــې څوک نه اوري او د حقیقت رڼا د وړو کې هومره لیدله کېږي دجنایتونو او د خیانتونو لپاره ډېر مساعد معلومېږي او د فاسد عناصــر ډېــر ښــه پالي.

که زندانونه هرڅومره لوی او پراخ شي مملکت به زندان شــي، مګــر ودان به نه شي ځکه چې وداني بې له حق ویلو او انتقــاد کولــو هــېڅ امکان نه لري، ترڅو چې فکر ازاد نه شي او انتقاد ازادي پیدا نه کړي د دې خلکو ښه کیدل او په سمه لاره روانیدل محال معلومېږي.

انتقاد د بشریت ډېر لوی مصلح او صحیح رهنما دی.

کوم عقل، کوم منطق، قانون، کوم دین او مذهب دی په مجرمینو کم قبول کړی او په زندان کې یې اچولی دی؟ که انتقاد کول او حق ویل په دنیا کې نه وي دا دنیا ډېره ژر ورانېږي حق او باطل ګډېږي.

د ښو او بدو تمیز له منځه ځي. په ملک او وطن باندې داســې تیــاره راځي چې خاین او صادق نه پېژندل کېږي، ظلم د عدالت ځای نیســي او له انسانانو نه ځناور جوړېږي.

بندیوانه!

هغه وخت، چې مځکه وه او انسان په کې نه و.

هغه وخت چې حیواني ژوند لکه چینجي په تورو ختو او اوبو کې ډوب و، ونو او بوټو د ژوند ورمې ته انتظار درلود.

هغه وخت چې پاک خدای(ج) د انسان د پیدایښت اراده وکړه او د اسمان پرښتې یې خبرې کړې هغوی د لوی خدای په حضور کې په ډېرجرئت ووې.

ته هغه څوک پیداکوې چې په ځمکه کې فساد کوي او وینې تویوي د انتقاد تاریخچه له همدغه وخت نه شروع کېږي.

پرښتې سره له خپل لږ علمه د خپل مالک او خالق په کړو کې خبرې کوي...

هغه وخت چې انسانان پیداشول او له انسانانو نه فرعونیان جوړشول حضرت موسی(ع) له یوې امسا سره د فرعون په مقابل کې ودرېد او د ده په کارونو او لویو دعوو یې انتقاد کاوه. فرعون د خدایی دعوه وکړای شوه، مګر د انتقاد مخه یې ونه شوای نیولی او حق ویل ازاد و. [1]

[1] ـ پښتو نثرونه، ۱۳۳۵ کال، ۹۹ـ ۱۰۲ مخونه.

اصلاح ورځپاڼه

ملي ناموس

نن د هر ملت په نظر کې خپل ملي استقلال د یوه ډېر لـوی نـاموس حیثیت لري او له دېنه لوی افتخار بل نه شته.

د دغه مقصد لپاره خلک سرونه ورکوي، مالونه او اولادونه قربانوي او بې استقلاله ژوند ډېر لوی ذلت ګڼي.

که چېرې ملي احساس او ملي شعور په ډېرقــوت موجــود نــه وای د استقلال قیمت به ډېر لږ او د دنیا لویې امپراتــوری بــه نــه ړنګېــدې، استعمار به دغسې بده قیافه نه درلــوده او یــو ملــت بــه دبــل ملــت ترسیوري لاندې خوشحال و.

دغه ملي جشنونه چې هر مستقل ملت یې د خپل استقلال پــه یــاد کوي او په ډېر قدر ورته ګوري د ملیت تجلیل او احترام پکې پروت دی

او همدغه معنی لري چې یو ملت د بل ملت حاکمیت په ځان نــه شــي منلی.

موږ باید پدې خبره ډېر فکر وکړو چې ملي استقلال د ملي احســاس او شعور محصول دی.

هره څومره چې دغه حس قوي وي هغومره به زمــوږ اســتقلال هــم قوي وي.

د استقلال ساتنه د ملت قوي جذبې ته ډېر شدید ضرورت لــري کــه دغه احساس په یوه ملت کې کمزوري شي هغه د استقلال پــه قــدر او قیمت نشي پوهېدلی او د همدغسې ناپوهۍ په وجه دغه لــوی نعمــت ساتلی هم نه شي.

موږ باید خپل امتیازات ملي شعور او ملي احساس ډېر ټینګ وســاتو او د خپل استقلال تقویه ور پورې مربوطه ګڼو.[1]

[1] - اصلاح ورځپاڼه، کابل ۱۲٤۰ کال دسنبلې (٥) نېټه ۱۰ ګڼه.

نوې رڼا

پښتون د ملت نوم دی
د قام نوم نه دی

د لیکوالو اول کاردا دی چې لغات او کلمات په ځای استعمال کړي او د معنې ډېر لحاظ وساتي.

څوک چې دغه کارنه شي کولی هغه ته ادیب ویل بې ادبي ده. یوه ورځ د ادیبانو په یوه ټولنه کې چا پوښتنه وکړه چې خوټېدلې اوبه، ایشېدلې اوبه، سړې اوبه، تودې اوبه او ترمې اوبه کومې کومې دي؟ یوه ادیب په دې باب کې دومره خبرې وکړې چې یوه مقاله ترې جوړېږي. دغه شان لغوي تدقیق د ژبې د پوهانو او لیکوالو کاردی، نو خلک له دغومره دقت او تدقیق نه بې برخې دي. له عوامو نه اورو چې بې اسرافي ښه نه ده، مګر غرض یې دا وي چې اسراف ښه نه دی.

دوی کاتب او سرکاتب په فرق لا ښه نه دي پوه شوي او د هر چا چې توره پخه په سر وه میرزا صاحب ورته وایي د امیانو په نظر کې دځوان او زلمي، د زاړه او بوډا د اخند او ملا فرق نشته، دوی ډېر ځله چنچڼې ته مرغۍ وایي او مویز مېوه بولي، ډېر خلک شته چې ډوډۍ ته غله ووایي او جوار یا غنم دانې بولي د عام او خاص د کلمې او جزیي فرق

کول د پوهانو او هوښیارانو کار دی. که بل څوک وي خو خیر، مګر که لیکونکي او پوهان د کابل او خورد کابل فرق ونه کړي او پښتون لکه ځاځی یا احمدزی د قام نوم وګڼي له دېنه لویه غلطي بله نشته، د ادب او پوهې په جهان کې دغه راز سهوه او دغه شان اشتباه لویه ګناه ده چې څوک یې نشي عفو کولی. ماته داسې برېښي چې ځینې لیکوال او پوهان پښتون هم لکه ازبک، ترکمن، هزاره له څوقومونو نه یو قام حسابوي قام د ملت په معني نه، بلکې په هغه خاصه معني چې د تنګ نظرو په نظر کې جلوه کوي، هغه چې د ملتو ټولنې ته مجلس اقوام وايي او قام د ملت په معني استعمالوي نور خلک دي، موږ نه یو دلته قام د مفهوم او معنی په لحاظ ډېروړوکی دی چې په متې له قبیلې نه لږ غوندې لوی معلومېږي.

ځنې بېل بېل قومونو ګڼي، سره له دې چې دواړه خېلونه د یوه قام یعنې احمدزي څانګي دي او د دوه ورونو مثال لري که موږ د خپلو خلکو معتدل ذهنیت او متوسط نظر په نظرکې ونیسو، نو قام باید له دغسې خېلونو نه پورته وګڼو او ټول احمدزي له جبارخېلو او معروف خېلو سره یو قام وبولو، دغسې قامونه چې مختلف خېلونه پکې ځایېږي پښتنو کې ډېر زیات دي چې زه ټول نشم شمېرلی، مګر داکولی شم چې هغه ډېر مشهور او لوی قامونه یو څه تاسو ته معرفي کړم لکه: مومند، ساپي، اپرېدي، اورکزي، یوسفزي، خټک، وزیر، مسعود، شینواري، خوګیاني، بارکزي، پوپلزي، الکوزي، نورزي، علي

زي، کاکړ، اڅکزي، ماموند، سالارزي، وردګ، سلیمان خېل، وتمانخېل ځاځي، منګل، ځدراڼ، بنګښ، دوړ، اندړ، خروټي، ناصر، تره کي، توري، احمدزي، توخي، هوتک ځیني نور واړه قامونه چې زما په تخمین په افغانستان او پښتونستان کې له سلونه زیات نومونه لري هغه اوس پربېږدم او یوازې د دغو ذکر شوو قامونو په باب وایم چې دغه هر قام د تعداد او نفوسو په لحاظ په زرګونو او لکونو کورونه لري او په ډېرو ځانګو او ښاخونو وېشل کېږي او ډېرې پښې ترېنه بېلې شوې دي. اپرېدي چې ما دلته یو قام وګاڼه هغوي ځانونه ډېر قامونه ګڼي چې (زخه خېل، قمبرخېل، کوکي، اکاخېل، ملک دین خېل) یې بولي شینواري پرڅو وړو قامونو وېشل شوي دي لکه مندیزي، سه پای، سنسګوخېل، علي شېرخېل، احمدخېل، حسن خېل، لیاس خېل، رحیمدخېل، او داسې نور...

همدغه شان مومند او نور قامونه درواخله چې هریو ډېرې ځانګې او ډېرښاخونه لري او هر هر ځای پراته دي دغه ټول لوی او واړه قامونه چې په افغانستان او پښتونستان کې له هرات، میمنې او بدخشان نه نیولي تر کشمېر، سند او بلوچستان پورې په غرونو ډاګونو، ښارونو، درو او ناوونو کې مېشت دي او پنځلس شپاړس میلونه نفوس ترې جوړېږي ټول د پښتون په نامه یادېږي او دا نوم دومره لوی او دروند نوم دی چې پرتو یې له امونه تر اباسینده پر ډېره لویه او پراخه ځمکه پروت دی. سره له دغه عظمت او لویوالي که څوک پښتون دیو ملت

نوم نه ګڼي او قوم یې بولي نو غره ته به غونډۍ وایي او وطـن تــه بــه کلی، سره له دې خبرې چې پښتون قام د اباسیند او امــو لــه ســیمې څخه دباندې هم تېت، تېت پروت دی.

پښتانه باید په دې پوه شي چې پښتون له قام او قبیلې نه ډېر لوی او ډېر ستر دی دا نوم دومره وړو کی او کوچنی نه دی، لکــه چــې ځینــو ګومان کړی دی او په ډېر محدود نظر یې ورته کتلي دي.

د پښتنو په نظر کې غلجي او دوراني هم هغه نومونه دي چې هر یــوه ډېر لوی لوی قامونه په غېږ کې نیولي دي او لمن یې د قام له لمنې نــه ډېره پراخه ده نو پښتون خو په هېڅ شان دومره نشي وړوکی کېــدای چې زموږ د ملک په اصطلاح څوک ورتــه قــام ووایــي او د ځینــو وړو قامونو په قطار کې یې راولي هغه څوک چې قام او ملت په یــوه معنــي اخلي هغه پښتون یو قام ګڼلی شي، مګر په هغه بل حســاب دا خبــره هېڅکله د منلو نه ده چې ډېر لوی سړی د کوچني په ورنې او زړوکــي کې تاو کړای شي او د ماشوم په زانګو کې یې خملــوي، پښــتون هغــه څوک دی چې په یوه مملکــت کــې هــم نــه دی ځــای شــوی او دوه مملکتونه: افغانستان او پښتونستان پــرې ډک دي، نــو کــه دغــومره مختلف او متعدد قامونه ملت ونه ګڼو او پښتون د ملت نوم ونــه بولــو ډېرې لویې هستۍ ته په کم نظر ګورو او لویه ګناه کوو.

افغان او پښتون هغه دوه لفظونه دي چې د معنی سر او بر- دېخــوا، هغه خوا يې لکه ديوې تلې دوه پلې يو برابر دي او هېڅ زيات وکم پکې نشته.

هماغه شان چې افغان د قام نوم نه دی د ملــت نــوم دی د پښــتون اطلاق هم پر يوه ملت باندې کېږي او دا دوه لغتونه يو دبل ترجمه ده.

پښتانه بايد له خېل، اوزي، له قام، او قبيلې نه پورته يوه لويه هستي، يعنې پښتون وپېژني او لکه د مرغۍ بچي په هګۍ يا ځاله کــې ايســار پاته نشي. ځان ته په کم نظر ونه ګوري او ځان وړوکی ونه ګڼي مــوږ دا منو چې بارکزي يا احمدزي همدارنګه سليمانخېل يا تره‌کي لکه هزاره، ازبک، ترکمن، ايماق، نورستاني او نور د دې وطن لوی لوی قامونــه دي او هريو د افغان ملت په تشکيل کې ستره برخه لري، مګــر پښــتون د دغه ملت له دغسې اجزاو او اعضاو څخه نه دی، بلکې د دغه ملت يــو بل نوم دی چې له افغان سره مترادف ګڼل کېږي.